

**CENTRUL EUROPEAN DE STUDII
COVASNA-HARGHITA**

Profesioniștii noștri 2

LIVIU BOAR

Arhivist, istoric, profesor

Coordonator: Dr. Ioan Lăcătușu

**Sfântu – Gheorghe
2011**

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

OMAGIU. BOAR, Liviu

Liviu Boar, istoric și arhivist, la 60 de ani / coord. și pref.: Ioan Lăcătușu. - Sfântu Gheorghe : Eurocarpatica, 2011

Bibliogr.

Index

ISBN 978-973-1814-36-0

I. Lăcătușu, Ioan (coord., pref.)

94(498) Boar,L.

930.25(498) Boar,L.

929 Boar,L.

Coperta: Coperta numărului 1 al seriei, stilizată de LIVIU BOAR jr.

Traducerea în limba engleză: jrs. ALINA-OLIVIA ȘUTA

Corectura: FELICIA LĂCĂTUȘU

Tehnoredactare: FIRUȚA ACHIM

Ilustrații din arhiva personală prof. dr.LIVIU și MARIANA BOAR,
precum și cele oferite de autori

Grafică de LIVIU BOAR Jr.

Copyright © Toate drepturile rezervate Editurii Eurocarpatica

Editura Eurocarpatica

520003, Sfântu Gheorghe, Str. Miko Imre, nr. 2

Tel./ Fax: 0267 313 534

e-mail: cohara_ro@yahoo.com

Tiparul executat la: S.C. CROMATIC TIPO S.R.L. Tg. Mureș

Tg. Mureș, str. Călărașilor nr. 58, Tel.: 0265 215597

e-mail cromatictipo@cromatictipo.ro; www.cromatictipo.ro

CUPRINS

Ioan Lăcătușu	<i>Prefață</i>	
	<i>Liviu Boar – Un profesionist străbătând vremurile</i>	13
	<i>Foreword</i>	
	<i>Liviu Boar – A Professional across Time.....</i>	21

M E S A J E

I. P. S. Ioan Selejan	<i>Lumina vine din adânc.....</i>	31
Ana Grama	<i>Bun venit în “plutonul” profesioniștilor aniversați.....</i>	33
Nicolae Balint	<i>Liviu Boar, 60 de ani ?.....</i>	37
Daniel Peter Bányai	<i>Cel care mi-a deschis ușa arhivelor harghitene.....</i>	39
Bogdan Bădițoiu	<i>Trei decenii în slujba istoriei și arhivisticii românești...</i>	41
Florin Bengean	<i>Liviu Boar – prieten și colaborator</i>	43
Ioan Bolovan	<i>Câteva gânduri la ceas aniversar.....</i>	45
Leon Crișan	<i>Omul potrivit la locul potrivit</i>	49
Virgil Coman	<i>Liviu Boar – reprezentant de seamă al arhiviștilor transilvăneni.....</i>	51
Eugeniu Criste	<i>Portretul unui arhivist de excepție</i>	55
Ana Dobreanu	<i>La o lansare</i>	57
Ioan Drăgan	<i>Gânduri pentru Liviu Boar</i>	59
Georgeta Fodor	<i>Liviu Boar, istoric al românilor din județul Harghita ...</i>	61
Mihail Groza	<i>O anduranță ieșită din comun</i>	65
Lazăr Lădariu	<i>Pomul după roade, omul după fapte se cunoaște!.....</i>	67

Vasile Lechințan	<i>Monograful unui veac de dăinuire românească în zona Ciucului, Giurgeului și Casinului.....</i>	69
Corneliu Mihail Lungu	<i>O viață de arhivist</i>	73
Dorel Marc	<i>Cu gândul la noblețea misiunii unui istoric - arhivist transilvan: Dr. Liviu Boar.....</i>	77
Elisabeta Marin	<i>Un reprezentant al generației 80` de arhiviști</i>	81
Dumitru Matei	<i>Un profesionist ancorat în structura polifonică a acestui timp.....</i>	83
Vilică Munteanu	<i>Gânduri la o aniversare</i>	87
Ioan Mureșan	<i>La aniversare</i>	91
Virgil Pană	<i>Profesorului Dr. Liviu Boar la 60 de ani de viață.....</i>	93
Emil și Valeria Pop	<i>Sub semnul prieteniei</i>	95
Dimitrie Poptămas	<i>Fascinația documentului.....</i>	99
Tudor Rățoi	<i>Liviu Boar la 60 de ani</i>	103
Gheorghe Radu	<i>Un prieten de peste munți</i>	105
Ioan Ranca	<i>Carte frumoasă, la început de mărțișor</i>	109
Dumitru Stavarache	<i>Reghinul ne-a unit</i>	111
Ioan Scurtu	<i>O colaborare fructuoasă</i>	113
Alin Spânu	<i>Liviu Boar =60?.....</i>	117
Ilie Șandru	<i>Cu Liviu Boar pe coordonatele timpului.....</i>	119
Niculae Marin Șara	<i>Un om între oameni.....</i>	123
Alexiu Tatu	<i>Liviu Boar – încercare de portret.....</i>	127
Ioan Tămaș	<i>Dor împlinit</i>	129

Cristina Țineghe	<i>Sesiunile științifice de la Sovata, reper în formarea profesională a generațiilor noi de arhiviști</i>	131
Nicolae Țiripan	<i>Liviu Boar – model de arhivist profesionist</i>	133

**LIVIU BOAR
O VIAȚĂ PUSĂ ÎN SLUJBA ARHIVISTICII
ȘI ISTORIEI ROMÂNEȘTI**

Repere biografice		139
Bibliografie selectivă		145
Referatele membrilor Comisiei de Doctorat prezentate cu ocazia susținerii publice a Tezei de doctorat cu titlul „ <i>Românii din Scaunele Ciuc, Giurgeu și Casin în secolul al XIX-lea</i> ” la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca din data de 2 iulie 2004:		
Prof. Univ. Dr. PAVEL TEODOR conducător științific		149
Academician CAMIL MUREȘAN.....		157
Prof. Univ. Dr. ANDREI MAGYARI.....		161
Prof. Univ. Dr. VASILE DOBRESCU.....		165
Referat întocmit de Conf. Univ. Dr. TUDOR RĂȚOI		169

STUDII

ARHIVISTICĂ

Corneliu Mihail Lungu	<i>Unele particularități ale prelucrării documentelor constituite în fonduri personale sau familiale</i>	177
Vilică Munteanu	<i>Considerații privind managementul unei structuri județene a Arhivelor Naționale – funcția managerială antrenarea.....</i>	183
Ioan Drăgan	<i>Un raport din 1950 despre arhivele din Secuime.....</i>	191

ISTORIE

Elisabeta Marin	<i>Două documente privind relațiile economice dintre orașul Brașov și Țările Române, din anul 1468.....</i>	205
Costin Feneșan	<i>Cetatea de Baltă în a doua jumătate a secolului al XV-lea. Câteva observații.....</i>	209
Ioan Lăcătușu, Vasile Stancu	<i>Documente din secolele XVI-XIX, aflate în Arhivele Naționale Covasna, emise de domnii Țărilor Române sau referitoare la aceștia.....</i>	215
Milandolina – Beatrice Dobozi	<i>Considerații privind așezămintele monastice de pe Valea Mureșului Superior (sec. XVIII-XIX).....</i>	249
Monica Avram	<i>Câteva aspecte privind regulamentele de organizare și funcționare a bibliotecilor românești din Transilvania în secolele XVIII-XIX. Cu privire specială la județul Mureș.....</i>	261
Nicolae Bocșan	<i>Portret de protopop ortodox: Partenie Trombitaş (1836-1889)</i>	275
Dumitru Stavarache	<i>Mărturii din arhive mureșene, cu privire la Hilarie Mitrea - medic, naturalist și etnograf (1842-1904)...</i>	285
Elena Mihu	<i>Contribuția Bisericii Ortodoxe Române din Protopopiatul Reghin la împrumutul împărătesc din anul 1854.....</i>	299
Pál - Antal Sándor	<i>Mărturii documentare din anul 1864 cu privire la cunoștințe de istorie locală în Scaunul Giurgeu.....</i>	321
Vasile Dobrescu, Adrian Onofreiu	<i>Emil Tișca (1881-1965) – director de bancă și animator al vieții publice și culturale a românilor transilvăneni</i>	339
Ioan Ranca	<i>Atitudini promemorandiste pe Valea Mureșului și pe Câmpia Transilvaniei (1892-1894).....</i>	367

Florin Bengean	<i>Acte caritabile ale preoșimii ortodoxe transilvănene față de cei nevoiași în ultima parte a secolului al XIX-lea</i>	337
Gavriil Preda	<i>Ploieștii în anii neutralității (1914-1916).....</i>	387
Alexiu Tatu	<i>Aspecte ale participării comunelor din județul Mureș – Turda la primul război mondial.....</i>	401
Ana Dobreanu	<i>Din activitatea Despărțămintelor Ciuc și Odorhei ale ASTREI în perioada interbelică.....</i>	409
Dorel Marc	<i>ASTRA și promovarea valorilor identitare românești în Ținutul Giurgeului (Sfârșitul sec. XIX-începutul sec. XX). Aspirații, dificultăți, împliniri ale Asociațiunii.....</i>	417
Virgil Pană	<i>Un moș primar la Țirgu Mureș. Emil Aurel Dandea....</i>	433
Nicolae Balint	<i>Aspecte din activitatea edilului târgmureșean Bernády György, în perioada de după 1918.....</i>	451
Ion Giurca, Daniel Bar	<i>Delegatul Marelui Stat Major – O structură în sprijinul românilor refugiați din teritoriul cedat Ungariei în anul 1940.....</i>	461
Virgil Coman	<i>Români refugiați din Nord - Estul Transilvaniei în județul Constanța. Repere arhivistice (1940-1944).....</i>	479
Cornel Sigmirean	<i>Biserică și națiune. Preliminarii la Conferința Păcii din 1946.....</i>	507
Mihai Stavilă	<i>Preotul cărturar Gheorghe Cunescu (1914-1995)</i>	525
ILUSTRĂȚII		531
KURZFASSUNG		549
ÖSSZEFOGLALÓ		551
RÉSUMÉ		553

EDITURA EUROCARPATICA și LIVIU BOAR
mulțumesc tuturor celor care au contribuit la realizarea acestui volum
din cadrul colecției

PROFESIONIȘTII NOSTRI

- **AVRAM MONICA**, director, Biblioteca Județeană Mureș, doctorand; monavram@yahoo.com;
- **BĂDIȚOIU BOGDAN**, arhivist, director, Arhivele Naționale Olt, doctorand, olt.an@mai.gov.ro
- **BALINT NICOLAE**, profesor, publicist, Tîrgu – Mureș; nicolae_balint@yahoo.com;
- **BÁNYAI DANIEL PETER**, arhivist, director, Arhivele Naționale Harghita; herder03@yahoo.com;
- **BAR DANIEL**, Inspectoratul General al Jandarmeriei Române, București, doctorand, danicbar@yahoo.com
- **BENGEAN FLORIN**, preot, Tîrgu – Mureș, doctor în istorie; florinbengean@yahoo.com
- **BOCȘAN NICOLAE**, istoric, profesor universitar doctor, prorector Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, bedecanmihaela@yahoo.com, fost rector al Universității
- **BOLOVAN IOAN**, istoric, profesor universitar doctor, Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, cercetător Centrul de Studii Transilvane; bolovani@yahoo.com;
- **COMAN VIRGIL**, arhivist, director, Arhivele Naționale Constanța, doctor în istorie, constanta.an@mai.gov.ro, arhgelu@yahoo.com
- **CRIȘAN LEON**, profesor, director Școala Generală Lunca Bradului județul Mureș, crisan.leon@yahoo.com
- **CRISTE EUGENIU**, arhivist, director, Arhivele Naționale Arad, doctorand, arad.an@mai.gov.ro
- **DOBOZI MILANDOLINA BEATRICE**, arhivist, Arhivele Naționale Mureș, doctorand, mures.an@mai.gov.ro, milandolinad@yahoo.com
- **DOBREANU ANA**, lector universitar, doctorand, Facultatea de Arhivistică, București; ana_dobreanu_6@yahoo.com;
- **DOBRESCU VASILE**, istoric, fost senator, profesor universitar doctor, Universitatea „Petru Maior” Tîrgu Mureș, vasiledobrescu@yahoo.com
- **DRĂGAN IOAN**, arhivist, istoric, director, Arhivele Naționale Cluj, doctor în istorie; ioan.dragan@gmail.com;

- **FENEȘAN COSTIN**, arhivist, cercetător, Arhivele Naționale București, doctor în istorie, fost director general al Arhivelor Naționale, costinfenesan@yahoo.com
- **FODOR GEORGETA**, asistent universitar, doctor în istorie, Universitatea „Petru Maior” Tîrgu-Mureș, getafodor@yahoo.com
- **GIURCĂ IOAN**, profesor universitar doctor, Universitatea Națională de Apărare „Carol I”, București; ion_giurca@yahoo.fr
- **ANA GRAMA**, cercetător, etnomuzeolog, arhivist, Sibiu; gramaana@gmail.com;
- **GROZA MIHAIL**, publicist, redactor șef Cotidianul Informația Harghitei, Miercurea Ciuc, informatiahr@gmail.com
- **LĂCĂTUȘU IOAN**, arhivist, Arhivele Naționale Covasna, doctor în sociologie, director Editura Eurocarpatica, Sfântu Gheorghe; ioan.lacatusu@yahoo.com
- **LĂDARIU LAZĂR**, poet, publicist, fost deputat, redactor șef cotidianul „Cuvântul Liber” Tîrgu – Mureș, cuvantul@mures.rdsmail.ro
- **LECHINȚAN VASILE**, referent superior, Arhivele Naționale Cluj, doctorand; lechintan_vasile@yahoo.com
- **LUNGU CORNELIU MIHAIL**, arhivist, istoric, profesor universitar doctor, fost director general al Arhivelor Naționale, Universitatea din Craiova, cornelmlungu@gmail.com
- **MAGYARI ANDREI**, istoric, profesor universitar doctor
- **MARC DOREL**, cercetător științific, doctor în istorie, specialitatea etnografie, Muzeul Județean Mureș; dorel_marcus@yahoo.com;
- **MARIN ELISABETA**, arhivist, doctor în filologie, Arhiva și Biblioteca Johannes Honterus, Biserica Neagra, Brașov; elisabeta.marin@yahoo.de; fost director al Arhivelor Naționale Brașov;
- **MATEI DUMITRU**, profesor, inspector general școlar, Inspectoratul Școlar General al Județului Mureș, fost ministru-secretar de stat în Ministerul Educației și Cercetării, office@edums.ro, dmatei2008@yahoo.com
- **MIHU ELENA**, cercetător, muzeograf Tîrgu – Mureș; ticamihu@yahoo.com;
- **MUNTEANU VILICĂ**, arhivist, director, Arhivele Naționale Bacău; vilica.munteanu@yahoo.com;
- **MUREȘAN CAMIL**, istoric, Membru al Academiei Române, Cluj - Napoca
- **MUREȘAN IOAN**, arhivist, director, Arhivele Naționale Bistrița – Năsăud, muresan_ioan2006@yahoo.com

- **ONOFREIU ADRIAN**, arhivist, Arhivele Naționale Bistrița – Năsăud, doctor în istorie, bistrita.an@maigov.ro
- **PÁL-ANTAL SÁNDOR**, arhivist, doctor în istorie, Tîrgu – Mureș, Membru exterior al Academiei Maghiare de Științe din Budapesta; pal.antal.sandor@gmail.com
- **PANĂ VIRGIL**, cercetător științific, director adjunct al Muzeului Județean Mureș, doctor în istorie; panavirgil@yahoo.com;
- **PAVEL TEODOR**, istoric, profesor universitar doctor, Universitatea „Babeș – Bolyai” Cluj - Napoca
- **POP EMIL**, preot, Parohia Ortodoxă Nr. 2 Miercurea Ciuc; parintele_emil@yahoo.com
- **POP VALERIA**, profesor, Școala Generală Liviu Rebreanu Miercurea - Ciuc, parintele_emil@yahoo.com
- **POPTĂMAS DIMITRIE**, profesor, președintele Fundației Culturale Vasile Netea, Tîrgu- Mureș
- **PREDA GAVRIIL**, conferențiar universitar doctor, Universitatea Creștină Dimitrie Cantemir, București; gavriilpreda@yahoo.com
- **RADU GHEORGHE**, muzeograf, Complexul Muzeal Județean Neamț, fost director al Arhivelor Județene Giurgiu și Neamț, tel. 0740159423
- **RANCA IOAN**, arhivist, istoric, fost director al Arhivelor Mureșene, Tîrgu Mureș, doctor in istorie, tel. 0265.261541
- **RĂȚOI TUDOR**, arhivist, conferențiar universitar doctor, Universitatea din Craiova, director, Arhivele Naționale Mehedinți, fost director general adjunct al Arhivelor Naționale, tudor.ratoi@gmail.com
- **ȘANDRU ILIE**, profesor, publicist, Fundația Cultural Creștină „Miron Cristea” Toplița; sandruilie@clicknet.ro
- **ȘARA NICULAE MARIN**, profesor, președinte Despărțământul Reghin al Astei, fost director al Bibliotecii Municipale „Petru Maior” din Reghin, bmpmreghin@gmail.com
- **SCURTU IOAN**, istoric, profesor universitar doctor, fost director general al Arhivelor Naționale București și al Institutului de Istorie „Nicolae Iorga” al Academiei Române, fost consilier de stat la Președinția României; ioanscurtu@clicknet.ro;
- **I.P.S. SELEJAN IOAN**, Arhiepiscop, Episcopia Ortodoxă a Covasnei și Harghitei; episcopia_cvhr@yahoo.com;

- **SIGMIREAN CORNEL**, istoric, profesor universitar doctor, cancelar general al Universității Petru Maior Tîrgu – Mureș, directorul Institutului de Cercetări Socio - Umane „Gheorghe Șincai” al Academiei Române; cezar_sigmirean@yahoo.com
- **SPÂNU ALIN**, cercetător, doctor în istorie Centrul de Studii Euroatlantice, București; alinspanu@yahoo.com
- **STANCU VASILE**, profesor, Sfântu - Gheorghe, bebestancu67@gmail.com
- **STAVARACHE DUMITRU**, colonel în rezervă, cercetător Comisia Română de Istorie Militară, doctor în istorie, avispuu1@yahoo.com
- **STAVILĂ MIHAI**, profesor, directorul Școlii Generale „Petru Maior” din Căpușul de Cîmpie, Județul Mureș, mihastavila@yahoo.com
- **TATU ALEXIU**, arhivist, director, Arhivele Naționale Sibiu, doctorand, sibiu.an@yahoo.com
- **TĂMAȘ IOAN**, preot, Parohia Ortodoxă Vâlcele, Județul Covasna; tel: 0267/330382
- **ȚINEGHE CRISTINA**, arhivist, director, Arhivele Naționale Ilfov, doctor în istorie, cristina_tineghe@yahoo.com
- **ȚIRIPAN NICOLAE**, arhivist, director, Arhivele Naționale Călărași, calarasi.an@yahoo.com

Prefață

Liviu Boar - Un profesionist străbătând vremurile ...

În anul 2010, în cadrul Editurii *Eurocarpatica* a Centrului European de Studii Covasna-Harghita, din Sf. Gheorghe a fost inaugurată colecția „Profesioniștii noștri”, primul volum fiind dedicat distinsei doamne Ana Grama - cercetător, etnomuzeograf și arhivist sibian, la împlinirea vârstei de 70 de ani. Așa cum rezultă din programul inițiatorilor colecției și din aprecierile specialiștilor care au colaborat la redactarea primului număr, noua colecție își propune să fie „o publicație care trebuie să dăinuie”, având obiective generoase precum: circumscrierea într-un proiect coerent și consecvent a unui grup profesional preocupat de problematica atât de complexă a românilor din Arcul Intracarpatic și conviețuirea lor cu secuii, maghiarii și concetățenii de alte etnii; promovarea ideii de elită profesională, de performanță cultural-științifică, obținută în cercetarea istoriei și culturii românești din sud-estul Transilvaniei și a interferențelor culturale româno- maghiare; propunerea de modele profesionale de urmat pentru cercetătorii din tânăra generație, prin prezentarea de secvențe semnificative din viața și activitatea celor pe care urmează să-i înlocuiască; și, nu în ultimul rând, gesturi de prețuire sinceră a valorilor „pentru ca întâlnirea cu normalitatea să nu se lase prea mult așteptată”.

În avanpremierea lansării noii colecții, începând cu anul 2009, la Sf. Gheorghe, din inițiativa Centrului Ecleziastic de Documentare „Mitropolit Nicolae Colan” din subordinea Episcopiei Ortodoxe a Covasnei și Harghitei și a Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni a fost constituit Grupul de Cercetare „I.I. Russu” pentru studiul sud-estului Transilvaniei. La primele două colocvii naționale ale Grupului au fost atribuite premiile “I.I. Russu” unor cunoscuți cercetători: istorici, etnografi, teologi, sociologi, filologi ș.a din principalele centre culturale ale țării.

Așa cum s-a anunțat la lansarea primului număr al colecției „Profesioniștii noștri”, se află în pregătire volumul dedicat istoricului și arhivistului dr. Ioan Ranca, din Tg. Mureș, deținător al premiului “I.I. Russu”, pentru activitatea de cercetare cu privire la istoria românilor din Covasna, Harghita și Mureș, în pragul împlinirii venerabilei vârste de 80 de ani. Dar, deoarece colegul său mai tânăr, dr. Liviu Boar, cel care îi continuă cu profesionalism și dăruire activitatea arhivistică și managerială în cadrul Arhivelor Naționale Mureș, împlinește în anul 2011 frumoasa vârstă de 60 de ani, de comun acord cu cei doi distinși

cercetători mureșeni, coordonatorul colecției a stabilit ca volumul doi din colecția *Profesiștii noștri*, să fie dedicat istoricului și arhivistului *Liviu Boar la 60 de ani* - personalitate bine cunoscută și apreciată în sistemul Arhivelor Naționale ale României și în mediul academic românesc. În acest mod, Editura Eurocarpatica se achită de onoranta obligație de a plăti și recompensa moral participarea prof. dr. Liviu Boar la realizarea proiectului științific de anvergură ce își propune cercetare istoriei și culturii românilor din județele Harghita, Mureș și Covasna și conviețuirea lor cu secuii, maghiarii și cu membrii celorlalte etnii trăitoare, din arealul transilvan, multietnic și pluriconfesional situat în inima României.

După ce patru ani a fost profesor de istorie în câteva școli harghitene, și după satisfacerea stagiului militar cu termen redus, la cunoscuta unitate din Lipova, jud. Arad, din anul 1978, profesorul dr. Liviu Boar își desfășoară activitatea în cadrul Arhivelor Naționale ale României. Între anii 1980-1990 a fost directorul Arhivelor Naționale Harghita, iar din anul 1990 până în prezent, îndeplinește aceeași funcție la Arhivele Naționale Mureș. Astfel stând lucrurile, Liviu Boar stabilește o performanță demnă de remarcat; în prezent, el este arhivistul-manager, din cadrul Arhivelor Naționale ale României, cu cei mai mulți ani în conducerea unor arhive județene. În acest mod, Liviu Boar a făcut dovada peremtorie a unui profesionist care a străbătut cu succes trecerea de la un regim politic la altul, fără a fi contestat, ceea ce trebuie să recunoaștem că reprezintă o realizare meritorie, care vorbește convingător despre calitățile ce definesc profilul său profesional și uman: profesionalism, moralitate, seriozitate, politețe, echilibru și tact în relațiile cu interlocutorii, stăpânire de sine și putere de autocontrol, flexibilitate în gândire, capacitate de autoevaluare și de raportare critică la performanțele individuale și colective obținute, de autoperfecționare și de adaptare la schimbările din societatea românească, atașament și fidelitate față de instituția Arhivelor Naționale ș.a.

Printr-o permanentă preocupare pentru perfecționarea pregătirii profesionale, Liviu Boar a devenind un specialist recunoscut în arhivistică, paleografie maghiară și istoria modernă a Transilvaniei. În sistemul Arhivelor Naționale, Liviu Boar este perceput ca unul din cei mai avizați specialiști în teoria și practica arhivistică românească, cunoscut pentru preocuparea sa permanentă de a fi la curent cu noutățile din domeniul profesional, cu cele ale legislației generale și ale vieții publice, având o largă disponibilitate pentru introducerea noutăților. Astfel, și-a însușit „tainele” informaticii și abilitățile de mânăuire cu competență a calculatorului și de folosire a avantajelor oferite de informatică, în activitatea arhivistică și cea managerială. Este un bun cunoscător al istoriei Transilvaniei și, în mod deosebit, a istoriei fostelor scaune secuiești, al limbii și paleografiei maghiare și al științelor auxiliare ale istoriei.

În conformitate cu exigențele unui management performant, Liviu Boar a militat pentru asigurarea unei bune comunicări cu beneficiarii serviciilor arhivistice (personae fizice și juridice), pe cele trei tipuri principale de activități destinate fiecărui public țintă în parte (petenți, cercetători, reprezentanți ai instituțiilor și societăților creatoare și deținătoare de arhive). În toți acești ani, în funcție de specificul fiecărei perioade și de prevederile cadrului legislativ, împreună cu colegii arhiviști și arhivari din Harghita și Mureș, Liviu Boar s-a străduit să asigure servicii de calitate și la termen către cetățean; transparență în activitatea decizională și în relația cu publicul interesat; asigurarea accesului nediscriminatoriu la cercetarea documentelor deținute, inclusiv la cele create de structurile regimului comunist; un program coerent și modern de publicații și de manifestări științifice. În acest mod, mai ales în ultima perioadă, s-a asigurat consolidarea identității instituției Arhivelor Naționale în mentalul grupurilor - țintă specifice și largite și crearea unui climat pozitiv, marcat de credibilitate, având ca efect creșterea și diversificarea numărului de cercetători, colaboratori și susținători ai instituției, captarea interesului publicului, motivarea personalului propriu pentru conștientizarea apartenenței la colectivitatea profesională a arhiviștilor. Astfel, îmbunătățirea imaginii publice a instituției Arhivelor Naționale Mureș și a managerului ei, este rezultanta firească a calității și eficienței serviciilor oferite, a deschiderii instituției spre societate, cu dubla sa funcționalitate – administrativă și culturală. Liviu Boar este un manager recunoscut pentru abilitățile sale de comunicare în spațiul public, în relațiile cu persoanele fizice și juridice beneficiare a prestațiilor arhivistice, acumulând o vastă experiență în activitatea de îndrumare și control desfășurată la creatorii și deținătorii de arhive din județ, în calitatea sa de director- arhivist și de ... șofer îndemânat al mașinii instituției.

Acordarea, an de an, a calificativelor maxime la evaluarea performanțelor profesionale a recompensat capacitatea dr. Liviu Boar de rezolvare eficientă a problemelor, de asumare a responsabilităților, de analiză și sinteză, spiritul său de inițiativă și capacitatea de autoperfecționare, preocupările constante pentru imaginea publică a instituției, pentru sporirea vizibilității Arhivelor Naționale Mureș în viața publică a județului și mărirea prezenței instituției în mass-media locală, într- un cuvânt, pentru îndeplinirea misiunii Arhivelor, de instituție “cu vocație identitară, de interes național, depozitară a memoriei națiunii”.

Realizarea indicatorilor de performanță de către colectivul Arhivelor mureșene se află într-o relație directă cu îndeplinirea cu responsabilitate a atribuțiilor ce-i revin dr. Liviu Boar, în calitate de manager al Arhivelor mureșene, de eforturile sale privind: planificarea, organizarea, coordonarea și controlul asupra activității de evidență a fondurilor și colecțiilor arhivistice aflate în păstrarea instituției, precum și urmărirea prelucrării arhivistice a documentelor;

înfăptuirea programului de formare și perfecționare profesională a colegilor din sistemul arhivelor și a personalului cu atribuțiuni pe linia arhivelor de la creatorii și deținătorii de documente; perfecționarea și dezvoltarea posibilităților de prelucrare automată și de accesare a informațiilor din documentele de arhivă; participarea la activitatea comisiilor de specialitate ale Arhivelor Naționale; formularea propunerilor privind actele normative interne, participarea activă la cercurile profesionale; organizarea și conducerea activității de folosire a documentelor deținute în scopuri științifice și practice; analizarea și evaluarea activității desfășurate de personalul din subordine, verificarea calității, eficienței și controlul asupra climatului de muncă în cadrul colectivului; reprezentarea Arhivelor Naționale în relațiile cu autoritățile publice și private, precum și asigurarea relaționării cu Inspectoratul Județean de Poliție și cu celelalte structuri ale Ministerului Administrației și Internelor.

Dr. Liviu Boar a înțeles bine, și a aplicat cu vocație și consecvență, dezideratul conform căruia, gestionarea schimbărilor din societatea românească actuală, inclusiv cele din instituția Arhivelor Naționale -ca parte a sistemului societal național - implică adaptare, învățare, deschidere spre nou, și toate acestea trebuie să înceapă *“din, prin și cu noi înșine”*. Arhivistul și managerul Boar s-a implicat în redimensionarea raporturilor instituției cu utilizatorii arhivelor, cu oficialitățile, cu mass-media, pentru o mai bună conștientizare a misiunii specifice Arhivelor Naționale în rândul societății, respectiv constituirea, protejarea, conservarea și valorificarea documentelor aparținând Fondului Arhivistic Național al României.

Este la fel de cunoscută și apreciată activitatea desfășurată de dr. Liviu Boar pe planul relațiilor internaționale ale Arhivelor Naționale ale României, de facilitare a conlucrărilor cu arhivele din alte țări, în primul rând cu cele din Ungaria, prin participarea nemijlocită la reluarea și întesificarea relațiilor dintre arhivele celor două țări vecine. O experiență de neuitat a reprezentat-o pentru el, excursia de documentare și schimb de experiență pe care a efectuat-o la Arhivele Naționale ale Chinei.

De remarcă implicarea sa activă și benefică în viața cetății, colaborarea foarte bună cu instituțiile publice deconcentrate și cele ale administrației publice locale, participarea la activitatea comisiilor de specialitate de pe lângă instituția Prefectului județului Mureș și primăria Tg. Mureș, la manifestările asociațiilor culturale locale și la evenimente științifice, culturale și civice. Este membru fondator al Fundației Culturale „Vasile Netea” din Tg. Mureș și al Asociației Arhiviștilor „David Prodan” Filiala Mureș, asociații cu care a stabilit și desfășoară un parteneriat pragmatic și eficient.

Un corolar al muncii dr. Liviu Boar pe tărâmul arhivisticii și al cercetării istorice îl reprezintă prestigiul și respectul de care se bucură din partea celor cu

care lucrează, colaborează și a celor care l-au cunoscut și îl cunosc, în ipostazele de arhivist, funcționar public, manager, cercetător, publicist ș.a. În acest sens stau mărturie atât imaginea pozitivă de care beneficiază prof. dr. Liviu Boar, în mass-media locală, regională și națională, în mediile academice și universitare, în sistemul Arhivelor Naționale și în mentalul colectiv harghitean și mureșan, cât și calificativele bune și foarte bune obținute de Arhivele Naționale Harghita și Mureș la controalele tematice și de fond întreprinse de Corpul de Control al Ministerului Administrației și Internelor și de Serviciul Metodologie, Îndrumare și Control din cadrul Arhivelor Naționale ale României și la evaluările anuale, precum și distincțiile și premiile obținute de-a lungul anilor.

Activitatea de management desfășurată, pe parcursul a peste trei decenii, în două sisteme politice, se impune a fi evidențiată, cu atât mai mult, cu cât, în această perioadă, Liviu Boar a condus direcțiile județene Harghita și Mureș ale Arhivelor Naționale, instituții care gestionează patrimoniul arhivistic a două județe cunoscute pentru configurația lor multiethnică și pluriconfesională, dar și pentru unele demersuri separatiste și de enclavizare pe criterii etnice a zonei.

Istoricul, arhivistul și cercetătorul Liviu Boar este un specialist reputat în arhivistică, paleografie maghiară și istorie modernă a Transilvaniei. În anul 2004 a obținut titlul de doctor în istorie al Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, cu teza „Românii din scaunele Ciuc, Giurgeu și Casin în secolul al XIX-lea”, teză care a fost tipărită la Editura Universității „Petru Maior” din Tg. Mureș. Activitatea de valorificare a documentelor din Fondul Arhivistic Național s-a materializat în lucrări, studii și articole apărute în publicații de specialitate și consemnate în Bibliografia istorică a României. Dintre acestea se remarcă volumul “Minoritățile naționale din România 1918 -1925”, coordonat împreună cu profesorul Ioan Scurtu, “Despărțământul Reghin al Astei. Documente 1874-1940”, „Îndrumătorul în Arhivele Statului. Județul Harghita” și „Anuarul Arhivelor Mureșene”.

Aria tematică a studiilor și lucrărilor sale este axată în principal pe istoria Transilvaniei și, în mod deosebit, pe cea a scaunelor secuiești: organizare administrativă, sistemul de proprietate, principalele instituții identitare ale românilor din scaunele secuiești: biserica, școala, cultura, în mod deosebit ASTRA, din Reghinul natal, relațiile cu Moldova și Țara Românească ș.a. Din respect pentru înaintașii săi, deschizători de drumuri, a redactat studii despre protopopul-cărturar Elie Câmpeanu, dr. Eugen Nicolară, dr. Emil A. Dandea, arhivistul Ioan Moldovan ș.a., și a inițiat manifestarea dedicată marcării împlinirii a 75 de ani de viață de către dr. Ioan Ranca, ilustrul său predecesor la conducerea Arhivelor mureșene.

În decursul anilor, dr. Liviu Boar a organizat și participat la numeroase manifestări științifice, sesiuni, simpozioane, dezbateri, expoziții, în țară și

străinătate. De numele său se leagă inițierea și organizarea sesiunii anuale de comunicări științifice „Arhivele și cercetarea istorică”, de la Sovata, manifestare științifică de prestigiu, rod al parteneriatului stabilit cu Asociația Arhiviștilor „David Prodan” Filiala Mureș, cu Universitatea „Petru Maior” din Tg. Mureș și cu alte instituții de învățământ, cultură și cercetare din județul Mureș și din alte orașe din întreaga țară.

O constantă a activității sale o reprezintă legătura statornică cu Reghinul natal, colaborarea fructuoasă cu instituțiile de învățământ și cultură din acest cunoscut oraș transilvan în mod deosebit cu Biblioteca municipală, la publicațiile căreia colaborează cu articole în care sunt valorificate științific documentele referitoare la istoria localității și a întregii zone. Aceleași legături de suflet le menține și cu melegurile harghitene, cu locurile formării și afirmării sale profesionale, cu foștii săi elevi și colegi din învățământ și din arhive, cu foștii vecini și prieteni, deopotrivă români și maghiari. Colecțiile cotidienele „Informația Harghitei” și „Harghita Nepe”, din perioada 1980-1990, păstrează în paginile lor articole semnate de tânărul arhivist Liviu Boar, în cadrul unor rubrici permanente destinate valorificării informațiilor din documentele de arhivă.

După 1990, a participat la majoritatea edițiilor sesiunilor de comunicări științifice, simpoziunilor și dezbaterilor organizate la Sf. Gheorghe, Miercurea-Ciuc, Toplița și Covasna, prezentând de fiecare dată comunicări valoroase, articole și studii referitoare la istoria românilor din Arcul Intracarpatic, materiale publicate în anuarele locale „Angustia” și „Sangidava”. La fel de meritorie este și activitatea didactică desfășurată de prof. dr. Liviu Boar, în calitatea sa de cadru didactic universitar la Facultatea de Arhivistică din București, la Universitatea „Dimitrie Cantemir” și la Universitatea „Petru Maior” din Tg. Mureș, unde în prezent este profesor asociat.

Portretul profesional și moral al dr. Liviu Boar nu ar fi complet fără menționarea, fie și sumară, a ceea ce definește Omul charismatic, generos, deschis, jovial și optimist, omul de societate, cu care îți face plăcere să fii împreună la muncă dar, și în timpul liber, la „un pahar de vorbă”, în ambianța glumelor de bun gust și a frumoasele cântece care au însoțit românii de-a lungul timpului, cât și familistul, soțul, fratele, părintele, bunicul, gospodarul, colegul și prietenul de nădejde. De menționat pe arhivistul „veteran” care a știut să întrețină prietenii statornice cu specialiștii din „vechiul val”, „clasicii în viață” a arhivisticii românești dar, și cu „lupii tineri”, cei cărora le revine misiunea de a reforma și moderniza instituția Arhivelor Naționale, cu preluarea creatoare a întregii moșteniri transmise de toate generațiile de înaintași.

Într-o activitate publică de conducere de peste trei deceni, în sistemul Arhivelor Naționale, arhivistul-manager Liviu Boar “înfruntând vremurile” a reușit să asigure funcționarea corespunzătoare a unităților pe care le-a

condus. În toți acești peste 30 de ani, au trebuit să fie depășite numeroase greutăți și surmontate consecințele restricțiilor și disfuncționalităților, cauzate de comandamentele politice ale vremii, de cadrul legislativ restrictiv, de lipsa cronică a mijloacelor financiare și materiale necesare dotării și modernizării instituției, de persistența unei mentalități colective deficitare față de documentul de arhivă și față de instituția Arhivelor.

Au fost numeroase frământările, neîmplinirile, insatisfacțiile... În același timp, în această lungă perioadă, cu toată strădania și bunele intenții, Liviu Boar nu a putut mulțumi pe toți cei cu care a muncit împreună, sau pe cei care au apelat, într-un fel sau altul, la serviciile oferite de direcțiile teritoriale ale Arhivelor Naționale Harghita și Mureș. Important este că, raportul dintre cei care îl apreciază, îl respectă și îl prețuiesc, și cei care eventual se raportează critic la unele momente din activitatea sa, sau a unităților pe care le-a condus, este net în favoarea primilor.

Prezentând succint activitatea de arhivist, istoric și profesor a dr. Liviu Boar, paginile lucrării de față vorbesc convingător despre rolul profesioniștilor într-o perioadă de schimbări profunde în societate, despre nevoia unui echilibru între continuitate și schimbare și a unei reforme care să valorifice experiența arhiviștilor români și să o armonizeze cu legislația și practica arhivistică din cadrul comunității statelor Uniunii Europene, despre importanța personalităților publice care prin vocație, prestanță și caracter pot constitui modele pentru generațiile tinere.

Volumul de față păstrează structura gândită pentru întreaga colecție „Profesioniștii noștri” și anume: în primul capitol sunt redate mesajele transmise sub forma unor frânturi de gânduri și impresii personale ori instituționale, redactate de foștii colegi și de personalități care l-au cunoscut pe prof. dr. Liviu Boar în activitatea sa profesională, materiale care împreună conturează **portretul său de profesionist**; capitolul doi cuprinde curriculum-vitae și bibliografia, cuprinzând lucrările publicate, studiile și articolele consemnate în Bibliografia istorică a României, purtând semnătura prof. dr. Liviu Boar, referate și recenzii ale unor lucrări ale sale; capitolul trei înmănușează un număr de studii de istorie și arhivistică redactate de cercetători, istorici, arhiviști, muzeografi, teologi, profesori și alți cercetători, cu toții prieteni, colegi și colaboratori apropiați ai istoricului și arhivistului mureșan Liviu Boar.

Materialele din primul capitol sunt prezentate în ordine alfabetică, iar studiile din capitolul trei, în ordine cronologică.

Coordonatorul colecției “Profesioniștii noștri” este onorat de prietenia și colaborarea profesională fructuoasă cu distinsul prof. dr. Liviu Boar, volumul de față constituind un omagiu sincer adus trudei acestuia pe tărâmul arhivisticii

românești și a istoriei naționale. Satisfacția este cu atât mai mare, cu cât, volumul va fi lansat cu ocazia împlinirii, de către Liviu Boar a frumoasei vârste de 60 de ani, după ce, unor doi prieteni comuni, foștii directori ai Arhivelor Naționale Harghita și Covasna, a fost nevoit să le dăruiească volume asemănătoare, după plecarea lor, prea devreme, la cele veșnice: *Aurel Marc – Contribuții la istoria județului Harghita*, Editura Eurocarpatica, Sfântu Gheorghe, 2000 (volum alcătuit și îngrijit de Ana Dobreanu și Ioan Lăcătușu) și *Baicu Vasile Dan – Istorie și arhivistică în Arcul Intracarpatic*, Editura Eurocarpatica, Sf. Gheorghe, 2006 (volum alcătuit și îngrijit de Adina Fofircă și Ioan Lăcătușu).

Nu ne rămâne decât să transmitem, și cu această ocazie, prof. dr. Liviu Boar, urările noastre de sănătate și de noi izbânzi profesionale, astfel încât, volumele redactate la 70, 80 și de ce nu la 90 de ani să îmbogățească biografia sa profesională, înscriindu-i definitiv numele în galeria iluștrilor săi înaintași, din această binecuvântată parte de țară. În condiții normale, o asemenea perspectivă are toate șansele să devină realitate. Liviu Boar are o sănătate bună, expertiză și abilități probate, motivație stimulativă, surse care așteaptă valorificarea, condiții adecvate de cercetare, timp sporit alocat acestei îndeletniciri îndrăgite, teme predilecte înscrise între prioritățile istoriografiei românești, ambianța familială deosebit de favorabilă. Doamne ajută!

Dr. Ioan LĂCĂTUȘU

Dr. Ioan Lăcătușu

Dr. Liviu Boar

Foreword

Liviu Boar - A Professional across Time...

In 2010, the Eurocarpatica Publishing House of the Covasna Harghita European Study Center of Sf. Gheorghe initiated a collection entitled „Our Professionals”. Its first volume was dedicated to the distinguished Mrs. Ana Grama – a Sibiu researcher, curator and archivist on her 70th anniversary.

According to the program of the initiators of this collection, as well as the opinions of experts who participated in the editing of the first issue, the new collection aims to be „a publication that is meant to last”. Its objectives are generous: to circumscribe to a coherent and consistent project a group of professionals preoccupied with the complex issue of Romanians within the Carpathian Arch and their co-existence with Szeklars, Hungarians and other ethnical groups; to promote the idea of a professional elite, of cultural and scientific performance in the research of Romanian history and culture in South-Eastern Transylvania and of Romanian and Hungarian cultural interferences; to offer role models to young researchers by presenting significant instances of the life and activity of those whom they are meant to replace and, last but not least, as gestures of sincere appreciation „so that the encounter with normality may happen sooner rather than later”.

Prior to the launching of the new collection, starting in 2009, at the initiative of the „Metropolitan Bishop Nicolae Colan” Ecclesiastical Documentation Center under the Orthodox Bishopric of Covasna and Harghita and the National Museum of the Eastern Carpathians, the „I.I. Russu” Research Group was established for the study of South – East Transylvania. During the first two national colloquia of the Group the „I.I. Russu” awards were granted to well-known researchers: historians, ethnographers, theologians, sociologists, philologists et al. from the main cultural centers of the country.

As announced at the launching of the first issue of the „Our Professionals” collection, a new volume dedicated to historian and archivist Ioan Ranca of Tirgu Mureş, who holds the „I.I. Russu” award for his research of the history of Romanians in Covasna, Harghita and Mureş is in works, to mark his 80th anniversary.

But, since his younger colleague, dr. Liviu Boar, who continues Dr. Ranca’s activity as archivist and manager with professionalism and passion at the Mureş National Archives, turns 60 in 2011, in agreement with the two distinguished

researchers, the collection's coordinator decided that the second volume of the "Our Professionals" collection be dedicated to the historian and archivist *Liviu Boar at 60* – who is well-known and appreciated both in the National Archives and in the Romanian academic environment.

Thus, the Eurocarpatica Publishing House is honored to show its appreciation to Dr. Liviu Boar's contribution to the large-scale scientific project the aim of which is to research the history and culture of Romanians living in the Harghita, Mureș and Covasna counties and their co-existence with Hungarians, Szeklars, Germans and other ethnic groups living in this multiethnic and multiconfessional Transylvanian region situated in the heart of Romania.

After teaching history for four years in several schools in the Harghita county and after serving in the army at the well-know unit of Lipova, Arad, in 1978 dr. Liviu Boar was first employed by the National Archives of Romania. Between 1980 and 1990 he was the manager of the Harghita National Archives, and since 1990 he has been managing the Mureș National Archives. This in fact, is a performance in itself, as he is now the archivist with the longest career as manager in the National Archives. Thus, Liviu Boar has proved his uncontested professionalism, as he successfully passed from one political regime to another, which is –we must admit- a worthy performance which speaks of his human and professional qualities: professionalism, morality, seriousness, politeness, balance and tact, self-containment and self-control, intellectual flexibility, self-evaluation capacity and ability to critically assess his own performances as well as collective ones, self-improvement ability and capacity to adapt to the changes in the Romanian society, loyalty to the National Archives as an institution etc.

Constantly preoccupied with improving his professional development, Liviu Boar has become an accomplished archivist, specialized in Hungarian paleography and modern history of Transylvania. Liviu Boar is considered one of the foremost experts in Romanian practical and theoretical archival science, always up-to-date professionally but also in matters of general legislation and public life. He has thus mastered the „secrets” of the information technology and is able to take full advantage of it in his activity as an archivist and as a manager. He is an expert in the history of Transylvania and especially that of the former Szeklar counties, of Hungarian paleography and language and of the auxiliary sciences of history.

As any good manager should, Liviu Boar has always promoted a good communication with the beneficiaries of archival services (natural and legal persons) for all three main types of activities performed for the general public, researchers and institutions and companies that create and maintain records. Throughout all these years, considering the specific legislation of each period,

joined by his archivist and archive technician colleagues in Harghita and Mureș, Liviu Boar has strived to provide quality and timely services to the public, to guarantee transparency in the decision-making process as well as in public relations. He and his team made sure that non-discriminatory access was granted to records for research purposes, including those created by the structures of the communist regime, and developed a modern and coherent program of publications and scientific events. All these have led to the consolidation of the identity of the National Archives with respect to the specific and enlarged target-groups and the creation of a positive environment, marked by credibility, resulting in the diversification and increase of the number of researchers, associates and supporters of the institution, in getting the attention of the public, and motivating his employees to acknowledge their belonging to the professional community of the archivists. Therefore, the improvement of the public image of the Mureș National Archives and its manager is the obvious result of the efficiency and quality of services, of its orientation toward society in its dual role as administrative and cultural institution. Liviu Boar is well-known for his public communication skills, as well as in relation with natural and legal persons, and for having accumulated a vast expertise in the guidance and control of record creators in the county, as manager- archivist, as well as... skilled driver of the institution's car.

Dr. Liviu Boar's problem solving skills, his initiatives and self-improvement capacity, his constant preoccupation with the institution's public image, with increasing its visibility in the county's public life and local mass-media, in a word, his effort to fulfill the mission of the National Archives as a national institution, "preserver of the nation's memory" have been acknowledged every year as he was awarded top grades on his professional evaluation.

The achievement of the performance indicators by the personnel of the Mureș Archives is in direct relation with the fulfillment by Dr. Liviu Boar of his duties as manager of the institution and his efforts to plan, organize, coordinate and control the management of record funds and collections that the institution keeps, as well as to monitor their use; performance of the training program for archive professionals as well as for the employees of the record creators and holders that are in charge of record management; improvement of the automatic use and access to information in the archives; involvement in the dedicated commissions of the National Archives; submitting proposals for internal legislation, participating in professional groups; organizing and managing the use of records for scientific and practical purposes; analysis and evaluation of the subordinated personnel; controlling the quality and efficiency of the work environment; representing the National Archives before public and private institutions as well as the County

Police Inspectorate and other structures of the Ministry of Administration and Internal Affairs.

Dr. Liviu Boar has understood well and consequently applied the requirement according to which the management of change within the Romanian society, including the National Archives, as part of the national society system, requires adaptation, learning and acceptance of the new that must begin “from within ourselves, by ourselves and with ourselves”. As an archivist and manager, Liviu Boar aimed to reshape the institution’s relations with the users of the archives, officials, mass media so that the mission of the National Archives to create, protect, preserve and put to use the records belonging to the National Archive Fund of Romania may be better understood.

Dr. Boar’s international activity is also highly appreciated. He has had a major contribution to the development of the National Archives’ international relations, mainly with the archives of Hungary. One of the highlights of his international activity was the research and know-how exchange trip he made to China.

His involvement in the life of the city, good relationship with local public authorities, membership in dedicated commissions of the Mureş Prefect’s Institution and the City Hall as well as attendance of scientific, cultural and civic events are remarkable. He is a founding member of the Vasile Netea Cultural Foundation of Tg. Mureş and of the Mureş County branch of the “David Prodan” Archivists’ Association.

Dr. Liviu Boar’s work as an archivist and historian has earned him the respect of his collaborators and all those who have known him as archivist, public servant, manager, researcher, author etc. He has a flawless public image in the local and national mass media, as well as in the academic environment and within the National Archives. The excellent results achieved by the Harghita and Mureş National Archives following the specific controls of the Control Authority of the Ministry of Administration and Internal Affairs and the Methodology, Guidance and Control Department of the National Archives of Romania, as well as the awards he received are further proof of his qualities. Dr. Boar’s efficient management of the Harghita and Mureş National Archives for more than 30 years, under two different political regimes, is all the more remarkable as these two institutions hold the archival patrimony of counties well-known for their multiethnic and multi-confessional characteristics, as well as for separatist movements and tendencies to turn these areas into ethnic enclaves.

The archivist, historian and researcher Liviu Boar is an expert in archival science, Hungarian paleography and modern history of Transylvania. He was awarded a PhD in history by the “Babes-Bolyai” University of Cluj Napoca,

for his thesis “Romanians of the Ciuc, Giurgeu and Casin Counties in the 19th century”, published by the Publishing House of the “Petru Maior” University of Tirgu Mureş. He has also published studies and articles in scholarly journals, recorded in the Historical Bibliography of Romania. Among these, the most prominent are “The National Minorities of Romania 1918 – 1925”, coordinated with Professor Ioan Scurtu, “ The Reghin Section of Astra. Documents 1874 -1940”, “Guide to the State’s Archives. Harghita County” and “Yearbook of the Mureş Archives”.

The main themes of his work are circumscribed to the history of Transylvania and of the Szeklar counties, in particular: administration, ownership system, main institutions of Romanian identity in the Szeklar counties: church, school, culture, with a special view on ASTRA in his native Reghin, their relations with Moldova and Tara Romaneasca etc. Out of respect for his forerunners, he wrote studies on the priest and scholar Elie Campeanu, Dr. Eugen Nicoara, Dr. Emil A. Dandea, archivist Ioan Moldovan et al. and was the initiator of the celebration of the 75th anniversary of dr. Ioan Ranca, his distinguished predecessor at the Mureş Archives.

Dr. Liviu Boar has organized and participated in numerous scholarly events, symposiums, debates, exhibitions both in Romania and abroad. He is the initiator and organizer of the annual scientific conference “Archives and Historical Research” held in Sovata, in association with the “David Prodan” Archivists’ Association, “Petru Maior” University of Tirgu Mureş and other teaching, cultural and research institutions in the Mureş County and in the country.

Dr. Boar’s activity has been constantly linked to his native Reghin through a fruitful professional relationship with the teaching and cultural institutions of this well-known Transylvanian town, especially the local Library, to the publications of which he contributes with articles on the history of the town and its surroundings. He has also maintained a close connection with the place of his beginnings as a teacher and an archivist, the County of Harghita, with his former students and colleagues, neighbors and friends, both Romanian and Hungarian. The collections of “Informatia Harghitei” and “Harghita Nepe” newspapers of the period 1980 -1990 include numerous columns signed by the young archivist Liviu Boar, dedicated to the valorization of archive documents.

After 1990, he participated in numerous scientific conferences, symposiums and debates held in Sf. Gheorghe, Miercurea Ciuc, Toplita and Covasna, presenting valuable scientific papers, studies and articles regarding the history of the Romanians in the Carpathian Arch, published in the local “Angustia” and “Sangidava” journals. No less important is Dr. Liviu Boar’s career as a university lecturer at the Faculty of Archival Science of Bucharest,

“Dimitrie Cantemir” University and “Petru Maior” University of Tirgu Mureș, where he is currently an associate professor.

The professional and moral portrait of Dr. Liviu Boar would not be complete without a description, summary as it may be, of what defines him as a man: charming, generous, open, jovial and optimistic. He is as pleasant to work with as he is in a friendly chat, over a glass of good wine, listening to the beautiful songs that have accompanied Romanians through the centuries. Last, but not least, he is a family man, good husband, brother, father, grandfather, reliable friend and colleague. As a “veteran” archivist he has managed to maintain close friendships with colleagues from all generations, from the “classics” to the “young wolves” whose mission is to reform and modernize the National Archives by valorizing the legacy of their forerunners.

As a public servant for over three decades, archivist Liviu Boar has always been successful in his management activity. He has overcome numerous difficulties in all these 30 years, as well as consequences of restrictions and dysfunctions caused by the successive political regimes, the restrictive legislation, the chronic lack of financial means and materials required for the modernization of the institution, as well as a deficient collective attitude toward the archive documents and the institution of the Archives.

There were countless tribulations, failures, dissatisfaction... During this long period, despite his best efforts, it was impossible for Liviu Boar to please all those he worked with or those who asked for the services of the Harghita and Mureș branches of the Archives. However, the important thing is that the ratio of those who appreciate, respect and admire him against those who may have had critical attitudes toward him in various stages of his career is definitely in favor of the former.

As a succinct presentation of Dr. Liviu Boar’s activity as an archivist, historian and teacher, this book is a convincing argument on the role of professionals in a period of profound societal changes, on the need for balance between continuity and change and of a reform that valorizes the experience of Romanian archivists and harmonize it with the relevant legislation and practice within the European Union, on the importance of public figures whose vocation, presence and character recommend them as role models for younger generations.

This volume maintains the general structure of the entire “Our Professionals” collection, namely: the first chapter includes messages, thoughts and personal or institutional impressions from former colleagues and public figures who have met Dr. Liviu Boar, thus sketching his **portrait as a professional**; chapter two includes his CV and bibliography : published papers, studies and articles recorded in the Historical Bibliography of Romania, as well as critical

reviews of some of his works; chapter three is a collection of studies of history and archival science written by researchers, historians, archivists, museum curators, theologians, professors at al., friends, colleagues and close collaborators of Dr. Liviu Boar.

The documents in the first chapter are presented in alphabetical order, while the studies in chapter three are ordered chronologically.

The coordinator of the “Our Professionals” collection is honored to be the friend and close collaborator of the distinguished Dr. Liviu Boar and this volume is meant as a sincere homage to Dr. Boar’s work as a Romanian archivist and historian. It is a great pleasure to be able to launch this volume on the 60th anniversary of Dr. Liviu Boar, after sadly having dedicated similar works to two departed friends and colleagues, former managers of the Harghita and Covasna National Archives: *Aurel Marc – Contributions to the History of the Harghita County*, Eurocarpatica Publishing House, Sf. Gheorghe 2000 (edited by Ana Dobreanu and Ioan Lăcătușu) and *Baicu Vasile Dan – History and Archival Science within the Carpathian Arch*, Eurocarpatica Publishing House, Sf. Gheorghe 2006(edited by Adina Fofircă and Ioan Lăcătușu).

In conclusion, we would like to offer Dr. Liviu Boar our best wishes of good health and professional success, so that the volumes dedicated to him on his 70th, 80th and – why not – 90th anniversary may enrich his personal biography and permanently inscribe his name in the gallery of his distinguished predecessors in this God-blessed part of the country. There is no reason why this should not become reality, as Dr. Liviu Boar thankfully is in good health, has proven his expertise and abilities, is motivated, has resources waiting to be valorized, appropriate research conditions, favorite themes that are priorities of Romanian historiography and a favorable family environment. God bless!

Dr. Ioan Lăcătușu

Translated by Alina Olivia Șuta

M E S A J E

LUMINA VINE DIN ADÂNC

Zestrea unui neam o putem găsi cercetând urmele civilizației materiale, culturale și artistice, din care deducem modul cum s-au exprimat înaintașii, adică ce a fost înlăuntrul lor, ca o expresie a acumulărilor multimilenare precum și a viziunilor pe care le-au avut marile personalități ale unui neam.

Aceste mărturii grăiesc cu noi cei de astăzi, împărtășindu-ne valorile lor culturale și spirituale.

Omul a început să-și dăltuiască în timp gândurile prin scris și astfel noi, cei de astăzi, putem să dialogăm cu înaintașii noștri.

Profesorul Dr. Liviu Boar este unul dintre binecuvântații bărbați ai neamului nostru, care prin cercetarea documentelor din arhivele de la: Miercurea Ciuc, Târgu Mureș, Sibiu și Cluj-Napoca, a grăit cu înaintașii noștri din părțile Ciucului, Giurgeului și Casinului, care au trăit în secolul al XIX-lea în acest spațiu binecuvântat de Dumnezeu.

Secolul al XIX-lea a fost unul dintre cele mai frământate secole din istoria transilvană, perioadă în care s-au produs schimbări importante în structurile sociale din acest spațiu. Românii trăiau sub stăpânire străină, supuși mereu unui proces îndelungat de deznaționalizare. Cum au trăit românii din partea de sud-est a Transilvaniei în secolul al XIX-lea, ne-a spus și ne va spune mereu **Prof. Dr. Liviu Boar**, prin viu grai și prin importante lucrări publicate.

Încă de la începutul activităților cultural-istorice și bisericești desfășurate în cadrul Episcopiei Ortodoxe a Covasnei și Harghitei, **Prof. Dr. Liviu Boar** a fost unul dintre participanții cu referate de o deosebită importanță și probitate istorică. Expunerile Domniei Sale erau apreciate și ascultate cu deosebit interes și au constituit apoi deschideri de drumuri spre cercetare pentru tineri din această parte de țară, iar unii dintre ei l-au citat în lucrările lor de licență, masterat și doctorat.

Documentele pe care le-a publicat, comentat și interpretat în lumina adevărului istoric, rămân astăzi *făclii de lumină* cu care vom străbate mai departe istoria neamului peste veacuri, căci *lumina vine din adânc!*

Rugăm pe Bunul Dumnezeu, ca la cele șase cununi pe care i le-a dăruit până acum, să mai adauge din belșug și cu binecuvântare alte cununi pline de har și adevăr din zbugiumata istorie a neamului nostru românesc!

*Ioan,
Arhiepiscopul din Carpați*

BUN VENIT ÎN “PLUTONUL” PROFESIONIȘTILOR ANIVERSAȚI

Ana Grama

Cu prilejul unui eveniment deosebit cum este cel de față, îmi permit să lansez următoarea observație. Mulți or fi gândit la ea, dar septuagenarii au cea mai temeinică îndreptățire s-o exprime: vârsta pe care o aniversați acum este una de excepție, în sensul pozitiv al expresiei. Întâi o socotesc așa pentru că anii petrecuți déjà vă dau dreptul, posibilitatea, libertatea de a avea o *vedere retrospectivă* cuprinzătoare asupra unui parcurs generos. Suficient de lung pentru a judeca trăiri numeroase și de diverse niveluri, atâta cât ne e dat fiecăruia s-o facem. Pe de altă parte, aveți încă *ani mulți în față* (dar niciodată suficient de mulți) pentru a avansa noi proiecte, eventual a corecta unele dintre cele vechi.

Vă mulțumesc pentru că ... ați venit atât de repede în “plutonul” *profesioniștilor* aniversați. Mărturisesc că, de o jumătate de an, față-n față cu *alții* simțeam că primul volum al colecției “Profesioniștii noștri” este pentru mine o responsabilitate copleșitoare, o obligație (prea) curajos asumată, o promisiune și, bine-nțeles, mă temeam că tuturor acestora nu le voi putea face față. Suntem doi acum și e mai ușor așa, iar nădejdea că ni se vor alătura curând și *ceilalți dintre cei chemați* este reconfortantă.

Nu am colaborat direct și nu ne cunoaștem foarte bine. Dar cred că ne-am regăsit adeseori pășind umăr la umăr, fiecare pornind din spațiul său, spre aceeași *matcă*, istoria românilor din spațiul curburii intracarpatică. Am colaborat deci, strădaniile noastre intersectându-se pe un teritoriu științific ce merită tot mai numeroși și aplecați lucrători, cercetători ai destinului românesc. Activitatea colegilor noștri ne îndreptățește să credem că *noi programe* se proiectează la orizontul vieții noastre profesionale. Probabil, că eu nu mai am dreptul “natural” să vorbesc despre ... programe. Dar...

Dacă nu pot avansa planuri pentru anii ce vin, cu voia dumneavoastră voi valorifica “dreptul bătrânilor” de a vorbi, cu privirea întoarsă spre trecut, pe ei interesându-i totuși, în continuare, prezentul și chiar viitorul. Să cădem de acord că intervenția mea va folosi acest volum aniversar ce vi se dedică doar ca pe un prilej de a transmite mesajul meu *celorlalți*, adeseori reluat în intervenții verbale, fapt pentru care vă mulțumesc.

Ea este destinată celor ce vor s-o ia în seamă, celor ce contează pentru noi, dintre cei apropiați sau potențiali tovarăși de drum în lumea largă a ideilor. Va

fi vorba –extrem de succint, pe această chestiune nu se pot ține prelegeri- despre stări ce glisează între sentimental singurătății și forța acțiunii de grup, poate de renunțare și integrare, păguboasa indiferență și nevoia depășirii negativismului. Îndrăznesc să aduc în discuție aceste cuvinte pentru că o experiență livrescă îndelungată, nu în ultimul rând una de viață, mi-au atras atenția asupra lor.

Experiența livrescă la care mă refer îmi parvine din istoria *Asociațiunii*, a ASTREI, pe care toți o recunoaștem ca pe cea mai importantă acumulare de forțe românești de dinainte de Marea Unire. Cel mai important lucru pe care l-am constatat a fost că aici au putut lucra *alături și împreună* români din medii profesional-ocupaționale din cele mai diverse, unii nici nu apucaseră să-și definească suficient statutul. Erau lideri locali și naționali, clerici, *bancari* și publiciști, meseriași și negustori etc., care și la început, sub povara incertitudinilor, apoi în entuziasmul și euforia momentelor de izbândă, se arătau, lor și lumii, ca o forță de monolit. Revendicări individuale existau, dar nu acopereau interesul colectiv, diferende interconfesionale de asemenea, dar se interzic prin “statut”, nemulțumirile personale sunt prezente doar ... în scrisori personale.

Pentru mine, cel mai flagrant gest în acest sens este unul al lui Andrei Șaguna, în domeniul Măriei sale *Limba românilor*. Episcopul Andrei (și după el clericii ce i-au urmat), renunță la personalitatea slovelor din textele specifice *Bisericii sale*, în favoarea *latinelor*, pentru că aceasta a fost decizia unei “Comisii filologice adunată la Sibiu în 2 octombrie 1860” și era în interesul tuturor românilor. Face cunoscută această decizie printr-o circulară adresată protopopilor, preoților, profesorilor, dascălilor etc., de care se miră și azi unii cercetători. Și nu era doar vorba aici doar despre identitate și demnitate seculară. Expresia limbii române era dezavantajată prin această măsură de *latinizare*, dar ... ***schimbarea era în interesul național și merita/trebuia asumată.***

Era anul 1862, și nu trecuse nici un an de la momentul înființării unei Asociații care adunase alături atâția români, pe un teren niciodată abordat, acela al CULTURII, și imediat după ce, la Adunarea generală a *Asociațiunii* de la Brașov, se luase o decizie în acest sens. O făcea cu regretul că acțiunea era insuficient pregătită, dar, în acel moment, procedând altfel s-ar fi putut pune în pericol întregul edificiu al asocierii fruntașilor români în interesul nației. Fără regrete afișate, fără gesturi ascunse trădătoare, *pentru* unitatea în schimbare.

Al doilea moment exemplar pe care vreau să-l invoc este din același perimetru: *Asociațiunea* în fața opțiunii de a avea sau nu o Casă Națională/ Muzeul *Asociațiunii*. Aici s-a dezvăluit cel mai bine că aștrii erau departe de a fi toți prieteni unii cu alții, de a fi dominați de o generalizată *unire-n gând*, în intenții, în proiecte, de a nu avea păreri deosebite, conștiința propriei valori etc. În Adunarea generală de la Mediaș (și înainte de ea), forțe *pro și contra* s-au

înfruntat deschis, fiecare grupare având argumente nobile în susținerea ideilor sale. Edificiul-simbol și reședință al ASTREI trebuia însă realizat.

Prin diverse mișcări –inclusiv de organizare a discuțiilor și al votului- edificarea se acceptă (cu puțin peste paritate). Impresionant a fost faptul că cei înfrânți la vot au susținut apoi activ, cu convingere și eficient realizarea proiectului pe care ... nu-l votaseră, dar devenise și al lor prin voința colectivă și judecata timpului. Acum era al *Asociațiunii*. Și așa, doi greco-catolici, Iosif Șt. Șuluțiu și Cornel Diaconovici, devin cei mai activi susținători ai edificării palatului românesc în centrul ortodoxismului- Sibiu.

Interesele majore impuneau ignorarea acelor detalii care puteau deveni frâne. Nu în ultimul rând, la realizarea tematicii Expoziției de la inaugurarea Muzeului, colaborarea între Elie Miron Cristea și Cornel Diaconovici a fost exemplară și rezultatele de excepție, deși, personal, apropiații unuia nu erau în relații personale tocmai academice cu cei ai celuilalt. Se putea, iată, ***SĂ SE LUCRE ÎMPREUNĂ***, cum spuneau înaintașii.

Ceea ce ar trebui să ne dorim și noi grabnic în zilele noastre. Căci, efectele *pierderii timpului* în spațiul respectării menirii pe care o avem devin din ce în ce mai greu de recuperat. Cred în posibilitatea de a colabora cu *ceilalți*, din interiorul sau din afara unui grup principal, fără a încălca principiile fundamentale ale onestității și libertății intelectuale. Având dreptul la originalitatea ideilor, libertatea de a gândi nu ne dă dreptul la exacerbarea incompatibilităților personale mărunte.

Că se poate, o dovedește chiar prezentul volum în paginile căruia un grup de oameni colaborează și transmit chiar un mesaj în acest sens. Mă simt confortabil în acest grup și mulțumesc celor care mi-au înlesnit accesul la el. Dar îl visez chiar și mai mare, mai *rotund*, grupului aici bine reprezentat dorindu-i să aibă alături mai mulți tineri, asigurându-i că însăși propria lor viața se va îmbogăți cu noi valori intelectuale, culturale și morale. Iar pe cei maturi, i-aș vedea mai implicați, pentru propriile lor beneficii spirituale, inclusiv pentru a se constitui în modelele celor tineri. Îi asigur că astfel vor trăi mai dese prilejuri de a îmbătrâni cu un zâmbet împăcat pe buze, ca al celor ce se simt împliniți în vreun fel.

LA MULȚI ANI! Stimate domnule Liviu Boar

Sibiu, 11 martie 2011

Ana Grama

LIVIU BOAR, 60 DE ANI ?

Prof. Nicolae Balint

Plin de dinamism, plin de vigoare, mereu prevenitor, cu extraordinar de mult bun simț și cu un tonus de invidiat. Acesta este, în opinia mea și într-o sumară descriere, Liviu Boar.

L-am cunoscut în urmă cu 7 ani, adică atunci când am început să frecventez cu regularitate arhivele. Dincolo de această extraordinară și plină de surprize „lume a arhivelor”, am descoperit în primul rând un om. M-am simțit și mă simt onorat de bunăvoința, atenția și prietenia domniei sale.

Am avut astfel ocazia să constat cu satisfacție că avem multe puncte de vedere comune. Totodată, dincolo de anumite convingeri pe care le împărtășim, am mai descoperit încă un lucru comun, la care ținem foarte mult: familia. Și nu e puțin, vă asigur.

Într-o lume din ce în ce mai haotică și care, în fața globalizării, pare că-și pierde reperatele morale și existențiale, am descoperit amândoi că toate reușitele și împlinirile noastre în viață, le raportăm acestui reper fundamental din viața omului.

Este greu de crezut faptul că un om pe care îl întâlnești aproape săptămânal de 2 sau de 3 ori, împlinește 60 de ani. O vârstă frumoasă, o vârstă rotundă. Timpul însă, inexorabil în trecerea lui, ne oferă totuși o satisfacție aparte, dincolo de reușitele profesionale. Aceea de a ne fi împlinit atât profesional, cât și ca sens al existenței noastre pe Pământ, prin familiile noastre. Iar Liviu Boar are o familie foarte reușită, de care vorbește mereu cu mult drag.

Ce aș putea oare să vă doresc domnule Liviu Boar, acum, la 60 de ani?

Nimic altceva, decât ceea ce îmi doresc și mie. Adică să ne putem bucura, cu sănătate, pace și bunăstare de familiile noastre, de reușitele copiilor și nepoților

noștri. De acum, în ei sunt toate speranțele noastre de mai bine. Pentru ei și pentru România.

Dumnezeu să vă ajute și să ne ajute pe noi toți!

Prof. Nicolae Balint

CEL CARE MI-A DESCHIS UȘA ARHIVELOR HARGHITENE

Prof. Daniel Peter Bányai

Am primit cu mult interes invitația de a scrie despre distinsul nostru coleg d-l Dr. Liviu Boar, demersul Dumneavoastră de a cuprinde în pagini memorabile și pline de valențe educative pentru tânăra generație activitățile profesionale și umane ale celor mai buni dintre noi este unul care se înscrie generos pe coordonatele demarate de colecția „*Profesioniștii noștri*” a Editurii *Eurocarpatica* al cărui inițiator și promotor de elită sunteți.

Îl cunosc pe D-l Liviu Boar de multă vreme, a fost cel care mi-a deschis acum 25 de ani ușile depozitelor Arhivelor Harghitene atunci când licean fiind îmi făceam practica școlară, i-am cunoscut apoi lucrările „*Îndrumător în Arhivele Statului - Județul Harghita*”, prima și singura carte de referință încă pentru fondul documentar al Arhivelor Județene Harghita, „*Românii din scaunele Ciuc, Giurgeu și Casin în secolul al XIX-lea*” - un istoric al acestei probleme axate pe sursele documentare existente în cea mai mare parte în fondul documentar al SJAN Harghita, cunosc de asemenea studiile colegului nostru referitoare la școlile românești și bisericile din mai sus amintitele scaune, pe cele referitoare la ASTRA dar și pe cele care se referă la fondurile arhivistice și documentare ale Arhivelor Naționale. Toate acestea mărturisesc strădania, interesul, dragostea și aplecarea profesionistă asupra documentelor văzute de cărturarul Liviu Boar ca surse imuabile ale oricărui demers istoric, al oricărei temerare abordări istoriografice.

Din nefericire însă, am avut prea puține ocazii pentru a-l cunoaște mai bine pe d-l Boar, relația între noi fiind una mereu amicală, cordială, urbană, prietenească chiar curtenitoare; anii de când conduc Arhivele harghitene ne-au oferit prea puține prilejuri pentru întâlniri care să contureze clar, intim și distinct un profil despre care să pot vorbi fără teama de a greși în defavoarea colegului nostru. Cert este că personalitatea d-lui Liviu Boar probată în seriozitatea

demersurilor sale pe tărâm istoric și arhivistic nu poate fi despărțită de cea a omului Liviu Boar, calitățile sale de truditon al documentelor se împletesc la maniera de excelență cu cele ale incontestabilelor sale calități umane.

Miercurea Ciuc, 20. 12. 2010

Prof. Daniel Peter Bányai

TREI DECENII ÎN SLUJBA ISTORIEI ȘI ARHIVISTICII ROMÂNEȘTI

Prof. Drd. Bogdan Bădițoiu

Nu cu multă vreme în urmă, un prieten comun, d-nul dr. Ioan Lăcătuș, mi-a adresat invitația de a scrie câteva rânduri despre unul dintre cei mai apreciați, atât din punct de vedere profesional, cât și uman, membru al nobilei bresle a arhiviștilor români, dr. Liviu Boar. Onorantă invitație, dar extrem de dificilă, pentru că personalitatea celui care, în scurtă vreme, va împlini 60 de ani de viață, din care mai mult de jumătate petrecuți în cadrul Arhivelor, este polivalentă, multilaterală, deschisă cu generozitate spiritului științific și pentru care educația, cultura și acțiunea publică reprezintă un *modus vivendi*. Cu ce să începi ? Cum să prezinți un asemenea om fără să rămâi cu sentimentul că ai omis tocmai ceea ce îl definește cel mai bine ?

Rememorând numeroasele momente în care drumurile noastre s-au intersectat sau au urmat pentru scurtă vreme un curs comun, nu pot decât să mă raliez părerii lui Petre Andrei, valorosul sociolog, care scria cândva despre fericirea omului că nu depinde numai de mărimea cantitativă a valorilor realizate, ci și de conștiința cu care ele au fost înfăptuite.

Cunoscându-l pe domnul dr. Liviu Boar, îmi dau seama cât de adevărate sunt aceste cuvinte și cât de mult i se potrivesc, căci el nu doar că are realizări de excepție în carieră și în viață, dar toate poartă pecetea temeiniciei și rigurozității, calități pe care nu le pot configura decât pasiunea și dăruirea totală. Are, prin urmare, tot ceea ce trebuie pentru a fi astăzi un om mulțumit, totul fiind clădit conform unui model etic pe care și l-a făurit pas cu pas și de la care nu s-a abătut niciodată.

A trebuit, știu asta, să treagă peste multe greutăți, a învins și a fost învins, a suferit și a triumfat, dar caracterul său de excepție l-a făcut să meargă înainte. Rar mi-a fost dat să văd un om cu atâta energie pozitivă, cu un optimism debordant, pe care chiar și atunci când lui îi era greu, nu a pregetat să-l transmită celorlalți. Este evident că zestrea sa genetică și educația l-au înobilat cu alese calități umane,

șlefuite în timp de el însuși și ridicate la rang de virtuți, recunoscute unanim de cei din jur.

Cărturar, cercetător, profesor, gospodar, soț, părinte, și prieten, integrat deplin în comunitate, cu o viață privată echilibrată și discretă, dotat cu o inteligență ascuțită, delicat și modest în pofida tuturor realizărilor sale, a reușit să stârnească celor care-l cunosc, uimirea, admirația, respectul și un sentiment reconfortant de prietenie.

Toate acestea, susținute de o fire tenace și plină de energie, de o putere de muncă iese din comun, au culminat, firesc, cu rezultate deosebite în plan profesional. A obținut titlul de doctor în istorie, a publicat numeroase lucrări și articole de specialitate, a participat la manifestări științifice în țară și în străinătate, activitatea sa fiind unanim recunoscută prin acordarea unor distincții înalte, diplome și medalii.

Ele au venit să răsplătească munca de peste trei decenii în slujba istoriei și arhivisticii românești, o muncă asiduă, plină de sacrificii, dusă însă cu talent, cu vocație și cu dragoste, care, în mod cert, va fi continuată în anii viitori.

Dar, dincolo de ceea ce a clădit în viața profesională, o operă la fel de durabilă a fost edificată în viața sa personală, reușind să câștige respectul acelor care, ca și mine, au onoarea de a-l cunoaște, de a fi colegi și chiar prieteni. Mulți ani înainte !

Prof. Drd. Bogdan Bădițoiu

LIVIU BOAR – PRIETEN ȘI COLABORATOR

Pr. Dr. Florin Bengean

Orice moment aniversar aduce bucurie în sufletele noastre. Orice aniversare este un moment emoționant, moment de aduceri aminte, de amintiri nostalgice, de revederi plăcute. Avem bucuria de a-l aniversa anul acesta pe domnul profesor doctor Liviu Boar la împlinirea a șase decenii de viață. Cu această ocazie minunată considerăm că se cuvine să aducem cele mai calde și mai senine felicitări pentru întreaga activitate desfășurată de-a lungul timpului, o activitate încununată cu deplin succes pe toate planurile.

În primul rând consider că domnul Liviu Boar este un om deosebit. Om cu credință în Dumnezeu și dragoste față de Biserica strămoșească, a cultivat tot timpul valorile religios-morale, fiind un creștin desăvârșit. Domnul prof. dr. Liviu Boar este un adevărat profesionist în adevăratul sens al cuvântului. Cercetător al istoriei Transilvaniei, dânsul și-a îndeplinit misiunea sa cu acribie și devotament desăvârșit. De fiecare dată m-a bucurat enorm întâlnirea cu domnia sa. M-a bucurat faptul că m-a invitat la manifestările culturale organizare de instituția pe care o conduce. Am răspuns cu bucurie la fiecare invitație a domniei sale și cu siguranță și pe viitor va fi la fel. De asemenea pot spune că am participat împreună la manifestări culturale în diferite orașe și localități ale țării. Momentele petrecute în prezența domniei sale au fost deosebite.

Om de înaltă ținută științifică, domnul Liviu Boar și-a încununat întreaga activitate a domniei sale cu titlul de doctor în istorie obținut în cadrul Facultății de Istorie a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj - Napoca. Întreaga activitate a domniei sale s-a desfășurat sub spectrul seriozității și al înaltului profesionalism de care a dat și dă în continuare dovadă. Lucrările, studiile domniei sale se dovedesc a fi de înaltă ținută științifică și de asemenea de un real folos pentru ceilalți cercetători ai istoriei Transilvaniei. Domnul Liviu Boar se distinge prin profunzimea și clarviziunea de care dă dovadă în elaborarea lucrărilor științifice. Rămâne un model demn de urmat pentru toți cei care se apropie de studiul istoriei

Transilvaniei și în general pentru toți cei care fac munca de cercetare a istoriei spațiului românesc.

Acum, la ceas aniversar, la ceas de mare sărbătoare, cu cele mai alese sentimente de prietenie, admirație și profund respect îi doresc domnului Liviu Boar multă sănătate, mult spor pe viitor în munca de cercetare a istoriei românilor și doresc să colaborăm și pe viitor, la fel de prolific ca și până acum, mulți, mulți ani de acum înainte.

Doamne ajută! La mulți ani fericiți și binecuvântați!
Târgu Mureș, ianuarie 2011.

Pr. Dr. Florin Bengean

CÂTEVA GÂNDURI LA CEAS ANIVERSAR

Prof. Univ. Dr. Ioan Bolovan,

Memoria timpului a înregistrat fiecare contribuție individuală la renumele unei instituții, la consacrarea unei comunități științifice etc., așa că „mari” și „mici”, personalități sau profesioniști mai puțin notorii sunt parte importantă a istoriei respectivei instituții ori bresle profesionale. Pentru că istoria nu e numai glorie sau revoluție, ci e și viața celor mulți. Mai știm că fiecare generație este rodul epocii pe care o traversează, iar contribuția ei nu e mai rea sau mai bună, e ceea ce vremea o cere. Astăzi, într-un moment aniversar, ne gândim la o personalitate ce a marcat de câteva decenii istoria școlii arhivistice din această parte a țării, dr. Liviu Boar, de aceea cuvintele noastre consemnează câteva frânturi din memoria personală legată de distinsul nostru coleg mureșean.

Prima întâlnire cu Domnia Sa a fost și una ce s-a dovedit a fi benefică pentru colaborarea noastră ulterioară. Era cred în toamna anului 1992, când la Cluj-Napoca, la o consfătuire regională a personalului din sistemul arhivistic național, am solicitat domnului prof. univ. dr. Ioan Scurtu, directorul Arhivelor Naționale ale României, prin intermediul domnului prof. univ. dr. Corneliu Mihail Lungu, directorul Arhivelor Istorice Centrale permisiunea de a prezenta în cadrul programului manifestării, în fața câtorva zeci de directori de filiale și arhiviști, metodologia demografiei istorice și un plan ambițios (rod al colaborării mai multor instituții: Centrul de Studii Transilvane, Facultatea de Istorie și Filosofie din cadrul Universității „Babeș-Bolyai”, Arhivele Naționale și Institutul de Istorie al Academiei Române) de inventariere și cercetare a registrelor parohiale de stare civilă. După ce am expus succint ceea ce intenționăm să realizăm și am arătat celor prezenți în sală modelul de fișe de exploatare nominativă și nenominativă a informațiilor obținute din prelucrarea registrelor parohiale, au avut loc discuții, luări de poziții din partea unor arhiviști și directori de filiale care nu au prea înțeles care este rostul științific al acestei campanii de cercetare a registrelor parohiale. Desigur că majoritatea dintre cei care aveau rezerve nu erau istorici

prin formație, pe unii i-a așezat în funcții de conducere vechiul regim pe criterii care nu erau întotdeauna cele de competență sau performanță profesională (și au rămas acolo și după 1989), așa că nu puteau înțelege importanța campaniei inițiate de noi pentru dezvoltarea demografiei istorice românești, a studiilor de istoria populației. Atmosfera din sală risca să devină tensionată, fiindcă la vremea respectivă eram și eu destul de temperamental în replici, și, proaspăt întors dintr-un stagiu de documentare de la Cambridge Group for the History of Population and Social Structure unde îmi lămurisem câteva lucruri fundamentale legate de metodologia și realizările școlii demografice britanice, nu puteam realiza cum se face că interlocutorii mei nu puteau pricepe rapid ceea ce le explicasem eu că am văzut în afara țării. Atunci au fost câteva intervenții salutare care mi-au sărit în ajutor, menționez pe cea a prof. univ. dr. Nicolae Bocșan, coordonatorul tezei mele de doctorat, dar și alți colegi care proveneau tocmai din sistemul la a cărui bunăvoință și sprijin am apelat eu: în primul rând domnii profesori Ioan Scurtu și Corneliu Lungu, domnul dr. Ioan Drăgan, directorul filialei clujene a Arhivelor Naționale și apoi domnul dr. Liviu Boar. Aceștia erau familiarizați cu noile direcții de evoluție din istoriografia universală și au înțeles șansa demografiei istorice, prin apelul la valorificarea zestrei bogate de registre parohiale, de a contribui la renovarea discursului istoriografic din România. Cuvintele de sprijin ale acestora au avut darul de a mai tempera ostilitatea ce părea că se instalase la un moment dat între un tânăr prea puțin exersat în a-și susține un proiect și un public neîncrezător și prea puțin sedus de poveștile frumoase care le susțineam eu, mai ales că arhiviștii erau și după o zi de dezbateri strict profesionale și răbdarea lor era pe sfârșite. Așa că nu pot uita ușor acest episod care mi-a marcat începuturile specializării în demografie istorică, iar ajutorul primit inclusiv de la domnul dr. Liviu Boar a fost de natură să mă „imunizeze” și să merg mai departe. Îmi aduc aminte cu plăcere că după finalul acestei prezentări, domnul dr. Liviu Boar a preferat să amâne să meargă cu colegii la cocktailul care îl dădeau gazdele clujene pentru toți participanții și a venit la mine să studieze mai îndeaproape celebrele fișe de cercetare și prelucrare a registrelor parohiale, să-mi ceară câteva exemplare din aceste fișe, să mă iscodească cu fel de fel de întrebări pertinente despre tainele demografiei istorice, să avem un dialog profesional interesant. Atunci nu aveam cum realiza că discuția noastră nu numai că m-a fortificat pe mine dar îl va influența definitiv și pe Domnia Sa.

Ulterior, drumurile noastre s-au intersectat în mai multe rânduri, nu doar în proiectul enunțat anterior (prin care zeci de studenți și cercetători au defrișat

în anii ce au urmat sute de registre parohiale în arhivele din Cluj-Napoca, Bistrița, Sibiu, Oradea, Arad, Deva, Târgu Mureș, Alba Iulia ș.a.m.d.), ci și în alte împrejurări cu valențe profesionale dar și personale. Desigur, partea consistentă a colaborării noastre s-a derulat în timpul doctoratului Domniei Sale ca urmare a faptului că a devenit doctorand al domnului prof. univ. dr. Teodor Pavel în cadrul Catedrei de istorie modernă, unde activam și eu. Examenele și referatele susținute cu dezinvoltură în timpul stagiului doctoral ne-au pus în fața membrilor catedrei un profesionist desăvârșit, un coleg de breaslă deja consacrat chiar înaintea susținerii cu brio a dizertației finale în vederea obținerii titlului de doctor în istorie. Nota bene, în cuprinsul lucrării de doctorat, domnul dr. Liviu Boar a realizat lucruri remarcabile în câteva subcapitole dedicate realităților demografice din sudul și estul Transilvaniei, în care a utilizat atât datele recensămintelor de populație din epoca modernă cât și informațiile bogate din registrele parohiale de stare civilă care arătau fără echivoc vechimea și importanța populației românești în zonă. Nu în ultimul rând, rețin cu plăcere și sesiunile naționale de comunicări științifice organizate în ultimul deceniu de Domnia Sa la Sovata, unde a creat un cadru științific adecvat abordării unor teme de arhivistică dar și de istorie generală, regretând efectiv că nu am reușit să particip decât la câteva dintre ele.

Am avut apoi bucuria de a-i cunoaște în anul 1996 și minunata familie care și-a construit-o prin dragoste, răbdare și sacrificii și printr-o împrejurare fericită să împărtășim și alte lucruri care ne pasionau. A fost a doua oară când am beneficiat de ajutorul domnului dr. Liviu Boar pentru a umple un gol în casa noastră. Ne-a murit subit (într-un accident de mașină) pisica pe care o adoptasem cu un an înainte și ne-am dorit pentru noi și mai ales pentru fiul nostru să recreem rapid o altă pisică aidoma celei pierdute: adică, să fie motan, negru și cu „cravată” albă la gât. După ce am lansat disperăți un apel către toți cunoscuții și prietenii din țară, ne trezim într-o zi de august în 1996 cu Alina, fiica domnului dr. Liviu Boar, care ne bate la ușă și dintr-un coșuleț de paie scoate un ghemotoc de animal și ne spune „iată un motănel negru, adus de la bunica de la Reghin, cred că este ceea ce căutați”. Într-adevăr, era exact ce ne-am dorit fiindcă motănelul (Morris jr. cum l-am botezat noi) a crescut și a ajuns să semene întocmai cu Morris senior. Poate unora dintre cititori, aceste ultime rânduri le smulge un ușor zâmbet ironic, însă trebuie să avem în vedere din istorie nu doar evenimentele eroice, personalitățile și geniile care au schimbat soarta omenirii, ci și comportamentul cotidian al individului, mutațiile pe care acesta le-a cunoscut la nivelul sensibilității sale, încât și aceste fapte izolate, “fapte de ierbar”, relațiile interumane și atitudinile

pot întregi înțelesul unei epoci și persoane, toate țin de ceea ce numim istoria totală de care trebuie să se ocupe istoricii zilelor noastre.

La ceas aniversar, gânduri bune, urări de sănătate deplină și cât de multe și frumoase împliniri profesionale și familiale. Vivat, crescat, floreat!

11.11.2005 - Arhivele Naționale Cluj
Prof. Univ. Dr. Ioan Bolovan - Dr. Liviu Boar

OMUL POTRIVIT LA LOCUL POTRIVIT

Prof. Leon Crișan

Apreciez în mod deosebit hotărârea dumneavoastră de a promova imaginea prietenului meu de o viață, d-l Liviu Boar, în semn de deosebită prețuire a vastei activități pe care acesta a desfășurat-o și o desfășoară încă pe tărâm arhivistic și istoric.

Ne cunoaștem din clasa a IX-a de liceu, clasă în care am promovat prin concurs clasa a IX-a A – Liceul “Petru Maior” din Reghin secția reală și în care s-au format mai multe personalități marcante ale zonei noastre și nu numai.

Liviuț, așa îi spuneau prietenii, un elev model, liniștit, sârguincios, cu bune rezultate la învățătură și care se evidenția în mod deosebit la istorie, obiect care îi plăcea foarte mult și la care se face remarcat încă de atunci. Era singurul dintre colegi care venea la școală consecvent într-o ținută impecabilă: uniformă, cămașă albă și cravată.

Era un bun coleg și prieten, un om de societate bine integrat în grupul nostru de prieteni, care își petrecea împreună o mare parte din timpul liber.

Încă din perioada liceului, dar și a facultății a dovedit un interes mereu crescând pentru oamenii locului, care s-au remarcat prin fapte civice deosebite, pentru istoria orașului și a zonei, pentru creațiile folclorice în care un loc deosebit l-au ocupat și le ocupă romanțele și cântecele de pahar.

Foarte serios și perseverent în ceea ce privește ascensiunea profesională, a urmat Institutul Pedagogic – secția română-istorie, Facultatea de Istorie, a devenit doctor în istorie, profesor asociat.

Deosebit de interesat de cercetarea istorică, funcția de director al Arhivei Naționale i se potrivește perfect. Rezultatele cercetărilor arhivistice s-au materializat în comunicate, studii, articole prezentate cu ocazia unor manifestări științifice de specialitate, cărți.

De fiecare dată când ne întâlnim, îmi face o deosebită plăcere când prietenul meu îmi spune: am mai scos o carte, am mai scris un studiu, am fost la o sesiune științifică în străinătate, etc. Este o pasiune și o dovadă de patriotism care nu-l va părăsi niciodată!

D-l Liviu Boar, fostul coleg de clasă și prietenul meu, are și alte pasiuni în afara celor legate de profesie și este și un bun familist, calități care îi întregesc personalitatea.

Cu ocazia împlinirii a 60 de ani de viață, merită sincere felicitări și urări de bine și nu mă îndoiesc că ascensiunea și realizările dumnealui, profesionale și în toate celelalte planuri vor continua, în beneficiul generațiilor următoare de profesioniști, în domeniul arhivistic și istoric, al nostru, al tuturor.

Lunca Bradului 10.01.2011

Prof. Leon Crișan

LIVIU BOAR – REPREZENTANT DE SEAMĂ AL ARHIVIȘTILOR TRANSILVĂNENI

Dr. Virgil Coman

Unul dintre cei mai cunoscuți arhiviști transilvăneni din ultimele trei decenii este, fără îndoială, omagiatul nostru, Liviu Boar, cel care între 1980-1990 a condus Arhivele Naționale Harghita, iar de două decenii se află la conducerea Arhivelor Naționale Mureș.

Mărturisesc cu sinceritate că la scurt timp de la trecerea din sistemul de învățământ preuniversitar atât de drag mie la cel al Arhivelor Naționale, cunoscut la acea vreme numai din postura de cercetător al documentelor la Sala de studiu, destinul a făcut să întâlnesc câțiva arhiviști pe care aveam să îi fixez drept reper în noua mea profesie. Se întâmpla în anul 2003, la Sibiu, cu ocazia primei convocări profesionale la care aveam să particip. Între experimentații colegi se afla, e lesne de înțeles, Liviu Boar, care cu eleganță, echilibru și tact avea să ne capaciteze cu opiniile sale în materie de teorie și practică arhivistică.

Din poziția de învățăcel, firesc, îmi propusesem să pătrund mai adânc în tainele acestui domeniu, provocând subtil unele dezbateri pe teme arhivistice, în afara cadrului organizat. Adevărate seminarii, aș spune astăzi, știut fiind faptul că întâlnirile profesionale la nivelul sistemului Arhivelor Naționale, așa cum le-am cunoscut, se desfășoară într-o atmosferă sobră, pe alocuri cazonă, după un program riguros, respectat cu strictețe. Prin urmare, între cei câțiva formatori, cu o vastă experiență, care s-au străduit și depun un efort considerabil să își salveze domeniul, într-o perioadă în care neajunsurile instituției păstrătoare a memoriei trecutului neamului românesc sunt mai mult decât evidente, Liviu Boar ne încânta cu ale sale idei și sfaturi, transmițându-ne un suflu de profesionalism constructiv și mobilizator.

Cu ocazia acestor dezbateri ad-hoc, prin modul în care își argumenta ideile, avea să-și pună în valoare și calitatea de dascăl, domnia sa fiind cadru didactic asociat, pentru o perioadă, la Facultatea de Arhivistică din cadrul Academiei de Poliție „Al. I. Cuza” din București, la Universitatea „Dimitrie Cantemir” din Târgu-Mureș, iar în prezent la Universitatea „Petru Maior” tot din orașul de reședință al județului Mureș.

Nu este însă mai puțin adevărat faptul că, omagiatul nostru este și un fidel slujitor al Muzei Clio astfel încât, datorită contribuțiilor sale istoriografice, bazate pe numeroase documente scoase la lumină cu mare trudă, astăzi cunoaștem mult mai bine situația românilor din Scaunele Ciuc, Giurgeu și Casin în secolul al XIX-lea. De altfel, prin cercetările sale temeinice, Liviu Boar a făcut dovada experienței în domeniul arhivisticii, dar și a calității de bun cunoscător al paleografiei maghiare.

Fără îndoială, impulsurile cognitive și deontologice, alături de cele ale altor câțiva colegi ai generației sale, m-au făcut să îndrăgesc atât de mult astăzi profesia de arhivist, ignorată, din păcate, de cei care trebuie să îi asigure perenitatea, respectiv factorii decizionali din sfera politicului.

Sigur, schimburile de opinii nu s-au mărginit numai la domeniul arhivisticii. Păstrez vie în suflet și în minte amintirea discuțiilor noastre de la Constanța, desfășurate la finele lunii august 2006, pe teme ca: greco-catolicismul, ortodoxia sau tradiția creștină a spațiului dobrogean, ale cărui vestigii paleocreștine, creștine timpurii, dar și o parte din cele moderne și contemporane aveau să fie vizitate de domnia sa.

Acum, la mai bine de șapte ani de când ne-am cunoscut, am convingerea că, în mare măsură, ceea ce ne-a apropiat a fost pasiunea pentru trecut, dragostea pentru documente, fără de care nu ne putem cunoaște istoria neamului românesc, cu toate momentele ei faste, dar și mai puțin fericite.

În mod cert, vârsta la care a ajuns nu este o piedică în calea activității sale de arhivist desăvârșit și istoric consacrat al spațiului transilvănean, fiind pentru noi un prilej de omagiere și de recunoaștere a unor merite ale unui om

care prin ceea ce a întreprins de-a lungul carierei, dar și în viața de zi cu zi, a făcut dovada calităților pe care am încercat acum să le creionăm succint. Iată de ce, putem afirma fără niciun fel de îndoială că Liviu Boar este unul dintre cei mai reprezentativi arhiviști transilvăneni și merită a fi omagiat așa cum se cuvine, prin aceste câteva cuvinte alăturându-ne și noi efortului colectiv al colegilor care au avut inspirata idee de a-i dedica un volum cu ocazia împlinirii vârstei de 60 de ani.

LA MULȚI ANI, STIMATE COLEG!

Dr. Virgil Coman

Mănăstirea Bistrița - Vâlcea - 2006
Directorii Arhivelor Județene

PORTRETUL UNUI ARHIVIST DE EXCEPȚIE LIVIU BOAR

Drd. Eugeniu Criste

Stau în față cu albul paginii încă nescrise și nu-mi regăsesc cuvintele care să-l descrie pe omul, arhivistul, directorul-șef, prietenul Liviu Boar, care și-a trăit peste 30 de ani din viață dedicați arhivelor, iar eu sunt unul dintre norocoșii care l-au cunoscut.

De multe ori percep lumea care a fost, nu prin desăvârșirea creației ei ci prin simplitatea săvârșită de ploile timpului, care în lucrarea lui desăvârșește, cum maestrul pietrar prelucrează materie brută a stâncii, din care răsare, din toată splendoarea, adevărul statuiilor noastre. Percepem locașul celor aleși, nu de la poalele lui, ci cu cât te afli mai departe de el.

Timpul așază pe soclu făuritori de istorie. Avem nevoie de statui, în care să ne regăsim în devenirea cosmică. Ele sunt adevărul spiritualizat în vreme.

Desprins din realitățile momentului (neînțelegeri, răutăți, invidie) Liviu BOAR primește dimensiunile adevărului și se așează pe soclu în Panteonul Arhivelor Naționale ale României.

Liviu Boar, prin origine și spirit, aparține Ardealului făcând parte din categoria de luptători descendenți din Buteanu despre care se spunea că miros mai mult a praf de pușcă decât de tămâie.

Prin tenacitatea caracterului și înzestrarea nativă, dobândește o formație intelectuală, istorică și arhivistică la nivelul exigențelor academice ale vremii sale pe care o valorifică la maximum ca arhivist și director al Arhivelor din Harghita și Mureș.

De statură mijlocie, plămădit parcă în filigran, „giuvaer de smalt și aur”, pus tot timpul pe fapte mari, capabil să-și depășească complexe, a fost și este omul cel mai adulat și contestat, combinație măiestrită de inocență și teribilism. Între Scylla și Carybda, sufletul lui freamătă, vocea în tirade retorice e o revărsare a înlăuntrului, expresie care se vrea cu orice preț o personalitate. Nu au fost evenimente și fapte mai importante, în arhivele ultimilor 30 de ani, în care să nu încerce să-și facă simțită prezența.

Dar omul nu este infailibil. În el coexistă binele și răul, într-un grad diferit, de la individ la individ. Omul este în același timp Înger și Demon. Orice etichetare devine riscantă, căci nimeni nu poate da expresie cantitativă a angelismului și demonismului.

În memoria timpului, care transfigurează trecutul, Liviu Boar va rămâne, ca esență vizibilă prin faptele sale și prin relațiile interumane. Judecata mea este una de comportament nu una de esență. Între realitate și aparență se va vedea, mult mai bine, la Judecata de Apoi a Istoriei.

În cei 60 de viață, muncă și de luptă prin exemplul de dăruire față de tezaurul arhivistic, Liviu Boar, rămâne în conștiința noastră omul – directorul - șeful model.

Arad, 4.02.2011

Drd. Eugeniu Criste

LA O LANSARE...

Lector Univ. Drd. Ana Dobreanu

Autorul lucrării, Liviu Boar, de aproape 30 de ani își desfășoara activitatea în arhive, dintre care 12 ani la Miercurea Ciuc și apoi la Tg. Mureș, perioadă în care s-a dedicat statornic cu pasiune și devotament acestei munci. Pe parcursul acestor ani, prin experiența pe care a dobândit-o, fiind și un bun cunoscător de paleografie maghiară, a putut pune în valoare informațiile din documente referitoare la istoria acestei zone publicând numeroase studii și articole.

O încununare a activității de cercetare o reprezintă teza sa de doctorat “Românii din Scaunele Ciuc, Giurgeu și Casin în secolul al XIX-lea”, care a avut conducător științific pe prof. univ. dr. Teodor Pavel, iar printre referenți s-a numărat și prof. dr. Camil Mureșan, membru al Academiei Române, nume de rezonanță în istoriografia românească.

Deși plecat, din Miercurea Ciuc, din anul 1990, Liviu Boar a rămas o prezență constantă în viața cultural-științifică a zonei, participând în fiecare an la “Zilele Miron Cristea”, la sesiunea de comunicări “Românii din sud-estul Transilvaniei. Istorie, religie, cultură” ș.a.și publicând studii și articole în anuarul “Angustia” și în presa harghiteană.

Respectându-și profesia de arhivist și rigorile cercetării științifice, informația adusă prin lucrarea sa este inedită redând cu fidelitate “glasul” documentelor vremii, a documentului de arhivă, care este și trebuie să fie sursa primară a oricărei lucrări cu caracter științific.

După cum arată chiar autorul, el nu are pretenția de a fi epuizat în întregime sursele documentare deosebit de valoroase referitoare la tematica abordată, aflate în arhivele harghitene sau în altele. Dar suntem convinși că va

continua activitatea de cercetare și va publica și în viitor lucrări care să pună în valoare tezaurul arhivistic.

Îl felicităm pe autor, pe colegul și prietenul nostru, Liviu Boar pentru această reușită, pe care o considerăm și a noastră și îi urăm spor și succes în activitatea viitoare.

Miercurea Ciuc 5 mai 2005

Lector Univ. Drd. Ana Dobreanu

GÂNDURI PENTRU LIVIU BOAR

Dr. Ioan Drăgan

Recunosc că atunci când am fost contactat pentru o contribuție la un volum omagial dedicat colegului Liviu Boar, prima reacție interioară a fost de refuz. Nu agreez în mod deosebit acest tip de recunoaștere publică, prea generalizat astăzi, adesea de condiție științifică, uneori chiar morală, îndoielnică.

Sunt, apoi, convins că micimea lumii de azi a arhivelor din care fac parte, generată de locul lor marginal în ierarhia administrativă a țării, nu poate, obiectiv, genera și susține mari personalități, demne de astfel de omagieri.

Am găsit în favoarea acestei atitudini chiar și o perioadă dificilă, în care mi-aș fi dorit ca prietenul meu mureșan să-mi fi fost mai apropiat. Și totuși, am abandonat gândul negativ, când am constatat că, perseverând, aș fi greșit mult, măcar în două privințe esențiale.

Mai întâi, față de profesiunea și breasla arhiviștilor, din care fac parte și pe care le apreciez la modul superlativ. Arhiviștii sunt categoria intelectuală care se sacrifică pentru păstrarea memoriei naționale, în condițiile în care instituția pe care o servesc este tratată de decenii ca o cenușăreasă.

Promovarea arhivelor și a arhivistului în societate a devenit azi o necesitate dureros de imperioasă, chiar o datorie primordială. Înainte de a fi recunoscuți de societate, e necesară însă o evaluare și ierarhizare în rândurile noastre pe bază de merit și valoare profesională. Înainte de a fi respectați de alții, se impune să ne străduim a ne respecta noi înșine.

O carieră întregă petrecută în Arhive, de pildă, precum cea a lui Liviu Boar, este pentru profesioniștii adevărați demnă întotdeauna de cea mai mare stimă și recunoaștere a comunității arhiviștilor. Dacă acest lucru nu este încă o practică la nivelul birocrăției superioare a sistemului, este cu atât mai firesc și necesar să fie promovat de asociații și alte forme de agregare profesională. Așadar, inițiatorii acestui volum merită toată lauda.

Aș fi fost apoi nedrept față de cel sărbătorit. Arhivist de o viață, Liviu Boar este astăzi o voce cunoscută și prețuită în Arhivele Naționale. Timp de două decenii s-a dovedit un colaborator și prieten apropiat al Arhivelor clujene. Profesionalist cu multă experiență, activ și bine orientat, devotat profesiei, Liviu Boar, împreună cu colegii săi, a fost nelipsit de la toate activitățile importante organizate de noi:

sesiuni științifice, simpozioane, reuniuni profesionale, precum și ca fondator al Asociației Arhiviștilor "David Prodan" și al Revistei de Arhivistică. Contactele și spiritul de emulație care a dominat aceste acțiuni, împreună cu calitățile sale profesionale și umane, au dat roade fericite.

Arhiviștii mureșeni, cu directorul lor în frunte, au devenit doctori în istorie ai Universității clujene, au organizat ei înșiși o sesiune științifică, acum deja tradițională și publică propria revistă de specialitate. E un progres incontestabil, demn de urmat, al unui colectiv mic dar ambițios, în realizarea căruia directorul Liviu Boar a fost nu doar un factor stimulator, ci și cel dintâi exemplu. Datorită lui, Mureșul este azi un punct luminos pe harta arhivistică a țării.

Iată de ce mă alătur cu bucurie omagiului breslei noastre pentru un important slujitor al arhivelor ardelen, cu prilejul unei aniversări de referință, și îi doresc în deceniile viitoare aceeași tinerețe pe chip și în suflet și aceeași dăruire pentru cauza arhivelor românești. La mulți ani iubite coleg !

Dr. Ioan Drăgan

LIVIU BOAR ISTORIC AL ROMÂNILOR DIN JUDEȚUL HARGHITA

Asist. Univ. Dr. Georgeta Fodor

Preocupările domnului Liviu Boar vizavi de istoria românilor din fostele scaune secuiești se regăsesc în activitatea desfășurată în calitate de director al Arhivelor Naționale Direcția Județeană Harghita și se înscriu în direcțiile de cercetare ale unor reputați istorici precum Aurel Gociman, G. Popa-Lisseanu, Ioan Ranca, Ioan Lăcătușu.

Încununare a acestei activități, concretizată în numeroase studii și articole publicate în reviste de specialitate, domnia sa a susținut cu succes teza de doctorat cu titlul „*Românii din scaunele Ciuc, Giurgeu și Casin din secolul al XIX-lea*” la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca. Teza a fost editată, în același an, la Editura Universității „Petru Maior” din Târgu-Mureș cu titlul „*Românii din scaunele Ciuc, Giurgeu și Casin din secolul al XIX-lea*”.

Lect. Univ. Dr. Liviu Boar aduce în atenția comunității științifice românești lucrarea consacrată românilor din fostele scaune Ciuc, Giurgeu și Casin. După cum însăși domnia sa mărturisește, alegerea acestei teme de cercetare este justificată cu precădere de statutul românilor din spațiul transilvănean în secolul al XIX-lea, secol ce a fost poate cel mai bulversat din punct de vedere politic, social și economic pentru ținuturile locuite de secui și români deopotrivă.

Lucrarea abordează un subiect interesant și actual din istoria Transilvaniei, care a stârnit și încă mai stârnește uneori controverse la nivelul istoriografiilor română și maghiară, îndeosebi asupra aspectelor de factură etno-demografică sau instituțională ale locuitorilor din secuime, în special al românilor.

Ne aflăm în fața unei reușite reconstituiri monografice a vieții și activității românilor în contextul procesului de modernizare a societății transilvănene în ansamblul său și, a spațiului de sud-est a provinciei Imperiului austriac și austro-ungar.

Demersul științific întreprins de Lect. Univ. Dr. Liviu Boar reprezintă o întregire documentară extrem de valoroasă a unei problematice asupra căreia au insistat deopotrivă istorici maghiari și români. Toate aceste surse istoriografice au fost completate de vastul material arhivistic cules din Arhivele Miercurea-Ciuc, Târgu-Mureș, Alba și Sibiu. Documentele din aceste fonduri arhivistice pun în evidență viața cotidiană din localitățile scaunelor, aspecte diverse de viață

economică, socială și politică ; profunzimea reformelor social-economice și cultural-școlare de tip modern realizate de autoritățile austriece etc. Pornind de la aceste izvoare documentare, autorul și-a asumat, cu succes, ca obiective, pe lângă introspecția introductivă referitoare la istoriografia temei, definirea sistemului de organizare administrativ-teritorială în care vor evolua românii din secuime, cuantificările de ordin etno-demografice, dimensionarea locului și rolului bisericii și al școlilor confesionale românești greco-catolice în păstrarea identității naționale, corelarea activităților spirituale ale românilor din protopopiatul Giurgeului la viața culturală a românilor transilvăneni sub egida Astei, schițarea structurilor proprietății funciare prin sublinierea formelor specifice zonale.

Temele majore ale monografiei sunt structurate pe 10 capitole: *Organizarea administrativ teritorială a Secuimii în secolul al XIX-lea, Realități demografice în cele trei scaune; Pierderea identității naționale a românilor din Ciuc, Giurgeu și Casin; Memorialul românilor din Giurgeu din 1861; Biserica românească din fostele Scaune Ciuc, Giurgeu și Casin; Școala elementară românească din cele trei scaune; Astra în viața spirituală a românilor din Protopopiatul Giurgeu între 1835-1900; Structura proprietății funciare în scaunele Ciuc, Giurgeu și Casin în secolul XIX.* Pornind de la fixarea acestor capitole, autorul își centrează investigațiile, ținând cont, preponderent, de criteriul dimensiunii cronologice a derulării actelor și evenimentelor, care au marcat, în plan etno-demografic, instituțional și cultural viața românilor din fostele scaune Ciuc, Giurgeu și Casin.

Trecerea în revistă a sistemului de organizare administrativ-teritorială a spațiului dominat de populație secuiască aduce în discuție evoluția acesteia de la mai vechile forme de tip scăunal, de sorginte medievală spre cele caracteristice administrației moderne, ale comitatelor, reflectând tendințele de eliminare a structurilor de autonomie locală în favoarea celor ce tindeau să sublinieze eforturile de unificare și centralizare, promovate, inițial, de Curtea de la Viena și, apoi, de către guvernele ungare din epoca dualistă. Apreciem reiterarea sintetică a metodelor de asimilare, sub raport confesional și etnic, practicate de către autoritățile locale în zona protopopiatului Giurgeu, care relevă pierderea identității naționale a unei părți însemnate din masa românilor, prezenți în enclavele spațiului secuiesc, sub impactul presiunilor administrative, dar și ca urmare a precarității înzestrării materiale, a majorității parohiilor locuite de către aceștia, cu mijloacele necesare întreținerii bisericilor și școlilor confesionale, fiind, în consecință, tentați sau forțați să-și decline, în timp, apartenența etnică sau chiar și pe cea confesională.

Pornind de la considerația că biserica și școala confesională au fost instituțiile prin care românii din secuime și-au păstrat identitatea etno-confesională, Lect. Univ. Dr. Liviu Boar investighează folosind o apreciabilă documentație edită și inedită, mai întâi evoluția bisericii greco-catolice, consemnând organizarea protopopiatului Giurgeului, prezența și activitatea protopopiatului Giurgeului,

prezența și activitatea protopopilor, înzestrarea parohiilor cu lăcașe și obiecte de cult, activitatea celor mai de seamă reprezentanți ai clerului, dintre care un loc aparte, prin zelul depus pentru promovarea bisericii și a vieții spirituale și culturale a românilor din zonă, îl ocupă protopopul Elie Câmpeanu, una din personalitățile ce s-a impus prin rodnică sa activitate în timp și spațiul Mureșului Superior până în perioada interbelică.

Conceput ca un subcapitol distinct – *Circulația cărții vechi românești Protopopiatul Giurgeului* (la care se adaugă un subcapitol aparte consacrat *Bibliotecii „Eparhiei Protopopești Greco Catolice a Giurgeului”*) – materialul referitor la circulația cărții religioase românești întregeste nu numai informația privind înzestrarea bisericilor greco-catolice cu obiecte de cult, cât și imaginea solidarității spirituale panromânești, care depășesc, cu mult limitele spațiale ale protopopiatului Giurgeu prin reliefarea prezenței unor lucrări editate și provenite firesc, din centrul spiritual al Blajului, dar și din tipografiile române ortodoxe de la Sibiu sau din Principatele Române, unele dintre ele adevărate monumente ale limbii și culturii românești din veacurile XVI-XVIII.

Considerațiile privind situația învățământului primar confesional cuprinse într-un consistent capitol, *Școala elementară românească în Scaunele Ciuc, Giurgeu și Casin*, aduc în discuție, deopotrivă, problemele organizării, funcționării și înzestrării acestuia, cât și a încadrării lor cu personal calificat, reliefându-se impedimentele, uneori insurmontabile, de ordin material pentru susținerea instituțiilor școlare și salarizarea personalului didactic, eforturile deosebite ale restrânsei elite a satelor și a populației românești de a susține și permanentiza școala românească din perspectiva răspândirii științei de carte, dar și a menținerii prin intermediul ei, a sentimentelor și a conștiinței naționale în consens cu cerințele modernizării instrucției școlare, dar și în contextul nepropice al unei legislații restrictive și părtinitoare din domeniu, promovată de oficialitățile timpului. Apreciem, de asemenea, integrarea în paginile lucrării a unor date inedite, semnificative pentru evoluția școlilor confesionale, fie în privința definirii unei situații statistice a elevilor școlarizați, fie sub raportul înregistrării, aproape exhaustive, a cadrelor didactice, care au funcționat și au activat în școlile protopopiatului Giurgeu, informații întregite de comentariile concludente rezultate din inspecțiile îndeplinite de administratorii protopopiatului sau de către reprezentanții oficialităților, care, adeseori constatau slaba înzestrare a școlilor cu localuri adecvate sau carențele privind încadrarea lor cu învățători suplینitori. Cu toate acestea, majoritatea concluziilor reliefează eforturile notabile ale învățătorilor, care reușesc, înfruntând lipsurile materiale, să ofere, pe ansamblu, calitatea minimă necesară derulării procesului de învățământ, reușind să realizeze prin îndemnarea și talentul lor pregătirea corespunzătoare a elevilor școlarizați. Din această perspectivă sunt amintite reușitelor unor elevi, cu rezultate meritorii în școala elementară, la școlile gimnaziale și liceale romano-catolice sau greco-

catolice de la Blaj, prezența unora dintre ei la universitățile din Imperiul austro-ungar.

Apreciabile sunt informațiile aduse de autor referitoare la implicațiile timpurii dar notabile, ale elitelor românilor din zonă, în mișcarea și viața culturală a românilor transilvăneni se sub patronajul Astei prin intermediul despărțământului Reghin, ce cuprindea și zonele Ciucului și Giurgeului și a unei subfiliale, semnificativ constituite, la Subcetate.

Succinta abordare a evoluției structurilor funciare, de la formelor de organizare feudală spre cele moderne ale economiei de piață, cu accent pe datele oferite de conscripția Czirakiană, aduce în dezbatere și aspectele specifice ale statutului acestora printre care existența composesoratelor, forme de proprietate comunitare, ce cuprindeau întinse suprafețe de pădure și pășune, de uzufructul cărora se bucurau obștea locuitorilor comunelor respective.

Reprezentativă prin suportul documentar inedit, lucrarea este o tentativă merituosă de reconstituire a vieții elementului românesc, constituindu-se într-o reabilitare a unei istorii într-adevăr marginalizate (C. Mureșan). Domnia sa a îmbinat cu succes activitatea de arhivist, care l-a pus în contact direct cu sursele primare ale vieții locuitorilor din scaunele secuiești, dovedind o dată în plus calitatea unui istoric de marcă.

Asist. Univ. Dr. Georgeta Fodor

O ANDURANȚĂ IEȘITĂ DIN COMUN

Mihail Groza

Profesorul nostru de istorie de la liceul din Reghin, (Vasile) Dragoș, era un retor atât de priceput și se încarna atât de spectaculos în personajul istoric despre care trebuia să învățăm, încât asistam cu gura căscată la acea desfășurare epopeică, iar foile maculatorului rămâneau, la finalul lecției, absolut albe. Credeam, pe atunci, că aceasta-mi va fi calea.

În același liceu din Reghinul lui Petru Maior, oraș de o patriarhalitate caldă și în același timp maiestuoasă învăța, în acele vremuri cu zăpezi adevărate și primăveri explozive, colegul meu de generație, Liviu Boar. Influențat sau nu de spectacularul nostru profesor sau dintr-o latentă vocație, prietenul Liviu a fost mai demn și a urmat *calea*: a devenit doctor în istorie, s-a specializat în arhivistică și paleografie maghiară, a scris asproape o sută de studii și articole publicate în reviste de specialitate, periodicele și cotidienele celor două județe, a iscălit copertile a patru cărți.

De treizeci de ani, Liviu Boar este director. Întâi la Arhivele Statului din Miercurea-Ciuc, apoi la Târgu-Mureș. Cei care aspiră o viață la scaunul de șef și nu ajung niciodată acolo consideră că acest post e o mare binefacere. Nu e. Adică, mai pe șleau spus, lucrurile stau exact invers: e o mare pacoste, e ca și cum ai ține trei decenii de *post* continuu. Plus că, să fii șef treizeci de ani într-un tip de instituție publică unde mijloacele materiale depind de alții și sunt întotdeauna pe sponci, trebuie să ai o anduranță ieșită din comun.

Timpul rămas pentru tine – singurul capital propriu de care oamenii deștepți din țara asta mai dispun – este infim. De aici vine și semnul de întrebare: oare când a scris Liviu Boar sute și sute de file? Când s-a documentat? Când a citit, a triat, a evaluat mii de documente, pentru a găsi rarul grăunte de aur ce merită a fi așezat în paginile unei cărți? Ce resorturi intime se încordează în om pentru a face această muncă de Sisif fără să i-o ceară nimeni?

Nu vom găsi la aceste întrebări decât un răspuns. Unul simplu, cum sunt toate răspunsurile fundamentale: aceasta este atitudinea unui *profesionist*. Atitudine greu de înțeles din afară, dar care în interiorul acestui rar soi de oameni e firească precum *bună ziua*, precum crește iarba, precum albina construiește faguri.

Mihail Groza

POMUL DUPĂ ROADE, OMUL DUPĂ FAPTE SE CUNOAȘTE!

Lazăr Lădariu

O muncă în liniștea aceea aparte, departe de vibranta încordare, în acea tăcere creatoare a aplecării asupra documentelor revelației pregătitoare pentru ieșirea aceea unică în lume! Întotdeauna astfel mi-am închipuit cercetătorul, omul arhivelor, aplecat peste filele îngălbenite cu miros de vreme trecută, conținând comori neprețuite ale durabilității și continuității Neamului greu încercat prin viforele vremii.

În rândul acestor excelenți profesioniști l-am cunoscut pe prof. dr. Liviu Boar, cu truda lui formând acel punct esențial în armonia și coerența arhivistică mureșeană supusă necesității istorice. Așa îl știu într-o viziune cuprinzătoare a arhivelor, depozitare ale „semănătorilor de roade, ale semănătorilor de gânduri” pe filele îngălbenite ale dovezilor noastre, numite arhive. Personalitate marcantă „în dialog cu furtunile negurosului trecut” născând prezentul, Liviu Boar a răspuns chemării de a se așeza sub comanda profesionalismului dăinuiri românești, ca stare a intelectualului român într-un domeniu al dovezilor care ne formează, și existența, și dănuirea, și istoria, în această „Transilvanie românească, eternă și nedespărțită”, cum o numea Liviu Rebreanu în discursul de recepție la Academie.

Năcut la Reghin, Liviu Boar a urcat treaptă cu treaptă, a muncit, cu spor și cu excelente rezultate, 33 de ani în Arhivele Naționale: 10 ani pe meleagurile Harghitei, peste 20 de ani la Mureș. Independent de vitregiile istoriei, Liviu Boar s-a dedicat muncii lui nobile, de studierea documentelor, martore ale dănuirii noastre pe aceste locuri.

Destinul nostru ne-a lăsat aici, pentru totdeauna, și ni-l urmăm, cu dovezile noastre inatacabile, pe aceste meleaguri, unde nu mai încap disputele în jurul adevărului! Aici este realitatea, netrucată, a dovezilor, cu fața la veșnicie. De la acest gând plinar, a plecat prof. dr. Liviu Boar și atunci când și-a ales teza de doctorat în istorie: „Românii din scaunele Ciuc, Giurgeu și Casin – în secolul 19”, când era prezent, cu temeinice argumente și susțineri profesionale, în „Reghinul cultural” și „ASTRA reghineană”.

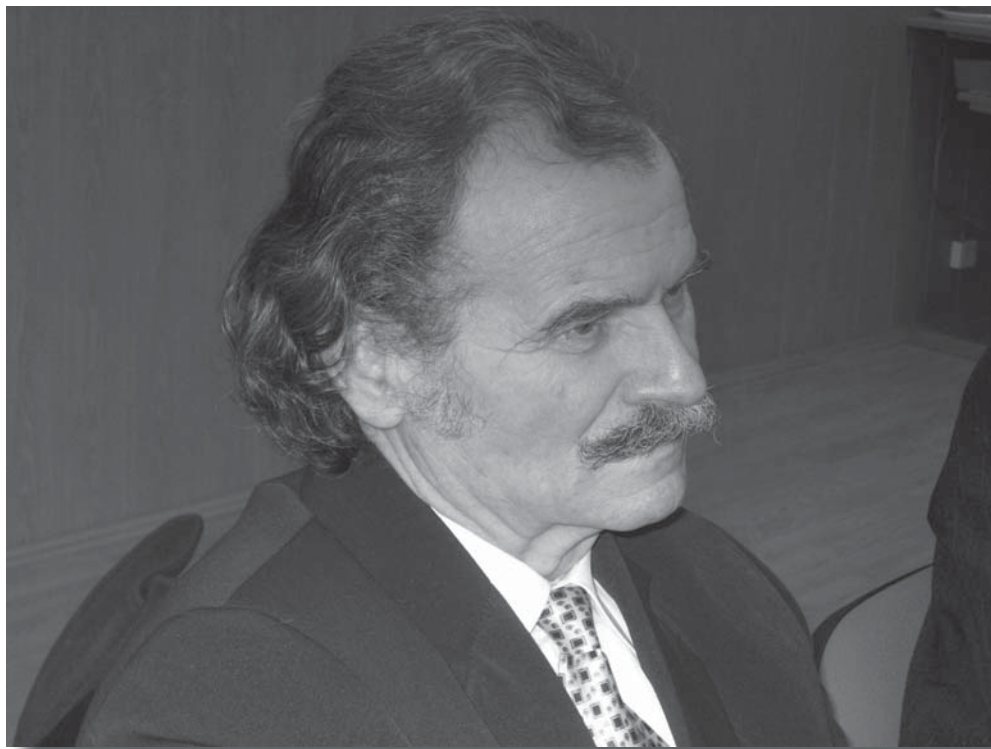
Sub acest curent generator al existenței noastre, cu rol important în viața unei națiuni, cu acel aport la sentimentul național al viziunii integratoare

românești, Liviu Boar sădește acele pârgii de înălțare a conștiinței Neamului „în mecanismul unei armonii naționale”, în rândul studenților de la Universitatea „Petru Maior”, din Târgu-Mureș, unde predă ca profesor asociat.

Rezultatele, victoriile profesionale nu pot fi concepute fără modele, fără acei necesari înaintemergători, în rândul cărora se înscrie și ilustrul său predecesor la conducerea arhivelor mureșene, Dr. Ioan Ranca.

Mai ales în conștiinciozitate, profesionalism, tact, răbdare, talent de a reține ce este fundamental pentru o vreme, un om, o societate, un regim.

Pomul după roade se cunoaște, omul după faptele lui! Liviu Boar confirmă, tocmai, acest adevăr, considerând descoperirea, punerea în valoare a documentului de arhivă drept bogăție a spiritului!

Lazăr Lădariu

MONOGRAFUL UNUI VEAC DE DĂINUIRE ROMÂNEASCĂ ÎN ZONA CIUCULUI, GIURGEULUI ȘI CASINULUI¹

Drd. Vasile Lechințan

Mărturisesc că mi-ar plăcea să citesc despre viața locuitorilor **din secolul al XIX-lea** din comitatul Cornwall, din Anglia, de exemplu, sau din departamentul Lorraine din Franța, din provincia Aragon din Spania, din gubernia Siberiei din Rusia, din zona nordică a Norvegiei, din zona Mării Baltice a Suediei, din statul american Washington, din ținutul Thuringiei din Germania, din cantonul Lucerna (Luzern) din Elveția, din șesul Cataniei din Italia, din provincia muntoasă Ardeni a Belgiei, din zona Mazuriei poloneze, de pe Riviera golfului Hudson din Canada, din landul Salzburgului din Austria, din provincia Moraviei cehe, din districtul Lisboa (Lisabona) al Portugaliei de pe Riviera Atlanticului, din zona cu cea mai întinsă suprafață de cultură de lalele din Olanda. Și exemplele ar putea continua.

Cum, mare parte a sufletului aceluia veac al XIX-lea o cunoaștem din marile opere ale clasicilor literaturii universale, de data aceasta suntem avizi după **viața reală**. Secolul al XIX-lea fiind un “secol închis”, îi putem traversa durata lui umană prin vremurile-i date, vremuri încă din greu încărcate de întuneric, furtuni, violențe, zbateri în lanțuri pentru libertate și viață, pentru identitate, înălțare sufletească, (re)ășezare în normalitate, cunoaștere și autocunoaștere.

Iată că, dintr-o zonă a Europei, din mijlocul României de astăzi, avem posibilitatea să cunoaștem parcursul prin veacul al XIX-lea al unei populații care a dat masiv o notă de specificitate și identitate aceluia spațiu de locuire, și anume ținutului Ciucului, Giurgeului și Casinului. Este vorba de societatea românească a acestor meleaguri aflate atunci în împărțirea administrativă a scaunelor secuiești ale Transilvaniei, respectiv a comitatelor Ungariei. Ne aflăm, așadar, într-un secol transilvan marcat, mai ales în a doua jumătate a lui, de presiunea puternică

¹ Liviu Boar, *Românii din scaunele Ciuc, Giurgeu și Casin în secolul al XIX-lea*, Editura Universității “Petru Maior” din Târgu Mureș, 2004, 409 p.

de maghiarizare, ca politică de stat, asumată de Ungaria. Cum a reușit societatea românească a vremii să dăinuie sau să-și piardă în bună parte identitatea, în unele microzone, în aceste condiții politice, aflăm din cartea istoricului Liviu Boar din Târgu Mureș, slujitor al Arhivelor din Miercurea Ciuc mulți ani, apoi al Arhivelor mureșene.

O carte poartă, firesc, pecetea personalității autorului ei, în cazul nostru al monografului Liviu Boar, pe care ni-l imaginăm statornic și fidel aplecat cu pasiune asupra atâtor și atâtor documente inedite de arhivă, care (re)văd lumina zilei în această lucrare. Din carte răzbat astfel reflexele tăriei unui caracter de cercetător îndârjit, pasionat până la detalii de trecutul acelei populații pe care și-a asumat-o să-i dezvăluie tainele trecutului și ne imaginăm câte strălucitoare bucurii sufletești i-au însoțit parcursul cercetării numeroaselor documente ale epocii, care lămurau și “așezau în pagină” un aspect sau altul al temei urmărite cu acuratețe științifică.

Să presupunem că istoricul Liviu Boar a scris, nu despre zona amintită a României, ci o monografie a comitatului Cornwall din Anglia. Ce am găsi aici, ca etern omenesc, dar și ca specific conviețuirii Om-Natură-Spațiu geografic-Amprentă de civilizație mai veche, în lumea țărănească de atunci, “ghidată”, cu suflet iluminist de câțiva intelectuali de țară ? Am găsi o grijă deosebită și permanentă față de creșterea și educarea pruncilor și durerea unui preot, exprimată în scris către superiori, că “școală de învățat copiii nu-i, pentru că nu-i din ce să poată trăi învățătorii”, iar statul i-a abandonat pe motive etnice. Am afla că în alt sat, nefiind nici aici școală, totuși, cursurile se țin în casa preotului, aproape era și “grădină de pomărit și unele aparate gimnastice”, iar în alt sat școala avea șase încăperi, era frecventată de 43 de copii dar, în interior, tencuiala “prinde a se ruina”. Mai aflăm și despre cuantumul “sâmbriei” preotului într-un an, suportată de obștea locală: “săcară 68 de ferdele, ovăz 44 de ferdele”, mai obține două care de fân de pe porțiunea canonică și bani abia adună 36 de zloți de la “cei săraci”. Toponimele satului ne introduc nu numai istoria limbii, “pietrificată” în denumirea hotarelor, dar și în mitologia locului, prin sintagme precum: Preluca Lupilor, Dealul Morii, Făgețelul Negru, Dealul lui [X], Petrar, Troaca lui [Y], Ulmu, Tăulețu, Butuci, Priporu, Fundoia etc. Aflăm că pe acolo cresc codrii seculari, “brădet de cel mai frumos molid”, “mesteceni de cei mai frumoși” etc.

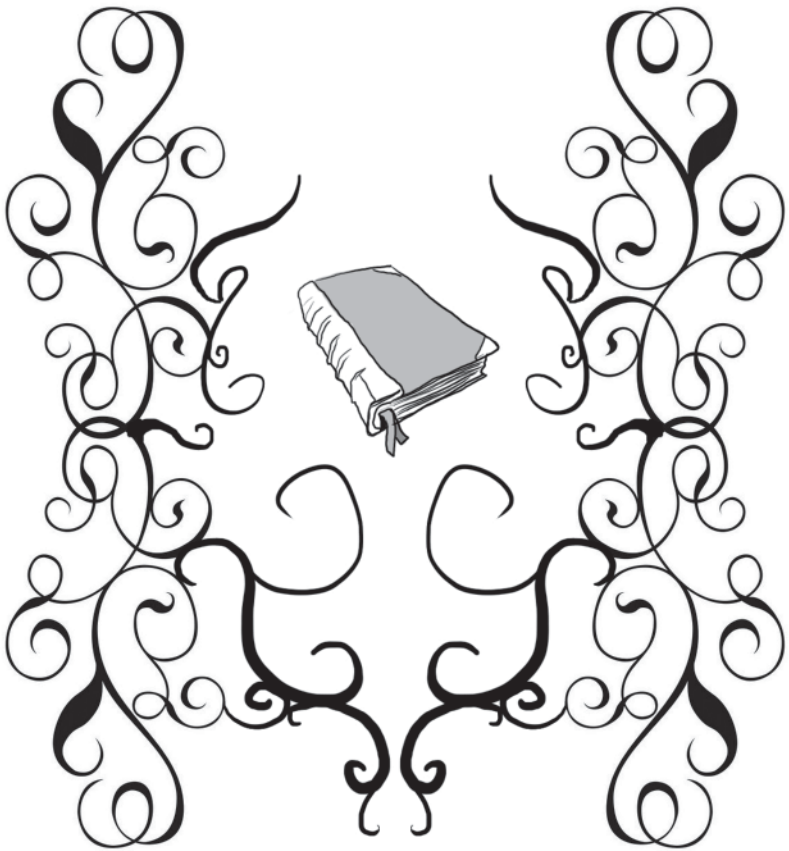
Și iată cum ne introducem, prin câteva elemente, în plin secolul al XIX-lea, dar nu în vechea Anglie, ci în Transilvania de sud-est.

Pasionat și de trecutul istoric al zonei natale, a Reghinului, a zonei “de adopție” a Târgu Mureșului, Liviu Boar se înscrie astfel printre istoricii care aduc cu adevărat ceva nou în istoriografia românească: mesajul surselor primare, arhivistice, deosebit de credibile și de valoroase.

Drd. Vasile Lechințan

O VIAȚĂ DE ARHIVIST

Prof. Univ. Dr. Corneliu-Mihail Lungu

A te devota unei activități nobile cum este munca pentru/și cu documentele de arhivă, a munci timp de peste trei decenii în aceeași instituție, unde s-a inițiat, format și devenit specialist apreciat și recunoscut echivalează, în opinia noastră, cu o realizare ce nu este la îndemâna oricui.

Și când te gândești că LIVIU BOAR împlinește doar 60 de ani, este ușor de socotit și de remarcat că mai bine de jumătate de viață a fost trăită și pusă în slujba Arhivelor.

Demn de relevat este și un alt adevăr, anume că trăirea lui LIVIU BOAR în/și pentru Arhive s-a realizat la cel mai înalt grad, ceea ce i-a permis să se implice permanent în viața și rostul instituției, în toate problemele ei și, nu în ultimul rând, în cele ale colaboratorilor ce i-au fost alături și cu ajutorul cărora a înfruntat vremurile și încercările la care au fost supuși.

Cu toate că a trecut atâta vreme, îmi amintesc, parcă, ar fi fost ieri, când a pășit pragul Arhivelor harghitene, unde a început să pătrundă în tainele muncii cu documentele, alături de alți tineri din țară, care formau grupa de inițiere în știința arhivistică.

A urmat un deceniu de acumulări ce au contribuit la perfecționarea și, mai cu seamă, la pătrunderea în vastele informații oferite de mărturiile documentare pe care le-a pus în valoare prin lucrările, studiile și articolele publicate de-a lungul anilor. În timpul mandatului său de director la Miercurea-Ciuc a coordonat publicarea Micromonografiei și a Îndrumătorului în Arhivele județului Harghita.

Ca o încununare a experienței dobândite, dar și ca o recunoaștere a creșterii sale profesionale, după evenimentele din decembrie 1989, în anul 1990, în vâltoarea evenimentelor, a fost promovat ca director al Arhivelor județului Mureș. O misiune de mare răspundere, determinată nu numai de încărcătura vremurilor, cât mai cu seamă de tradiția ce trebuia dusă mai departe și de moștenirea lăsată de înaintașii săi, ultimul dintre ei fiind unul dintre cei mai mari Arhiviști ai Neamului Românesc, IOAN RANCA, cel care în anul de grație 2011 va împlini opt decenii de viață.

Ca unul ce m-am situat mereu în mijlocul faptelor și al existenței Arhivelor Românești, timp de 37 de ani, pot socoti că ultimele două decenii, scurse precum clipele, au constituit și pentru LIVIU BOAR împlinirea profesională. A

devenit nu numai un Arhivist desăvârșit, dar și un istoric recunoscut, iar titlul de doctor obținut la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, teza publicată ca și celelalte lucrări, studii și articole editate se constituie în acte de validare a tuturor meritelor ce i se recunosc și i se cuvin cu prisosință.

Dar, entuziasmul, spiritul de inițiativă, perseverența și dârzenia – doar câteva din calitățile de excepție ale lui LIVIU BOAR – i-au permis să realizeze alte multe fapte remarcabile pentru instituția cu a cărei existență s-a identificat. Ar fi suficient să amintim doar de publicarea monografiei Arhivelor mureșene și de organizarea sesiunii de comunicări științifice „**Arhivele în slujba științei și culturii**”, desfășurată din 31 octombrie 2001 – Doamne! a trecut un deceniu – la Sovata.

Ambițiile arhivistului, profesorului și istoricului Liviu BOAR nu s-au limitat la atât! Datorită lor au fost posibile și alte dobândiri precum **Anuarul Arhivelor Mureșene**. Despre rolul, rostul și menirea acestei publicații nu poate vorbi nimeni mai bine decât LIVIU BOAR, care în editorialul său din primul număr, intitulat **La început de drum**, destăinuia la 01.05.2002:

*„Suntem conștienți de greaua misiune pe care ne-am asumat-o, dar avem ferma convingere că în ciuda greutăților materiale, pe care le traversează instituția noastră, vom reuși să publicăm ritmic acest anuar, care să fie o oglindă a activității arhivistice românești”¹. Iar noi, în **Mesajul de salut** transmis la 14 iulie 2002, ne situăm alături de colegii din Târgu Mureș: „Nutrind speranța ca începutul de drum să fie cât mai lung, iar exemplul Direcției județului Mureș va fi urmat de alte colective din sistemul Arhivelor Naționale și dorind ca Bunul Dumnezeu să ne binecuvânteze cu asemenea Anuare într-un Mulți Ani!”².*

Spre Lauda Sa, Bunul Dumnezeu ne-a ascultat Ruga, iar exemplul lor a fost luat și de alții, suficient să amintim în acest sens Direcția Arhivelor Naționale a județului Bacău.

Larga paletă a activităților desfășurate de LIVIU BOAR ca arhivist, în primul rând, apoi ca cercetător istoric, nu trebuie să ne determine a neglija contribuțiile sale, la fel de substanțiale, în ceea ce privește efectuarea unor investigații în arhivele străine, apoi, în calitate de dascăl.

Cunoscând bine limba maghiară, dar și arhivele create de diverse instituții ce au funcționat în Ungaria, ori pe teritoriul Transilvaniei, a reușit să cerceteze, cu rezultate bune, fonduri și colecții de documente aflate în arhive ungurești, unde se găsesc numeroase documente referitoare la istoria românilor. Copiile efectuate în urma cercetărilor sale se păstrează în Colecția de Microfilme a Arhivelor Istorice Centrale, iar bună parte din informațiile oferite, au fost valorificate în edițiile

1. Liviu Boar, *La început de drum*, în „Anuarul Arhivelor Mureșene”, Tg. Mureș, 2002, p. 8;

2. *Mesajul Directorului general al Arhivelor Naționale*, în „Anuarul Arhivelor Mureșene”, ed a-II-a, Tg. Mureș, p. 11.

de documente, ori studiile și articolele ce au văzut lumina tiparului de-a lungul timpului.

Ca profesor, a desfășurat și încă o face cu aceeași pasiune, activități didactice, fie în cadrul Facultății de Arhivistică, fie în instituții de învățământ pe plan județean, unde a susținut cursuri și aplicații practice, împărtășind din bogata sa experiență dobândită pe tărâm arhivistic.

Vârsta ce o împlinește, dar pe care nu o trădează, puterea de muncă, acumulările de-o viață, vivacitatea și dorința de a crea și a oferi ceea ce cunoaște, sunt câteva din argumentele care ne determină să credem că LIVIU BOAR va continua să producă pentru că are, încă, ce dăruie tuturor celor interesați, dar, mai cu seamă tinerei generații tot mai sărăcită în știință și învățatură.

Prof. Univ. Dr. Corneliu Mihail Lungu

1956
EXPLOZIA

Percepții române, iugoslave și sovietice asupra
evenimentelor din Polonia și Ungaria

Domnului Liviu BOAR
și întregii sale familii
înbitoare de ISTORIE
și ADEVĂR,

Cu cele mai alese sentimente
de prețuire, dragoste și
prietenie,

Comandant

16. Ian. 1997-

CU GÂNDUL LA NOBLEȚEA MISIUNII UNUI ISTORIC ARHIVIST TRANSILVAN: DR. LIVIU BOAR

Dr. Dorel Marc

La moment aniversar ne îndreptăm gândul nostru către domnul dr. Liviu Boar, omul și profesionistul de o înaltă competență, dăruit pentru punerea în valoare a documentului arhivistic, revelator de prețuire și informații cu semnificații multiple în cultura românească manifestată de-a lungul timpului în spațiul intracarpatic transilvan.

Personal, am avut onoarea întâlnirii cu domnul Liviu Boar imediat după absolvirea facultății când mă angajasem cu mult entuziasm și elan tineresc (pe atunci) în edificarea Muzeului Etnografic din Toplița, unde, a participat alături de alți specialiști la prima sesiune de comunicări științifice pe care o organizam în cadrul „Zilelor Miron Cristea”, manifestare cultural științifică deja remarcată în zonă, dr. Liviu Boar având la Toplița - ca de altfel și la sesiunile naționale de comunicări „Românii din sud-estul Transilvaniei. Istorie cultură, civilizație” organizate la Miercurea Ciuc sau Sf. Gheorghe - o prezență și o contribuție constantă.

M-a impresionat de la bun început figura distinsă, eleganța sa, stilul sobru și prestația științifică susținută de siguranța omului care venea să aducă lumină într-o serie de aspecte legate de istoria românilor din arcul intracarpatic și mai cu seamă a celor din Mureșul Superior, de unde își are obârșia, sau din Țara Giurgeului, ori din Ciuc sau Casin.

Cohabitând cu cele două „mine de aur” ale arhivelor harghitene și mureșene pe care, succesiv le-a condus respectiv le conduce, nu se putea să nu se „contamineze” cu bogăția revelatoare a documentelor istorice și apoi să le facă cunoscute prin participarea la numeroase sesiuni de comunicări științifice și prin prezentarea rezultatelor cercetărilor în diferite publicații. Spiritul critic, selectiv și ordonat al arhivistului și istoricului competent este dublat în persoana domnului Liviu Boar de noblețea și eleganța omului generos care vine în sprijinul celor care încearcă cu îngemănată râvnă să pună în valoare tezaurul memoriei noastre

colective, a românilor din acest spațiu intracarpatic, bântuit de frământările istoriei specifice ardelen, dar care au luptat de-a lungul vremii pentru apărarea și promovarea valorilor identitare românești.

Printre multitudinea domeniilor de cercetare abordate, nu întâmplător, domnul Liviu Boar și-a canalizat o parte din timpul și efortul său înspre punerea în valoare a spiritului Astrei, în special al Despărțământului Reghin, izvorât din numeroase documente de arhive mureșene pe care le-a cuprins în studii, articole și într-un volum special destinat acestui scop de restituire a valorilor astriste. Activitatea Asociațiunii, această adevărată tribună a românilor din monarhia austro-ungară, a avut rolul binecunoscut de răspândire în rândul comunităților a culturii românești, a idealurilor de unitate, de întreținere a conștiinței unității de neam și de mobilizare la luptă pentru ridicarea poporului oropsit la lumină prin știința de carte, promovarea meseriilor, specificului tradițiilor, obiceiurilor noastre purtătoare de mărci identitare. Documentele Despărțământului Reghin al Astrei și alte izvoare istorice, parohiale etc. puse în lumină de domnul Boar, oferă importante informații despre comunitățile românilor de pe Mureșul Superior, până la granița cu Moldova, Asociațiunea având o arie mare de cuprindere până la constituirea Despărțământului Giurgeu, sprijinit de cele de la Reghin și Tg. Mureș. Deosebit de important a fost Despărțământul Reghinului pentru zona Topliței Mureșului Superior, aflată la hotarul cu așa zisa zonă secuiască, până când aceasta își va constitui propriul său despărțământ începând cu anul 1926.

Ca etnograf în primul rând, nu pot decât să mă bucur, de importanța contribuției domnului Liviu Boar la sublinierea rolului Astrei în implicarea acesteia pentru organizarea primelor forme de prezentare tematică expozițională a bogatului patrimoniu etnologic românesc, cu mult înainte de constituirea muzeelor de profil.

De asemenea, trebuie semnalat aici și sprijinul constant pe care dr. Liviu Boar l-a acordat tinerilor cercetători din arcul intracarpatic, angajați în teme de cercetare care au valorificat fondurile arhivistice puse la dispoziție prin disponibilitatea, transparența, specificul și logistica instituției arhivistice pe care o conduce la Tg. Mureș. Personal, m-am bucurat de sprijinul domniei sale prin semnalarea unor izvoare arhivistice, necesare pentru completarea documentării în vederea întocmirii unor tematici științifice expoziționale în cadrul Muzeului Etnografic din Toplița și Muzeul Oltului și Mureșului Superior din Miercurea Ciuc (secție a Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni), instituții coordonate

de autorul acestor rânduri o vreme, sau în vederea completării unor studii care au fost apoi cuprinse în diferite publicații, inclusiv în elaborarea tezei mele de doctorat, ca o primă monografiere etnografică a zonei Topliței Mureșului Superior.

Dr. Liviu Boar, a participat cu un interes deosebit la manifestările cultural-științifice organizate la aceste muzee, prin prezentarea unor comunicări importante sau lansarea unor publicații personale, ceea ce ne-a onorat întotdeauna și a contribuit la ridicarea nivelului calitativ științific al întrunirilor organizate alături de alți specialiști de marcă, atrași de subiecte și tematici de cercetare arzătoare, prioritare pentru o mai bună cunoaștere a zonei și includerea ei în circuitul științific național. Totodată a participat de-a lungul timpului reprezentând instituția Arhivelor Mureșene alături de colegii arhiviști, muzeografi, cercetători, cu comunicări sau obiecte de patrimoniu ca și coorganizator al unor sesiuni, simpozioane, colocvii sau expoziții, nu doar în Mureș ci și în Harghita sau Covasna, ori în alte județe ale țării.

Remarcăm de asemenea, o orientare a studiilor sale îndreptate înspre istoria socială, culturală, confesională, școlară chiar, a țăranimii din zonă și tot în calitatea mea de etnograf și etnolog, l-am simțit mândru și situat mereu aproape de noblețea simplă dar profund creștină a modelului moral regăsit în chipul țăranului român; demnitatea acestui chip, răzbate și din fotografiile descoperite de domnia sa în diferite fonduri arhivistice, selectate și publicate cu grijă, dovedind pe lângă acribia științifică, o grijă deosebită pentru punerea simbolică în valoare a virtuților incontestabile ale țăranului român, a însușirilor, calităților sale etnopsihologice, țăran român care a conviețuit în acest spațiu alături de secui, maghiari și sași.

La fel se remarcă, interesul manifestat față de intelectualitatea comunităților românești în special, zugrăvind cu talent și obiectivitate portretele unor importante personalități politice, culturale, științifice sau ecleziastice care au făcut cinste acestui spațiu intracarpatic.

Apreciem în același timp efortul depus de prof. dr. Liviu Boar în organizarea sesiunii naționale anuale „Arhivele și cercetarea istorică”, în coordonarea periodicului arhivelor mureșene și în activitatea didactică desfășurată ca profesor asociat al Universității „Petru Maior”, inițiind studenții în tainele cercetării științifice, ale disciplinelor auxiliare ale istoriei.

Pe lângă aceste calități ale istoricului - arhivist dr. Liviu Boar, enumerate succint, mai adăugăm nu în ultimul rând, profilul moral deosebit, caracterizat printr-o generozitate, disponibilitate și deschidere prietenoasă deosebite.

Alături de distinsa sa familie și colegii de breaslă, dorim la acest moment aniversar domnului prof. dr. Liviu Boar realizări deosebite personale și profesionale, ca răspuns și mărturisire la întregul său efort și energii canalizate înspre împlinirea sensurilor nobile ale comunității noastre științifice din acest spațiu transilvan.

Dr. Dorel Marc

UN REPREZENTANT AL GENERAȚIEI 80' DE ARHIVIȘTI

Dr. Elisabeta Marin

Lăudabilă și apreciazabilă inițiativa editurii Eurocarpatica de a înființa rubrica *Profesioniștii Noștri*. Meritoasă concretizarea *de facto* prin publicarea contribuțiilor personalităților omagiate și a celor care prezintă omagiile. Astăzi, omagiindu-l pe Dr. Liviu Boar putem afirma fără nicio rețineră că face parte din noua *generație de aur* a Arhivisticii românești care, s-a format în deceniile 70-90. Mă refer la această perioadă, una dintre cele mai frumoase, pentru că eram tineri și apoi pentru că ne-am format ca arhiviști destoinici, începând cu acele cursuri pentru tineri arhiviști, examenul de arhivist principal (care nu a fost foarte ușor), cursurile de paleografii, stagiile de formare și cercetările din Arhivele din străinătate. Cu experiența dobândită, generația 70-90, cu o temeinică bază de cunoștințe acumulate, a continuat cu valorificarea documentelor în publicații de specialitate și apoi „când am avut voie, cu completarea studiilor academice.

Liviu Boar face parte din această generație și nu pot să spun prietenului și fostului coleg decât *magna cum laudae* pentru tot ce a realizat în domeniul arhivisticii românești.

Dr. Elisabeta Marin

UN PROFESIONIST ANCORAT ÎN STRUCTURA POLIFONICĂ A ACESTUI TIMP

Prof. Dumitru Matei

În contextul actual al edificării unui model european al lumii contemporane, promovarea valorilor fundamentale ale culturii, educației, științei și moralei, devine un necesar exercițiu de conștientizare. Omul „recent” trebuie să fie ancorat în structura polifonică a acestui nou timp.

Întreaga activitate științifică a domnului **Dr. Liviu Boar**, se încadrează în categoria modelelor de urmat pentru studenți și doctoranzi.

Există oameni care, prin puterea creatoare, prin tenacitatea și dăruirea lor, prin modul creator în care își valorizează constant cunoștințele, devin un adevărat reper. Se conturează astfel profilul unei personalități, a cărei devenire a marcat un traseu intelectual ascendent și care s-a confundat treptat cu istoria contemporană a orașului Târgu-Mureș: **Dr. Liviu Boar, istoric, profesor și arhivist de renume**, recunoscut în mediul academic românesc, dovadă fiind numeroasele distincții și medalii care i-au fost acordate, printre care: Ordinul Național „Serviciul Credincios” în grad de Cavaler și Ordinul „Bărbăție și Credință” în grad de Cavaler.

Tinerii studenți, vor descoperi în domnul **Dr. Liviu Boar**, un profesionist care nu a „ars etapele devenirii profesionale”, a parcurs cu pasiune și perseverență etapă după etapă, până la maturitatea profesională și științifică, care îl recomandă pentru a fi elogiât în cadrul proiectului „**Profesioniștii noștri**”.

Traseul profesional debutează cu activitatea didactică, desfășurată în județul Harghita. Este o perioadă care a dat contur calităților de dascăl ale domnului **Dr. Liviu Boar**, deschizând totodată pasiunea pentru cercetare. Interesul pentru trecutul istoric, pentru valorificarea și arhivarea documentelor, s-a transformat treptat într-o preocupare constantă, care a putut să-și îndeplinească scopurile majore și prin funcția de Director al Arhivelor Naționale Harghita, în perioada 1973-1978 și, din 1990, până în prezent, Director al Direcției Județene Mureș al Arhivelor Naționale.

Trebuie remarcată preocuparea pentru a îmbogăți Fondul Arhivistic Național al României, cu documente aflate în arhivele de peste hotare. Astfel domnul **Dr. Liviu Boar**, a continuat activitatea de cercetare a arhivelor din Ungaria a domnului Ioan Ranca, fostul director al arhivelor mureșene. Cu pricepere și pasiune domnul **Dr. Liviu Boar** a depistat o serie de documente inedite referitoare la istoria Transilvaniei în secolele XVIII-XIX precum și la relațiile româno-ungare după primul și al doilea război mondial.

Domnul director, **Dr. Liviu Boar** a reușit să modernizeze instituția pe care o manageriază dând posibilitatea profesorilor și elevilor din învățământul mureșan să valorifice prin lucrări și studii numeroasele fonduri arhivistice. Numeroși dascăli din învățământul mureșan au fost sprijiniți personal de către domnul **Dr. Liviu Boar** pentru a se documenta în vederea elaborării unor lucrări științifice.

Inventarierea și accesul la materialul arhivistic deținut de arhivele mureșene, care ilustrează peste 600 de ani de istorie, cei aproape 7000 de metri liniari de arhivă, grupați în fonduri și colecții, reprezintă o atracție pentru profesori și elevi.

Remarcăm foarte buna colaborare între **Direcția Județeană Mureș a Arhivelor Naționale** și unitățile școlare din județul Mureș. S-au organizat activități comune cu prilejul diferitelor evenimente istorice locale, regionale sau naționale.

Îi putem mulțumi domnului **Dr. Liviu Boar** și pe această cale pentru colaborarea și sprijinul acordat învățământului mureșan.

Activitatea didactică din învățământul preuniversitar din județul Harghita, a însemnat o valoroasă experiență. Parcurgând cum spuneam etapele, s-a remarcat și în activitatea universitară în cadrul Facultății de Arhivistică din București, Universității „Dimitrie Cantemir”, din Târgu-Mureș și, în prezent la Universitatea „Petru Maior”, Târgu-Mureș.

Revenirea la matca nesecată a istoriei, dorința ca trecutul să se regăsească în reperele sale fundamentale, au reprezentat punctele de plecare pentru un alt domeniu de cercetare spre care s-a îndreptat mintea neobosită a cercetătorului aflat în căutarea adevărului. Această îndelungată muncă s-a concretizat în anul 2004, când domnul profesor Liviu Boar a obținut titlul de doctor în istorie al Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, cu teza „Românii din scaunele Ciuc, Giurgeu și Casin în secolul al XIX-lea”.

Lucrările cu caracter istoric sau arhivistic ale domniei sale s-au distins de fiecare dată prin ținuta intelectuală elevată, prin bogăția informației istorice și, mai ales prin valoarea științifică care promovează în mod deosebit valorile naționale. Acest aspect a fost remarcat de către profesorii de istorie din județul Mureș participanți la cunoscutele sesiuni de comunicări științifice de la Sovata și Toplița.

Acestea sunt doar câteva dintre activitățile care completează domeniul activ pe care îl susține domnia sa și prin care se profilează doar o latură a portretului său profesional. Dimensiunea profesională se completează cu cea a omului, a cărei conduită morală și umană se definește prin perseverență, spirit întreprinzător, dublate de o deosebită generozitate și căldură sufletească.

Un portret al unui adevărat model pentru contemporaneitate, dar și pentru viitorime!

Prof. Dumitru Matei

Clasa a XII-A Promoția 1970 Liceul “Petru Maior” Reghin
întâlnire după 40 de ani

GÂNDURI LA O ANIVERSARE

Prof. Vilică Munteanu

În anul 1978, câțiva arhiviști din mai multe județe și din București, angajați în sistem în ultimii doi-trei ani, au fost convocați la cursurile de „Tineri arhiviști”, organizate de Direcția Generală a Arhivelor Statului. Din grupă, care era condusă de Cornel Lungu, pe atunci inspector cu probleme de învățământ în cadrul Serviciului Personal, făceau parte Mitică Barna, Valerică Bălțeanu, Liviu Boar, Victor Bratu, Alexandru Câmpian, Mihai Ciocoiu, Ana (Tina) Marinescu, Gheorghe Radu, Matei Stănilă, Constantin Tudor, Victor Țundrea, semnatarul acestor rânduri și fie-mi iertat dacă am omis pe cineva. Pe unii îi știam, pe alții nu, dar în cele trei zile ale primei din cele patru convocări am reușit să ne apropiem sufletește unii de alții și să începem prietenii, dintre care unele s-au consolidat în timp. Eram tineri, veseli, entuziaști și cu dorința de a pătrunde în tainele meseriei.

Acela a fost momentul când l-am cunoscut pe Liviu Boar, proaspăt intrat în Arhivele din Miercurea Ciuc după câțiva ani de catedră într-o comună din Harghita, situată pe Valea Trotușului (vale pe care se află, în aval, satul meu natal) la limita cu județul Bacău. Poate de aceea, sau pentru că avem anumite lucruri în comun ne-am împrietenit, iar de-a lungul timpului prietenia noastră s-a consolidat. Ne-am întâlnit, destul de des, la unele convocări, simpozioane și sesiuni științifice organizate în diferite locuri din țară, dar mai ales a sesiunilor de comunicări științifice pe care le organizăm anual (el la Sovata și eu la Bacău), precum și la cele pe care le organizează inimosul și sufletistul Ioan Lăcătușu în Covasna și Harghita. De fiecare dată se remarcă la colegul Liviu calitatea și rigurozitatea științifică și echilibrul materialelor prezentate ori publicate, spiritul de colegialitate și entuziasmul cu care vorbește despre diferite realizări pe plan profesional și personal, fiind, în același timp, preocupat de a face mai mult, mai bine, având mereu acel neastâmpăr specific oamenilor care au întotdeauna ceva de plănuț și de făcut, iar neastâmpărul s-a concretizat și se concretizează prin modul cum conduce echipa cu care lucrează, modul cum arată instituția, îmbunătățirile aduse clădirii, dotările, activitățile arhivistice, articolele, studiile și cărțile publicate, titlul de doctor în istorie, calitatea de cadru didactic universitar – ca să enumăr doar câteva aspecte din ceea ce înseamnă profesionistul Liviu Boar.

Cu timpul ne-am cunoscut și familiile, iar atunci legăturile dintre noi au devenit mai puternice, ne întâlnim mai des, de cele mai multe ori la Târgu Mureș. Mândru de copiii săi, de pașii făcuți de aceștia și treptele urcate pe scara vieții,

totdeauna îi prezintă pe Alina și Liviuț cu dragoste părintească și cu mulțumirea de sine că are urmași demni de familia din care se trage. De câțiva ani, de când este bunic, un loc aparte în sufletul și în manifestările lui în ocupă nepoțica sa Ilinca, o fetiță superbă și isteată. Este una dintre cele mai mari bucurii ale vieții – o spune unul care are până acum doi nepoți. O mare împlinire o reprezintă casa pe care și-a construit-o aproape de oraș într-o zonă pitorească, pentru care a pus mult suflet, unde își îngrijește cu drag și pasiune pomii, via, florile, legumele, lăcușorul și unde își primește cu plăcere prietenii la taifasuri prelungite.

Mă simt legat de Liviu pentru bunătatea lui, pentru noblețea sufletească, pentru că știe să fie aproape de cei care îi solicită, într-un fel sau altul, sprijinul, oferindu-și ajutorul chiar înainte de a-i fi fost cerut, pentru că este un om cu o deosebită ținută morală, deschis și elegant.

La împlinirea celor 60 de ani, o vârstă frumoasă, trăită din plin, cu înfăptuiri care îl onorează pe el dar și instituția pe care o slujește de mai mult de jumătate din viața sa, îi doresc prietenului și colegului Liviu Boar să aibă parte de împliniri, noroc, sănătate, putere de muncă, să se bucure de ceea ce a făcut și va mai face, să aibă cât mai multe realizări pe toate planurile.

La muți ani cu sănătate, Liviule!

Prof. Vilică Munteanu

Iubite al nostru prieten Liviu Boar,

† Cu plecăciune și smerenie vinim, den târgul Bacăului, di pi apa Bistriții den Moldova, în fața Domniei Tale, vel nacialnic al Archivei Naționale den Târgu Mureș, biv vel nacialnic al Archivei di Stat den Miercurea Ciucului, să-ți aducem, cu această dreaptă și adivarată carte a noastră den inimă pornită, gândul nostru cel bun la vremea când Domnia Ta faci 60 di ani frumoși di viață. Ai vinit pre lume într-o zi în cari deasupra Reghinului sclipea, nevăzută, steaua norocoasă cari avea să-ți lumineze calea vieții. Află dar că într-acea zi măicuța mé intra în frumoasa bisericuță di lemn dentr-un sat di pi apa Trotușului să-și facă molifta di 40 di zâli după naștirea mé.

Și să știi, Domnia Ta, că într-acest ceas di sarbatoari îți suntem alătorea și dorim să ai parti di sanatați, noroc, ani mulți si buni cu împliniri de-mpreună cu jupâneasa Mariana, să vă bucurați de bucuria vlăstarelor Domniilor Voastre, Alina (cu bărbatul ei) și Liviuș, de nepoata Ilinca și să deie bunul Dumnezeu să ți să umple curtea di la Curteni di zarva a cât mai mulți nepoți, iară Domniile Voastre să hiți în puteare vreame cât mai lungă ca să îi puteți agiuta.

Asămine, dorim să duci mai diparti știința arhivisticească și să mai cotrobăiești pren cele prăfuite ceasloave și deli spre a găsi într-însele apa cea curată a istoriei noastre, cu care să te adăpi și să scrii cărți ce or rămânea ca mărturie pisti veac. Mai dorim să ai puterea de a dirigu pi mai diparti treburile cu acturile den giudețul Murășului, să hii acela di la cari slujbașii să aibă, ca și până acuma, mereu a învăța câte ceva, să-i îndrumezi, să-i prețuiești și să hii sigur că înscrisurili neamului vor rămânea în mânuri bune și vor hi gospodărite așa cum ai făcut și vei face, că dintr-această pricină ești censtit și prețluit de atâta lume bună.

Iară tatăl Domniei Tale, Ioan Ștefan, mare meșter în lucrul lemnului și mama Domniei Tale, Olivia, mare iubitoare di cărți, care au crescut doi copchii frumoși și deștepți, iubindu-i ca pre ochii den cap, tare mândri trebuie să hie acolo, în ceriuri, că ficiorul lor o agiuns om mari, iubit, onorat și respectat de cei cari îl știu.

Și acum, la ceas de frumoasă aniversară, noi, de-mpreună cu familia noastră dorim să te îmbrătoșăm și să-ți mulțămim pentru agiutorul pe care ni l-ai dat atunci când sanatatea mé trebuia grijită la spitalurile den urbea în cari te afli și pentru buna găzduire cu care ne-ai censtit și dorim ca bunul Dumnezeu să Te răsplătească, pre Tine și familia Ta, pentru bunătatea Domniilor Voastre.

Iară noi am scris această carte a noastră cu toată dragostea, pentru un prieten bun, apropiat și adivarat.

Și pentru mai mare putere și întărire a celor de mai sus ne-am pus, mai gios, iscălitura noastră.

Am scris eu, Vilică Munteanu, ot Bacău, în zâua 5 luna lui prier văleat 7519 de la facerea lumii, iar de la Hristos anul 2011.

Prof. Vilică Munteanu

LA ANIVERSARE

Prof. Ioan Mureșan

Student fiind, în peregrinările mele prin bibliotecile Clujului, am pus nu de puține ori mâna pe asemenea cărți aniversare la 60 de ani, 70 sau chiar 80 și de ce nu și 90 de ani. Atunci nu realizam prea bine ce i-a îndemnat pe acei învățăcei să dedice diverselor personalități academice clujene câte o carte, ca semn al prețuirii lor față de dascăl, coleg sau conducător de școală. La vremea aceea, de la începutul anilor 70 a secolului trecut, nu realizam cum e să fii la 60 de ani, cum e să ai în spate o bogată activitate, cum această activitate să o transformi într-o adevărată școală într-un domeniu în care personalitățile ies așa de greu la iveală, Arhivele Naționale.

Toți cei care am urmat drumul facultăților de istorie aveam în minte în primul rând vremea când proaspăt absolvent să poți preda cunoștințele acumulate noilor învățăcei. Ne vedeam acolo în fața clasei la țară, iar cei mai norocoși undeva pe lângă oraș sau dacă cineva din ceruri a ținut cu tine, chiar mai bine, la oraș.

Așa și colegul nostru, care acum atinge această vârstă a maturității, și-a început parcursul meseriei ca profesor de țară undeva în Carpații răsăriteni. Acolo și-a cunoscut nevasta, acolo i s-au născut copii și nimic nu prevestea vremea când urma să părăsească calea aleasă pentru actuala meserie cea de arhivist al statului.

L-am cunoscut la început mai mult din auzite. Fostul meu coleg și apoi director Alexandru Nistor, de loc din Chinari, a venit la Bistrița de la Miercurea Ciuc. Acolo, după ce și-a făcut ucenicia la arhivele mureșene, a îndeplinit pe rând funcția de arhivist și apoi de șef de filială a arhivelor de acolo. Chiar după ce în anul 1975 a venit la noi la Bistrița ținea legătura cu cei de acolo. Așa am aflat că la începutul anilor 80 a venit unul, Boar Liviu, din învățământ la arhive. Mai târziu, prin 1983 odată cu venirea unui nou coleg la arhivele din Bistrița, Viraj Ioan, am aflat că Liviu era reghinean ca și el și au copilărit împreună. Așadar eram vecini.

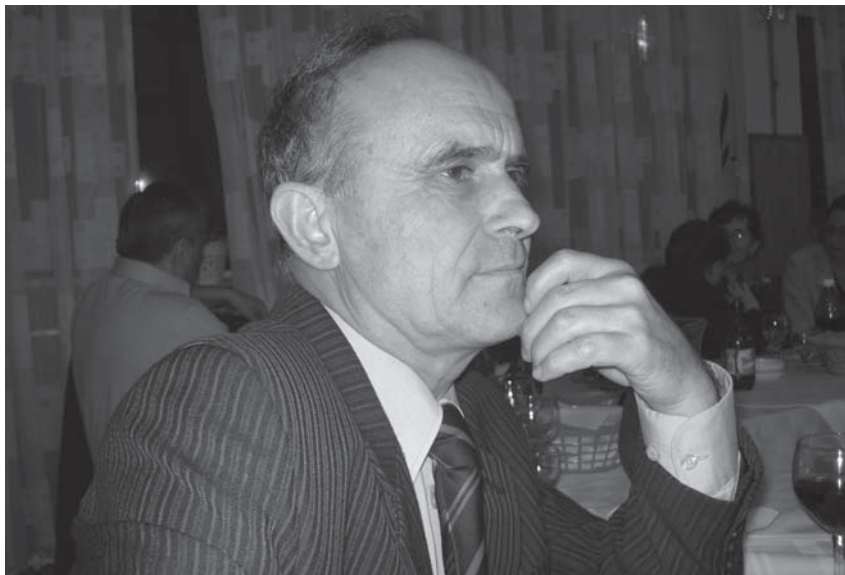
Ne-am cunoscut practic la o întrunire la București prin 1988. El era șeful filialei din Miercurea Ciuc, eu înlocuiam la conducere pe șeful meu Nistor Alexandru care era bolnav. Ne-a făcut cunoștință fostul șef al arhivelor mureșene domnul Ioan Ranca pe care-l cunoșteam bine de la cercurile profesionale, făcând parte din același cerc.

Într-un început de primăvară a anului 1990, după ce și eu ajunseseam șef la Arhivele din Bistrița, primesc un telefon de la el. Mă informa pe această cale că o să fim vecini. A fost numit șeful arhivelor mureșene în locul lui Ioan Ranca care între timp se pensionase. Îi părea bine că s-a întors acasă, că o să fie el și soția mai aproape de părinți că între timp copiii au mai crescut și că se apropia cu pași repezi vremea când trebuiau dați la facultate. De atunci ne leagă practic o frumoasă prietenie. Aproape nu a trecut o zi fără să nu ne sunăm să ne împărtășim

unul altuia bucuriile și necazurile vieții de arhivist. Ori de câte ori a avut prilejul a împărtășit din experiența lui și celorlalți. Era suficient să dai un telefon pentru ca lucruri care ți se păreau de nerezolvat să poată căpăta un sens și să găsești soluția corectă.

Arhivele mureșene au cunoscut după venirea sa o efervescență în activitatea lor. Experiența acumulată în arhivele harghitene a fost valorificată mai bine aici. Practic, prin activitățile organizate, a scos instituția din letargia în care era. Rând pe rând arhivelor mureșene le-au trecut pragul personalități ale vieții științifice din țară și străinătate. În câțiva ani Liviu a construit punți între oameni cu o ușurință demnă de invidie făcând să se vorbească despre arhivele mureșene mai mult decât în câteva decenii anterioare. Cu inepuizabila sa energie, cu capacitatea sa de a stabili ușor prietenii, a reușit să închege la Târgu Mureș un colectiv de arhiviști foarte bun cu care a realizat apoi lucruri minunate. Istoricii și arhiviștii mureșeni s-au întâlnit nu de puține ori datorită inițiativelor sale. Rând pe rând, împreună cu prietenii săi și cunoștințele de la Universitatea Petru Maior, Biblioteca județeană și muzeele mureșene au reușit să scoată, cu toate greutatea financiare, Anuarul Arhivelor mureșene, să organizeze importanta manifestare științifică de la Sovata, care s-a dovedit cu timpul, a fi una din puținele întruniri științifice de anvergură organizate la nivelul Arhivelor Naționale.

Acum, la împlinirea unei frumoase vârste, îi doresc colegului și prietenului meu multă sănătate și puterea de a duce mai departe proiectele pe care dorește să le continue. Sunt sigur că peste ani, toți cei care l-au cunoscut, ne vom aduce minte de el ca de un om care a sfințit locul, care a reușit să ridice instituția pe care o conduce la nivelul celorlalte instituții de nivel academic de pe meleagurile mureșene.

Prof. Ioan Mureșan

PROFESORULUI DR. LIVIU BOAR LA 60 DE ANI DE VIAȚĂ

Dr. Virgil PANĂ

Cu greu și cu nedisimulată emoție m-am hotărât să scriu aceste rânduri despre colegul și prietenul meu Liviu Boar, ocazie pe care mi-aș fi dorit-o cât mai târziu a veni, dar timpul și de data aceasta se dovedește implacabil cu cei pe care îi stimăm cu adevărat și am dori să rămână veșnic tineri.

La rândul meu, care, anul acesta, am împlinit aceeași vârstă ca și Liviu, am refuzat să cred în trecerea inexorabilă a timpului și în disoluția memoriei. Astfel că, în lipsa unui jurnal personal care ar fi înregistrat zilnic gândurile și întâmplările din care, acum, mi-ar fi fost ușor a „decupa” pe cele care au legătură cu sărbătoritul nostru, voi încerca a contura o imagine doar cu cele care au rămas durabil înfipte în ținerea mea de minte, îndeosebi evenimente de activitate comună, în planul cercetării istorice și al societății.

L-am cunoscut pe Liviu în 1992, când mi-am început activitatea la Muzeul Județean Mureș iar, el, la rândul lui, era un director tânăr, la propriu și la figurat, al arhivelor mureșene.

Afinitățile pe plan profesional ne-au apropiat pentru totdeauna, Liviu, care gestionează un tezaur științific nepuizabil și întotdeauna de referință pentru scrierea istoriei acestor meleaguri, dovedindu-se un prieten al tuturor specialiștilor care și-au pus pana în serviciul muzei Clio. Personal, îi rămân recunoscător pentru ajutorul pe care mi l-a acordat în obținerea titlului de doctor în istorie și în scrierea unor cărți având ca subiect istoria locală și regională, prin sollicitudinea de care a dat dovadă în punerea la dispoziție a fondurilor arhivistice solicitate și prin bunăvoința de a mă recomanda colegilor săi din țară, care m-au primit de fiecare dată ca pe un oaspete de seamă. De altfel, tot ce am scris eu și colegii mei de la instituția pe care azi am onoarea de a o reprezenta, i se datorează și lui Liviu, al cărui cult pentru documentele arhivistice îl împărtășește fără limite colegilor de breaslă și studenților, pe care îi formează ca viitori cercetători, tuturor celor care apelează la memoria timpului.

De asemenea, nu pot să nu amintesc de proiectele expoziționale și de manifestările științifice realizate în comun de către instituțiile noastre de-a lungul vremii, care s-au bucurat de un succes deosebit, aportul ANDJ-Mureș reprezentând un plus consistent de informație și originalitate.

Deși ne ocupăm de perioade diferite din istoria României dar cu firească continuitate între ele, nu pot să mă abțin în a-mi exprima o părere sinceră asupra

operei științifice a lui Liviu Boar, pe care am parcurs-o cu îndreptățită curiozitate profesională, având unele afinități în ce privește spațiul și fenomenele tratate. De fiecare dată se dovedește temeinic și bine documentat, venind cu un inedit consistent în istoriografia românească. Scrierile sale, în care abordează, cu acribia specifică unui profesionist care se respectă, fenomene economice, politice și culturale din istoria modernă a României, cu insistență aparte asupra celor din zona Mureșului superior, „suferă” de o originalitate frapantă, fiind o îmbinare de raționalitate și simțire românească.

Nu am fost niciodată foarte darnic în figuri de stil, în construcții de fraze sofisticate, „*ce din coadă au să sune*”, și de aceea nu am pretenția ca schița de imagine creată prin prisma simțirii mele sufletești să aibă prea multă culoare, consistență și forță de penetrare. De altfel, Liviu Boar, nici nu are nevoie de laudători de ocazie, realizările sale definind ele însele un portret care nu necesită retușuri și cosmetizări trase din condei. În final, doresc totuși să accentuez că, în viața de până acum, Liviu a lăsat peste tot, în urma sa, loc de întoarcere, prin onestitate, bun simț, cumpătare și respect față de oameni și de știință.

La foarte mulți ani și Dumnezeu să te aibă printre grațiile sale!

Dr. Virgil Pană

SUB SEMNUL PRIETENIEI

Preot Emil Pop
Prof. Valeria Pop

Uneori, imagini frumoase se desprind din albume, ies și există printre noi, animându-ne, încălzindu-ne sufletele, uneori gesturi frumoase și chiar fapte de neuitat, demne de a fi retrăite și desigur evocate, au loc aievea, integrându-se în fluxul firesc al vieții, ca și când nu ar exista breșe, nu ar fi posibile căderi, deteriorări de sensuri și valori, nici măcar întreruperi de ritm sau chiar schimbări de “vad”...

Uneori, cuvinte frumoase, bune, pline de consistență și noimă, adică “de duh” sau mai degrabă “din duh”, ies din filele dicționarelor sau ale antologiilor de maxime și reflecții, ale colecțiilor de învățăminte de viațuire bună, intrând în “șirurile” pe care le scrie însăși viața.

Așa a fost intervalul de timp anterior revoluției, bogat dăruit de Dumnezeu și într-un fel anume hărăuit, fiindcă a adunat la un loc mai mulți oameni frumoși, având de unde dăruia cuvinte bune, fapte adevărate, daruri duhovnicești, bunătate și bucurie, din preaplinul lor sufletesc.

Un gând de prețuire, la aniversare, izvorât din vatra harghiteană în care și-a desfășurat o primă parte din activitatea sa, vine, în mod firesc, de la niște prieteni. Spunem așa, fiindcă știm că Liviu Boar a construit și a cultivat prietenia ca pe o valoare importantă a viețuirii frumoase; el nu zugrăvea doar prietenia în cuvinte frumoase sau în pilde, ci, mai ales, a trăit și trăiește frumos, am putea spune: exemplar, împreună cu familia sa, integrată în comunitatea intelectualilor ciucani și, implicit, harghiteni, pe atunci, mureșeni, astăzi. Profesional, l-am simțit întotdeauna în comuniune cu cei din aceeași breaslă din întreaga țară, lucru întâlnit și în lumea arheologilor, poate datorită faptului că sunt puțin numeroși, dar pasionați de obiectul cercetării, dornici de a-și împărtăși experiența, descoperirile, rezultatele cercetării și studiului. Fapt pozitiv, constructiv, de progres.

A fost un lustru, o perioadă scurtă, dar fastă, în care am locuit în vecinătate, dar acesta a fost chiar un răstimp cât să construiești o prietenie pentru o viață. Sau, cine știe, poate și prietenii se înscriu în veșnicia faptelor bune și ne supraviețuiesc, odată cu spiritul. Cu timp sau fără timp, o prietenie, o înfrățire, se țes din nevăzute fire ale afecțiunii, ale afinităților de cuget și simțire, ale dorinței de a împărtăși cu ceilalți bucuriile și de a fi alături, întru sprijin și întărire, în momentele mai dificile, pentru ca apoi “țesătura” să se proiecteze peste timp, luminând și alimentându-se din propria lumină. A fost un cerc de prieteni mai

larg, din care făceau parte jurnaliști, medici, profesori și un preot, subsemnatul, întrucât în acea epocă erau puțini preoți; în Miercurea Ciuc, la acea dată, cu greu se reînființase al doilea post de preot, la catedrala orașului, azi Catedrala Episcopală Sfântul Ierarh Nicolae. De repunerea în circuitul liturgic a Bisericii Mici se vorbea, dar ideea nu s-a putut finaliza decât după 1989. Copiii noștri, de la câteva luni, până la vârsta școlară primară și chiar gimnazială, au crescut și s-au jucat împreună, am citit și am dezbătut cărți pe care le procuram cu mare greutate, trecându-le din mână în mână, ne-am fost alături când copiii au trecut prin bolile copilăriei, când ne-am speriat de un cutremur sau... la revoluție, când, unii “revoluționari” intenționau să distrugă bunurile cetățenilor pașnici, salvând o mașină de la distrugere. Dar toate sunt fapte firești atunci când sufletul este deschis, când omenia este la ea acasă, când celălalt este aproapele tău, căruia îi faci ceea ce ți-ai dori ție însuși. Nu este aceasta, oare, chiar lecția lui Iisus către noi?

Se citeau Marin Preda, Breban, Mircea Eliade, Filele de Acatist ale Părintelui Bartolomeu Anania, Scriitorii din epoca străromână și Dascăli de cuget și simțire românească ale Părintelui Antonie, poezii Ioan Alexandru și Păunescu în perioada lui de după interzicerea Cenaclului Flacăra, când cei doi frecventau Mănăstirile Ardealului: Râmeții Monahului Dometie Manolache și ai Episcopului Ghelasie, Prislopul și Sâmbăta marcate de pe atunci de geniul înflăcăratului înduhovnicit Părinte Arsenie Boca, Rohia și Nicula poetului creștin ortodox, școlit și în Ierusalimul pătimirilor și al Învierii, dar și la școala talmăcirii biblice a Cântării Cântărilor. O vizită a poetului la Miercurea Ciuc și o participare la vecernia Praznicului Cuvioasei Maicii noastre Parascheva, unde a cuvântat despre Mormântul Domnului care ne propulsează spre Înviere, s-a soldat cu “extemporale” date mai ales de cadre didactice, care au fost solicitați să explice pentru ce au luat parte la “cina” de taină a cuvântului inspirat de Dumnezeu al Poetului. Cântam Imnul Ardealului, scris de poetul îndrăgostit de matca Stremțului, vatra spirituală a vechilor ierarhi ardeleni, dar ne gândeam și la versurile pricesnei a cărei melodie a inspirat ritmurile imnului. Am fost impresionati, la plecarea dintre noi a poetului, de răsunetul pe care Râmeții l-au înscris cu dangăte puternice în sufletul său, făgăduindu-i fiicei sale celei mai mici că o va duce acolo, însă nereușind, fiindcă s-a întâmplat ca în propria confesiune lirică: “Dar viața mea modernă și pe fugă// Ateul meu și zbuciumat destin// Demult m-au dezvățat de orice rugă, // Dar la Râmeți veni-voi să mă-nchin. // Aici voi reînvăța să fiu cucernic, // În acest mic pământ român măreț, // Ca să mă rog să fii mereu puternic, // Poporul meu de daci și de râmeți!” O mare bucurie ne-a făcut darul familiei sale când, la un moment dat, ne-a procurat cartea poetului Grigore Vieru, Rădăcina de foc.

Valoarea sa umană și profesională au făcut ca, din 1990, Liviu Boar să fie promovat, mutându-se cu familia sa la Târgu Mureș, în vatra mureșeană a părinților și a nașterii sale, fiind originar din Reghin.

Acum un an, întâmplarea a făcut ca protagonistul acestui scurt periplu memorialistic să se afle pe meleaguri harghitene, ziua sa de naștere situându-se fericit în lumina marelui Praznic al Învierii Domnului. A doua zi, după Sfânta Liturghie, oficiată la Sfinții Apostoli Petru, Pavel și Andrei, în lăcașul proaspăt împodobit pictural în veșmânt albastru voronețean, culoarea prieteniei, dar și a veșmântului Maicii Domnului, am poposit la un tort de mere, ca “pe vremuri”, de fapt în urmă cu doar 20-25 de ani, o viață de om, de fapt, răstimp echivalent ca durată cu perioada în care Biserița noastră a fost abandonată de oameni. Încă o dovadă că Biserica, prietenia, credința adevărată nu pot dispărea.

Îi dorim omului de cultură, profesionistului autentic, prietenului, omului Liviu Boar împliniri și bucurii nenumărate! La mulți ani!

Miercurea Ciuc, 20 făurar, 2011.

Familii Pop și Boar
Miercurea Ciuc, 5 aprilie 2010

Irași noștri,
Pentru că toate
cele sfinte au un
singur timp: veșnicia,
în cer, iar pe pământ,
prezentul, îmi permit
să vă urez acum ca
Sfintele sărbători să
vă lumineze sufletele,
aducându-vă sănătate,
bucurie, viață lungă.

Cu mult drag,
Familia Preotului
Camil Pop, Sili.

FASCINAȚIA DOCUMENTULUI

Prof. Dimitrie Poptămaș

Mi se pare atât de firesc ca un bibliotecar să cultive relații de colaborare cu un arhivist, deoarece aceste două instituții a căror vechime își au rădăcinile încă din antichitate, și-au păstrat și își păstrează actualitatea. Ambele au ca obiect de păstrare și cercetare documentul scris sau tipărit, purtător de informație. Documentele scrise (manuscrite cum se mai numesc ele) fie ele de orice natură în cele mai multe cazuri sunt unicate, calitate care și-o păstrează chiar și în cazul mai multor exemplare reproduse prin copiere ori prin tehnici moderne, prin hârtie carbonică sau mașina de scris. Tehnicile moderne, apariția tiparului, au constituit o revoluție în sporirea numărului de exemplare și astfel au apărut cărțile tipărite, identice din toate punctele de vedere. Această stare de lucruri a definit cele două instituții ale documentului scris și a celui tipărit – arhiva și biblioteca din care au derivat cele două profesii: arhivist și bibliotecar. Ambele instituții au evoluat în strânsă legătură cu cerințele moderne ale timpului, stabilindu-se norme de constituire și funcționare, ca și cele de pregătire a personalului, în strânsă legătură cu cerințele de depozitare, întocmirea mijloacelor de informare și relații cu publicul. Arhivele își au importanța lor de cunoaștere și cercetare științifică în toate domeniile preocupărilor umane iar biblioteca pune un mare accent pe latura educativă. Din aceste cerințe s-au născut școlile de arhivistică și biblioteconomie. Iar între cele două profesii s-a născut interdependența dintre ele, conlucrarea dintre arhivist și bibliotecar. În toate cazurile ineditul documentului prelucrat trece în stare edită, tot așa cum editul își completează informațiile cu ineditul documentului.

Am recurs la această sumară sinteză pentru a înțelege mai bine importanța domeniilor și asumarea profesiei care presupune cunoaștere, disciplină, simț administrativ, ordonare și nu în ultimul rând pasiune și dăruire.

Acestea sunt calitățile lui Liviu Boar, director al Arhivelor Naționale Mureș, al cărui bilanț de activitate, acum la împlinirea vârstei de 60 de ani, privit de un bibliotecar mi se pare a avea o mare încărcătură spirituală cu rezultate apreciabile, atât în latura managerială pe care le incumbă o asemenea instituție cât și în latura spirituală de cercetare și valorificare a documentului.

Răsărit din orașul Reghin, în care în urmă cu peste 200 de ani Petru Maior, așeza „Istoria pentru începutul românilor în Dachia” pe temeuri luminate, terenul de mai târziu al marilor încleștări sângeroase din anii 1848-1849, acolo unde a încolțit și a rodit dragostea de a fi român, devenit în zilele noastre oraș al viitorilor, din tradiția și cultura acestor locuri, iar apoi pasiunea pentru istorie i-au

călăuzit pașii spre celebra Universitate clujeană devenind absolvent al Facultății de istorie (1976). Aici a avut contactul cu imensa Bibliotecă Universitară din capitala Transilvaniei, mare centru universitar și cu profesori consacrați cercetării istorice. Aici își perfecționează interesul pentru document și instituția sa iar cei 10 ani de practică în calitate de director la Arhivele Statului din Miercurea-Ciuc (1980-1990), îi va aduce multe satisfacții profesionale.

Din anul 1990 devine director al Arhivelor Naționale Direcția Județeană Mureș, îndreptățit urmaș al istoricului dr. Ioan Ranca, cel care a pus bazele moderne ale acesteia (Clădire nouă, adecvată condițiilor de păstrare și valorificare a documentelor, precum și ordonarea și catalogarea lor). La toate acestea se mai alătură și personalul bine pregătit profesional.

Acesta este mediul în care Liviu Boar își continuă atât activitatea de organizare a instituției în noile condiții ale liberalizării accesului la documente, stocării electronizate a informației, în prealabil cu o asiduă activitate de cercetare a fondurilor arhivistice. Ar trebui să menționăm obținerea titlului de doctor în științe istorice (2004). Se specializează în arhivistică și paleografie maghiară în care scop efectuează stagii de practică și cercetare la Arhivele din Ungaria. Este autor a numeroase lucrări științifice cu tematică istorică, rezultat al valorificării unor fonduri din Arhivele Naționale din Miercurea-Ciuc, Tîrgu-Mureș. Alba-Iulia și Cluj - Napoca, publicate în diferite anuare ale unor instituții și în reviste și coautor a mai multor volume de documente.

Cea mai mare parte a documentelor cercetate fac obiectul unei lucrări de proporții, „Românii din scaunele Ciuc, Giurgeu și Casin în secolul al XIX-lea (Editura Universității „Petru Maior” din Tîrgu-Mureș, 2004), carte care dovedește existența și continuitatea elementului românesc într-o zonă mult controversată de unii istorici ca și metodele de deznaționalizare mai ales în epoca modernă, care a dus la scăderea considerabilă a lor.

Dr. Liviu Boar este cadru didactic asociat al Universității „Petru Maior”, din Tîrgu-Mureș. Din inițiativa și sub conducerea sa la Tîrgu-Mureș apare „Anuarul Arhivelor Mureșene”, periodic de aleasă ținută științifică, editată de Arhivele Naționale, Direcția Județeană Mureș și Asociația Arhiviștilor „David Prodan”, Filiala Mureș. A organizat 10 ediții anuale ale Sesiunii Naționale de Comunicări Științifice „Arhivele și Cercetarea Istorică”, amplă manifestare de valorificare a cercetării istorice și arhivistice având ca secțiuni: Rolul arhivelor în cercetarea istorică; Spațiu și civilizație urbană – între realitate și imagine; Formarea, selecția și mobilitatea elitelor; Dezvoltarea durabilă a resurselor umane în spațiul urban, la care se adaugă lansările de cărți ale participanților. Îl întâlnim prezent la numeroase sesiuni științifice la Tîrgu-Mureș, Toplița, Miercurea-Ciuc, Sfântu Gheorghe. O frumoasă colaborarea s-a materializat prin publicarea în seria „Caiete mureșene” ale Fundației Culturale „Vasile Netea” al cărei membru

fondator este, colaborările din „Reghinul Cultural”, publicație a Bibliotecii Municipale „Petru Maior” din Reghin.

Colaborarea dintre Biblioteca Județeană Mureș și Arhivele Naționale Direcția Județeană Mureș și-a păstrat o veche tradiție în Tîrgu-Mureș, aceea de a ilustra unele expoziții de cărți cu documente de arhivă.

Așadar după cum observa marele înaintaș al Arhivelor românești – Bogdan Petriceicu - Hașdeu, „cea mai frumoasă misiune a Arhivelor este aceea de a înlesni pe bărbații de știință în cercetările lor istorice”.

Mureșenii se pot mândri cu adevărata lor pleiadă de arhiviști dintre care îi amintim pe Biás István, Liviu Moldovan, Szabó Nicolae, Ioan Ranca, Pál Antal Alexandru ș.a. care au dat strălucire instituției prin activitatea și competența lor pe a cărei orbite se înscrie și Dr. Liviu Boar.

Îi dorim să își mențină și de acum înainte tinerețea, sănătatea și multă putere de muncă.

La mulți ani!

Tîrgu – Mureș, la Praznicul Bunevestiri, 25 martie 2011

Prof. Dimitrie Poptămaș

DIMITRIE POPTĂMAȘ - *Philobiblon* mureșean

Scutim Liviu Isar, pătrun al tezaurului
de documente mureșene și valori fiutoe,
această este rezultatul din preocupări
asemănătoare, cu stimă și consideratie,
urări de sănătate, succese profesionale
și fericire în cămin, acum la Sărbătorile
Crocianului și Anului Nou

17. Noiembrie, 19 dec. 2003

W. I. P. M.

LIVIU BOAR LA 60 DE ANI

Conf. Univ. Dr. Tudor Rățoi

60 de ani în viața unui om reprezintă o vârstă frumoasă.

Nu este nici prea mult, pentru a-i da frisoane, dar nici prea puțin, încât să nu îngăduie reflecția.

60 de ani reprezintă o cifră tocmai bună pentru a oferi prilej unui prim bilanț, în aceeași măsură în care poate constitui și premisa unor noi proiecte.

Colegul nostru Liviu Boar se află în fața unui asemenea moment.

La 60 de ani, Liviu este unul dintre arhiviștii bine cunoscuți ai țării, cu o carieră de peste trei decenii în instituția care păstrează și administrează o parte a memoriei spațiului intracarpatic.

În acest răstimp, el a desfășurat o activitate prodigioasă, a condus ori a participat la fundarea de instituții și publicații, a cercetat mii de documente românești sau străine, a editat sute de izvoare istorice, a întreținut relații cu colegii de breaslă din țară și de peste hotare, într-un cuvânt, are o operă, păstrându-și intacte deschiderea spre nou și o remarcabilă tinerețe spirituală.

Sunt absolut tentat să spun că și-a întemeiat formarea pe o sumă de rânduieli demult statornicite în familia și școala noastră de acum aproape o jumătate de secol. I-am descoperit, desigur, fără să știe și cu totul întâmplător, același tip de cunoștințe, nu neapărat livrești, care i s-au impus și semnatarului acestor rânduri și care nu se dobândesc decât în etapa adolescenței și a primei tinereți, când unii pot fi pasionați după literatura polițistă sau de capă și spadă, alții după fotbal și sport, în general (cu tot ceea ce presupune asta – nume de echipe, sportivi, antrenori, rezultate etc.), alții după drumeții ș.a.m.d.

Mi se pare că Liviu s-a abandonat unei formări de tip enciclopedic, acumulând date de ordin istoric, geografic (nume de capitale, țări, orașe, populații), din domeniul literaturii beletristice, politicii, culturii în sens larg etc., preferând, dintr-o pornire lăuntrică, obiectivă și irepresibilă, să-și adjucece un bagaj conținând lucrurile absolut indispensabile tânărului care, în acea vreme, pornea în viață.

Astăzi nu se mai poartă un astfel de tip de om, este la modă specializarea îngustă, iar Internetul este un alt fel de plăcere pentru tineri, greu de comparat cu lectura și în tot cazul, dacă-mi este permis, mai perversă și mai sterilă decât învățătura de carte în format clasic.

La 60 de ani, Liviu degajă, fără să-și propună, firește, același aer tineresc, stenic, ca și acum aproape 20 ierni, când ne-am văzut pentru prima dată la un bilanț anual al Arhivelor Naționale.

Altminteri, auzisem despre el, și numai de bine, de la o prietenă comună, Muckenaupt Erzsébet, cu care colaborase întru valorificarea documentelor din Arhivele Harghitei.

Mai mult decât atât, deși plecat de timpuriu de acasă, prietenul nostru s-a impus ca o personalitate autentică a locurilor de obârșie, pe care nu le-a uitat și care nu l-au uitat, de vreme ce figurează la locul cuvenit într-un dicționar al personalităților reghiene, alături de alte 120 de nume prestigioase din cele mai variate domenii.

În perspectivă cronologică, Liviu Boar stă în ordinea profesională, alături de alți colegi de generație, printre ultimii reprezentanți ai specialiștilor formați la vechea școală arhivistică românească, al cărei statut va trebui judecat odată de istorie, în ceea ce a făcut ea bun sau mai puțin bun, în mersul acestei instituții fundamentale a statului român. Oricare vor fi judecățile, Liviu Boar, împreună cu congenerii săi, dar și cu tineri integrați din mers în fruntea structurilor din țară ale Arhivelor Naționale, pot avea orgoliul de a fi contribuit la tranziția instituției dinspre o etapă complexă, cu lumini și umbre, spre alta, cea a ultimilor douăzeci și mai bine de ani, care a început cu foarte multe speranțe și care, într-un climat mai degrabă ostil, pare să le fi irosit tot pe atât de ușor pe cât le-a dat naștere.

Lăsând, însă, la o parte astfel de lucruri, să constatăm împreună că, la 60 de ani, Liviu Boar are încă multe de dat Arhivelor, cercetării istorice, societății, familiei și colegilor și prietenilor săi, pe care, de mai multă vreme, îi cheamă, din toată țara și în fiecare an, la Sovata, cu generozitate ardelenescă, pentru a se împărtăși în comun din valorile documentare ale Arhivelor și a se bucura împreună de comuniunea de aspirații, de prietenie și de viață.

E momentul, deci, să fim bucuroși că ne-am fost contemporani, că Liviu Boar a fost și este omul potrivit la locul potrivit, pe care l-a cinstit și cu care ne-a cinstit și că etapa bilanțieră pe care o trăiește prietenul nostru nu e numai a lui, ci și a noastră, în egală măsură, îndemnându-ne să scrutăm, chiar și cu nostalgie, nu numai fapta sa, dar și pe a noastră, năzuind să vedem ceea ce ne-a unit, ne-a dat tărie, imbold și creativitate și, în același timp, ceea ce ne-a dat forța de a uita și învinge asperitățile, prejudecățile, inamicitățile și toate cele de nedorit într-o viață de om.

Conf. Univ. Dr.
Tudor Rățoi

UN PRIETEN DE PESTE MUNȚI

Prof. Gheorghe Radu

În urmă cu trei decenii (1978), la cursurile pentru tinerii arhiviști organizate de Arhivele Statului (astăzi Arhivele Naționale, după apariția Legii nr. 16 din 1996 – Legea Arhivelor Naționale) l-am cunoscut pe tânărul arhivist Liviu Boar, de la Miercurea Ciuc, județul Harghita, la cursurile de arhiviști organizate la București. Eu făceam parte, ca și “Livius”, cum îi mai spun prietenii, din lotul proaspăt “uns” în “tagma” arhiviștilor, în așezarea unde s-a născut poetul Vasile Alecsandri.

Activitatea mea desfășurându-se într-un județ învecinat cu Harghita, e vorba de Bacău, dar și cu cel în care m-am născut, județul Neamț, încă din primele contacte profesionale am legat o prietenie trainică, care a rezistat timpului și vicisitudinilor vieții (eu am părăsit casta arhiviștilor în anul 2003, trecând în cea a muzeografilor, la Piatra Neamț). În afară că l-am perceput ca pe un bun coleg, manierat, sociabil, cultivat, plin de vervă și viață, pus mereu pe glume, apropierea a contat și poate, subiectiv vorbind, faptului ca eram născut într-o zonă tot atât de frumoasă ca cea a meleagurilor harghitene și a celor mureșene (unde s-a născut – Reghin), ținutul mirific de la poalele Ceahlăului – Neamț.

Știu că pașii carierei, după absolvirea Facultății de Istorie din Cluj Napoca, în 1976, i-a început în învățământ, după care va trudi pe “ogorul” arhivisticii românești din 1978 până în zilele noastre. A “poposit” mai întâi ca arhivist, apoi ca director, în localitatea harghiteană reședință de județ amintită (1978-1990), revenind după 1990 pe meleagurile natale, cele mureșene, în calitate de director al Direcției Mureș a Arhivelor Naționale, până în prezent.

În “periplul” meu prin arhive timp de un sfert de veac (1978 – 2002), la Bacău, Giurgiu și Piatra Neamț, am avut mereu întâlniri profesionale pe linie de arhivă, activități științifice etc., în care mi-am dat seama și m-am convins că directorul Liviu Boar nu a fost și nu este doar un funcționar, un bun manager și un cercetător atent, profund și pasionat al documentelor de arhivă.

Nu s-a mulțumit să acumuleze cunoștințe, ci le-a făcut publice prin cărți, studii, articole de presă, emisiuni la radio și TV. Cei care frecventează

bibliotecile, cei care răsfoiesc presa harghiteană, mureșeană și nu numai, cei care au urmărit posturile locale de radio și televiziune din zonele amintite, au reținut desigur, contribuțiile profesorului, arhivistului și doctorului în istorie Liviu Boar, oportune, la obiect și pline de substanță.

Specialistul și cercetătorul recunoscut în arhivistică, paleografie maghiară și istorie modernă a Transilvaniei va deveni din anul 2004 doctor în istorie al Universității Babeș – Bolyai din Cluj Napoca, cu teza “Românii din scaunele Ciuc, Giurgeu și Casin în secolul al XIX-lea”. Informațiile din arhive, lucrările de specialitate l-au ajutat să-și continue și activitatea de dascăl în ale arhivisticii și istoriei, ca profesor la Facultatea de Arhivistică din București, Universitatea “Dimitrie Cantemir” din Tîrgu Mureș, iar în prezent ca profesor asociat la Universitatea Petru Maior din Tîrgu Mureș.

La cele spuse anterior mai trebuie să adaug că activitatea de valorificare a documentelor din Fondul Arhivistic Național s-a materializat în lucrări, studii și articole apărute în publicații de specialitate locale și naționale și consemnate în Bibliografia istorică a României. Totodată, în decursul anilor, a organizat și participat la numeroase manifestări științifice, sesiuni, simpozioane, dezbateri, expoziții etc., în țară și în străinătate.

Nu trebuie uitat că punctul “forte” al istoricului reghinean îl reprezintă acela de inițiator și organizator al sesiunilor anuale de comunicări științifice “Arhivele și cercetarea istorică”, “Arhivele și bibliotecile” etc. – unde am participat la câteva din cele amintite – de la Tîrgu Mureș și Sovata. Timp de peste trei decenii a participat la majoritatea edițiilor sesiunilor de comunicări științifice organizate la Sfântu Gheorghe, Miercurea Ciuc, Toplița, Covasna, Bacău, Neamț etc, unde a prezentat numeroase și valoroase documente, de multe ori inedite, ce privesc istoria românilor din spațiul curburii intracarpatică, aflate în Arhivele Naționale.

Putem spune fără a greși că prietenul și fostul meu coleg în ale arhivisticii și istoriei a străbătut țara în lung și în lat, de la Satu Mare la Constanța, din Timișoara la Iași, din București la Suceava, din Cluj la Galați etc., în zeci și sute de activități menționate de-a lungul activității arhivistice și istorice.

Toate acestea îl fac pe cotrobăitorul, cum îi e obiceiul, printre documente dătătoare de seamă despre vremurile ce au fost, pe profesorul și doctorul în istorie mureșean Liviu Boar, un profesionist desăvârșit, o personalitate marcantă din aceasta parte de țară și neam românesc, care este sud-estul Transilvaniei, și nu numai a acestuia. Altfel spus, un istoric profund.

În final, nu trebuie uitată și personalitatea recunoscută și apreciată în sistemul Arhivelor Naționale (ca arhivist și director de instituție) și mediul academic românesc. A fost distins cu Ordinul Național “Serviciul Credincios” în grad de Cavaler în anul 2000 , Ordinul “Bărbăție și Credință” în grad de Cavaler în 2006 și alte diplome și medalii care-i răsplătesc activitatea științifică.

Aceste gânduri de la cel care a evocat mereu Ceahlăul, acel “uriaș cu fruntea în soare”, cum îl numea George Coșbuc, de la prietenul și fostul lui coleg în “breasla” arhiviștilor, Gigi Radu. DIXIT!

Piatra Neamț, 27 ianuarie 2011

Prof. Gheorghe Radu

GHEORGHE RADU

*Ami prof. dr. Liviu Boar,
cu sentiment deosebit,
din partea autorului;
G. Radu*

2 oct. 2009, Sf. Gheorghe

CONTRIBUȚII LA ISTORIA
JUDEȚULUI NEAMȚ

(Învățământ, Cultură, Personalități, Religie)

volumul II

Editura Cetatea Doamnei
2009

*1
prof. dr. Liviu Boar*

CARTE FRUMOASĂ, LA ÎNCEPUT DE MĂRȚIȘOR

Dr. Ioan Ranca

Spusa argheziană din prag de mărțișor, inegalabil gând înflorit despre Cartea frumoasă... devine azi, iată, eveniment cultural, când peisajul publicistic mureșean și eo ipso transilvănean se îmbogățește cu truda în domeniul cercetării, rodnică trudă într-un domeniu frământat al istoriei noastre naționale, cu o nouă carte “Românii din scaunele Ciuc, Giurgeu și Casin în secolul al XIX-lea”, autor prof. dr. Liviu Boar. Fiindcă tocmai prin polemicile ce s-au iscat de mai bine de un secol în jurul prezentei și al istoriei necurmute a românilor din scaunele secuiești, adevărul despre ei iese, încet și cu sârguință, precum uleiul cel mai fin, la suprafață.

Românii din estul Transilvaniei, contrar numeroaselor și pernicioaselor teorii, devenite deșuete azi, că au venit când din sud, când de peste Carpați, ba în sec. XIII, ba în cel de al XVIII-lea, au fost o prezență legată de toate evenimentele istorice ale voievodatului, apoi a principatului și, excelent redată de Notarul Anonimus, a celei mai furtunoase dinastii din spița regalității arpadiene. Autor al Gestelor ungare, acest Anonimus îi fixează în spațiul și timpul transilvan, fiind găsiți aici de primele iscoade trimise spre est ale regilor interesați de bogățiile acestor pământuri. Sunt prezenți în plin secol al XIII-lea, cu statut de luptători în oastea ducelui Ioachim, necum să fi venit tocmai atunci de peste Dunăre, cum elucubrau unii. Apoi, în actele fiscale strigoniense din 1256, românii apar plătind dijma din vite și alte animale Episcopiei catolice, la fel ca și secuii. Apoi, pe măsură ce actele de cancelarie sporesc în epocile ce au urmat, românii, înfruntând prin vivacitatea și tenacitatea lor statutul înjositor impus lor de Unio Trium Nationum de Aprobatae Constitutiones și de multe alte dușmănoase îngrădiri, când legale, când abuzive, au constituit o prezență activă de care, volens-nolens, autoritățile au fost nevoite să țină seama, ei afirmându-se apoi, chiar tumultuos, în secolele XVII-XVIII-XIX, împânzind și în Secuime o veritabilă “Lume a lui Horea” și, fiind prezenți apoi, e drept, peste voia lor, în gărzile secuiești sau pe baricadele opuse ale Revoluției de la 1848-1849 de pe aici.

Rod al activității lui ca director al Arhivelor Naționale din județul Harghita și a unui deceniu și jumătate al Direcției județene Mureș a aceleiași prestigioase instituții, dr. Liviu Boar s-a remarcat, făcându-se cunoscut în tot acest timp. Cartea aceasta, frumoasă și la chip și întru cele ce sunt înmănunchiate în ea, este o panoramă plăcut și sistematic gândită a prezenței elementului etnic românesc într-un spațiu, cândva prietenos și propice conviețuirii româno-secuiești, dar, inexplicabil, ulterior ostil și auster după ce s-a conturat concurența cu privire la prioritatea locuirii în teritoriul ce l-au ocupat. Fiindcă stăruie de mai demult întrebarea de la care trebuie pornit în descifrarea acestei îndelung disputate “priorități”:

Dacă secuii veniți aici au fost înzestrați cu privilegiile regești ungurești, - (iar cum susțin aceleași desuete teorii) - locul pe care urmau să-l ocupe ar fi fost pustiu și nelocuit de nimeni - atunci ce rost vor fi avut privilegiile acelea și în detrimentul cui vor fi fost ele date? Istoriografia românească agresată inutil de teze și teorii, când pieptise, când piezise, devenite deja maladive prin insistența cu care se vehiculează în actualitatea istorică europeană sau chiar transatlantică, așteaptă un răspuns logic, fiindcă istoria fără logică știm că este doar legenda sau netrebnica slujitoare a politicii, ceea ce, desigur, e în detrimentul ei.

Revenind la cartea unui secol de românitare în Ciuc, care a fost lansată ieri, 2 martie, spre publicul dornic de teme ca aceasta, ca cercetător al fenomenului românității siculice, îi apreciez structura care indica bogata istoriografie a problemei, organizarea administrativ-teritorială a scaunului, realitățile demografice, factorul religios, școala, ASTRA, structura bisericească (parohii, preoți și dascăli), proprietatea funciară s.a.

O asemenea tematică, deși desfășurată pe peste 400 de pagini tipografice, ar putea da de gândit, inspirându-se din ea, ca tematică de urmat, zeci de doctoranzi, fiindcă problematica aceasta se cere, neîndoielnic, aprofundată în alte studii monografice, fiecare capitol al ei pretându-se la o alta carte, și acesta este, în judecata intrinsecă a ei, a cărții, tocmai meritul ei principal. O deschidere, deci, spre alte și noi cercetări, fiindcă, după peste patru decenii de studiu a fenomenului românității siculice, aprecierea noastră este că suntem încă la un început promițător, e drept, dar care trebuie, indiscutabil, continuat și dus, fără teamă de a greși, la capăt.

Încheind aceste sumare gânduri despre o carte cu subiect drag inimii noastre, cum s-ar spune, aduc laudă autorului ei și-l fericesc pe cititorul care, la început de mărțișor, a fost dăruit cu o bună și instructivă lectură.

3 martie 2005

Dr. Ioan Ranca

REGHINUL NE-A UNIT

Col. (r) Dumitru Stavarache

Pe LIVIU BOAR am avut deosebita onoare să-l cunosc cu mai mulți ani în urmă, cu ocazia unei sesiuni de comunicări științifice. M-au impresionat la dânsul pregătirea profesională de excepție, modestia de care sunt capabili adevărații oameni mari, devotamentul pentru slujirea cauzei românești, spiritul colegial.

Încă de la început am găsit punți de legătură, una din acestea fiind Reghinul, orașul său natal și una din garnizoanele în care m-a purtat destinul meu de militar și în care am funcționat ca profesor de istorie la cele două licee existente în acea perioadă.

Am fost onorat să o cunosc și pe distinsa sa soție și nu pot decât să fiu mândru de astfel de prieteni și să mă bucur pentru exemplul pe care îl oferă acest cuplu.

Îți mulțumesc, mult stimat prieten, pentru “umărul” pe care m-am putut sprijini la nevoie în cercetarea în Arhivele din Târgu Mureș și îți las ca amintire comunicarea din prezentul volum omagial.

Col. (r) Dumitru Stavarache

Col. (r) Dumitru Stavarache (în centru)

O COLABORARE FRUCTUOASĂ¹

Prof. Univ. Dr. Ioan Scurtu

Când, în noiembrie 1991, am preluat funcția de director general al Arhivelor Statului din România, peste tot în țară domnea haosul. La sfârșitul lunii septembrie avusese loc o nouă mineriadă, în timpul căreia a fost răsturnat guvernul Roman și abia peste 18 zile s-a putut constitui un nou cabinet, prezidat de Teodor Stolojan; presa dezvăluia zilnic noi colaboratori ai securității infiltrați în funcții publice; industria se transforma rapid într-un “morman de fiare vechi” (caracterizare făcută de Petre Roman); sistemele de irigații din agricultură erau deja lichidate; inflația atinsese cote nemaîntâlnite în istoria României; șomajul cunoștea cifre alarmante; legea patrimoniului cultural național fusese abrogată și bunuri de o valoare inestimabilă se scurgeau rapid peste graniță; studenții (manipulați) continuau să scoată cadre didactice din amfiteatre și din sălile de seminar. Aproape nimeni nu mai lucra, oamenii ziceau că au muncit destul pentru Ceaușescu și acum venise vremea să se înfrupte și ei din bunurile acestuia, drept care osteneau de zor la distrugerea fabricilor, întreprinderilor agricole de stat, a plantațiilor de viță de vie și pomi fructiferi, a institutelor de cercetare științifică etc etc. Presa a avut un rol extrem de important (și nociv) în cultivarea acestei stări de spirit, îndemnând la distrugere, lichidare, răzbunare, nesupunere civică. Atacurile se îndreptau cu precădere împotriva poliției și armatei, făcute vinovate pentru morții din decembrie 1989, astfel că aceste organisme erau acum, în noiembrie 1991, paralizate, incapabile să asigure ordinea în țară.

În perspectiva celor două decenii care s-au scurs de atunci apare limpede că nimic nu a fost întâmplător, că s-a cultivat, cu profesionalism, climatul propice marilor « tunuri » pe care le-au dat în 1990-1991 și în anii următori cei ce aveau să fie alintați cu clificativul de « băieți deștepți ».

Nici Arhivele Statului nu au fost cruțate de acel spirit demolator. Se cerea trecerea lor de la Ministerul de Interne la Ministerul Culturii (cel care gestiona patrimoniul național...), înlăturarea oricăror restricții în privința accesului la documente (presa să nu se mai ostenească...), deschiderea arhivei C.C. al P.C.R. (să se vadă cine și ce funcții a avut sub Ceaușescu, nu și sub Gheorghiu-Dej, pentru că mulți din noii ideologi proveneau din acea perioadă ...), înlăturarea

¹ Ioan Scurtu, Liviu Boar (coordonator), *Minoritățile naționale din România. 1918-1925*, București, Arhivele Statului din România, 1995

securiștilor și informatorilor care au lucrat pentru Securitate (nu și pentru Direcția de Informații Externe, adică au făcut spionaj), etc etc.

Preluând funcția de director general am decis să barez calea demolatorilor și să asigur stabilitatea și prestigiul Arhivelor Statului prin rezultate concrete, care să demonstreze că arhiviștii sunt oameni de valoare, care se respectă, impunând și altora respect.

Un obiectiv important era apărarea istoriei naționale, terfelită în fel și chip de noii rolleriști², care-și propuseseră să « demitizeze » istoria românilor, eliminând tot ce era pozitiv și exacerbând, sau chiar inventând părți negative. De exemplu, Lucian Boia, scria că A.D.Xenopol, Dimitrie Onciul, Nicolae Iorga, Constantin C. Giurescu erau niște istorici naționaliști, de care tinerii trebuiau să se ferească³.

Una dintre direcțiile de acțiune ale neorolleristilor era prezentarea românilor ca adversari ai minorităților naționale, mai ales a ungarilor și evreilor. Se afirma că, după 1918, statul român a promovat o politică de asimilare forțată a minorităților naționale, lipsindu-le de orice drepturi și libertăți, interzicându-le accesul la cultură și învățământ, confiscându-le averile și obligându-le să plece din țară. Nu era greu de descifrat mesajul lor. Ca și Roller, ei puneau sub semnul întrebării actele de Unire a Basarabiei, Bucovinei și Transilvaniei cu România, existența statului național unitar român.

Eu predam cursul general de istoria contemporană a românilor la Facultatea de Istorie a Universității din București și știam bine că nu aveau dreptate, dar am decis să nu intru în polemică cu acești culturnici, care-și aveau menirea lor, pentru care, eram informat că primeau subvenții consistente.

Replica mea a fost una pozitivă: am inițiat publicarea unor volume de documente privind minoritățile naționale în perioada interbelică. În acest scop, am apelat, în principal, la arhiviștii din Transilvania, unde existau cele mai multe minorități naționale, dar și documente despre acestea.

Pentru primul volum, privind anii 1918-1925, am alcătuit un colectiv foarte larg, format din 14 autori, 11 colaboratori, 3 traducători. L-am rugat pe Liviu Boar, șeful filialei Mureș a Arhivelor Statului, să coordonăm împreună acest volum. A fost de acord. Am convenit ca eu să propun tematica de bază și

2 Mihail Roller (1908-1958) și-a legat numele de impunerea modelului sovietic, stalinist în abordarea istoriei României, prin negarea valorilor naționale, a personalităților ei reprezentative, și prezentarea întregii evoluții a poporului român prin prisma luptei de clasă, ca o continuă confruntare între exploatați și exploatați. Tot ce a fost pozitiv, dacă a existat, s-a datorat sprijinului Rusiei, respectiv al Uniunii Sovietice.

3 Vezi, pe larg, Ioan-Aurel Pop, *Istoria, adevărul și miturile (Note de lectură)*, București, Editura Enciclopedică, 2002

să redactez studiul introductiv, iar el să scrie nota asupra ediției și să se ocupe de adunarea documentelor depistate în filiale. În calitate pe care o aveam, am trimis o adresă către toți șefii de filiale din țară, solicitându-i să sprijine această acțiune.

Munca a durat cam doi ani, timp în care m-am întâlnit de mai multe ori cu Liviu Boar, informându-ne reciproc asupra stadiului de realizare a lucrării. S-au adunat peste 300 de documente. A trebuit să procedăm la selecționarea lor, astfel că am lucrat efectiv împreună, parcurgând și discutând fiecare document în parte. Eram preocupați să cuprindem toate minoritățile naționale, dar să fie prezente în volum în funcție de ponderea lor reală în ansamblul populației României, pe provincii istorice și pe județe ; să surprindem toate formele de manifestare la nivel local și național ; să reliefăm specificul fiecăreia, precum și evoluțiile din interiorul acestora. Uneori, documentele primite nu surprindeau anumite aspecte și a fost nevoie de continuarea cercetărilor pentru a nu lăsa goluri, care ar fi putut fi interpretate ca ocolirea aspectelor dificile din existența unor minorități naționale. Apoi ne întâlneam din nou și reluam discuțiile, animați de dorința de a realiza o lucrare temeinică, reprezentativă pentru istoriografia și arhivistica noastră.

Pe lângă programe politice, am introdus legi și regulamente, statute, circulare, adrese, cereri, instrucțiuni, moțiuni, memorii, scrisori, procese-verbale, rapoarte, informări, articole din presă, discursuri în parlament, tabele privind ponderea minorităților la nivel național și pe județe, pe medii de locuire (urban - rural), repartizarea publicațiilor pe județe după limba în care s-au tipărit, liste cu membrii Comitetului Central al Uniunii Industriașilor din România, ai consiliilor de administrație a marilor întreprinderi industriale și bănci etc etc. A rezultat o lucrare masivă, de 783 pagini, cuprinzând 178 documente, cu un studiu introductiv (Ioan Scurtu), un alt studiu privind România și minoritățile naționale (Gheorghe Iancu), notă asupra ediției (Liviu Boar), lista documentelor - toate în limbile română, germană și franceză -, apoi corpusul de documente, în limbile în care au fost scrise și traducerea în română celor redactate în alte în limbi.

Cred că am făcut o muncă utilă și de interes național deoarece, din acel an 1995, cei interesați aveau la îndemână o lucrare amplă, echilibrată, astfel că nu mai puteau fi manipulați de tot felul de pescuitori în apă tulbure.

A trecut mai mult de un deceniu și jumătate de atunci, dar în memoria mea a rămas amintirea unei colaborări fructuoase cu Liviu Boar, un arhivist de o înaltă ținută morală și de un desăvârșit profesionalism.

Prof. Univ. Dr. Ioan Scurtu

*Minoritățile naționale din
România, 1918-1925. Documente,*
vol. I.

(volum coordonat de Ioan Scurtu, Liviu Boar)

(întocmit de: Adrian Adamache, Daniela Bleoancă, Liviu Boar, Beatrice Dobozi, Ioan Dordea, Ioana Grigorie, Alexandru Duță, Elisabeta Moroti, Antal Pal, Silvia Popovici, Ioan Sabău, Natalia Tampa, Monica Vlaicu, Ernest Wagner)

(au colaborat: Dan V. Baicu, Stanca Bounegru, B. Dulgău, Lucian Cucuiet, Marlen Negrescu, Ioan Pleșa, Gheorghe Radu, Ileana Ratu, Ioan Scripcariuc, Viorica Solomon, Marin Stanciu)

(traducere: Marga Chiva, Gernot Nüssbaecher, Monica Vlaicu)

(redactor: Ioana Alexandra Negreanu)

București, 1995

ISBN: 973-97239-4-2

LIVIU BOAR = 60?

Dr. Alin Spânu

Pe istoricul Liviu Boar l-am descoperit în timp ce am citit și utilizat excelentele instrumente de lucru care sunt *Minoritățile naționale din România 1918-1925. Documente* (Arhivele Naționale ale României, București, 1995) și *Totalitarismul de dreapta în România. Origini, manifestări, evoluție 1918-1927* (Editura Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 1996). Prima dintre acestea a relevat cu multă acuratețe realitatea dintre majoritatea populației și naționalitățile conlocuitoare după Marea Unire și a demitizat multe din falsurile elaborate și puse în circulație, mai ales în străinătate, după 1989. Lucrare de înaltă ținută morală care ar merita, împreună cu celelalte două volume, o reeditare și valorificare în afara României, pentru a arăta lumii cum ne-am purtat noi cu minoritățile și ce lipsă de loialitate am primit, constant, din partea lor... Al doilea volum reprezintă baza unei cercetări inedite în România, care a fost interzisă sau abordată unilateral până în 1989 și care, în prezent, a ajuns la cel de-al șaptelea volum. Un tom cu un număr impresionant de documente și obligatoriu de consultat pentru elaborarea unui proiect sau a unui studiu despre dreapta națională în primul deceniu interbelic. Mă număr printre aceia care, de multe ori, am mulțumit autorilor unor asemenea instrumente de lucru, absolut necesare cercetării și obligatorii față de memoria reală a faptelor.

Pe omul Liviu Boar am avut plăcerea să-l cunosc personal în 2006, la Toplița Română, acolo unde un grup de ROMÂNI în frunte cu mereu tânărul Ilie Șandru țin treaz spiritul de continuitate și patriotism transilvan prin organizarea unor manifestări științifice de excepție. Atunci, împreună cu Gavriil Preda și Aurel Pentelescu, «recrutorii» aducerii mele la Toplița, am avut ocazia să-l cunosc pe directorul Arhivelor Naționale Mureș și să constat că avem multe cunoștințe comune și multe puncte de vedere convergente. M-am convins repede că omul Liviu Boar este un tip echilibrat – mai ales în calitate de moderator –, plin de har și cu talente nebănuite, ale cărui vorbe de ardelean sunt demne de a fi luate în seamă. Într-o companie agreabilă și cu condiții prielnice, Liviu Boar poate fi un solist vocal de excepție, dovedind atât voce cât și un bogat repertoriu, care poate fi adaptat convivilor. Trebuie să recunosc că la ambianța plăcută și-a adus aportul și jumătatea domniei sale, soția fiind o persoană cel puțin la fel de agreabilă și plină de substanță ca și dânsul.

Ne-am revăzut la Toplița în 2007, 2009 și 2010 și la Miercurea-Ciuc în 2007, ocazii de a mai cimentă relațiile bilaterale și a face schimb de diverse informații, de la familie la istorie, de la sport la situația geopolitică mondială etc. Păstrez avantajul unor fotografii și filmulețe care rămân amintiri plăcute ale unor vremuri trecute și mențin speranța unor întâlniri la fel de agreabile și pline de profunzime în viitor.

Am aflat, cu surprindere, că preopinentalul împlinește 60 de ani. Mărturisesc că am rămas bulversat, întrucât nu îl creditam decât cu 50 și ceva, ceea ce îmi naște întrebarea: cum de a reușit? Să fie „de vină” atmosfera târg-mureșeană, unde păstorește de ani buni arhivele? Poate cadrul familial, de la cel părintesc din Reghin și până la urbea actuală? De ce nu, poate nepoții, care întineresc prin voioșie și nevinovăție? La vârsta unei depline și rotunde maturități, îi doresc d-lui Liviu Boar ca de acum înainte să nu cunoască tristețea, eșecul sau dezamăgirea și sunt convins că, în calitatea de bun român pe care o are în cuget și în simțiri, va continua lupta pe tărâmul istoriografic de promovare a românismului și românității.

Dr. Alin Spânu

CU LIVIU BOAR PE COORDONATELE TIMPULUI

Prof. Ilie Șandru

Încerc să reînnod niște amintiri vechi care mă leagă de Liviu Boar. Câți ani să fi trecut de când ne-am cunoscut? Și de când ne leagă o prietenie veche și trainică, sinceră și durabilă pe care am cultivat-o deopotrivă de-a lungul vremii? Nu reușesc să fixez în timp un anume moment petrecut cândva. Oricum cred că el s-a situat undeva dincolo de hotarele unui sfert de secol.

Memoria mea vizuală îmi aduce în față imaginea unui tânăr simpatic și sociabil, absolvent al Facultății de Istorie-Filozofie a Universității din Cluj-Napoca. Poate tocmai această pregătire intelectuală identică ne-a apropiat de la început. A venit la Miercurea Ciuc, la Arhivele Naționale. Cum lucram pe atunci la Redacția ziarului „Informația Harghitei”, drumurile noastre s-au intersectat de mai multe ori, în diverse ocazii.

Am aflat astfel că era și el tot mureșan, ca și mine, ba, mai mult, era reghinean, născut deci în orașul de care mă leagă atâtea și-atâtea amintiri frumoase din anii de școală. Pentru mine Reghinul este un fel de „cuib al visurilor”, din care mulți tineri dascăli, absolvenți ai fostei Școli Pedagogice Române, și-au luat zborul în viață, ca să-și împlinească acea misiune sfântă de apostoli ai satelor.

M-am bucurat deci că Liviu Boar a venit în Secuime ca să întregească micul detașament de intelectuali români, care încercau, prin activitatea lor, să reaprindă și să mențină vie flacăra românismului acolo unde de abia mai pâlpâia. Acesta este și liantul care ne-a apropiat tot mai mult, pe măsură ce ne-am cunoscut, și care a dus, în cele din urmă la o relație strânsă, la o prietenie adevărată, bazată pe o prețuire reciprocă.

Am întrezărit în Liviu, chiar de la început, un luptător dornic să stea hotărât pe baricadele luptei pentru știință și adevăr, puse în slujba neamului nostru românesc. Și nu m-am înșelat. Așa a fost de la început și așa a rămas. Ajuns să lucreze într-o instituție importantă și într-un post de răspundere, Liviu Boar a crezut că este de datoria lui să cerceteze și să scoată la lumină documente importante privitoare la trecutul istoric al acestor meleaguri de la izvoarele Mureșului și Oltului. Astfel, chiar din primii ani ai activității sale la Arhivele Naționale Harghita, el a început să publice în revistele de specialitate și în presa locală date despre istoria românilor de pe aceste meleaguri, despre relațiile interetnice dintre români și secui de-a lungul timpului, documente care dovedesc că pe aceste meleaguri „secuiești” continuitatea neîntreruptă a vieții românilor nu

poate fi contestată, după cum nu poate fi contestat procesul brutal și neîntrerupt de deznaționalizare a românilor din această zonă geografică a țării, de soarta căroro mai marii vremurilor nu prea s-au interesat.

Ca cercetător, desigur că nu și-a uitat nici un moment meleagurile în care s-a născut și a copilărit. Astfel, chiar de la început și-a început colaborarea la prestigioasa publicație periodică „*Reghinul Cultural*” – studii și articole – ajunsă acum la nr. IX (al X-lea se află sub tipar). Nu a apărut nici un număr în care Liviu Boar să nu publice articole, referitoare, mai ales, la personalitatea dr. Eugen Nicoară, eminentă personalitate științifică și culturală a Reghinului interbelic, dar și la activitatea Despărțământului Reghin al Astei. Despre Astra reghineană, înființată încă în 1874, Liviu Boar a adunat documente deosebit de valoroase pe care le-a publicat apoi într-un volum intitulat „*Despărțământul Reghin al Astei. Documente. 1874-1940*”.

Despărțământul Reghin al Astei își întindea activitatea pe un vast teritoriu, începând de la Ormenișul de Câmpie până la Tulgheș și de la Teaca până la Sovata. Astfel toată zona de nord a actualului județ Harghita, respectiv zona Topliței, făcea parte din acest despărțământ. Așa s-a întâmplat ca la Toplița Română, în 2 august 1911, să aibă loc adunarea generală a Despărțământului Reghin al Astei, un eveniment deosebit în viața culturală a localității, la care – după cum ne informează Liviu Boar în cartea sa - „*a participat un mare număr de intelectuali din întreaga Transilvanie, fiind una din cele mai grandioase manifestări de acest fel în cadrul despărțământului Reghin*”.

Deosebit de importante sunt studiile lui Liviu Boar privitoare la românii din secuime, între care: „*Contribuții la viața confesională a românilor din fostele scaune Ciuc, Giurgeu și Casin în secolul al XIX-lea*”(Angustia 1, Sf.Gheorghe, 1996); „*Protopopul Elie Câmpeanu – luptător pentru drepturile românilor din Secuime(1859-1937)*”(Angustia 2, Sf. Gheorghe, 1997); „*Românii din scaunele Ciuc, Giurgeu și Casin în sec.XIX. Istoriografia problemei și sursele de cercetare*”(Angustia 5, Sf. Gheorghe, 2000); „*Biserica și școala românească în scaunele Ciuc, Giurgeu și Casin între ani 1848-1900*”(Angustia 6, Sf.Gheorghe, 2001 etc). În cele din urmă, toate acestea aveau să fie reunite într-un voluminos volum de peste 400 de pagini: „*Românii din scaunele secuiești Ciuc, Giurgeu și Casin în secolul al XIX-lea*”(Ed.Universității „Petru Maior”, Târgu-Mureș, 2004). Volumul reprezintă teza prin care Liviu Boar a obținut, binemeritat, înaltul titlu de Doctor în Științele Istorice. Aș îndrăzni să afirm că, prin scrierile sale, Liviu Boar poate fi socotit cel de al doilea istoric al românilor din Secuime, după Ioan Ranca. Nu întâmplător este deci și urmașul acestuia la conducerea unei importante instituții, aceea a Arhivelor Naționale Mureș.

Rememorând doar unele dintre momentele bogatei activități științifice a lui Liviu Boar, nu pot trece cu vederea peste cele XIII ediții ale Zilelor „*Miron*

Cristea”, ce se desfășoară anual, între 18-20 iulie, la Toplița, de-a lungul căroră l-am avut mereu aproape, ca participant fidel și activ la aceste manifestări, fiind moderator la secțiunea Istorie, din cadrul Sesiunii naționale de comunicări științifice „*Istorie, Cultură și Civilizație, Credință străbună*”.

Dar Liviu Boar nu este doar o personalitate a științei istorice românești, ci și un om deosebit, cu o statură morală superioară, omul care, după cum spunea marele învățat al Antichității, Aristotel, „*a primit de la natură armele înțelepciunii și ale virtuții*”, pe care le-a folosit întotdeauna în folosul științei și al adevărului istoric. Iată de ce prețuiesc atât de mult prietenia cu Liviu Boar și de ce mă simt onorat de prietenia lui. Fiindcă ea, prietenia noastră, s-a născut încet, încet, timp în care amândoi ne-am convins că „*prietenul meu e în mine și eu sunt cu el*”, cum spune Toma D’Aquino.

Prof. Ilie Șandru la bustul patriarhului Elie Miron Cristea din Toplița

Ilie Șandru

„ALTE MĂȘTI, ACEEAȘI PIESĂ,
ALTE GURI, ACEEAȘI GAMĂ...”

Din par. de. Siviin Gaur, An
tratat anima și punitoria
autoculmi!

I. Șandru

9 iulie 2009

UN OM ÎNTRE OAMENI

Prof. Nicolae Marin Șara

Așa îl putem caracteriza pe distinsul prieten și cercetător științific, Dr. Liviu Boar, directorul Arhivelor Naționale, Direcția Județeană Mureș, om devotat și responsabil, cu mult respect față de trecutul, prezentul și viitorul istoriei și culturii noastre naționale.

De aceea un portret al istoricului și profesorului Liviu Boar, prilejuit de aniversarea a 60 de ani de la naștere, ne dă ocazia de a-l prezenta la adevărata lui valoare, ca om activ, cunoscut al meleagurilor noastre mureșene, cât și la nivel național prin capacitatea și priceperea deosebită în cunoașterea și redarea adevărului istoric, acordând o atenție sporită muncii de arhivist, fiind devotat crezului său profesional, vorbind deseori cu mult drag despre preocupările și realizările sale în acest domeniu.

L-am cunoscut din fragedă copilărie, i-am cunoscut familia, pe care deseori am vizitat-o, a crescut într-un mediu prielnic formării personalității lui, unde cinstea, omenia, decența și modestia, temperamentul și sensibilitatea au caracterizat etapele evoluției sale.

Ca elev la școlile reghinene, ca cititor frecvent al bibliotecii orășenești -unde eu mi-am desfășurat activitatea ca bibliotecar și director- drept colecționar pasionat și căutător de informații oferite de libăria LUMINA, unde se simțea ca acasă, ținând seama de gradul de rudenie cu unchiul TUTU, a apărut profilul viitorului intelectual, receptiv la toate evenimentele culturale și istorice, figură remarcabilă de animator al progresului în diferitele domenii ale științelor umane.

După terminarea studiilor universitare, colaborarea noastră a primit noi valențe și orientări, având ca țintă cunoașterea și valorificarea istoriei locale, promovarea culturii naționale, solidaritatea profesională, de întrajutorare, deschidere informațională și didactică.

În perioada 1973-1990, ca profesor de istorie la Școala generală din Lunca de Sus, în județul Harghita, pe urmă ca arhivist, iar din 1980 ca director al Arhivelor Statului, Filiala Județului Harghita, relațiile noastre pe plan profesional s-au dovedit benefice, confirmând prin aceasta că nu și-a uitat prietenii și meleagurile natale, dedicându-se cu pasiune și perseverență în organizarea și înzestrarea arhivelor harghitene și mureșene, activitate apreciată de cercetători și intelectuali de diferite profesii.

Mă refer în primul rând la schimbul de documente privind Reghinul în Arhivele Statului, din Județul Harghita, care consemnează câteva aspecte privind breslele, meșteșugurile din Reghin, colaborarea cu localitățile Odorhei și Miercurea Ciuc (1733). De asemenea documente referitoare la ecoul evenimentelor revoluționare românești din anul 1821 în scaunele secuiești Ciuc și Giurgeu, cât și o înțelegere încheiată la Apalina între baronul Bornemisza Paul și Balogh Toma din Stânceni, 1839, privind construirea a două joagăre de apă.

Toate acestea scot în evidență alte calități și preocupări ale profesorului și arhivistului Liviu Boar, ca om devotat și responsabil, devotat ideii de patrimoniu care prin cercetări de arhivă urmărește în permanență cunoașterea identității noastre.

Fructuoasa colaborare cu Reghinul, cu instituția bibliotecară, odată cu venirea lui ca director al Arhivelor Statului, Filiala județului Mureș în anul 1990, a devenit intensă. Arhivele mureșene, cu sprijinul și competența de istoric și cercetător a domnului director doctor Liviu Boar, au constituit pentru noi, reghinenii, un izvor de cunoaștere sub toate aspectele a municipiului Reghin și a localităților din împrejurimi. Am observat și m-am bucurat descoperind interesul și contribuția adusă la cunoașterea meleagurilor natale.

Prin cercetările efectuate în localitățile județului, prin perseverența manifestată, ca organizator și cercetător a contribuit la valorificarea științifică a patrimoniului documentar local, ilustrând prin documentele existente continuitatea de viață materială și spirituală din această zonă. Edificatoare sunt în acest sens lucrările “Românii din scaunele Ciuc, Giurgeu și Casin în secolul al XIX-lea”, “Minoritățile naționale din România 1918-1925”, Volum de documente coordonat de Ioan Scurtu și Liviu Boar, „Despărțământul Reghin al Astei-Documente 1874-1940”, culegere de documente întocmită de Liviu Boar, studiu introductiv de Marin Șara, Reghin 2001, și multe alte lucrări publicate, studii și articole ce îl caracterizează pe omul de știință, care a intuit multe valori, le-a consemnat în scrierile și cercetările sale, schițând convingător adevărate portrete morale și spirituale, întemeietori de școli și direcții de conduită cultural-științifică și cetățenească.

Studiile „Dascăli de seamă a Liceului Petru Maior din Reghin”, „Astra Reghin în documentele vremii”, “Documente inedite referitoare la activitatea Dr. Eugen Nicoară aflate în Arhivele Naționale, Direcția Județeană Mureș” sau “Abonați din Despărțământul Reghin al Astei la Biblioteca poporală a Asociațiunii la începutul secolului XX” sunt edificatoare.

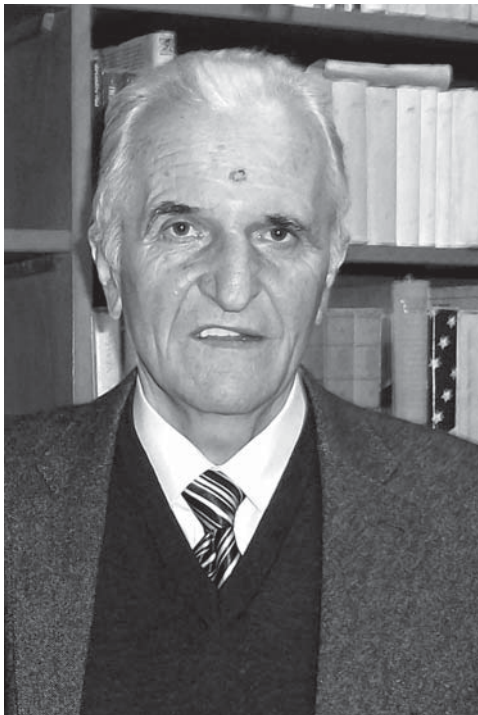
Datorită implicării lui a fost omagiat și pus la adevărata valoare renumitul dascăl Valeriu Boieru, care a funcționat în orașul Reghin ca profesor timp de 21 de ani, iar ca director al Gimnaziului mixt “Petru Maior”, 15 ani, căruia i s-a pus

o placă omagială, pe actualul sediu al Grădiniței de pe strada Spitalului nr. 22, care amintește de trecutul istoric al școlii românești din Reghin și de dascălii lui renumiți.

Conferințele și scrierile Dr. Liviu Boar sunt edificatoare, iar prezența lui în viața comunității noastre, a județului confirmă multitudinea preocupărilor lui ca arhivist, colecționar, etnograf, bibliofil, cercetător științific, profesor, cât și calitățile lui de gospodar temeinic, modest și discret.

În cele 10 volume de studii și articole „REGHINUL CULTURAL”, apărute sub egida Bibliotecii Municipale PETRU MAIOR din Reghin, numele lui Liviu Boar apare la loc de cinste prin studiile și articolele publicate legate de viața economică, socială și culturală a Reghinului, a personalităților lui, numeroase documente de arhivă, etc., iar aceasta motivează aprecierile și stima de care se bucură în rândul reghinenilor, a prietenilor și colegilor de școală, iar includerea lui în Dicționarul biobibliografic PROFILURI REGHINENE, 2008, editat de către Biblioteca „Petru Maior”, autori Georgeta Mărginean și Demeter Judit, cu o prefață a domnului profesor universitar doctor Cornel Moraru, ne onorează pe toți.

Cu ocazia importantului eveniment aniversar îi transmit sincere felicitări, gânduri prietenești sărbătoritului cât și familiei sale, și rodnică activitate pe tărâmul științei și culturii.

Prof. Niculae Marin Șara

**Decembrie 2010 - Lansare de carte la
Biblioteca Municipală „Petru Maior” din Reghin
condusă în perioada 1981 - 2010 de
directorul Nicolae Marin Șara**

**De la stânga la dreapta: Dimitrie Poptămaș, Ilie Frandăș, Liviu Boar,
Nicolae Băciuț, Lazăr Lădariu, Nicolae Marin Șara**

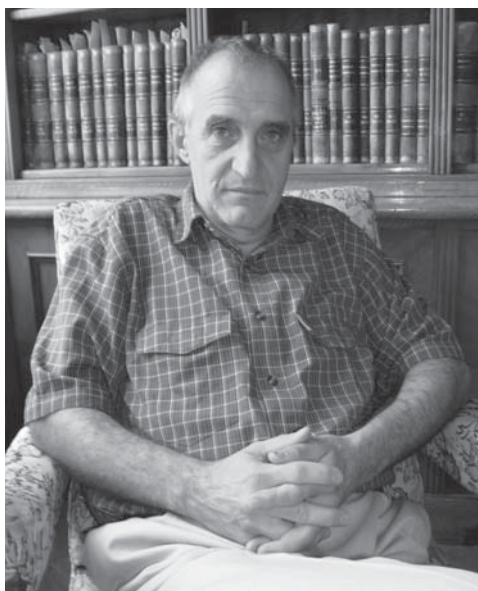
LIVIU BOAR încercare de portret

Drd. Alexiu Tatu

Timpul va așeza anul acesta în 5 aprilie, pe umerii prietenului și colegului de la Serviciul Județean Mureș al Arhivelor Naționale șase decenii, din care mai bine de trei decenii și jumătate, în slujba Arhivelor Naționale ale României. Șansa de a-l cunoaște am avut-o abia în toamna anului 2003, când venind la Sibiu, mi-a spus în felul lui bonom și glumeț: „Alexie, bine ai venit între noi!”. Cuvintelor de bun venit i-au urmat sfaturi bune și multe pentru vremea când începusem activitatea la Sibiu, în timp ce discuțiile avute la întâlnirile științifice de la Sovata (organizate decent și cu eleganță) mi-au dezvăluit un om cald, pasionat de munca lui și de lucru bine făcut, care deși universitar recunoscut în lumea academică transilvană, nu înceta să mă mire cu un fel de a fi, care dezvăluia profunzimea omului dublată de cea a specialistului în meseria atât de interesantă și pasionantă a arhivisticii.

La 60 de ani de viață, prietenului și colegului prof.univ.dr. LIVIU BOAR, sănătate și ani mulți alături de cei dragi și colegi.

Sibiu, 9 februarie 2011

Drd. Alexiu Tatu

Dor împlinit

Pr. Ioan Tămaș

**Doctorului Liviu Boar,
din Târgu-Mureș**

Pământ prea des însângerat, născut
din plâns - superba Transilvanie,
lângă trupul Țării
între ștreang și roată
ca răstignitul Crist ai stat
chiar și în genunchi neînvinsă!
Și-aveai atunci
un singur dor pe lume,
dor ascuns în suflet adânc
să nu-l atingă glonț ori ștreang
nici ale temniței intemperii,
dor să te unești cu Țara
sub norii încă plini de pulbere;
și pentru asta ai despicat Carpații
în acel neuitat întâi decembrie -
eroic făcându-ți drum spre Dunăre.

Condeiful Ardelean, nr. 133, 24-30 iulie 2009

Pr. Ioan Tămaș

Zilele „Miron Cristea” Toplița 18 iulie 2009

SESIUNILE ȘTIINȚIFICE DE LA SOVATA – REPER ÎN FORMAREA PROFESIONALĂ A GENERAȚIILOR NOI DE ARHIVIȘTI

Dr.Cristina Țineghe

Istoria unei instituții se raportează în general la momente semnificative din evoluția ei de-a lungul timpului și/sau la personalitățile marcante care și-au pus amprenta decisiv asupra activității ei. Dincolo de aceste jaloane standardizate însă, dezvoltarea unei organizații, din perspectiva îndeplinirii rolului social și a funcțiilor cu care este investită, depinde de coeziunea corpului ei profesional de-a lungul timpului, de adeziunea acestuia la un sistem comun de valori, de capacitatea de a valorifica experiența practică acumulată de-a lungul timpului. Aceste condiții nu sunt o caracteristică implicită unui corp profesional ci sunt dependente de existența unui cadru organizat care să faciliteze dialogul profesional, construirea unei identități profesionale și conștientizarea apartenenței la aceasta.

Dincolo de aceste caracteristici generale, specifice oricărui sistem instituțional public sau privat, rămâne definitorie Personalitatea Profesionistului care își asumă rolul de a facilita și de a contribui, la nivel secvențial sau general, la crearea unui context care să faciliteze dialogul profesional și schimbul interdisciplinar. Definitorie, pentru că de viziunea de ansamblu, de tematica propusă dezbaterilor și de nivelul de pregătire al participanților depind atât rezultatele cât și calitatea dezbaterilor.

Din perspectivă personală, debutul și evoluția mea profesională se leagă într-o măsură semnificativă de provocările sesiunilor științifice desfășurate anual la Sovata în cadrul cărora am identificat și conștientizat valoarea dezbaterilor profesionale și am beneficiat de împărtășirea experienței practice a colegilor arhiviști. Participarea la aceste manifestări au contribuit substanțial la îmbogățirea cunoștințelor profesionale dar mai ales la conturarea convingerii că un bun profesionist este acela care știe că nici o profesie nu apare odată cu el și nu dispare odată cu el astfel că evoluția unei profesii depinde în mare măsură de

respectul pe care știe să-l arate acumulărilor profesionale ale colegilor care l-au precedat și de deschiderea față de noile provocări.

Profilul sesiunilor științifice de la Sovata se identifică, în percepția personală, cu cel al domnului dr. LIVIU BOAR care a conștientizat necesitatea creării unui cadru menit să faciliteze punerea în discuție a problemelor, actuale sau mai vechi, ce animă teoria și practica arhivistică. Îmi exprim astfel profunda recunoștință față de dl. dr. LIVIU BOAR pentru șansa oferită de a asimila în debutul și evoluția profesională personală învățămintele desprinse din participarea la manifestările pe care Domnia Sa le-a organizat și care au promovat și promovează coeziunea corpului profesional în egală măsură cu schimbul interdisciplinar precum și dezbateră onestă dar profesionistă a provocărilor la care arhiviștii trebuie să răspundă.

Dr.Cristina Țineghe

LIVIU BOAR – MODEL DE ARHIVIST PROFESIONIST

Prof. Nicolae Țiripan

Mă stăpânește încă – și acum când aceste rânduri văd lumina tiparului -, plăcuta emoție, pe care mi-a lăsat-o în suflet, apelul pe care un om la fel de deosebit, ca și aniversatul, dr. Ioan Lăcătușu -, mi l-a transmis în numele Centrului European de Studii Covasna – Harghita, din care am aflat minunata veste: colegul nostru Liviu Boar, unul din veteranii Arhivelor Naționale, a atins vârsta maturității depline – 60 de ani, iar instituția amintită, împreună cu Centrul Eclezistic de Documentare „Mitropolit Nicolae Colan”, sub patronajul Înalt Prea Sfințitului Arhiepiscop al Covasnei și Harghitei, Ioan Selejan, și-au propus să-l cinstească pe harnicul și inimosul arhivist și dascăl.

M-a bucurat nespus de mult această inițiativă, care vorbește de la sine: de a sărbători, prin apariția unui volum, în colecția „**Profesioniștii noștri**”, distinse personalități – cercetători, istorici, arheologi, arhiviști, muzeografi, etnografi, teologi, sociologi ș.a. -, care în decursul anilor au cercetat istoria, cultura și civilizația din sud-estul Transilvaniei. Bucuria a fost și mai mare atunci când am aflat că, un asemenea volum va fi dedicat, celui care de peste trei decenii slujește cu pasiune și pricepere instituția Arhivelor Naționale, în cea mai mare parte a acestei perioade din postura de director a două din cele mai importante direcții județene: Harghita și Mureș. Este un semn că munca lui de peste treizeci de ani, pe ogorul arhivistic românesc, îi dă dreptul să culeagă roadele. Și mai înseamnă încă ceva această cinstire a colegului nostru: dovada iubirii de care se bucură din partea celor care i-au cunoscut munca și i-au apreciat activitatea.

Cuvintele ce le voi spune nu vor fi laude spuse la întâmplare și nici fraze cu meșteșugită căutare. Ele nu vor fi decât un nimerit prilej de a face publice impresiile ce mi le-am format de-a lungul a peste douăzeci de ani despre omul, arhivistul și șeful de instituție Liviu Boar, despre cel care primește astăzi, în mod public, cinstirea cea mai de preț. Nu deapăn aici nemeritate laude, așa cum se obișnuiește a se spune, la anumite sărbătoriri ordonate sau... de ocazie. Ci vin să aduc, colegului nostru, meritate elogii, despre care vorbesc faptele sale și generațiile de arhiviști și studenți pe care i-a îndrumat ca dascăl, pe calea luminoasă a vieții. La lumina minții lui de arhivist și dascăl, s-au format generații de arhiviști, care au devenit elemente serioase ale uneia din cele mai prestigioase, dar și nebăgate în seamă de factorii de decizie, instituții ale Statului Român.

Chiar dacă nu mă număr printre cei care au avut plăcutul prilej să-i cunoscă activitatea la locul faptei, adică la sediul Arhivelor Naționale din Harghita (1980 – 1990) și la sediul Arhivelor Naționale Mureș, instituție pe care o conduce de peste douăzeci de ani, nu puteam rămâne în afara inițiativei lansată din Covasna și Harghita și să nu aștern pe hârtie câteva rânduri despre omul care a fost și este model și exemplu de urmat pentru toți cei care l-au cunoscut. Și asta deoarece, ca și Liviu Boar am poposit în instituția Arhivelor Naționale, după cinci ani petrecuți în învățământ, iar la scurtă vreme am preluat conducerea Arhivelor călărășene, ceea ce mi-a oferit prilejul de a-l cunoaște pe cel a cărui activitate o cinstim.

Din Bărăganul întins sub zarea amurgului, aduc câteva gânduri despre cel pe care l-am cunoscut întâia oară, cu prilejul primului bilanț postdecembrist, la scurtă vreme după ce devenim șef al Filialei Călărași a Arhivelor Statului. Parcă-l văd, la primul contact, cu nelipsita-i pălărie de fetru pe cap și pardesiul caracteristic, o persoană distinctă în peisajul arhivistic, venită parcă din alte vremuri, un adevărat „lord” al Arhivelor. Aceasta a fost prima impresie pe care mi-a lăsat-o „Liviu Boar, de la Mureș”, cuvinte rostite la prima prezentare.

Anii au trecut și alte bilanțuri, convocări, sesiuni, simpozioane mi-au dat prilejul de a-l cunoaște pe “lordul” Arhivelor Naționale ale României, pentru că, cel puțin, în anii de după 1990, altă apariție la fel de înșolită în lumea Arhivelor românești n-am avut prilejul să cunosc. Nu știu ce afinități ne-au apropiat de-a lungul anilor, dar vreau să cred că astăzi, Liviu Boar nu-mi este numai coleg, ci și prieten. Stau mărturie relațiile noastre foarte bune, dar și faptul că în multe din problemele pe care profesia ni le pune în față simțim nevoia unei consultări reciproce, iar la orice moment aniversar urările de bine nu lipsesc din nici o parte.

În anii de când l-am cunoscut, am avut prilejul să constat că, Liviu Boar s-a rânduie printre lucrătorii Arhivelor Naționale prin simpla recomandare a calităților sale sufletești și intelectuale. Înzestrat cu un excepțional fond de omenie și cu un robust simț al măsurii, Liviu Boar a pus mai presus de orice adevărul și a transmis tuturor frumusețea comandamentelor morale. Cunoșcător profund al arhivisticii românești și europene, dar și al cercetării istorice, Liviu Boar nu a ieșit niciodată din acea atitudine de meticuloasă cercetare a fenomenelor, rezultatul fiind concretizat în comunicări, studii și lucrări ce s-au bucurat de aprecierea unanimă a specialiștilor. A fost unul din cei care au făcut stagii de cercetare a documentelor ce privesc istoria românilor, aflate în arhivelor altor țări, aducându-și contribuția la îmbogățirea tezaurului documentar care stă la baza scrierii istoriei poporului nostru.

Din câte am avut prilejul să aflu de-a lungul anilor, domnia sa a fost, deasemeni, un om al cetății, care a stat întotdeauna alături de cei ce se manifestă

în viața culturală, sprijinind activitatea tuturor celor implicați în viața comunității din care face parte.

Prin atitudinea sobră, de profesionist, Liviu Boar și-a cinstit scaunul de șef al Arhivelor harghitene și mureșene, tratând cu cordialitate și extremă politețe pe toți, în orice împrejurare. Nu numai în interiorul instituției, ci și în afara acesteia, domnia sa este un om de o perfectă distincție și bună cuviință. De aici, poate, și admirația sinceră și simpatiile pe care le-a răspândit în rândul arhiviștilor și nu numai.

Astăzi, la împlinirea vârstei deplinei maturități, nu pot decât să-i doresc colegului și prietenului Liviu Boar, de care mă leagă potrivirea vârstei și anii de colegial zbuțiu, multă sănătate și putere de muncă, astfel încât să aducă în anii care i-au mai rămas de slujbă în instituția Arhivelor Naționale noi contribuții de prestigiu, încât urma de lumină pe care a lăsat-o în cei peste treizeci de ani de activitate să se adâncească. Când scriu aceste rânduri, stau și mă gândesc, cât de fericit trebuie să fii dumneata, stimat coleg și prieten, când primești în mod public cinstirea cea mai de preț: aceea a muncii și activității dumitale.

Iar, adresându-mă colegilor mai tineri, îmi permit să le dau ca exemplu trecutul de muncă al lui Liviu Boar, pe care să-l ia ca îndreptar pentru practica vieții și a profesiei pe care și-au ales-o. Dacă vor ține seama de acest lucru, vor binemerita și ei de la generațiile de mâine, așa precum se bucură astăzi colegul nostru de aprecierile celor care i-au cunoscut munca și activitatea.

LA MULȚI ANI STIMATE COLEG ȘI PRIETEN!

Prof. Nicolae Țiripan

LIVIU BOAR

O viață pusă în slujba arhivisticii și istoriei românești

REPERE BIOGRAFICE

M-am născut la 5 aprilie 1951 în orașul, astăzi municipiul, Reghin, vechi burg transilvan atestat documentar la 1228 într-un act de danie în care este amintit cu denumirea de **REGUN**.

Tatăl meu Ioan-Ștefan s-a născut în localitatea Moreni, la acea dată în județul Prahova, astăzi în județul Dâmbovița, la 11 februarie 1922, unde bunicul meu, proaspăt căsătorit cu Irina, născută Pop, ardelean get beget născut în anul 1895 în Socolul de Câmpie, localitate situată în apropierea Reghinului, dar stabilit din tinerețe în burgul ardelean unde a învățat meseria de tâmplar, a fost atras de mirajul câștigurilor consistente oferite celor care se angajau la societățile petroliere care activau în zonă.

S-a angajat ca tâmplar la Societatea Petrolieră „Româno-Americană” iar din banii agonisiți și-a deschis în Reghin, pe Strada Simion Bărnuțiu nr. 28 un atelier de tâmplărie în care a învățat meseria de tâmplar și fiul său cel mare, Ioan –Ștefan.

Tânăra familie a revenit în Reghin, unde tatăl meu a urmat cursurile primare la Școala Primară de stat din Reghin, după care a absolvit trei clase de profesională în meseria de tâmplar, urmând tradiția familiei deschizându-și la rândul său un atelier de tâmplărie în Reghin în apropierea tatălui său.

În vara anului 1944 la 25 iulie este încorporat în armata maghiară, la Regimentul 34 Pionieri – constructor drumuri și poduri. Este luat prizonier de război de către Armata Roșie, fiind încarcerat în lagărul de la Rostov pe Don în perioada 20.10.1944 – 01.09.1945. Este lăsat la vatră la data de 28.06.1946 cu funcția de pușcaș, gradul militar soldat – apt pentru geniu.¹

A practicat meseria de tâmplar în atelierul propriu din Reghin de pe strada Libertății, ulterior Primăverii nr. 28 până la data de 15 iulie 1960, când i s-a refuzat prelungirea autorizației de funcționare, fiind obligat să devină „membru cooperativ” la Cooperativa Lemn - Metal din Reghin de unde s-a pensionat în anul 1976.

În toată această perioadă a practicat și meseria de tâmplar la domiciliu, cu așa numita autorizație cu ½ de normă. S-a căsătorit în anul 1947 cu Olivia, născută Suciuc la Reghin, la 21 ianuarie 1926, legător manual la „Librăria Nouă” din Reghin.

1 Conform Livretului Militar Seria Gd. Nr. 086271 eliberat de către Comisariatul Militar al Raionului Reghin la data de 12.05.1959 Vezi date biografice la: Dorin – Ioan Rus, *Sub semnul lui Marte – Militarii Reghinului*, Editura Accent, Cluj – Napoca, 2007, p.441

A plecat la Domnul în anul 1990.

Soția, Olivia, după nașterea celor doi copii, Liviu 1951 și Georgeta 1953, s-a dedicat creșterii acestora.

În anul 1967 s-a angajat la Biblioteca Raională, ulterior municipală „Petru Maior” din Reghin ca legător manual de cărți, de unde s-a pensionat în anul 1983.

A plecat și ea la cele veșnice în anul 2003.

La 14 septembrie 1953 s-a născut sora mea Georgeta. A urmat cursurile Liceului „Petru Maior” din Reghin, Facultatea de Istorie - Geografie din cadrul Institutului Pedagogic din Tîrgu - Mureș 1973-1976 și a Facultății de Istorie Filozofie din cadrul Universității ”Babeș – Bolyai” din Cluj-Napoca (1976-1979).

După efectuarea stagiului de 3 ani în învățământ ca profesoară de istorie – geografie la Școala Generală din Tărhăuși Județul Bacău și susținerea examenului de definitivat, s-a transferat la Biblioteca Orășenească din Reghin astăzi Biblioteca Municipală „Petru Maior”, unde ocupă funcția de bibliotecar principal și de la 1 martie 2011 director interimar.

Am urmat cursurile Școlii Generale Nr. 1 din Reghin, ulterior școala a primit numele de Gimnaziul „Virgil Onițiu”, în perioada 1958-1966, după care am dat examen de admitere și am reușit la Liceul „Petru Maior” Reghin pe care l-am absolvit în anul 1970.

Între 1970 – 1973 am urmat cursurile Institutul Pedagogic din Tîrgu - Mureș, azi Universitatea „Petru Maior”, Secția Română –Istorie, pe care l-am absolvit cu examen de stat.

Mi-au fost profesori printre alții arheologul Valeriu Lazăr, autorul a zeci de studii privind istoria veche a județului Mureș și a monumentalului Repertoriu arheologic al Județului Mureș², Aurel Galea, autorul unor lucrări de referință privind activitatea Consiliului Dirigent³, Vasile Dobrescu reputat istoric în domeniul bancar și al istoriei economiei naționale⁴, poetul, criticul literar și folcloristul Ion Apostol Popescu⁵, prozatorul și istoricul literar Ion Ilie Mileșan⁶,

2 **Valeriu Lazăr**, *Repertoriul arheologic al județului Mureș, Târgu-Mureș*, Casa de Editură „Mureș”, 1995,

3 **Galea Aurel**, *Formarea și activitatea Consiliului Dirigent al Transilvaniei, Banatului și ținuturilor Românești din Ungaria (2 decembrie 1918-10 aprilie 1920)*, Editura Tipomur, Târgu Mureș, 1996.

4 **Vasile Dobrescu**, *Funcții și funcționalități în sistemul de credit românesc din Transilvania până la primul război mondial*, Editura Universității „Petru Maior” Tîrgu – Mureș, 2006

5 **Ion Apostol Popescu**, *Arta icoanelor pe sticlă de la Nicula*, Editura Tineretului, București, 1968, *Flaut pentru o frumoașă (poezii)*, Editura Cartea Românească, 1971

6 **Ion Ilie Mileșan**, *Odihna plantației de pini*, Editura Cartea Românească, București, 1988

eruditul istoric al literaturii universale Olah Tibor⁷.

În urma repartizării centralizate pe țară a absolvenților din anul 1973, desfășurată la Universitatea din Iași, am obținut repartiția și titularizarea ca profesor de istorie - geografie la Școala Generală din localitatea Izvorul Trotușului, comuna Lunca de Sus, județul Harghita.

În același an la data de 5 mai m-am căsătorit cu Mariana, născută Boca, profesoară de limba și literatura română la Școala Generală Comori, comuna Gurghiu, județul Mureș.

Începând cu anul școlar 1973-1974 a fost și ea transferată la Școala Generală din localitatea Izvorul Trotușului comuna Lunca de Sus, județul Harghita, unde a predat limba și literatura română până în anul 1976 când, pe bază de concurs, a obținut postul de profesor titular de limba și literatura română la Liceul Nr. 2 din Miercurea – Ciuc unde își va desfășura activitatea până la 1 septembrie 1990 când va fi transferată la Liceul „*Electromureș*” din Tîrgu - Mureș, ca urmare a numirii mele ca director la Arhivele Statului Filiala Mureș (ulterior Arhivele Naționale Direcția Județeană Mureș).⁸ A obținut toate gradele didactice la termen, definitivare în învățământ, gradul II respectiv gradul I.

După un an am fost transferat la Școala Coordonatoare din comuna Lunca de Sus pe aceeași funcție.

Între 1973-1976 am urmat cursurile Facultății de Istorie Filozofie din cadrul Universității „*Babeș-Bolyi*” din Cluj Napoca, unde am susținut examene cu renumiți istorici, dintre care îmi amintesc pe actualul academician Nicolae Edroiu, Csetri Elek, Bujor Surdu, Avram Andea, Samuel Goldenberg, Maria Roșca-Rosen, conducătorul științific al lucrării de licență, Andrei Magyari, care va fi, peste ani, referent în comisia de doctorat.

În anul 1976 am susținut la Institutul Central de Perfecționare a Personalului Didactic din Cluj-Napoca (I.C.P.P.D.) examenul de definitivare în învățământ, devenind profesor definitiv în învățământul preuniversitar.

În perioada 22 septembrie 1976-12 martie 1977 mi-am satisfăcut stagiul militar la Școala de Ofițeri de Rezervă „*Detășamentul Păuliș*” din Radna județul Arad, fiind lăsat la vatră cu gradul de sublocotenent de infanterie.

După lăsarea la vatră am fost transferat în interesul serviciului la Grupul Școlar (nivel liceal) de pe lângă Întreprinderea de Piese Auto și Tractoare (I.P.A.T.) din Miercurea – Ciuc, de unde la 1 mai 1978 am fost transferat tot în interesul

⁷ **Oláh Tibor:** *Literatura universală*. Tg. Mureș. 1986; *A renezánsz tájain*, Kriterion. Bukarest, . 1989.

⁸ Vezi date biografice în: **Dorin Borda, Ilarie Gh. Opreș - Dascăli mureșeni**, Vol. V, 200 de biografii, Editura NICO, Tîrgu – Mureș, 2009, p.99 - 100

serviciului ca arhivist la Filiala Harghita a Arhivelor Statului din Miercurea – Ciuc.

Am îndeplinit această funcție până la data de 1 iulie 1980, când am fost promovat în funcția de conducere de șef filială(director).

Am îndeplinit această funcție timp de un deceniu, până la data de 15 mai 1990, când prin Ordinul adjunctului ministrului de interne Nr. II/03150 din 15.05. 1990 am fost transferat în interesul serviciului la Filiala Arhivelor Statului din Județul Mureș unde am fost numit în funcția de conducere de șef filială I (director), unde îmi desfășor și în prezent activitatea în aceeași funcție.

În anul 2000 am susținut examenul de admitere la doctorat la Universitatea ”Babeș-Bolyai” din Cluj – Napoca fiind admis la catedra de Istorie Modernă a României, conducător de doctorat fiind profesorul universitar doctor Teodor Pavel.

După parcurgerea stadiului de pregătire, în data de 2 iulie 2004 a avut loc susținerea publică a tezei de doctorat cu titlul „ROMÂNII DIN SCAUNELE CIUC, GIURGEU ȘI CASIN ÎN SECOLUL AL XIX-LEA”.

Comisia de doctorat formată din Academician Camil Mureșan, prof. univ. dr. Teodor Pavel, conducător științific, prof. univ. dr. Pavel Nicoară, președintele comisiei, prof. univ. dr. Magyari Andrei și prof. univ. dr. Vasile Dobrescu – membri, a acordat în unanimitate titlul științific de doctor în istorie.

Teza a fost tipărită în același an la Editura Universității „Petru Maior” din Tg.-Mureș cu același titlu, referenți științifici fiind profesorii universitari Teodor Pavel și Vasile Dobrescu.

Sunt profesor asociat la Universitatea „Petru Maior” din Tîrgu-Mureș unde predau cursul de „*Introducere în științe auxiliare ale istoriei*” (În editura Universității am publicat Notele de curs pentru uzul studenților) și la Facultatea de Arhivistică din București unde am predat cursul „*Istoria instituțiilor din Transilvania până la 1918*”.

După înființarea Universității „Dimitrie Cantemir” din Tîrgu-Mureș la începutul anilor 90, am predat cursurile de „*Științe auxiliare ale istoriei*” și de „*Istorie a Transilvaniei*” la Facultatea de Istorie-Geografie până la desființarea specializării istorie.

În anii 90 am predat cursuri de arhivistică la clasele de filologie-istorie de la Liceele „*Electromureș*” și „*Al.Papiu Ilarian*” din Tîrgu-Mureș

M-am specializat în arhivistică, paleografie maghiară și istorie modernă a Transilvaniei, în special sud-estul Transilvaniei.

Am susținut comunicări la Sesiunile Naționale de Comunicări Științifice organizate de: Societatea de Istorie și Retrologie Agrară din România al cărei

membru sunt, Arhivele Naționale din București precum și de către Direcțiile Județene Arad, Bacău, Bistrița, Covasna, Cluj, Harghita, Mureș, Sibiu, de Fundația Culturală „Elie Miron Cristea” din Toplița, Universitatea „Petru Maior” din Tg. Mureș, Muzeele Județene Mureș, Bistrița și Miercurea – Ciuc, Universitatea din Oradea, Universitatea „Dimitrie Cantemir” din Tîrgu – Mureș, Universitatea „Petru Maior” din Tîrgu – Mureș, Biblioteca Județeană Mureș și Institutul de Cercetări Socio – Umane „Gheorghe Șincai”, al Academiei Române, Muzeul Carpaților Răsăriteni din Sfântu Gheorghe, Muzeul de Istorie al Transilvaniei din Cluj -Napoca

Sunt redactorul șef al „Anuarului Arhivelor Mureșene” editat de Arhivele Naționale Direcția Județeană Mureș și Asociația Arhiviștilor „David Prodan” Filiala Tg.-Mureș din care au apărut 4 numere: Vol. I/2002, Vol. II/2003, Vol. III/2004 și Vol. IV/2005.

Sunt inițiatorul și principalul organizator al celor 10 ediții ale Sesiunii Anuale de Comunicări Științifice „*Arhivele și Cercetarea Istorică*” care se desfășoară în luna mai la Hotelul „Hefaistos” din Sovata Băi.

Între 1986-1990 am făcut parte din Colegiul de redacție al „*Revistei Arhivelor*”, „organ al Direcției Generale a Arhivelor Statului”, iar în anii 90” am făcut parte din Colegiul de redacției al Anuarul Muzeului Județean Mureș, „*Marisia*”.

Am fost membru fondator și membru în Colegiul de redacție al „*Revistei de Arhivistică*”, editată de către Asociația Arhiviștilor „David Prodan” cu sediul în Cluj-Napoca, și Direcția Județeană Cluj a Arhivelor Naționale, revistă care a continuat „*Revista Arhivelor*”, Seria a III-a, apărută în anii 1995 și 1996.

Distincții obținute: Ordinul Național „**Serviciul Credincios**” în Grad de Cavaler în anul 2000, Ordinul „**Bărbăție și Credință**” în Grad de Cavaler, 2006, Ordinul „**Bărbăție și Credință**” în grad de Ofițer în anul 2010.

Sunt membru fondator al Fundației Culturale „*Vasile Netea*” din Tg. Mureș și membru fondator al Asociației Arhiviștilor „*David Prodan*” Filiala Tg. Mureș.

Am doi copii, ALINA-OLIVIA născută la 26 august 1978 la Miercurea Ciuc, licențiată a Universității „Babeș-Bolyi” din Cluj Napoca, Facultatea de Drept în anul 2000, consilier juridic la SC Azomureș S.A. din Tg. Mureș între 2000-2006, apoi specialist la E-ON România. Este căsătorită cu Ovidiu Șuta, economist, responsabil agenția la BRD-Grup Societe General din Tîrgu - Mureș. Au o fetiță, ILINCA-MARIA născută la 3 noiembrie 2007 și LIVIU BOAR Jr. absolvent al Universității de Artă și Design din Cluj-Napoca promoția 2004, Facultatea de Arte Plastice, Secția Grafică. Este grafician la SC REEA S.A. din

Tîrgu – Mureș din anul 2004. La vârsta de 13 ani, a publicat la Editura Brăduț din Tg. Mureș lucrarea „Trupa lui Liviuț” Benzi desenate, caricaturi și proverbe ilustrate. Textul a fost tradus în limba engleză de către sora sa Alina-Olivia la acea dată elevă la Liceul „Al. Papiu Ilarian” din Tîrgu - Mureș. A fost pasionat de caricatură, obținând câteva premii, fapt ce a făcut ca să fie prezent în lucrarea lui Romeo Soare - „Caricaturiști mureșeni” publicată în anul 1995 la Casa de Editură „Mureș” din Târgu – Mureș.

Lucrări publicate:

1. **„Românii din Scaunele Ciuc, Giurgeu și Casin în secolul al XIX”**, Editura Universității „Petru Maior” Tîrgu-Mureș, 2004, 409 p. (cu rezumat în limba engleză);
2. **„Minoritățile naționale din România” 1918-1925**, București, 1995, 783 p. Volum de documente coordonat de Ioan Scurtu și Liviu Boar, Studiu introductiv Ioan Scurtu, Notă asupra ediției Liviu Boar care este și coautor al volumului de documente;
3. **„Îndrumător în Arhivele Statului Județul Harghita”** Editat de Direcția Generală a Arhivelor Statului, București, 1988,
4. **„Despărțământul Reghin al Astei Documente” 1874-1940**, Culegere de documente întocmită de Liviu Boar, Studiu introductiv Marin Șara, Reghin, 2001, 255p., volum publicat sub egida Bibliotecii „Petru Maior” din Reghin și a Arhivelor Naționale Direcția Județeană Mureș
5. **Filiala Arhivelor Statului Județul Harghita (Micromonografie)** Editată de Direcția Generală a Arhivelor Statului, București, 1984, 62 p. cu rezumat în limba franceză
6. **Introducere în științele auxiliare ale istoriei. Note de curs**, Universitatea „Petru Maior”, Facultatea de Științe și Litere, Catedra de Istorie, Tîrgu – Mureș, Pentru uzul studenților, 2004, Retipărit în 2005, 2006

Referințe:

1. Georgeta Mărginean, Demeter Judit, - *Profiluri reghinene - Dicționar bibliografic*, Editat de Biblioteca Municipală "Petru Maior" din Reghin, 2009, p. 49-52
2. Dorin Borda, Ilarie Gh. Opreș - *Dascăli mureșeni , Vol. V, 200 de biografii*, Editura NICO, Tîrgu – Mureș, 2009, p. 97-99

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ⁹

1. *Ecoul evenimentelor revoluționare românești din anul 1821 în Scaunele secuiești Ciuc și Giurgeu*. RA, 1981, 58, nr. 2, p. 189-190.
2. *Date privind procesul intentat răsculațiilor din Valea Ghimeșului (1934-1936)*. RA, 1979, 56, nr. 4, p. 416-419.
3. *Al. Vlahuță în corespondență cu Paul Bujor (1901-1918)*. Manuscriptum, 1986, 17, nr. 2, p. 62-66. (în colaborare cu prof. Mariana BOAR)
4. *Filiala Arhivelor Statului. Județul Harghita. (Micromonografie)*. București, D.G.A.S., 1984, 64 p.; RA, 1988, 65, nr. 1, p. 111-113.
5. *Colecția de documente a Muzeului din Odorheiul - Secuiesc (1513-1940)*. RA, 1984, 61, nr. 3, p. 328-332.
6. *Noi fonduri la sala de studiu a Direcției Generale a Arhivelor Statului (1984)*. F.A.S. Harghita; F.A.S. Neamț. RA, 1985, 62, nr. 4, p. 402-407.
7. *Colecția tabelelor de impunere a locuitorilor din comitatele Alba de Sus, Tîrnava, scaunele săsești Rupea și Sighișoara și scaunele secuiești Odorhei și Trei Scaune (1818-1848)*. RA, 1986, 60, nr. 3, p. 301-306.
8. *Aspecte ale relațiilor scaunelor Ciuc, Giurgeu și Casin cu Moldova în secolul al XVIII-lea*. Vatra, 1987, 17, nr. 4, p. 193 A, 193 C.
9. *Luptele greviste ale muncitorilor forestieri de pe Valea Superioară a Mureșului din deceniul al treilea al secolului XX (1922-1929)*. Apulum,

⁹ Prescurtări folosite: AAM – Anuarul Arhivelor Mureșene; AR – Arhiva Românească; AUDC – Anuarul Universității Dimitrie Cantemir; D.G.A.S. – Direcția Generală a Arhivelor Statului; F.A.S. – Filiala Arhivelor Statului; RA – Revista Arhivelor; RAC – Revista Arhivelor Cluj – Napoca; RB – Revista Bistriței;

În bibliografie nu au fost cuprinse zecile de articolele publicate în cotidiene sau periodice din județele Harghita și Mureș în perioada 1978-2011

- 1988, 25, p. 535-541.
10. *Un moment al luptei românilor pentru drepturi politice*. RA, 1989, 66, nr. 3, p. 279-281.
 11. *Luptele greviste ale muncitorilor forestieri de pe valea superioară a Mureșului din deceniul al treilea al secolului XX (1922-1929)*. Marisia, 1983-1984, 13-14, p. 349-356.
 12. *Contribuții documentare la istoricul căminului cultural "Avram Iancu" al refugiaților ardeleni din București (1941-1944)*. RB, 1993, 7, p.239-245.
 13. *Epistolar - dr. Eugen Nicoară*. În: *Reghinul Cultural*, Reghin, 1999, vol. 4, p.178-194.
 14. *Direcția Județeană Mureș a Arhivelor Naționale*. AR, 1996, 2, nr.2, p.147-150.
 15. *Documente inedite de arhivă în legătură cu primariatul Dr. Emil A. Dandea (1922-1926; 1934-1938)*. Marisia, 1996, 25, p.419-433.
 16. *Un "Memoriu de activitate al dr. Eugen Nicoară"*. În: *Reghinul Cultural*, Reghin, 1999, vol.4, p.134-140.
 17. *Protopopul Elie Câmpianu, luptător pentru drepturile românilor din Secuime*. Angustia, 1997, 2, p. 291-308.
 18. *Elie Câmpianu. Omul și faptele sale*. Grigore Ploeșteanu, coord., Dimitrie Poptămaș, coord. Târgu Mureș, 1999, 152 p.
 19. *Date referitoare la românii din scaunele secuiești – Ciuc, Giurgeu și Casin în secolul al XIX-lea*. Marisia, 1994, 23-24, p.391-408.
 20. *Contribuții la viața confesională a românilor în fostele scaune secuiești Ciuc, Giurgeu și Casin în secolul al XIX-lea*. Angustia, 1996, 1, p.197-200.
 21. *Activitatea Despărțământului Reghin al Astei oglindită în documentele aflate în arhivele sibiene*. Marisia, 1996, 25, p. 283-295.
 22. *Din activitatea despărțământului Reghin al "Astei"*. În: *Reghinul Cultural*, Reghin, 1994, III, p. 100-116.
 23. *Contribuții documentare la istoricul școlilor românești din Blaj, 1792-1835*. AR, 1995, 1, nr.2, p. 166-178.
 24. *Ioan Marc (1938-1998)*. În: RAC, 1998, 4, nr. 1-2, p.172.
 25. *Inventarul arhivistic, instrument de bază pentru evidența documentelor, între deziderat și realitate*. În: RA, 2004, 66, nr. 1-2, p.170-174.
 26. *Fondul personal Elie Câmpeanu (1874-1934)*. În: AAM, 2003, 2, p.49-53.
 27. *Valoarea documentar-istorică a documentelor din fondurile arhivistice*

- deținute de Comitetul județean Mureș al P.C.R. (1944-1968) aflate la Direcția Județeană Mureș a Arhivelor Naționale. În: AUDC geogr. ist., 2000, p.377-383.*
28. *Noi cercetări în arhivele maghiare (1997). În: RAC, 1997, 3, nr. 1-2, p.139-141.*
 29. *Reluarea cercetărilor în arhivele maghiare. În: RAC, 1996, 2, nr. 1-2, p.129-132.*
 30. *Structura proprietății funciare în scaunele Ciuc, Giurgeu și Casin în secolul al XIX-lea. În: AAM, 2002, 1, p.137-147.*
 31. *Românii din Scaunele Ciuc, Giurgeu și Casin în secolul al XIX-lea. Istoria problemei și sursele de cercetare. În: Angustia, 2000, 5, p.27-35.*
 32. *Biserica și școala românească în scaunele Ciuc, Giurgeu și Casin între anii 1848-1900. În: Angustia, 2001, 6, p.111-122.*
 33. *Organizarea administrativ-teritorială a secuimii în secolul al XIX-lea. În: AUDC geogr. ist., 2000, p.361-375.*
 34. *Biserica românească din fostele Scaune Ciuc, Giurgeu și Casin în secolul al XIX-lea. În: Culegere de studii și comunicări susținute la Sesiunea științifică organizată de Direcția județeană Bacău a Arhivelor Naționale la Slănic Moldova, 24-25 mai 2001, București, 2001, p. 165-174*
 35. *Despre Reghinul de altădată și scurtă cronică de familie. În: Reghinul Cultural. Reghin, 2002, VI, p.200-207.*
 36. *Activitatea Despărțământului Reghin al Astei oglindită în documentele vremii. În: AUDC geogr. ist., 1998, p.231-245.*
 37. *ASTRA Reghin în documentele vremii. În: Reghinul Cultural. Reghin, 2001, V, p.213-235.*
 38. *Românii din fostele scaune secuiești Ciuc, Giurgeu și Casin și ASTRA în secolul al XIX-lea. În: Repere ale dezvoltării la început de mileniu. Târgu Mureș, 2004, p.33-38.*
 39. *Biblioteci documentare ale Arhivelor Naționale. În: Libraria, 2002, 1, p.197-206.*
 40. *Școala românească din scaunele Ciuc, Giurgeu și Casin în secolul al XIX-lea. În: AUDC ist., 2001, p.77-87; RA, 2003, 65, nr. 1-2, p.251-256.*
 41. *Opinii privind întocmirea nomenclatoarelor inspectoratelor școlare județene, În AAM, Vol. I, 2002, p. 65-67*
 42. *Contribuții documentare la istoricul și activitatea Căminului Cultural "Avram Iancu" al refugiaților ardeleni din București (1940-1944) (II), în AAM, Vol. II, 2003, p. 376-393*

43. *Abonați din Despărțământul Reghin al Astrei la "Biblioteca populară a Asociațiunii" la începutul secolului XX.* În : Reghinul Cultural. Reghin, 2004, VII, p. 182-186
44. *Dr. Ion V. Boeriu – amintiri despre Reghinul de altădată...*, În: Reghinul Cultural. Reghin, 2006 VIII p. 195-199
45. *Documente inedite referitoare la activitatea Dr. Eugen Nicoară aflate la Arhivele Naționale Direcția Județeană Mureș.* În: Reghinul Cultural. Reghin, 2006, VIII, p. 3004-314
46. *Din activitatea Regionalei Mureș a P.C.R. în prejma alegerilor din noiembrie 1946. Documente,* În: Acta Bacoviensia Anuarul Arhivelor Naționale Bacău, IV, Editura MAGIC PRINT, Onești, 2009, p. 273-300
47. *Din corespondența doctorului Eugen Nicoară din Reghin,* În: SANGIDAVA, (3), Editura Ardealul, Tîrgu – Mureș, 2009, p. 229-238 (În colaborare cu Prof. Mariana Boar)
48. *Un arhivist mureșean. Ioan Moldovan (1938-1998),* În: Acta Bacoviensia Anuarul Arhivelor Naționale Bacău, V, P. 553-566
49. *Dr. Ioan V. Boeriu (1911-1992) cronicar al Reghinului interbelic,* În: SANGIDAVA, (4), Editura Nico, Tîrgu – Mureș, 2010, p. 304-318, (În colaborare cu Prof. Mariana Boar)
50. *Protopopul Elie Câmpeanu,* În: Reghinul Cultural, Reghin, 2011, X, p.212-219

Prefețe la volumele altor autori

1. Ioan I. Costea,- ***Reghin – Destin și Istorie***, Editura Petru Maior Reghin, 2007, „Prefață”, p. 7-9 (două ediții)
2. Gheorghe Radu,- ***Contribuții la istoria județului Neamț***, Editura Cetatea Doamnei, Piatra Neamț, 2008, p. 9-10
3. Marin Șara, Ilie Frandăș – „***Dr. Eugen Nicoara și Astra Reghineană-135 de ani de la înființarea Despărțământului Reghin al Astrei***”, Editura Nico, Tîrgu-Mureș, 2010, p. 7-9

REFERAT

asupra tezei de doctorat cu titlul “Românii din scaunele Ciuc, Giurgeu și Casin în secolul al XIX-lea”, elaborată de către dl. Liviu Boar spre susținere publică în vederea obținerii titlului de doctor în Istorie Modernă, Cluj- Napoca, 2 iulie 2004

Subiectul tezei de doctorat elaborată de către dl. Liviu Boar vizează un crâmpel din conviețuirea multiseculară a românilor cu secuii și maghiarii din interiorul arcului carpatic. Excesiva politizare a chestiunii în istoriografia secolelor XIX și XX și caracterul controversat al abordărilor superficiale ori jurnalistice, chiar în zilele noastre, nu alterează importanța temei pentru o investigație științifică sobră, riguros documentată și nepărtinitoare. Situată în perimetrul acestui tip de abordare științifică, lucrarea dlui L.Boar își anunță din start utilitatea în plan istoriografic iar calitatea autorului de lucrător al arhivelor prefigurează garanția suportului documentar pentru depășirea clișeelelor și poncifelor ce au sufocat adesea scrierile anterioare.

Din primele pagini, autorul ni se dezvăluie ca un excelent cunoscător al istoriografiei problemei și al surselor de documentare, în special al celor arhivistice. Capitolul 1, cu valoare introductivă (p.4-24), analizează pertinent, chiar dacă nu suficient de critic, evoluția și etapele mari ale scrisului istoric referitor la problematica fostelor “scaune secuiești” din estul Transilvaniei. Sunt trecute în revistă numeroase lucrări monografice, cărți, studii, articole și contribuții documentare, grupate cronologic în patru etape: **prima**, din secolul al XIX-lea până la 1 Decembrie 1918, răstimp în care subiectul a fost tratat aproape exclusiv de către și din perspectiva istoriografiei ungare; **a doua** etapă este cea interbelică, profund marcată de noile realități statale din centrul Europei de după destrămarea Monarhiei Austro-Ungare; în acele decenii istoricii care s-au considerat afectați de Tratatul de la Trianon au abordat istoria zonei mai ales din perspectivă nostalgică sau cu accente revizioniste. Observăm astfel că, de la ampla monografie a lui Orban Balazs din a doua jumătate a secolului al XIX-lea până la literatura revizionistă din pragul și din timpul Dictatului de la Viena, scrierile situate în acest registru tematic și interpretativ au creat și diseminat mitul “Pământului Secuiesc” (Szekelyfold), a “blocului compact maghiar”, cu “maghiarimea cea mai pură”, pe care ar trebui să se sprijine eforturile “națiunii” de recuperare a teritoriului “pierdut”! Omisiunea voită a elementului românesc din istoria zonei până la 1918 și inculcarea ideii privind rolul “nefast” al Unirii cu România și al statului român întregit a obligat istoriografia română să intre într-o dispută, sterilă și pătimașă, ce se integra în

mai ampla polemică româno-ungară din acele decenii. Nu este de mirare că, în replică, istoricii români încep să prezinte trecutul românilor din fostele scaune secuiești aproape exclusiv din perspectiva luptei împotriva “maghiarizării” sau “secuizării” lor, respectiv a eforturilor dramatice de supraviețuire etno-culturală, lingvistică și religioasă. Fără a le supralicita meritele ori limitele, autorul tezei evocă succint cărțile, studiile și articolele lui N.Iorga, Gh.Popa-Lisseanu, Sabin Opreanu, Teodor Chindea, Petre Râmneamțu, Nicolae Sulică, Elie Câmpeanu, Ștefan Manciușea, Aurel Nistor ș.a. În mod justificat, autorul se detașează de exagerările propagandistice ce se substituiau investigației autentice și calme, fundată pe temelia sigură a faptelor verificabile de izvoarele arhivistice.

În **etapa** controversată a istoriografiei marcată de ideologia marxistă dintre 1944- 1989, istoricii români și maghiari din România și Ungaria reiau subiectul cu limitele specifice epocii. Din suita contribuțiilor de autentică analiză istorico-filologică, autorul insistă îndeosebi asupra cărții eruditului istoric clujean Ion I.Rusu, **Românii și secuii**, elaborată anterior dar apărută abia în 1990. **După 1989**, ca etapă în derulare, bibliografia temei adaugă numeroase lucrări de substanță, în majoritate eliberate de inhibițiile sistemului totalitar, datorate unor istorici români și maghiari ca Ioan Ranca, Ștefan Imreh, Páll-Antal Sandor, Magyarai Andras, Ioan Chiorean, Páll Judith, Cornel Sigmirean, Liviu Boar ș.a.

Scrutarea istoriografică îl conduce pe autor spre concluzia judicioasă că realitatea etno-demografică din zona amintită a fost și este mai complexă decât o presupuneau clișeele mentale ale scrierilor partizane: alături de secuii-maghiari majoritari în fostele scaune au viețuit mai multe sate românești sau mixte, cu români, armeni, sași și țigani. Din aceeași scrutare critică autorul prezentei teze ajunge la convingerea că numai cunoașterea adevărului netrunchiat despre conviețuirea româno-maghiară în spațiul transilvănean, în speță din cele trei scaune secuiești, se poate nădăjdui la o apropiere și înțelegere durabilă între toți cetățenii României, angrenați deopotrivă în eforturile de integrare europeană și euroatlantică. De aceea, autorul preferă să omită deliberat scrierile mai recente, care reiau teze și idei vetuste despre trecutul secuimii ca “suport științific” pentru pretinsa “autonomie secuiască”.

Capitolul 2, cu cele patru subcapitole, analizează evoluția organizării administrativ-teritoriale a zonei, de la scaunele medievale păstrate până la 1848 la prefecturile și comitatele secolului al XIX-lea (p.25-43). De interes aparte se vedește reforma administrativă din 1854, cu cele 10 prefecturi ale Transilvaniei, “cea mai profundă schimbare de factură modernă în domeniu”, pentru că abolise privilegiile și monopolul nobiliar din vechile comitate și scaune și a introdus o funcționărimă selectată pe criteriul competenței și meritului, în rândurile căreia vor intra și primii români. Fostele scaune studiate de autor intrau în prefectura Odorhei, cu o populație de 174.127 locuitori,

din care 17.249 erau români (cca,10%).Deși cea mai avansată, reforma a fost virulent criticată de exponenții nobilimii, sub pretextul că a fost efectuată de regimul neoabsolutist habsburgic, în timp ce românii o apreciau ca fiind “cea mai bună de până acum”,cum zicea Ioan Pușcariu. La 1861 se revine la vechea împărțire în comitate, scaune și districte, dar și la restaurarea atotputerniciei nobilimii locale în aceste fiefuri administrative. Restaurarea scaunului Ciuc, Giurgeu și Casin în aprilie 1861, în atmosfera liberalismului și a emancipării politice, îi antrenează și pe români, care reclamă introducerea limbii române în administrația scăunală și reușesc să-și trimită primii doi reprezentanți în comitetul scaunului din Bazinul Giurgeului. După Ausgleich și încorporarea forțată a Transilvaniei în regatul dualist, noua lege administrativă din 1876 prevedea uniformizarea și modernizarea teritorial-administrativă. Comitatul Ciuc, cu cele 8 plăși și reședința la Miercurea Ciuc, cuprindea și cele trei foste scaune studiate în prezenta teză. La o populație totală a comitatului de 107.289 locuitori, cei 17.823 de români reprezentau cca 14%, dar prezența lor în organismele de conducere ale “municipalităților” era nesemnificativă.

În prelungirea firească a analizei, următorul capitol al tezei se referă la “Realități demografice în scaunele Ciuc, Giurgeu și Casin în secolul al XIX-lea” (p.44-49). În baza șematismelor ecleziastice și a conscripției din 1829 este reconstituită realitatea demografică a zonei din prima parte a secolului, iar statisticile oficiale ulterioare permit chiar un studiu comparat al structurii și dinamicii populației. Tabelul de la p.49 este pe cât de concis pe atât de edificator pentru perioada 1850-1900, chiar dacă el nu poate suplini o analiză mai complexă de demografie istorică. Aflăm astfel că în Protopopiatul gr.catolic al Giurgeului, format din 16 parohii și cca 40 filii, existau 5 localități cu populație predominant românească (Bicaz, Bilbor, Ghimeș-Făget, Sărmaș și Subcetate) și alte 11 localități în care populația românească era în minoritate. Pe parcursul celor cincizeci de ani, creșterile demografice în cele cinci sate românești sunt normale, prin raportare la sporul natural și scăderea mortalității. În schimb, în cele 11 localități în care românii erau în minoritate, numărul lor scade de la un deceniu la altul ca urmare a fenomenului de asimilare naturală sau forțată. Măsuri oficiale și presiuni locale îi determină pe tot mai mulți români greco-catolici să se lase asimilați în comunitățile romano-catolice secuiești și astfel să-și piardă treptat identitatea națională.

Fenomenul este complex, pe de o parte scade numărul greco-catolicilor în condițiile creșterii generale a populației, pe de altă parte statisticile oficiale îi contopeau în etnia maghiară, dar ei rămân de credință greco-catolici. Datele invocate în cuprinsul tezei sunt edificatoare: în localitatea Ciucsângiorgiu la 1850 toți cei 139 gr.catolici se declarau români, dar peste trei decenii nici unul din cei 147 gr.catolici nu mai erau înregistrați oficial ca români. La fel în localitățile Lăzarea, Ciumani ș.a. Având în vedere aceste date și fapte, autorul consacră capitolul 4 al tezei examinării mai în detaliu a fenomenului “pierderii

identității românești” în cele trei scaune secuiești pe parcursul întregului secol. Parțial este un capitol complementar celui anterior, dar aspectele de politică demografică a regatului se împletesc cu implicarea factorilor politico-administrativi și bisericești de pe plan local, pe fundalul realităților sociale și economice ale zonei, ceea ce face mai relevante complexitatea și dimensiunile procesului asimilării, desemnat ca “maghiarizare” ori “secuizare”. Elocvente sunt faptele petrecute în martie 1912 în Lăzărești, Tușnad și Cosmeni: românii de aici au fost convocați la o adunare cu prefectul, prim-pretorul și primarul comunal, unde li s-a cerut să renunțe la “legea valahă”. Fără ca sătenii și forurile gr.catolice să consimtă, “domnii” au dres apoi un proces verbal de renunțare la confesiunea unită, după care au fost incluși în parohiile romano-catolice secuiești. De acum, oficial ei erau considerați romano-catolici și secui, deci maghiarizați, deși locuitorii continuau să se simtă și să trăiască ca înainte, ca români. Același mecanism fusese pus în aplicare concomitent și în localitățile Joseni, Frumoasa-Ciuc, Șoimeni ș.a. Ar fi fost de dorit ca analiza întreprinsă de autor să îi cuprindă și pe locuitorii fiilor aparținătoare acestor parohii, pentru a surprinde procesul în toată amplitudinea sa.

Cauza principală a pierderii identității românești în zonă rezidă în politica oficială a regatului, dar o analiză multifactorială relevă complexitatea fenomenului. Presiunilor oficiale, directe ori mediate, li se adaugă factorii vieții materiale, sărăcia satelor și bisericilor românești, lipsa edificiilor de cult și a clădirilor școlare, avantajele trecerii la confesiunile mai bogate și susținute de autoritățile statale, zelul clerului latin sau reformat de a-i atrage pe români etc. Ca atare, putem subscrie la concluzia autorului că “una din cauzele posibile ale pierderii identității religioase și, implicit, a limbii și identității naționale... a fost sărăcia populației românești din localitățile rurale, care nu puteau să-și susțină material biserica, implicit pe slujitorii acesteia”(p.56). În acest sens se poate vorbi despre “fenomenul deznaționalizării românilor prin religie”, cum au remarcat anterior G.Popa-Lisseanu și Teodor Chindea. La peste un secol de la aceste fenomene, însă, în unele localități prezența românească mai este atestată doar de numele de familie păstrate în matricolele parohiale și în alte acte de stare civilă, pe care autorul le explorează doar parțial și în prelungirea analizei efectuate de către un alt istoric și arhivist mureșean, I. Ranca, referitoare la antroponimia zonei.

Subsumat aceleași problematici, capitolul 5 pornește de la cazul de “înstrăinare” a unui cleric de pe plan local pentru a pune în evidență reacția populară față de fenomenul deznaționalizării. În pofida voinței celor cca 11000 de enoriași ai săi, protopopul unit al Giurgeului, care susținuse linia kossuthistă la 1848 și s-a asociat nobilimii locale în conducerea scaunului în “era liberală” este dezavuat de către ai săi printr-un “Memorial” de protest al populației, din 1861, un document inedit valorificat de autor pe linia integrării românilor din zonă în mișcarea națională a vremii (p.60-64). Un document similar provine

din Toplița Română, unde adunarea reprezentativă a locuitorilor decidea, la 3 febr. 1861, introducerea limbii române ca “limbă oficioasă în toate afacerile comunității”(p.63). Aici judele comunal se sprijinea pe cei doi preoți români, greco-catolic și ortodox, și pe zecile de săteni apaținători celor două confesii. Fără a a minimaliza valoarea și originalitatea acestor trei scurte capitole, credem că ele ar putea fi ansamblate într-unui singur, cu trei subcapitole, ceea ce ar contribui la evidențierea mai clară a conexiunilor dintre aspectele tratate și ar îndepărta impresia de disparitate pe care o lasă scurtimea acestor așa zise “capitole”.

Partea cea mai amplă și mai consistentă a prezentei teze o formează reconstituirea vieții bisericești și școlare a românilor din protopopiatul unit al Giurgeului, ce constituie obiectul ampleror capitole 6 și 7, de cca. 100 de pagini. In cea mai mare parte inedite, culese cu acribie din registrele parohiale și din corespunzător clerului cu Mitropolia Blajului, datele analizate pun în evidență diverse aspecte din viața comunităților, cu frământările, împlinirile și necazurile oamenilor dintr-o zonă aspră și săracă, cu preoți și învățători mai mult sau mai puțin instruiți, dar devotați menirii lor, cu protopopii ce s-au succedat la conducerea “eparhiei”, cu stările de lucruri constatate cu prilejul vizitațiilor canonice prin parohii și în școlile confesionale. Figuri anonime de preoți și dascăli ies astfel din umbra uitării prin faptele lor în slujba credincioșilor și a pregătirii pentru viață a generațiilor de copii. Din rândul lor se desprind câteva personalități de cărturari ai locului, printre care autorul evocă în pagini calde figura protopopului Elie Câmpeanu (1859—1941), ca îndrumător spiritual și inspector școlar, ctitor de biserici și școli, istoric și publicist, apărător al valorilor românești într-o zonă atât de expusă (p. 83-86).

Surprinzător de bogată este informația referitoare la circulația cărții vechi românești în perimetrul protopopiatului, informație adunată cu migală din inventare bisericești și însemnări disparate de pe cărțile liturgice (p.95-107). Chiar dacă majoritatea fuseseră tipărite la Blaj, multe cărți de cult folosite de preoții și credincioșii acestui areal geografic proveneau din tiparnițele ortodoxe de la Sibiu, Râmnic, Iași și București, probând odată în plus unitatea de viață spirituală românească.

Setea de cultură și nevoile vieții spirituale creștine au putut fi, parțial, acoperite prin activitatea “Societății pentru înființarea Bibliotecii protopopiatului gr.catolic Giurgeu” (1872) - ale cărei statute sunt reproduse integral în Anexe, de existența a 5 biblioteci parohiale, a 14 fundațiuni bisericești și 9 fundațiuni școlare, a fondului pentru înfrumusețarea bisericilor și a unei “bănci bisericești” districtuale (p.108). Este un incontestabil merit al tezei de a fi introdus în circuitul istoriografiei aceste date inedite, care sunt totodată grăitoare pentru realitățile românești din zonă. Sperăm ca cercetările viitoare să aducă noi informații privind activitatea acestor modeste instituții

sătești, ca forme mai puțin cunoscute ale asociaționismului popular românesc din secolul XIX.

Amplitudinea capitolului 7 (p. 109-151) este edificatoare pentru interesul sporit pentru școală al românilor din scaunele secuiești în epocă. În cadrul organizatoric legal și al autonomiei bisericești, satele protopopiatului și-au întreținut școlile și dascălii, în pofida lipsurilor materiale, a inerției oamenilor și a dificultăților de tot felul. Teza aduce ample informații, în majoritate inedite, privind starea materială precară a acestora, dar și zbaterile oamenilor bisericii și ai școlii de a face față cerințelor legale justificate de ameliorare, dar și obstacolele ridicate de cei interesați pentru a le transforma în școli maghiare de stat. Relevante sunt contractele învățătorilor cu satele, ca acte inedite aduse la lumină de către autor din arhiva protopopiatului, atât pentru condițiile de salarizare și locuință, pentru modul de percepere al acestuia de către judele comunal, pentru asigurarea lemnului de foc și a “rechizitelor” școlare, cât și pentru implicațiile de fond ale confesionalității învățământului popular din zonă. Preotul ca director școlar și satul ca parohie dublează calitatea de învățător cu aceea de cantor, ca o modalitate de a împlini cerința autorității statale din 1893 de asigurare a salariului minim legal de 300 coroane. Dar unele sate nu vor reuși nici pe această cale, astfel că spre finele sec. XIX cinci din cele 23 localități ale protopopiatului își văd închise școlile confesionale în limba română: Casinul Mare, Ciucsângiorgiu, Frumoasa, Ivănuș și Lăzărești. Semnificativ este tabelul întocmit de autor (p. 151) privind numărul elevilor din școlile primare ale protopopiatului, ca indicator pentru procesul de alfabetizare a satelor românești, dar și ca argument indubitabil al treptatei absorbții a elementului românesc în cel maghiar din zonă prin intermediul școlii. Din acest subcapitol 2 remarcăm absența interpretării tabelului de la p. 151, carență minoră ce poate fi ușor îndreptată.

Date utile și inedite ne furnizează subcapitolul următor (7.3) despre prezenta tinerilor români la Gimnaziul catolic din Șumuleu-Ciuc, de pe lângă mănăstirea franciscană din localitate. Dintre ei se înalță figura umanistului Ioan Căian-Valahul, întemeietorul tipografiei de la 1675 și autorul celebrului “Codex Caioni”, ca primă culegere de cântece populare românești și maghiare din Transilvania. Din despuierea matricolelor gimnaziului, autorul constată că 73 tineri români au frecventat în sec. XIX această instituție școlară latină. Alți tineri studiosi români sunt depistați, din același gen de surse, la Gimnaziul catolic din Gheorgheni, mai rar frecventat de ei. Doi dintre aceștia îl însoțeau spre Blaj în vara lui 1866 pe tânărul Eminescu, venit din Bucovina să admire “Mica Romă” de pe Târnava. Pagini relevante din lucrare se referă la tinerii români din fostele scaune secuiești aflați la studii în școlile Blajului, mai ales la Seminarul teologic și liceu, respectiv la diverse universități europene, între care și viitorul mitropolit al Blajului Alexandru Nicolescu și istoricul Virgil Șotropa, ajuns membru al Academiei Române (p.163-165). Ele sunt tot atâtea

dovezi ale puterii de viață a românimii din secuime și a contribuției acesteia la modernizarea și dezvoltarea culturii românești în ansamblu.

Pe aceeași linie se înscrie și capitolul 8 al tezei, intitulat “**Astra** în viața spirituală (corect: culturală-n.n.) a românilor din protopopiatul Giurgeului” (p. 166-171). Înființarea Despărțământului Reghin al Astei în 1874 și ținerea succesivă a două Adunări generale ale Astei în zonă (la Reghin în 1875 și la Deva în 1876) au dat noi impulsuri activității culturale și solidarității românești. Conceput ca un instrument sintetic de orientare în evoluția protopopiatului român unit al Giurgeului, cu parohiile, preoții și dascălii lor de-a lungul veacului XIX, capitolul 9 reia, sub formă de liste și tabele, o informație de istorie locală ce s- ar preta la interpretări în manieră prosopografică și sociologică.

Ultimul capitol, al X-lea, care ar putea fi tot atât de bine plasat în prima parte a tezei, este o analiză pertinentă a structurii proprietății funciare din scaunele Ciuc, Giurgeu și Casin în secolul al XIX-lea. O contribuție originală a acestui capitol rezidă în valorificarea datelor inedite ale “Conscripției Czirakiene” din 1819-1820. Deși în cuprinsul tezei figurează doar subcapitolul referitor la aceasta, autorul consacră mai multe pagini evoluției proprietății și, doar tangențial, a raporturilor agrare din a doua jumătate a secolului. Este un capitol esențial pentru înțelegerea lumii rurale din zonă, cu specificul ei, atât înainte de desființarea iobăgiei și a privilegiilor feudale, cât și după aceea. Probabil într-o altă etapă a cercetărilor sale, autorul va putea adânci investigațiile pentru a releva efectele revoluției de la 1848 și, mai ales ale Patentei urbariale din 1854 care a suplinit rolul unei veritabile reforme agrare în fostul Principat al Transilvaniei. Din iobagi, românii devin cetățeni liberi și proprietari, ceea ce le conferise un alt statut juridic, similar cu al foștilor stăpâni și secuii liberi. Tot aci se resimte absența fie și a unei sumare raportări a românilor la regimentele grănicerești din zonă, dinaintea desființării lor la 1851.

După concluziile judicioase și succinte și o bibliografie extrem de bogată și variată, prezenta teză beneficiază de **Anexe** documentare de mare amplitudine (p.238-355), ce se constituie într-un mic corpus de izvoare inedite, împreună cu fotografiile și hărțile de epocă, izvoarele arhivistice anexate sunt o reală contribuție la istoriografia temei și conferă un plus de originalitate prezentei teze de doctorat. Privită în ansamblu, teza de doctorat elaborată de către Dl. Liviu Boar ni se înfățișează ca o contribuție istoriografică de certă valoare, cu evidente accente de originalitate. Ea elucidează o temă de istorie locală, dificilă și controversată, pentru care apelul prioritar la sursele primare, de arhivă, era unica modalitate de a depăși vechile clișee și polemici. Concluziile sunt judicios formulate, argumentația este convingătoare, explicația istorică precumpănește narațiunea iar discursul este coerent și precis, stilul este limpede. În pofida unor imperfecțiuni, ce pot fi ușor remediate cu prilejul definitivării pentru tipărire, textul lucrării probează un istoric-arhivist pe deplin format, stăpân pe metodologia investigației

istorice, un bun cunoscător al surselor, al limbii și paleografiei izvoarelor de secol XIX.

Întemeiat pe aceste calități, propunem distinșilor membrii ai Comisiei de doctorat să accepte susținerea publică a tezei în actuala ei redactare. Adăugând acestor merite ale lucrării faptul că autorul a desfășurat pe parcursul a două decenii o rodnică activitate de arhivist și cercetător al trecutului local, materializată în 20 de studii și articole apărute în reviste de specialitate și alte 5 volume, la care este autor și coautor, **ne declarăm de acord cu acceptarea tezei de doctorat în forma ei actuală și cu conferirea titlului de doctor în istorie pe seama domnului Liviu Boar.**

Cluj- Napoca, 20 iunie 2004

Îndrumător științific
Prof. Univ. Dr. TEODOR PAVEL

Universitatea “Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, 2 iulie 2004
Comisia de doctorat compusă din: prof. univ. dr. Vasile Dobrescu,
prof. univ. dr. Teodor Pavel - îndrumător științific,
prof. univ. dr. Teodor Nicoară - președintele comisiei,
acad. Camil Mureșan, prof. univ. dr. Magyari Andrei

REFERAT

asupra tezei de doctorat a dlui Liviu Boar, intitulată „Românii din scaunele Ciuc, Giurgeu și Casin” în secolul al XIX-lea” - conducător științific, prof. univ. dr. Teodor Pavel

În această lucrare, dl Liviu Boar a valorificat, așa cum era de așteptat, calitatea sa de arhivist, care l-a pus în contact direct cu sursele istorice primare ale vieții locuitorilor dintr-o parte a răsăritului Transilvaniei, anume din fostele scaune, ulterior comitate, din așa-numitul ținut al secuilor.

Demersul la sursele arhivistice reprezintă fundamentul și meritul principal al lucrării elaborate de dl Liviu Boar.

Ea cuprinde un capitol introductiv privitor la istoriografia problemei și la sursele de cercetare.

Capitolul dovedește o cunoaștere întinsă a literaturii istorice din partea autorului, atât a celei românești cât și a celei maghiare, mai vechi și mai noi. Inutil să mai subliniem că el denotă și cunoașterea surselor documentare.

Un caracter introductiv, respectiv un plan-cadru, putem atribui și capitolului următor: organizarea administrativă a secuimii în secolul al XIX-lea. Tema a fost de demult și mult tratată și elucidată, astfel că acest capitol nu are cum să aducă lucruri noi și nici nu acesta putea să-i fie scopul.

Tema propriu-zisă a lucrării debutează prin capitolul „Realități demografice din scaunele Ciuc, Giurgeu și Casin, în secolul al XIX-lea”.

Acestuia îi urmează capitolele consacrate fenomenului pierderii identității naționale a românilor din cele trei scaune menționate, în secolul al XIX-lea, apoi, în ordine, cele privitoare la „Memorialul românilor din Giurgeu din anul 1861, la biserica românească din cele foste Trei Scaune, la școlile elementare românești din perimetrul lor, la activitatea Astei în regiune, la parohii, preoți și personal de învățământ (autorul folosește termenul „docenți”), la structura proprietății, pornind de la cunoscuta și importanta conscripție czirakiană din 1819-1820.

Concluziile sunt relativ scurte și mai mult rezumative.

Lucrarea e însoțită de o bibliografie, de o listă a prescurtărilor și a documentelor reproduse în anexă, de documentele însăși, în număr de 28, de un număr de reproduceri fotografice și de hărți.

La aceste din urmă categorii de anexe obiectăm faptul că nu s-au introdus legende în limba română și că nu s-a încercat transpunerea calității și în varianta românească.

În capitolul introductiv, istoriografie, la p. 26 s-a strecurat eroarea Orlat, în loc de Orbai, așa cum corect figurează numele acestui scaun, la p. 30.

Realitățile demografice, exemplificate, ca de altfel și în alte pasaje ale lucrării, cu tabele statistice, arată mari inegalități în repartiția populației românești în mijlocul celei secuiești. Comunele limitrofe graniței cu Moldova au proporția cea mai mare de români, urmate de două din jurul Topliței și una de lângă Gheorghieni.

Capitolele și subcapitolele, de la al treilea la al zecelea, fiecare valoros în sine, apar ca o serie de monografii ale câte unei probleme date. Cititorul descifrează relația dintre ele, dar autorul putea să insiste mai mult în a o pune în evidență, în a le sublinia continuitatea.

Se observă, în succesiunea lor, o inconsecvență, în sensul că unele tratează numai probleme istorice din fostul scaun al Giurgeului, altele, dimpotrivă, din toate cele trei scaune menționate încă din titlul lucrării.

De asemenea, este covârșitor materialul documentar din surse ale bisericii greco-catolice, în raport cu cel din surse ortodoxe. Sunt acestea din urmă foarte reduse, ori n-au putut fi depistate de autor, poate din motive obiective, ca de ex. distrugerea unor fonduri arhivistice?

Cât privește fondul oarecum polemic al lucrării, căruia nu-i tăgăduim, în detalii, argumentele, am dori totuși să semnalăm că fenomenul pierderii identității etno-lingvistice poate să fie rezultatul unei politici deliberate și oprimate a autorităților sau a majorității dominante asupra unei minorități, dar el poate să fie și consecința unui proces greu evitabil, i-am spune „inerțial”, al resemnării minorității în fața ambianței complexitate a majorității.

O asemenea alternativă credem a fi existat în fenomenul trecerii credincioșilor greco-catolici la ritul latin, adică romano-catolic. Deci pierderea identității, de care vorbim, comportă o responsabilitate împărțită între presiunea majoritară, anume organizată, sau beneficiarii, simplaminte, a unor avantaje aferente poziției sale, și, pe de altă parte, defecțiunea, slaba rezistență din partea unora din grupurile elementului minoritar, fie că ele cedează unor presiuni, fie unor factori de atractivitate.

Poate că ar trebui atenuate părerile, exprimate pe alocuri, că părți ori locuri din comunitatea menționată au fost de-a dreptul leagăne ale românității. Acestea au putut reprezenta nuclee de populație românească, dar izvoarele privind istoria mai îndelungată a răsăritului Transilvaniei, cu referire la componentele etnice ale zonei, nu îngăduie infirmarea așezării vechi a secuilor în acele părți și caracterul lor majoritar.

Cu corectivul, pe care îl acceptăm împreună cu autorul, că nu puține nuclee etnice românești din zonă au „căzut victimă” - dacă ne e permis să folosim expresia - circumstanțelor conviețuirii cu un element etnic mai numeros pe plan strict local, mai bine organizat pe plan social, administrativ, militar, bisericesc etc. și mai bine susținut - în pofida unor momente de criză - de autoritatea de stat

a regatului, a principatului chiar a dominației habsburgice.

Ne-au plăcut, și am găsit foarte utile, capitolele și subcapitolele despre circulația cărții românești și despre studenții la diferite instituții de învățământ din Transilvania și din Imperiu.

Consider, fără a intra în toate amănuntele, că lucrarea dlui. Liviu Boar este o tentativă merituoasă de reconstituire pe baza documentelor de arhivă a vieții **elementului** românesc dintr-o parte a fostelor scaune secuiești, constituindu-se într-o „reabilitare” a unei istorii într-adevăr marginalizate.

Autorul stăpânește investigarea și interpretările documentelor precum și, în general, metodologia întocmirii unei lucrări științifice de nivel.

Aparatul ei critic, ilustrat mai ales prin anexe, este corespunzător. Observațiile formulate pe parcurs sunt a se insera la capitolul discuțiilor, a amendărilor, iar nu al unei intenții de infirmare a tezelor lucrării.

Drept care mă pronunț în favoarea acordării titlului de doctor în istorie dlui Liviu Boar, director al Arhivelor din Târgu Mureș.

25.VI.2004

prof. dr. Camil Mureșanu, membru al Academiei Române

Universitatea “Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, 2 iulie 2004
Felicități la finalul susținerii tezei de doctorat

Universitatea “Babeş-Bolyai” Cluj-Napoca, 2 iulie 2004

R E F E R A T

asupra lucrării de doctorat a domnului Liviu Boar, directorul Arhivelor Statului din Târgu Mureș, intitulată „Românii din scaunele Ciuc, Giurgeu și Casin în secolul al XIX - lea.

Subsemnatul prof. univ. consultant dr. Magyari Andrei de la Facultatea de Istorie și Filozofie a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, în calitate de referent al lucrării susmenționate înaintez prin acest referat aprecierile și observațiile mele cu privire la valoarea lucrării domnului Liviu Boar.

Teza elaborată în vederea obținerii titlului de doctor în istorie însumează 375 de pagini, compartimentate în introducere, 10 capitole și mai multe subcapitole; în funcție de specificitatea problemelor cercetate, analizează o problemă interesantă privind istoria românilor aflați în scaunele Ciuc, Giurgeu și Casin. Pentru clarificarea problemelor tratate autorul analizează un vast material documentar inedit ce provine în mare parte din Arhivele Naționale din Târgu-Mureș, Arhivele Naționale Alba, Arhivele Naționale Cluj-Napoca, Arhivele Naționale, Direcția Județeană Harghita - Fond Scaunul secuiesc Ciuc, Arhivele Naționale Sibiu, Fond Astra, Statistica etnică și confesională a Ardealului. Sunt folosite datele recensămintelor din anii 1850-1892 din județele Covasna, Harghita și Mureș.

Dincolo de izvoarele primare studiate, doctorandul a mai consultat multe documente publicate, un impresionant material informativ cu caracter narativ: monografii, studii de specialitate etc. Aș aminti în plus materialul deosebit de interesant, care este rezultatul cercetărilor organizate de către academicianul Pesti Frigyes, cu ajutorul Academiei Maghiare în anul 1864. Materialul se află în Biblioteca Națională Széchenyi din Budapesta, secția manuscrise. Acest material furnizează multe date privind evoluția demografică a românilor din scaunul Giurgeu.

Datorită folosirii bogatului material documentar de prim rang, lucrarea a primit o notă de originalitate pronunțată, lucru subliniat și cu ocazia discutării disertației în cadrul ședinței de catedră.

Lucrarea poate fi privită ca o încercare reușită și în ceea ce privește folosirea metodologiei întrebuintată cu ocazia analizării factorilor economic,

demografic, administrativ și cultural pe planul istoriei locale, într-un mediu în care trăiesc diferite etnii.

În primul capitol autorul informează despre o istoriografie de bază pe care o socotim un material indispensabil pentru examinarea problemelor enunțate. Această bibliografie însă necesită o lărgire sensibilă.

Organizarea administrativ-teritorială a Secuimii în secolul al XIX-lea este tratată cu atenție mărită. Autorul a făcut serioase încercări pentru clarificarea anumitor aspecte ale sistemului scăunal destul de complicat. În patru subcapitole sunt schițate principalele schimbări survenite în cursul secolului al XIX-lea în aparatul administrativ. Autorul lucrării a reușit să zugrăvească un tablou autentic despre această problemă. Domnul Boar a clarificat de exemplu caracteristicile sistemului administrativ secuiesc și motivele pentru care acest sistem a fost păstrat - cu unele întreruperi - până în secolul al XIX-lea.

Capitolul trei intitulat „Realități demografice în scaunele Ciuc, Giurgeu și Casin” îl putem socoti deosebit de important mai cu seamă din punct de vedere demografic. Referitor la numărul populației românești de religie greco-catolică din protopopiatul Giurgeului pe parcursul veacului al XIX-lea, doctorandul a consultat mai multe surse inedite și publicate din care a reușit să stabilească numărul populației din teritoriul susmenționat. Se ajunge la concluzie că numărul locuitorilor români în ultima parte a veacului al XIX-lea a scăzut simțitor. Concluzii similare pot fi observate și în materialul studiat de către amintitul Pesti Frigyes, care menționează că din numărul populației comunei Joseni de ex. în anii 1860 încă 474 sunt români greco-catolici, în schimb la sfârșitul secolului al XIX-lea numărul locuitorilor de limba română este deja foarte redus, sub 20. În realitate nu se produce o astfel de schimbare. Cu ocazia recensământului din anul 1900 majoritatea românilor sunt înregistrați ca locuitori secui de limba română. Însă dacă consultăm numele acestora aflăm că în realitate ei sunt locuitori de origine română. Domnul Boar la analiza numărului populației românești din scaunele Giurgeu, Ciuc și Casin, încearcă să explice fenomenul pierderii identității naționale a românilor din aceste scaune. Pomeneste că unii autori vorbesc despre secuizare, alții de maghiarizare. Opinia publică, scrie doctorandul, a acceptat varianta a doua, fiind vorba despre o regiune cu populație majoritară maghiară. Secuizarea a fost favorizată - scrie istoricul Cândea - de sărăcie în primul rând, deoarece românii cu o putere economică mai slabă decât secuii, n-au putut rezista presiunii tendințelor de maghiarizare. Maghiarizarea a favorizat,

scrie Căndea și organizarea defectuoasă a bisericilor românești, precum și sărăcia parohiilor greco-catolice incapabile să ofere ajutor pentru organizarea rezistenței. După cum reiese din lucrarea doctorandului, în regiunea studiată au făcut unele încercări pentru apărarea intereselor românești.

S-a alcătuit „Memorandul românilor” din Giurgeu în anul 1861 care cuprinde 11000 locuitori români maghiarizați. Problema memorandului merită o examinare mai atentă a problemei ridicate.

Capitolul 6 al lucrării este consacrat examinării situației bisericii românești din fostele scaune Ciuc, Giurgeu și Casin în sec. al XIX-lea.

Autorul tezei furnizează date interesante despre preoții născuți în Protopopiatul Giurgeului sau care au desfășurat activitatea acolo.

În capitolul 7 se tratează problema: Școala elementară românească în scaunele Ciuc Giurgeu și Casin în secolul al XIX-lea. Este un capitol reușit, zugrăvește un tablou interesant și bine documentat despre formele și modalitățile învățământului românesc în partea secuimii examinate de autor. Dl. Boar furnizează date interesante privind numărul elevilor în școlile confesionale românești din Protopopiatul Giurgeului, despre eforturile depuse de preoții români pentru susținerea școlilor etc. Lucrarea ne informează despre elevii români care învățau în gimnaziul din Șumuleu - Ciuc, despre studenții de la Academia Teologică din Blaj și despre studenții care frecventau universitățile europene. Cu unele retușări și completări acest capitol merită să fie publicat în forma actuală.

Tablou zugrăvit despre problema școlară poate fi completat cu tema: Astra în viața spirituală a românilor din Protopopiatul Giurgeului. Dl. Boar a prezentat aspecte despre munca deosebită desfășurată într-o zonă „secuiască” cu centrul la Reghin.

În capitolul 9 intitulat „Parohii, preoții și docenții în protopopiatul Giurgeului între 1835-1900” autorul înșiră personalul eclesiastic din satele protopopiatului menționat în perioada 1835- 1900. Este un inventar cu folos care contribuie la cunoașterea bisericii greco-catolice din satele nu odată pomenite. Autorul lucrării putea să facă o încercare pentru ilustrarea rolului jucat de preoți în păstrarea populației într-o zonă critică.

Capitolul 10 este consacrat examinării structurii proprietății funciare în scaunele Ciuc, Giurgeu și Casin în sec. XIX. Acest subiect poate să constituie subiectul unei lucrări independente de tematica atinsă în lucrarea de față. Structura proprietății funciare din secuime este foarte complicată și a reușit să-și păstreze

trăsăturile sale specifice până la primul război mondial. Ne gândim numai la caracteristicile proprietății funciare, folosirea în comun a pădurilor, înființarea composesoratelor în a doua parte a sec. al XIX-lea, cu care prilej proprietatea funciară în Secuime a suferit modificări radicale. Pădurile folosite până la aceea dată de comunitățile secuiești, au fost împărțite și transformate în proprietate privată. Întrucât împărțirea s-a făcut în proporție cu pământul arabil, sărăcimea satelor a fost exclusă din păduri și a îngroșat rândurile țăranilor săraci printre care elementele sărace ale populației române au fost mai numeroase.

Doctorandul nu s-a angajat la analiza acestui proces, ci s-a mulțumit cu prezentarea unei bibliografii bogate referitoare la tema atinsă de noi. De altfel o tratare mai largă a proprietății funciare în Secuime și în zonele locuite de români poate constitui subiectul unei lucrări aparte.

Ultima parte a lucrării este consacrată pentru publicarea unui set valoros de documente (și anexe).

În concluzie dorim să subliniem că teza de doctorat a domnului Boar este o realizare importantă, care aduce completări originale și interesante pentru un domeniu mai puțin cultivat a istoriei românești. Un merit demn de subliniat al candidatului este că aduce în circulație o documentație în mare parte necunoscută, care îmbogățește istoriografia românească și imprimă lucrării o notă de originalitate. Doctorandul stăpânește o metodă de cercetare modernă, dovedind în același timp capacitate de interpretare a datelor furnizate de izvor.

Unele observații sau rezerve în prezentul referat urmăresc atragerea atenției autorului asupra unor probleme care cer înainte de toate analize mai profunde la prelucrarea materialului documentar, mai cu seamă când este vorba de surse atât de bogate ca în prezent.

În ansamblu privind cele analizate și apreciate consider că lucrarea de față corespunde exigențelor științifice și metodologice unei teze de doctorat, prin urmare o recomand favorabil comisiei de specialitate în vederea acordării titlului de doctor în istorie, doctorandului Liviu Boar.

Cluj-Napoca la 20 iunie 2004

Dr. Magyari Andrei

REFERAT

asupra tezei de doctorat „Românii din scaunele Ciuc, Giurgeu și Casin în secolul al XIX-lea” pregătită de dl.prof. *LIVIU BOAR* sub îndrumarea conducătorului științific prof. univ. dr. *TEODOR PAVEL*

Teza de doctorat alcătuită de dl.prof. LIVIU BOAR, director la Arhivele Naționale, Direcția județeană Mureș se constituie într-o izbutită reconstituire monografică a vieții și activității românilor din fostele scaune Ciuc, Giurgeu și Casin din secolul al XIX-lea, perioadă marcată de procesul modernizării societății transilvănene în ansamblul său și, în speță, a spațiului de sud-est a provinciei imperiului austriac și austro-ungar, locuit în majoritate de populație secuiască, în care conviețuiau însemnate enclave românești, ce și-au păstrat și manifestat identitatea etnică și națională până în contemporaneitate și, evident, pentru epoca ce face obiectul studiului realizat de autor.

Demersul științific întreprins de Liviu Boar își propune ca obiective, pe lângă introspecția introductivă referitoare la istoriografia temei abordate, definirea sistemului de organizare administrativ-teritorială în care vor evalua românii din secuime, cuantificările de ordin etno-demografice, dimensionarea locului și rolului bisericii și a școlilor confesionale românești greco-catolice în păstrarea identității naționale, corelarea activităților spirituale ale românilor din protopopiatul Giurgeului la viața culturală a românilor transilvăneni sub egida Astrei, schițarea structurilor proprietății funciare prin sublinierea formelor specifice zonale. Pornind de la fixarea acestor capitole, autorul își centrează investigațiile, ținând cont, preponderent, de criteriul dimensiunii cronologice a derulării actelor și evenimentelor, care au marcat, în plan etno-demografic, instituțional și cultural viața românilor din fostele scaune Ciuc, Giurgeu și Casin.

Din această perspectivă, teza de doctorat abordează un subiect interesant și actual de istorie locală, care a stârnit și mai stârnește uneori controverse la nivelul istoriografilor română și maghiară, îndeosebi asupra aspectelor de factură etno- demografică sau instituțională ale locuitorilor din secuime, în special al românilor, așa cum reiese, parțial și din capitolul sintetic dedicat istoriografiei, temei pusă în discuție.

Trecerea în revistă a sistemului de organizare administrativ-teritorială a spațiului dominat de populație secuiască aduce în discuție evoluția acesteia de la mai vechile forme de tip scaunal, de sorginte medievală spre cele caracteristice administrației moderne, ale comitatelor, reflectând tendințele de eliminare a structurilor de autonomie locală în favoarea celor ce tindeau să sublinieze

eforturile de unificare și centralizare, promovate, inițial, de Curtea de la Viena și, apoi, de către guvernele ungare din epoca dualistă.

Apreciem inițiativa autorului de a prezenta situația demografică a românilor din protopopiatul Giurgeului, pe parcursul secolului al XIX-lea, prin prisma datelor oferite de statisticile oficialităților cât și a surselor inedite extrase din raporturile parohiilor, relevându-se, pe traseul temporal de până la începutul secolului XX, discrepanța dintre numărul credincioșilor cultului greco-catolic și apartenența lor etnică, în unele cazuri, până la dispariția naționalității române, ca urmare a procesului natural, dar mai ales forțat, de asimilare, proces, încurajat, prin diferite metode, de către autoritățile centrale din anii dualismului, dar pus în practică de către oficialitățile civile și ecleziastice locale.

Din acest unghi de vedere, apreciem, reiterarea sintetică, de către autorul tezei, a metodelor de asimilare, sub raport confesional și etnic practicate de către autoritățile locale în zona protopopiatului Giurgeu, care relevă pierderea identității naționale a unei părți însemnate din masa românilor, prezenți în enclavele spațiului secuiesc, sub impactul presiunilor administrative, dar și ca urmare a precarității înzestrării materiale, a majorității parohiilor locuite de către aceștia, cu mijloacele necesare întreținerii bisericilor și școlilor confesionale, fiind, în consecință, tentați sau forțați să-și decline, în timp, apartenența etnică sau chiar și pe cea confesională.

Pornind, pe bună dreptate, de la considerația că biserica și școala confesională au fost instituțiile prin care românii din secuime și-au păstrat identitatea etno-confesională, Liviu Boar investighează, folosind o apreciabilă documentație edită și inedită, mai întâi evoluția bisericii greco-catolice, consemnând organizarea protopopiatului Giurgeului, prezența și activitatea protopopilor, înzestrarea parohiilor cu lăcașe și obiecte de cult, activitatea celor mai de seamă reprezentanți ai clerului, dintre care, un loc aparte, prin zelul depus pentru propășirea bisericii și vieții spirituale și culturale a românilor din zonă, îl ocupă protopopul Elie Câmpeanu, una din personalitățile ce s-a impus prin rodnică sa activitate în timp și spațiul Mureșului Superior până în perioada interbelică.

Conceput ca un subcapitol aparte, materialul referitor la circulația cărții religioase românești întregește nu numai informația privind înzestrarea bisericilor greco-catolice cu obiecte de cult, cât și imaginea solidarității spirituale panromânești, care depășește, cu mult limitele spațiale ale protopopiatului Giurgeu, prin reliefarea prezenței unor lucrări editate și provenite firesc, din centrul spiritual al Blajului, dar și din tipografiile române ortodoxe de la Sibiu sau din Principatele Române, unele dintre ele adevărate monumente ale limbii și culturii românești din veacurile XVI-XVIII.

Considerațiile privind situația învățământului primar confesional, cuprinse într-un consistent capitol, aduc în discuție, deopotrivă, problemele organizării,

funcționării și înzestrării acestuia, cât și a încadrării lor cu personal calificat, reliefându-se impedimentele, uneori insurmontabile, de ordin material pentru susținerea instituțiilor școlare și salarizarea personalului didactic, eforturile deosebite ale restrânsei elite a satelor și a populației românești de a susține și permanentiza școala românească din perspectiva răspândirii științei de carte, dar și a menținerii prin intermediul ei, a sentimentelor și conștiinței naționale în consens cu cerințele modernizării instrucției școlare, dar și în contextul nepropice al unei legislații restrictive și părtinitoare din domeniu, promovată de oficialitățile timpului. Apreciem, de asemenea, integrarea în paginile lucrării a unor date inedite, semnificative pentru evoluția școlilor profesionale, fie în privința definirii unei situații statistice a elevilor școlarizați, fie sub raportul înregistrării, aproape exhaustive, a cadrelor didactice, care au funcționat și au activat în școlile protopopiatului Giurgeu, informații întregite de comentariile concludente rezultate din inspecțiile îndeplinite de administratorii protopopiatului sau de către reprezentanții oficialităților, care, adeseori constatau slaba înzestrare a școlilor cu localuri adecvate sau carențele privind încadrarea lor cu învățători suplینitori. Cu toate acestea, majoritatea concluziilor reliefează eforturile notabile ale învățătorilor, care reușesc, înfruntând lipsurile materiale, să ofere, pe ansamblu, calitatea minimă necesară derulării procesului de învățământ, reușind să realizeze prin îndemânarea și talentul lor pregătirea corespunzătoare a elevilor școlarizați. Din această perspectivă sunt amintite reușitele unor elevi, cu rezultate meritorii în școala elementară, la școlile gimnaziale și liceale romano-catolice sau greco-catolice de la Blaj, prezența unora dintre ei la universitățile din Imperiul austro-ungar.

Apreciabile, deși mai puțin bogate decât în alte zone ale Transilvaniei, sunt informațiile aduse de autor, referitoare la implicațiile timpurii dar notabile, ale elitelor românilor din zonă, în mișcarea și viața culturală a românilor transilvăneni de sub patronajul Astei prin intermediul despărțământului Reghin, ce cuprindea și zonele Ciucului și Giurgeului și a unei subfiliale, semnificativ constituite, la Subcetate.

Succinta abordare a evoluției structurilor funciare, de la formele de organizare feudală spre cele moderne ale economiei de piață, cu accent pe datele oferite de conscripția Czirakiană, aduce în dezbatere și aspectele specifice ale statutului acesteia printre care existența posesoriatelor, forme de proprietate comunitare, ce cuprindeau întinse suprafețe de pădure și pășune, de uzufructul cărora se bucurau obștea locuitorilor comunelor respective.

Corpusul bogat de documente care încheie și pe care în bună măsură, se susține conținutul tezei are și rolul de a suplini și întregi prezentarea tematică propusă de autor, fiind astfel, nu numai un valoros capitol, extrem de ilustrativ și de util în economia lucrării, ci și o parte componentă și funcțională ce întregește și chiar lărgeste informația acesteia, îi oferă culoarea limbajului, dar și a formelor

și conceptelor mentale specifice epocii.

Parcurgerea tezei de doctorat ne prilejuiește și ocazia avansării unor recomandări ce pot să contribuie la amplificarea și augumentarea conținutului său monografic, mai ales că autorul a fost, în unele investigații, extrem de parcimonios și de reținut în folosirea sau interpretarea materialului documentar, în cea mai mare parte inedit. Astfel, considerăm că referințele privitoare la situația demografică pot fi substanțial lărgite prin revederea registrelor de stare civilă ale parohiilor, precum și, datelor recensămintelor pentru evaluarea fenomenelor natalității, nupțialității și mortalității sub impactul unor schimbări majore din sfera social-economică, din palierul politic sau al răspândirii epidemiilor, evenimente, ce au stimulat sau au afectat evoluția etno-demografică a românilor.

De asemenea, considerăm necesară reparcurgerea subcapitolului privind circulația cărții românești din perspectiva surprinderii însemnărilor efectuate de cărțile bisericești de diferiții lor proprietari, care au surprins, în multe cazuri, evenimentele cele mai însemnate pe care le-au trăit comunitățile umane respective și care, la rândul lor, pot întregi informațiile documentare de altă factură.

Nu în ultimul rând, am solicita autorului, în perspectiva publicării lucrării, să lărgescă analiza referitoare la structurile proprietății funciare prin folosirea datelor statistice oferite de recensămintele oficiale pentru a lărgi dezbateră asupra vieții cotidiene a locuitorilor din comunitățile românești. În completare, un interes însemnat ar suscita informațiile de ordin etnografic, numeroase și semnificative, cuprinse chiar în documentele anexate, care s-ar constitui astfel într-un capitol nou ce ar spori aria de cuprindere a studiului monografic propus de autor.

Având în vedere considerațiile pozitive, ce vizează noutățile din conținutul lucrării, susținut de folosirea unui valoros fond informativ, în cea mai mare parte inedit, capacitatea autorului de a sistematiza și aprofunda bogatele surse documentare, propunem acordarea titlului de doctor în istorie, domnului prof. Liviu Boar.

Târgu Mureș, la 28 iunie 2004

Prof.univ.dr. Vasile Dobrescu

Universitatea „Petru Maior” din Târgu Mureș

REFERAT
la teza de doctorat cu titlul
Românii din Scaunele Ciuc, Giurgeu și Casin în secolul al XIX-lea,
de doctorand Liviu Boar¹

dr. Tudor Rățoi

Teza propusă de doctorand Liviu Boar abordează o temă de mare interes istoric și istoriografic, care, oarecum explicabil din perspectiva istoriografiei maghiare, a fost neglijată ori tratată unilateral de aceasta și, paradoxal, nu s-a bucurat de atenția cuvenită din partea istoriografiei românești mai vechi sau mai noi.

Este, de altfel, argumentul esențial, subliniat de autor, încă de la început, în lumina căruia s-a angajat la efortul, nu tocmai ușor, de a pune în lumină, folosind bibliografia aferentă și o seamă de mărturii documentare edite și inedite, ceea ce este definitoriu sub aspect istoric pentru comunitatea românească din zona cunoscută în limbajul obișnuit sub numele de *Secuime* și precizată în lucrare ca regiunea delimitată de fostele scaune Ciuc, Giurgeu și Casin.

Referințele bibliografice și cele documentare arată peremptoriu că Liviu Boar cunoaște bine terenul pe care se mișcă, sprijinit de cercetări personale mai vechi în jurul temei și pe documente al căror conținut este exploatat cu pricepere pe direcțiile de bază ale lucrării.

Este de reținut, după opinia noastră, în primul rând, că autorul a ales să-i privească pe românii din perimetrul celor trei scaune de-a lungul unui interval de timp – secolul al XIX-lea – de cea mai mare însemnătate pentru soarta lor, perioadă în care tendințe istorice anterioare – și avem în vedere deznaționalizarea cu toate consecințele sale - s-au accentuat acum decisiv, producând efectele binecunoscute, identificabile și astăzi.

Pentru a pune în evidență această realitate istorică, pe bună dreptate, autorul s-a oprit asupra factorilor de spiritualitate românească din regiunea supusă investigației istoriografice, fiindcă este axiomatic că pierderea identității

¹ Textul de față a fost scris în anul 2004, cu prilejul susținerii tezei de doctorat de către prietenul Liviu Boar. În acea împrejurare, Liviu m-a rugat să-mi spun, *din afară și cu obiectivitate*, părerea asupra lucrării pe care urma s-o susțină, nu peste mult timp, la prestigioasa Universitate din Cluj-Napoca. Întrucât până la urmă autorul n-a mai avut nevoie de un astfel punct de vedere asupra tezei, schimbându-se, chiar atunci, procedura de susținere a doctoratului, ofer spre publicare ceea ce am socotit util, *la cald*, să spun despre lucrare, fiind convins că aprecierile din 2004 rămân valabile și astăzi, la mai mulți ani de la tipărirea tezei și de la intrarea ei în circuitul științific.

unei comunități etnice mai mari sau mai mici, dacă nu începe, în orice caz, se desăvârșește întotdeauna pe tărâm cultural.

Autorul pornește de la constatarea că, la începutul secolului al XIX-lea, populația românească din sud-estul Transilvaniei, din *Secuime*, evident minoritară aici, era totuși numeroasă, pentru ca până spre sfârșitul veacului ea să-și piardă în mare parte identitatea națională și religioasă. De fapt, după cum au observat chiar fruntașii români din acea epocă, mai întâi s-a pierdut identitatea religioasă, părăsindu-se biserica greco-catolică, covârșitor majoritară la românii de aici, apoi s-a pierdut și identitatea națională.

Cei mai mulți dintre autorii (de pildă, Sabin Oprean, Teodor Chindea, G. Popa-Lisseanu) care au încercat să explice acest fenomen – și Liviu Boar le împărtășește, credem, justificat, părerea – l-au pus pe seama sărăciei populației românești din localitățile rurale ale zonei, fapt ce nu i-a permis acestuia să susțină material biserica și pe slujitorii ei. De partea cealaltă, comunele secuiești și-au avut bisericile lor bogate și puternic sprijinite de stat, considerate factor solid nu numai de coeziune cetățenească și națională, ci și „de deznaționalizare a elementului românesc, lipsit de posibilitatea întreținerii unui cult al său”, statul văzând în casele sale de rugăciune, în primul rând, „cuiburi de răzvrătire”.

Departat de orice intenție de mistificare a realității istorice, Liviu Boar subliniază statutul comunitar relativ solid al românilor din *Secuime* la începutul secolului al XIX-lea, întemeindu-se pe documente de statistică demografică de primă mână – în primul rând *șematisme*le bisericii greco-catolice, multe din ele cunoscute și publicate – dar și pe alte documente asemănătoare ca gen, unele mai puțin frecventate de cercetarea istorică sau recent introduse în circuitul științific – vezi conscripția din 1829-1831 -, ca să nu mai vorbim despre conscripția din 1863, efectuată de preotul paroh George Boeriu din Lăzărești, în legătură cu credincioșii greco-catolici din Parohia Sîndomic, document semnalat și utilizat pentru prima dată de chiar teza aici în discuție.

În pofida incompletitudinii unor surse ori a caracterului lor uneori contradictoriu, autorul evidențiază un fenomen după părerea noastră esențial cu privire la situația românilor din *Secuime* și anume că în tot secolul al XIX-lea în localitățile cu populație majoritar românească (Bicaz, Bilbor, Ghimeș-Făget, Sărmaș, Subcetate), ca urmare a sporului natural favorizat de ameliorarea condițiilor de viață, numărul enoriașilor români greco-catolici s-a menținut constant, mai ales în foarte dificila a doua jumătate a veacului, în vreme ce în localitățile cu populație românească minoritară (Lăzărești, Joseni – „leagănul românismului din Giurgeu”, după Teodor Chindea, Frumoasa-Ciuc, Șoimeni ș.a.), pe fondul deprecierei vieții sale economice, s-a manifestat o scădere permanentă a numărului de enoriași români greco-catolici, ceea ce a dus la pierderea identității lor naționale. În general, acest curs a fost impus prin constrângeri și persuasiuni

ale instituțiilor exprimând voința majorității, dar n-au lipsit nici renunțările consimțite de români la biserica strămoșească, pe fondul credulității, manipulării și ignoranței acestora, secondate de trecerea lor la cultele majoritare în frunte cu catolicismul.

Este un merit important al lucrării de a sublinia că o asemenea tendință n-a fost atotcuprinzătoare, comunitatea românească dând naștere organic, din interiorul ei, curentului potrivnic, de apărare, susținut, cât s-a putut, de biserica sa ancestrală și de școala confesională românească, dezvoltate prin eforturile comunității locale, cu scopul aproape programatic de preservare a limbii și credinței românești. Sunt, de aceea, printre cele mai izbutite capitolele lucrării în care autorul, arhivist reputat, ajutat de documente, unele pentru prima dată scoase la lumină în acest context - de pildă „Memorialul” românilor din Giurgeu, din 1861 -, tratează viața spirituală a românilor din *Secuime* în ipostaza acesteia de antidot la politica de deznaționalizare – dintre sinonime, pentru această noțiune, Liviu Boar crede că cel mai potrivit este acela de „maghiarizare”, mai complet decât cel de „secuizare” - promovată de autorități și de populația majoritară. Expresie a reacției la această politică a fost constituirea elitei spirituale, și nu numai, a românilor din zonă, în covârșitoarea majoritate formată din preoțimea de țară, din mijlocul căreia „s-a ridicat chiar un mitropolit, Alexandru Nicolescu”, dar și din avocați, medici și alte categorii de intelectuali afirmați în viața culturală, socială și economică a țării, mulți absolvenți ai școlilor din „Mica Romă” ori ai unor universități prestigioase din Europa centrală și de vest.

Dintre cele 29 de nume de preoți, slujitori în egală măsură ai altarului și ai cauzei românești, autorul stăruie cu deosebire asupra personalităților lui Alexandru Nicolescu și mai ales Elie Câmpeanu, cel care, primul, a semnalat „tăcerea” istoriografiei românești în legătură cu soarta românilor din sud-estul Transilvaniei, prelat și fruntaș român, luptător împotriva încercărilor de subordonare a bisericii unite românești Mitropoliei greco-catolice ungurești de Hajdúdorog (1912), magnific portretizat de Nicolae Iorga și căruia Liviu Boar i-a dedicat mai demult pagini închinat apostolatului său printre românii de aici.

Lucrarea aduce argumente puternice că, prin școală, căreia îi este rezervat un paragraf special, și prin biserică, românii din *Secuime* au făcut eforturi perseverente de a se păstra în spațiul spiritualității românești. Sub acest aspect, este absolut impresionant inventarul prezentat de autor cu privire la cartea veche românească, manuscrisă și tipărită, descoperită sau care a circulat printre românii de aici, numeroase exemplare venind din Țara Românească (dinspre Târgoviște) sau din Moldova, prin donații sau pe alte căi, ceea ce, potrivit expresiei inspirate a unuia dintre cunoscătorii domeniului, citați de autor, Nicolae Sulică, a conferit omogenitatea indiscutabilă a vechilor biblioteci parohiale, inclusiv în sud-estul

Transilvaniei, unde „în fiecare bisericuță românească” palpita „sufletul neamului întreg” și „conștiința unității lui prin limbă și credință”.

După înființarea ASTREI, la acest climat a contribuit și *Asociațiunea* care, prin despărțământul ei de la Reghin, și-a propus să nu-i lase în afara razei sale de acțiune pe românii din Giurgeu și din regiunea învecinată.

Concluzia lucrării este că românii din fostele scaune Ciuc, Giurgeu și Casin au constituit în secolul al XIX-lea o realitate vie și complexă, despre care depun mărturie fapte istorice grăitoare, precum și fapte mai puțin explicite, dar nu mai puțin semnificative, cum sunt numele de locuri și mai cu seamă cele de familie și de persoane, de incontestabilă sorginte românească, deși îmbrăcate în haine ungurești.

Prin construcție și soliditate, prin felul în care este condus discursul și sunt valorificate cercetările anterioare, prin argumentație, prin dimensiunea monografică a studiului, deși nemărturisită direct, prin anexele documentare consistente și nu în ultimul rând prin imensa bibliografie, periodizată în viziune proprie de autor, în mare parte în limba maghiară și ca atare destul de greu accesibilă cititorului român, lucrarea lui Liviu Boar reprezintă o reușită, o contribuție remarcabilă la cunoașterea unui capitol de istorie românească, într-un cuvânt o lucrare ce se recomandă prin ea însăși, care îl recomandă pe autor în direcția și în scopul pentru care a fost alcătuită și care, spre beneficiul interesaiților și al pasionaților de istorie, va trebui fără îndoială publicată în varianta ei princeps.

**Sovata - 2006 Ionel Secăreanu, Tudor Rățoi, Dan Ovidiu Pintilie,
Alexandru Cîmpean, Liviu Boar**

STUDII

ARHIVISTICĂ

UNELE PARTICULARITĂȚI ALE PRELUCRĂRII DOCUMENTELOR CONSTITUITE ÎN FONDURI PERSONALE SAU FAMILIALE.

Prof. Univ. Dr. Corneliu Mihail LUNGU

În pofida faptului că în ultima vreme se discută tot mai des – într-o relativă cunoștință de cauză - despre arhivele tehnice, electronice, video, informatice etc, există încă însemnate și foarte importante cantități de documente ce au fost create, ori adunate cu grijă și pasiune de diverse personalități și familii, de-a lungul vieții și activității lor. Asupra rolului și menirii unor astfel de arhive pentru istoria oricărei nații, dar și pentru civilizația și cultura universală, nu este cazul să insistăm în rândurile de față, întrucât clasicii arhivisticii românești și ai celei europene au făcut-o cu autoritatea lor științifică, iar la congresele, simpoziioanele și mesele rotunde ale Consiliului Internațional al Arhivelor, problematica a constituit adesea obiectul unor ample dezbateri.

Înainte de a încerca să supunem atenției unele particularități metodologice ale ordonării și inventarierii mărturiilor documentare de acest gen, credem că se impune, în primul rând, să definim cele două concepte, chiar dacă ele au fost adoptate de practica arhivistică.

După parcurgerea și compararea definițiilor întâlnite în lucrări și studii de specialitate am ajuns la concluzia că **fondul personal de arhivă** poate fi definit ca reprezentând ansamblul documentelor rezultate în urma existenței unei persoane care a activat și îndeplinit diverse responsabilități în domeniile: politic, economic, social, diplomatic, didactic, cultural-științific etc.

În ceea ce privește conceptul de fond familial, după aceleași investigații, se poate aprecia că reprezintă totalitatea mărturiilor documentare create de membrii unei familii, sau de către diverși membri ai unor familii, care au, însă, un descendent comun, ori sunt înrudiți prin alianță. Fără a fi considerată o particularitate, socotim, totuși, că se impune o mențiune specială în ceea ce privește stabilirea titlaturii fondului personal. De regulă, elementele de identitate ale unui asemenea fond sunt compuse din numele de familie, prenumele creatorului de fond și inițiala prenumelui tatălui, la care se adaugă, desigur, anii de viață ai titularului, care devin și anii extremi ai fondului. Legat de acest ultim aspect trebuie, de asemenea, să luăm în calcul și posibilitatea existenței în cadrul

unui fond personal a unor documente integrate datorită activității laborioase și strădaniei creatorului de fond, ale căror acte pot depăși anii de viață ai titularului, respectivele documente determinând anii extremi ai fondului.

Înainte de a demara operațiunile de prelucrare a unui fond personal, se întocmește **Planul metodic de lucru**, care trebuie să țină seama de principalele categorii și genuri de documente ce pot fi grupate, de regulă, astfel:

a) Actele referitoare, în mod nemijlocit, la creatorul de fond, între acestea, prioritate având: actele de stare civilă; cele privind studiile și specializările efectuate; apoi cele în temeiul cărora persoana a fost desemnată să ocupe diverse funcții, sau să desfășoare unele activități; să îndeplinească misiuni politice ori diplomatice; să participe la congrese, sesiuni, simpozioane, conferințe, mese-rotunde, seminarii interne și internaționale, alte manifestări științifice, cultural-artistice, educative etc.

b) Actele de proprietate ale titularului și cele rezultate în urma administrării și exploatării lor; actele de vânzare-cumpărare, de moștenire, arendare și ipotecare; documentele privind statutul și evoluția juridică a proprietăților, procesele de proprietate și succesiune; inventarele bunurilor mobile și imobile. În aceeași categorie de documente se includ și registrele de evidență și socoteli; eventualele conscripții, catagrafii, recensăminte, hotărnicii și topografii; procese-verbale și rapoarte privind inspecțiile efectuate asupra domeniilor; documente privind forța de muncă utilizată, drepturile și îndatoririle personalului angajat; bilanțurile și rapoartele referitoare la rezultatele obținute și circulația produselor; documente privind raporturile cu alte instituții.

După cum se poate constata, documentele din această categorie, prin multitudinea genurilor și cantitatea lor, pot aduce în discuție unele particularități ce trebuie avute în vedere. În primul rând, dacă numărul lor este considerabil și totodată se referă la proprietăți reprezentate de moșii, sau domenii diferite, care au aparținut, însă, creatorului de fond, documentele se pot grupa separat pentru fiecare domeniu, sau moșie în parte. În aceeași măsură pot fi întâlnite și situații în care numărul documentelor despre proprietăți și administrarea lor este foarte redus. Drept urmare, documentele în speță pot fi incluse în categoria actelor personale ale creatorului de fond.

c) Un segment foarte important îl constituie gruparea documentelor ce au fost create și au rămas de-a lungul vieții titularului de fond. Din acest punct de vedere vor fi ordonate și prelucrate mărturiile documentare privind activitatea, funcțiile, responsabilitățile și misiunile de ordin politic, economic, social, cultural, religios, științific, didactic și diplomatic etc, realizate de-a lungul vieții de cel care a lăsat în urma sa un fond arhivistic personal. Totodată, aici vor fi incluse și documentele primite de titular din partea unor personalități ale vremii, sau instituții cu care a colaborat, ori a corespondat.

d) Câteva particularități sunt de reținut și în privința documentelor constituite din manuscrise, memorii, jurnale, caiete de însemnări și note personale ale creatorului de fond. Dintre acestea, manuscrisele de natură științifică se ordonează, de regulă, tematic, iar în cadrul fiecărei teme se pun cronologic. În aceleași unități arhivistice vor fi grupate manuscrisele lucrărilor științifice și literare, ordonate cronologic și numerotate conform normelor aplicate la celelalte documente arhivistice. În cazul lucrărilor artistice și reproducerilor de artă, numerotarea se va face numai pe verso, în partea din stânga sus. O mențiune specială se impune a fi făcută pentru manuscrisele ce au fost deja numerotate de către autor, respectivele documente nemaifiind numerotate în procesul prelucrării lor arhivistice.

e) Documentele reprezentate de scrisorile primite de titular de la diverse persoane, ori instituții împreună cu efectele poștale de valoare, precum: plicuri, timbre, ilustrate, la care se adaugă conceptele scrisorilor redactate de creator reprezintă, toate la un loc, corespondența, o altă categorie importantă de mărturie cu un rol și o importanță informațională aparte în cadrul unui fond personal. Corespondența primită de titular se ordonează alfabetic, ordinea fiind dată de numele emitenților, iar în cadrul lor se pun cronologic. La rândul lor, conceptele scrisorilor expediate se grupează, de asemenea, alfabetic, după numele destinatarului, și în cadrul lor, cronologic. Dacă în fond se întâlnesc și concepte ale răspunsurilor la diverse scrisori, acestea se vor ordona alături de cele cărora le corespund. În cazul scrisorilor care poartă mai multe semnături, ordonarea se realizează după numele emitentului principal, sau al celui mai important, iar cele ai căror corespondenți nu au putut fi identificați se vor remite, într-o ordine cronologică. Nu în ultimul rând, trebuie menționat că toate documentele care însoțesc scrisorile, inclusiv fotografiile, nu se vor separa de originalele unde au fost anexate inițial.

f) Întrucât practica arhivistică a validat și situațiile în care, la nivelul unui fond personal, s-au păstrat diverse fotografii, se impune să stăruim și asupra modului în care vor fi tratate. Din capul locului trebuie remarcat că este vorba de alte fotografii decât cele incluse în corespondență. Asemenea documente se ordonează separat și se inventariază conform principiilor metodologice privind prelucrarea documentelor fotografice.

g) O categorie ceva mai restrânsă ca volum, dar importantă prin natura informațiilor oferite o reprezintă documentele provenite de la diverse persoane care s-au referit, au făcut aprecieri, ori au dedicat unele materiale titularului de fond. De asemenea, aici vor fi grupate studiile privind viața creatorului, note, însemnări, articole, recenzii, note bibliografice de la lucrări și studii. Toate documentele de acest gen vor fi ordonate alfabetic, după numele fiecărui autor, sau cronologic, în raport și de cantitatea mărturiilor.

h) La nivelul unui fond personal se întâlnesc, adesea, și documente reprezentate de diverse instrumente contemporane de evidență: registre și inventare, tabele statistice, chiar registre de intrare-ieșire etc. Asemenea surse documentare vor fi prelucrate conform metodologiei specifice genurilor și categoriilor respective de mărturii arhivistice.

La fel ca în cazul celorlalte fonduri arhivistice, în final, inventarul rezultat va fi însoțit de o prefață în care se vor prezenta date esențiale despre viața și activitatea creatorului, apoi detalii cu privire la natura documentelor, modul cum au fost prelucrate și principalele informații sau domeniile la care se fac referiri. Socotim că nu este de prisos să stăruim și asupra necesității numerotării filelor inventarului și certificării lui sub semnătura specialistului ce l-a realizat.

În ceea ce privește prelucrarea documentelor constituite în **fonduri familiale**, se poate aprecia că numărul particularităților este mai redus în comparație cu cele specifice fondurilor personale. Totuși, pentru a rezolva cu operativitate, operațiunile de ordonare și inventariere a documentelor din fondurile familiale trebuie avute în vedere câteva elemente de bază:

a) La nivelul unui asemenea fond, mai întâi, vor fi grupate actele referitoare la familia respectivă, în toată componența ei. Prioritate vor avea documentele care dovedesc drepturile, privilegiile, proprietățile și modul de administrare a tuturor bunurilor familiale, precum și actele genealogice. Toate asemenea documente vor fi ordonate în funcție de cantitatea lor, cronologic, iar în cazul în care numărul lor este mai mare, se pot ordona pe probleme și în cadrul lor, cronologic.

b) Un loc aparte pot ocupa actele juridice, în special cele referitoare la procesele avute de familia în cauză. Respectiv documente se vor ordona pe procese și cronologic.

c) În cadrul unui fond familial pot fi întâlniți mai mulți membri, unii dintre ei cu activitate și atribuții importante în societate și viața publică. În asemenea situații documentele membrilor familiei vor fi ordonate pe persoane, separat, în temeiul recomandărilor făcute pentru fondurile personale.

d) Din cele prezentate mai sus s-ar putea deduce că în final vor rezulta două inventare arhivistice de gestiune, unul pentru familie, celălalt al membrilor familiei. În realitate, se va realiza doar un singur **inventar** pentru fondul familial, în cadrul căruia în prima parte vor fi incluse documentele privind întreaga familie, prezentate în mod cronologic. În același inventar, și în continuare, vor fi prezentate documentele membrilor familiei, pentru fiecare component în parte, cu mențiunea specială ca înaintea fiecărui membru și a documentelor ce-l privesc, vor fi menționate numele și prenumele membrului respectiv, precum și anii extremi ai documentelor privind viața și activitatea lui.

În final, inventarul fondului va beneficia de o prefață în care se fac referiri la familia creatoare a fondului și date despre principalii membri, mai cu seamă

eventualele personalități ale vieții politice, sociale, cultural-științifice. Desigur, nu vor lipsi numerotarea filelor și certificarea inventarului de evidență rezultat.

Din nefericire, problemele legate de prelucrarea documentelor constituite în fonduri personale și familiale, ca de altfel, și Problema Globală a Arhivelor, nu preocupă și nu este în atenția factorilor de decizie ai societății umane contemporane. Efectele unei asemenea atitudini inacceptabile, dusă până la iresponsabilitate, nu poate fi admisă și nu se justifică, chiar dacă omenirea este cuprinsă de crize repetate și colapsuri economice, de impotență politică și ideologică, dar, mai cu seamă, de atotcuprinzătoarea Nouă Dezordine Mondială.

**4 martie 2007 - Budapesta - Arhivele Naționale ale Ungariei
Reisz T. Csaba, Liviu Boar, Corneliu Mihail Lungu**

ARHIVELE NAȚIONALE ALE ROMÂNIEI

REVOLUȚIA ROMÂNĂ
de la 1848
ÎN CONTEXT EUROPEAN

Domnului Liviu Boșe,
Cu aceleși sentimente de alasă
prețuire, însoțite de același gând
curat, adresate întregii familii
pentru inimile lor de români,
statornici în inima României!
29 dec 1998 *Comelutungh*

BUCUREȘTI, 1998

CONSIDERAȚII PRIVIND MANAGEMENTUL UNEI STRUCTURI JUDEȚENE A ARHIVELOR NAȚIONALE – FUNCȚIA MANAGERIALĂ ANTRENAREA –

Prof. Vilică Munteanu

Moto: „*Lucrurile nu sunt greu de făcut. Greu este să fii adus în starea de a le face*”.

Constantin Brâncuși

Evoluția continuă a societății umane a constituit factorul obiectiv al apariției și dezvoltării conceptului de management. În *Dicționarul Enciclopedic* această noțiune este explicată ca „știința organizării și conducerii” sau „ansamblul activităților de organizare și conducere în scopul adoptării deciziilor optime privind proiectarea și reglarea proceselor microeconomice”. Aceste explicații sunt considerate limitate și restrictive. Se apreciază că managementul are o triplă semnificație: disciplină științifică de formare profesională, proces practic de muncă intelectuală și centru de decizie¹.

În mod frecvent se utilizează noțiunea de management pentru a desemna disciplina care furnizează ansamblul de cunoștințe despre modul de acțiune a conducătorilor. Managementul, ca disciplină științifică, explică natura și trăsăturile procesului de conducere și oferă cunoștințele specifice formării și orientării activității managerilor.

Managementul a apărut ca rezultat al procesului practic de muncă, într-o formă empirică, bazat pe elemente intuitive: talent, experiență, capacități personale etc. ale conducătorului, care a fost conștientizat prin imaginea unor obiective ce trebuie atinse într-un anumit interval de timp. Ca activitate practică, managementul poate fi considerat ca un tip special de muncă intelectuală prin care o persoană (managerul) determină alte persoane (subordonații) să desfășoare anumite activități în vederea obținerii unuia sau mai multor obiective prin care se previzionează țintele, se organizează activitățile, se antrenează oamenii, se coordonează eforturile și acțiunile, se controlează și se reglează modul de desfășurare a activităților sistemului condus².

1 E. Burduș, Gh. Căprărescu, *Fundamentele managementului organizației*, Editura Economică, București, 1999, p. 14.

2 Dumitru Bontaș, *Bazele managementului firmelor*, Editura Moldavia, Bacău, 2000, p. 11.

Managementul are cinci funcții: **previziunea, organizarea, antrenarea, coordonarea și controlul**. În cadrul activității de conducere a unei structuri județene a Arhivelor Naționale toate funcțiile manageriale au importanța lor și trebuie avute în vedere în totalitate, dar considerăm că un rol deosebit de important pentru bunul mers al instituției și pentru obținerea rezultatelor bune de către întreg colectivul îl are funcția managerială **antrenarea**, pe care ne-am propus să o evidențiem în materialul de față și care, credem noi, stă la baza celor mai multe realizări pe toate planurile ale instituției noastre. **Antrenarea** este funcția managerială care include, la nivelul organizației, direcționarea și dinamizarea oamenilor în scopul îndeplinirii obiectivelor instituției. Pentru aceasta sunt necesare cunoașterea și înțelegerea resursei umane, modul de exercitare a puterii pentru motivarea sau constrângerea salariaților în procesul muncii³.

În orice instituție ori firmă resursa umană constituie unul dintre factorii primordiali care-i asigură existența și evoluția. Oamenii reprezintă forța creatoare sub aspect spiritual, științific, tehnic și economic. Eficacitatea și eficiența utilizării celorlalte resurse depinde într-o măsură hotărâtoare de resursa umană⁴. Succesul în antrenarea managerială presupune înțelegerea particularităților factorului uman sub aspectul **creativității și inovării**, a **modelelor umane**, în general și a **modelelor comportamentale ale salariaților**, în special.

Creativitatea și inovarea pot îmbrăca mai multe forme după domeniul în care se desfășoară (tehnică, economică, managerială etc.), sau în funcție de amploarea participării (individuală, colectivă, socială). Trăsăturile definitorii ale creativității sunt noutatea și originalitatea răspunsurilor, ideilor și comportamentelor. Inovarea înseamnă promovarea rezultatelor creativității și efectuarea schimbărilor necesare pe baza acestora.

Majoritatea specialiștilor în domeniu consideră că există patru etape ale procesului de creație și inovare: *prepararea, incubația, iluminarea și verificarea*⁵. Importanța fiecărei etape diferă de la un domeniu la altul. Astfel, pentru domeniul științific, specific instituției Arhivelor Naționale, spre deosebire de altele, prepararea este foarte importantă.

Amplificarea potențialului creator și novator se poate realiza prin metode și tehnici de stimulare: metode de abordare logică (specifice etapelor de preparare și incubație), precum și metode euristice sau imaginative (specifice etapelor de iluminare și verificare)⁶.

_____ **Îndeplinirea cu succes a funcției manageriale de antrenare este determinată,**

3 *Ibidem*, p. 178.

4 Ovidiu Niculescu, Ion Verboncu, *Management*, Editura Economică, București, 1995, p. 471.

5 E. Burduș, Gh. Căprărescu, *op. cit.* p. 285.

6 *Ibidem*, p. 287 – 294.

în cea mai mare măsură, de înțelegerea particularităților fiecărui om în cadrul procesului de muncă. Particularitățile membrilor colectivelor au determinat pe cercetătorul E. Schein să aprecieze că marea diversitate de modele umane poate să fie ordonată în patru categorii generale, pe care le prezentăm în continuare⁷:

- 1) **Omul economic** – caracterizat prin comportament pasiv, fără manifestări afective, interesat numai de stimulentele economice în virtutea cărora poate fi controlat și antrenat în procesul de muncă.
- 2) **Omul social** – modelul care pe lângă interesele individuale are și ample implicări sociale determinate de nevoia realizării personale în raport cu ceilalți membri ai colectivului. Omul social este motivat de dorința întreținerii unor relații sociale restrânse și plăcute, exercitând influență asupra celorlalți colegi de muncă.
- 3) **Omul autodidact** – caracterizat prin dorința de autoperfecționare în activitatea pe care o desfășoară și se bucură de independență și aprecieri privind competența profesională. Omul autodidact crede că performanțele sunt posibile prin implicarea responsabilă, fără constrângeri, în procesul muncii.
- 4) **Omul complex** – modelul cel mai evoluat, motivat de o gamă largă de interese care se pot combina în diverse moduri. Omul complex se implică interactiv în toate procesele de muncă ale instituției, contribuind eficient și eficace la succesul unității.

Potrivit cercetătorului american Douglas Mc Gregor modelele umane se ordonează între două limite, definite prin postulatele teoriilor „X” și „Y”. Analizând postulatele celor două teorii se constată că „Teoria X” prezintă modelul negativ, pesimist, static și rigid, iar „Teoria Y” modelul dinamic, optimist și flexibil. Între cele două modele există infinitatea oamenilor obișnuiți, care accentuează diversitatea naturii umane și complexitatea procesului de antrenare managerială⁸.

Una dintre componentele majore ale antrenării este **motivația**, care se definește ca o sumă de decizii și acțiuni prin care se determină toți oamenii interesați de soarta firmei să contribuie, direct sau indirect, la realizarea performanțelor organizației pe baza corelării intereselor și aspirațiilor comune⁹. Motivația este alcătuită din două mari categorii de elemente: **motivele și stimulentele**¹⁰. **Motivele** sunt cauze sau rațiuni resimțite de oameni ca expresie a nevoilor și așteptărilor personale, manifestându-se, de regulă, ca agenți stresori. **Stimulentele** sunt resimțite ca factori motivaționali și fac parte din mediul de activitate creat de

7 L. Titu, *Management*, Editura Universității „Ștefan cel Mare” Suceava, 1997, p. 128.

8 Dumitru Bontaș, *op. cit.*, p. 184.

9 Ovidiu Niculescu, Ion Verboncu, *op. cit.*, p. 471.

10 E. Burduș, Gh. Căprărescu, *op. cit.* p. 481 – 482.

manageri în scopul orientării și încurajării eforturilor umane spre performanță în muncă. Stimulentele pot fi: economice, intrinseci și relaționale. Identificarea nevoilor și așteptărilor individuale, urmată de cuplarea lor cu diversele categorii de stimulente, scoate în evidență caracterul de artă al managementului¹¹.

Și principiile prezentate mai sus ne orientează în organizarea activității serviciului nostru și, în urma analizării posibilităților, capacităților, aptitudinilor și tuturor calităților, dar și neajunsurilor ori anumitor inabilități sau preferințe, am încercat să stabilim sarcini pentru fiecare membru al colectivului în așa fel încât să ajungem la o eficiență maximă, iar îndeplinirea celor mai multe din obiective să fie realizată cu plăcere și simț de răspundere. Acest fapt presupune o bună cunoaștere din partea șefului a fiecărui salariat, a problemelor de orice natură cu care se confruntă, inclusiv a celor personale, a filosofiei despre viață, a pasiunilor, a experienței în muncă, a posibilităților intelectuale, a modului de adaptare la diferite situații, a limitelor, a defectelor, a inabilităților, a stării de sănătate, a punctelor tari și a celor slabe, într-un cuvânt a personalității.

Antrenarea lucrătorilor începe cu implicarea acestora în stabilirea planurilor de muncă, a sarcinilor și responsabilităților. De asemenea, există o permanentă colaborare între conducător și fiecare membru al colectivului pentru rezolvarea cu operativitate și eficiență a problemelor care apar pe parcurs, de multe ori executantul fiind acela care propune soluția de urmat. Atunci când sunt chestiuni noi, care nu au mai fost întâlnite, ori apar anumite informații ce pot fi folosite în activitate și de alții, acestea sunt aduse la cunoștința celor care în muncă pot avea nevoie de ele. În activitatea instituției încercăm, cu destul de bune rezultate, să cultivăm și să încurajăm inițiativele lucrătorilor, iar când acestea se dovedesc a fi viabile se aplică în practică.

Pentru obținerea de rezultate scontate lucrătorii trebuie să aibă o anumită motivație, conștientizate de fiecare ca scopuri. Sarcina conducătorului este de a activa motivele oamenilor, de a le dirija către o muncă performantă, fără conflicte disfuncționale și fără stres negativ. Realizarea unei motivații de succes impune cunoașterea nevoilor și așteptărilor oamenilor, nevoile fiind socotite lipsurile pe care un om le resimte la un moment dat, iar așteptările sunt credințele oamenilor în existența unor șanse care pot fi valorificate printr-un anumit nivel al eforturilor și performanțelor individuale¹².

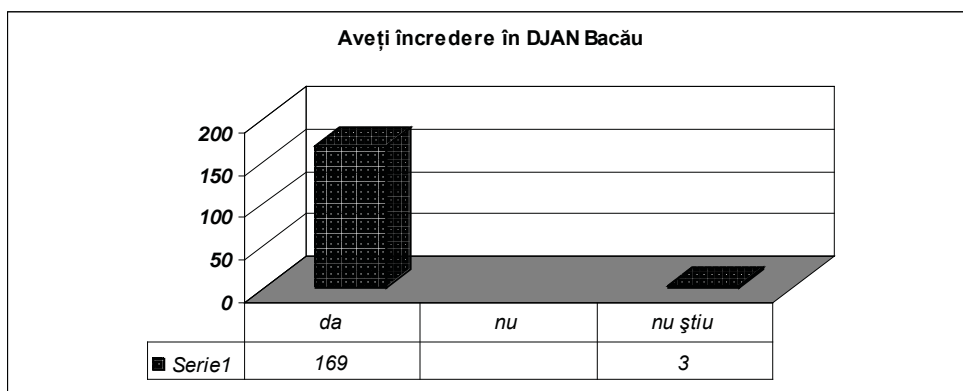
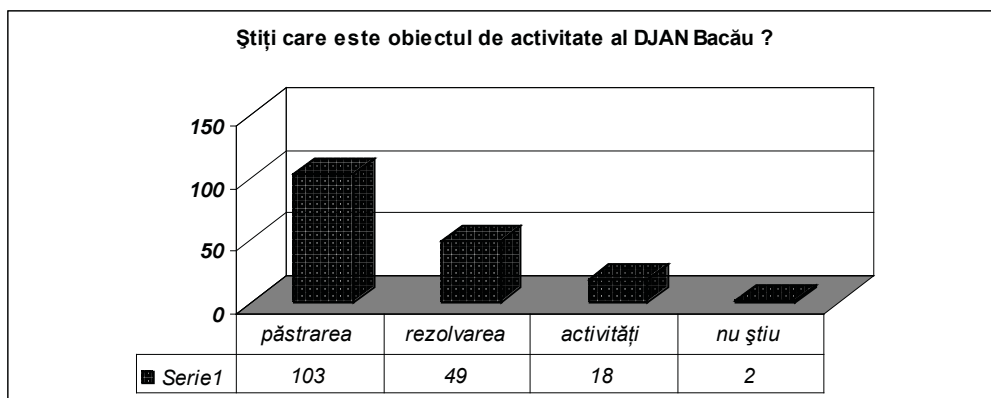
În mod obișnuit nevoile și așteptările se constituie în obiective, pe care oamenii și le propun pentru anumite perioade și pentru a le realiza sunt dispuși să-și asume sarcini și responsabilități. În mediul instituției este necesară armonizarea obiectivelor individuale cu cele ale grupului și unității folosind stimulentele.

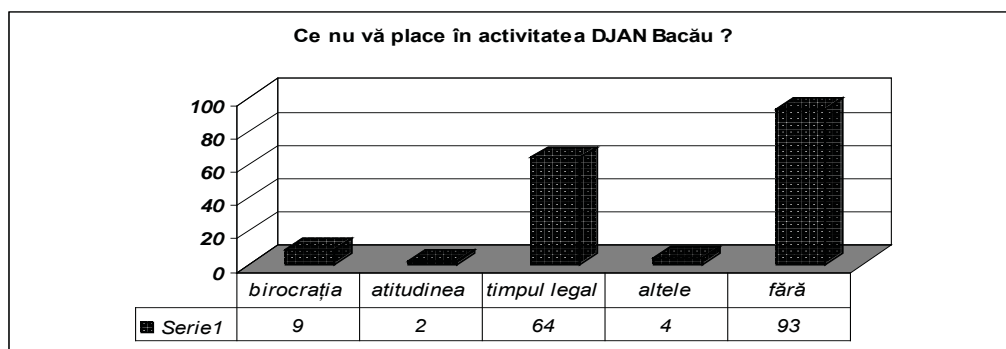
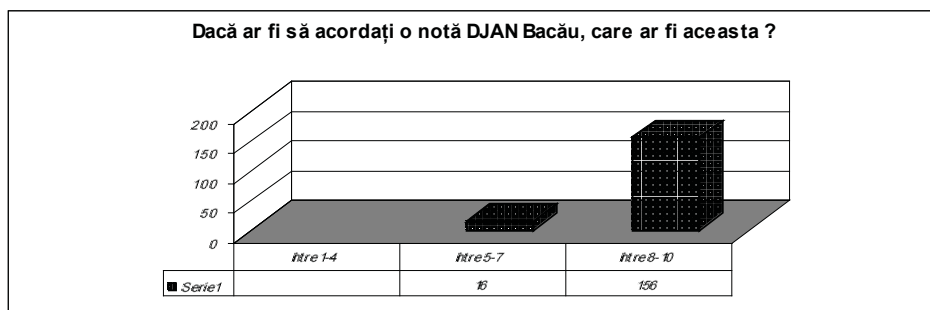
11 Dumitru Bontaș, *op. cit.*, p. 206.

12 *Ibidem*, p. 105.

Aceste stimulente sunt materializate prin: acordarea salariului de merit, premii în bani (în ultimii ani nu a mai fost posibil), plata de ore suplimentare (au fost perioade când s-au făcut asemenea plăți la instituția noastră), propuneri pentru promovare, acordarea de calificative la nivelul activității, mulțumiri și felicitări în fața întregului colectiv etc. Stimulentele au rolul de a mobiliza mai mult pe cei în cauză, dar și pe cei care doresc să-și îmbunătățească performanțele. În acest mod de câștigat are în primul rând instituția, mai ales prin faptul că una din principalele sarcini este aceea de asigurare a relației cu publicul sub diferite aspecte, iar dacă reușim să-i mulțumim pe cei care ne solicită crește prestigiul acesteia, încrederea oamenilor din afara unității că sunt tratați corect.

În perioada 7-26 septembrie 2009 am realizat un sondaj de opinie pe un eșantion de 172 de subiecți aleși aleatoriu din rândul publicului țintă al Direcției Județene Bacău a Arhivelor Naționale (petenți, cercetători la sala de studiu, arhivari de la creatori de arhivă din județ), care a urmărit să stabilească gradul de încredere al populației în instituția Arhivelor Naționale și să identifice care sunt punctele slabe în relația cu cetățeanul. Întrebările și rezultatele sondajului au fost:

După cum se poate constata din răspunsurile la sondajul de opinie cei mai mulți oameni cunosc instituția Arhivelor Naționale, au încredere în ea și o apreciază pozitiv, fapt care dovedește că lucrătorii unității sunt preocupați de rezolvarea corectă și operativă a solicitărilor, indiferent din partea cui vin acestea. Dacă până în anul 1989 Arhivele Naționale erau solicitate în primul rând de cercetători, începând din 1990 instituția este din ce în ce mai cunoscută de categorii tot mai largi de oameni, care pot să-și dobândească ori redobândească anumite drepturi, situații etc. Datorită volumului mare de astfel de solicitări în anumite perioade de timp am antrenat în activitatea de rezolvare a cererilor pentru obținerea de copii, extrase și certificate, pe lângă arhivari și arhiviștii, ori chiar unii dintre muncitori (fotoreproducător, restaurator, legător), pentru a putea răspunde în termenele legale celor care ni se adresează.

Aprecierile pe care le fac oamenii cu care venim în contact nu fac altceva decât să ne stimuleze și să ne mobilizeze și-i fac pe lucrători să se implice cu toate forțele pentru a dovedi că merită mai mult chiar decât aprecierile. Nu de

puține ori primim mulțumiri verbale din partea celor care apelează la serviciile instituției noastre, iar uneori primim și scrisori de mulțumire.

O preocupare continuă a conducătorului în exercitarea funcției manageriale de antrenare este aceea de a întreține un climat corespunzător, colegial, de colaborare între toți salariații, iar din inevitabilele conflicte care apar în procesul muncii (unele pozitive – cele funcționale, care motivează oamenii pentru a găsi idei și soluții noi, favorabile înnoirii și perfecționării muncii, altele negative – cele disfuncționale, care generează risipă de energii și timp cu consecințe defavorabile pentru unitate), dacă sunt cunoscute, înțelese și există o bună comunicare pot fi motor pentru mersul înainte. Cu cât un conducător este mai echilibrat, mai bun cunoscător, în toată complexitatea, a specificului activității pe care o coordonează, cu cât se implică mai mult în găsirea celor mai bune soluții, este receptiv la nou, indiferent de unde vine noul, cu atât colectivul este mai bun, mai unit și, nu în ultimul rând, mai bine apreciat. Important este pentru conducător să știe cum să canalizeze energiile pozitive, să promoveze ideile noi care se dovedesc a fi bune, să cunoască continuu pulsul colectivului cu care lucrează și să știe cum să aprecieze și să stimuleze pe fiecare în parte, în funcție de rezultatele personale și colective, să se implice acolo unde apar sau pot apărea disfuncționalități. În cazul instituției noastre contează și recompensa materială, atunci când se poate da, însă, credem noi, mai importantă este recompensa morală, atunci când lucrătorul conștientizează că este apreciat pentru ceea ce face.

Deși am atins doar câteva aspecte ale temei propuse, se poate aprecia că funcția managerială de antrenare presupune existența unui ansamblu complex de activități care să asigure direcționarea și dinamizarea oamenilor în scopul îndeplinirii obiectivelor unității. Aceste activități vizează cunoașterea particularităților resursei umane sub aspectul atitudinilor, comportamentului, a calităților și abilităților profesionale etc. Toate aceste particularități asigură un climat organizațional, determinat de raporturile dintre conducător și lucrători, capabil să motiveze participarea oamenilor la întreaga viață a instituției în complexitatea ei. Arta managerială presupune tenacitate și perseverență umană în legătură cu tot ce este legat de instituție și presupune utilizarea tuturor metodelor și tehnicilor de lucru, astfel încât din orice fel de conflict, de natură funcțională, menținut la un nivel optim, să rezulte avantaje pentru unitate și toate persoanele interesate de evoluția ei¹³.

13 Ovidiu Niculescu, Ion Verboncu, op. cit., p. 491.

Nivelul angajării umane, în contextul unui anumit nivel de stres și conflict, pe baza calităților, posibilităților și comportamentului economic, social și cultural al persoanelor interesate de existența și evoluția instituției, este rezultatul unui complex proces motivațional. Motivația explică de ce oamenii se manifestă într-un anumit mod, de ce își mențin această manifestare perioade lungi și în condiții nefavorabile¹⁴. Prin motivație se completează întreaga arie a cunoașterii și acțiunii în amplul și complicatul proces al antrenării manageriale.

Prof. Vilică Munteanu, Macea - jud. Arad, 15 octombrie 2010

¹⁴ Dumitru Bontaș, op. cit., p. 216.

UN RAPORT DIN 1950 DESPRE ARHIVELE DIN SECUIME

Dr.Ioan Drăgan

În calitatea ei de prima unitate a Arhivelor Statului din cuprinsul Transilvaniei, Arhivele Naționale din Cluj – Napoca deține informații de istorie arhivistică foarte importante pentru întregul teritoriu unit în 1918 cu Țara, anterioare constituirii actualelor centre ale arhivelor de stat.

Ca direcție regională pe Transilvania, Arhivele clujene au exercitat controlul, îndrumarea și au preluat arhive din cuprinsul acestei arii vaste, pe baza Legii arhivelor din 1925 până la reforma administrativă din 1950. Odată cu înființarea direcțiilor regionale de la Timișoara, Năsăud, Brașov și Sibiu, aria de competență a Clujului s-a redus treptat, de 22 la 11 județe. În anii 1951-1952 Serviciul Regional Cluj a contribuit la constituirea Serviciilor regionale din Târgu-Mureș, Oradea și Baia Mare, conform noii organizări administrative a țării.¹

Pe lângă rapoartele de control, procesele-verbale de predare-preluare, corespondența destul de bogată cu creatorii și deținătorii de arhivă din epocă, în arhiva instituției se păstrează și două grupaje de informări asupra arhivelor din toată Transilvania, constituite în urma unor situații speciale.

Primul grupaj, din anii 1933-1935, a rezultat din aplicarea modificării din 1932 a Legii arhivelor, care obliga fiecare creator de arhivă din sistemul public să trimită direcției regionale de care aparținea un inventar al dosarelor create în anul precedent. Măsura s-a aplicat în primii 2-3 ani, după care a fost abandonată, se pare, fără vreun rezultat.

Al doilea s-a constituit în urma unui chestionar lansat de Filiala Cluj a Academiei RPR la 5 septembrie 1949, cu aportul decisiv al lui David Prodan², împreună cu un *”Apel către toate sfaturile populare, autoritățile, instituțiile și*

1 I. Drăgan, *Contribuția Arhivelor clujene la dezvoltarea rețelei Arhivelor Naționale din Transilvania*, în vol. *Direcția Județeană Bacău a Arhivelor Naționale. Semicentenar*, vol. I, București, 2001, p. 84-88.

2 Pentru activitatea sa în domeniul arhivelor și situația arhivelor din Transilvania în anii imediat postbelici, vezi mai nou articolul nostru *David Prodan și arhivele Transilvaniei în perioada 1945-1950*, în *Emlékkönyv Kiss András*, Kolozsvár, 2003, p.108-125, precum și Idem, *David Prodan și Arhivele Statului din Cluj*, în vol. *D. Prodan. Puterea modelului*, Centrul de Studii Transilvane. Fundația Culturală Română, Cluj-Napoca, 1995, p. 21-27 ; Idem, *David Prodan – arhivistul și bibliotecarul*, în “Academica”, XII, 5(137), martie 2002, p. 8-9

întreprinderile de stat sau particulare”, menit să salveze izvoarele trecutului de furia nimicitoare a revoluției proletare. *Chestionarul* cuprindea, pe lângă date strict arhivistice, rubrici referitoare la arhivele preluate în urma reformei agrare și a naționalizării întreprinderilor, precum și la distrugerile și pierderile de arhivă³.

Inițiativa academică clujeană a avut un ecou deosebit. Răspunsurile primite de Arhive și Institut de la circa 8000 de creatori și deținători au făcut obiectul unei analize în cadrul Filialei Cluj a Academiei, și oferă o imagine cvasi-completă a arhivelor instituțiilor din Ardeal la mijlocul secolului XX.

Prezenta contribuție de istorie arhivistică este un raport de teren, mai potrivit spus : de periegeză arhivistică, realizată în anul 1950 de către tânărul arhivist al Direcției Regionale Cluj a Arhivelor Statului Alexandru Husar⁴, într-un context caracterizat prin revirimentul activității Arhivelor clujene, început în anul precedent, după o lungă perioadă de dificultăți majore, inaugurate de refugiul la Sibiu în anul 1940.

Arhivele Statului din Cluj, coordonate direct de către Institutul de Istorie – aflate ambele în subordinea Ministerului Învățământului Public, Direcția Învățământului Superior - au reușit în 1949-50 să readucă toate fondurile evacuate în 1940, să reia activitatea de îmbogățire a fondului documentar cu noi achiziții, să angajeze cadre noi și să reînceapă o activitate normală⁵.

De asemenea, s-au reluat preluările de fonduri istorice din teritoriul rămas în jurisdicția Direcției Regionale Cluj. Au fost salvate de primejdia distrugerii, într-o epocă de mari prefaceri și penurie, vechile arhive ale Primăriilor Dej, Gherla și Baia Sprie, ale comitatelor Crasna și Solnocul de Mijloc aduse de la Zalău, ale Salinei Ocna Dej, ca să menționăm doar pe cele mai importante. În anul următor, 1950, au fost aduse arhivele administrației miniere de la Zlatna și Biblioteca Centrală din Blaj. Aceasta din urmă, salvată de intervenția decisă a

3 Apelul și Chestionarul sunt publicate integral în *Din istoria arhivelor ardelene*, Cluj-Napoca, 1995, p. 308-309

4 Alexandru Husar (1920-2009), a fost absolvent al Școlii Superioare de Arhivistică și Paleografie și a lucrat ca arhivist la Năsăud și Cluj între 1 noiembrie 1946 – 3 martie 1951. Transferat la Facultatea de Istorie și Filosofie din Cluj, a fost asistentul lui David Prodan până în 1959, când a trecut la Universitatea din Iași, unde a predat estetica. S-a afirmat ca dascăl de excepție, scriitor, estetician și moralist, promotor al valorilor fundamentale, general umane și naționale. A fost apropiat de arhive până la sfârșitul vieții.

5 I. Drăgan, *Arhivele Statului din Cluj. 75 de ani în serviciul științei istorice*, în vol. *Din istoria arhivelor ardelene*, p. 13-14. Numai în cursul anilor 1949-1950 au fost angajați Zenovia Surdu, Andrei Kiss, Nicolae Liu, Géza Grigercsik, Sidonia Neamțu, Ioan Popa, Dionisie Radu, Ștefan Bara, Andrei Giuran, George Miertescu.

lui David Prodan, stă la baza înființării Bibliotecii Filialei Cluj a Academiei, în cadrul căreia s-a constituit, pe baza colecțiilor Blajului și ale Muzeului Ardelean, ”Arhiva Istorică” a Bibliotecii Filialei Academiei⁶.

Sub egida Filialei Academiei, a fost declanșată o operațiune amplă de salvare a arhivelor, rămase fără stăpân prin desființarea instituțiilor creatoare și administrate temporar de organisme provizorii ale administrației locale, și de concentrare a lor la Cluj. În cazul arhivelor, centralizarea la Direcția Regională din Cluj era prevăzută de Legea arhivelor din 1925, încă în vigoare. În vederea constatării situației arhivelor istorice și a luării unor măsuri de salvare a lor pe loc sau de pregătire a aducerii la Cluj au început s-au organizat expediții sistematice, cu rezultate pozitive, la Oradea⁷ (S. Jakó, D. Prodan), Baia Sprie (S. Jakó, I. Dani), Carei, Satu Mare, Baia Mare (D. Prodan, Al. Husar), în Secuime (Al. Husar), la Sibiu, Blaj (D. Prodan), Zlatna (B. Surdu). La acțiuni au fost implicați și ceilalți angajați ai Arhivelor Statului: Ion Mărcuș, urmașul lui Meteș la conducerea instituției, Elena Mureșan, Olivia Pescariu, Zenovia Surdu ș.a.

În acest context se înscrie și Raportul asupra Arhivelor din Secuime, întocmit de Alexandru Husar, în urma unei misiuni de control și îndrumare din vara anului 1950 în fostele județe Ciuc, Odorhei și Trei Scaune.

Materialul prezentat se află în Fondul personal David Prodan, în curs de inventariere, împreună cu mai multe documente de același fel, și poartă numărul de înregistrare 635/24.VI.1950, probabil de la Institutul de Istorie. Are cinci pagini dactilografiate la un rând, plus o pagină anexă, și este semnat de autor. Întregirile noastre sunt între paranteze drepte [...], iar explicațiile din subsol precizate *n.ed.* (nota editorului). Am operat tacit anumite actualizări ale unor cuvinte.

6 “La temelia Bibliotecii Filialei stau Biblioteca și colecțiile Blajului” – menționează Prodan în *Memorii* (p. 89). În 1974-75, Arhiva Istorică a Bibliotecii Filialei Academiei a fost preluată de Filiala Arhivelor Statului, cu excepția fondului de carte și de manuscrise.

7 I. Drăgan, *Zsigmond Jakó – A Report on the Archives of Oradea in 1949*, în ”Colloquia”, XIII, no. 1-2, p. 305-315.

ANEXĂ:

R A P O R T

asupra situației arhivelor din localitățile Gheorgheni, Miercurea Ciucului, Sf. Gheorghe, Odorhei și Tg. Secuiesc, cercetate în zilele de 7-17.VI.1950, în baza ordinului de serviciu Nr. 584/1950 din 6 iunie 1950, de delegatul Arhivelor Statului, Direcția Regională Cluj, arhivist Al. H u s a r.

I.

Gheorgheni

1) Arhiva Comitetului Provizoriu al Plășii, distrusă de războiul din 1944, nu se mai păstrează (arhiva preturii). Există doar arhivele secțiilor noi aranjate cu grijă și mult interes în clădirea Com[itetului] Provizoriu al Plășii.

2) Arhiva Comitetului Provizoriu al orașului se află în curs de selecționare. Este o arhivă veche și bine păstrată, ce n-a suferit pierderi în timpul războiului și cuprinde acte inventariate într-un registru aparte *Lajstrom a levéltárban levő okmányokról*. Cel mai vechi document datând din 1607, 14 iunie, provine de la Rákoczi (Zsigmond) și acordă dreptul de târg orașului. Urmează 1633 martie 20, de la Rákoczy György, în legătură cu locuri de pășune date în folosință, 1643, 1667, 1693, 1711, 1714-5, 1733, 1747, 1766, 1820, 1901, 1903 ș.a.m.d. Actele există cea mai mare parte legate în pachete instalate în rafturi corespunzătoare și asigurate. Se păstrează, de asemenea, fel de fel de registre, procese verbale, socoteli etc. Citez câteva: *Különböző panaszokból felvett jegyzőkönyv* (plângeri etc.) – 1763 – 1797, *Jegyzőkönyv* 1877, 1873, *Felsőbb parancsok és rendeletek, Különböző jegyzőkönyv* 1831-47, *Pénzügyelen vonatkozó jegyzőkönyvek és határozatok* 1811-13, *Számádási jegyzőkönyv*, 1784-1817, *Határozati-Jegyzőkönyv* 1853-63, 1863-5, 1868, 1870, 1878. 1890-901 etc. Arhiva mai nouă a orașului păstrată de asemenea în bune condiții și este și ea dată spre selecționare în seama avocatului Dr. Csibi Andrei din Strada Arany János nr. 12, cu care am luat de fapt legătura în Miercurea Ciucului, discutând împreună în mod amănunțit sensul și modul de selecționare al unei arhive. D-sa arată foarte mult interes acestor probleme și organele locale îi acordă foarte multă încredere în această privință.

3) Arhiva parohiei armeano-catolice cuprinde documente latinești, ungurești și armenesti, 489 cărți, 14 matricole, 16 protocoale, 4 ordine episcopale, 59 acte de fundație, 1 cont de gestiune, 4 circulări eppale, arhiva bisericii 21 pachete (cele mai vechi din 1696), Historia Dom[us], acte de buget, directorii de

slujbă ș.a.m.d., păstrate cu atenție de preotul armean.

4) Arhiva liceului mixt român, înființat abia după război, nu ne oferă deocamdată un material asupra căruia să ne putem opri.

5) Arhiva liceului mixt maghiar, deși mai veche, n-are nici ea o importanță documentar istorică pentru moment.

6) Arhiva parohiei romano-catolice, văzută mai târziu, este momentan mult primejduită prin păstrarea ei într-o cameră devenită depozit pentru Comcereal. Cu atât mai mult, cu cât actele de aici provin și din arhiva protopopiatului, am rugat pe preotul vicar substituit să ia măsuri urgente pentru păstrarea lor. Îi vom trimite și noi dealtminteri o adresă prin care-l ajutăm să se descurce cumva cu Comcerealul. Nu e admisibil să conviețuiască alături de cântare și saci cu făină actele de două trei sute de ani expuse pieirii. Am găsit acolo statute, ecclesiae obligationes, consuetudines, bona mobilia et immobilia 1673, *Protocollum sacrae sedis Gyergyö Inchoatum anno 1748*, cursuri de dogmatică, *Tractatus in quartum librum decretalium* a. 1693, *Tudományos jegyzések*, 1823, *Tractatus theologicus* din *Summarium theologiae moralis* (diverse cursuri foarte vechi apoi *Annalium ecclesiasticorum regni Hungariae*, 1641, *Instructio pro tabula regia judiciaria*, precum și cărți rare și vechi. Iată spre pildă *Ambrosii Calepini dictionarium linguarum septem* (dicționar latino-grec, italian, francez, spaniol, german, flamand) și o serie întreagă de cărți de istorie, științe matematice și șt. naturale, geografie, drept și filosofie, alături de cărți de morală, teologie și filologie păstrate în aceleași dulapuri mari din magazie. Arhiva a fost oarecândva foarte frumos pusă la punct pe grupe de materiale. 1) acte parohiale, 2) arhidiaconale, 3) socoteli, 4) fundații, 5) ordine episcopale, 6) guverniale, 7) parohii, acte de căsătorie, certificate de deces actele vechi de valoare, matricole și acte de posesiune azi toate însă împrăștiate și amestecate împreună.

7) Arhiva judecătoreii populare mixte păstrează cartea funciară (din 1876) și acte judecătorești (cauzele succesoriale), apoi registre felurite în pachete asigurate (1203 arhiva judecătoreii).

II.

Miercurea Ciuc

1) Arhiva Comitetului Provizoriu Județean a fost evacuată o parte în Ungaria (probabil partea cea mai valoroasă). Se crede că am putea-o găsi la Szombathely Județul Vas. Demersurile organelor locale, direct interesate, în baza convenției româno-maghiare n-au fost de natură să clarifice situația ei. Au fost aici arhivele multor familii nobile din județul Ciuc, precum și materiale care priveau istoricul județului însuși, ce s-au distrus o parte dealtminteri și în primul război mondial (1919) precum și mai târziu, prin 1923-24, când s-au vândut multe. Se păstrează însă frumoasele registre de intrare și ieșire începând din anul 1848,

precum și arhiva mai nouă a Prefecturii, unde mai sunt desigur și multe acte vechi pierdute printre rafturi în neorânduială. Printr-un proces verbal încheiat la sediul Comitetului Provizoriu Județean, aici anexat⁸, am stabilit termenii selecționării acestei arhive și aranjării ei în timpul cel mai scurt. Se mai păstrează aici un rest de bibliotecă de specialitate, ca să zicem așa, cu multe cărți de istorie, geografie etc. monografii, pe care le-am putea, cred, aduce în timpul cel mai scurt la Direcția noastră, interesând deaproape pe cercetători. Iacă de exemplu *Kolozsvár története* a lui Jakab Elek (Budapest 1888), și o serie întreagă de cărți sau lucrări asemănătoare.

2) Arhiva orașului, într-o situație lamentabilă, a fost aruncată într-o dependință din curtea Primăriei de odinioară (astăzi este șură) și nici nu se putea să-mi dau cel puțin seama de cantitatea sau vechimea hârtiilor cumplit răvășite. Am dat dispoziții să se aranjeze măcar aparent această arhivă și să ni se comunice rezultatele la care s-a ajuns.

3) Arhiva Bunurilor private din Ciuc inventariată (*A Csiki Magánjavak vagyónávol kapcsolatos régi okmányok, iratok, kimutatások, jegyzőkönyvek és rajzok Mutató-könyve*) provenind de la *Comunitatea de avere grănicerească secuiască*, cuprinde scriptele referitoare la administrarea averii (1836-69), rapoarte și schițe, tablouri de arendași ș.a.m.d. Se păstrează în biroul de la Comitetul Provizoriu Județean și o parte în biroul administrației (într-un dulap) din Tulgheș. Acolo sunt arhivele ocolului silvic al bunurilor private din Ciuc, iar aici, conștiințele, contracte, protocoale, raporturi de avere, precum și documente de hotărnicii între Ardeal și Moldova (s. ex. din 1791, 1886 etc.) păstrate cu mult interes și atenție.

4) Arhiva liceului mixt maghiar se compune din arhiva seminarului din Șumuleu, unul din cele mai vechi licee din Transilvania. Se păstrează protocoale din 1557 și matricole din 1770, manuscrise 1750, diferite scrisori familiare, fragmente de tipărituri, 1818 (era acolo o tipografie la 3 km de Miercurea-Ciuc), copii de acte și documente (1784), *Regesta debitorum* 1750 și 1768, *Liber seminarii*, *Allgemeine Quartiers Regulament*, 1784, fragmente scrisori și procese-verbale 1630-31, o colecție de panegirice in mss. 1767, predici la înmormântări (*Temetési predicatio* provenind de la mănăstirea din Șumuleu) a diferiților membri din familiile Teleky, Bánffy etc., registre de Procese verbale și protocoale 1757-9, registre de intrare și ieșire 1847-72, o diplomă de înnobilitare de la Mihail Apafi 1671, precum și cărți vechi manuale de școală ieșite din uz, ziare și reviste ("Pesti Hirlap", 1842, "Erdély Hiradó", 1847, "Pesti Hiradó", 1846 etc., într-o sală aparte din subsolul liceului, astăzi în curs de aranjare. Lucrează acolo un profesor de desen atașat de probleme, el însuși pare-se cercetător, Kovács Dénes, din însărcinarea direcțiunii liceului.

5) Arhiva Judecătoriei populare mixte păstrează în 4 săli mari, a fost

8 Documentul lipsește (n. ed.)

în bună parte pierdută. Mai sunt actele din 1900, 1930, 40 aranjate pe grupe de ani sau decenii, în sălile care în timpul războiului au fost devastate.

6) Arhiva Tribunalului e mult mai nouă (1915) se păstrează la etajul I al clădirii în săli închise cu uși de fier, asigurate. Nimic important de semnalat.

III.

Sf. Gheorghe

1) Arhiva Muzeului Național Secuiesc, înființat în 1879, instalat azi într-o frumoasă clădire construită în 1912, proprietatea celor trei județe Ciuc, Trei Scaune și Odorhei cuprinde arhive familiare donate de nobilii din regiune, ca bunăoară a familiei Apor (cea mai mare și mai bine aranjată), arhiva familiei Gidófalvi, Turóczi, Martonfalvi, Cserei, Mikes, Karatnai, Kovásznai, Domokos (care începe din veacul al XVI-lea) apoi Köpeczi, Bölöni, Seethal etc. aranjate în cutii de fier sistematice și practicabile, apoi arhiva orașului, adusă de curând, cu acte din veacul al XVIII-lea și XIX-lea, deocamdată păstrată în subsolul clădirii în condiții ce n-ar trebui să dureze. Lucrează aici Dr. Székely Zoltán cu un colectiv de cinci angajați ai Comitetului Provizoriu în dependență de Ministerul Artelor, în condiții materiale de invidiat.

2) Arhiva Comitetului Provizoriu al Orașului urmează să ne fie descrisă în curând de conducerea muzeului. În situația ei actuală e absolut inaccesibilă. Am și dat dispoziții în această privință. Urmează să le confirmăm în scris, ajutând totodată fie și indirect instituția și arhiva aceasta.

3) Arhiva Comitetului Provizoriu al Județului, foarte bine aranjată, în două camere de 5/8, aproximativ 700 m. raft cuprinde registrele stării civile (1886-1895), fără nicio pierdere, și arhiva propriu-zisă începând cu 1867, plus o colecție rară de legi.

4) Arhiva liceului maghiar de băieți, de o importanță desigur restrânsă, conține acte începând din 1864.

5) Arhiva parohiei romano-catolice păstrează matricole (*Matricula baptisatorum* 1764-1857, *Matricula copulatorum* 1764-57), *Matricula defunctorum* 1764-1857, *Matricula conversorum* (1859-1925) și *Matricula aversorum* (1929-1925), precum și acte din 1857, 1869, până la zi, păstrate toate într-un dulap din birou.

6) Arhiva parohiei reformate posedă urbarii din 1755, matricole (1759), procese verbale 1780, acte de la școala confesională 1863, păstrate atent și inventariate (*A Sepsiszentgyörgyi reformatus egyházközség levéltári lajstromkönyve*) în trei dulapuri din biroul oficiului parohial.

7) Arhiva Tribunalului, adusă aici din Tg. Secuiesc, s-a vândut

înainte (patru vagoane). Noul tribunal, din 1923, ca și judecătoria n-are nimic deosebit.

IV. Tg. Secuiesc

1) Arhiva orașului păstrată în podul clădirii Comitetului Provizoriu al orașului în 17 lăzi, multe din ele desfăcute sau deteriorate și trei rafturi mari pline de pulberi și funingini, datează de prin anul 1895. Sunt fără îndoială acte și mai vechi, așa cum am putut deduce deschizând la întâmplare lăzile cu ajutorul unui funcționar mai vechi, ce cunoștea arhiva. Am văzut scrisori, protocoale și procese verbale, peceți necunoscute și ziare vechi. Tot podul de altminteri era plin de hârtie.

2) Arhiva parohiei romano-catolice e una din cele mai prețioase arhive ce le-am întâlnit cu acest prilej. Fel de fel de registre, protocoale, scrisori, manuscrise etc. păstrate imprudent în străvechea clădire a convictului franciscanilor, unde era gimnaziul confesional. Am găsit acolo, citez la întâmplare, *Acta capituli, Cathalogus librorum in bibliotheca Conventis Mantensis Ordinis Minorum Conventualium (libri theologici, libri concionatorum, libri historici, libri scholastici, libri ascetici, libri philosophici), Orationes dictae in convictu 1754-64, Institutum literarium Regium Gymnasium Kantense Tabella Informationis de studiosa juventute gymnasialis 1837 etc. Liber alocatarum pecuniarum, Liber missarum, Diarium oeconomicum, Inventarium conventus, Liber rationum conventus, Liber defunctorum Patrum et Fratrum Ordinis Minorum ab anno 1881și 1845, Protocollum Custodiae S-me Trinitatis Ordinis Minorum S.P.Francisci Conventualium, Liber exhibens seriem clericorum Professorum ab anno 1881, Protocollum Sacrorum Fundationalium 1863, Sacra Fundationalia 1832 ș.a.m.d., apoi o istorie a Conventului minoriților din Canta (vechiul nume al unui cartier din Tg. Secuiesc) din 1680-816 și alte protocoale în limba maghiară, inventarele bunurilor acestei mănăstiri, ale gimnaziului etc. etc. oferind desigur o vie imagine a unei lumi școlare de odinioară.*

3) Arhiva parohiei reformate: matricole 1734, procese-verbale 1857, conventuale 1881, socoteli 1855, registre de intrare și ieșire 1834, precum și cărți vechi. Iată bunăoară *Frederici Spanhemii Fr. F. Introductio ad Chronologiam et Historiam Sacram ac praecipue christiani 1683.*

4) Arhiva Judecătoriei populare mixte este mult prea nouă, arhiva fostului tribunal de aici, vorbesc de arhiva veche, a fost dusă, după toate probabilitățile, încă din 1920 sau 21 la Brașov, când Tribunalul din Tg. Secuiesc a fost mutat acolo. S-ar putea, cred unii funcționari, să fie în momentul de față la Direcția Arhivelor Statului din Brașov.

5) Arhiva Casinei s-a spulberat din cauza indiferenței unor localnici

responsabili⁹, a mai rămas o urmă de muzeu în podul unei școli primare și o bibliotecă crunt împrăștiată în același loc.

6) Asociația profesională mixtă a meseriașilor păstrează arhive vechi provenind de la bresle. Multe s-au pierdut (spre ex. a pantofarilor și a tâmplarilor). Se păstrează însă arhiva cojocarilor sau a sucilor. Urmează să primim date mai exacte de la noua conducere, instalată abia în aceeași seară în care căutam urmele vechii arhive printre diferiți meseriași din loc.

V. **Odorhei**

1) Arhiva Comitetului provizoriu județean, arhiva istorică este la Direcția Arhivelor Statului din Cluj în urma selecției care a avut loc în 1932. Arhiva mai nouă, de la 1900, se păstrează intactă.

2) Arhiva Comitetului Provizoriu al orașului nu mai păstrează nimic de natură a ne interesa. Actele mai vechi și mai valoroase se păstrează, se spune, la muzeul secuesc din Sf. Gheorghe, alături de arhivele particularilor din împrejurimi.

3) Arhiva școlii tehnice de administrație economică, respectiv arhiva vechiului colegiu reformat din loc, cea mai bine îngrijită arhivă întâlnită în acea parte a țării, se păstrează admirabil în patru dulapuri, în clădirea școlii administrative și cuprinde scrisori de la consistoriu, ordine, rapoarte, situații școlare, socoteli, statistici, programe, proprietăți, indexe, protocoale, procese verbale, clasificări, albume, matricole, bugete și condiții de inspecție începând din anii 1674, 1700, până în 1923 – un model de arhivă școlară unică.

4) Arhiva Tribunalului (1873) păstrează în primul rând acte de comasare (158) în bidoane speciale, aranjată pe ani, apoi registre vechi, opise etc. foarte bine păstrate.

5) Arhiva Judecătoriei populare aranjată și aceasta pe serii și pe ani cuprinde și ea cartea funduară din 1885, și apoi aproape două vagoane de arhivă ce ar trebui să fie selecționată.

VI.

Arhiva claustrului franciscan Șumuleu, fondat probabil prin veacul al XIV-lea, devenit prin veacul al XV-lea în bulla papală din 1442 “*ingens fidelium multitudo confluere consueverit*¹⁰”, a fost evacuată de trupele maghiare în 3 septembrie 1944 pe baza unei dispoziții a Ministerului Cultelor. Era una din

9 A se înțelege: autorități locale (n. ed.)

10 ”Obișnuia să se adune o mare mulțime de credincioși” (lat.), referire la pelerinajul anual tradițional. (n.ed)

cele mai vechi arhive din întreg Ardealul (erau acolo și 12 incunabule). Pierderea ei înseamnă fără îndoială o împușinare simțitoare a fondurilor noastre arhivistice.

VII.

Alte referințe sau informațiuni primite în legătură cu existența unor arhive prețioase din împrejurimi fie că privesc raza de acțiune a Direcției noastre, fie că o depășesc socotesc necesar să le anexez prezentului raport, urmând să ofere noi puncte de reper în campania de salvare a arhivelor de pe întinsul țării.

C l u j, 22 Iunie 1950

Al. Husar

- 1) Parohia Sâncrăeni posedă acte vechi din 1696.
- 2) Parohia Lăzarea, una din cele mai vechi parohii romano-catolice, are o importantă cronică parohială (*Domus Historia*). A fost acolo și o mănăstire a Franciscanilor, care probabil mai există încă, foarte veche și ea. Există în comună urme de ale Tătarilor (așa numitul Tatárdomb) și un monument cu inscripția SICULICIDIUM din 1764
- 3) Comuna Ditrău și ea destul de veche (o monografie a acestei comune în limba română a redactat învățătorul Donea Dionisie, originar de acolo, cunoscut la Gheorgheni. La Ditrău ar fi acte din secolul al XVI-lea (1517).
- 4) Joseni, altă comună de lângă Gheorgheni, cu o biserică din veacul al XIII-lea (1213), ar fi având deasemeni o arhivă veche (Relatează preotul romano-catolic din Gheorgheni). O arhivă veche și foarte prețioasă (cu o *Domus Historia* din 1659) ar fi la Nicoleşti, la 8 km. de Miercurea Ciucului, în drum spre Frumoasa, apoi la 6) Z a g o n, 7) B a r a o l t, și 8) S â n z i e n i, la 4 km. de Tg. Secuiesc. 9) De asemenea la D a l n i c, 10) Boroșneu și 11) T u r i a în județul Ciuc s-ar mai găsi arhive nobiliare. (informații de la Direcția Muzeului Național Secuiesc)
- 12) În județul Odorhei în comuna V â r g h i ș, baronul Daniel avea o arhivă foarte interesantă. El era “judex regis” al județului. Toate proprietățile acestui baron sunt azi în posesia comitetului provizoriu județean. E, mi se pare, acolo și un început de gospodărie colectivă.
- 13) În județul M u r e ș în comuna T o p l i ț a, la 30 km de Reghinul Săsesc, este o mănăstire (cu lucruri lăsate de la Miron Cristea) cu arhive vechi.
- 14) Comuna Gurghiu, cetatea lui Rákoczy (a lui Gheorghe Rákoczy). Învățătorul pensionar Ioan Batea are o monografie a acestei comune cu date prețioase în mss. și consilierul silvic Dr. E. Negulescu de la Craiova are o monografie a regiunii și satului Gurghiu (el fusese director al școlii silvice din localitate).

15) În județul Alba, comuna Fugaș din plasa Aiud la castelul lui Bánffy Daniel e un pod plin de cărți și cărți foarte vechi (Relatează chiar fostul secretar organizatoric al P.M.R. din Aiud, tovarășul Zirnea). Erau acolo cărți din 1500 și 1600, cărți legate în piele vreo 5-600 pe rafturi într-o cameră, scrisori, fotografii și uniforme vechi. Informații precise ne-ar putea oferi fie și telefonic organizația P.M.R. Aiud. Tot aici la Aiud a fost colegiul Bethlen din timpul lui Rakoczy II. Apoi la Sâncraia și la Ciumbud, la 1-2 km. depărtare de Aiud, sunt două castele ale conților Bánffy și fam. Teleki. Documentele au fost probabil duse la Colegiul Bethlen, probabil și de la Fugad (liceul reformat).

16) La Baia de Criș, jud. Hunedoara, în 1944 era o arhivă veche în clădirea judecătorei (a Tribunalului Zarand, 1800) Nagy Anton, îngrijitor, ce e și azi acolo, cunoștea foarte bine această arhivă. Se aflau dosare din timpul lui Iancu, dosare de la el și o sentință prin care Avram Iancu cu câțiva studenți au fost condamnați cu o ocazie.

17) Arhiva prefecturii din orașul Deva avea enorme arhive latinești și nemțești, plângeri de ale iobagilor foarte interesante. Nu se știe care ar fi azi soarta lor.

Dr. Ioan Drăgan, Sovata - 20 mai 2010

11 Azi, Ciuguzel, comuna Lopadea Nouă.

I S T O R I E

DOUĂ DOCUMENTE PRIVIND RELAȚIILE ECONOMICE DINTRE ORAȘUL BRAȘOV ȘI ȚĂRILE ROMÂNE, DIN ANUL 1468

Dr. Elisabeta Marin

Relațiile economice ale orașului Brașov cu Țările Române sunt o temă abordată în istoriografia românească și germană, de la edițiile de documente ale lui I. Bogdan, N. Iorga (în prestigioasa colecție Hurmuzaki) și Gr. C. Tocilescu, până la abordarea monografică a acestora de către Radu Manolescu și în istoriografia germană, de către Maja Philippi. Aceste relații s-au dezvoltat în mai multe etape, condiționate direct de relațiile politice și diplomatice dintre regalitatea maghiară și domniile Țărilor Române extracarpătice. Un alt factor important au fost însăși relațiile Brașovului cu regalitatea, care, la rândul lor, au variat în funcție de interesele celui dintâi. Situat de obicei pe poziții legaliste, magistratul brașovean s-a bucurat, în a doua jumătate a secolului al XV-lea de atenția și, mai ales, de bunăvoința regelui Matia Corvinul. Un exemplu în acest sens sunt cele două privilegii comerciale primite de brașoveni de la rege în anul 1468, ca urmare a neparticipării la rebeliunea stărilor Transilvaniei din anul precedent și acordarea de ajutor în campania regelui, din toamnă-iarna aceluiași an, împotriva lui Ștefan cel Mare (care a sprijinit din umbră rebeliunea cu bani și arme, pentru a submina domnia lui Matia). De cele două privilegii o să ne ocupăm în prezentul studiu, oferind cititorului traducerea integrală a acestora.

Primul document (aflat la Arhivele Naționale Brașov, în fondul Primăria Brașov, Colecția Privilegii, Nr. 184) se referă la cea de-a doua prezență a regelui Matia Corvin la Brașov, la începutul anului 1468, de curând întors din campania militară mai sus menționată. De fapt „singura perioadă critică în istoria relațiilor Brașovului cu Ștefan cel Mare a fost în timpul campaniei militare a regelui Matei Corvin în Moldova, 1467 [...] la care au trebuit să participe și brașovenii”¹.

Ca urmare a recunoștinței pentru ajutorul acordat de brașoveni în amintita campanie dar și în timpul răscoalei stărilor din Transilvania, Matia Corvinul emite în favoarea acestora, în Brașov în 3 ianuarie 1468 următorul document care îi scutește temporar pe brașoveni de plata vămii (*vigesima*), vamă de târg de cinci la sută pentru toate mărfurile aduse pe piața Brașovului.

¹ Radu Manolescu, *Comerțul Țării Românești cu Brașovul, sec. XIV-XVI*, București, 19??, p. 42-43.

Porunca însăși a regelui:

Noi, Mathia, din mila lui Dumnezeu rege al Ungariei, Dalmației, Croației etc. dăm de știre și facem cunoscut prin conținutul celor de față tuturor aceloră căroră li se cuvine că noi luând în considerare faptele deosebite, meritele strălucite și multele feluri de servicii ale înțelepților cetățeni credincioși ai noștrii ale locuitorilor orașului nostru Brașov și ai întregii comunități ai Țării Bârsei că ei de curând atunci când locuitorii părților Transilvaniei, ale regatului nostru s-au ridicat împotriva noastră, ei [brașovenii, n.n.] s-au străduit să trimită ajutoare și au stat în calea dușmanilor noștri cu forțele lor proprii. În sfârșit, de curând când am intrat cu trupele noastre în părțile Moldovei, chiar ei între alți credincioși ai noștrii, necruțându-și forțele și cheltuielile pentru apărarea onoarei și stării regale, cu vărsarea sângelui lor au stat lângă noi și ne-au servit cu credință împotriva dușmanilor noștri și în războiul nostru până la capăt, drept pentru care lucruri noi vroind să arătăm răsplata noastră recunoscătoare, binevoitoare acestor cetățeni ai noștri și locuitorilor Țării Bârsei până când ne vom aduna la Oradea împreună cu prelații și baronii noștri, vom hotărâ cu mai matură chibzuință ca acești cetățeni ai noștrii și întreaga obște a Țării Bârsei să fie scutită de plata vigesimei și chiar trebuie să fie scutiți să plătească veniturile impuse pe lucruri și mărfuri potrivit noului decret publicat de curând la Buda, ba chiar îi scutim în virtutea prezentei scrisori. De aceea vă poruncim cu tărie vouă, tuturor credincioșilor noștrii strângători ai acestor venituri, prin conținutul celor de față că după primirea celei prezente pe sus-numiții cetățeni și locuitori ai orașului nostru Brașov și pe locuitorii sus-numitei Țări a Bârsei să nu îndrăzniți să îi forțați și să îi supuneți în niciun fel la plata vigesimei pentru lucrurile mari și mărfurile lor la timpul stabilit mai înainte când noi împreună su sus-numiții prelați și baronii noștri ne vom aduna și chibzui mai matur și în niciun fel să nu îndrăzniți să-i păgubiți pentru neplata acestei vămi ca să nu fie spre supărarea noastră. După citirea prezentei restituiți-o aducătorului. Dată la Brașov în duminica de după sărbătoarea Tăierii Împrejur a Domnului. Anul Domnului 1468, al zecelea al stăpânirii noastre și al patrulea al încoronării.

(1468, ianuarie 3, Brașov)²

O altă dovadă de recunoștință a regelui pentru serviciile brașovenilor din timpul evenimentelor anului precedent, este acordarea dreptului de depozit asupra tuturor mărfurilor venite din Țara Românească. Cel mai grăitor în acest sens este chiar textul documentului, emis de rege în Bratislava, în 28 septembrie 1468:

2 Traducerea s-a făcut după doc. Nr. 184 Colecția Privilegii, Arhivele Naționale Brașov, în fondul Primăria Brașov. Textul latin publicat în *Ub.VI* (1458-1473), p. 315-316 (nr.3578).

[Din parte cancelariei regale:] *Porunca însăși a regelui:*

Noi, Mathia din mila lui Dumnezeu rege al Ungariei, Dalmației, Croației etc. încredințăm memoriei prin cuprinsul scrisorii de față, dăm de știre și facem cunoscut tuturor acelora cărora li se cuvine că noi atât la stăruința rugăminții preasupuse a credincioșilor noștri, chibzuiților Petru Wydoch și Michaelis Erdeg, cetățeni ai cetății noastre Brașov prin ei, din partea credincioșilor noștri tuturor oaspeților și întregii comunități ai acestui oraș al nostru și locuitorilor Țării Bârsei, înaintată Majestății Noastre cât și în folosul acestei cetăți a noastre și a locuitorilor acesteia, am hotărât să încuviințăm și să acordăm oaspeților acest lucru ca atunci când ori de câte ori negustorii sau oricare om de orice condiție, oameni care vin cu mărfurile lor și cu lucruri de vânzare fie din părțile Țării Românești, fie din Moldova la această cetate a noastră a Brașovului aceleia care depune și depozitează mărfurile și lucrurile de vânzare în mai sus-numita cetate a noastră a Brașovului, aici și nu în altă parte că pot să vândă și pot să facă cu acelea schimburi de mărfuri. Ba chiar am încuviințat și am îngăduit prin puterea și mărturia acestei scrisori, pe care scrisoare după citirea ei poruncim să fie înapoiată de fiecare dată celui care o prezintă. Dată la Bratislava, a patra zi dinaintea sărbătorii Sf. Mihail Arhanghelul, Anul Domnului 1468, în anul unsprezece al domniei noastre și în anul al cincelea de la încoronare³.

Actest privilegiu constituie unul din punctele cheie ale comerțului dintre Brașov, Țara Românească și Moldova. Aceste relații datau *ab antiquo*, cum se exprimă voievodul Țării Românești Vladislav-Vlaicu, în cel mai vechi privilegiu acordat brașovenilor (1368) și păstrat până în ziua de astăzi în Arhivele Brașovului. Primirea dreptului de depozit asupra mărfurilor din Țările Române egala cu acapararea monopolului asupra acestor mărfuri, aduse de negustorii români pe șleaul comercial Câmpulung Muscel-Rucăr-Bran-Brașov și dinspre Moldova prin pasul Oituz. De acest privilegiu s-a bucurat magistratul orașului Brașov și veacul următor, dezvoltându-se într-o adevărată republică comercială, rivală chiar și cu Sibiul, oraș de care aparținea din punct de vedere juridic, în cadrul Universității Saxonice din Transilvania.

3 Traducerea s-a făcut după doc. Nr. 187 Colecția Privilegii, Arhivele Naționale Brașov, în fondul Primăria Brașov. Textul latin publicat în *Ub.VI* (1458-1473), p. 355-356 (nr.3647).

Dr. Elisabeta Marin cu un grup de colegi în fața sediului Arhivelor Naționale Harghita din Miercurea Ciuc 2004

De la stânga la dreapta: George Popa, Dan V. Baicu, Vilică Munteanu, Elisabeta Marin, Liviu Boar, Cristian Crișan

CETATEA DE BALTĂ ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XV-LEA. CÂTEVA OBSERVAȚII

Dr. Costin Fenesan

La aproximativ 20 km de Blaj și 15 km de Târnăveni, pe malul stâng al Târnavei Mici, se înălța până în a doua jumătate a secolului al XVI-lea Cetatea de Baltă, o fortificație care făcea parte din sistemul de apărare a zonei centrale a voievodatului Transilvaniei. Amintită documentar încă din prima jumătate a secolului al XIV-lea ca cetate regală, dar existând, cu siguranță, încă mai dinainte, Cetatea de Baltă cu domeniul ei pare să fi fost mereu sub autoritatea voievozilor transilvăneni, ca apanaj al dregătoriei conferite de suveranii Ungariei. Mai mult, la Cetatea de Baltă s-a aflat unul din centrele administrativ-militare ale comitatului Târnava (cărui îi reveneau, de altfel, și veniturile domeniului cetății), aici avându-și reședința temporară de mai multe ori voievozi sau vicevoievozi ai Transilvaniei.¹ Fără a fi o fortificație de primă mărime, Cetatea de Baltă a devenit, mai ales din prima jumătate a secolului al XV-lea, odată cu sporirea primejdiei otomane, o poziție care și-a păstrat o anumită însemnătate pentru puterea centrală atât din rațiuni militare cât și în contextul politicii de centralizare internă a statului, promovate mai cu seamă de Matia Corvin. Doar necesități cu adevărat stringente l-au determinat pe suveran să renunțe, măcar temporar, la drepturile sale asupra Cetății de Baltă. Astfel, în 1462, în legătură cu nevoia de bani pentru plata trupelor care luptau în Bosnia și Srem împotriva oștilor otomane, regele Matia Corvin, răsplătind serviciile credincioase ale voievodului transilvănean Ioan Pongrácz de Dindileag², i-a zălogit acestuia pentru suma de 8 000 florini de aur Cetatea de Baltă, satele care țineau de aceasta (Boian, Tătârlaua, Crăciunești,

¹ Csánki Dezső, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, vol.V, Budapest, 1913, p.859

² Ioan Pongrácz de Dindileag, unul dintre partizanii credincioși ai regelui Matia Corvin, a fost de trei ori voievod al Transilvaniei (1462-1465, împreună cu Nicolae Ujlaki; 1468-1472, împreună cu Nicolae Csupor de Monoszló; 1476) și în două rânduri comite suprem de Timiș (1467-1472; 1472-1476 decembrie 28). De altfel și părintele său Gheorghe fusese un susținător fidel al Huniadeștilor: între 1441 și 1444, ca aderent al acestora, fusese numit vicevoievod al Transilvaniei, poziție la care va fi ajuns, poate, și datorită faptului că era cumnat cu Ioan de Hunedoara, fiind căsătorit cu Clara Huniade. Această legătură de rudenie îi va fi fost de altfel de real sprijin lui Ioan Pongrácz în raporturile sale cu regele Matia Corvin, care se va fi întemeiat, cu siguranță, pe loialitatea acestuia, izvorâtă din legătura de rudenie.

Feisa, Sântămăria, Veseuş şi Corneşti/Şomfalău), precum şi toate pustele şi vămile de pe domeniul cetăţii³. Doi ani mai târziu, la 25 aprilie 1464, suveranul i-a dăruit „pe vecie” (in perpetuum) voievodului Ioan Pongrácz şi lui Andrei, fratelui său după tată, aceeaşi Cetate de Baltă cu pertinenţele ei. Prin această danie, Matia Corvin voia să-i răsplătească pe cei din familia Pongrácz (originară din Dindileag/Dindeşti, în părţile Careilor) pentru serviciile credincioase pe care i le aduseră atât lui cât şi părintelui său, Ioan de Hunedoara şi fratelui său, Ladislau Huniade⁴. Cu toate că procedura de punere şi dare în stăpânire s-a desfăşurat fără nici un impediment⁵, efectele ei par – cel puţin după câte ştim până în prezent – să nu fi avut urmări practice. Altfel nu ne putem explica faptul că, la 30 septembrie 1471, regele i-a zălogit din nou lui Ioan Pongrácz, în schimbul a 20.000 florini de aur, atât Cetatea de Baltă cu pertinenţele ei, cât şi Sebeşul cu ceea ce ţinea de acesta⁶. La sfârşitul anului 1476 principalul beneficiar al munificenţei regale, voievodul Ioan Pongrácz, a trecut la cele veşnice, iar drepturile sale asupra Cetăţii de Baltă i-au revenit văduvei sale Elisabeta⁷. Cât priveşte caducitatea daniei regale din 1464, nu este de exclus posibilitatea ca ea să fi devenit lipsită de efectivitate în condiţiile răzmeriţei din 1467 a unei părţi a nobilimii transilvănene. Avem însă tot temeiul să credem că, în acele împrejurări, Ioan Pongrácz i-a păstrat credinţa suveranului său şi rudeniei sale, care l-a răsplătit de altfel în 1468 prin numirea, pentru a doua oară, în dregătoria de voievod al Transilvaniei. Faptul că mai apoi Matia Corvin a preferat doar să-i zălogească acestuia Cetatea de Baltă şi domeniul ei, se explică prin nevoia cronică de bani a regelui, implicat fie în conflictul militar cu împăratul romano-german Friedrich al III-lea (1477, 1479), fie în luptele cu Poarta din Bosnia, Srem şi sudul Stiriei (1477-1479). Nu e mai

3 Arhiva Naţională Maghiară Budapesta (Magyar Országos Levéltár), Dl. 27.676 (se va cita MOL, Dl.); vezi Csánki, op.cit., p.859

4 MOL, Dl. 27.678; vezi şi Csánki, op. cit., p.859.

5 Cu privire la această procedură, vezi Papp László, A birtokba-iktatás (statutio) lefolyása, în „Emlékkönyv Szentpétery Imre születése hatvanadik évfordulójának ünnepére”, Budapesta, 1938, p.372-384.

6 Vezi raportul de punere şi dare în stăpânire din toamna anului 1472, la MOL, Dl. 29.836 (Csánki, op. cit., p.859). De altfel dăruirea Sebeşului şi a satelor ce îi aparţineau (Lancrăm, Răhău, Călnic, Petreşti, Pişchinţ, Deal, Răchita, Săsciori şi Pianul Român), încă la 26 noiembrie 1464, fraţilor Ioan Pongrácz, voievodul Transilvaniei şi Andrei Pongrácz, capitaneus parcium superiorum regni şi comite de Trencin (vezi documentul păstrat la Arhivele Naţionale Istorice Centrale Bucureşti, Colecţia Documente Istorice, pach. DCCXXXIV, nr.16, editat în Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen, vol. V, nr.3341), a provocat, la 10 martie 1473, împotrivirea Universităţii săseşti în faţa Capitlului din Alba-Iulia (vezi documentul păstrat la Arhivele Naţionale Istorice Centrale Bucureşti, Colecţia Documente Istorice, pach. DCCXXXIV, nr.18, editat în Urkundenbuch..., vol. V, nr.3948). În urma acestui protest, dania regală privind Sebeşul a fost revocată.

7 Csánki, op. cit., p.859 (document din 9 noiembrie 1478).

puțin adevărat, că și reforma militară din primăvara anului 1479 (numirea lui Pavel Chinezul drept comite suprem de Timiș și căpitan general al părților de jos ale regatului, căruia îi erau subordonați nu numai comiții celor 6 comitate de la granița cu otomanii, ba chiar și banii Severinului și Belgradului), menită să îmbunătățească defensiva antiotomană, a reclamat, la rândul ei, sume de bani deloc neînsemnate. De aceea, Matia Corvin, reluând întocmai actul din 30 septembrie 1471, i-a zălogit, la 14 martie 1479⁸, Elisabetei, văduva și lui Matia, fiul răposatului voievod Ioan Pongrácz, cetatea regală (castrum nostrum) Cetatea de Baltă, cu satele care țineau de aceasta, pentru suma considerabilă de 20 000 florini de aur. Nu știm dacă regele a răscumpărat până la urmă Cetatea de Baltă de la văduva și fiul voievodului Ioan. În orice caz, în 1489, Matia Corvin i-a dăruit domnului moldovean Ștefan cel Mare atât cetatea Ciceu cu domeniul acesteia, cât și Cetatea de Baltă care îi aparțineau, ca răsplată pentru ajutorul acordat de mai multe ori în lupta antiotomană. Cu ocazia efectuării procedurii de punere și dare în stăpânire a Cetății de Baltă pe seama domnului moldovean, în primăvara anului 1492 (amânarea s-a datorat, cu mare probabilitate, încetării din viață a lui Matia Corvin, la 6 aprilie 1490, urmată de frământările care au însoțit urcarea pe tronul Ungariei a lui Vladislav al II-lea), Elisabeta și Matia Pongrácz, de astă dată împreună cu Ecaterina, fiica răposatului voievod Ioan, căsătorită cu magnatul Laurențiu Ujlaki, invocând documentul de zălogire din 1479, au formulat împotrivirea legiuită, care a rămas însă fără rezultat⁹. În toamna târzie a anului 1507 urmașii voievodului Ioan au întreprins o nouă încercare de a-și redobândi drepturile asupra Cetății de Baltă: Ecaterina Pongrácz i-a cerut lui Bogdan Vodă al Moldovei, fiul lui Ștefan cel Mare, să-i restituie din Cetatea de Baltă, iar din domeniul acesteia măcar sfertul care i se cuvenea prin dreptul de moștenire ca fată¹⁰. Pricina a ajuns în fața palatinului Ungariei, care a decis, la 24 ianuarie 1508, să-i restituie Ecaterinei Pongrácz-Ujlaki Cetatea de Baltă, condamnându-l în același timp pe Bogdan Vodă la plata unei amenzi pentru ocuparea cu forța a bunurilor revendicate¹¹. În pofida sentinței palatinale, Cetatea de Baltă a rămas –

8 Csánki, op. cit., p.859 amintește documentul regal de zălogire fără a indica însă locul de păstrare al acestuia. În anexă, publicăm ordinul regal adresat Capitlului din Cluj-Mănăstur, tot la 14 martie 1479, precum și raportul acestuia din data de 5 iunie 1479 adresat suveranului cu privire la îndeplinirea procedurii de punere și dare în stăpânire.

9 Csánki, op. cit., p.860

10 Ibidem. În cererea ei Ecaterina Pongrácz-Ujlaki afirmă că, după moartea mamei ei Elisabeta și a fratelui Matia, Cetatea de Baltă i s-ar fi convenit cu titlu de zălog, mai ales că în 1476 (sic!) regele Matia Corvin ar fi luat-o, după moartea voievodului Ioan, de la fratele ei Matia Pongrácz fără plata vreunei sume de răscumpărare. Să fi fost cumva vorba, în 1476, de revocarea daniei „pe vecie” din 1464 ? Nu este exclus.

11 Ibidem.

primând probabil interesul politico-militar al regelui Ungariei – pe mai departe în stăpânirea lui Bogdan Vodă și a urmașilor săi în scaunul Moldovei până la Alexandru Lăpușneanu. Abia în condițiile luptei pentru putere dintre Habsburgi și partida reginei Izabella și a lui Ioan Sigismund Zápolyai pentru Transilvania, vechea fortificație de la Cetatea de Baltă și-a trăit zilele de pe urmă. Castelul Bethlen ridicat aici peste o jumătate de veac avea să însemne un cu totul alt început la Cetatea de Baltă.

* * *

1479 Iunie 5, <Cluj-Mănăștur> - Conventul din Cluj-Mănăștur îi raportează regelui Ungariei, Matia Corvin, ducerea la îndeplinire a procesului de punere și dare în stăpânire a cetății Cetatea de Baltă și a pertinențelor acesteia pe seama Elisabetei Pongrácz și a lui Matia Pongrácz de Dindileag, cărora le fuseseră zălogite de suveran pentru suma de 20 000 florini de aur.

Arhivele Naționale Istorice Centrale București, Colecția Peceti II, nr.457; original pe pergament; pecete în ceară galbenă, într-o capsulă de protecție din ceară galbenă, atârnată de document cu șnur de mătase împletit de culoare roșie și verde.

pe verso: A gróf Pongrácz család bashalmi levéltárából, 4 cs., 19. sz. (Din arhiva de la Bashalom a familiei conților Pongrácz, pachetul 4, nr.19); Bashalom – localitate în comitatul Szabolcs.

Conventus Monasterii Beate Marie virginis de Colosmonostra, omnibus Christi fidelibus, tam presentibus quam futuris, presencium noticiam habituris, salutem in salutis largitore. Ad vniversorum noticiam harum serie volumus pervenire, quod cum nos, receptis literis serenissimi principis domini Mathie, Dei gracia Hungarie, Bohemie etc. regis, domini nostri graciousissimi, introductorias et statutorias nobis directas sumpmacum obediencia recepisse in hec verba:

< urmează, în transumt, documentul regelui Matia Corvin, dat la Buda, la 14 martie 1479>

Vnde nos mandatis prefati domini nostri regis in omnibus fideliter obedire cupientes, ut tenemur, vnacum prefato Thoma Baladfy de Kend, homine eiusdem, nostrum hominem, videlicet religiosum virum fratrem Georgium custodem, vnum ex nobis, ad premissas introduccionem et statucionem faciendas nostro pro testimonio fidedignum duximus destinandum. Qui tandem exinde ad nos reversi, nobis vniformiter retulerunt isto modo, quod ipsi feria quarta proxima post festum beate Sophie vidue proxime preterita ad facies prediciti castru Kykellewar

ac pertinenciarum eiusdem, vicinis et commetaneis eiusdem et earundem vniversis inibi legitime convocatis, puta Georgio de Hwzywazo, Gregorio de eadem, Johanne Sykes, Andrea Porkolab de Petherfalwa, Georgio Juniore de dicta Hwzywazo, Gregorio Herbarth de Balasfalwa, Paulo de Rakos et Luka Zewke de Zewkefalwa presentibus, pariter accesserunt, introduxissent prefatos dominam Elyzabeth et Mathiam in dominium eiusdem castri et pertinenciarum suarum statuissentque idem easdem eisdem iuxta continencias dictarum aliarum literarum vestrarum inscripcionalium vsque tempus redempcionis possidendum, in cuius facie legitimis et sufficientibus diebus moram protrahentem, nullo contradictorum penitus apparente. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes literas nostras privilegiales pendentis et autentici sigilli nostri munimine roboratas duximus concedendas. Datum sedecimo die die introduccionis et statucionis predictarum anno Domini supradicto.

S.P.

Conventul mănăstirii Sfintei Fecioare Maria din Cluj - Mănăştur, tuturor credincioşilor întru Hristos, atât celor de faţă cât şi celor viitori, care vor vedea scrisoarea de faţă, mântuire întru dăruitorul mântuirii. Prin scrisoarea de faţă vrem să ajungă la ştirea tuturor, că am primit cu toată ascultarea scrisoarea de punere şi de dare în stăpânire a prealuminatului principe, a domnului Matia, din mila lui Dumnezeu rege al Ungariei, Boemiei etc., domnul nostru preamilosiv, adresată nouă cu aceste cuvinte:

< urmează, în transumt, documentul regelui Matia Corvin, dat la Buda, la 14 martie 1479 >

Iar noi, dorind să dăm ascultare cu credinţă în toate – așa cum suntem datori – poruncii amintitului nostru domn, a regelui, am hotărât să-l trimitem – împreună cu Toma Baládfi din Chendul Mare, omul aceluiasi <rege> , pe omul nostru, anume pe cuviosul bărbat, pe fratele Gheorghe custodele, să fie unul dintre noi de faţă ca martor al nostru vrednic de crezare la împlinirea amintitelor punere şi dare în stăpânire. După ce s-au întors de acolo la noi, aceştia ne-au spus într-un glas astfel, anume că, in miercurea imediat după sărbătoarea tocmai trecută a sfintei Sofia văduva¹², ducându-se la faţa amintitei cetăţi Cetatea de Baltă şi a pertinenţelor acesteia, după ce i-au chemat acolo în chip legiuit şi au fost de faţă acolo toţi vecinii şi megieşii aceleiaşi <cetăţi> şi <aceloraşi> pertinenţe, adică Gheorghe de Hususău¹³, Grigore din acelaşi <Hususău>, Ioan Sikes, Andrei Porkolab din Petrisat, Gheorghe cel tânăr din zisul Hususău, Grigore Herbarth din Blaj, Paul din Racoşul de Sus şi Luca Szöke din Seuca, i-au pus pe amintiţii

12 14 mai 1479

13 În prezent, Valea Lungă

doamna Elisabeta și pe Matia în stăpânirea aceleiași cetăți și a pertinențelor ei și le-au dat aceeași <cetate> și aceeași <pertinențe> în stăpânire, potrivit cu cuprinsul altei zise scrisori ale voastre de zălogire, spre a le stăpâni până când vor fi răscumpărate. Câtă vreme am adăstat la fața acestora <cetatea și pertinențele ei> legiuitele și îndestulătoarele zile, nu s-a înfățișat niciun împotrivor. Spre amintirea și tăria veșnică a acestui lucru am hotărât să dăm această scrisoare a noastră privilegială, a cărei tărie am sporit-o și prin atârarea sigiliului nostru autentic. Dată în a șaisprezecea zi din ziua amintitelor punere și dare în stăpânire, în anul Domnului mai sus zis.

S.P.

Dr. Costin Fenesan

DOCUMENTE DIN SECOLELE XVI–XIX, AFLATE ÎN ARHIVELE NAȚIONALE COVASNA, EMISE DE DOMNII ȚĂRILOR ROMÂNE SAU REFERITOARE LA ACEȘTIA

Dr. Ioan LĂCĂTUȘU, Prof. Vasile STANCU

În prezentul studiu sunt cuprinse un număr de 39 de regeste, rezumate și mențiuni documentare emise de 23 de domni ai Țărilor Române sau referitoare la aceștia, din perioada 1541–1834, păstrate în depozitele Arhivelor Naționale Covasna.

Din cele 39 de documente incluse în lucrare, 32 sunt originale și șapte copii, 17 sunt în limba română, 12 în limba latină, opt în limba maghiară și două în limba germană. Actele de cancelarie sunt scrise pe pergament, sau pe suport filigran, cu peceți aplicate, sigilii și semnături. Documentele moldovenești provin, în principal, din „depozitul de la Oșorheiul” (Nicolae Iorga), respectiv din Fondul Primăria orașului Tg. Secuiesc. Ele au fost cercetate, la începutul sec. XX, de istoricul Nicolae Iorga și publicate de Ioan Bogdan, cu un cuprinzător studiu introductiv, în „Buletinul Comisiei Istorice a României”, vol. 2, București, 1916. Documentele muntenești provin din Colecția Cserey Emilia, o parte din ele fiind publicate în „Catalogul Țării Românești”, volumele V, VII și VIII, volume editate de Arhivele Naționale ale României. Celelalte documente sunt din fondurile administrative (scaunele Treiscaune, Micloșoara și Cașin), primăria Sf. Gheorghe, Regimentul secuiesc de graniță nr. 2 infanterie și din alte câteva fonduri familiale și colecții personale.

Cele mai multe documente provin de la domnii moldoveni – 15 (Petru Rareș, Ioan Vodă cel Viteaz, Gheorghe Ștefan, Vasile Lupu, Gheorghe Duca, Antonie Ruset, Constantin Cantemir, Grigore Ghica, Constantin Mavrocordat, Constantin Racoviță, Grigore Callimachi, Alexandru Șuțu, Constantin Ipsilanti, Scarlat Callimachi și Mihail Sturdza) – cinci de la domnii munteni (Mihai Viteazul, Matei Basarab, Constantin Șerban, Constantin Brâncoveanu, Ioan Gheorghe Caragea). În documente apar referiri la voievozii și principii Transilvaniei (Ștefan Bathory, Gheorghe Rakoczi al II-lea, Mihai Apafi ș.a.) și la foarte mulți dregători locali, în mod deosebit din zona de graniță cu Moldova, punând în evidență multiplele și statornicele relații economice și interumane care au avut loc, în decursul veacurile, de o parte și alta a Carpaților.

Rezumatele documentelor sunt redată în formulările din inventarele arhivistice. Câteva documente moldovenești sunt prezentate integral.

Documentele sunt însoțite de note referențiale, care cuprind datele biografice ale domnilor și personalităților menționate în documentele prezentate, descrierea contextului istoric în care au fost emise, inclusiv cadrul internațional în care s-au desfășurat evenimentele la care se referă, precum și alte informații conexe, de larg interes pentru istoria națională. De menționat faptul că, toți anii de domnie ai suveranilor țărilor române sau anii unor evenimente istorice, care nu au trimiteri bibliografice, sunt preluați din lucrarea „Istoria României în date”, elaborată de un colectiv de istorici sub conducerea lui Constantin C. Giurescu, apărută la Editura Enciclopedică Română, din București, în anul 1971. Arhaismele și regionalismele au fost explicate în Glosar.

Documentele cuprinse în prezentul studiu conțin informații dintre cele mai diverse, dar toate la un loc pun în evidență numeroasele și trainicele relații care au existat în perioada de referință, între cele trei provincii istorice românești, Transilvania, Moldova și Țara Românească. Ele largesc baza de documentare pentru studiile de toponimie, onomastică, sigilografie ca și cele privind instituțiile medievale românești. În final, aducem un pios gând de recunoștință arhiviștilor care au asigurat păstrarea și prelucrarea arhivistică a acestor documente, care fac parte din Fondul Arhivistic Național: Arvay Iosif, Csia Ernestin, Dan Baicu și Carmen Szekely (născută Vlad.).

* * *

I. (1541 iul. 7, TG: MUREȘ).

Porunca emisă de Domnul Moldovei, PETRU RAREȘ, prin care acordă protecție orașului TG. MUREȘ împotriva trupelor imperiale și contra abuzurilor mercenarilor străini. Arhivele Naționale Covasna (A.N.C.), Fond APOR, Fas. 1/2, 1 filă, original, limba latină, semnătură, pecete aplicată.

II. (1541 iul. 25)

Privilegiu dat de Domnul Moldovei, PETRU RAREȘ, orașului TG. MUREȘ. A.N.C., Fond APOR, Fas. A.I/11, fila 1

Note referențiale:

Petru Rareș, după cum afirma cronicarul Grigore Ureche „ieste de osul lui Ștefan vodă, (Ștefan cel Mare și Sfânt n.a.) ... și ca un păstoriu bun ci străjuiește turma sa, așa în toate părțile străjuia și priveghia și nevoia ca să lățească ce au apucat”.¹ A domnit în Moldova în două rânduri, peste 17 ani. (14 ianuarie 1527 – 18 septembrie 1538 și 19(?) februarie 1541 – 3 septembrie 1546). După înfrângerea Ungariei la Mohacs, la 29 august 1526, și moartea regelui, Ludovic al II-lea, pe câmpul de luptă, la începutul primei sale domnii, Petru Rareș a intervenit în luptele pentru succesiunea la tronul Ungariei, sprijinindu-l

pe Ioan Zapolya, voievodul Transilvaniei, împotriva lui Ferdinand de Habsburg, fratele împăratului Sfântului Imperiu Roman de Națiune Germană, Carol al V-lea (Quintul) de Habsburg. În schimbul ajutorului dat și a campaniilor sale în Ardeal, Petru Rareș își consolidează autoritatea asupra unei mari părți a Transilvaniei stăpânind, pe lângă cetățile moștenite de la Ștefan cel Mare, Ciceiu și Cetatea de Baltă, cetățile Bistrița, Rodna și Ungurașul.² Revenit în scaunul domnesc, cu sprijinul turcilor, la începutul anului 1541, nu este de mirare că Domnul emite astfel de acte târgumureșenilor pentru a le acorda protecție și privilegii împotriva abuzurilor trupelor imperiale habsburgice și a mercenarilor străini.

III. (1573)

Ordinul sultanului turc către voievodul moldovean IOAN VODĂ CEL VITEAZ, prin care îi ordonă ca la cererea voievodului transilvănean, ȘTEFAN BATHORY, să dea ajutor imediat locuitorilor din TRANSILVANIA. Colecția „KISS ARPAD”, nr. 143, fila 9, copie, limba latină.

Note referențiale:

Selim al II-lea (1566 – 1574) zis cel Bețiv, Fiul sultanului Soliman Magnificul, continuă politica de extindere a acțiunilor militare, spre vest, în nordul Africii, prin cucerirea Tunisiei (1574) și declanșarea luptelor cu portughezii pentru Maroc, încheiate cu ocuparea acestuia (1576) și spre est, în direcția Asiei Centrale, mai cu seamă în regiunea Kazan-Astrahan, debutând astfel primele conflicte militare cu Rusia. În acest context, desigur, Selim al II-lea, avea nevoie de eliminarea unor conflicte militare în alte regiuni ale marelui său imperiu, în speță în Europa Centrală, între principele Transilvaniei, Ștefan Bathory, și Rudolf de Habsburg care stăpânea vestul Ungariei, conflicte generate de pretenția habsburgilor asupra acestei țări românești, aflată sub suzeranitate otomană, ca de altfel și celelalte două țări române.³

Ioan Vodă cel Viteaz (feb. 1572 – 14 iunie 1574), fiu natural al fostului Domn al Moldovei, Ștefăniță (1517-1527). Și-a cumpărat domnia de la turci cu 220.000 de ducați, afirma Constantin C. Giurescu, în Istoria Românilor, iar cronicarul Grigore Ureche îl descrie ca fiind „minte ascuțită, de cuvânt gata și se vedea că-i harnic nu numai de domnie, ci și altor țări să fie cap mai mare”.⁴ A dus o politică de întărire a autorității domnești în detrimentul mării boierimi, repede pedepsită pentru „hiclenie” (înalță trădare n.a.), și a mănăstirilor, cărora le confiscă numeroase sate pentru întărirea domeniului domnesc și a veniturilor sale. Această politică i-a atras și supranumele de „cel Cumplit”, sub care mai este cunoscut în istoria națională. Va fi fidel turcilor până în februarie 1574, moment în care turcii vor să-l înlocuiască la domnie cu Petru zis și Șchiopu, dacă nu va dubla tributul.

Ștefan Bathory, voievod al Transilvaniei (1571-1575); principe al Transilvaniei (1575-1583); rege al Poloniei (1575-1586). Ales la conducerea Transilvaniei, la ordinul turcilor, de o mare parte a nobilimii maghiare, va fi puternic contestat de Habsburgi care au susținut diferiți pretendenți la tronul principatului, potrivit înțelegerii care avusese loc la Speyer, în 1570,⁵ prin care defunctul principe, Ioan Sigismund (1556-1571), recunoștea suzeranitatea Habsburgilor asupra Transilvaniei. Inteligența și capacitatea sa militară, sprijinul politic și militar al Imperiului Otoman, Moldovei și Țării Românești din exterior, precum și al nobilimii transilvane din interior, au dus la eșecul instaurării, pentru mai mult de un secol, a stăpânirii imperiale asupra țării, Transilvania rămânând un puternic stat autonom, sub suzeranitate otomană, de facto, până la Tratatul de la Blaj din 1687, iar de jure, până la Pacea de la Karlowitz din 1699. Ca rege al Poloniei, obține victoria de la Plescau, din 1581, împotriva Rusiei, impunându-i țarului, Ivan al IV-lea cel Groaznic (1533-1584), cesiuni teritoriale și o pace pe 20 de ani.⁶

IV. (1599 nov. 18, ALBA IULIA).

Poruncă a Domnului Țării Românești și Principelui Transilvaniei, MIHAI VITEAZUL, către orașul TG. MUREȘ, în care se cere magistrului confecționarea de flamuri pentru armata sa. Cu aducerea la îndeplinire a poruncii este însărcinat IOAN TAMASFALVI. Fond APOR, Fasc. I/55, fila 1-2, original, limba maghiară, semnătură, filigran, pecete aplicată.

Note referențiale:

Titulatura lui Mihai Viteazul, devenit conducător al Transilvaniei, este diferită: în hrisoavele (actele de cancelarie n.a.) slavone, titlul său este de „Domn din mila lui Dumnezeu al Țării Românești și Ardealului”; în corespondența cu Rudolf al II-lea de Habsburg, împăratul Sfântului Imperiu Roman de Națiune Germană, Mihai se intitula „consilier și locțiitor al împăratului” sau „căpitan general al oștilor imperiale”; Rudolf al II-lea i-a recunoscut doar calitatea de „guvernator”; Dieta transilvană îl numește „principele nostru milostiv” sau „milostivul nostru domn”; nobilimea ardeleană i se adresa cu titlul de „principe”, care era titlul conducătorului unui stat, cu statut de principat, între statele europene ale timpului. Mai târziu, după cucerirea Moldovei, în mai 1600, Mihai se intitula „din mila lui Dumnezeu, domn al Țării Românești, al Ardealului și a toată țara Moldovei”⁷. Indiferent cum se intitula sau i se adresa lumea politică, militară sau categoriile sociale, în practică el era stăpânul Transilvaniei și putea da porunci oricăror instituții politico-administrative și judecătorești, asemenea celei adresate celor din Târgu Mureș.

V. (1600 feb. 9)

Privilegiu dat de MIHAI VITEAZUL, Scaunului CASIN, Fond SCAUN CAȘIN, nr. 2, fila 2, pergament;

VI. (1600 mar. 15)

Privilegiu dat de MIHAI VITEAZUL, orașului TG. MUREȘ, Fond APOR, Fas. A.I. 58, filele 1-2;

VII. (1632 aug. 30)

Scrisoarea boierului GHEORGHE ȘTEFAN, viitorul domn al Moldovei, către JANKO MIHAI, din satul MOACȘA, prin care îl informează că boierul ȘTEFAN CIOCÂRLIE a luat în dijmă oi de la locuitorii din scaunul TREISCAUNE. Colecția arhivelor preluate de la Muzeul din SFÂNTU GHEORGHE, nr. 1/IV, filele 23-24;

Note referențiale:

Gheorghe Ștefan, Domn al Moldovei (3 aprilie 1653 – 28 aprilie 1653; 8 iulie 1653 – 3 martie 1658). Ajunge domn cu sprijinul militar al Domnului Țării Românești, Matei Basarab și Principelui Transilvaniei, Gheorghe Rakoczi al II-lea. Domnia sa, deși scurtă, a fost foarte apreciată de contemporanii săi. Printre aceștia, marele cronicar Miron Costin, care scria următoarele la adresa Domnului: „Domnia lui Ștefan-vodă au fostu cu mare belșug țării la toți anii domniei sale, care s-au trăgănat tocmai 5 ani, în pîine, în vin, în stupi, mare roadă în toate”⁸ Acesta este „om deplin, capu întregu, hire adâncă, cît poți dzice că nascu și în Moldova oameni”⁹ Va fi înlăturat de la tron de Mehmed al IV-lea (1640-1687) (10) datorită sprijinului militar dat principelui Transilvaniei, Gheorghe Rakoczi al II-lea, materializat prin atacarea Poloniei, fără aprobarea sultanului. Moare, departe de țară, în exil, la Szezecin, în 1668.¹⁰

VIII. (1649 feb. 15)

La cererea Domnului Moldovei, VASILE LUPU, Principele Transilvaniei, GHEORGHE RAKOCZI al II-lea, ordonă magistratului orașului TÂRGU SECUIESC să cerceteze plângerea unui tânăr din Moldova, care venit în oraș pentru a cumpăra grâu, peste noapte, i s-au furat 100 de taleri. Se cerea să i se facă dreptate. Fond PRIMĂRIA ORAȘULUI TG. SECUIESC, Inv. Nr. 5, dos. 328, filele 1-2;

Note referențiale :

Gheorghe Rakoczi al II-lea, Principe al Transilvaniei (11 octombrie 1648 – 7 iunie 1660). Este fiul Principelui Gheorghe Rakoczi I, fiind asociat la

domnie încă de la 19 februarie 1642. El va urma cu sfințenie politica tatălui său, de a întări puterea centrală și de a strânge relațiile politico-militare cu celelalte două țări românești. În acest sens, încă din 1638, exista un tratat de amiciție și ajutor reciproc între cele două țări. Deci, o asemenea cerere, adresată de Domnul moldovean, nu este surprinzătoare, date fiind raporturile stabilite între cele două țări române. Foarte bune relații are principele ardelean și cu urmașul lui Vasile Lupu, Gheorghe Ștefan și noul domn al Țării Românești, Constantin Șerban (1654-1658), relații consfințite la Gherghița, lângă Ploești, la 1655. Bazat pe această alianță, precum și dorința sa de a obține, ca și înaintașul său, Ștefan Bathory, tronul de la Cracovia, îl fac să întreprindă în 1657, o expediție împotriva Poloniei. După ocuparea Cracoviei și Varșoviei, în vara anului 1657, în final aliații sunt înfrânți și siliți să capituleze la Czarny Ostrow.¹¹ Eșecul expediției îl face pe sultan să-i mazilească pe cei trei domni ai țărilor românești. „Totuși Gh. Rakoczi al II-lea continuă lupta antiotomană pînă în 1660, cînd căzu pe cîmpul de luptă în fruntea oștilor sale, lângă Florești, în apropierea Clujului”.¹²

IX. (1651 iun. 23)

Șase boieri – Barbul mare stolnic, din Poiana, Bune mare slujer, Spafeul (Spahiul) mare șifar, Barbu clucer din Fratoșița, Drăgoi căpitan din Fălcoi și Iacov capitan de roșii din Cernaia – luați pe răvașe domnești din divan, înaintea lui MATEI BASARAB voievod, de jupâneasa HÂRSOVA spătăreasă, ce a fost soția răposatului Mihai, fost mare spătar din Coțofeni, și de Gherghina stolnic și fratele său, Dumitrașco căpitan, fii lui Mihai stolnic din Șutoaia, nepoții lui Stirian postelnic, pentru pâra ce au avut-o susnumiții în divan, înaintea Domnului pentru satul DRAGOMIREȘTI, județul Dolj. Colecția Cserey Emilia, fas. X, fila 238; publicat în „Catalogul Țării Românești”, vol. VII, 1650-1653, Arhivele Naționale ale României, București, 1999, p. 152-153.

X. (1651 iun. 23, TÂRGOVIȘTE)

MATEI BASARAB voievod întărește HÂRSOVI spătăreasa, fostă jupâneasă a răposatului Mihai mare spătar din Coțofeni, din județul Mehedinți, și fiicei sale Iudita, satul DRAGOMIREȘTI, jud. Dolj, cu rumânii, pe hotarele bătrâne... Colecția Cserey Emilia, fas. X, fila 265; publicat în „Catalogul Țării Românești”, vol. VII, 1650-1653, Arhivele Naționale ale României, București, 1999, p. 153.

Note referențiale:

Matei Basarab, Domn al Țării Românești (septembrie 1632 – 9 aprilie 1654). Mare agă, (42) de la 1628, și descendent, prin bunicul său, a vechii și puternicei familii a Craioveștilor, Matei vodă, se simte îndreptățit să adopte și numele de „Basarab” imediat după urcarea sa pe tron. La fel ca și-n cazul

lui Vasile Lupu, „drumul lui Matei Basarab către tronul Țării Românești va fi înlesnit considerabil de reacția boierilor de țară împotriva elementelor grecești, a căror tendință de dominație politică inspira serioase îngrijorări”.¹³ Abuzurile asupra proprietății și jefuirea țării de boierii greci luase proporții nemaîntâlnite, în perioada domniei predecesorilor săi, Leon vodă Tomșa (1629 – iulie 1632) și Radu Ilieș (iulie – septembrie 1632), motive pentru care boierimea pământească solicita Domniei, emiterea de noi hrisoave de întărire a stăpânirii lor asupra moșiilor deținute din vechime. Lunga sa domnie, pe lângă faptul că a reprezentat o protecție solidă împotriva elementelor alogene, a fost, în aceeași măsură, o perioadă deosebit de benefică pentru consolidarea economică, politică, militară, de întărire a autonomiei politice față de turci, de înflorire a culturii și artei românești, de acțiune politică largă pe tărâmul relațiilor externe. În timpul său se reiau exploatarea miniere de la Baia de Aramă și Baia de Fier, se înființează o sticlărie și o moară de hârtie în părțile Călimăneștilor (1644), cresc suprafețele cultivabile. El pune bazele unei puternice armate, de seimeni și darabani, care „la primul sunet de goarnă 25.000 soldați” erau gata de luptă, „iar oastea sa totală putea ajunge la 40.000 de oameni”.¹⁴ De sub teascurile tipografiei de la Govora a ieșit prima carte în limba română din Țara Românească, „Pravila bisericească,, sau „Pravila de la Govora”, „cuprinzând elemente de drept laic și bisericesc, după modelul rânduielilor dreptului bizantin, adaptate de Mihail Moxa, traducătorul, la realitățile țării,¹⁵ pe lângă alte 23 de cărți, marea lor majoritate în limba română. Dr. Mircea Păcurariu, în a sa *Istorie a Bisericii Ortodoxe Române* scrie că „în acest secol (al XVII-lea n.a.) a trăit cel mai mare ctitor de lăcașuri sfinte din trecutul poporului nostru, domnitorul Matei Basarab” care a ctitorit „aproape 40 de mănăstiri și biserici ridicate sau refăcute de el din temelie”.¹⁶ Mănăstirile Arnota, Căldărușani, Măxineni, Plătărești, Strehaia, Cornățel, Negoiești, Brebu, Bărbătești, Pinu, Câmpulung, Plumbuita, Brîncoveni, Cîrnu, Drăgănești, Sobozia, Soveja sau bisericile Mitropoliei din Târgoviște, catedralele episcopale din Buzău și Râmnic, Sărindar și Sfinții Apostoli Petru și Pavel din București și multe altele, care există și astăzi, sunt strâns legate de numele Domnului Matei Basarab. Ultimul an al domniei sale a fost tulburat de răscoala seimenilor și dorobanților, nemulțumiți de faptul că nu li se plătise solda pe două luni, fâgăduită de Domn înaintea luptei de la Finta, cu Vasile Lupu, reprimată însă cu sprijinul Principelui Gheorghe Rakoczi al II-lea. A închis ochii la 9 aprilie 1654, osemintele sale odihnindu-se și acum la ctitoria sa, mănăstirea Arnota din județul Vâlcea.

XI. (1652, mai 4, IAȘI)

Aprobare dată de către Vasilie voevod (VASILE LUPU), Domnul MOLDOVEI, locuitorilor din orașul TG. SECUIESC să pășuneze vitele lor pe munții KECSKES și ZSIROS, plătind arenda obișnuită. Fond Primăria orașului TG. SECUIESC, Inv. Nr. 6, nr. 1-38 (621), originală, limba română (scrisă în

chirilică), semnătură, sigiliu, filigran; publicat în „Buletinul Comisiei istorice a României”, vol. 2, București, 1916, p. 193

Redăm conținutul documentului, cu grafie latină. „*Io Vasilie Voevoda bijiiu mlstiiu gspru zemli moldavscoi daat-amu cartea domniei meale birăului și tuturoru orășianiloru dinu târgu dinu Oșorhiaiui dinu Țara Ungurească, ca să fie tare și puternici cu cartea domniei meale a ținea muntele Haoșulu care munte să chiamă Cheșcheșu-Jiroșu și iaste la hotarulu țării domniei meale, și l-aamu fostu datu domniia mea și mai denainte vreame de l-au ținutu ei acelu munte, carele mai susu scrie, și acumu l-aamu datu să-lu ție ei să-și pue stănilile pre acelu munte. Iaru Mihalcu Freanți să nu mai aibă nicio treaabă, ce să aibă a-i scoate birăulu stănilile și dobitoacele lui de pre acelu munte. Numai ce să aibă a da birăulu și cu orășanii vinitulu țării ce iaste, iaru altu nime să nu să mai ameastece de acmu înnainte... (7160 – 1652), Mai 4 dn Io Vasilie Vodă. Pelinu” (Pecete)*

Note referențiale:

Vasile Lupu, Domn al Moldovei (aprilie 1634 – 3 aprilie 1653 și 28 aprilie 1653 – 8 iulie 1653). A ajuns la domnie sprijinit de mișcarea boierimii pământene împotriva grecilor, mișcare pe care o va trăda în anii următori, înconjurându-se de boieri și arhierii greci cu puternice legături la Înalta Poartă. El „s-a voit o reîncarnare a basileului (împăratului n.a.) dispărut de la Constantinopol. Miron Costin a surprins perfect personalitatea voievodului: «om cu hirea înaltă și împărătească mai mult decât domnească»”.¹⁷ Cu excepția unor accente critice, marele cronicar, face un portret obiectiv al Domnului, înfățișându-l ca pe un conducător demn de cinstire, admirându-l chiar, pentru bunăstarea economică în care a adus Moldova. „Că de au fostu cândva vremi fericite acestor părți de lume, atuncea au fostu. Plină Țara Leșască, oi dzice, de aur, la care pre acele vremi curea Moldova cu boi de negoț, cu cai, cu miere, și aducea dintr-aceia țară auru și argintu. Oi putea dzice că săracu nu să afla pre acele vremi, doară care nu-și vrea să aibă. Țara Leșască la aceia scară de fericire să suisă, precum și singuri le ii dzic și scrisorile lor, care nici o crăire pre acele vremi nu era deopotrivă; în bine și în dezmierdăciune pre atuncea leșii și așa și țara noastră”.¹⁸ De asemenea, subliniază realizările sale în plan cultural-artistic, cu deosebire harul său de constructor și protector al ortodoxiei. „Și într-acești ani au zidit Vasilie-vodă și laudate mănăstiri, și aice, în orașul Ieșilor, întâi supt numele a trei sfinți învățători a bisericii, ce să dzică Trieh Svetitelei, mai pe urmă mănăstirea, (Trei Ierarhi n.a.) a doa mănăstire, a Golăi, cu făptură, cum să vede, peste toate mănăstirile aici în țară mai iscusită... au adus Vasilie-vodă și moaștiile a sfintei prepodobnei Paraschevei, în anul 7148 (1640)... în luna lui octovrie în 14 dzile. Acestu domnu au făcut ca de iznoavă și curțile cele domnești în Iași, casele cele cu cinii, grădini, grajduri de piatră...”¹⁹ „Pentru un domn cu ambiții atât de mari,

ne spune în continuare istoricul Florin Constantiniu, Moldova era prea mică! Încercările de a-l înscăuna pe fiul său, Ioan, în Țara Românească, apoi de a domni el însuși în cele două țări (Vasile Lupu se intitulează în 1639 domn al Moldovei și al Țării Românești) au generat conflicte armate cu Matei Basarab, încheiate, toate, cu înfrângerea și, în cele din urmă, cu alungarea din domnie a ambițiosului voievod moldovean”.²⁰

XII. (1653 oct. 16, TÂRGOVIȘTE)

Sătenii din Comatca, județul Vâlcea, mărturisesc lui Barbu mare cupariu și fratelui acestuia, Udriște mare cămăraș, că au fost oameni megieși cu moșiile lor din sat, iar în zilele lui MATEI BASARAB voievod – „mai an” – alți frați ai lor, megieși din sat, s-au vândut rumâni, cu fiii și moșiile lor, sus-numiților boieri, iar ei au rămas megieși nevânduți... Colecția Cserey Emilia, fas. X, fila 246 – 247; publicat în „Catalogul Țării Românești”, vol. VII, 1650-1653, Arhivele Naționale ale României, București, 1999, p. 352-353.

Note referențiale:

În timpul domniei lui Matei Basarab se măresc excesiv sarcinile fiscale, determinate de dublarea tributului față de turci, de cheltuielile foarte mari necesare susținerii armatei de seimeni domnești, de construirea unui număr impresionant de edificii religioase și nu în ultimă instanță, de lăcomia boierilor, clericilor și a Domnului. „Dărilor pe o gospodărie variaua între 5 și 27 galbeni anual, cu o medie de 8 galbeni și 82 aspri, pe gospodărie, echivalentă cu prețul a doi boi și un porc, sau cu prețul a 9 porci și o vadră de vin... La aceasta se adăugau dărilor cunoscute: dijma, gorștina și vinăriciul... Birul pe un sat era în medie de 200 galbeni anual, în condițiile în care prețul mediu al unui asemenea sat nu depășea 450 de galbeni”.²⁰ Deoarece mulți țărani nu-și puteau plăti dărilor, sate întregi sau părți de sate, cu pământuri cu tot, cazând în rumânie, fenomen care a luat proporții de masă spre sfârșitul domniei

XIII. (1654 iun. 17, BUCUREȘTI)

CONSTANTIN ȘERBAN voievod întărește lui BARBUL cupariu și UDRIȘTE cămăraș, cu fiii lor, ocină în MÂRZEASCA de JOS, din jud. Ilfov, pe hotarele bătrâne și pe semne. Aceasta a fost a lor, bătrână și dreaptă ocină din strămoși, din zilele altor domni bătrâni, iar în zilele lui LEON voievod, Nedela izbașa și cu toți călărașii au împresurat moșia, spunând că au cumpărat-o de la niște oameni care au fost, ca și ei, moșneni... Colecția Cserey Emilia, fas. X, fila 246-247; publicat în „Catalogul Țării Românești”, vol. VIII, 1654-1656, Arhivele Naționale ale României, București, 2006, p. 105-106.

XIV. (1654 OCT. 2)

CONSTANTIN ȘERBAN voievod poruncește celor 24 de boieri hotarnici, care au fost luați de jupâneasa HÂRSOVA, în zilele lui MATEI voievod, ca să hotărască satele CARAULA, ÎNTORSURA BUBII (?) și CUCUIAȚI și anume:... Colecția Cserey Emilia, fas. X, fila 236; publicat în „Catalogul Țării Românești” vol. VIII, 1654-1656, Arhivele Naționale ale României, București, 2006, p. 195-196.

XV. (1654 nov. 8)

Douăzeci și patru de boieri, luați pe răvașe domnești, în al doilea rând, în zilele lui CONSTANTIN ȘERBAN voievod, de jupâneasa HÂRSOVA spătăreasa și Giurca Țarfoiului din Piatra (...) ca să aleagă hotarul CUCUIEȚILOR, pe care i-au ales, mai întâiu, în zilele lui MATEI voievod, de către Giurca... Colecția Cserey Emilia, fas. X, fila 232; publicat în „Catalogul Țării Românești”, vol. VIII, 1654-1656, Arhivele Naționale ale României, București, 2006, p. 214-215.

XVI. (1656 apr. 28 TÂRGOVIȘTE)

CONSTANTIN ȘERBAN voievod întărește jupânesei HÂRSOVA spătăreasa, a lui Mihai fost mare spătar, și fiicei sale jupâneasa Iudita postelniceasa cu fiii lor, satul CUCUIOAȚI, Jud. Mehedinți, cu rumânii și vii, pe hotarele bătrâne și pe semne... Colecția Cserey Emilia, fas. X, fila 235; publicat în „Catalogul Țării Românești”, vol. VIII, 1654-1656, Arhivele Naționale ale României, București, 2006, p. 404-405.

Note referențiale:

Constantin Șerban, Domn al Țării Românești (9 aprilie 1654 – martie 1658) A fost ales de boierime, seimeni și oastea de țară, încă pe când Matei Basarab, bătrân și bolnav, se afla pe patul de moarte. Era fiul natural al fostului Domn, Radu Șerban (1602-1611) și îndeplinise mai multe dregătorii la curtea lui Matei Basarab. Este recunoscut de Poartă care-i trimete imediat steag de domnie. Misterul acestei rapide recunoașteri ni-l dezvăluie scriitorul, călător prin țările române în acea vreme, Paul din Alep, care relatează că „bogățiile rămase de la răposatul bei (Matei Basarab n.a.) erau foarte mari, fiind îngrămădite în niște case zidite din piatră, tencuite de la temelii pînă la acoperi ”. ²¹ Nu este de mirare că urmașul său la tron, punând mîna pe aceste averi, „a putut plăti pentru acapararea domniei suma fantastică de un milion de lei” ²² Moștenindu-i averea și tronul i-a moștenit, totodată, și greutățile guvernării. În 1655, seimenii se vor răscula din nou la auzul hotărârii Domnului, sfătuit de boieri, de a desființa acest corp militar. Se vor alătura lor, la început, dorobanții și apoi marea masă a țăranilor și orașenilor. Răscoala va fi înfrîntă foarte greu cu sprijinul lui Gheorghe Rakoczi

al II-lea, în condițiile recunoașterii suzeranității principelui ardelean asupra Țării Românești.²³ Constantin Șerban a rămas în memoria colectivă a românilor prin începerea construcției bisericii de pe „dealul podgorenilor”, actuala catedrală a Patriarhiei Române, terminată în 1668, sub Radu Leon (1664-1669). (23) Participarea unui corp de oaste din Țara Românească, la expediția lui Gheorghe Rakoczi al II-lea în Polonia, atrage furia sultanului și mazilirea sa, la începutul anului 1658.²⁴

XVII. (1656, mai 5, comuna TG. TROTUȘ).

Scrisoare a lui GHEORGHE ȘTEFAN VOEVOD, Domnul MOLDOVEI, către vornicul de VRANCEA, prin care îi poruncește să-i lase liberi pe locuitorii orașului TG. SECUIESC să păstorească prin munții VRANCEI, dacă plătesc, după obicei, arendă. Fond Primăria orașului TG. SECUIESC, Inv. Nr. 6, nr. 1-38 (623), originală, limba română (scrisă în chirilică), semnătură, sigiliu, filigran; publicat în „Buletinul Comisiei istorice a României”, vol. 2, București, 1916, p. 194

Redăm conținutul documentului, cu grafie latină: *„Io Ghiorghie Ștefanu voevodu, bjiiu mlstiiu gpdru zemle moldavscoi, scriemu domniia mea la sluga noastră la vornicul de Vrancea, și la toți oamenii de acolo, carii sinteți socotitori la toți munții Vrancei ce sintu de hotarulu țării noastre Moldovei, dămu-vă știre: pre unde să voru prileji a înbla păstori cu oi și cu de alte bucate a târgului Oșorheiului, deacă veți vedea cartia domniei meale, iar u voi toți să aveți a-i lăsa să înble cu paace, să înble să hrănească cu paace, întru nemică să nu-i învăluți; numai ca să aibă ei a da ce iaste adeatiulu domnii, cumu iaste obiceiulu de vacu. ..Totrușu, lt. 7164 (=1656), Mai 5. Io Ghiorghie Ștefanu Voevodu (Oșorheiu.)”*

XVIII. (1656, mai 5, comuna TG. TROTUȘ)

Împuternicire dată de GHEORGHE ȘTEFAN voevod, Domnul MOLDOVEI, birăului și tuturor locuitorilor din orașul TG. SECUIESC de a-și așeza stânilile pe munții KECSKES și ZSIROS, plătind o arendă. Fond Primăria orașului TG. SECUIESC, Inv. Nr. 6, nr. 1-38 (622), originală, limba română (scrisă în chirilică), semnătură, sigiliu, filigran; publicat în „Buletinul Comisiei istorice a României”, vol. 2, București, 1916, p. 193-194

Redăm conținutul documentului, cu grafie latină: *„Io Ghiorghie Ștefanu voevodu, bjiiu mlstiiu gpdru zemle moldavscoi, dat-amu cartia domniei meale birăului și tuturor orășeanilor dinu târgu dinu Oșorheiu dinu Țara Ungurească, să fie tare și putiarnici cu carte domniei meale a ținea muntele Haușulu, care munte să chiiamă Cheșcheș-Jiroșu și iaste înu hotarulu țării domnii meale, să aibă a-lu ținea cumu l-au ținutu și mai denainte vreame, și să-ți pue stânilile pre acelu munte, iară altulu nime să n-aibă nice o treabă, numai ca să aibă a da*

birăulu și cu orășeanii vinitulu țărâi ce iaste, și să aibă a să hrăni, și altulu nime să nu să amestece. ...Totrușu, lt. 7164 (=1656), Mai 5 Io Ghiorghie Ștefanu Voevodu (Oșorheiu)”

XIX. (1658, octombrie 20, TG. SECUIESC).

Scrisoarea soției fostului Domn al MOLDOVEI, Gheorghe Ștefan, ILISAFTA, adresată dregătorului de VRANCEA, prin care poruncește să lase să păstorească în voie, prin munții VRANCEI, pe locuitorii ora ului TG. SECUIESC. Fond Primăria orașului TG. SECUIESC, Inv. Nr. 6, nr. 1-38 (624), original, limba română (scrisă în chirilică), sigiliu, filigran; publicat în „Buletinul Comisiei istorice a României”, vol. 2, București, 1916, p. 194-195

Note referențiale:

Ilisافتا, împotriva voinței, devine cea de-a doua soție a Domnului moldovean Gheorghe Ștefan (1653-1658). Era cea de-a doua fiică, din cele patru fete și doi băieți ai spătarului Pătrașco Boul, veche familie boierească scăpătată.²⁵ Era o „giupâneasă săracă, frumoasă, tânără” pe care, vădov fiind boierul Gheorghe Ștefan a „tâlnit-o” și „tâmpinat-o pe drum mergând cu rădvanul la Iași. Și au pornit rădvanul cu sila, și s-au suit fără de voia ei în rădvan, și au întorsu rădvanul înapoi la casa lui”.²⁶ Chemat de sultanul Mehmed al IV-lea (1640-1687) la Constantinopol, pentru a da seamă de ajutorul acordat lui Gheorghe Rakoczi al II-lea (1648-1660) împotriva Poloniei, Gheorghe Ștefan preferă, la 3 martie 1658, să renunțe la tron și să plece în pribegie împreună cu Ilisافتa.²⁷ Va sta o perioadă în Transilvania și, de aici, va pleca spre Viena, Brandenburg, Riga, Moscova, Suedia, murind după zece ani de exil, la Szezecin. Ilisافتa îl însoțește până în Transilvania de unde, fostul Domn, o trimite înapoi în țară, pentru a administra numeroaselor moșii, pe care marele boier le stăpânea în Moldova. În 1668, îi va aduce trupul în țară înmormântându-l la, ctitoria sa, mănăstirea Cașin. „Iar Doamna Safta a trăit aice în țară cu multă vreme și după moartea lui Gheorghii Ștefan-vodă” scrie, în aceeași cronică, Ion Neculce.²⁸ Prin anii 1686-1687, cu ocazia vizitei Patriarhului Ierusalimului în Moldova, Doamna Safta a închinat Sfântului Mormânt mănăstirea Bistrița, ctitoria lui Alexandru cel Bun (1400-1432) motivând că „a rămas la mare pustietate și grea stricare”.²⁹ La 1699, la 80 de ani, mai trăia încă. Persoana Doamnei Safta ne mai aminte te de un alt sfânt lăcaș - biserica mănăstirii Moglănești-Toplița. Legenda, ne spun bătrânii de pe aceste meleaguri, zice că Domnul Șerban-vodă, pe când era un simplu boier moldovean, a dăruit aceste locuri unor călugări. Încântată de frumusețea lor, Doamna Safta a construit în incinta mănăstirii, o la fel de frumoasă bisericuță. De atunci, localnicii au numit-o „Mănăstirea Doamnei”, nume sub care este cunoscută și astăzi.

Documentul, de mai sus, emis la 20 octombrie, la Tg. Secuiesc, (Oșorheiu), desigur, nu mai reprezintă o poruncă pentru funcționarii moldoveni, autoritatea asupra acestora revenindu-i noului Domn, Gheorghe Ghica (3 martie 1658 – 2 noiembrie 1659). Documentul ne arată însă că, Ilisfta se mai afla încă în Transilvania, moșiile moldovene, probabil, nefiind încă restituite familiei fostului domn, de Iordachi Cantacuzino, vistiernicul, și Toma, frate-său, vornicul, care „fost-au luat... pentru ace pradă ce le-au făcut Gheorghii Ștefan-vodă”, după cum ne spune Ion Neculce.³⁰

XX. (1671, iulie 16, IAȘI)

Ordin prin care DUCA voevod, Domnul MOLDOVEI, întărește drepturile locuitorilor din orașul TG. SECUIESC de a păstori vitele lor pe munții KECSKES și ZSIROS, precum înainte, plătind birul obișnuit. Fond Primăria ora ului TG. SECUIESC, Inv. Nr. 6, nr. 1-38 (626), original, limba română, (scrisă în chirilică), semnătură, filigran; publicat în „Buletinul Comisiei istorice a României”, vol. 2, București, 1916, p. 195

Note referențiale:

Gheorghe Duca, de origine grec, din Rumelia, a ocupat tronul Moldovei de trei ori (11 septembrie 1665 – 21 mai 1666; 8 noiembrie 1668 – 10 august 1672; 28 noiembrie 1678 – 25 decembrie 1683) și odată al Țării Românești (noiembrie 1673 – 22 noiembrie 1678). Trădarea Domnului Moldovei, Ștefan Petriceicu (10 august 1672 – noiembrie 1673), în favoarea polonezilor, în timpul bătăliei de la Hotin (11 noiembrie 1673), a determinat Înalta Poartă „să ia o măsură gravă, pentru a-și menține controlul asupra celor două principate române. Dimitrie Cantemir o prezintă astfel: «Poarta Otomană, văzând că domnul Moldovei a trecut la dușmani chiar în focul luptei și că începutul înfrângerii s-a tras de la moldovenii și muntenii trădători, socoate că este mai chibzuit ca pe viitor să nu mai numească niciodată domn pe un moldovean, ci pe un grec care să-și aibă casa și neamurile la Țarigrad și pe lângă aceasta să fie neștiutor în ale războiului»”.³¹ Astfel turcii, de la 1673 vor impune „o nouă formulă politică în privința statutului Moldovei și Țării Românești: menținerea autonomiei, dar numirea în scaunele de domnie de la Iași și București a unui grec de la Constantinopol, bucurându-se de încrederea Porții. Era o anticipare a regimului fanariot din veacul următor”.³² Această „epoca protofanariotă” a fost inaugurată în Moldova de Dumitrașco Cantacuzino (noiembrie 1673; februarie 1674 – 10 noiembrie 1675), urmat de Antonie Ruset (10 noiembrie 1675 – noiembrie 1678) și de cea de-a treia domnie a lui Gheorghe Duca, iar în Țara Românească de însăși domnia lui Gheorghe Duca, toți domnii caracterizându-se printr-o loialitate îndoielnică însă, în multe cazuri, față de sultan, dar printr-o lăcomie și sete de îmbogățire de neînchipuit. Pe plan intern, mai ales în cea de-a treia domnie, Gheorghe Duca, a urmărit să pună

pe toată lumea la plata birurilor, nemaținând seama de privilegiile de scutire ale boierilor și mănăstirilor, ceea ce i-a adus vrăjmășia lor. „Cum era rău de fel, scrie Ion Neculce, încă mai rău s-au făcut și mai groaznic asupra boierimei și asupra țării... și-i pune pe boieri dăjdi și-mprumuta peste puțința lor, cât nu să mai pute plăti... ce era pline închisorile de boieri și grosurile de cei săraci, de-i bate și-i căznie cu capeteli pen garduri, și leșinați de foame, și bărbați și femei... Pentru-acea vrăjmășie și groază ce-i împlusă inema diiavolul de lăcomia ce ave, urît-au toți pre Duca-vodă. Și să ruga toți lui Dumnezeu să-i mîntuiască de mînule lui, și-l blăstăma de la mic pîn la mare, de audzie slugele lui cu orecheli”.³³ Obligat să participe, alături de armata otomană, la asediul Vienei, în fruntea a 2.000 de moldoveni, Gheorghe Duca, asemenea domnului din Țara Românească, Șerban Cantacuzino, a ajutat oștile creștine. Revenit în țară, este prins de oștile poloneze care invadaseră Moldova, la 25 decembrie 1683, luat prizonier în Polonia, unde va și muri în anul următor.³⁴

XXI. (1676, aprilie 18)

Scrisoarea lui Miron, cămărașul de Ocnă, către birăul de OȘORHEIU (TG. SECUIESC) prin care îi răspunde, în legătură cu muntele KECSKES, că fără aprobarea Domnului în funcție – era ANTONIE RUSET de la 10 noiembrie 1675 – nu li se poate arenda din nou muntele CHIȘCHIEȘULU (KECSKES). Fond Primăria ora ului TG. SECUIESC, Inv. Nr. 6, nr. 1-38 (630), original, limba română, semnătură, sigiliu; publicat în „Buletinul Comisiei istorice a României”, vol. 2, București, 1916, p. 198

Redăm conținutul documentului, în grafie latină: *„Alu nostru bunu prietenu și de aproape megieșu, dumneata birău de Oșorheiu, sănătate poftimu dumitale de la Dumnădzău. Aici la noi au venitu omulu dumitale Șimonu pentru muntele Chișchieșulu, carele l-ați ținutu dumniavoastră și într-alți ani, avândă și carte de la Duca-vodă; care amu văzutu și noi carte. La care noi acmu fără carte domnului nostru ce este acmu nu putemu să dămu voe șaugăiloru să-lu vândză dumiloru vostre. Iaru dumniavoastră să trimitiți omu și carte acasta la Eșu, la domnulu nostru, și va da carte domnului nostru, și așe omu da și noi voe șaugăiloru; și iaru dumniavoastră li-ți lua cumu l-ați luat și într-alți ani, și noi încă ni-i voe să-lu luați iaru dumneavoastră. Și fii dumneata sănătosu. Ap. 18. Alu dumitale bunu prietenu Mironu cămărașu. La alu nostru bunu prietenu dumniului birăulu de la Oșorheiu, cu sănătate să să de.”*

Note referențiale:

Antonie Ruset, Domn al Moldovei (10 noiembrie 1675 – noiembrie 1678). „Era grec și străin țarigrădean, dar era mai bun domn decât un pământean, nici un obicei rău în țară în zilele lui n-a făcut... de își se zicea și Chiriță Draco”, scria despre Domn cronicarul Ion Neculce.³⁵ A rămas în istoria Bisericii Ortodoxe din

Moldova prin faptul că prin hrisovul, de la 29 martie 1677, „rânduia ca reședința mitropoliților Moldovei să se așeze definitiv la Iași, pe lângă biserica Sfântul Nicolae Domnesc, restaurată acum «Și i-am făcut zid și chilii prin pregiur și o am făcut și aceasta scaon de mitropolie, să fie închinată scaunului celui vechi, Mitropoliei Suceava, ca să hie amîndouă un scaon de Mitropolie nedespărțite a toată țara Moldovei». În jurul bisericii, același domn a ridicat diferite clădiri, care să servească drept reședință mitropolitană – se păstrează azi doar cea cunoscută sub numele de «casa Dosoftei».³⁶

După ce, la mijlocul sec. al XV-lea, a fost instaurat monopolul domnesc asupra exploatării sării, a fost înființată Cămara Ocnelor. Aceasta, ca instituție medievală, se ocupa atât de exploatarea sării, cât și de vânzarea acesteia în țară și în afara țării sau de repartizarea producției după cum dispunea Domnul. Cămara Ocnelor era condusă de unul sau doi cămărași, numiți anual de către Domn, care trebuia să aducă la cunoștința acestuia, periodic, veniturile realizate. „Cât timp Trotușul a avut statutul de ținut, cămărașul de Ocnă era și ispravnic de Trotuș”.³⁷ Din acest motiv, cămărașul de Ocnă, Mironu, administra și pășunile domnești ale ținutului Trotuș - Vrancea, controlând legalitatea aredării Chișchieșului.

XXII. (1676, iulie 1, IAȘI)

Scrisoarea lui ANTONIE RUSET vodă, Domnul MOLDOVEI, către birăul și orășenii din TG. SECUIESC, prin care întărește dreptul acestora de a folosi munții KECSKES și ZSIROS pentru păstoritul vitelor. Fond Primăria orașului TG. SECUIESC, Inv. Nr. 1-38 (631), original, limba română, semnătură, sigiliu, filigran; publicat în „Buletinul Comisiei istorice a României”, vol. 2, București, 1916, p. 196

XXIII. (1679 iun. 2)

Ordinul Principelui TRANSILVANIEI, APAFI MIHAI către BOER SIGISMUND, vicecăpitanul cetății FĂGĂRAȘ, pentru soluționarea plângerii locuitorilor orașului TG. SECUIESC, prin care se solicita înapoierea calului luat de trimisul voievodului MOLDOVEI până la IAȘI și trimis înapoi cu MATHE DEAK, din ținutul FĂGĂRĂȘULUI, sau să se achite orașului TG. SECUIESC prețul calului de 40 de florini. Fond Primăria orașului TG. SECUIESC, Inv. Nr. 5, dos. 485, fila 1.

Note referențiale:

Mihai Apafi, Principe al Transilvaniei (14 septembrie 1661 – 15 aprilie 1690). În timpul domniei sale se accentuează scăderea autorității Principelui și creșterea puterii mării nobilimi. Apafi s-a preocupat mai mult de problemele religioase, fiind „mai bun de popă decât de principe”, după cum afirma cronicarul contemporan lui, Mihai Cserei. El a lăsat problemele de stat pe seama marilor

nobili, îndeosebi filoturci, reprezentați de Mihai Teleki care, profitând de lipsa de interes și de incapacitatea principelui, au luat numeroase hotărâri în beneficiu propriu, devenind adevărata pătură conducătoare a țării. Orice mișcări îndreptate împotriva turcilor sau a acestei facțiuni nobiliare, a celor conduse de Ioan Kemeny, Dionisie Banffy sau Paul Beldi, au fost înfrânte și nimicite. Pe plan extern, până la asediul Vienei (1683), Apafi a făcut jocul turcilor, în schimbul căruia a reușit să-și păstreze o largă autonomie. După înfrângerea Imperiului Otoman însă, Transilvania a trebuit să facă față tendințelor expansioniste ale Austriei și Poloniei. Victoriile austriece de la Buda (1686) și Mohacs (1687) au făcut posibilă instaurarea de facto a stăpânirii austriece, mai întâi militare, prin semnarea de Mihai Apafi a tratatului de la Blaj ³⁸ (27 octombrie 1687), și apoi politice, prin solicitarea de Dieta de la Sibiu ³⁹ a protecției împăratului Habsburgic, Leopold I (1658-1705), la 9 mai 1688. La moartea sa, 15 aprilie 1690, la Alba Iulia, Transilvania intrase definitiv în orbita politică a Imperiului Habsburgic, fapt recunoscut și de turci prin Tratatul de Pace de la Karlowitz din 26 ianuarie 1699.⁴⁰

Dacă păstrarea suzeranității otomane asupra Transilvaniei, timp de aproape un secol și jumătate, a fost benefică pentru păstrarea și intensificarea legăturilor economice, culturale, spirituale, politice și militare între cele trei țări românești, sfârșitul domniei lui Mihai Apafi și instaurarea dominației Habsburgice în Transilvania, au însemnat atât ruperea treptată a acestor legături, cât și accentuarea asupririi sociale și naționale a românilor transilvăneni, oglindite în expresia „jugul de lemn otoman a fost înlocuit de jugul de fier austriac”

XXIV. (1685 apr. 4, Filipești)

Scrisoare – presupusă – a stolnicului CONSTANTIN CANTACUZINO către contele SAMUIL KALNOKY conținând știri despre mișcările trupelor otomane de la sud de Dunăre, în intenția unui atac împotriva imperialilor; sunt cuprinse informații despre starea oștirii Țării Românești. Fond APOR, V/681, file 1, copie, limba maghiară. Fond Primăria orașului TG. SECUIESC, dos. 519, file 1, original, limba maghiară, semnătura, sigiliu.

Note referențiale:

Cantacuzinii se socoteau urmașii unei familii imperiale bizantine, de unde și orgoliul nemăsurat, dragostea exagerată pentru lux și visele lor de măreție. La sfârșitul sec. al XVI-lea se stabilesc în Țara Românească, remarcându-se, în plan politic și cultural, în a doua jumătate a sec. al XVII-lea și începutul sec. al XVIII-lea, când ajung la cele mai înalte dregătorii în stat. Astfel, stolnicul Constantin Cantacuzino, cu bogate cunoștințe de istorie și geografie, dar și iscusit diplomat și politician, fratele Domnului Țării Românești, Șerban Cantacuzino

(1687-1688), va reuși la moartea acestuia, să pună pe tronul vacant pe nepotul său de soră, Constantin Brâncoveanu (1688-1714), și apoi pe fiul său, Ștefan Cantacuzino (1714-1716). Politica externă, aparent fidelă turcilor, va fi orientată de Cantacuzini spre alianțe cu noile puteri care se afirmă în Europa centrală și răsăriteană în această perioadă – Imperiul Habsburgic și Rusia – în care vedeau forțele necesare obținerii neatârării. Numeroasele acțiuni întreprinse în acest sens – solii, corespondență, negocieri, tratative, proiecte de tratate, tratate încheiate, chiar ajutor militar – au ajuns însă la urechile turcilor care i-au pedepsit pentru „hiclenie”. Scrisoarea trimisă contelui Samuil Kalnoky se situează și ea în cadrul general al acestei politici antiotomane a Cantacuzinilor.⁴¹

XXV. (1685 nov. 7)

Ordinul consilierului MIKES CLEMENTIN transmis orașului TG. SECUIESC, prin care se dispune ca persoana din orașul FĂGĂRAȘ care a primit ordin de la Principe – Mihai Apafi – de a opri oamenii și animalele venite din MOLDOVA, să nu execute această dispoziție fără scrisoarea voievodului MOLDOVEI și a boierilor de acolo. Fond Primăria orașului TG. SECUIESC, Inv. nr. 5, dos. 518, fila 1.

XXVI. (1685 nov. 7, ALBA IULIA)

Ordinul lui MIKES CLEMENTIN, consilier princiar, către orașul TG. SECUIESC, prin care se comunică dispoziția conform căreia persoana din FĂGĂRAȘ, care a primit ordin de la Principe – Mihai Apafi – de a opri oamenii și animalele sosite din MOLDOVA, să nu poată executa acest ordin fără scrisoarea voievodului MOLDOVEI (CONSTANTIN CANTEMIR) și a boierilor de acolo. Fond Primăria orașului TG. SECUIESC, dos.519, fila 1, original, limba maghiară, semnat, sigiliu.

Note referențiale:

Constantin Cantemir, Domn al Moldovei (15 iunie 1685 – martie 1693). De origine modestă, fiul lui Toader Cantemir și al Mariei, răzeși din Silișteni, din ținutul Fălciului. În tinerețe căpitan în armata poloneză și ceauș spătărăsc în Țara Românească. Apoi, la maturitate vornic de Bârlad, serdar, mare clucer, și prin mijlocirea pe lângă sultan a Domnului muntean, Șerban Cantacuzino, Domn în Moldova.⁴² Este tatăl viitorilor Domni ai Moldovei, Antioh Cantemir (1695-1700; 1705-1707) și Dimitrie Cantemir (19 martie – 8 aprilie 1693; 23 noiembrie 1710 – 11 iulie 1711), mare cărturar enciclopedist și savant umanist român, membru al Academiei din Berlin. Portretul Domnului precum și domnia sa de aproape 8 ani sunt bine surprinse de contemporanul său, cronicarul Ion Neculce, încă din faza urcării sale pe tron: „Au socotit cu toții pre Constantin Cantemir clucerul, fiind om bătrân ca de șaptezeci de ani și om simplu, mai de gios, că nici carte nu știa,

socotind boierii că l-or purta precum le va fi voia lor. Și de va fi rău, încă nu va trăi mult, că era bătrân”⁴³

Ordinul lui Mihai Apafi este dat, în mod sigur, la cererea Domnului Moldovei, deoarece țara era prădată atât de poghiazurile poloneze și a tătarilor „slobodzite în toate părțile” cât, mai cu seamă, de numeroasele cete de tâlhari la drumul mare, „tîlhăritul și prădăciunile luînd proporții nemaiîntîlnite. Și iscodind domnul, alături de unii boieri, pedepse care de care mai înfricoșătoare: arderea cu foc, tăierea în bucăți sau a unui mădular după faptă, pedeapsa cu țeapa pînă ce făcea movilă de morți și cîte altele, a izbăvit țara de această neorînduială”.⁴⁴ În această atmosferă, desigur, hoții de vite sperau la trecerea graniței în Transilvania pentru valorificarea prăzii, fapt interzis de Principe, prin reprezentantul său din Făgăraș. Pentru a nu împiedica însă comerțul legal cu vite, care se făcea în mod normal între cele două țări, negustorii de animale trebuiau să aibă aprobarea Domnului sau a boierilor pentru a trece granița în Principat.

XXVII. (1729 mai 27, IAȘI)

Scrisoarea lui GHICA voevod, Domnul MOLDOVEI, către fostul mare jicnicer RACOVITĂ RADU, prin care, îi cere să rezolve plîngerea păstorilor LUPU, fiul lui DUMITRAȘCU, MIHAI și NECULAI, care au păscut 600 de porci ai orașenilor din TG. SECUIESC, dar care, nu au primit de la birăul din TG. SECUIESC, așa cum a fost tocmeala, pe lângă opinci, și cei 8 bani, drept simbrie. Fond Primăria orașului TG. SECUIESC, Inv. nr. 6, nr. 1-38 (639), original, limba română, semnătură, sigiliu, filigran; publicat în „Buletinul Comisiei istorice a României”, vol. 2, București, 1916, p. 197

Note referențiale:

Grigore al II-lea Ghica, domnește de patru ori în Moldova și de două ori în Țara Românească. Domniile moldovene cuprind perioadele: 26 septembrie 1726 – 5 aprilie 1733; 16 noiembrie 1735 – 3 septembrie 1739; octombrie 1739 – 13 septembrie 1741; mai 1747 – aprilie 1748; iar cele muntene perioadele: 5 aprilie 1733 – 16 noiembrie 1735; aprilie 1748 – 23 august 1752. Vine la conducerea Moldovei, după o experiență de 10 ani în funcția de mare dragoman al Imperiului Otoman, fiind un profund cunoscător al complexelor relații internaționale europene cât și a problemelor interne cu care se confrunta Imperiul. În cele două țări române va domni, cu o întrerupere de 5 ani și 8 luni, aproape 20 de ani. Se remarcă, la începutul domniei, prin reducerea birurilor față de predecesori săi (dar nu același lucru îl putem afirma despre ultimile sale domnii de la mijlocul secolului, în ambele state, ci dimpotrivă) și prin numirea în dregătoriile statului numai a elementelor grecești, deținând și performanța unică în Moldova, pentru toată perioada fanariotă, (1711-1821) „de-a impune divanului alegerea grecului Nichifor, mitropolit titular de Sidis (probabil la începutul lui 1740)”⁴⁵ singurul

mitropolit grec al Moldovei. Un fapt pozitiv este faptul că „la 25 decembrie 1747, domnitorul Grigorie II Ghica, împreună cu divanul domnesc... au hotărât ca pe lângă școala de la Mitropolie să se înființeze alte școli, slavonești și românești, la cele trei Episcopii”⁴⁶ Roman, Rădăuți și Huși. Domnul se remarcă și prin contribuția sa la încheierea păcii turco-ruse, în urma războiului austro-ruso-turc, din anii 1736-1739, insistând „pe lângă ruși asupra avantajelor unui tratat cu Poarta înainte de a rămîne singuri în război, în fața hotărîrii Austriei de a încheia pace separată”⁴⁷.

De remarcat și spiritul său justițiar, „căci giudecățile foarte le căuta și nu lipsie în toată săptămâna să nu facă divan săracilor” ne spune cronicarul. În acest sens ordonă jicnicerului Racoviță să le caute dreptatea păstorilor, „așa cum a fost tocmeala”, în conflictul material cu birăul orașului Tg. Secuiesc. Moare, fiind în scaunul domnesc, la 23 august 1752, la București, fiind înmormântat la mănăstirea Pantelimon, ctitoria sa, edificată în anul 1750.

XXVIII.- (1730 febr. 17, MEDIAȘ)

Ordin gubernial prin care se comunică dispoziția conform căreia, în timp de 14 zile să fie izgoniți din țară negustorii care au venit împreună cu turcii, cu excepția celor care au privilegii de la Domnul CONSTANTIN BRÂNCOVEANU. Fond Scaunul TREISCAUNE, Inv. 195/5, file 2, original, maghiară, latină, semnătură, sigiliu.

Note referențiale:

Constantin Brâncoveanu, Domn al Țării Românești (28 octombrie 1688 – 24 martie 1714). Are a doua domnie, ca durată, după Mircea cel Bătrân (1386-1418), din întreaga istorie a Țării Românești, de la Basarab I la Alexandru Ioan Cuza. Ajuns la domnie într-o perioadă de profunde prefaceri, generate de politica expansionistă a Habsburgilor și Romanovilor, care vizau nemijlocit Moldova și Țara Românească vasale Imperiului Otoman, Constantin Brâncoveanu reușește cu o „supremă abilitate”, ajutat de măiestria diplomatică a stolnicului Constantin Cantacuzino, „să mențină un echilibru între cele trei mari puteri, asigurând 25 de ani de pace și prosperitate țării, chiar dacă în contextul unei apăsătoare fiscalități”⁴⁸. După un debut conflictual cu Austria, încheiat prin victoria Brâncoveanului de la Zărnești⁴⁹ – Brașov, (1690) raporturile s-au îmbunătățit. În schimbul angajamentului solemn al Habsburgilor de a nu mai ataca Țara Românească, Domnul a acceptat „să trimită informații Vienei despre turci și să aprovizioneze din cînd în cînd trupele austriece. Ca urmare a acestei înțelegeri, Constantin Brâncoveanu, după ce cu ani în urmă obținuse cetățenia transilvană și titlul de conte, a fost declarat, la 30 ianuarie 1695, «principe al Imperiului»”⁵⁰. Astfel se explică de ce atunci când turcii l-au condamnat la moarte prin decapitare și confiscarea fabuloasei sale averi, moșiile din Transilvania au rămas în

proprietatea familiei și Principatul a devenit un bun loc de refugiu pentru aceasta. Moșiile se aflau în Țara Făgărașului unde, după cum ne spune istoricul Mircea Păcurariu, în a sa istorie a Bisericii Ortodoxe Române, Domnul a ctitorit, înainte de 1701, „mănăstirea Sîmbăta de Sus, care dăinuie pînă astăzi”, căruia lumea-i spune „Mănăstirea Brâncovenească”. În lumina acestor bune raporturi stabilite cu Brâncoveanu, negustorii munteni care obținuseră privilegiile comerciale de la acesta, erau absolviți de autoritățile locale ardelenice de a părăsi Transilvania, fiind considerați loiali stăpînirii Habsburgice.

XXIX. (1730 iul. 27, CLUJ)

Ordin gubernial prin care se trimite Primăriei TG. SECUIESC, ordinul Domnului CONSTANTIN NECULAI. (1734, IULIE 5, IAȘI) Ordin al lui CONSTANTIN NECULAI voevod (CONSTANTIN MAVROCORDAT), domnul MOLDOVEI, către birăul și toți șagăii de la OCNA, prin care le cere să nu-i mai împiedice pe locuitorii ora ului TG. SECUIESC să-și păstorească vitele în munții KECSKES și ZSIROS, pentru că aceștia au documente vechi de la domnitorii dinaintea sa și de la el, care atestă obiceiul arendării acelor munți de către aceștia. Fond Primăria ora ului TG. SECUIESC, Inv. nr. 6, nr. 1-38 (640), copie, limba română, semnătură.

XXX. (1734, iulie 5, IAȘI)

Ordin al lui CONSTANTIN NECULAI voevod, (CONSTANTIN MAVROCORDAT) Domnul MOLDOVEI, către birăul și toți șagăii de la OCNA, prin care le cere să nu-i mai împiedice pe locuitorii ora ului TG. SECUIESC să-și păstorească vitele în munții KECSKES și ZSIROS, pentru că au documente vechi de la domnii dinaintea sa și de la el, care atestă obiceiul arendării acelor munți de către aceștia. Fond Primăria ora ului TG. SECUIESC, Inv. nr. 6, nr. 1-38 (640), copie, limba română, semnătură; publicat în „Buletinul Comisiei istorice a României”, vol. 2, București, 1916, p. 197-198

Note referențiale:

Constantin Mavrocordat, de patru ori Domn al Moldovei (16 aprilie 1733 – 26 noiembrie 1735; septembrie 1741 – 29 iunie 1743; 29 iunie 1769 – 23 noiembrie 1769) și de șase ori Domn al Țării Românești (septembrie 1730 – octombrie 1730; 24 octombrie 1731 – 16 aprilie 1733; 27 noiembrie 1735 – septembrie 1741; iulie 1744 – aprilie 1748; 20 februarie 1756 – 7 septembrie 1758; 11 iunie 1761 – martie 1763).

A fost fiul primului Domn fanariot, Nicolae Mavrocordat, care a inaugurat domniile fanariote în ambele țări române (la 26 septembrie 1711, în Moldova și la 25 decembrie 1715, în Țara Românească). La fel ca părintele său, a fost un învățat, un bun om politic, diplomat și om de cultură, pătruns de

ideile reformatoare ale veacului al XVIII-lea. Istoricii veacurilor următoare l-au apreciat ca fiind „personalitatea cea mai remarcabilă, din șirul domnilor fanarioți”. Reformele înlăptuite de Nicolae Mavrocordat, Alexandru și Constantin Ipsilanti, dar mai cu seamă de Constantin Mavrocordat în „toate sectoarele vieții sociale – fiscalitate, relații agrare, administrație, justiție, biserică și cultură – au făcut obiectul unei ample restructurări, vizând, în ultima instanță, instaurarea ordinii și modernizarea” celor două țări românești.⁵¹ Desigur, modernizarea presupunea și dezvoltarea economiei, exploatarea tuturor resurselor țării, creșterea veniturilor visteriei și cămării domnești, intensificarea legăturilor economice cu statele vecine. În acest sens, Constantin Mavrocordat le aprobă cererea orheienilor, atenționându-i pe cei din Ocna cu asprime: „Și voave încă vă poruncimu să le dați pace, și nime să nu ste împotriva cherții domnii mele; iar, de va ave cineva a ve pări dentr-alții moșenii, să vie fațe”. Reacția Domnului are loc ca urmare a unei scrisori a birăului de Ocna, prin care-l înștiința, la 24 mai 1734, pe „birău de Vașelhe” că „de acumu să știi dumneta că nu vă-lu mai dămu... căci acumu nei trebui totu naoa”⁵². Astfel Domnul prefera să continue legăturile economice cu o orheienii pentru a-și păstra veniturile sigure, în locul unora ipotetice, din partea unor boieri sau dregători locali aflați, în această perioadă, într-o continuă anarhie și luptă cu autoritatea domnească.

XXXI. (1757 mart. 22, SIBIU)

Ordin gubernial trimis Oficialității Scaunului TREISCAUNE prin care se comunică problemele propuse în răspunsul către voievodul MOLDOVEI, CONSTANTIN RACOVIȚĂ, și anume să se întrețină armonie și înțelegere între cele două țări, după cum a propus și domnul MOLDOVEI, în scrisoarea din 20 ianuarie 1757. Este anexată copia în limba latină a scrisorii lui CONSTANTIN RACOVIȚĂ. Fond Scaunul TREISCAUNE, nr. 8/1757, file 2, original, limba maghiară, filigran.

Note referențiale:

Constantin Racoviță, Domn al Moldovei (31 august 1749 – 3 iulie 1753; 29 februarie 1756 – 14 martie 1757) și al Țării Românești (iulie 1753 – 28 februarie 1756; 9 martie 1763 – 7 februarie 1764). Este fiul Domnului Mihai Racoviță, care a domnit de trei ori în Moldova și de două ori în Țara Românească, în perioada 1703-1744. Constantin Racoviță s-a remarcat prin impunerea unei fiscalități apăsătoare, în ambele țări, și guvernarea lor cu ajutorul boierilor greci, Iordache Stavrache și Iordache Genet. Aceasta, provoacă în Moldova reacția boierimii autohtone, care-l constrânge pe Domn să-i expulzeze pe cei doi, iar în februarie 1764, la București, răscoala orășenilor, care-i eliberează pe boierii arestați, din îndemnul lui Iordache Stavrache (ucis de turci, în 28 august 1765),

în urma căreia Domnul se va sinucide, la 7 februarie 1764.⁵³ Privitor la răspunsul datorat Domnului, la scrisoarea sa din 20 ianuarie 1757, de guvernul de la Sibiu și oficialitățile scaunului Treiscaune, Constantin Racoviță nu-l va mai primi deoarece va fi mazilit la 14 martie 1757, fără să mai revină pe tronul Moldovei până la moartea sa.

XXXII. (1760 mai 23, SIBIU)

Ordinul comisarului EDES NICOLAE, către scaunul TREISCAUNE, prin care trimite Rescriptul regal și comunică măsurile ce trebuie luate pentru a rezolva controversa cu voievodul MOLDOVEI, (IOAN TEODOR CALLIMACHI) cu privire la graniță. Fond Scaunul TREISCAUNE, Inv. 1, nr. 2411 (11), file 5, original, limba maghiară și latină, filigran

Note referențiale:

Ioan Teodor Callimachi, Domn al Moldovei (august 1758 – mai 1761) Boier de origine moldoveană, pe numele său adevărat Călmașul. A studiat la Lvov și a îndeplinit funcția de mare dragoman la Înalta Poartă între anii 1741-1751 și 1752-1758, după care sultanul îl numește pe scaunul Moldovei. Nu s-a remarcat față de ceilalți domni fanarioți. La 1759, o mișcare populară desfășurată la Iași, îl silește să-și alunge favoritul grec peste hotare.⁵⁴ În anul următor, introduce un nou bir, numit „ajutorința”, dare „pe ogiacuri”, similară „fumăritului” în Muntenia, bir care se plătea în funcție de numărul coșurilor de fum pe care le avea gospodăria locuitorului.⁵⁵ A fost înlocuit în funcția de Domn, de fiul său, Grigore Callimachi.

XXXIII. (1766 oct. 14, SIBIU)

Ordin gubernial prin care se face cunoscut Tablei Continue a Scaunului TREISCAUNE, pe baza informațiilor primite de la comandamentul suprem al armatei, că Domnul MOLDOVEI (GRIGORE AL III-lea GHICA) a înștiințat comandamentul, la data de 22 august 1766, că a ordonat locuitorilor moldoveni să restituie oile luate în anul 1766, de la locuitorii comunei LEMNIA. Fond Scaunul TREISCAUNE, Inv. 1, nr. 3050 (163), file 2, original, limba latină, filigran, sigiliu.

Note referențiale:

Grigore al III-lea Ghica, Domn al Moldovei (18 martie 1764 – 23 ianuarie 1767; septembrie 1774 – 1 octombrie 1777) și al Țării Românești (17 octombrie 1768 – 5 noiembrie 1769). De origine aromână sau albaneză, stabiliți în Moldova, în sec. al XVII-lea, a dat Țării române 15 domni, (9 în Ț.R. și 6 în M.) în perioada 1658-1856, și României, doi primminiștri, Ioan și Dimitrie Ghica, care au guvernat țara la începutul domniei Prințului Carol I

de Hohenzollern-Sigmaringen. Grigore al III-lea Ghica s-a remarcat în prima domnie moldoveană prin faptul că a adus țara la o stare materială mai bună, prin regularizarea strângerii birurilor și a stârpirii abuzurilor. De asemenea, la 1766, reformează Școala domnească din Iași, pe care o transformă într-o „Academie a învățăturilor și epistemiilor”, punându-l în fruntea epitropilor Academiei pe mitropolitul Moldovei, Gavriil Callimachi.⁵⁶

În cea de-a doua domnie, este demn de apreciat poziția sa patriotică față de raptul teritorial săvârșit de Austria, cu complicitatea Imperiului Otoman, prin care regiunea de nord-vest a Moldovei, numită de noii stăpânitori Bucovina, a fost înglobată, în 1775, Imperiului Habsburgic. În decembrie 1774, ambasadorul Austriei la Poartă, F. M. Thugut, îi raporta cancelarului terezian, Kaunitz, că, „Grigore al III-lea Ghica, domnitorul Moldovei, protestase vehement la Poartă împotriva smulgerii Bucovinei din trupul Moldovei, amintind că respectivul teritoriu nu a făcut niciodată parte din Pocuția, iar ocuparea sa nu poate fi considerat un act amical din partea Austriei”.⁵⁷ Iritați de continuarea protestelor și în anii următori, diplomații austriece intervin pe lângă Înalta Poartă pentru a-l înlătura de la tron pe Domnul recalitrant. Și turcii o vor face prin metodele specifice lor: Îl vor trimite la Iași, sub pretextul trecerii spre Hotin, în scopul reviziei cetății, pe prietenul Domnului, un anumit Kara Ahmed, care prefăcându-se bolnav îl invită pe Vodă la Beilic. (casa de găzduire a emisarilor turci în trecere prin Iași). Ajuns aici Domnul a fost înjunghiat pe la spate, apoi i s-a tăiat capul, care a fost dus la Istanbul, iar corpul, după câteva zile de stat în curtea Beilicului, înmormântat în biserica Sfântul Spiridon, din Iași. În memoria sa, ieșenii au ridicat un monument la centenarul asasinării sale, existent și astăzi, în imediata apropiere a fostului Beilic.⁵⁸

XXXIV. (1768 aprilie 29 SIBIU).

Ordin gubernial prin care se trimite Tablei Continue a scaunului TREISCAUNE scrisoarea principelui MOLDOVEI, IOAN GRIGORE, (GRIGORE CALLIMACHI) pentru a se urmări hoții din localitatea COVASNA care au comis o tâlhărie în comuna SOVESTAE. Fond scaunul TREISCAUNE, Inv. 1, nr. 3369 (47), file 4, original, limba latină, filigran, sigiliu, semnătură.

Note referențiale:

Grigore Callimachi, Domn al Moldovei (11 iunie 1761 – 29 martie 1764; 3 februarie 1767 – 14 iunie 1769). Fiul fostului Domn moldovean, Ioan Teodor Callimachi. Din porunca sa, logofătul Gheorgachi scrie, la Iași, în 1762, lucrarea „Condică ce are întru sine obiceiuri vechi și noă a prea înălțașilor domni”, în care descrie ceremonialul de curte din timpul domniilor fanariote, singura lucrare, de acest gen, în limba română.⁵⁹ Tot odată, cu mici modificări, va aplica începând din

28 mai 1767, așezământul agrar al predecesorului său, Grigore al III-lea Ghica, care introduce nartul, (norma de muncă pentru țăran într-o zi de clacă) în relația boier – clăcaș. Acuzat de trădare în favoarea rușilor, după declanșarea războiului ruso-turc din anii 1768-1774, va fi mazilit, la 14 iunie 1769 și decapitat, la 9 septembrie a aceluiași an.

XXXV. (1803, mart. 29, CLUJ).

Ordin gubernial transmis Oficialității scaunului TREISCAUNE, prin care se comunică, pentru a fi adus la cunoștința celor interesați, ordinul noului Domn al MOLDOVEI (ALEXANDRU SUȚU) referitor la cumpărarea vitelor din satele moldovene de lângă graniță. Pe baza prevederilor ordinului emis la 21 ianuarie 1802, cei care cumpără vite din MOLDOVA, trebuie să aibă de la oficialitatea locală un certificat, din care să rezulte numărul animalelor cumpărate și localitatea proprietarului, deoarece fără aceste documente, vameșii și ispravnicii nu vor permite ieșirea animalelor din țară. Scaunul TREISCAUNE, nr. 1049/1803, V/6, fila 1-4, original, copie, limba maghiară – latină, semnătură, sigiliu, filigran.

Note referențiale:

Alexandru Suțu, Domn al Moldovei (28 iunie 1801 – 19 septembrie 1802) și al Țării Românești (20 iunie – 13 august 1802; 22 august – 3 octombrie 1806; decembrie 1806; 5 noiembrie 1818 – 19 ianuarie 1821). Durata celor 5 domnii, în ambele țări, nu depășește decât cu câteva zile, 3 ani și 8 luni. Va muri, în scaunul domnesc de la București, se pare otrăvit de confracții săi din organizația secretă „Eteria”.⁶⁰ Va fi ultimul Domn fanariot al Țării Românești.

XXXVI. (1804 sept. 20, CLUJ).

Ordin gubernial transmis oficialității scaunului TREISCAUNE prin care se comunică raportul Agenției Consulare din BUCUREȘTI privind aprobarea de către Domnul ȚĂRII ROMÂNEȘTI (CONSTANTIN IPSILANTI) a exportului unor mărfuri, în afara celor destinate orașului CONSTANTINOPOL. Se dispune publicarea ordinului și a patentului anexat, tradus în limba latină, în vederea cunoașterii conținutului său, în mod deosebit de către comercianți. Fond scaunul TREISCAUNE, Inv. 1, dos. 1149/1804, VI 1, fila 5-9, original, copie, maghiară – latină, semnătură, sigiliu, filigran.

Note referențiale:

Constantin Ipsilanti, Domn al Moldovei (8 martie 1799 – 4 iulie 1801; octombrie 1806 – noiembrie 1806) și al Țării Românești (18 august 1802 – 12 august 1806; 3 octombrie 1806 – 19 mai 1807; 27 iulie 1807 – 16 august 1807) Este fiul fostului Domn al Moldovei, Alexandru Ipsilanti (1686-1688) și al Țării Românești (1774-1782; 1796-1797) și tatăl lui Alexandru Ipsilanti Eteristul,

conducătorul mișcării de eliberare națională a grecilor, de la 1821, general în armata rusă și șeful organizației secrete „Eteria”. În timpul domniei sale, în Țara Românească, au avut loc mai multe nenorociri. „La 14 octombrie 1802, chiar în ziua când Constantin Ipsilanti, noul domn numit de Poartă, trebuia să-și facă intrarea în București, pe la unu și jumătate după-masă, dintr-o dată, toți cocoșii s-au apucat să cînte, cîinii să urle, caii să dea semne de mare neastîmpăr, apoi pămîntul a început să se scuture, cu un zgomot asurzitor, și a ținut-o așa, după unii martori, timp de zece minute. O mare parte din monumentele din oraș s-au prăbușit, palate, biserici, mînăstiri, precum și partea de sus a Turnului Colței, fala orașului, cu clopotnița și ceasul lui cel mare. ... Un alt cutremur de pămînt, nu atît de puternic, avusese loc, la 9 septembrie 1804, la numai zece zile după cel mai mare incendiu care mistuise Bucureștii vreodată... Vîntul puternic întinsese focul, înspăimîntător de repede, în tot cartierul comercial. A ars douăsprezece ore, făcînd scrum cîteva hanuri mari, nenumărate prăvălii, două poduri peste Dîmbovița și tot ce mai rămăsese din «Curtea Veche»”.⁶¹ Peste toate aceste catastrofe s-au suprapus, pe durata întregii domnii, jafurile lui Pasvan-Oglu, pașă de Vidin, care-și trimitea bandele de hoți și tâlhari la nord de Dunăre. Pentru a apăra țara de aceste bande, Domnul „înființează o miliție de orășeni și un corp de panduri și, pentru prima oară de aproape un veac, încearcă să reconstituie o mică armată regulată, echipată europenește. Ipsilanti este însă mai ambițios: trecînd, pe ascuns, de partea Rusiei, visează să domnească, ajutat de ruși, asupra celor două țări, ba chiar să ajungă «regele Daciei»”.⁶² Exportul de produse românești și intensificarea comerțului cu statele vecine, la care îndemna Ipsilanti, era mijlocul financiar important destinat menținerii și dezvoltării în viitor a acestei forțe militare a Domnului. La 12/24 august 1806, acuzat de a întreține strânse relații cu Rusia, la stăruințele ambasadorului francez la Constantinopol, generalul Sebastiani, Constantin Ipsilanti va fi mazilit, refugiindu-se în Rusia. Va revenii, pentru scurt timp, în 1807, sub ocupația rusă în Moldova și Țara Românească, după care se va retrage definitiv în Rusia, unde va și muri, în 1816.

XXXVII. (1816 iul, 25 – nov. 12 IAȘI și BREȚCU).

Scrisoarea hatmanului CONSTANTIN PALLADI din IAȘI și raportul comandantului companiei de grăniceri MILLOSEVICH, către comandantul Regimentului secuiesc de graniță nr. 2 infanterie, referitor la posesiunile lui CONSTANTIN PALLADI situate la granița dintre TRANSILVANIA și MOLDOVA. Fond Regimentul secuiesc de graniță nr. 2 infanterie, nr. XLIII/50, 1816, fila 1-4, original, copie, limba germană, semnătură, filigran.

Note referențiale:

Domnul Moldovei era atunci Scarlat Callimachi (12 august – octombrie 1806; 24 iulie 1807 – 1 iunie 1810 – nu a ocupat efectiv tronul – ; 27 august 1812 – 20 iunie 1819). Este primul domn fanariot, după răpirea estului Moldovei, dintre Prut și Nistru, de Rusia, numită de noii stăpânitori Basarabia. Hotărârea a fost luată și consfințită de cele două puteri prin tratatul de la București, din 16 mai 1812, încheiat în urma războiului ruso – turc desfășurat între anii 1806-1812.⁶³ În contextul internațional, al împărțirilor succesive a Poloniei, al numeroaselor războaie austro-ruso-turce și expansiunii Rusiei și Austriei în detrimentul țărilor române, delimitarea strictă a frontierelor statale devenise o necesitate stringentă în care erau interesați atât Domnii cât și marea boierime. Pentru a rezolva, într-un termen cât mai scurt această problemă, Scarlat Callimachi va înființa, la 15 noiembrie 1813, în cadrul Academiei Domnești, cursul de inginerie și hotărnicie, condus de Gheorghe Asachi, pregătind astfel viitorii specialiști hotarnici.⁶⁴ Scrisoarea hatmanului se înscrie în această politică generală a țărilor române de fixare fermă a granițelor statale. Domnul Scarlat Callimachi a rămas însă renumit în istorie prin elaborarea și publicarea în patru volume a lucrării, „Condica Civilă a Moldovii”, mai cunoscută sub numele de „Codul lui Callimachi”, care era o culegere de legi, inspirată în mare parte, din codul civil austriac.⁶⁵

XXXVIII. (1816)

Ordinul gubernial din anul 1816, având în copie porunca dată de domnitorul ȚĂRII ROMÂNEȘTI, IOAN GHEORGHE CARAGEA, pentru a se aduce la cunoștința tuturor. Documentul menționează faptul că plângerea păstorilor transilvăneni a fost dezbătută în Divan și Domnul a hotărât ca aceștia să plătească următoarea dare de oierit pentru pășune: pentru o oaie 10 aspri, iar pentru o vită mare 33 aspri. Cei care vor ierna cu animalele în bălțile DUNĂRII, vor plăti o taxă boierilor pe ale căror locuri de pășune se află, pe baza unei înțelegeri. Întorcerea în Transilvania se va face pe locurile vechi pentru a nu se distruge câmpurile. Se permitea să se transporte sare și făină, cât aveau nevoie păstorii pe timpul șederii lor în ȚARA ROMÂNEASCĂ. Se interzicea vătafilor de plai să le ia vamă pe aceste produse. Fond Scaunul MICLOȘOARA, dos. 366/1816 – 1820.

Note referențiale:

Ioan Gheorghe Caragea, Domn al Țării Românești (27 august 1812 – 29 septembrie 1818) Prețul obținerii tronului, de la sultan, „l-a costat pe Ioan Caragea 8000 de pungi, adică 4 milioane de lei”.⁶⁶ Odată venit în țară preocuparea sa principală era de a stoarce cât mai mulți bani de la locuitorii săi. „Vodă inventa mereu noi biruri. Chiar și pentru «Luminăția sa Doamna»», ca să-i crească veniturile, pune «apaltul pe jocul de cărți», adică concesionează dreptul de a se

vinde cărțile de joc”.⁶⁷ După ce a fugit din țară, la 29 septembrie 1818, generalul rus Langeron, coleg în armata rusă cu generalul maior Alexandru Ipsilanti Eteristul, scria în jurnalul său că „vodă Caragea ar fi jefuit țara de 93 de milioane piaștri; ar fi cheltuit în timpul domniei 5–6 milioane piaștri; ar fi dat sultanului 70 milioane piaștri iar când a fugit ar fi avut asupra lui, 18 milioane piaștri și bijuterii”.⁶⁸ La începutul domniei sale, în București inițial, și apoi în toată țara, a avut loc cea mai mare epidemie de ciumă, numită și „ciuma lui Caragea”, în urma căreia au murit între 25.000 și 30.000 de locuitori. În ultimul an de domnie, doar cu o lună înainte de fuga sa, va promulga un cod de legi influențat de cele occidentale numit „Legiuirea Caragea, care, între altele, sprește obligațiile țăranilor clăcași față de stăpânii lor de moșii”.⁶⁹

XXXIX. (1834, CLUJ, SF. GHEORGHE)

Circulară a Guberniului TRANSILVANIEI către primăria orașului TG. SECUIESC prin care se transmite în copie tipărită porunca Domnului MOLDOVEI, MIHAIL STURDZA, adresată sfatului negustorilor din GALAȚI privind măsurile de încurajare a comerțului cu TRANSILVANIA. Fond Primăria orașului SF. GHEORGHE, II, 203-205, file 2, copie, tipăritură, limba maghiară.

Note referențiale:

Mihail Sturdza, Domn al Moldovei (aprilie 1834 – iunie 1849). Era considerat de Mihail Kogălniceanu, ca fiind pe „primul loc între cei mai învățați și talentați boieri tineri ai Moldovei”. Făcea parte din rândul mării boierimi moldovene, fiind fiul marelui logofăt, Grigore Sturdza și a Mariei Callimachi, fiica Domnului Scarlat Callimachi. Are o netă orientare rusească, afișată încă din timpul mișcării eteriste, de la 1821, devenind liderul boierimii filoruse. De asemenea, „viitorul Domn, deși fusese crescut ca în Apus, trecuse în fruntea a ceea ce, chiar de pe atunci, se putea numi partidul conservator”.⁷⁰ De fapt termenul de „conservator” este folosit pentru prima dată în viața politică românească, de Sturdza la 1823, pentru a desemna tendința mării boierimi de a păstra vechile stări de lucruri. Înainte de a fi numit Domn, de Rusia și Turcia, în anii 1828-1830, Mihail Sturdza face parte din Comisia moldoveană – 6 boieri – alături de Comisia munteană, al căror președinte era consulul rus L. M. Minciakin, pentru elaborarea Regulamentelor Organice. Din faptele pozitive ale domniei sale, de peste 15 ani, putem aminti în primul rând, progresele realizate în domeniul învățământului prin înființarea la Iași, la 16 iunie 1835, a Academiei Mihăilene, instituție de învățământ superior, unde se desfășurau cursuri de istorie, drept, chimie, matematică și arhitectură; înființarea, la 15 noiembrie 1836, în Iași a Conservatorului filarmonic și dramatic; deschiderea, în anul 1838, a Bibliotecii Publice din Iași; inaugurarea la Iași, în 1841, a „Școlii de arte și meserii”, care pune bazele învățământului artistic și politehnic; deschiderea în fiecare reședință de ținut

a unei școli publice primare de băieți și fete, iar la Iași a unui colegiu, finanțate de către stat.⁷¹ În al doilea rând, a fost actul Domnului, de la 31 ianuarie 1844,⁷² prin care se decreta dezrobirea țăganilor statului și a mănăstirilor, practic prima mare reformă socială de modernizare a statului. În al treilea rând, au fost luate măsurile pentru dezvoltarea economică a țării și-n mod deosebit a producției agricole prin extinderea suprafețelor cultivate, a muncii salariate, a unor noi procedee tehnice, a pregătirii specialiștilor prin organizarea învățământului agronomic la Academia Mihăileană. Comerțul, stimulat inițial de desființarea monopolului turcesc asupra comerțului țărilor române prin Pacea de la Adrianopol, (2/14 septembrie 1829) va fi și în continuare sprijinit de Domn prin extinderea rețelei de drumuri și poduri și amenajarea portului Galați. Neagu Djuvara afirmă că, în numai 10 ani, Mihail Sturdza „construise aproape 200.000 de stînjeni de drumuri și reparase de trei ori mai multe”.⁷³ În „1837, va declara Galații port liber (porto franco) fixând totodată limitele portului și contribuțiile negustorilor pentru amenajările necesare”.⁷⁴ Nu întâmplător trimitea Domnul poruncă negustorilor gălățeni pentru a lua măsuri de încurajare a comerțului cu Transilvania, document ajuns și la Guberniul ardelean, și aflat în copie, în fondul Primăria Sf. Gheorghe.

Regulamentele Organice = o adevărată constituție care înzestra Principatele cu instituții moderne să favorizeze dezvoltarea lor pe calea capitalismului. Organizarea statului se baza pe principiul separării puterilor – executivă, legislativă și judecătorească. Au fost valabile până la 1858, când au fost înlocuite cu „Statutul Convenției de la Paris”, noua constituție a Principatelor Unite ale Moldovei cu Valahia. Domnii care au condus în perioada valabilității Regulamentelor Organice poartă, în istorie, numele de „Domni regulamentari”.⁷⁵

Note bibliografice:

- 1.- Elvira Sorohan, *Cartea Cronicilor*, Ed. Didactică, Iași, 1989, p. 187;
- 2.- Constantin C. Giurescu, cond., *Istoria României în date*, Ed. Enciclopedică Română, București, 1971, p. 118;
- 3.- Dr. Radu Manolescu, coord., *Istoria Evului Mediu*, vol. III, București, 1978, p. 314;
- 4.- Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. 2, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1976, p. 564;
- 5.- Constantin C. Giurescu, cond., *Op. cit.* p. 124;
- 6.- Acad. Prof. Andrei Oțetea, cond., *Istoria lumii în date*, Ed. Enciclopedică Română, București, 1969, p. 564;
- 7.- Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, Ed. Univers Enciclopedic, București, 1997, p. 137;
- 8.- Elvira Sorohan, *Op. cit.*, p. 202;
- 9.- *Idem*;

- 10.- Acad. Prof. Andrei Oțetea, *Op. cit.* p. 566;
- 11.- Constantin C. Giurescu, cond., *Op. cit.*, p. 139;
- 12.- Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *De la statul geto-dac la statul român unitar*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1983, p. 167;
- 13.- Conf. univ. dr. Matei D. Vlad, *Matei Basarab și epoca sa*, în „Magazin Istoric”, anul XI, nr. 8/125, aug. 1977, p. 38;
- 14.- *Ibidem*, p. 37;
- 15.- Gr. Popescu, P. Grigoriu, *Matei Basarab și Vasile Lupu*, Ed. Enciclopedică Română, București, 1970, p. 80;
- 16.- Preot prof. Dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. 2, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al B.O.R., București, 1981, p. 217;
- 17.- Florin Constantiniu, *Op. cit.*, p. 153;
- 18.- Elvira Sorohan, *Op. cit.*, p. 320;
- 19.- *Ibidem*, p. 321;
- 20.- Florin Constantiniu, *Op. cit.*, p. 153;
- 21.- Gr. Popescu, P. Grigoriu, *Op. cit.*, p. 68;
- 22.- *Idem*, p. 68;
- 23.- Constantin C. Giurescu, cond., *Op. cit.*, p. 139;
- 24.- *Ibidem*, p. 140;
- 25.- Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova*, Ed. Enciclopedică Română, București, 1971, p. 353;
- 26.- Ion Neculce, *O samă de cuvinte*, Ed. Ion Creangă, București, 1990, p. 35;
- 27.- Constantin C. Giurescu, cond., *Op. cit.*, p. 140;
- 28.- Ion Neculce, *Op. cit.*, p. 37;
- 29.- „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, anul LI, nr. 9-12, sept. – dec. 1975;
- 30.- Ion Neculce, *Op.cit.*, p. 37;
- 31.- Florin Constantiniu, *Op. cit.*, p. 160;
- 32.- *Ibidem*, p. 161;
- 33.- Ion Neculce, *Op. cit.*, p. 54;
- 34.- *Ibidem*, p. 62;
- 35.- *Ibidem*, p. 44;
- 36.- Preot prof. Dr. Mircea Păcurariu, *Op.cit.*, p. 95;
- 37.- C. Broșteanu, *Salinele noastre*, București, 1901, p. 253;
- 38.- Constantin C. Giurescu, cond., *Op. cit.*, p. 144;
- 39.- *Idem.*, p.144;
- 40.- Conf. univ. dr. Matei D. Vlad, *Istoria Medie a României – sec. al XVII-lea și înc. sec al XVIII-lea*, București 1979, p.103 – 105;
- 41.- *Enciclopedia ilustrată de Istorie Universală*, Ed. Reader's Digest, București, 2006, p. 121;

- 42.- Ion Neculce, *Op. cit.*, p. 64;
- 43.- *Idem*;
- 44.- Paul Simionescu, *Dimitrie Cantemir*, Editura Enciclopedică Română, București, 1969, p. 12;
- 45.- Preot prof. Dr. Mircea Păcurariu, *Op. cit.*, p. 350;
- 46.- *Ibidem*, p. 352;
- 47.- Mustafa Ali Mehmed, *Istoria Turcilor*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1976, p. 269;
- 48.- *Enciclopedia ilustrată de Istorie Universală*, *Op. cit.*, p. 97;
- 49.- Constantin C. Giurescu, cond. *Op. cit.*, p. 145;
- 50.- Conf. univ. dr. Matei D. Vlad, *Op. cit.*, p. 114;
- 51.- Florin Constantiniu, *Op. cit.*, p. 181 -182;
- 52.- Ioan Bogdan, *Buletinul Comisiei de istorie a României*, vol. 2, Ed. Atelierele grafice Socec&Co, S.A., 1916, p. 202;
- 53.- Constantin C. Giurescu, cond. *Op. cit.*, p. 152;
- 54.- *Ibidem*, p. 153;
- 55.- *Idem*;
- 56.- *Ibidem*, p. 154;
- 57.- Nicolae Ciachir, *Din Istoria Bucovinei*, Ed. Didactică și Pedagogică, R.A., București, 1993, p. 37;
- 58.- A. Iordache, *Grigore al III-lea Ghica și răpirea Bucovinei* în „Revista Istorică”, serie nouă, tom 3, p. 12;
- 59.- Constantin C. Giurescu, cond., *Op. cit.*, p. 153;
- 60.- *Ibidem*, p. 154;
- 61.- Neagu Djuvara, *Între Orient și Occident*, Ed. Humanitas, București, 2002, p. 281;
- 62.- *Ibidem*, p. 165;
- 63.- Constantin C. Giurescu, cond., *Op. cit.*, p. 165;
- 64.- *Idem*;
- 65.- *Idem*;
- 66.- Ștefan Ionescu, *Bucureștii în vremea fanarioșilor*, Ed. Dacia, Cluj, 1972, p. 284;
- 67.- *Ibidem*, p. 294;
- 68.- *Ibidem*, p. 304;
- 69.- Constantin C. Giurescu, cond., *Op. cit.*, p. 166;
- 70.- Neagu Djuvara, *Op. cit.*, p. 319;
- 71.- Constantin C. Giurescu, cond., *Op. cit.*, p. 176 – 180;
- 72.- *Ibidem*, p.182;
- 73.- Neagu Djuvara, *Op. cit.*, p. 328;
- 74.- Constantin C. Giurescu, cond., *Op. cit.*, p. 177;
- 75.- *Ibidem*, p. 173 – 174;

Glosar

a

aspru, monedă veche de argint bizantino – turcească
apalt, dreptul de vânzare a unor produse, acordat anumitor negustori

b

birău, primar

c

mare **cămăraș**, slujitor în odăile domnului; (Ștefan Ionescu, *Op. cit.* p. 311); megieș = în evul mediu, în Moldova și Țara Românească, țăran liber, stăpân de pământ; (DEX, p. 536);

căpitan de roșii, căpitanul unei unități militare formate din mica boierime a curtenilor sau roșiilor – numele acestora venea de la culoarea dolmanului (uniformei) pe care o purtau încă de la înființare; (rev. Magazin Istoric, anul XI. Nr. 8, august, 1977)

ceauș spătărăsc, șef al unei cete de slujitori aflați în slujba spătarului (comandantul gărzii domnești); (DEX, p.136)

clucer, boier care se ocupa cu aprovizionarea curții domnești; (DEX, p. 165); boier de rangul I care îngrijea de cele trebuincioase bucătăriei domnești; aduna mierea și untul ce se cuveau turcilor; primea dijma de grâne din satele domnești; (Ștefan Ionescu, *Bucureștii în vremea fanarioșilor*, Ed. Dacia, Cluj, 1974, p. 312)

mare **cupariu**, boier însărcinat cu umplerea cupelor la masa domnească; (Ștefan Ionescu, *Op. cit.* p. 313);

d

mare **dragoman**, dregător în Imperiul Otoman care se ocupa de relațiile diplomatice ale Turciei cu statele europene. (DEX, p.279)

h

hatman, comandantul oștirii în Moldova (Neagu Djuvara, *Op. cit.* p. 365)

i

izbașa (isbașa), slujbaș domnesc care primea jalbele la curte; (Ștefan Ionescu, *Op. cit.* p. 316)

j

jicnicer, jitnicer, dregător care avea grijă de magaziile de grâne ale curții domnești. (DEX. p. 480)

m

megieș, în evul mediu, în Moldova și Țara Românească, țăran liber, stăpân de pământ; (DEX, p. 536)

moșnean, răzeș în Moldova, **țăran liber** în Țara Românească, posesor în devălmășie (comun) a unei proprietăți de pământ moștenite de la un străbun comun; (DEX, p. 571)

o

ocină, bucată de pământ moștenită, proprietate; (DEX, p. 618);

Oșorheiu, Vașelhe, Târgu Secuiesc

p

piastru, monedă turcească de argint, care a circulat și în țările române.

poghiazuri, unitate militară trimisă într-o țară străină ca să prade; ceată de jefuitori. (DEX. p. 714).

postelnic, titlu dat unui mare boier, membru al sfatului domnesc, care avea în grijă camera de dormit și organiza audiențele la Domn; mai târziu ministru al afacerilor externe – sub fanarioți n.a. (DEX. p. 726)

r

rumân, în Moldova, **vecin**; în Transilvania, **iobag**, țăran dependent pe moșia boierului, lipsit de pământ, cu obligații față de stăpân, în Țara Românească.

s

slujer (sluger), dregător însărcinat cu aprovizionarea curții domnești și a armatei, rangul și atribuțiile exacte variind de la o epocă la alta și de la un principat la altul (DEX, p. 371)

serdar, comandant de unitate militară, mai ales călărime; (DEX. p. 853);

mare **spătar**, comandantul suprem al armatei în lipsa Domnului; (DEX, p.880) - unul din marii boieri de divan, al doilea după marele logofăt în Muntenia, era șeful armatei; semnul demnității sale era un buzdugan suflat cu aur, la zile mari purta spada domnului pe umărul stâng. Era și ministru al oștirii – sub fanarioți n.a. (Ștefan Ionescu, *Op. cit.* p. 321)

stolnic, rang boieresc în țările române, dregătorul de curte care se îngrijea de masa Domnului, fiind șeful bucătăriilor, al pescăriilor și al grădinilor (DEX, p. 895)

sveti, sfeti, sfânt

v

vistiernic, titlu dat marelui dregător care avea în sarcina sa administrația financiară a țării și a visteriei statului; (DEX. p. 1021)

vornic, mare dregător la curtea domnească, însărcinat cu supravegherea curții, cu conducerea treburilor interne ale țării, având și atribuții judecătorești; (DEX, p. 1029).

**Prof. Vasile Stancu, Dr. Ioan Lăcătușu, Dr. Liviu Boar
Sovata 2009**

Ioan Lăcătușu

**STRUCTURI ETNICE ȘI
CONFESIONALE ÎN JUDEȚELE
COVASNA ȘI HARGHITA**

*Prof. dr. Liviu Boar și distinselor
sole familii;
Cu prietenie, precizie și amecce
meticuloasă putare TOATE... -*

19.07.2008

Petru Maior

Teodora Bononi

A handwritten signature in cursive script, likely belonging to Petru Maior.

EDITURA UNIVERSITĂȚII „PETRU MAIOR”

TÂRGU - MUREȘ

- 2008 -

CONSIDERAȚII PRIVIND AȘEZĂMINTELE MONASTICE DE PE VALEA MUREȘULUI SUPERIOR (sec. XVIII-XIX)

Drd. MILANDOLINA-BEATRICE DOBOZI

Ne propunem în cele ce urmează o analiză sintetică a vieții monahale care a fost atestată din punct de vedere documentar și nu numai documentar în spațiul dintre municipiile Reghin și Toplița, teritoriu arondat în secolul al XIX-lea jurisdicțiilor protopești greco-catolic, respectiv ortodox de Reghin. Demersul nostru se va fundamenta în principal pe informațiile edite accesate de noi, într-o prezentare comparativă, la care vom adăuga câteva surse documentare inedite ce aduc puțină lumină în unele puncte întunecate ale istoriei monahismului românesc din acest spațiu geografic. Principalele două lucrări de la care vom porni sunt două valoroase contribuții de marcă pentru acest domeniu, una din perioada interbelică, avându-l drept autor pe Ștefan Meteș¹, cealaltă o realizare de excepție a unui colectiv de istorici clujeni, coordonați de Adrian Andrei Rusu.² Bineînțeles că vom avea în atenție și alte contribuții istoriografice ce ne-au ajutat să dezvoltăm subiectul propus.

Ștefan Meteș și-a structurat „șematismul” monastic pe principiul alfabetic, grupând mănăstirile românești din Transilvania și Ungaria pe unitățile teritorial-administrative existente la data elaborării cărții sale. În consistenta introducere susține că majoritatea așezămintelor monahale românești identificate în spațiul transilvan și al Ungariei au fost „numai niște schituri sărace.... [cu] 1 sau 2-3 țerani bătrâni evlavioși și cunoscători de ceva carte”,³ însă cu o influență deosebită în rândul populației din zonele unde erau așezate.⁴ Totalul celor cuprinse în paginile lucrării sale se ridică la 168, pentru fiecare acordând un spațiu tipografic mai mic sau mai mare, în funcție de datele bibliografice de care dispunea, utilizând conscripțiile de secol XVIII și studiile dedicate subiectului de alți istorici ecleziastici sau laici. Mănăstirile organizate pe teritoriul celor două protopopiate reghinene în discuție sunt înșirate alfabetic la județul Mureș-Turda, numărul lor total ridicându-se la 11⁵, la care se adaugă încă două care nu s-au aflat

1 Ștefan Meteș, **Mănăstirile românești din Transilvania și Ungaria** (în continuare **Meteș 1936**) Sibiu, 1936.

2 Adrian Andrei Rusu (coord.), **Dicționarul mănăstirilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș**, Cluj-Napoca, 2000 (în continuare **Dicționarul mănăstirilor...**)

3 Ștefan Meteș, **op. cit.**, p. XIX.

4 **Idem**, p. XXIII

5 Chiheru de Jos, Chiheru de Sus, Deda, Dumbrava, Hodac, Ibănești, Rîpa de Jos, Solo-

între granițele jurisdicțiilor tractuale amintite.⁶ Dicționarul clujean consemnează aceleași locuri de tradiție călugărească de la Reghin în sus, pe Mureș și Gurghiu, modificând unele dintre toponimele tradiționale. Le vom semnală la locul potrivit.

Remarcăm faptul că cele 11 mănăstiri în discuție s-au organizat în zone de deal și de munte, fără a se izola în mod absolut de lumea laică. Dimpotrivă, ele și-au desfășurat activitatea în regiuni populate, uneori foarte aproape una de alta sau în vecinătatea unei localități. În mod practic aceste așezăminte au fost identificate istoriografic tocmai prin așezările în apropierea cărora și-au împlinit misiunea asumată. Locația lor permitea o frecvență destul de asiduă a viețuitorilor de către credincioșii care „alergau la acești „sihaștri” pentru ușurarea și iertarea păcatelor”⁷, ceea ce ar fi trebuit să le salveze de acțiunea demolatoare a generalului Buccow și de decretul iozefin din 1785 care desființa toate lăcașurile monastice de natură contemplativă, organizate în totală reclusiune și fără a aduce beneficii comunităților.

Mai întâi vom poposi la Toplița. Dicționarul clujean semnaleză două mănăstiri, în timp ce Meteș amintește doar de una singură, anume cea întemeiată de soția pribeagă a domnului moldovean Ștefan Gheorghe. Lucrarea din anul 2000 o identifică pe aceasta din urmă sub denumirea de mănăstirea de la Moglănești,⁸ ctitorie moldovenească. Pe cealaltă o situează lângă pâraul Doamnei, locația fiind, potrivit autorilor, acolo unde astăzi este mănăstirea „Sf. Prooroc Ilie”⁹. Ne găsim în fața unei erori de identificare a amplasamentului: pâraul Doamnei este amplasat în Moglănești, fost cătun, azi cartier al Topliței, apa respectivă curgând în apropierea locului unde s-a ridicat schitul și care i-a conferit și denumirea. Aceasta este mănăstirea fondată de Safta, soția domnitorului moldovean, pe la 1658,¹⁰ unde, conform istoricului Ștefan Meteș, viețuia un singur călugăr la 1763. Așezământul se mai numea și mănăstirea lui Damian Lupu.¹¹ Vestita mănăstire de astăzi, cu hramul „Sf. Prooroc Ilie”, se găsește în partea opusă față de amintitul pârau, în interiorul orașului Toplița. Despre ea Vasile Netea spune că a fost înzestrată de întâiul patriarh al României, Miron Cristea, cu o Biserică adusă din localitatea Sfînceni, edificată din lemn în anul 1847, datare preluată și de

văstru, Orșova, Toplița și Urisiu de Jos.

6 Este vorba de localitățile Rîciu de Cîmpie – Rîciu și Rușii Munți.

7 **Meteș 1939**, p. XIX

8 **Dicționarul mănăstirilor**, p. 176; Moglănești este actualmente un cartier al orașului Toplița, amplasat în parte de nord-est, în trecut fiind un cătun de sine stătător.

9 **Ibidem**, p. 270.

10 Vasile Netea, **Mureșul Superior, vatră de cultură românească**, p. 19; autorul precizează faptul că pâraul ce curge pe lângă acest schit „se numește și el Pârâul Doamnei”

11 **Meteș 1936**, p. 136; nu se dă nici o explicație a provenienței acestei denumiri preluată de la Zenovie Păclișanu autorul studiului **Vechile mănăstiri românești din Ardeal** în „Cultura Creștină” nr. 7-8/1919, p. 169.

colectivul de la Cluj, care însă, în mod greșit, transferă existența aceluși singur călugăr, Luca Mereuț, pomenit de Meteș, la ctitoria patriarhală de mai târziu.¹² În concluzie, cele două așezăminte nu au existat concomitent sau în perioade succesive apropiate. În caz contrar ambele ar fi fost menționate de istoricul interbelic.

Din punctul de vedere al amplasării geografice, ne-a ridicat semne de întrebare și mănăstirea din Ibănești. Mai întâi trebuie să precizăm că astăzi în județul Mureș există comuna Ibănești care are în componență satele Ibănești Sat și Ibănești Pădure. Acesta din urmă s-a constituit târziu, pe parcursul veacului al XIX-lea,¹³ într-o zonă de munte, cu păduri bogate și numeroase ape ale căror nume au devenit denumiri de cătune. Era exact cadrul natural potrivit pentru cei ce doreau să se retragă departe de lume, închinându-și viața Divinității. De aceea credem că este mai potrivit să se vorbească despre mănăstirea din Ibănești Pădure. Avea un singur viețuitor la 1774.¹⁴ În aceste condiții era vorba mai degrabă de un schit. Problema pe care am încercat să o clarificăm este cea legată de locul unde ar fi putut funcționa mănăstirea din Ibănești. Fiind înregistrată de conscripția episcopului Atanasie Rednic (1765)¹⁵, rezultă că și acest lăcaș monastic a continuat să funcționeze după acțiunea demolatoare a generalului Buccow. Cunoscând exact locul unde tradiția locală a memorat existența vestitei mănăstiri a Hodacului¹⁶, am încercat să obținem informații despre ce a reținut memoria locală în legătură cu amplasamentul schitului din Ibănești. Din păcate nu am obținut informațiile sperate. Sătenii știu despre existența unei singure mănăstiri, cea menționată de Meteș sub numele de „Tyro” pentru Hodac. Singura „mărturie” ce poate fi luată în considerare este denumirea purtată de un deal aflat la cca. 2 km de locația celei hodăcene, spre nord, pe aceeași parte dreaptă, în cătunul numit astăzi Tireu. Numele dealului este unul sugestiv: „Zăpodea

12 **Dicționarul mănăstirilor**, p. 270.

13 Cf. unui protocol încheiat în septembrie 1886 cu ocazia adunării parohienilor „ce locuiesc pe câmp” în chestiunea înființării unei școli la pădure, la Podu Runcului, peste 100 de familii s-au mutat din comună „în câmp”, fără a se da detalii despre timpul acestei deplasări, probabil pe parcursul secolului al XIX-lea; A.N. Mureș, *P. ort. Reghin*, dos. 988, f. 368-369.

14 **Meteș 1936**, pp. 134-135; dicționarul clujean consemnează în mod eronat anul 1772 (p. 152)

15 **Ibidem**

16 Din întâmplare, terenul bunicilor mei se învecinează cu locul numit prin tradiție astăzi „la mănăstire” și unde acum este cimitirul cătunului Tireu, acel „Tyro” amintit de Meteș, în vecinătatea unei întinse pășuni numită și astăzi „Dumbrava”, la aproximativ 2 km de centrul satului; **Ibidem**.

Călugărului”.¹⁷ Conform tradiției, acolo ar fi murit călugărul de la mănăstire.¹⁸ În lipsa altor detalii despre condițiile acestui deces, putem presupune că pe locul unde călugărul și-a încheiat viața pământească a fost și lăcașul de rugăciune reținut de istoriografie ca mănăstirea din Ibănești. În regiune nu există alt toponim care să lege un anumit loc de funcționarea unui astfel de așezământ. Unii autori susțin că acest schit ar fi îndeplinit și rosturi școlare,¹⁹ ceea ce este puțin probabil, pentru că este documentată existența școlii mănăstirești de la Hodac, aflată, cum vom arăta mai jos, la o distanță mică. Aproximarea de așezământul de la Hodac este susținută și de istoricul greco-catolic A. Bunea.²⁰ Alții vorbesc despre o probabilă mutare a Bisericii mănăstirii la Nadeș, fără a se preciza sursa informației.²¹

Mănăstirea Hodacului este identificată de Zenovie Pâclișanu,²² (informație preluată și de Ștefan Meteș), ca mănăstirea „Tyro”. Aceasta nu poate fi decât forma arhaică a hidronimului Tireu purtat de pârâul ce străbate zona descrisă mai sus pentru schitul din Ibănești și se varsă în râul Gurghiu, la mică distanță de centrul satului – Podu Runcului. Dicționarul de la Cluj pune sub semnul întrebării apartenența: de Hodac sau de Runc?²³ Precizăm că Runc nu este o localitate, ci este o parte a denumirii date zonei centrale a satului Ibănești Pădure – Podu Runcului. Un pod peste apa Gurghiului permite accesul spre alte cătune ale satului, inclusiv spre Tireu. Locul „La mănăstire” este la cca. doi km distanță de amintitul pod. Potrivit tradiției, Runc a fost patronimul unui sătean care avea în această zonă o întinsă suprafață de pământ, numele său transformându-se în toponim de-a lungul timpului. Să fi fost el primul care a a legat cele două maluri ale Gurghiului construind o punte ? Nimeni nu mai știe.

Lucrările des citate semnate de istoricii Pâclișanu și Meteș²⁴ vorbesc despre mănăstirea de la Deda, în timp ce dicționarul de la Cluj o identifică la Bistra Mureșului.²⁵ Într-adevăr edificiul a fost ridicat în apropiere de râul Bistra,

17 Există și alte cătune aparținând satului, ale căror denumiri sunt date fie de apele care străbat zona, fie de formațiunile geografice existente într-un loc sau altul: Tireu (apă), Tisieu (apă), Brădețel, Dulcea, Pietroasa, Pîrîu Mare (apă), Micolea, Zăpodea Călugărului, Isticeu (apă), Gropi (în Ibănești Sat).

18 Informație furnizată de Vasile Pop din Tireu – Ibănești Pădure, nr. de casă 67; respectivul deal se află la cca. 4 km. de centru satului.

19 Dr. Ioana Cristache Panait, **Biserici de lemn, monumente istorice din episcopia Alba Iuliei, mărturii de continuitate și creație românească**, pp. 227-228

20 Augustin Bunea, **Episcopii P. P. Aron și Dionisiu Novacovici sau Istoria românilor de la 1751 la 1764**, Blaj 1902.

21 **Dicționarul mănăstirilor**, p. 152; Ioan Eugen Man, **Biserici de lemn din județul Mureș – monumente de artă populară românească**, p. 527.

22 Z. Pâclișanu, **op. cit.**, pp. 158-159.

23 **Dicționarul mănăstirilor**, p. 149.

24 Z. Pâclișanu, **op. cit.**, p. 157; **Meteș 1936**, p. 132

25 **Dicționarul mănăstirilor**, p. 66.

poate chiar pe malul acesteia, de unde și denumirea sub care era cunoscută – „mănăstirea de la Bistra”²⁶, ale cărei ruine se mai vedeau spre sfârșitul veacului al XIX-lea.²⁷ Amplasamentul i-a fost identificat pe hotarul satului Deda, la distanță „ca de ¼ oră de la sat.”²⁸ În condițiile în care satul Bistra Mureșului se află la distanță de 4 kilometri de Deda, imposibil de parcurs pe jos în 15 minute, iar prima atestare a localității este anul 1913, considerăm denumirea dată de vechi istorici mai corectă din perspectivă geografică și temporală.

O altă problemă este cea legată de ctitorii mănăstirilor. Faptul că aproape toate se aflau în vecinătatea unor comunități românești mai mari sau mai mici, ne conduce la ipoteza că majoritatea au fost ctitorite de oameni simpli, dar cu dare de mână și cu credință. Ștefan Meteș menționează doar două astfel de ctitorii. La Chiheru de Jos, unde locul pentru edificarea mănăstirii a fost dăruit de mai multe familii din sat (între care și un „popa Ilie”, probabil parohul local), edificarea ei fiind opera călugărului Partenie și a nepotului său Gligoraș „dascălul”, cu sprijinul sătenilor.²⁹ Bazele așezământului din Rîpa de Jos au fost puse tot de către localnici.³⁰ Cum am mai spus-o, la Toplița, de fapt la Moglănești, ctitorul a fost tot un laic, o femeie de origine nobilă, Safta, soția domnului Ștefan Gheorghe al Moldovei, refugiată în aceste locuri.³¹ Dicționarul de la Cluj preia informațiile despre ctitorii de la Chiheru de Jos, Rîpa de Jos și Toplița. Rămâne problema întemeierii celorlalte opt mănăstiri pentru care putem emite cel mult ipoteze. La Chiheru de Sus credem că a fost vorba tot o inițiativă a laicilor, doar că numele lor au rămas necunoscute. Argumentele ar putea fi două: așezarea în apropiere de o comunitate, la fel ca și mănăstirea de la Chiheru de Jos, dar și faptul că începuturile ei sunt legate de sfârșitul unei perioade de mare foamete, anterior anului 1719.³² Presupunerea noastră legată de începuturi ar fi următoarele: în perioada foametei sau imediat după încheierea ei, una sau mai multe monahii pribegeau în zonă, căutând un loc unde să-și împlinească destinul. Poate chiar au fost adăpostite un timp de localnici cu frică de Dumnezeu, iar atunci când vremurile grele au trecut, cei din Chiheru de Sus au ridicat un locaș pentru acele măicuțe ca semn al recunoștinței către Mântuitor. Ipoteza noastră poate va fi confirmată sau infirmată în viitor prin noi descoperiri documentare. Tot sub

26 Z. Pâclișanu, **op. cit.**, p. 157; **Meteș 1936**, p. 132

27 **Meteș 1936**, p. 133.

28 **Ibidem.**

29 **Meteș 1936**, p. 131; familiile Hurdugaci și Rus au fost donatoarele principale.

30 **Meteș 1936**, p. 135; familia Pinteau.

31 **Ibidem**, p. 136.

32 O inscripție de pe spatele unei icoane atestă că așezământul s-a făcut până în 1719 după „o foamete....Văleat 7225” (1717), cf. Eugenia Greceanu, **Tipologia bisericilor de lemn din zona centrală a Transilvaniei**, în vol. ”Monumente istorice. Studii și lucrări de restaurare, București, 1969, p. 48.

semnul ipotezei unei întemeieri prin localnici punem și schitul care ar fi existat în Urșua – Orșova, chiar în sat potrivit tradiției, în a cărui Biserică poposea contele Teleki înainte de a merge la vânătoare.³³ Existența unui lăcaș monastic chiar în interiorul unei comunități era/este mai puțin obișnuită, dar dacă așa s-a întâmplat în satul menționat, presupunem că inițiativa locală a avut un cuvânt decisiv.

În ceea ce privește perioada de funcționare a celor 11 mănăstiri de pe Mureșul Superior, bibliografia consultată oferă date mai precise în legătură cu sfârșitul existenței lor, decât referitoare la începuturile vieții monahale. Pentru Chiheru de Jos se cunoaște acel zapis din 1737 care îi amintește pe cei ce au contribuit material și prin muncă la ridicarea mănăstirii.³⁴ Fiind vorba de un act oficial, redactat de un preot și întărit prin semnătura altor doi confrăți, putem aprecia că acest an este cel de încheiere al edificării și de început al funcționării așezământului. Actul nu putea fi redactat decât de un martor ocular al evenimentelor – popa Mihăilă din Sîngeorz, același statut avându-l și ceilalți doi ecleziaști în calitate de martori. Ioan Eugen Man³⁵ situează prima atestare ca anterioară anului 1737, fără alte precizări, însă în acele vremuri un asemenea document era deosebit de important și nu se redacta la un interval de timp mai lung de câteva luni de la desfășurarea evenimentului consemnat. Pâclișanu afirmă că mănăstirea a rămas după era lui Buccow.³⁶ Ea continua să existe în anul 1779³⁷, însă nu credem că a reușit să reziste prevederilor decretului imperial iozefin. Se susține că ar fi fost distrusă, probabil, la 1848.³⁸ Nu credem că lăcașul monahal a supraviețuit ordinului venit de la Viena. Argumentăm printr-un document din 1838, în speță un inventar al bunurilor mobile și imobile ale Bisericii din localitate, întocmit de parohul local, la cererea episcopiei române unite. În actul respectiv nu se amintește nimic despre existența unei mănăstiri.³⁹ Chiar dacă i se ceruse date doar despre averea bisericească, bănuim că preotul ar fi amintit în raportul său, cel puțin în trecut, că acolo funcționa o mănăstire.

În cazul mănăstirii de la Chiheru de Sus, stabilirea anului în care ea și-a început activitatea este o chestiune mai dificilă. O inscripție de pe spatele unei icoane de catapeteasmă menționează că așezământul a fost înființat anterior anului 1719, inscripționat și în exteriorul locașului de rugăciune.⁴⁰ Ioana

33 **Metes 1936**, p. 137; Z. Pâclișanu nu amintește despre această mănăstire.

34 **Idem**, p. 131.

35 I.E. Man, **op. cit.**, p. 525

36 Z. Pâclișanu, **op. cit.**, p. 155; I. Cristache Panait argumentează aceeași dată prin achiziționarea unui Octoih de Blaj pentru mănăstire în acel an (**op. cit.**, p. 190).

37 **Dicționarul mănăstirilor**, p. 102

38 **Ibidem**; I. E. Man, **op. cit.**, p. 525

39 A.N. Alba, **MRUB – Acte neînregistrate**, nr. 125/1838

40 Eugenia Greceanu a descifrat textul după cum urmează: „s-au făcut până în 1719 după ce au fost o foamete de mâncău oamenii pâne de alun și coajă de ulm și coceni de cucuruz și pa-

Cristache Panait a recitat textul, luând în considerare anul 1717 („văleat 7225”).⁴¹ În sfârșit, cercetări recente au scos la iveală două noi inscripții, în dreapta și stânga intrării, reprezentând anul 1711.⁴² Pe baza primelor datări, dicționarul clujean emite ipoteza că edificiul a fi fost ridicat deja în secolul al XVII.⁴³ Ni se pare puțin probabilă această din urmă presupune că intră în contradicție cu textul inscripționat pe icoana catapetesmei; dacă ar fi fost vorba de o refacere a așezământului, cuvintele „s-au făcut”, ce semnifică un început și nicidecum un nou început, nu și-ar fi avut rostul. Este necesară o interpretare contextuală a datelor. În Transilvania anul 1711 a marcat mai multe evenimente: sfârșitul cunoscutei răscoale a lui Francisc Rákoczi II, finalul unei epidemii de ciumă, dar și primul dintre cei nouă ani agricoli „răi” (1711-1719), cu inundații și secetă ce au atras foametea.⁴⁴ Dacă ne raportăm la anul 1717, acesta poate să semnifice o mai rapidă revenire la normal în această zonă din punctul de vedere al recoltelor agricole. Pornind de aici, putem construi o imagine ipotetică a întemeierii mănăstirii: călugări sau călugărițe pribegind prin țară au ajuns aici, poate au fost un timp primiți/primite de localnici cu frică de Dumnezeu, adăpostiți(e) și hrăniți (e) de aceștia, iar când viața a revenit la normal, românii au considerat că trebuie să mulțumească Proniei Divine și au pus bazele acestui spațiu sacru. Povestea noastră rămâne o poveste până când înscrisuri care să o confirme vor fi descoperite. Rămâne întrebarea ce semnificație are pentru mănăstirea din Chiheru de Sus anul 1711. Unii cercetători susțin că a fost pustiită în 1848, însă raportându-ne tot la un document datat 1838 – un inventar al averii parohiale – acesta nu conține nici o referire la existența unei vieți monahale în apropierea satului, ceea ce ni se pare nefiresc.⁴⁵ Elena Mișu a publicat însemnările găsite pe paginile cărților de cult păstrate în Bisericile de pe valea Beicii.⁴⁶ Interesant este că în nici un text de secol XVIII sau de până la 1848 nu se amintește nimic despre mănăstire. Bineînțeles, nu contestăm nicidecum existența așezământului, însă cei care au scris după anul 1800, pe paginile unor cărți de cult donate, nu au destinat nici una mănăstirii de la Chiheru de Sus. În consecință, dispariția ei se încadrează, în opinia noastră, în categoria efectelor decretului iozefin.

pură. Văleat 7225”; o inscripție identică se află în exterior; cf. **Tipologia bisericilor de lemn din zona centrală a Transilvaniei**, în vol. ”Monumente istorice. Studii și lucrări de restaurare, București, 1969, p. 48; descifrarea văleatului este eronată, corespunzând anului 1717 (7225 - 5508).

41 Ioana Cristache Panait, **op. cit.**, p. 173

42 I. E. Man, **op. cit.**, p. 211.

43 **Dicționarul mănăstirilor**, p. 102.

44 xxx **Istoria României – Transilvania**, vol. I, cap. VI, subcap. 3 „Populație și societate”.

45 A.N. Alba, **MRUB – Acte neînregistrate**, doc. 125/1838, f. 3.

46 Elena Mișu, **Carte veche românească pe valea Beicii (județul Mureș)**, în „Marisia”, XIII-XIV, pp. 365-390; Extras 1994, pp. 1-26

Potrivit cercetătorilor care s-au aplecat asupra chestiunii vieții monahale românești din Transilvania, la Deda s-ar fi aflat una dintre cele mai vechi mănăstiri din Transilvania. Ștefan Meteș, preluând informația de la Dumitru Antal (viitorul episcop Emilian Antal), amintește despre un vechi clopot al mănăstirii cu anul inscripționat 1451.⁴⁷ Dicționarul clujean consemnează anul 1546,⁴⁸ informație vehiculată și de alți autori.⁴⁹ Diferența de mai mult de un veac este semnificativă. Un document descoperit de noi în fondul protopopiatului ortodox Reghin referitor la chestiunea clopotului din Deda consemnează, în mod surprinzător anul 1152⁵⁰ !!! Firesc, trebuie privit cu maximă rezervă, însă nu putem să nu-i semnalăm existența. Este vorba de o adresă datată 18 octombrie 1908, semnată de dr. Ilarion Pușcariu și dr. Proca, trimisă protopopului reghinean Galaction Șagău, în care se amintește despre un raport al asesorului consistorial Victor Fincu referitor la existența unui clopot adus de la mănăstirea Bistrei cu menționatul an inscripționat, apreciat ca „cel mai vechiu clopot din Transilvania”. Protopresbiterului i se cere să facă demersuri pentru ca respectivul obiect de „preț istoric” să fie expediat la Sibiu, cu menținerea dreptului de proprietate neștirbit – în speță Biserica locală – sau cu plata contravalorii. În condițiile în care nu se precizează cine a descifrat cele scrise pe clopot și faptul că nu există nici o garanție a corectitudinii acestei operațiuni, iar alte documente clarificatoare nu am avut la dispoziție, emitem ipoteza unei erori de redactare a adresei consistoriale sau informația primită de organele sibiene a fost greșită. Dacă presupunem că ar fi vorba de anul **1452**, atunci Antal și Meteș au dreptate, diferența fiind de numai un an față de cele scrise de ei. Dacă este vorba de **1542**, se confirmă cu aproximație datele furnizate de ceilalți autori. De reținut este că, probabil, mănăstirea își are începuturile în secolele XV-XVI.⁵¹ O icoană din 1690 dovedește viața monahală de la sfârșit de veac XVII.⁵² Astfel că rămâne o chestiune de clarificat: secolul XV sau XVI este veacul punerii pietrei de temelie a mănăstirii dedene. Istoricul Ș. Meteș citează dintr-o lucrare a fostului mitropolit Șaguna care, la rândul lui, valorifică informații primite de la parohul local Ioan Popescu.⁵³ Conform acestora, așezământul și-ar fi încetat existența pe la 1740, însă a revenit la viață prin ridicarea unei Biserici de

47 **Meteș 1936**, p. 134.

48 **Dicționarul mănăstirilor**, p. 66.

49 Ioana Cristache Panait, **op. cit.**, p. 207; I. E. Man, **op. cit.**, p. 524.

50 A.N. Mureș, **P. ort. Reghin**, dos. 60, f. 60.

51 Despre sfârșit de secol XV sau început de secol XVI amintesc Marius Porumb și Nicolae Sabău în **Vechi inscripții românești din județul Mureș (se. XV-XVIII)** în „Marisia” VIII/1978, p. 112.

52 **Dicționarul mănăstirilor**, p. 64.

53 Despre viața și activitatea lui detalii la Milandolina Beatrice Dobozi, **Jurnal agrometeo social – însemnările preotului ortodox Ioan Popescu din Deda**, în curs de apariție în „Reghinul cultural – Studii și articole”, X/2011.

lemn de către călugări, edificiu ce ar fi rezistat până spre anul 1800.⁵⁴ Mănăstirea nu a fost înregistrată de conscripția buccowiană, și nici cea de la 1767.⁵⁵ Acest lucru nu înseamnă că nu exista. Să fi scăpat de dispozițiile ordinului iozefin ?

La Dumbrava, pe valea Cuejdului, exista un schit pe locul „La Socet”.⁵⁶ Alți autori vorbesc despre dealul cu acest nume.⁵⁷ Se cunosc foarte puține date despre acest așezământ. Nu se știe nimic despre data înființării ei. Cu siguranță a trecut de „criza” Buccow, fiind înregistrat în conscripția lui Rednic.⁵⁸ Probabil că și el a avut soarta multor altor mănăstiri desființate de Iosif al II-lea, deși unii susțin supraviețuirea ei până în secolul al XX-lea.⁵⁹

Faimoasă în epocă prin rostul școlar îndeplinit, dar și prin demersurile făcute de unii și de alții, pentru desființare/menținere, mănăstirea de la Hodac a rămas în amintirea oamenilor până în zilele noastre. Ștefan Meteș nu spune nimic despre începuturile ei,⁶⁰ dicționarul de la Cluj amintește de existența ei la 1844, având un singur călugăr.⁶¹ În orice caz vechimea îi era necunoscută chiar și episcopului Ioan Bob. Acesta se adresa Guberniului transilvan în anul 1806 în problema mănăstirii, susținând că ea se afla „ab immemoriali in suo loco cum omnibus adnexis appertinentiis existit”.⁶² A supraviețuit generalului Buccow, a reușit să scape și de desființarea propusă prin decretul imperial, datorită școlii ce funcționa pe lângă ea, însă dorința de a intra în posesia terenurilor mănăstirești exprimată de br. Bornemissza Leopold îi va aduce sfârșitul, cu toată lupta dusă de-a lungul timpului de vestitul protopop reghinean, Petru Maior. O mare parte dintre documentele referitoare la problemă, semnate de acest protoprezbiter și păstrate în arhivele de la Alba Iulia, au fost publicate de Nicolae Albu.⁶³ Afirmatia că la 1805 era considerată devastată este contrazisă și de prezența ulterioară atestată a cărților de cult în edificiul monahal, însă și de alte documente de mai târziu. La 14 ianuarie 1806, perceptorul regal al comitatului Turda, Csokfalvi

54 **Meteș 1936**, p. 133.

55 La acea dată se înregistrau în Deda 1 preot unit și 4 preoți neuniți, precum și o Biserică neunită; cf. dr. Virgil Ciobanu, **Statistica românilor ardeleni din 1760-1762**, în „Anuarul de istorie națională”, III/1924-1925, p. 641; conscripția realizată de episcopul Novacovici nu face nici o referire la mănăstiri; vezi în **Conscripția clerului ortodox transilvan din 1767** în „Mitropolia Ardealului” XXIX, nr. 7-8/1984.

56 **Meteș 1936**, p. 134; **Dicționarul mănăstirilor**, p. 131.

57 I. E. Man, **op. cit.**, p. 530

58 **Meteș 1936**, p. 134.

59 **Dicționarul mănăstirilor**, p. 131; nu se înțelege foarte clar: este vorba de construcții sau de viața mănăstirească propriu-zisă.

60 **Meteș 1936**, p. 134

61 **Dicționarul mănăstirilor**, p. 148.

62 A.N. Cluj, **Comitatul Turda – Acte administrative**, nr. 642/1806.

63 **Petru Maior – Scrisori și documente inedite** (N. Albu editor), București, 1968. (în continuare **Maior 1968**)

Komentzi Pál, și juratul aceleiași unități administrative, Hegyessi István, întăresc prin semnătura proprie înțelegerea încheiată între baronul amintit și protopopul districtului Gurghiu, Petru Maior, vizând schimbul imobiliar perfectat prin care se fixează condițiile pentru cedarea mănăstirii. În document se spune că „toate felurile de înzestrări și clădiri” aflate între hotarele așezământului vor fi cedate baronului.⁶⁴ Rezultă că nu se putea vorbi despre devastare, ci de încetare a activității, edificiile fiind la locul lor. În continuarea documentului se menționează în cinci puncte, obligațiile asumate de viitorul nou proprietar. Între acestea, la punctul 4, se spune că Biserica unită mănăstirească va fi mutată în sat, la Ibănești, până la 1 noiembrie, iar stricăciunile produse în timpul transbordării vor fi suportate de baronul Bornemissza.⁶⁵ Condițiile acestei înțelegeri vor fi reluate și într-un raport trimis vicecomitelui comitatului Turda în septembrie 1806, de inspectorul Kakasi Sándor. Despre Biserică se spune același lucru – va fi mutată.⁶⁶ Între cele două înscrisuri se situează un ordin gubernial din luna mai 1806, prin care se cerea autorităților comitatense să-l audieze pe baronul L. Bornemissza dacă dorește să îndeplinească acele condiții puse de episcopul de Făgăraș, în cazafirmativ urmând să obțină imediat desființarea mănăstirii. În caz contrar, conducerea comitatului va răspunde de păstrare a așezământului monastic potrivit deciziei imperiale din 30 septembrie 1784 și a hotărârii comitatense cu nr. 8635.⁶⁷ Problema lăcașului de rugăciune de la fosta mănăstire nu era rezolvată nici în 1808.⁶⁸ De alte dovezi arhivistice privind această chestiune nu dispunem la acest moment, dar putem afirma că până în 1808 urmele edificiilor monahale se mai păstrau.

Mănăstirea de la Rîpa de Jos, cunoscută sub numele de „Braniște” după denumirea locului de zidire, este atestată de unii ca și ctitorie de secol XVIII.⁶⁹ Z. Păclișanu o menționează ca mănăstirea „Branisty nuncupatum”, Ștefan Meteș și ceilalți repetă informația.⁷⁰ Urmele ei se pierd după „epoca” Buccow și pentru că documentele cercetate până acum nu ne-au adus informații despre existența ei după 1800, o încadrăm, ipotetic, între „victimele” iozefine.

64 În original, în limba maghiară: „...a Görgény Hodaki Monászteriat, régi és eleitől fogva között benne lévő minden némű Industrialekkal és Epületekkel”; A.N. Cluj, *Comitatul Turda – Acte administrative*, nr. 1117/1806

65 *Ibidem*; în text: „...ha fa, sendely, vagy egyéb requisitumok meg romlanának, azokat azzal ki potolni a Báro Úr eo Nsga Tartozék”

66 *Ibidem*.

67 A.N. Cluj, *Comitatul Turda – Acte administrative*, nr. 642/1806; în original: „...azon Klastrom égy Felséges Királyi meg határozásnak tartása szerint mély 1784^{ik} Esztendőben 7^{bemek} 30^{ik} napján költ, és kegyelmetekkel is 8653 szám alatt közöltetett, maga helyin meg hagyattasék”.

68 **Maior 1968**, p. 118-119, doc. XCV.

69 **Dicționarul mănăstirilor**, p. 214.

70 Z. Păclișanu, **op. cit.**, p. 163-164; **Meteș 1936**, p. 135; Ioana Cristache Panait, **op. cit.**, p. 300; I. E. Man, **op. cit.**, p. 530.

Datele despre așezământul monahal din Solovăstru sunt inexistente în privința anului de început. Nu a fost demolată de mult pomenitul general austriac, pentru că în 1774 aici viețuia un călugăr.⁷¹ Posibilul sfârșit îl vedem tot în baza decretului imperial.

Nu la fel de vestită ca cea de la Hodac, dar mai cunoscută decât altele din arealul geografic analizat, mănăstirea de la Toplița era reținută în memoria locuitorilor și după câteva decenii de la debutul veacului al XIX-lea. Potrivit unor documente valorificate de Ștefan Meteș, ea s-a ridicat cândva în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.⁷² O amintește și Z. Pâclișanu, însă fără nici o referire la perioada debut al vieții monahale.⁷³ O parte dintre cercetătorii contemporani vor menționa în lucrările lor aceeași atestare.⁷⁴ În dicționarul de la Cluj se repetă informațiile privind ctitoria moldovenească.⁷⁵ Deoarece a fost înregistrat de conscripția episcopală de la 1765, înțelegem că așezământul a fost pe lista „albă” a lui Buccow.⁷⁶ Nu se cunoaște cu exactitate când s-a sfârșit viața monastică, dar Biserica ei a dăinuit până în perioada interbelică.⁷⁷ Localnicii, și nu doar ei, au reținut-o în memorie, cu atât mai mult, cu cât în deceniul trei al secolului al XIX-lea s-a iscat un conflict între baronul Bornemissza Josef de Kászon și autoritățile protopopești, respectiv parohiale greco-catolice, în legătură cu un clopot ce aparținea Bisericii aflate pe locul unde a fost mănăstirea, clopot luat de amintitul nobil. Administratorul protoprezbiterial Gabriel Mate scria, probabil baronului, în 6 iunie 1820, în cauza respectivă amintind de ctitorul Șerban Vodă și de mănăstire.⁷⁸ Aceleași informații sunt repetate într-o adresă redactată în limba maghiară de Helvigh Samuel către protopopul („esperes úr”) greco-catolic (?) prezentând datele cunoscute de el în legătură cu acel clopot luat din capela mănăstirii Topliței.⁷⁹

În orice caz, după revoluția pașoptistă, călugări sau călugărițe de origine românească nu au mai viețuit în acest spațiu de pe Mureșul Superior. Un document privind mănăstirile existente în arhidieceza de Făgăraș a anului 1850 atestă faptul că numărul total al unor asemenea comunități bisericești speciale se

71 **Idem**, p. 167; **Idem**, p. 135; **Dicționarul mănăstirilor**, p. 148 (aici este dat greșit anul 1772)

72 **Meteș 1936**, p. 136.

73 Z. Pâclișanu, **op. cit.**, p. 169.

74 Ioana Cristache Panait, **op. cit.**, p. 334.

75 **Dicționarul mănăstirilor**, p. 176.

76 **Meteș 1936**, p. 136.

77 **Ibidem**.

78 A.N. Alba, **MRUB – Acte neînregistrate**, nr. 190/1820; în document se spune: ...”Bo-eronem Moldaviensem Serban Voda”

79 **Idem**, nr. 9/1920, f. 7; în original „...Toploczai Monostorium nevű Kápolnából...”; despre documentele acestei chestiuni v. și Ioana Cristache Panait, **op. cit.**, p.334.

ridica numai la 12 și nici una nu își avea reședința în jurisdicția protoprezbiterială a Reghinului.⁸⁰

În concluzie, pe Valea Mureșului Superior, pe teritoriul celor două protopopiate românești ale Reghinului, viața monahală a fost o realitate întinsă pe mai multe secole, aproximativ între a doua jumătate a veacului al XV-lea (?) – și prima jumătate a celui de-al XIX-lea. Cum am arătat, majoritatea celor 11 așezăminte monahale au reușit să treacă de greaua perioadă de distrugere inițiată de Curtea de la Viena și aplicată de generalul de tristă amintire, Aldolf Buccow, dar nu au rezistat ordinului imperial din deceniul al 9-lea al secolului al XVIII-lea. Mai există multe semne de întrebare, multe contradicții și neclarități în legătură cu înființarea, activitatea și desființarea acestor „puncte fierbinți” ale vieții ecleziastice românești de pe meleagurile mureșene. Să sperăm că vor fi descoperite fie inscripții, fie documente ce vor răspunde necesității de a aduce lumină asupra chestiunilor rămase în suspans.

Sovata - 2008
Drd. Beatrice Milandolina Dobozi

80 A.N. Alba, *MRUB – Consistoriu – Acte inventariate*, 123/⟨1850⟩; din cele 12, un număr de 7 se aflau în districtul Alba Carolinensi (Alba Iulia), trei în districtul Rettegiensi (Re-teag) și două în districtul Claudiopolitano (Cluj)

CÂTEVA ASPECTE PRIVIND REGULAMENTELE DE ORGANIZARE ȘI FUNCȚIONARE A BIBLIOTECILOR ROMÂNEȘTI DIN TRANSILVANIA ÎN SECOLELE XVIII-XIX - CU PRIVIRE SPECIALĂ LA JUDEȚUL MUREȘ -

Drd. Monica Avram

În mod firesc, istoria unui popor, cultura sa, este strâns legată de modul în care informațiile intelectuale se păstrează și se transmit peste timp. Iar cea care stochează toate aceste informații este biblioteca¹, în strânsă corelație cu biserica și cu școala, ceea ce i-a determinat pe unii cercetători să conceapă acest sistem de păstrare a cunoștințelor sub forma triadei „*biserică - bibliotecă - școală*”².

În cazul țărilor române, pentru a înțelege istoria bibliotecilor și a cărții, trebuie să ținem seama de contextul socio-cultural generalizat al vremii, de legăturile tradiționale, dar și de specificul fiecărei provincii românești. Dacă în Moldova și Țara Românească modul de organizare și funcționare a bibliotecilor a fost stabilit în linii destul de mari încă de la începutul secolului al XIX-lea, pentru Transilvania situația nu este la fel de clară, iar informațiile sunt destul de sumare. Traian Brad identifică doi factori esențiali care au concurat la crearea acestor lacune: în primul rând, bibliotecile erau percepute ca inițiative particulare românești și, deci, ignorate, iar inițiativele publice, cu caracter semioficial, erau chiar reprimite; autoritățile maghiare nu priveau cu ochi buni existența unor biblioteci sau cabinete de lectură cu carte românească, motiv pentru care au fost uneori devastate. În al doilea rând, în datele statistice oferite de autoritățile maghiare se strecoară câteva omisiuni, tocmai pentru a nu dezvălui amploarea fenomenului lecturii la români; astfel, prima statistică oficială despre bibliotecile publice și particulare - realizată în anul 1886 - menționează doar 18 biblioteci publice românești, deși erau cel puțin de două ori mai multe. Dar și statisticile ulterioare - din anii 1902, 1904, 1912, 1915 - sunt la fel de lacunare³. Cu toate acestea, în preajma unirii, existau în Transilvania în jur de 250 de biblioteci

1 N. Georgescu-Tistu, *Cartea și bibliotecile*, București, Editura Științifică, 1972, p. 15.

2 Gheorghe Buluță, *Scurtă istorie a bibliotecilor din România*, București, Editura Enciclopedică, 2000, p. 66.

3 Motivul invocat a fost acela că s-au luat în calcul doar acele biblioteci cu peste 5 mii de volume, în 1904, cu peste 10 mii de volume în 1912 și peste 50 de mii de volume după 1913. Vezi în acest sens Traian Brad, *Lectura și bibliotecă publică la Cluj. Studiu monografic*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2001, p. 17.

românești în principalele centre urbane, mici ca număr de volume, dar destul de active, fapt confirmat și de alți cercetători⁴.

Devine astfel evident de ce în Transilvania, date fiind condițiile socio-politice, existența celor 3 națiuni recunoscute oficial, precum și lipsa unui sprijin direct din partea autorităților, bibliotecile românești apar mai târziu, comparativ cu cele din Moldova și Țara Românească. Ion Mușlea, referindu-se la toate cele trei provincii românești, invocă inclusiv lipsa unor centre culturale puternice, de factura marilor domenii mănăstirești din lumea occidentală, care - inspirându-se poate tot din așa-numita „*lege a depozitului legal*,” aplicată pentru prima dată în Franța lui Francisc I⁵ - să colecționeze toate documentele pe măsură ce erau tipărite; sau chiar lipsa de interes a unor domni, voievozi sau boieri față de cuvântul tipărit și de puterea conferită de informația concentrată într-un singur loc⁶. Nu putem însă fi de acord în totalitate cu acest punct de vedere, în condițiile în care, chiar dacă bibliotecile apar mai târziu în spațiul românesc în general, rolul cărții, al documentului și, prin extensie, al informației, este binecunoscut. Dovadă faptul că la sud de Carpați, Matei Basarab recunoștea la 1635 că „*în întreaga mea țară e foamete și sete, nu însă de pâine și apă, ci, după Prooroc, de hrană și adăpare sufletească*”⁷. Considerăm că situația se poate generaliza la nivelul tuturor provinciilor românești, dacă luăm în considerare faptul că întâlnim și alte exemple în spațiul locuit de români - Constantin Brâncoveanu l-a folosit pe grecul Nicolaus de Porta atât ca secretar, cât și ca bibliotecar; la fel și Anton Maria del Chiaro, care a lucrat pentru Nicolae Mavrocordat, fiind se pare și bibliotecar. Tot pentru el a lucrat umanistul Ștefan Bergler, pe care l-a chemat de la Leipzig pentru a-i instrui fiii și pentru a se ocupa de bibliotecă⁸. Mai mult decât atât, se cunoaște faptul că cea mai veche colecție românească de carte din Transilvania datează deja din secolul al XVI-lea, fiind constituită pe lângă Biserica Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului, unde va funcționa și prima școală românească din spațiul transilvan⁹.

Primele biblioteci românești din Transilvania au fost fondate practic în secolele XVII-XVIII, sub ocrotirea bisericii și aveau un caracter sau o orientare

4 *Ibidem*, p. 17; Ion Mușlea, *Date noi privitoare la cunoașterea bibliotecilor românești ale orașelor din Transilvania*, în *Probleme de bibliologie*, vol. 2, București, 1967, p. 122.

5 La 28 decembrie 1537, Francisc I a promulgat *Ordonanța de la Montpellier* prin care institua depozitul legal al tipăriturilor; conform acestei ordonanțe, toate tipografiile erau obligate să depună, cu titlu gratuit, un exemplar din tot ceea ce tipăreau, la biblioteca regală din Blois.

6 Ion Mușlea, *op. cit.*, p. 120.

7 Conform predosloviei *Molitvenicului* publicat la Câmpulung, în 1635. Vezi Gheorghe Buluță, *op. cit.*, p. 45.

8 *Ibidem*, p. 48.

9 Traian Brad, *op. cit.*, p. 21.

națională. Sunt menționate în documente mai multe biblioteci, bine structurate, de factură umanistă, chiar dacă ele aparțin în special principilor, în condițiile în care curtea este centrul cultural și intelectual al provinciei. Mai sunt însă și umaniști români, intelectuali precum Mihail Halici, a cărui bibliotecă era formată în anul 1674 din 414 titluri în 539 volume¹⁰. Maria Ursuțiu a identificat în Transilvania secolului al XVII-lea nu mai puțin de 37 biblioteci particulare, atestate documentar, plus încă 14 princiare, nobiliare, ale unor orașeni, intelectuali, preoți și funcționari¹¹.

După 1754, anul înființării școlilor de la Blaj, se constituie și una dintre cele mai importante biblioteci ale secolului - cea blăjeană, prin strădania episcopilor Ioan Inochentie Micu-Clain, Petru Pavel Aron, Atanasie Rednic, Grigorie Maior¹², care va genera o adevărată reformă culturală. Iar la Reghin, în județul Mureș, documentele atestă în anul 1778 un cabinet de lectură, frecventat de un mare număr de intelectuali, fără deosebire de naționalitate sau orientare religioasă¹³.

Secolul al XIX-lea aduce, la rândul său schimbări majore în modul de percepție a cuvântului scris. Traian Brad identifică trei momente de maximă importanță în apariția lecturii publice la Cluj¹⁴, dar considerăm că situația se poate generaliza la întregul areal transilvănean: apariția cărților tipărite în limba română; apariția și proliferarea presei românești în deceniile IV-V (de pildă, *Gazeta de Transilvania*, *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, *Curierul de ambe sexe*, *Organul luminării* etc.), ceea ce a dus la o regândire și intensificare a relațiilor culturale și a schimburilor dintre cele trei provincii românești¹⁵; și, nu în ultimul rând, organizarea culturală a tineretului studios român, tribut ar ideii că „*În starea în care ne aflăm noi azi cea dintâi și cea mai potrivită cărare este aceea pe care învățăm și căpătăm îndemânare să ne alcătuim în sate biblioteci populare*”¹⁶.

Cercetătorul clujean Mircea Popa leagă, la rândul său, creșterea interesului față de carte și lectură atât de dezvoltarea tiparului și a librăriilor în Transilvania,

10 *Ibidem*, p. 23.

11 Maria Ursuțiu, *Biblioteci particulare și bibliotecari în Transilvania în secolul al XVII-lea*, în *Biblioteca și cercetarea*, VIII, Cluj-Napoca, 1984, p. 224-251.

12 Traian Brad, *op. cit.*, p. 25.

13 Marin Șara, *Biblioteci reghinene*, în *Vatra*, serie nouă, an XII, 1971, nr. 138, p. 13 (În continuare Marin Șara, *Biblioteci reghinene...*); Marin Șara, *Contribuții la cunoașterea bibliotecilor reghinene*, în *Reghinul cultural*, II, 1990, p. 83 (În continuare Marin Șara, *Contribuții...*, 1990); Grigore Ploșteanu, *Aspecte ale vieții culturale din Reghin în epoca modernă*, în *Reghinul cultural*, I, 1982, p. 30 (În continuare Grigore Ploșteanu, *Aspecte...*).

14 Traian Brad, *op. cit.*, p. 29.

15 Ion Mușlea, *op. cit.*, p. p. 120

16 Traian Brad, *op. cit.*, p. 34.

cât și de activitatea societăților culturale din ce în ce mai active, în condițiile în care se poate vorbi din partea acestora de o încercare de dirijare a lecturii publice în rândul românilor. Mai mult, după modelul „bibliotecilor” maghiare - bibliotecă însemnând colecție sau serie de publicații - în care însă scrierile românilor nu-și găseau locul - românii au înțeles importanța unei asemenea inițiative și au acționat în consecință¹⁷.

De altfel, deja sub impulsul Școlii Ardelene, s-a acordat o mai mare importanță educației și, implicit, bibliotecii, nefiind vizate numai anumite categorii socio-profesionale, ci întreaga masă a țărănimii¹⁸. Bibliotecile se înființează pe lângă școli, având chiar un caracter semipublic - în condițiile în care împrumutau documente și intelectualilor din oraș - și pe lângă societățile de cultură. Ceea ce ne îngăduie să credem că, în lipsă de norme clare legate de bibliotecă sau a unei viziuni de ansamblu asupra a ceea ce ar trebui să fie sistemul biblioteconomic, cele care au încercat să suplinească aceste lipsuri au fost societățile culturale, prin inițiativele pe care le-au pus în practică¹⁹.

Treptat, începând chiar cu secolul al XVIII-lea, cartea iese de sub apanajul individualismului, ea nefiind percepută în continuare ca proprietate privată, ci ca o proprietate colectivă, ca un bun al tuturor²⁰. Cercetătorul francez Roger Chartier demonstrează chiar că, dacă înainte de secolul al XVIII-lea se citea doar „cartea posedată” care putea fi una singură sau, în cazuri excepționale, mai multe - apariția bibliotecilor duce la extinderea numărului de cititori și permite introducerea lecturii publice gratuite²¹.

Că în spațiul românesc situația este identică cu cea din restul Europei, o dovedește și faptul că cercetătorul Gheorghe Buluță denumesc generic acest secol drept „secolul bibliotecilor,” un secol în care se înregistrează un număr tot mai mare de astfel de instituții ale cărții în toate provinciile istorice românești²². Chiar dacă diferența constă, între altele, în modalitatea de completare a fondurilor, preponderent din donații în Transilvania, unde resursele financiare sunt mai modeste comparativ cu exteriorul arcului carpatic.

Iar generația intelectualilor de la mijlocul secolului al XIX-lea concepe

17 Mircea Popa, *Colecții și „biblioteci” de carte în Transilvania până la 1918*, în idem *Cărți, manuscrise, biblioteci*, Cluj-Napoca, Editura Eikon, 2010, p. 7-9.

18 Dumitru Ghișe, Pompiliu Teodor, *Fragmentarium iluminist*, Cluj-Napoca, Dacia, 1972, p. 214.

19 *Ibidem*, p. 217.

20 Roger Chartier, *Lecturi și cititori în Franța vechiului regat*, București, Meridiane, 1997, p. 182.

21 *Ibidem*, p. 200.

22 Gheorghe Buluță, *op. cit.*, p. 80

deja cartea drept singura modalitate de afirmare și de ajutorare a națiunii; iar actul lecturii - o datorie de suflet a tuturor, calea cea mai sigură de emancipare socială și națională²³. Practic, accentul se pune de acum pe valorificarea științifică a cărții, ca modalitate de dobândire a drepturilor depline în provincie.

Trecând dincolo de legătura complexă care se stabilește între cele două clase sociale de bază - elita intelectuală și oamenii simpli - cartea dobândește un statut aparte, singurul scop al scrierii ei fiind acela de a fi citită²⁴. Fenomenul sau practica lecturii nu poate fi generalizată la nivelul tuturor categoriilor sociale; nu putem crede că actul lecturii avea aceeași intensitate sau importanță pentru toate păturile sociale. Diferențe apar în funcție de conținutul cărții, de bagajul intelectual al celui care citește, de modul în care este înțeleasă lectura, sub aspectul intensiv sau extensiv²⁵. Mai mult, trebuie să ținem seama și de unele aspecte poate mai puțin plăcute, cu o tentă ușor negativistă, și care se referă la modul în care este percepută cartea la nivelul elitei intelectuale: este cartea un instrument de lucru, un tovarăș de intimitate sau doar un „*atribut al fațadei sociale*,” cum îl definește Roger Chartier²⁶.

Pe fondul enciclopedismului, care se face tot mai puternic resimțit în secolul al XVIII-lea european, apar și primele manuale de biblioteconomie, care învață publicul larg cum să organizeze o bibliotecă²⁷. Una dintre primele lucrări de acest gen este cea a eruditului german, Michael Denis - *Einführung in die Bücherkunde* - publicată la Viena în 1777 și care se regăsește la Biblioteca Academiei din Cluj. O lucrare complexă care se constituie într-o apologie a cărții, într-un elogiu adus bibliotecarului, dovedind, în acest fel, interesul sporit al intelectualilor vremii față de carte, de lectură și, implicit, de modul de organizare a unei colecții de documente²⁸. În plus, este o dovadă clară că, mai mult decât o „modă” a vremii, colecționarea de documente și modul de valorificare a acestora nu pot fi făcute la întâmplare, ci în conformitate cu anumite reguli, destul de stricte.

Primele regulamente de bibliotecă din spațiul românesc sunt redactate și se aplică în afara arcului carpatic. Încă de la 1817, *Codul lui Calimah* stabilea în linii mari prevederi referitoare la darea în stăpânire sau în păstrare a bibliotecilor;

23 Mircea Popa, *op. cit.*, p. 16.

24 Roger Chartier, *op. cit.*, p. 181.

25 Vezi în acest sens Peter Burke, *O istorie socială a cunoașterii: de la Gutenberg la Diderot*, Iași, Editura Euronovis, 2004, p. 335-353.

26 Roger Chartier, *op. cit.*, p. 183.

27 Elena Cernea, *Un manual german de biblioteconomie din secolul al XVIII-lea*, în *Biblioteca și cercetarea*, vol. 3, Cluj-Napoca, 1979, p. 189.

28 *Ibidem*, p. 191.

ulterior, *Regulamentele Organice* pentru Moldova²⁹ și Țara Românească³⁰ de la începutul anilor 1830 stabilesc condițiile de constituire a unor biblioteci - în cadrul Colegiului din Sf. Sava și o alta în școala din Craiova, precum și modul de completare și de organizare a colecțiilor³¹. Mai mult, și în legislația școlară din cele două principate au fost introduse prevederi referitoare la organizarea bibliotecilor, anume crearea unor biblioteci naționale moderne - pe lângă Colegiul Sf. Sava la București, deja amintit, și la Academia Mihăileană din Iași. Scopul acestora are de a aduna și conserva întreaga producție tipografică națională, de a realiza schimbul de publicații între țările române (în vederea pregătirii unirii din 1859) și de a comasa cele mai valoroase manuscrise și documente aflate la mănăstiri - după modelul lansat de revoluția franceză din 1879³².

În anii 1860, concepția biblioteconomică românească începe să capete contur tot mai clar; în 1864, se votează în Principatele Unite primul regulament al unei biblioteci publice, întocmit de Nicolae Cretzulescu. Multe din prevederile sale sunt valabile și azi, dovedesc cunoașterea principiilor biblioteconomice moderne și, totodată, au pus bazele organizării moderne a bibliotecilor românești. Dintre prevederile regulamentului, amintim: modalitățile de completare a fondurilor, elaborarea de cataloage, inclusiv al celui național, crearea rețelei de biblioteci publice, întreținerea spațiului, accesul liber al tuturor cetățenilor la lectură³³.

Constituite mai târziu, bibliotecile transilvănene s-au inspirat din regulamentele deja existente în lumea românească; cu toate acestea, nu putem să nu remarcăm un document foarte interesant, redactat de grămăticul dominican Hubertus de Romanis, în anul 1254. Deși demersul nostru nu are în vedere o perioadă de timp atât de veche, redăm o parte din regulile prevăzute pentru a demonstra - încă din cele mai vechi timpuri - preocuparea față de buna organizare a bibliotecii, grija față de carte și atribuțiile unui bibliotecar profesionist.

29 *Regulamentul Organic al Moldovei*, 1 ianuarie 1832 - articolul 74 prevede ca din cheltuielile statului să se acorde 200.000 lei pentru susținerea școlilor publice în capitală și în celelalte orașe, pentru tipografie și o bibliotecă publică; vezi Constantin Mătușoiu, Mihaela Hélène Dinu, *op. cit.*, p. 23.

30 *Regulamentul Organic al Valahiei*, 1 iulie 1831 - articolul 65 prevede modul de repartizare al bugetului de stat; alineatul 13 prevede ca pentru întreținerea școlilor publice din capitală și din celelalte orașe ale principatului, pentru tipografie și bibliotecă să fie atribuite 350.000 lei; vezi Constantin Mătușoiu, Mihaela Hélène Dinu, *op. cit.*, p. 22.

31 Gheorghe Buluță, Victor Petrescu, *Vademecum legislativ pentru biblioteci*, Târgoviște, Editura Bibliotheca, 2004, p. 14.

32 *Ibidem*, p. 15.

33 Gheorghe Popescu, *Formarea concepției biblioteconomice românești și pregătirea profesională a bibliotecarilor. Contribuții*, în *Probleme de bibliologie*, vol. 2, București, 1967, p. 51.

„Ține de funcția bibliotecarului să se îngrijească, pe cât se poate, ca să aibă la dispoziție o încăpere bună și sigură pentru instalarea bibliotecii. Să fie un loc ferit de vânt și de ploaie, dar - așa cum cere buna conservare a cărților - să fie suficient de aerisit. Dulapul în care se așază cărțile să se facă din lemn ca astfel cărțile să fie și mai ferite de putrezire și umezeală. Să fie înzestrate cu multe rafturi, și cărțile aparținătoare câte unui domeniu să nu se răzlaşească, ci să se adune laolaltă, prevăzându-se cu indicatoare de cote. Cotele trebuie să fie indicate și pe raft, ca să putem stabili unde se găsește ceea ce căutăm”³⁴. Mai mult, „O dată sau de două ori pe an, împreună cu colegul său delegat în acest scop, să strângă laolaltă toate cărțile și să le ducă într-un loc potrivit. Acolo apoi să le răsfoiască pe toate și să stabilească nu cumva s-a pierdut vreuna, nu au distrus-o carii pe alta. Dacă află că-i lipsește o carte, să se străduiască a o găsi degrabă. Dacă alta s-a stricat, să aibă grijă să o repare, iar în viitor să o apere de tot ce vede că-i dăunează cărții. Iar dacă va vedea vreo carte că zace în afara dulapului, să o pună înapoi la locul ei”³⁵.

În funcție de fondurile existente, de tipul bibliotecii și de publicul cărui i de adresează, regulamentele de bibliotecă au anumite prevederi specifice; cu toate acestea, se observă în cazul tuturor regulamentelor aceeași grijă pentru asigurarea accesului cât mai liber și mai îndelungat al cititorilor la documente. Totodată, este vizibil interesul pentru păstrarea colecțiilor în condiții cât mai bune, pentru securitatea fondurilor, dar și pentru respectarea unei politici echilibrate de achiziții. Vom încerca în cele ce urmează să evidențiem aspectele cele mai relevante din regulamentele diferitelor tipuri de biblioteci, și anume: cabinete de lectură, bibliotecile ASTREI, bibliotecile școlare, *parohiale* și *individuale*.

În ceea ce privește **cabinetele de lectură**, informațiile referitoare la funcționarea cabinetului de la Reghin, menționat încă din anul 1778, lipsesc cu desăvârșire. Foarte sumare, ele nu ne îngăduie să aflăm amănunte legate de modul de organizare al unei astfel de săli de lectură - cum am denumi-o azi. Putem face câteva presupuneri doar dacă ne raportăm la cabinetul de lectură care funcționa la Sibiu, sub autoritatea Lojei „Sf. Andrei la cele trei foi de mare.”³⁶ Considerăm că o analogie este corectă, dacă ne raportăm la intervalul simultan în care cele două cabinete au funcționat, precum și la faptul că ambele au avut la bază modul

34 Jako Zsigmond, *Philobiblon transilvan*, București, Editura Kriterion, 1977, p. 33.

35 *Ibidem*, p. 36.

36 O imagine de ansamblu asupra statutului, modului de funcționare și misiunii cabinetului de lectură al Lojei ne oferă Mihaela Cosma, *Iluminism și masonerie la sași. Proiectul primului cabinet de lectură din Transilvania*, în *Anuarul Institutului de Istorie Cluj*, Cluj-Napoca, 2001, p. 63-70.

de gândire specific săsesc.

Plecând de la aceste argumente, putem considera că, la fel ca și corespondentul său de la Sibiu, cabinetul de lectură de la Reghin avea un program de funcționare bine stabilit, în conformitate cu cerințele celor care îl frecventau. Deși se cunoaște faptul că astfel de locuri erau foarte potrivite pentru prelegeri, discuții libere pe diverse teme și schimb de informații, nu puteam afirma cu exactitate care era periodicitatea stabilită pentru întâlniri speciale, cu invitați de marcă. La Sibiu știm că prelegerile erau stabilite în fiecare duminică între orele 11-12, iar programul de lectură, inclusiv „*lecturi cu voce tare*,” era fixat la trei ore în două zile a săptămânii³⁷. Dar cu siguranță, la Reghin, totul era stabilit în funcție de interesele locale.

În ceea ce privește modul de organizare a actului lecturii, se stabilește cu destul de multă exactitate atât regimul de studiu în sală, cât și atitudinea pe care cititorii trebuie să o adopte pe durata șederii lor, prevederi general valabile chiar și în zilele noastre. Regimul era destul de strict; spre exemplificare, cităm dintre paragrafele regulamentului sibian: Art. 1 - „*De îndată ce fratele care supraveghează sala de lectură va cere ordine și liniște printr-o lovitură de ciocănel, fratele care vorbește prea zgomotos trebuie să înceteze pe îndată*,” sau Art. 3 - „*Nici un ziar, nici o carte nu au voie sub nici un chip să fie scoase din sala de lectură și să fie duse acasă*.” Cel care nu respecta această regulă, era pasibil de amendă³⁸. Se observă clar grija pentru confortul cititorilor, dar și pentru păstrarea și siguranța documentelor.

Deși ne raportăm la prevederile unui singur regulament, considerăm că acesta se poate extinde în aspectele lui generale; comparat cu regulamentele altor tipuri de biblioteci, nu putem să nu observăm similitudini, care ne îngăduie să credem că, indiferent de tipul bibliotecii, condițiile de lectură și de asigurare a documentelor erau aceleași.

Sistemul bibliotecilor din Transilvania datorează însă cel mai mult **ASTREI**, care a creat o veritabilă rețea de biblioteci rurale. Asociațiunea nu face decât să gândească - între 1896, când începe procesul de înființare a bibliotecilor populare, și până după 1920, când se poate spune că se finalizează acest proiect - o rețea de biblioteci publice, care se regăsește și azi la nivelul statului român. Concepția ASTREI prevedea „*o bibliotecă mare centrală, câte o bibliotecă regională în fiecare centru de despărțământ și câte o bibliotecă rurală în fiecare comună*”³⁹.

37 *Ibidem*, p. 65.

38 *Ibidem*, p. 66.

39 Ioan Holhoș, *Concepția biblioteconomică promovată în acțiunea ASTREI de*

Pentru prima dată, problema elaborării unui regulament de funcționare a bibliotecilor pe care asociațiunea urma să le înființeze a fost discutată în cadrul adunării de la Șomcuța Mare din 1869; proiectul de propus cu această ocazie a fost imediat aprobat de participanți și, într-o formă îmbunătățită, a și fost publicat în revista *Transilvania*⁴⁰. Prevederile sale - în 9 puncte - erau destul de moderne pentru vremea aceea și cuprindeau norme privind împrumutul la domiciliu pe 30 de zile, pe baza unei cauțiuni care se restituia la returnarea cărții; modul de urmărire a restanțierilor, cu somație după 8 zile de la termen; obligații pentru cititori și pentru bibliotecari; prezentarea unor rapoarte periodice în fața adunării⁴¹. Prevedea, de asemenea, gratuitatea actului lecturii, libertatea de informare pentru toți cetățenii, acesta fiind poate aspectul cel mai important, care va îngădui asociațiunii să-și ducă la îndeplinire idealurile.

Deși în fază provizorie de elaborare, într-un moment în care bibliotecile ASTREI încă nici nu erau pe deplin înființate, conținutul regulamentului uimește prin profesionalismul și spiritul practic cu care a fost gândit; se stabilește foarte clar rolul bibliotecarului, care are obligația de a ține evidența documentelor, de a le verifica atât înainte de a fi împrumutate, cât și la returnare, pentru a se convinge că nu au suferit nici o deteriorare. Bibliotecarul colaborează îndeaproape cu comitetul de conducere al asociațiunii, în condițiile în care, conform *Statutelor ASTREI*, el face parte dintre oficialii asociațiunii⁴². Cu toate acestea, pentru a asigura securitatea fondului de carte și pentru a evita pierderile, cititorii care doreau să împrumute documentele acasă trebuiau să facă dovada unui accept de principiu semnat de președintele asociației, în conformitate cu prevederile art. 5 al Regulamentului⁴³.

Deja din 1869, ASTRA a început să folosească tipizate de bibliotecă, precum așa-numitul *Formular A - astăzi i-am spune fișă*-contract de înscriere creare a sistemului de biblioteci publice în Transilvania și în alte provincii românești, în *ASTRA 1861-1950. Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român, 125 de ani de la înființare*, sub redacția Victor V. Grecu, Sibiu, s.n., 1987, p. 384.

40 *Regulament despre modul întrebuințării Bibliotecii Asociațiunii Transilvane Române pentru Literatura și Cultura Poporului Român din 11 august 1869*, în *Transilvania*, nr. 2, 1869, p. 227-228.

41 Gheorghe Popescu, *op. cit.*, p. 54.

42 Statutele ASTRA din 26 septembrie 1861; conform art. 11, oficialii asociațiunii sunt: președinte, vicepreședinte, secretar primar, secretar, bibliotecar și arhivar, casier și controlor, toți aleși pentru o perioadă de 3 ani în cadrul adunărilor generale de către membri fondatori și ordinari; vezi Constantin Mătușoiu, Mihaela Hélène Dinu, *op. cit.*, p. 44.

43 *Art. 5. Pentru asigurarea bibliotecii, opurile se estradau din ea numai pre lângă un revers dat de către primitoriu, preveziut cu visa presiedintelui asociațiunei. Iar conform capitolului 17 al Statutului din 1861 „El - bibliotecarul - fără concesiunea președintelui, nu va da afară nimic din obiectele încredințate îngrijirii lui.”*

- prin care cititorii intrau sub incidența statutelor asociațiunii; formularul poate fi considerat, de asemenea, o bună modalitate de păstrare a evidenței circulației fondurilor, în condițiile în care pe fiecare formular se trec datele de identificare ale documentelor împrumutate⁴⁴.

Reglementările legate de bibliotecă sunt reluate în cadrul ASTREI în anul 1893⁴⁵, dar nu se depărtează prea mult de prevederile anterioare. Se observă faptul că cele două regulamente - din 1869 și 1893, în 12 puncte - stabilesc modul de folosire a bibliotecii, orele și condițiile de împrumut, măsurile ce vor fi luate în cazul pierderii documentelor; cel din 1893 rămâne valabil, cu mici modificări până în 1913⁴⁶. Accentul se pune pe securitatea fondului, pe recuperarea documentelor împrumutate. Din nou se insistă asupra conștientizării cititorilor în legătură cu încălcarea termenelor de împrumut: amendă pentru întârziere, iar în cazul în care nu se poate recupera cartea, bibliotecarul poate suspenda dreptul cititorului în cauză de a mai folosi biblioteca.

Un interes deosebit se arată, firesc, documentelor rare - manuscrise, stampe etc. - ceea ce demonstrează extinderea bibliotecii astriste și posibilitățile ei de a conserva și astfel de documente cu regim special de păstrare.

Pe măsura extinderii rețelei bibliotecilor populare, ASTRA a completat normele existente. Cu siguranță regulamentul din 1899⁴⁷ este cel mai complex. Formulată în 14 puncte, regulamentul stabilește o ierarhizare a tipurilor de biblioteci, prevede norme de funcționare pentru bibliotecile ambulante, cât și pentru cele fixe și stabilește, de asemenea, organele de control. Articolul 4 denotă clar proporțiile sistemului de biblioteci astriste: *„Bibliotecile populare formează proprietatea „Asociațiunii pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român” și stau sub supravegherea și controlul comitetelor cercuale; evidența bibliotecilor populare o poartă biroul comitetelor cercuale, iar directorii - în rapoartele anuale despre activitatea despărțămintelor - vor arăta comitetului*

44 Formular A - Subscrisul recunoaște prin aceasta cum că a primit din biblioteca Asociației transilvane pentru literatura română și cultura poporului român din opul intitulat, tomul și se supune cu privire la folosirea și înapoierea acestui op rigoarei regulamentului edat pentru folosirea bibliotecii Asociațiunii. Vezi G. Bondoc, *Note privind începuturile unei vechi biblioteci românești și colecțiile sale (Astra - Sibiu)*, în *Probleme de bibliologie*, vol. 2, București, 1967, p. 173.

45 *Regulament pentru folosirea bibliotecii „Asociațiunii Transilvane pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român” din 17 august 1893*. Vezi Constantin Mătușoiu, Mihaela Hélène Dinu, *op. cit.*, p. 83

46 G. Bondoc, *Note privind începuturile unei vechi biblioteci românești și colecțiile sale (Astra - Sibiu)*, în *Probleme de bibliologie*, vol. 2, București, 1967, p. 174-175.

47 *Regulament pentru înființarea și administrarea bibliotecilor populare ale „Asociațiunii pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român” (1899)*; vezi *Transilvania*, nr. I-II, ian. - febr. 1899, p. 64-66.

central numărul, starea și modul de funcționare al bibliotecilor populare.”

Politica de achiziții este pe deplin subordonată intereselor de lectură ale cititorilor de nivel mediu, din sate și comune, cărora li se adresează cu predilecție bibliotecile ambulante; articolul 6 prevede în acest sens următoarele: *„Procurarea cărților o prevăd comitetele cercuale după un plan și cu un scop determinat. Cărțile vor trebui să întrunească drept prima condițiune: stil ușor, popular și tratând cu preferință chestiuni ce se referă la lipsurile zilnice ale locuitorilor români din comunele aparținătoare despărțămintelor, ca: chestiuni de agricultură, pomărit, grădinărit, vierit, stupărit, industrie, comerț, drept, igienă ș.a. fără de a se trece cu vederea scrierile beletristice de cuprins instructiv și distractiv, scrierile de cuprins istoric, etnografic și religios-moral. Pentru orientarea comitetelor cercuale, comitetul central va publica un repertoriu de cele mai potrivite cărți pentru bibliotecile populare, care se va îngriji din timp în timp. N-au loc în bibliotecile populare scrieri care propagă idei ireligioase ori imorale, socialiste, antidinastice și anticonstituționale.”*

Pentru mai buna evidență a tuturor documentelor din bibliotecile ASTREI, articolul 9 prevede ca toate bibliotecile să fie inventariate, evidențiate în liste separate, un exemplar din fiecare astfel de listă urmând să fie păstrată la sediul comitetului cercual.

Norme de împrumut sunt clar stabilite și denotă grija pentru păstrarea și protejarea fondurilor: articolul 14 a - *„Cărți afară de comună nu se împrumută;”* articolul 14 b - *„Nimeni nu poate împrumuta odată mai mult decât o carte din bibliotecă;”* articolul 14 d - *„Nimeni nu poate ține la sine cartea împrumutată mai mult de 14 zile, fără învoirea bibliotecarului;”* articolul 14 e - cititorul *„este dator a recompensa orice deteriorare a cărții împrumutate;”* articolul 14 f - *„Cei ce strică ori murdăresc cărțile împrumutate au să rebonifice dauna cauzată și în cas de repetare își pierd dreptul de a mai împrumuta cărți din biblioteca populară.”*

Regulamentele ASTREI prevăd astfel un sistem unic de organizare și funcționare a bibliotecilor populare; un ansamblu de norme care s-a impus în întreaga provincie și care a constituit ceea ce Ioan Holhoș numește o *„concepție biblioteconomică unitară”*⁴⁸. Nelăsând nimic la voia întâmplării, responsabilizând membrii locali, conferindu-le autoritate bibliotecarilor și un statut aparte în cadrul asociațiunii și al comunității locale, ASTRA nu a făcut decât să stabilească termenii de bază a unei legislații biblioteconomice și a unei rețele de biblioteci publice care sunt încă vizibile și azi.

Poate mai mult decât în alte perioade, ASTRA a reușit să impună în lumea românească acele *„biblioteci vii”* cum le definea Grigore Maior în 1898: *„E o*

48 Ioan Holhoș, *op. cit.*, p. 384.

*deosebire esențială între bibliotecile noastre care sînt așa zicînd biblioteci vii, ce pururea se mișcă și nu scapă un moment din ochii și controlul administratorilor lor, și între acele biblioteci bătute de praf, despre a căror existență poporul nici nu are cunoștință și pe care zi și noapte le găsește cu ușile încuiate...”*⁴⁹

Ca reper pentru organizarea și funcționarea **bibliotecilor școlare** din Transilvania poate fi considerată biblioteca gimnaziului catolic din Beiuș. Regulamentul de organizare - datat 1884-1888 și inspirat din regulamentele marilor biblioteci europene ale secolului al XVIII-lea, dar și din cel al Bibliotecii Academiei Române (aprobat în ședințele din 28 și 30 martie 1884)⁵⁰ - este foarte bine ordonat, structurat și, fiind redactat spre finalul intervalului cronologic asupra căruia ne-am oprit - secolele XVIII-XIX - putem presupune că se constituie într-un summum al tuturor prevederilor legate de organizarea și funcționarea bibliotecilor școlare din Transilvania⁵¹.

Regulile stabilite de documentul de la Beiuș pot fi analizate în comparație cu ceea ce se știa și se aplica deja și la biblioteca colegiului reformat din Târgu-Mureș, înființată în anul 1557⁵². Motiv pentru care, prin analogie, considerăm informațiile referitoare la această bibliotecă drept un punct de plecare pentru înțelegerea stării de fapt din județul Mureș, cu atât mai mult cu cât se observă aspecte comune sau asemănătoare. De remarcat faptul că necesitatea elaborării unui regulament nu a apărut decât în momentul în care biblioteca avea deja o dimensiune calitativă și cantitativă, care cerea o reorganizare pe criterii științifice, în pas cu cerințele moderne.

Plecând de la aceste considerente, putem considera că bibliotecile școlare din Transilvania erau puse sub controlul dascălilor școlii, ajutați de elevi din anii terminali⁵³. Unul dintre profesori era însă direct responsabil de bibliotecă, orice problemă fiind discutată în cadrul consiliului profesoral.

Principala obligație a profesorului responsabil era aceea de a se îngriji de buna funcționare a bibliotecii; el trebuia să se asigure că fondurile sunt accesibile cadrelor didactice și elevilor, că documentele sunt păstrate în siguranță și ordine

49 *Ibidem*, p. 387.

50 Constantin Mălinaș, *Organizarea bibliotecii liceului din Beiuș în secolul trecut - pagini de biblioteconomie românească*, în *Biblioteca și cercetarea*, nr. 10, Cluj, 1986, p. 347.

51 *Ibidem*, 348.

52 Spielmann Mihály, *Dări de seamă ale bibliotecarilor școlari din Tîrgu-Mureș între anii 1765-1800*, în *Biblioteca și cercetarea*, vol. 10, Cluj-Napoca, 1986, p. 326-344 și idem, *Dări de seamă ale bibliotecarilor școlari din Tîrgu-Mureș între anii 1822-1847*, în *Biblioteca și cercetarea*, vol. 9, Cluj-Napoca, 1985, p. 265-280.

53 Acest tip de conducere este confirmat și exemplul regulamentelor bibliotecilor școlare din Forăști (Suceava) și Bogdănești (Bacău); vezi Ion Mușlea, *op. cit.*, p. 116-117.

deplină, că sunt îndeplinite condițiile de conservare și prelucrare a cărților. De asemenea, el răspundea de politica de achiziții. Acest aspect putea avea însă și o parte negativă, deoarece, în funcție de specialitatea învățătorului, era posibil ca politica de achiziții să fie direcționată într-un anumit domeniu.

În ceea ce privește modalitatea de dezvoltare a colecției, responsabilul de bibliotecă trebuia să evidențieze - în dări de seamă anuale, ca și în cazul ASTREI - numărul de documente achiziționate, primite sub formă de donații s-au prin schimb cu alte școli sau diverse societăți. La biblioteca colegiului reformat târgumureșean, de exemplu, durata unui mandat de responsabil de bibliotecă era de aproximativ 3 ani, perioadă în care erau redactate cel puțin două dări de seamă. Un raport complet era redactat la finalul mandatului și era supus controlului unei comisii de cenzori (jurați), formată din inspectori de bibliotecă și profesori ai școlii. Comisia redacta un proces verbal de constatare, atașat la finalul procesului. Bibliotecarul cuprindea în raportul său aspecte privind activitatea financiar economică a bibliotecii, cheltuielile și veniturile, politica de achiziții, legăturile cu librării, editurile, tipografiile, școli, legătorii de carte etc. Astfel de rapoarte se constituie atât în documente economice, cât și culturale; arată istoria școlară, dar și biblioteconomică⁵⁴.

De asemenea, în special în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, necesitatea constituirii unor evidențe specializate de bibliotecă devine tot mai stringentă; pe fondul creșterii cantitative a colecției, profesorul responsabil trebuia să întocmească cataloage de specialitate, pe domenii ale cunoașterii, să țină evidența clară a documentelor intrate în bibliotecă și a celor împrumutate, să le catalogheze, atribuind fiecărui document o cotă de identificare, să le ștampileze cu însemnele specifice (tot după model francez), să se asigure că toate documentele împrumutate au fost restituite la termen și în bună stare⁵⁵.

Știm astăzi că la biblioteca școlară din Beiuș se folosea deja sistemul așezării la raft după cotă și inventar; în Europa, încă de la 1740 se folosea așezarea la raft după domeniu, format în cadrul domeniului sau după numărul de intrare în cadrul formatului pe domenii. Nu știm ce fel de așezare la raft se folosea în bibliotecile școlare mureșene; putem doar să speculăm că exista deja și aici un sistem bine ales, care facilita regăsirea documentelor în depozite.

În ceea ce privește modalitatea de funcționare a *bibliotecilor parohiale* și a celor *individuale*, putem doar specula faptul că, fiind formate din colecții speciale - ca și conținut, dar și ca accesibilitate - nu beneficiau de regulamente publice, rămânând la latitudinea autorității ecleziastice sau a fondatorului să stabilească modul de acces la documente.

54 Spielmann Mihály, *Dări de seamă* 1985, p. 266.

55 Constantin Mălinaș, *op. cit.*, p. 348.

Am considerat foarte necesară o trecere în revistă a principalelor documente care au reglementat modul de organizare și funcționare a bibliotecilor românești vechi. Dacă ASTRA, prin *Statutele* sale și prin cele trei regulamente - din 1869, 1893 și 1899 - a influențat masiv formula bibliotecii și a pus bazele legislative ale sistemului biblioteconomic de azi, și celelalte tipuri de biblioteci aveau propriile regulamente, inspirate atât din lumea românească extracarpatică, cât și din lumea franceză. După modelul bibliotecarilor francezi, românii au acordat o mai mare importanță valorificării științifice a colecțiilor și, totodată, a organizării lor pe baza principiilor moderne de biblioteconomie - au înființat cataloage alfabetice, sistematice, topografice etc., au împărțit fondurile pe domenii, au stabilit cote pentru fiecare document, registre, ștampile specifice fiecărei colecții etc. Totodată, regulamentele vremii au impus anumite standarde cu privire la modul de organizare a bibliotecilor: siguranța colecțiilor, modul de păstrare a documentelor, normele de împrumut, responsabilitățile bibliotecarului, care devine un personaj de prim rang în comunitate - doar el este cel care gestionează puterea cunoașterii.

Nu putem să nu amintim și faptul că, tot după model francez - dar nu legislativ, ci la nivelul apelului la generozitatea autorilor - au fost puse bazele depozitului legal.

Drd. Monica Avram

PORTRET DE PROTOPOP ORTODOX: PARTENIE TROMBITAȘ (1836 - 1889)

Prof. Univ. Dr. Nicolae Bocșan

Partenie Trombitaș a fost hirotonit preot în anul 1834, la vârsta de 22 de ani, de către episcopul Vasile Moga. În anul 1835 a fost numit protopop ortodox al districtului Mureș și a condus protopopiatul până în 1889¹. A fost unul dintre cei mai longevivi protopopi, dar și un personaj implicat în viața ortodoxă, activ nu numai pe plan bisericesc, dar și cultural, școlar, politic sau în viața publică. A înfruntat cu demnitate greutățile vieții personale, adversitatea instituțiilor politice, judecătorești și administrative locale, starea grea în care se aflau biserica ortodoxă și credincioșii ei.

A rămas văduv încă din 1842, cu trei copii, Iulian, născut în 1836, Anania în 1837 și Dimitrie în 1842². În timpul revoluției de la 1848 a suferit din cauza atrocităților gărzilor naționale și a trupelor secuiești, care l-au jefuit, pierzându-și toată averea în valoare de 7390fl. 39 cr. A fost prădat în două rânduri, prima dată în 18 septembrie 1848, „când au năvălit asupra casei mele noaptea voluntarii maghiari mestecați cu cetățenii vasarhelyeni și prin ei povățuiți de mi-au stricat, furat și jefuit din casă, când viața singur cu fuga mi-am mântuit-o”. În martie 1849 i-au fost vândute prin licitație bunurile ce i-au mai rămas, pe care nu le-a mai recuperat niciodată³.

A înfruntat și presiunile ca sediul protopopiatului să fie scos din Târgu Mureș și mutat într-un sat mai bogat, iar biserica „Mureș Vasarhlyului să se afilieze la altă parohie”. Așa cum mărturisea într-un loc, a reușit să depășească aceste greutăți luptând cu cuvântul și pana să-și salveze protopopiatul și „parohia aceasta mică ce au fost ca un zid tare” în calea furtunilor.

Protopopul Trombitaș a invocat mai multe motive în apărarea orașului Târgu Mureș ca sediu al protopopiatului ortodox: așezarea orașului în mijlocul protopopiatului, astfel încât credincioșii să poată ajunge mai ușor acolo; era sediul a numeroase instituții administrative și judecătorești, unde credincioșii ortodocși, „siliți de procese”, puteau apela mai repede la preot „cu toată confidența spre a cere sfat și îndreptare”; existau două închisori în oraș, unde erau închiși și români care trebuiau slujiți „în posturi, spovediți și cuminecați”; existau spitale unde se

1 Elena Mihu, *Memoriile scrise de Partenie Trombitaș în apărarea bisericii ortodoxe din protopopiatul Mureș (1851-1852)*, în „Angustia”, 6, 2001, p. 55

2 Idem, *Vizita lui Andrei Șaguna în biserica de lemn din Târgu Mureș*, în „Anuarul arhivelor mureșene”, 1, 2002, p. 121

3 *Ibidem*, p. 122

internau și credincioși ortodocși; erau școli secundare maghiare, „unde învață în tot anul 40-50 de tineri de confesiunea noastră, cu care trebuie a să ținea școală pentru învățământul studiului religios”⁴.

În 1852, episcopul Andrei Șaguna a venit personal în ajutorul preoților din protopopiat care au suferit pagube în timpul revoluției. În 19 aprilie anunța preoții bisericilor jefuite în timpul războiului civil să se prezinte la Târgu Mureș pentru a primi o despăgubire din darul imperial de 30.000 fl., cât revenea episcopiei ortodoxe ardelene. Au primit ajutoare parohiile din Corunca, Sângeorzu de Pădure, Moșuni, Berghia, Acățari, Sângeorzu de Mureș, Nasna, Morești, Petea, Luduș și Târgu Mureș.

Episcopul a ajuns la Târgu Mureș în 16/28 mai 1852. Andrei Șaguna a vorbit preoților și mirenilor veniți la biserică de lemn din oraș despre grija împăratului, despre egalitatea în drepturi a națiunii române cu celelalte confesiuni, atât în chestiunile politice, cât și în cele confesionale, despre eliberarea locuitorilor români din iobăgie, oferind acel dar „pentru ajutorința sfintelor sale biserici, deprădate și jefuite în timpul revoluției”.

În numele clerului și al poporului român a mulțumit Partenie Trombitaș, care a vorbit despre bucuria și dragostea din sufletele credincioșilor, dar a ținut să precizeze că „hainele ce le aveau nu erau de nuntă, ci doar cu haine rupte îl puteau întâmpina”, cerându-i să intervină la împărat pentru îmbunătățirea soartei preoților⁵.

Preocupat de îmbunătățirea situației materiale a preoților și a parohiilor sărace, Partenie Trombitaș a susținut constant acordarea unor ajutoare materiale pentru preoții din district. A cerut câte 200 fl. anual pentru el până ce fiul său termina studiile la Viena, dar în 1861 a primit numai 100 fl. din ajutorul împărătesc pentru clerul ortodox, în valoare de 24.000 fl.⁶. Conștient de importanța susținerii materiale a parohiilor sărace, Partenie Trombitaș a propus preoților ca din banii primiți anual din ajutorul împărătesc să înființeze „o fundațiune statornică pentru ajutorința unor fii ai noștri, studinți la școli mai înalte”. În 29 septembrie 1861, scria episcopului Șaguna că s-a înțeles cu preoții din district la împărțirea banilor din ajutorul împărătesc să înființeze „o mică fundațiune, dară după puterile noastre mare”, ale cărei statute au fost trimise la Sibiu spre aprobare și publicare în „Telegraful român”⁷. Ideea a preluat-o în 1864 Andrei Șaguna, când anunța că, la propunerea protopopilor și preoților din eparhie, a decis să înființeze o fundație administrată la epitropia diecezană, dar dreptul de dispunere să rămână clerului local⁸.

4 Idem, *Memoriile scrise de Partenie Trombitaș*, p. 55

5 Pentru acest eveniment Idem, *Vizita lui Andrei Șaguna*, p. 125

6 Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Târgu Mureș, fond *Protopopiatul ortodox Mureș*, dos. 19, f. 3. (În continuare SJAN Târgu Mureș, fond *Protopopiatul ortodox Mureș*)

7 Idem, dos. 19, f. 12

8 Idem, dos. 18, f. 13-14

Partenie Trombitaş a gestionat cu dificultate relațiile cu unii preoți din protopopiat, care au refuzat să se subordoneze superiorilor și l-au înfruntat fie dintr-o rivalitate personală, fie din cauza comportamentului său sever, dar și dintr-o poziție economică superioară, ce le-a permis o independență sporită în relația cu scaunul episcopal sau cel protopopes. Partenie Trombitaş a nominalizat parohii Zenovie Hodoș din Iceland, Gligor Mărginean din Luduș, Ștefan Iacovici din Mureșeni, Ioan Hodoș din Berghia, toți mai bine situați din punct de vedere material decât protopopul, dar au refuzat să contribuie la împrumutul împărătesc⁹. A trebuit să înfrunte și rivalitățile dintre neamuri sau diferite grupuri de interese din comune sau disputele interconfesionale. Chiar dacă atitudinea sa față de unii preoți a fost marcată de subiectivism, observată și de episcop, trebuie remarcată încrederea deplină de care s-a bucurat protopopul din partea episcopului și a consistoriului. A fost mereu consultat de la Sibiu și investit cu anchetarea cauzelor disciplinare din protopopiat și din districtele învecinate. Felul în care protopopul s-a angajat și a soluționat cauzele disciplinare sau conflictele din parohii l-au făcut prețuit și apreciat la Sibiu, care de multe ori a acceptat soluția propusă de protopop.

Nu a fost întotdeauna o atmosferă liniștită în districtul Târgu Mureș, din cauza neînțelegerilor dintre preoți și credincioși, instrumentate de diferite persoane sau grupuri interesate de înlocuirea preotului, a învățătorului, de rivalitățile confesionale sau interetnice sau relațiile sociale. Numărul mare al conflictelor din district a fost și expresia emancipării satului ardelean după revoluția din 1848, a schimbării mentalității tradiționale a poporului, supus, umil și pasiv până în acel moment, care s-a manifestat acum cu mai mult curaj și spirit ofensiv.

Cele mai multe relații tensionate le-a avut protopopul cu preoții din familia Hodoș, frații lui Iosif Hodoș, cunoscutul lider național care s-a manifestat în divergență cu episcopul Andrei Șaguna¹⁰.

Spuneam că plângerile sau conflictele unor locuitori cu preotul sau învățătorul au fost instrumentate deseori de neamurile celor implicați, divizând comunitatea. Unul dintre cele mai complicate cazuri cu care s-a confruntat Partenie Trombitaş a fost provocat de plângerea unor credincioși împotriva protopopului Ștefan Branea și a preotului Brancovan din Idicel pentru „mai multe necuviințe și fapte scandaloase”. Cei acuzați au respins ancheta dispusă de episcop și au provocat răzvrătirea locuitorilor satului împotriva cercetării protopopului prin judele, birăul comunei și prin curatorul bisericii, înrudiți cu protopopul Branea, toți aparținând neamului Șovago. Protopopul Branea era căsătorit cu sora preotului Brancovan, George Șovago, curatorul bisericii era văr primar cu preotul Brancovan, mama învățătorului Aron era soră cu preotul Brancovan, judele

9 Idem, dos. 2, f. 113

10 Idem, dos. 5, f. 100; dos. 2, f. 109, 111, 116-117, 118, 124, 144-145, 146-147, 157-158, 184, 226-227

Covrig era văr cu toți și părtaș la toate abuzurile. Clanul controla comuna și a reușit să împiedice ancheta protopopului cu sprijinul autorităților din comună, înrudite cu preotul. Sătenii au mărturisit că au fost siliți de curatorul bisericii să-l împiedice pe protopop să cerceteze cazul¹¹.

Credincioșii din Idicel îl acuzau pe Ștefan Branea și pe curatorul George Șovago de corupție. Cele trei anchete făcute de protopopul Partenie Trombitaș au confirmat vinovăția protopopului, ceea ce a atras reacția severă a lui Șaguna, care și-a exprimat regretul că l-a promovat pe protopop, acuzându-l de lăcomie și avariție¹².

Alte cazuri cu care s-a confruntat Partenie Trombitaș au fost la Egerseg¹³, Bistrița Bârgăului¹⁴ sau la Fărău¹⁵. După cazul Branea, succesorul său în fruntea protopopiatului Gurghiului, Iosif Brancovan a fost acuzat că a favorizat pe ginerele său să se amestece în treburile protopopiatului. Ancheta dispusă de Șaguna a confirmat că protopopul Brancovan a numit rude în diverse funcții, motiv pentru care a fost înlocuit cu Vasile Popescu¹⁶.

În octombrie 1872, consistoriul l-a suspendat pe Iosif Brancovan din funcția de protopop pentru „mai multe ilegalități și volnicii săvârșite” în conducerea protopopiatului. Decizia a fost luată în urma anchetei protopopului Trombitaș, care a confirmat faptul că protopopul Brancovan a numit rude în diverse funcții, între ei ginerele și un nepot de soră¹⁷. Nesupunerea în continuare a lui Brancovan l-a determinat pe Partenie Trombitaș să adreseze o circulară credincioșilor din protopopiatul vecin, explicând demiterea fostului protopop¹⁸.

Partenie Trombitaș a avut un rol deosebit în difuzarea cărții bisericești tipărită la tipografia diecezană și a „Telegrafului român”, ca de altfel și ceilalți protopopi. A avut însă și veleități literare. În februarie 1862 cerea sfatul episcopului pentru a aduna fragmente din *Biblie*, care să fie tipărite în sprijinul preoților. Șaguna i-a recomandat să facă antologia respectivă în ordinea alfabetică¹⁹.

Protopopul Partenie Trombitaș a susținut îndeaproape politica școlară a episcopului Andrei Șaguna. În septembrie 1854 prezenta episcopului pedicile care stăteau în calea progresului școlilor românești, solicitat de

11 Idem, dos. 2, f. 202-203, 204-205, 206-209, 213-216

12 SJAN Târgu Mureș, fond *Protopopiatul ortodox Reghin*, dos. 14/1861, f. 15-16

13 SJAN Târgu Mureș, fond *Protopopiatul ortodox Mureș*, dos. 2, f. 281-283; dos. 12, f. 7, 11-12; dos. 13, f. 1, 2-3, 12-13, 16-17, 34-35, 38-39, 238-240, 245-247

14 Idem, dos. 13, f. 45, 50

15 Idem, dos. 13, f. 199-200, 202-203

16 Idem, dos. 24, f. 62, 72, 73

17 SJAN Târgu Mureș, fond *Protopopiatul ortodox Reghin*, dos. 106, f. 9-10

18 Beatrice Dobozi, *Povestea unui protopop al Reghinului – Iosif Brancovan*, în vol. *Reghinul cultural*, VIII, 2006, p. 168

19 SJAN Târgu Mureș, fond *Protopopiatul ortodox Mureș*, dos. 16, f. 33-34

autoritățile politice, din cauza sărăciei locuitorilor, a dezinteresului autorităților comunale sau a celor politice²⁰. În 1860 a elaborat un proiect de organizare a școlilor din protopopiat conform instrucțiunilor transmise de arhiepiscop. Cu acest prilej a făcut o radiografiere a comunelor, cu propuneri concrete pentru înființarea școlilor centrale²¹.

Andrei Șaguna a respins sistematic organizarea unor școli comune cu credincioșii greco-catolici în comunele mixte din punct de vedere confesional. Cel mai edificator exemplu îl reprezintă tentativa autorităților politice de a organiza o școală comună cu greco-catolicii la Târgu Lăpuș în 1858. În urma plângerilor Bisericii ortodoxe, a fost constituită o comisie mixtă, în care episcopul l-a desemnat pe Partenie Trombitaș pentru a reprezenta interesele Bisericii ortodoxe în problema școlilor mixte, cu instrucțiunea ca ortodoxii să nu se amestece cu alte confesiuni. Protopopul a menționat poziția diferită a Bisericii ortodoxe în raportul oficial al comisiei²². Aceeași poziție a adoptat-o în 1864, cu ocazia vizitei celor doi inspectori școlari, Vasici și Maior, în protopopiatul Mureș²³.

Andrei Șaguna l-a desemnat pe protopopul din Târgu Mureș să reprezinte biserica la negocierile de comasare și segregare a locurilor comunale în protopopiat sau în districtele vecine. Partenie Trombitaș s-a angajat cu energie în apărarea intereselor credincioșilor spoliați și oprimați de autorități sau de proprietarii locali, reprezentându-i la tribunal, ceea ce i-a atras nemulțumirea autorităților politice și denunțarea lui la consistoriu²⁴.

Mobilitatea confesională a fost o realitate și în zona Reghin-Mureș, o regiune multiethnică și pluriconfesională. Partenie Trombitaș a fost un ortodox militant, activ, ferm, a fost un luptător pentru drepturile națiunii și ale bisericii sale, a fost liderul și reprezentantul ierarhiei sibiene în regiunea secuiască. A avut o atitudine intransigentă în apărarea pozițiilor ortodoxiei. A fost protopopul ortodox cel mai activ din regiune, foarte bine informat, cu relații în cercurile administrației, justiției, cu diverse persoane din protipendada sau aristocrația locală. A activat mereu pentru atragerea unor comunități greco-catolice la ortodoxie. S-a angajat personal în cazurile trecerilor de la Peterlaca²⁵, Deag, Vorumloh, insistând la Sibiu pentru o politică activă în acest scop, invocând

20 Idem, dos. 2, f. 218

21 Idem, dos. 4, f. 254-259

22 Idem, dos. 2, f. 221-222

23 Idem, dos. 13, f. 162-165; Arhiva Bibliotecii Mitropoliei Ortodoxe Sibiu, fond *Andrei Șaguna*, doc. 2077 (În continuare ABM Șaguna)

24 SJAN Târgu Mureș, fond *Protopopiatul ortodox Mureș*, dos. 2, f. 51, 52-53, 55, 67, 75-76; dos. 9, f. 30

25 Pentru cazul de la Peterlaca, Idem, dos. 7, f. 2-4, 6-7, 8-9, 10, 13-18, 23; dos. 5, f. 2

momentul favorabil pentru trecerea altor sate la ortodoxie. A cerut chiar înființarea unui nou protopopiat ortodox între Boian și protopopiatul Mureș, cu misiunea de a atrage noi comune la ortodoxie.

A informat sistematic pe Șaguna despre inițiativele catolice, cum a făcut în 22 august 1850, când a trimis la Sibiu scrisoarea primatului din Ungaria către greco-catolicii români²⁶ sau în 1852, când a informat episcopul despre scrisoarea pastorală a lui Alexandru Sterca Șuluțiu cu ocazia urcării în scaunul episcopal de la Blaj, acuzată de prozelitism de către ierarhia ortodoxă, care a denunțat-o la guvernatorul Schwarzenberg²⁷. A denunțat la episcopie atitudinea părtinitoare a funcționarilor greco-catolici, cum a făcut în 1853 cu subcomisarul Pap Macavei²⁸, dar cel mai mult s-a confruntat cu protopopul unit Ilie Farago din Târgu Mureș, pe care l-a acuzat de amestec în biserica ortodoxă și de ilegalități în chestiunile matrimoniale, cum s-a întâmplat în 1858²⁹.

Partenie Trombitaș a fost mai mult decât protopopul districtului Mureș. A fost omul de încredere al lui Andrei Șaguna pentru toată zona, a fost arbitru și judecător al cauzelor disciplinare, mediator al disputelor populației sau a clerului cu administrația, cu justiția și marii proprietari de pământ, cu celelalte confesiuni concurențiale din zonă. A fost un om hotărât, îndrăzneț, cu o rară capacitate de comunicare cu populația satelor și cu preoții. Această capacitate, ca și legăturile stabilite în sus sau în jos în ierarhia socială, politică sau juridică, i-au permis să fie un personaj mereu bine informat și prin aceasta foarte util ierarhului, pe care îl informa sistematic cu tot ceea ce se întâmpla în Biserica ortodoxă, în viața publică, în administrația sau justiția locală. În pofida unor adversități sau concurențe, a stabilit punți de comunicare cu reprezentanții celorlalte biserici, mai puțin cu cei ai Bisericii române unite, cu care s-a aflat mereu într-o relație de adversitate.

L-am văzut uneori invidios, subiectiv în relația cu unii preoți din subordine pentru chestiuni disciplinare și mai ales pentru nesubordonare, cum a fost cazul fraților Hodoș, dar și corect atunci când interesele bisericii o cereau. Cu toată relația tensionată, pe Iovu Hodoș l-a numit asesor, alături de Ștefan Iacovici și de Ilie Săcălean, respectiv pe Ioan Hodoș ca apărător și apoi secretar al sinodului protopopes³⁰.

Partenie Trombitaș a fost în egală măsură un lider național, personajul care a organizat și dirijat, împreună cu arhiepiscopul Șaguna participarea la conferințele naționale ale românilor, la alegerile dietale sau la mișcările de protest împotriva politicii de asimilare a guvernanților. A susținut îndeaproape

26 ABM Șaguna, doc. 328

27 ABM Șaguna, doc. 3044

28 ABM Șaguna, doc. 1362

29 SJAN Târgu Mureș, fond *Protopopiatul ortodox Mureș*, dos. 11, f. 298-300

30 Idem, dos. 2, f. 97

acțiunea lui Andrei Șaguna pentru restaurarea Mitropoliei ortodoxe române. A participat, împreună cu Dimitrie Fogarași, la sinodul diecezan din octombrie 1860, care a revendicat reînființarea Mitropoliei ortodoxe din Transilvania.

Restaurarea mitropoliei ortodoxe a provocat la Târgu Mureș manifestări de solidaritate cu noul mitropolit Andrei Șaguna. Sinodul protopopesesc, întrunit la Târgu Mureș în 10/22 ianuarie 1865, a adresat mulțumiri arhierelui și a înaintat o adresă prin care declara „cu totul întemeiată” numirea noului mitropolit direct de către împărat. Poziția de lider bisericesc în zonă a fost întărită și de numeroasele misiuni încredințate de Șaguna în protopopiatele învecinate în chestiuni bisericești și școlare.

Ascendentul câștigat în Biserica ortodoxă l-a impus în poziția de organizator, în calitate de comisar consistorial, a alegerilor de deputați la congresul național bisericesc din 1868 în cercurile Jabenita și Deag și la sinodul arhidiecezan din 1870 în cercul Deag. A declinat propunerea mitropolitului de a candida la un loc de deputat pentru congresul din 1868 și a cerut să fie desemnat un alt protopop. În septembrie 1868 a condus alegerile pentru deputați la congresul național bisericesc din cercul Deag, unde au fost aleși pe rând Dimitrie Fogarași și Pinciu, care au declinat și în final a fost desemnat Ioan Borcea³¹. În 1870 consistoriul l-a desemnat comisar consistorial pentru alegerile de deputați la sinodul arhidiecezan în cercul Deag și comisar pentru cercul VII Jabenita la alegerile de deputați pentru congresul național bisericesc din 1870. În septembrie același an a declinat propunerea de a merge deputat la congres și a propus în locul său pe Ioan Popescu, profesor la Institutul teologic din Sibiu³².

În viața politică a românilor s-a poziționat de partea orientării promovate de Andrei Șaguna, devenind unul din promotorii acestuia în regiune. A beneficiat în acțiunea sa politică de susținerea unor personalități din oraș, cum au fost comercianții Dimitrie Fogarași și Iosif Füleș sau asesorii la Tabla regească din Târgu-Mureș, Nicolae Găetan, Mihail Orbonaș și George Roman.

Protopopul Trombitaș a susținut toate manifestările politice ale românilor ardeleni din perioada experimentului constituțional, inclusiv a susținut cu fonduri bănești deputățiunile române trimise la Viena. Protopopul a colectat de la intelectualii români din ținut 102 fl. pentru susținerea deputăției române la Viena, în 1861, la care a mai adăugat ulterior 6 fl. din partea unor preoți din tract³³. A informat clerul și poporul despre înființarea unei asociații culturale și despre demersurile lui Șaguna către Barițiu pentru redactarea statutelor acesteia, viitoarea Astra³⁴.

La conferința națională din 1863, episcopul Șaguna a desemnat

31 Idem, dos. 13, f. 361; dos. 16, f. 82-83

32 Idem, dos. 13, f. 416-417

33 ABM Șaguna, doc. 1566, 1617

34 SJAN Târgu Mureș, fond *Protopopiatul ortodox Mureș*, dos. 5, f. 155-156

reprezentanții Bisericii ortodoxe, spre deosebire de Al. Sterca Șuluțiu, care a optat pentru alegerea reprezentanților Bisericii greco-catolice. Din Biserica ortodoxă la conferință au fost chemați Partenie Trombitaș, Mihail Orbonaș, George Roman sau Nicolae Găetan. La semnalarea protopopului că a fost omis Dimitrie Fogarași, Șaguna l-a invitat și pe acesta între reprezentanții laicilor³⁵.

Protopopul și clerul său au urmat îndeaproape și conduita politică a lui Șaguna de după 1865. Ortodocșii din protopopiat s-au delimitat de memoriul lui Rațiu și Barițiu din 1866, de apelul lui Ioan Fekete Negruțiu pentru a aduna fonduri în vederea susținerii călătoriei lui Rațiu la Viena, dar și de plenipotența românilor din Târgu Mureș, datată 13 octombrie 1866, în susținerea memoriului lui Rațiu-Barițiu, care nu a fost semnată de niciun ortodox³⁶. În 1868, într-o scrisoare către Partenie Trombitaș, Andrei Șaguna deplângea faptul că din 1865 s-au străduit „bărbații români” să-l scoată din fruntea cauzei naționale, unde a fost ales de congresele naționale, observând cu amărăciune că, după trei ani, nimeni nu și-a asumat rolul de lider³⁷.

Cazul protopopiatului Târgu Mureș demonstrează convingător că liderii români, în frunte cu cei doi arhieri, au utilizat canalele bisericești pentru coordonarea și dirijarea acțiunilor inițiate de mișcarea națională.

A urmat îndeaproape modelul șagunian nu numai în comportamentul politic, ci și în relația cu celelalte confesiuni sau cu instanțele de tot felul, alternând pozițiile defensive cu inițiative sau manifestări în care se dezvăluia energia, dinamismul și personalitatea sa foarte puternică. Într-un anumit fel, se poate afirma că a inițiat la nivel local și la altă scară, conduita arhierului în relația cu alte biserici. Este semnificativ ecoul ce l-a avut în protopopiat, respectiv la Partenie Trombitaș, convocarea patriarhilor ortodocși de către papa Pius IX la Conciliul Vatican I. Consultat de protopopul tractului Mureș, Șaguna a dezvăluit poziția sa față de acest eveniment. În iulie 1868, mitropolitul ortodox era convins că nici ierahia ortodoxă, nici cea protestantă nu va participa la conciliu și respingea ideea că papa organiza un conciliu al întregii creștinătăți³⁸.

Partenie Trombitaș a beneficiat la rândul său de poziția sa de apropiat și util arhierului, ceea ce i-a permis să solicite și o serie de avantaje pentru el. A fost obligat la aceasta și de situația materială grea, ca urmare a pierderii întregii averi în timpul revoluției, de pierderea timpurie a soției și de greutățile create de întreținerea celor trei copii orfani la studii. În 1850 a cerut să fie primit unul din copiii săi în întreținere la Sibiu, din Fondul Theresian³⁹, iar în 1854 a cerut să fie transferat într-o parohie mai bună, respectiv la Deva, unde

35 Idem, dos. 16, f. 43, 73; dos. 13, f. 120-121

36 Idem, dos. 13, f. 232-233

37 Idem, dos. 13, f. 232-233; dos. 16, f. 79

38 Idem, dos. 12, f. 121

39 Idem, dos. 4, f. 5

stațiunea era vacantă în acel moment⁴⁰. În decembrie 1861, Partenie Trombitaș cerea să-i fie încredințată administrarea protopopiatului Gurghiului, vacant în urma decesului lui Ștefan Branea⁴¹, dar Șaguna l-a refuzat, încredințând-o în 1862 lui Iosif Brancovan⁴².

În anul 1855 a cerut o bursă pentru fiul său mai mare, Iulian, elev în clasa a II-a la gimnaziul superior din Sibiu, motivând că nu are moșie, nici venituri, că este văduv cu trei copii, doi la școală în Sibiu și unul la meserie în Alba Iulia⁴³. Imediat Șaguna i-a oferit un ajutor de 50 fl. În anul 1856 a pierdut pe fiul său Iulian, acuzând că s-a îmbolnăvit în gimnaziu la ora de gimnastică, opinie respinsă de Șaguna⁴⁴.

Celălalt fiu, Anania a primit o bursă pentru a studia la Viena. Acesta și-a neglijat studiile și a trimis o scrisoare ireverențioasă Fundației Francisc Iosefiane, ceea ce l-a determinat pe Partenie Trombitaș să solicite arhiepiscopului bunăvoință și iertare pentru gestul necugetat⁴⁵, să-l admonesteze, dar să i se restituie bursa.

Cel de-al treilea copil a urmat cursurile gimnaziului superior din Sibiu. Din clasa a II-a a fost dat la meserie, devenind calfă de pielar. Meșterii pielari din Târgu Mureș nu îl agreau, mereu era asuprit, „fiind român”, spunea Trombitaș. Era amenințat cu recrutarea, pentru care protopopul cerea sprijinul episcopului⁴⁶.

Devotamentul deplin față de arhiepiscop, încrederea reciprocă, l-au determinat pe Partenie Trombitaș să schimbe informații dintre cele mai intime cu ierarhul său. În 1854 l-a întrebat despre zvonul care circula în zonă, alimentat de unii preoți uniți, despre arestarea episcopului ortodox pentru că „ar fi primit scrisori” de la țarul Nicolae al Rusiei. Șaguna a dezmințit zvonul, despre care a auzit de la mijlocul lunii iunie 1854, promițând să-i dea informații mai detaliate cu ocazia vizitei protopopului la Sibiu⁴⁷.

Partenie Trombitaș era originar dintr-o familie nobiliară, ceea ce l-a determinat, în februarie 1861, să solicite consistoriului sibian dreptul de a purta „predicatul de nobil” Bethlean, cu care semna după această dată⁴⁸.

Protopopul ortodox de Mureș a cerut arhiepiscopului să intervină în numirile unor funcționari români. De exemplu, în 1865 a cerut ca Mihail Orbonaș,

40 Idem, dos. 4, f. 67

41 Idem, dos. 13, f. 75-76

42 Idem, dos. 13, f. 91-92

43 Idem, dos. 5, f. 111-112

44 Idem, dos. 2, f. 180-181

45 ABM Șaguna, doc. 1597

46 SJAN Târgu Mureș, fond *Protopopiatul ortodox Mureș*, dos. 22, f. 72; dos. 13, f. 98-99

47 Idem, dos. 5, f. 101-103

48 Idem, dos. 13, f. 7-8

transferat de la Reghin la Ciuc, să fie înlocuit cu Alesiu Onițiu, fiul avocatului Onițiu din Sibiu. Partenie Trombitaș spera ca în acest fel „să pună piciorul în Reghin pentru înființarea unei parohii ortodoxe”⁴⁹. În 1866 solicita sprijin pentru candidații români de confesiune ortodoxă la dregătoriile de la Tabla regească din Târgu Mureș⁵⁰, iar în 1867 denunța la Sibiu abuzul lui Apor, care a pensionat doi asesori ortodocși de la Tabla regească și dorea să-i înlocuiască cu alții de confesiune greco-catolică⁵¹.

Protopopul a manifestat o grijă deosebită pentru starea de sănătate a superiorului său până la sfârșitul vieții acestuia, mai ales în anii 1871-1872, când starea acestuia s-a înrăutățit. Sunt emoționante cuvintele de mulțumire adresate de Șaguna protopopului său, scriind „că este unicul care s-a interesat de starea sănătății lui”⁵².

Relațiile dintre arhiepiscop și protopopul său din Mureș au avut o dimensiune umană pregnantă, care ieșea din sfera relațiilor oficiale în relația personală, directă dintre cei doi, la limita prieteniei cu protopopul său, care nu a ezitat să-l denumească cu epitetul de prieten pe ierarhul său, cu prilejul vizitei acestuia la Târgu Mureș în 1852. Dincolo de sentimentele umane de încredere și prețuire reciprocă, acestea ilustrează o relație ierarhică exemplară ierarh-protopop, un parteneriat întemeiat pe virtuțile umane ale celor doi slujitori ai bisericii.

Sovata 2002, Prof. Univ. Dr. Nicolae Bocșan

49 Idem, dos. 16, f. 65

50 Idem, dos. 16, f. 67

51 Idem, dos. 16, f. 74

52 Idem, dos. 23, f. 28-29

**MĂRTURII DIN ARHIVE MUREȘENE, CU PRIVIRE LA
HILARIE MITREA.- MEDIC, NATURALIST ȘI ETNOGRAF
(1842 - 1904)**

Col.(r) Dumitru Stavarache

Ilarie Mitrea, personalitate română afirmată în plan mondial

Hilarius / Ilarie(Bucur) Mitrea(18 mai 1842, Rășinari – 31 ianuarie 1904, Viena), de profesie medic, cu preocupări de naturalist și etnograf, și-a desfășurat activitatea în zone situate pe mai multe continente – Europa, America, Asia, Australia, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. S-a remarcat prin viața sa tumultoasă, pusă în slujba științei și a binelui semenilor săi, dar nu a beneficiat încă de o lucrare monografică. Dimensiunea personalității sale este dată de fapte și acțiuni, între care menționez următoarele:

a) Activitatea sa ca medic în zone din mai multe continente, atât în timp de pace cât și în condițiile unor conflicte militare(Mexic, 1866-1877 și Indonezia, 1876-1878); a fost decorat pentru participarea la aceste campanii, iar istoria orală păstrează până în zilele noastre amintiri despre faptele umanitare ale lui Ilarie Mitrea în ambele tabere beligerante;

b) Donațiile de colecții zoologice(păsări, pești, reptile, mamifere) și etnografice, în special din Indonezia, către Muzeul de Istorie Naturală din București¹ și Muzeul Imperial din Viena; donația sa, către muzeul din București, din punct de vedere științific, este apreciată ca fiind cea mai prețioasă din întreaga perioadă de existență a Muzeului “Grigore Antipa“;

c) Promovarea atitudinii non discriminatorii față de alte etnii și religii, el însuși căsătorindu-se cu o băștinașă din Indonezia, cu care a avut doi copii; descendenții acestei familii mixte româno-indoneziană, întemeiată în secolul al XIX-lea, trăiesc astăzi în mai multe țări europene – România, Elveția,

¹ Prima mare donație a fost făcută în anul 1882, 38 de lăzi pe care le-a adus cu el pe vapor , când a venit în concediu. Despre această donație Alexandru Culcer afirmă, în articolul publicat în 1961 că, ” în septembrie 1882, custodele Muzeului de științe naturale din București, a avut mult de furcă din pricina unor lăzi sosite pe calea ferată și expediate din Java”, autorul, conform inscripției de pe lăzi, fiind Ilarie Mitrea, medic în insula Java din Indiile Olandeze;că erau un număr de 195 de lăzi(?), cântărind mai multe tone; lăzile conțineau piese din domeniul etnologiei, folclorului, entomologiei și oritologiei.

Marea Britanie;

d) Relațiile, de natură științifică și culturală, cu personalități ale vremii din România², Austria³, Ungaria, Germania, Mexic, Olanda, Indonezia; a fost decorat cu ordine și medalii de către statele român, francez, olandez⁴;

e) A fost un mesager al neamului românesc pe mai multe meridiane ale globului; este primul roman care a ajuns în Australia⁵ și primul medic român de bord care a navigat pe marile oceane lumii – Atlantic, Indian, Pacific;

f) Patriotismul de care a dat permanent dovadă; deși a trăit aproape întreaga viață în țări cu populație vorbitoare de alte limbi(el însuși un poliglot), nu și-a uitat originile și limba⁶; copiii născuți în Indonezia au fost botezați cu nume românești – Petru și Maria; timp de cca. 25 de ani cât a fost medic militar în Indiile Olandeze(Indonezia), a păstrat legături cu zonele românești, fiind abonat la publicații din România și din teritoriile românești aflate sub dominație străină(în special din Transilvania)⁷; valoroasele sale colecții zoologice și etnografice, le-a donat Muzeului de Istorie Naturală din București ș.a..

Mărturii documentare cu privire la viața și activitatea lui Ilarie Mitrea

Primele informații despre Ilarie Mitrea au apărut în presa vremii și acestea se referă la participarea sa, ca medic militar(cu gradul de locotenent), la campania din Mexic, în anii 1866-1867. Apoi, în anii 1881-1883, unele ziare românești de dincolo și dincoace de Carpați, au semnalat și comentat faptul că medicul militar Ilarie Mitrea (încadrat în armata olandeză din Indonezia), a venit în concediu în Rășinariul natal, și a adus cu el o mare colecție zoologică pe care a donat-o Muzeului de Istorie Naturală din București. Una din aceste publicații chiar a publicat lista donației⁸. O schiță biografică a vieții și activității lui Ilarie

2 Grigore Antipa, Titu Maiorescu, Gheorghe Barițiu, Gheorghe Dima, V.A.Urechia, Octavian Goga

3 Frantz Steindachner, Th.Billroth.

4 De către Regele Carol I al României a fost decorat cu Ordinul Coroana României în grad de Ofițer; francezii l-au decorat pentru participarea în Mexic, iar olandezii pentru vechimea în serviciul militar; este posibil să fi fost decorat și de către mexicani.

5 Dovada o constituie certificatul, acordat lui Mitrea, emis la Brisbane la 14 august 1865.

6 Titu Maiorescu consemnează întâlnirea cu Mitrea, la București(18 iunie 1882), în *Însemnări zilnice*, p.77-78, elogiind inteligența, cunoștințele lingvistice, talentul de povestitor.

7 În studiul publicat în anul 1968, academicianul Emil Pop afirmă că un număr de cărți și reviste de specialitate, care au aparținut lui Ilarie Mitrea, sunt păstrate de Florin Bucur din Sibiu; nu se cunoaște unde au ajuns aceste publicații după moartea lui Florin Bucur.

8 Gheorghe Barițiu, care l-a vizitat pe Ilarie Mitrea în 1882, a publicat în revista sa

Mitrea o prezentăm la finalul studiului nostru(Anexa nr.1)

În memoria colectivă, Ilarie Mitrea se păstrează prin: colecțiile donate Muzeului Național de Istorie Naturală din București; publicarea unor studii și articole de către unii cercetători(Alexandru Culcer, Emil Pop, Alexandru Marinescu, Iorgu Petrescu) sau scriitori și jurnaliști(Val Tebeica, I.D.Suciu, V.Hilt, Ștefan Delureanu, Valentin Borda, Nicolae Balint); existența unor monumente(piatra funerară și Casa din Rășinari); existența descendenților.

Muzeul de Istorie Naturală “Grigore Antipa”, din București este principalul depozitar al colecțiilor lui Ilarie Mitrea. Începând cu 24 mai 1908, colecțiile adunate de Mitrea în arhipelagul indo-malaez, figurează la loc de cinste în noul “Muzeu de zoologie”, ridicat prin strădania lui Grigore Antipa. Însă, trebuie să menționăm că datorită vitregiilor timpului, între care cutremurile și cele două războaie mondiale, dar și a unor neglijențe, se mai păstrează circa un sfert din colecția zoologică inițială (nevertebrate, amfibieni, reptile, păsări, mamifere).

Despre Ilarie Mitrea și prețioasele sale colecții din donațiile făcute, au fost publicate, studii și articole, în revista muzeului, “Travoux du Museum D’histoire naturelle <Grigore Antipa>”, de către specialiști ai acestei prestigioase instituții: Alexandru Marinescu și Elena Rojancovski(1971, 1972), Gheorghe Brătescu și Alexandru Marinescu(1981), Alexandru Marinescu și Anneliese Ionescu(1985), Angela Petrescu(2001), Iorgu Petrescu(2008)⁹.

În anul 1980, la Muzeul “Grigore Antipa”, a fost organizată o expoziție temporară(martie-octombrie 1980), cu titlul,”HILARIE MITREA / 1842-1904/ medic, călător și explorator român / UN MARE DONATOR AL MUZEULUI”. Cu această ocazie a fost publicată și o broșură cu același titlu, în care sunt prezentate: personalitatea lui Ilarie Mitrea, date cu privire la expoziție – catalogul și unele piese expuse.

Principalii cercetători, cu privire la viața și activitatea lui Ilarie Mitrea, sunt: academicianul Emil Pop(1897-1974), de la Cluj-Napoca și medicul Alexandru Culcer(1897-1979), de la Târgu Mureș. Alți autori de studii și articole, au preluat informațiile de la cei doi cercetători menționați mai sus și de la Muzeul „Grigore Antipa”. Astfel, Val Tebeică, publică în 1962 un material despre Ilarie

“Transilvania”, din 1-15 septembrie 1882, lista cu *Obiecte donate muzeului naționalu din București de dr.Hilariu Mitrea, medicu militariu de I-a clasă în serviciu holandesu din India orientală-holandesa.*

9 Titlurile acestor studii, locul și data apariției, sunt prezentate în *Bibliografie*; menționăm că dr.Iorgu Petrescu a întreprins cercetări la Rășinari și Cluj-Napoca, a prezentat comunicări, a participat și contribuit la manifestările omagiale din anul 2009, la Sibiu și București.

Mitrea după informațiile existente la Muzeul ‘‘Grigore Antipa’’ și investigațiile doctorului Alexandru Culcer. I.D.Suciu, publică, în 1969, un articol în revista ‘‘Magazin istoric’’, în care reia articolele publicate de ziarul ‘‘Albina’’ din Viena în 1867, despre Mexic, ca fiind ale lui Ilarie Mitrea; studiile ulterioare, în special cele a academicianului Emil Pop, au arătat că respectivele articole aparțin lui Ioan Arsenie(din Gura Râului), medicul coleg a lui Mitrea în Mexic. Articole în care sunt prezentați ambii medici români, Ilarie Mitrea și Ion Arseniu, au scris V.Hilt, în 1972 și Ștefan Delureanu, în 1973. În anul 1985, Valentin Borda, publică într-un volum dedicat călătorilor și exploratorilor români, un documentar despre Ilarie Mitrea pentru care utilizează, în principal, studiile celor doi cercetători(Emil Pop, Alexandru Culcer) și ale specialiștilor de la Muzeul ‘‘Grigore Antipa’’. În ultima perioadă, profesorul și jurnalistul Nicolae Balint, din Târgu Mureș, a publicat mai multe articole în ziare și reviste din Târgu Mureș, Sibiu, Cluj, București, precum și în publicații românești din străinătate(inclusiv pe site-urile unor publicații on-line), reținând atenția asupra fondului personal al lui Alexandru Culcer.

Informații și mărturii din arhive mureșene cu privire la Ilarie Mitrea.

Cercetări proprii, de teren și în arhive, cu privire la Ilarie Mitrea, am întreprins atât în țară cât și în străinătate. În România, investigații am făcut în următoarele localități: Rășinari, Sibiu, Târgu Mureș, Cluj-Napoca, București. În străinătate, la Wurzburg, în Germania, la Berna, în Elveția și la Viena, în Austria. Informații deosebit de prețioase am obținut de la Arhivele Naționale ale Republicii Indonezia: 78 de copii xerox după documente originale cu privire la activitatea lui Ilarie Mitrea în armata olandeză din Indonezia, în perioada 1869-1890, între care și trei documente scrise de Ilarie Mitrea¹⁰.

La Târgu Mureș, cercetările au vizat două arhive: Arhivele Naționale Direcția Județeană Mureș, fondul personal ‘‘Alexandru Culcer’’; Arhiva personală ‘‘Aurel Filimon ‘‘, aflată în posesia fiicei sale Aurelia Veronica Filimon, arhivă care conține Colecția de obiecte ‘‘Hilarie Mitrea‘‘.

Doctorul Alexandru Culcer¹¹, din Târgu Mureș, poate fi numit un adevărat

10 O primă prezentare a acestor documente(care sunt în limba olandeză, scriere olografă), am publicat-o în volumul ‘‘Armata Română și patrimoniul național’’, Editura Centrului Tehnic-Editorial al Armatei, București, 2010, p.78-84.

11 Alexandru Culcer(fost Lengyel), n.1897, în Maramureș-d.10 octombrie 1979, Târgu Mureș, medic. Facultatea de medicină la Budapesta; 1925-1936,

pionier al demersurilor de redescoperire a mării personalități a lui Ilarie Mitrea; el și-a început investigațiile în anul 1927, așa cum singur menționează¹². La 23 de ani după moartea lui Ilarie Mitrea, el a avut posibilitatea să găsească persoane care l-au cunoscut pe acesta personal, cea mai autorizată fiind fiica sa Maria. Afirmările din însemnările sale sunt deosebit de interesante, însă nu sunt certe, nu sunt probate deocamdată, cu documente. Scrierile sale, în marea lor majoritate aflate în manuscris (un prim articol a publicat în ziarul "Făclia", din Cluj, în 1961, următorul în Istoria Medicinii, în anul 1964), se păstrează la Arhivele Naționale din Târgu Mureș. Fondul cuprinde 10 dosare: 3, 16, 17, 18, 24, 26, 36, 62, 138, 139. Dosarul nr.3 (69 file dactilo și 45 fotografii), conține cele mai multe informații cu privire la Ilarie Mitrea. Dosarul nr.16, cu 19 file, este numai o introducere la subiectul "Ilarie Mitrea". Dosarul nr.17, cu 19 file, dă unele informații (p.9), despre perioada de gimnaziu a lui Ilarie Mitrea, la Sibiu, obținute de la Petru Izdrailă; astfel, se spune că ar fi locuit, împreună cu alți doi români din zona Sibiului, la o familie de mici meseriași, în orașul de jos. În dosarul nr.18, cu 38 file, Alexandru Culcer menționează principalele surse de unde a obținut informațiile la Sibiu și Rășinari: văduva Dăncașiu, în anul 1927; văduva Maria Mitrea, căsătorită Izdrailă, în anii 1927, 1930, 1934. De la Cluj, a obținut informații de Prof.dr.V.Bologa. La București s-a documentat la Muzeul "Grigore Antipa". În același dosar, la p.30, citează note de manuscris a lui Ilarie Mitrea, pe care spune că le-a consultat la Rășinari, în anul 1927. Dosarul nr.24, cu 329 de file, înserează la filele 202, 203-208, articolul (și manuscrisul acestuia), cu titlul, „Dr. Ilarie Mitrea, primul medic și naturalist român, călător în Mexic și Indonezia”, publicat în revista „Natura”, nr.4, 1965, de către Al.Culcer și B.Schnapp. În dosarul 26, cu 120 file, cam o treime din caietul-

asistent bacteriolog la Laboratorul de Igienă din Cluj și medic șef al Laboratorului de Igienă din Sulina; 1941-1942, medic șef al Portului Sulina; 1942-1949, medic șef al Laboratorului Regional de Igienă din Sighișoara și prin cumul director al Spitalului de Stat din Sighișoara (1945-1947) și inspector general sanitar pentru controlul laboratoarelor (1947-1949); stabilit la Tg.Mureș; cunoscut și apreciat de muzicologul George Zbârcea. Cf. Nicolae Balint, op.cit.

12 În anul 1927, Al.Culcer a primit o scrisoare de la unchiul său, dr.Culceriu din Baia Mare, care îi dădea unele informații cu privire la H.Mitrea. Această scrisoare se află înserată în dos.nr.3, la p.115; la subsolul paginii, dr.Al. Culcer a consemnat câteva date cu privire la scrisoare, faptul că unchiul său l-a cunoscut pe dr-ul Mitrea, adăugând la final următoarele: “Așa a început această lucrare”.

manuscris(p.68-96), conține manuscrisul dactilo cu titlul, ‘‘Primul român călător în Mexic și Indiile Olandeze, Dr.Hilarie Mitrea(1842-1904)’’, în trei exemplare. Dosarul nr.36, 120 file, conține, în primele 50 de file, manuscrisul ‘‘Ilarie Mitrea’’, în limba maghiară, trei exemplare. Dosarul 62, cu 243 file, cuprinde la p.173-243, manuscrisul dactilo cu titlul, ‘‘Un medic român pe trei continente – Ilarie Mitrea’’; manuscrisul este identic cu cel din Dos. nr.3. Dosarul 138, 37 file, cuprinde manuscrisul dactilo cu titlul, ‘‘Ilarie Mitrea, medic, naturalist și călător român din secolul al XIX-lea’’; este aproape la fel cu cel din Dos. nr.3. Dosarul nr.139, conține numai fotografii, dar fără nici un înscris privind conținutul și datarea lor; este posibil ca înscrisurile să fie pe verso fotografiilor, dar modul defectuos în care au fost prinse(prin lipire completă) nu permite vizualizarea¹³. Acest dosar, cu nr.139, cuprinde 65 de piese, imagini fotografice, din care doar câteva cu membrii ai familiei¹⁴. Cele identificate, până în prezent, reprezintă: pe Ilarie Mitrea, ofițer în armata olandeză; descendenți ai lui Mitrea(Petru Mitrea cu soția și cele două fiice, trei din cei patru copii ai Mariei Mitrea, căsătorită Izdrailă – Emil, Aurel cu soția Zamfira, Maria Victoria)¹⁵; imagini din zonele în care a călătorit și lucrat Ilarie Mitrea¹⁶. Dosarul conține câteva desene de insecte.¹⁷

Prezentăm, în continuare, o sinteză a Dosarului nr.3, care pe lângă informațiile text ce se regăsesc și în alte dosare, cuprinde un set de fotografii și desene, unele executate chiar de H.Mitrea.

Arhivele Naționale Române, Județul Mureș Fondul CULCER ALEXANDRU, nr. inv.1252

Dosar nr.3, Dr.Alexandru Culcer, *Un medic român în trei continente* – *Ilarie Mitrea*.

13 Dumitru Stavarache, cercetare la Arhivele Naționale Târgu Mureș, în 20 iunie 2008 și 15 iulie 2010.

14 În caietul unde sunt lipite aceste fotografii, sunt urme ale celor care au fost deslipite și de care nu se știe.

15 Identificarea membrilor de familie a fost făcută de Doina Izdrailă, fiica lui Aurel și Zamfira, nepoată a Mariei Mitrea. De la această nepoată, care a cunoscut-o pe bunica sa Maria(fiica lui Ilarie Mitrea), am aflat unele detalii cu privire la: familia Mitrea și urmașii ei; descendenții actuali; monumente funerare;istoria casei de la Rășinari.

16 O cercetare specializată a acestor fotografii ar putea oferi informații prețioase; se pare că în unele din aceste fotografii este Ilarie Mitrea.

17 Al.Culcer menționează că aceste desene (între care și un fluture din Mexic), sunt făcute de Ilarie Mitrea.

Cuprins

Cap.I. Câțiva călători și exploratori români din a doua jumătate a secolului al XIX-lea: ing. B.A.Assan, Sever Pleniceanu, George Strat, Dimitrie Strat, Nicolae Rosetti, Dimitrie și Nicolae Ghika-Comănești, I.Popper, Emil Racoviță și Ilarie Mitrea(p.1-18).

Cap.II. Rășinari de la mijlocul secolului al XIX-lea.- Familia de oieri a doctorului Mitrea.-Copilăria, studiile la Sibiu.-La institutul medico-chirurgical din Cluj.-Luarea diplomei și specializarea la Viena și Wurzburg sub îndrumarea medicului chirurg Billroth.(p.19-32).

Cap.III. Ilarie Mitrea, medic, naturalist și călător român din secolul al XIX-lea. Scurtă reconstituire a vieții și activității sale.(p.33-69).

Ilustrații(45).

Extrase cu privire la Ilarie Mitrea:

- La Cluj, Ilarie Mitrea a stat, pe timpul studenției, la croitorul Marsalek, care asigura studenților un regim de pensiune, cazare și masă(f.30).
- În podul casei de la Rășinari, a găsit una din cărțile de studiu ale lui I.Mitrea, un volum de anatomie apărut la Leibzig. Facultatea de medicină de la Cluj avea ca specific pregătirea de chirurghi-felceri pentru nevoile armatei și ale serviciilor sanitare publice, comitațiale și orășenești; în ultimii doi ani accentul pregătirii se punea pe practică(f.31).
- Ilarie Mitrea , după absolvirea facultății, a fost numit medic în armata austriacă și detașat la Pola, port militar la Marea Adriatică(f.37).
- La întoarcerea din Mexic, I.Mitrea a donat Muzeului etnografic din Viena, obiecte de artă populară indiană și o colecție de arme vechi indiene(f.39).
- La Rășinari ar fi existat o arhivă personală a lui I.Mitrea. In această arhivă se afla și Memoriul scris de I.Mitrea în 1873, a cărui ciornă s-a păstrat până în 1944, și din care dr.Al.Culcer, pentru a arăta implicarea lui I.Mitrea în sprijinul băștinașilor din colonia olandeză, dă următorul citat: “starea sănătății fizice și sufletești a ostașului atârnă în mare măsură de sănătatea și alimentația populației civile” (f.41).

- Că în scrierile sale, I.Mitrea îl numea Mikluho Mălai, pe Mikluho Maklai(f.479).
- Că un alt memoriu a lui I.Mitrea, privind protecția faunei și înaintat Guvernatorului Indoneziei, se află în arhiva Muzeului de Istorie Naturală din Amsterdam(f.54).
- Într-o scrisoare către dr.Ioan Arsenie, aflat la Brăila, I.Mitrea îi povestește cum timp de 11 ani a urmărit procurarea unui șarpe rar din Java; oferise chiar o recompensă substanțială(întreaga sa soldă pe o lună), dar că râvnitul șarpe i-a fost adus în dar de un pacient pe care îl vindecase de furunculoză(f.62).
- Dr.Al.Culcer afirmă că numele lui I.Mitrea a fost dat unuia din vasele comerciale ale marinei olandeze(f.63).
- Din Însemnările lui I.Mitrea, văzute și consultate la Rășinari în anul 1927, dr.Al.Culcer citează următoarele:
 - “De asta am cheltuit atâta vreme și atâția bani cu strângerea de lucruri din insulele Indiilor Olandeze, ca să le dăruiesc unui muzeu românesc și să pun și eu o cărămidă la ridicarea științei noastre naționale”(f.63).
 - „Dacă voi avea sănătate și timp, voi căuta să scriu o carte despre viața mea, pentru că am vizitat multe locuri, am cunoscut mulți oameni, și am aflat multe ciudățenii sau obiceiuri, despre care noi nu aveam nici o cunoștință”(f.68).

Ilustrații/Fotografii

1. Orașul Wurzburg(f.71).
2. Adeverință semnată de dr.Bilroth(f.72).
3. I.Mitrea student(f.73).
4. I.Mitrea în Corpul austro-mexican(f.74).
5. Apeduct(f.75).
6. Dr.I.Mitrea(f.76).
7. Dr.I.Mitrea(f.77).
8. Veracruz, 1867.Bilet adresat dr-lui Mitrea, semnat de Benito Juarez(f.78).
9. Scenă de război, Mexic(f.79).
10. Imagine din Mexic(f.80).
11. Fotografie desprinsă, având în josul paginii următorul înscris: “Ordin militar 1865, Puebla, prin care Cpt.Mitrea este pedepsit cu 24 ore arest de cameră, semnat de generalul austriac Thun”(f.81).
12. Insecte din Mexic, desen de I.Mitrea(f.82).

13. Fluture din Mexic, desen de I.Mitrea(f.83).
14. Execuția lui Maximilian(f.84).
15. Dr.Mitrea, ofițer; Colecția Al.Culcer(f.85).
16. Dr.Mitrea; Colecția Al.Culcer(f.86).
17. Dr.Mitrea, pictură aflată la Muzeul “Gr.Antipa”(f.87).
18. Vilă în Java; desen original(f.88).
19. Grup de ofițeri; în mijloc I.Mitrea(f.89).
20. Dr.Mitrea cu soția, într-un grup medici(f.90).
21. Maria Mitrea într-un grup de fete la Pensionul din Viena(f.91).
22. Maria Mitrea(f.92).
23. Scorpion, desen de I.Mitrea(f.93).
24. Insecte din Java, desen de I.Mitrea(f.94).
25. Maria cu primul copil(f.95).
26. Maria cu soțul(f.96).
27. Familia lui Petru Mitrea(f.97).
28. Scrisoare, 3 iulie 1895 – lipsă(f.98).
29. Scrisoare originală – lipsă(f.99).
30. Scrisoare originală – lipsă(f.100).
31. Vedere din Berna(f.101).
32. Schiță genealogică a lui I.Mitrea(f.102).
33. Hartă Indonezia – lipsă(f.103).
34. 1960. Scrisoare, Dr.Albert Dorr către dr.Al Culcer, cu date despre Petru Mitrea(f.104).
35. Fragment din scrisoarea lui Emilian Izdrailă(f.105)
36. Neclară, se pare scenă Mexic,1865(f.106).
37. Scenă război Mexic – desen(f.107).
38. Execuția unui ofițer străin, Mexic(f.108).
39. Execuția unui trădător, Mexic(f.109).
40. Masă din piatră(f.110).
41. Maximilian de Habsburg, Împărat al Mexicului(f.111).
42. Dr.H.Mitrea cu soția, în Sumatra(f.112).
43. Idol de lemn, Sumatra(f.113).
44. Baston de vrăjitor, Sumatra(f.114).
45. 1927, Baia Mare. Scrisoare a dr-lui Culceriu către nepotul său dr-ul Al.Culcer, cu informații referitoare la dr-ul H.Mitrea(f.115).

Cu privire la Colecția de obiecte “Hilarie Mitrea“, din arhiva personală a

Prof. Aurel Filimon, fondator al Muzeului de Arheologie și Etnografie din Târgu Mureș, facem următoarele precizări: informațiile au fost obținute de la Aurelia Veronica Filimon¹⁸; unele obiecte au fost expuse la Sibiu și la București, în cadrul expoziției din Proiectul, *Personalități române afirmate în plan mondial în secolul al XIX-lea: HILARIE(BUCUR) MITREA din Rășinari Sibiuului-MEDIC, NATURALIST ȘI ETNOGRAF*, proiect pus în practică de Complexul Național Muzeal „ASTRA” din Sibiu, prin departamentul său Muzeul de Etnografie Universală „Franz Binder”. Aceste obiecte au fost achiziționate de către Aurel Simion care, în anul 1941, a fost desemnat de Ministerul Propagandei Naționale să organizeze o expoziție de artă populară românească ce urma să fie intinerată în Germania și Italia. Obiectele, au fost achiziționate din perioada anterioară începerii războiului prin intermediul lui Octavian Goga, prieten cu Aurel Filimon, și au făcut parte din colecția personală a profesorului, după cum ne-a relatat Aurelia Veronica Filimon. În perioada decembrie 1941-iunie 1943, expoziția a fost prezentată în orașele, Viena, Stutgard, Koln, Frankfurt, Breslau, Veneția(unde a stat 6 luni). În anii 1943-1944, expoziția a fost depusă în Parcul Carol, din București; în această perioadă familia Prof. Aurel Filimon a locuit în apropiere de București, la Țâncăbești, până la 4 martie 1944, când casa în care locuiau a fost bombardată. A urmat o nouă mutare, în județul Hunedoara, la Rapoltul Mare, unde Aurel Filimon a trecut la cele veșnice, în anul 1946, reînhumat ulterior(2009) la Târgu Mureș.

Între obiectele “Mitrea”, achiziționate de Aurel Filimon, în prezent aflate în grija fiicei acestuia, Aurelia Veronica Filimon, la Târgu Mureș, menționăm: un tron împletit din fire de bambus, de o frumusețe deosebită, care provine din Indonezia, un dar primit de H.Mitrea de la socrul său; o împletitură de fire de bambus de forma șezutului unui scaun, ce are pe verso o inscripție, dar care datorită vremii s-a șters și nu mai poate fi descifrată; o cutie de bijuterii lăcuită, cu ornamentație; două farfurioare lăcuite, cu ornamentație, reprezentând peisaje și motive florale; mai multe partituri pentru pian, cu muzică de salon, precum și volume didactice pentru pian, toate având în colțul din dreapta sus, înscrisul olograf, “Maria Mitrea“. Pe ultima pagină a unuia din volume se află, scrisă de mână, cu creionul, o listă de pietre semiprețioase cu efectul lor terapeutic. Considerăm că aceste obiecte ar trebui să fie păstrate într-un muzeu de specialitate, atât pentru buna lor păstrare și conservare cât și pentru siguranța lor.¹⁹

18 Dumitru Stavarache, Convorbire cu Dna. Aurelia Veronica Filimon, 16 Iulie 2010, Târgu Mureș.

19 Incercările subsemnatului de a cerceta și scrie despre aceste obiecte au fost inițial

Conform mărturiilor d-nei A.V.Filimon, au existat o serie de documente, între care posibil și ale lui H.Mitrea, ce erau depozitate într-o ladă care era ținută în beci. Din nefericire, în timpul inundațiilor din anul 1970, toate obiectele din beci, inclusiv lada cu documente, au fost distruse.

În loc de concluzii.

Apreciem că mărturiile din cele două arhive mureșene completează informațiile cu privire la H.Mitrea și oferă posibilitatea cercetării pe noi piste.

Sunt necesare demersuri ca obiectele aflate în colecția particulară arătată, să fie păstrate într-un muzeu de specialitate.

O evidență a documentelor și obiectelor din cele două arhive să se afle și la Muzeul etnografic din Rășinari urmând a se regăsi în lucrarea monografică ce va fi dedicată acestei valori a neamului românesc.

Anexa nr.1

Hilarie Mitrea. Repere biografice²⁰

18 mai 1842 – se naște la Rășinari Bucur Mitrea, fiul lui Bucur și Stanca Mitrea(născută Blezu), oieri înstăriți.

1851-1855 – urmează școala primară în comuna Rășinari.

1855-1860 – Mitrea frecventează cursurile Gimnaziului romano-catolic din Sibiu²¹; prenumele de Bucur îi este schimbat în Hilarius.

1860-1864 – urmează Institutul medico-chirurgical din Cluj; în ultimul an de studii, 1863-1864, frecventează cursuri paralele la Universitățile din Berlin și Wurzburg. Obține diploma de ”magistru în chirurgie și obstetrică” al Institutului medico-chirurgical din Cluj.

Iunie 1864 – decesul mamei sale, la Rășinari

6 august 1864 – susține la Wurzburg²², dizertația” Despre

acceptate de dna.Aurelia Filimon, dar ulterior respinse.

20 Preluare, adaptare și actualizare după ”Scurtă cronologie a vieții și activității lui Hilarie Mitrea”, din broșura cu titlul” Hilarie Mitrea(1842-1904), medic, călător și explorator român, un mare donator al Muzeului”, publicată de Muzeul de Istorie Naturală”Grigore Antipa”, București, în anul 1980

21 Despre această perioadă există unele mențiuni în arhiva personală a doctorului Alexandru Culcer

22 Institutul din Cluj nu acorda titlul de Doctor, de aceea a dat doctoratul la Wurzburg,

cloroform” (Ueber Chloroform), obținând titlul de ”Doctor în medicină, chirurgie și obstetrică”.

18 august 1864 – se prezintă la concursul pentru ocuparea postului de medic comunal în Rășinari. Comisia îl preferă pe celălalt candidat (Nicolae Stoia), care avea o practică medicală de aproape patru ani și doctoratul luat, cu cinci ani înainte, la Viena. Există afirmația (posibilă, dar neprobată până în prezent de documente), că a fost medic militar într-o garnizoană (Pola) a armatei imperiale habsburgice²³.

14 august 1865 – Mitrea se află la Brisbane, în Australia, unde sosise cu nava ”Peter Godefroy”, pe care îndeplinise funcția de medic de bord.

26 martie 1866 – semnează la Viena un contract pe 6 ani, pentru a servi ca medic în corpul de voluntari care pleca în Mexic pentru a-l sprijini pe Maximilian de Habsburg, proclamat împărat al Mexicului.

Mai 1866 – sosește la Vera Cruz, în Mexic, iar la 1 iunie ministerul de război mexican confirmă numirea sa ca locotenent și medic²⁴.

Aprilie 1867 – reîntors după căderea lui Maximilian de Habsburg, Mitrea este demobilizat din armată²⁵.

1867-1868 – angajat ca medic de vas călătorește pe ruta Hamburg-New York; este apreciat de căpitanul Plump, de pe vasul ”Reichstag”²⁶.

Octombrie 1868-februarie 1869 – frecventează, la Berlin, lecțiile clinice ale profesorului Traube, pentru a-și desăvârși pregătirea profesională.

3 aprilie 1869 – la Rotterdam se angajează ca medic militar în armata colonială olandeză, cu titlul de ”ofițer al sănătății” și gradul de sublocotenent.

August 1869 – părăsește Europa cu destinația Indiile Orientale Olandeze.

Octombrie 1869 – sosește la Batavia (Jakarta), în insula Java.

1869-1872 – lucrează ca medic în diferite localități din Sumatra (Padang, Palembang) și insula Banka (Muntok); în 1870 începe să colecționeze insecte, apoi vertebrate; călătorește în Java; la 3 septembrie 1872 este avansat medic clasa a II-a, locotenent.

făcând în prealabil și studii paralele cu cele de la Cluj

23 Afirmația aparține dr.-ului Al. Culcer, preluată de unii autori, combătută de alții. Cu precizarea că trebuie să fie confirmată de documente această afirmație, eu o consider posibilă, deoarece la terminarea studiilor era obligatorie încadrarea în armată, ca activ sau rezervist.

24 Certificatul eliberat de Ministerul de Război mexican la 1 iunie 1866, confirmă și recunoaște gradul și drepturile lui Ilarie Mitrea cu trei luni înainte de sosirea sa în Mexic, deci din luna ianuarie 1866.

25 Ziarul ”Albina”, Viena, din 2/14 aprilie 1867, menționează sosirea din Mexic a doctorului Mitrea și a colegului său, doctorul Arsenie (din Gura Râului).

26 Cf. Ștefan Delureanu, în studiu prezentat mai jos

1872-1876 – trăiește în Borneo(Kalimantan), la Banjermasin, Barabai, Moeara Teweh. Se căsătorește cu o prințesă indoneziană, Watam Kadam, în 1874²⁷; în 1875 se naște fiul său Petru.

1876-1878 – lucrează în Sumatra; ia parte la ‘‘expediția Atjeh‘‘, având cartierul general la Kata Radja; în 1877 se naște fiica sa Maria.

1878 – trimite în România, pe adresa Ministerului Cultelor și Instrucțiunii publice, o piele de porc spinos(*Hystrix*) și poate și alte animale; este avansat medic clasa I-a, căpitan.

1878-1880 – Java; continuă să strângă și să prepare noi piese de zoologie.

1881-1883 - obține un concediu de doi ani și vine în Europa, cu copiii, aducând și bogate colecții de animale(38 lăzi); donează oficial(iunie 1882) colecția sa Muzeului de zoologie și mineralogie din București²⁸, după ce a aranjat și determinat toate piesele cu ajutorul specialiștilor(între care Frantz Steindachner) de la Naturhistorisches Museum din Viena; călătorește la Rășinari, Sibiu, București, se întâlnește cu personalități ale vremii(Titu Maiorescu, Manole Diamandi, C.Nica, Gh.Dima ș.a.); este decorat cu ordinul ‘‘Coroana României‘‘²⁹; își completează experiența medicală la Viena, cu prof.Th.Billroth; moare, la Rășinari, tatăl său; se întoarce în arhipelagul indo-malaez, copiii rămânând, la studii, în Europa.

1884-1886 – medic-șef în Sumatra.

1887-1890 – Java; în 1889 primește o nouă medalie de vechime în serviciu, cu însemnul XX.

1890-1893 – se stabilește în Celebes(Sulawesi), la Makasar, de unde călătorește în Java(Salatiga, la sud-est de Semarang), insulele Moluca și Noua Guinee; în 1893 se pensionează, ultimul stat de plată îl semnează în august 1893.

1894-1896 – se întoarce în Europa aducând noi exemplare colecționate; se stabilește la Viena, unde studia fiica sa Maria(Petru studia la Zurich, în Elveția); în 1895 face o nouă donație importantă muzeului din București, menționată și în presa vremii; între Mitrea și noul director al muzeului, doctorul Grigore Antipa, se stabilesc relații apropiate de prietenie.

1897 – Mitrea călătorește din nou în Java, rămânând câtăva vreme la

27 Există puține informații cu privire la această căsătorie. Unii autori afirmă că i-a fost mai întâi pacientă, iar după căsătorie i-a fost de mare ajutor în cercetările și expedițiile pe care le făcea pentru srângerea de piese în colecțiile zoologică și etnografică

28 Presa vremii a salutat acest gest făcut de Ilarie Mitrea, Gheorhe Barițiu publicând chiar lista donației, în ‘‘Transilvania’’ din 1-15 noiembrie 1882

29 Se pare că decorarea s-a făcut la Castelul Peleş din Sinaia și se afirmă că Regele Carol I i-ar fi înmănat și un tablou al său.

Batavia(Jakarta); nu se cunosc motivele călătoriei.

1897-1904 – la Viena; din 1902, supărat de comportarea unuia dintre copii³⁰, renunță la vacanțele rășinărene și trăiește retras într-o mică pensiune(“Zum rothen Hahn“, Hauptstrasse 40). În anul 1899 își face testamentul, pe care îl modifică în anul 1903 .

31 ianuarie 1904³¹ – moare la Viena și este înmormântat în Cimitirul Central; există și supoziția că s-ar fi sinucis.

Miercurea Ciuc - 2001
Col.(r) Dumitru Stavarache și Prof. Ilie Șandru

30 Este vorba de căsătoria Mariei cu un localnic din Rășinari, Niculae Izdrailă, comerciant. Tot din acea perioadă și din același motiv, se întrerup legăturile între cei doi frați, Petru și Maria

31 Actul original de deces, întocmit de doctorul Mel Apostolopoulos din Viena, datat 6 februarie 1904, menționează decesul la 2 februarie 1904, în urma unei insuficiențe cardiace. Cf. Alexandru Marinescu, *Hilarius Mitrea în Indiile Olandeze*, publicat în “Proiectul Personalități române afirmate în plan mondial...”, Editura ASTRA MUSEUM, Sibiu, 2009, p.53-54.

CONTRIBUȚIA BISERICII ORTODOXE ROMÂNE DIN PROTOPOPIATUL REGHIN LA ÎMPRUMUTUL ÎMPĂRĂTESC DIN ANUL 1854

Elena Mihu

Revoluția de la 1848/1849 a determinat implicații grave și pentru situația financiară a imperiului. Aceasta s-a datorat marilor cheltuieli militare și emiterii fără acoperire a monedei. Cea mai gravă implicație a avut-o emiteria biletelor Kossuth a căror sumă depășește 64.772.000 fl. După înăbușirea revoluției, bancnotele Kossuth, au fost anulate, ceea ce a provocat o gravă pierdere pentru populația Transilvaniei. Astfel, în lunile octombrie-noiembrie 1849 au fost retrase și arse la Cluj bilete în valoare de 1.615.211 fl. iar în mai 1850 suma lor s-a ridicat la peste 50.000.000 de fl în toată Ungaria și Transilvania. Toate acestea au avut un impact negativ asupra stării finanțelor imperiului. În anul 1854 se ajunge la un deficit de 140.712.922 fl. Marile cheltuieli ale statului austriac se fac în acest an, 1854, anul războiului Crimeei, la capitolul armată unde sunt destinați 117.401.192 fl, la care se adăuga încă 91.294.664 fl. cheltuieli militare extraordinare¹.

Față de aceste probleme financiare numeroase și complexe, statul austriac a încercat să atragă de la populație sume de bani care au fost puse în circulație și care au dinamizat activitățile economice.

Un prim împrumut public s-a lansat în vara lui 1849, al doilea în 24 iunie 1851 în valoare de 80.000.000 fl., apoi în 1852 încă două de 80 și de 35 de milioane fl., în martie 1854 în valoare de 50.000.000, însă **cel din iunie 1854** a fost numit „împrumutul cel mare“ sau „împrumutul național“, considerat a fi cea mai mare operațiune financiară a vremii, în valoare de 500.000.000 milioane de florini.

Noul împrumut este lansat prin patenta imperială din 26 iunie 1854², completată cu decretul ministerului de interne și a celui de finanțe din 5 iulie

1 Marin Iosif Balog, Loránd Mádly, *Eforturile de modernizare economică și redresare financiară a imperiului austriac în anii 1853-1854: Împrumutul intern pe bază de subscripțiuni publice din 1854 și rolul Transilvaniei în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Historia, nr.1-2, An.XLVIII, 2003, p. 107-120*

2 Rodica Sofroni, *Cu privire la Împrumutul de stat din 1854 ca formă de exploatare a maselor*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj“, nr.16, 1973, p.419-425

1854, care dădeau explicații despre modalitățile de subscriere la împrumut și de recuperare a sumelor subscrise³.

Propaganda oficială, lansată în presa de limba română, germană și maghiară, făcută în urma emiterii Patentei împărătești, pune accent pe două componente principale: rațiunile economice ale împrumutului și considerentele politice. Scopul economic principal al patentei, era restabilirea valorii florinului prin revenirea la etalonul bi-metalist aur-argint și reducerea deficitului bugetar al imperiului. Patenta pune accent pe beneficiile economice ale subscrierii la noul împrumut: pentru fiecare subscriere de 95 florini, depunătorul primea o obligațiune în valoare de 100 florini, dobânda o primea la 6 luni în monedă de argint sau în florini-aur. Subscrierile în nume colective la nivel de comună, breaslă etc. nu se mai cerea cautiune. Latura politică- mesajul principal viza statornicirea unui nou tip de relație între stat și cetățenii Imperiului Austriac, în centrul cărora stătea ideea loialismului statal și, mai ales, dinastic. Se pune accent pe ideea recunoștinței, mesajul era adresat țăranilor iobagi care au fost împrumutăriți prin patentele urbariale: „*de bună seamă țăranul care în vremurile cele mai grele și mai necumpănitoare s-a dovedit prin speciala credință de alipire de tron și de patrie, nu va lăsa nici acum să treacă acest bun prilej de a dovedi mulțumirea pentru feluritele binefaceri și cu deosebire prin ștergerea și desființarea iobăgiei*“⁴

Contribuția la împrumut era considerată ca o dovadă a patriotismului și a loialității supușilor către împărat: „*cel ce ține cu Austria, cel ce nu poartă pe buze, ci simte în inimă iubire de patrie, credință și alipire de prea – înaltul Tron, acela de acum înainte va privi de una din cele mai dintâi și sfinte datorințe de a lucra cu toată puterea ce caracterizează atât de bine virtutea de cetățeni și patriotismul cel viu*“⁵.

Biserica română, cei doi episcopi, s-au implicat foarte repede în campania privind împrumutul de stat, îndemnând credincioșii la o participare cât mai mare, considerându-o și ca o datorie morală față de monarhul, atât de prezent în conștiința românilor.

Episcopul Andrei Șaguna trimite credincioșilor săi ortodocși Circulara nr.447 din 8 iulie 1854⁶, prin care le prezintă binefacerile pe care le va aduce acest împrumut, pentru a impulsiona ritmul înscrierilor, s-a dat ca exemplu personal înscriindu-se cu 4000 florini, - amintindu-le și de binele împăratului, eliberându-i pentru totdeauna pe români din iobăgie:

3 *Gazeta Transilvaniei*, nr.60, 28 iulie 1854, p.228

4 *Telegraful Român*, nr.56, 17 iulie 1854

5 ANDJMureș, *Protopopiatul Ortodox Reghin*, nr.848, dos.8, f.150.

6 *Gazeta Transilvaniei*, nr.78, 29 septembrie 1854, p.309

Chiar dacă s-au folosit diferite metode de stimulare, chiar și unele constrângeri de către autoritățile locale, la 1 septembrie 1854 subscripția pentru împrumutul de stat era încheiată. Suma totală se ridica la 506.788.477 fl din care Ardealul a contribuit cu 13.434.354 fl.

Împăratul Franț Iosif trimite o scrisoare prin care mulțumește locuitorilor Transilvaniei pentru efortul depus: „*s-au întrecut a conlucra din răspuțeri să înainteze binele comun. Inima-mi cere să-mi respicu credincioșilor mei cetățeni cea mai vie mulțumire ca și organelor însărcinate cu executarea împrumutului*”⁶⁷

Marin Iosif Balog și Loránd Mádly, spun că: Contrar unor opinii exprimate de istoriografia marxistă care au pus accent doar pe efectele negative ale unei asemenea măsuri, ele au reprezentat un instrument de plată de tip modern, și nu în ultimul rând au creat un nou tip de relație economică între cetățean și stat;

Rodica Sofroni: „luând în considerare slabele foloase pe care le-a adus – împrumutul de stat din 1854 rămâne o formă de exploatare foarte grea pentru marea masă a locuitorilor Împერიului Austriac, deci și pentru românii din Transilvania- urmările lui fiind simțite sub diferite aspecte, începând de la luarea banilor și neplata dobânzilor, de la devalorizarea treptată a bancnotelor și până la diferite forme de excrocare la bursă sau prin tranzacții individuale“;

George Barițiu: „Așa prin patenta imp[erială] din 26 iunie 1854 s-a deschis un împrumut enorm de 450 până la 500 de milioane, supranumit „naționalu“, ca să sune mai bine la auz, apoi „voluntariu“, ca să nu semene a silă. S-au scris în adevăr între multe promisiuni strălucite peste 500 de milioane“. În articolul: „Ce fac comunele românești cu obligațiunile de stat din 1854?”⁷ - Barițiu scria: „Se poate ca veniturile curgătoare din împrumutul de la 1854 să se fi întrebuițat aici și colo mai bine decât este presupunerea noastră, fie-ne însă iertat a ne îndoii în această privință despre o mare parte a comunelor. Cel puțin publicitatea noastră în acești șase ani din urmă nu ne-a răspândit asemenea îndoiieli... în tot cazul o nespūsă daună pentru economia noastră care nu mai știu cum se mai poate repara vreodată“.

Anexa 1

Rodica Sofroni, Cu privire la împrumutul..., p.419

Patenta împărătească din 26 iunie 1854

Cu putere pentru întregul cuprins al monarhiei, prin care cu scopul de a readuce valuta țării la valoarea metalică și de a câștiga mijloace spre acoperirea indigențelor extraordinare ale statului se deordinează aruncarea unui împrumut

7 Ibidem., nr.19/7 martie 1863, p.73

nesilit de sumă minimă de 350 și cea maximă de 500 milioane, pe calea unei subscripțiuni ce se va deschide în cuprinsul întregii monarhii.

Noi Francisc Iosif I, din grația lui Dumnezeu Împărat al Austriei, rege al Ungariei și Boemiei, rege al Lombardiei și Veneției în Dalmația, Slavonia, Galiția, Lombardia și Iliria, rege al Ierusalimului, arhiduce al Austriei etc., etc.

Straordinarele evenimente de care fu cercetată monarhia noastră înainte cu vreo câțiva ani, au tras după sine nu numai o disproporțiune între spesele și venitele statului, ci și o scădere a valorii banilor de influența dăunătoare.

Prin uniformarea monarhiei s-au deschis, ce e drept, izvoarele pentru consolidare durătoare atât economică cât și financiară a statului. Percepțiile statului încă sunt tot pe crescute.

Totuși de altă parte erogațiunile pentru întreținerea și finirea liniilor capitale de comunicațiune, apoi punerea pe picior a unei armate însemnate, ce din privințele puterii de putere europeană și a demnității împărătești se făcu repetit neincugiuravă, apăsarea în mod extraordinar asupra finanțelor statului, așa încât măsurile, care le ordinarăm prin patenta noastră din 28 iunie 1849 și 15 mai 1851 spre restabilirea ordinii în economia statului și substanța banala până acum nu se putură face în măsură deplină valabile ale sale efecturi.

Afară de aceasta, rapoartele politice care în timpul novissim [din urmă n.n.] începură în țările mărginașe din mișcări a imperiului a lua față amenințătoare și desfășurările militare care din cauza aceasta se făcură necesare spre apărarea onoarei și a celor mai serioase interese ale monarhiei cer de la puterile financiare ale statului însemnătoare spese.

În aceste împrejurări, privințele cele mai urgente ale binelui public ne demandă, ca să apucăm o măsură străbătătoare și lătită, care pe de o parte să fie în stare a ridica scăzământul valutei țării și a-l readuce iarăși la valoarea metalică și pe de altă să administrie mediele [mijloacele n.n.] de a acoperi lipsele cele extraordinare ale statului.

Fiind convinși că la o măsură ca acesta iau parte cele mai ponderoase interese ale credincioșilor noștri sudiți și că prin urmare cea mai sigură garanție pentru realizarea acestora stă în activă lor conlucrare, după ce auzirăm pe miniștrii Noștri și pe Senatul Nostru imperial, am otărât a deordina spre scopul acesta aruncarea unui împrumut, al cărui venit se va folosi la scopurile atinse și la care să poată lua parte fiecare după a sa putere.

Pe noi ne nutrește singura încredințare, cum că credincioșii noștri supuși vor fi gata a răspunde cu toată voia la prochemarea aceasta a noastră, cu aceea iubire de patrie pe careo au arătat totdeauna și îmbrățișând folosul comun și importanța scopurilor care se vânează prin aceasta se vor nevoi din răspuțeri luând parte călduroasă cu sume însemnate la împrumutul acesta, a înainta atât binele tuturor cât și interesele proprii.

Potrivit cu aceasta ordinăm precum urmează:

1. Are a se arunca un împrumut în sumă minimă de treisute cincizeci milioane și în massimă de cincisute milioane fiorini pe calea unei subscripțiuni, ce se va deschide în cuprinsul întregii monarhii.

2. eștrădarea împrumutului va urma în prețiu de 95 florini valută pentru 100 fiorini în obligații de stat.

3. La obligațiunile statului din împrumutul acesta se vor plăti interese [dobândă n.n.] cinci procente, în sunătoare argint ori aur și aurul să nu se primească în valoare mai mare decât 15 ½ preț al argintului.

4. Dacă suma subscrisă nu va ajunge la 4 mi[ioane] florini plățile se vor da înăuntru împărțite pe 3 ani; ajungând însă la 4.450.000 fiorini, pe 4 ani, iar dacă va sui suma supscrisă la 450-500 milioane se vor împărții pe 5 ani așa încât pe fiecare an se vor otărî zece rate asemenea, asemenea de olaltă despărțite.

5. Modalitățile ulterioare ale subscripțiunilor și ale plăților precum și îndemnurile ce se vor afla corespuzătoare pentru subscrienți se vor detiermuri și face cunoscut prin un emis ministerial deosebit.

6. Ministrul Nostru de finanțe în coînțelegere cu ministrul de interne e însărcinat a executa aceste măsuri.

Dat în capitala și reședința Nopastră împărătească,
Viena, în 26 iunie 1854, anul împărățirii Noastre al șaselea

Frantz Iosif“

Anexa 2

ANDJ Mureș, *Protopopiatul Ortodox Reghin*, nr.848, f.150

Circulara episcopului Andrei Șaguna

Nr. Cons.447/1854

Preacinstiților PP. Protopopi, Cinstiților PP. Administratori protopopești și Cinstiților Parohi, și Iubiților mei fii sufletești!

Aflu de prisos a descrie aci cu deamăruntul toate întâmplările acelea, prin care am trecut de la anul 1848 până în zioa de astăzi, pentru aceea numai atâta vă spui: că preaînaltul nostru Împărat Francisc Iosif I. au aflat de bine ca să facă un împrumut de 355-500 de milioane de la credincioșii săi sudiți, ca apoi să poată regula chieltueele Statului, și a ridica prețul banilor de hârtie, pre scurt ca împrumutul acesta nu numai să folosească vistieriei Statului, ci și tuturor Sudiților.

Îngrijirea aceasta părintească a Maiestății Sale, ca adecă prețul banilor de hârtie să se ridice și să se facă de o potrivă cu prețul banilor de argint și de aur, este pentru noi Ardelenii de cea mai mare importanță, căci noi avem mult negoțu cu Principatele danubiane, și știm, că acolo numai bani de aur și de argint umblă. Nespusă drept aceea și mare norocire este pentru noi ardelenii întreprinderea aceasta a Maiestății Sale. Foloasele acestea se văd din condițiile, care Maiestatea Sa le-au pus de temei al împrumutului acestuia, că carele va vrea să dea la împrumutul acesta una sută de fiorini, acela are să dea numai noaozeci și cinci de fiorini, și capătă de la Statu o obligațiune de una sută de fiorini, apoi interesele le va trage cu cinci la sută în bani de argint sau de aur. Interesele se vor plăti de douo ori într-un an, în 1-lea iunie și în 1-lea ianuarie, și se va începe plățirea intereselor din 1-lea iulie 1855.

Tot insul carele va lua parte la acest împrumut, va căpăta o obligație despre banii săi, și niște tiduli mici, care se numesc cuponi, pre lângă care apoi va ridica interesul banilor săi, și nu are nici o cheltuială pentru timbru cu acel prileju.

Apoi se pot împrumuta și mai mici sume de o sută, și adecă se poate împrumuta până la 20 fl. mon. conv.

Din acestea vedeți Iubiților! Îngrijirea cea mare și părintească a Maiestatei Sale prea înduratelui nostru Monarh Francisc Iosif I. că adecă prin împrumutul acesta dorește a aduce banii de hârtie la prețul lor cel ce trebuie să-l aibă, și a acoperi cheltuețele cele mari, care se cer pentru susținerea păcii din lăuntru și din afară a Împărăției noastre. Pentru aceea, arhipăstorește și ca un Tată sufletesc vă sfătuesc pe toți și pe fiecarele, ca:

1-lea. Toți să vă împărtășiți la împrumutul acesta.

2-le. Cariii sânt mai săraci, să se înțeleagă cu 2-3 laolaltă și să facă o sumă cel puțin de 20-50 f.m.c și așa să dea Statului împrumutu.

3-lea. Părinții protopopi și administratorii, profesorii de teologie și de pedagogie, precum și toți părinții preoți, ctitori și curatori bisericești, sânt datori a da împrumut cel puțin 100 f.m.c.

4-lea. Ca banii bisericilor cât se află de față, toți să se dea la împrumutul acesta.

Pentru lămurirea lucrului vă însemneză aci, cum că, suma făgăduită va fi datoriu a o plăți în trei ani, dacă sumele scrise pentru împrumut, nu vor ajunge până la 400 de milioane; dacă sumele făgăduite vor face 400-450 de milioane, atunci plățirea va fi în patru ani; iar dacă sumele scrise se vor sui de la 450-500 de milioane, atunci tot insul va plăti suma sa făgăduită în cinci ani.

Și fiindcă la împrumutul acesta, zece termini se pun pe un an pentru

plătirea făgăduielei; deci urmează, că acela, care se va scrie cu 100 f. și sumele făgăduite s-au suit la 500 milioane, are pe un terminu 2 fl. să plătească, căci suma de 100 fl. m.c. o plătește în cincizeci de rate, iar când o va plăti în patru an, adecă în patruzeci de rate, atunci pe un terminu îi vin 2 fl. 30 cr., și iarăși, când o va plăti în tri ani, adecă în treizeci de rate, [î]i vin pe un terminu 3 f.20 cr.

Cu prilejul subscripției împrumutului, trebuie tot insul să depună pentru siguranța împlinirii făgăduielei sale o cauție de cinci la sută; pentru aceea carele va subscrie douozeci fiorini, are să plătească un fiorin în nume de cauție. De sine se înțelege, că precum împrumutul, așa și cauția se poate depune în hârtii de Stat, și în obligațiile, care sânt precunoscute de Stat.

De aci se vede atât înțelepciunea, cât și părinteasca grije a Maiestatei Sale, prin care dorește a înlesni fieștecăruia împărțășirea la lucrul acesta obștesc al patriei noastre.

Tot lucrul acesta Iubiților! Eu nu-l privesc altminterile, fără numai ca un prileju bun, ca ori cine în 4-5 ani să-și facă un capital, prin care folosește șieși și patriei sale.

Știți Iubiților, că în vreme de opt ani, de când sânt în mijlocul vostru multe adevăruri v-am scris, așa vă scriu și acum un adevăr mare, că adecă Maiestatea Sa cu tot dreptul așteaptă de la noi, ca să ne arătăm cătră glasul său împărătesc fii ascultători, și sudiți credincioși. Ca să ne nevoim a pricepe scopul cel măreț și în deobște folositoriu al acestui împrumut pentru starea noastră; ca să ne arătăm ca Biserică și Nație deopotrivă îndreptățită cu celelalte biserci și nații.

Cine dintre voi n-au auzit de prea Înaltul patent din 21 iulie 1854, prin care Maiestatea Sa pentru totdeauna s-au milostivit a ridica iobăgia, și a rândui nește înlesniri pentru jeleri, precum și pentru preoțimea noastră și pentru dascăli, porți canonice! Fieștecare din noi, ar cădea în păcat neertat, dacă nu ar asculta pre Monarhul acesta mare, carele pe drept se numește Unsul Domnului.

Toți, carii vreau să se împărțășească la împrumutul acesta, trebuie de la 8/20 iulie până în 7/19 august a.c. să se ivească la casele împărătești principale, sau filiale, sau contribuționale, sau de strânsură.

Mai pre urmă rânduesc, ca tirculariul acesta să se cetească în biserici în trei dumineci, însă și afară de biserici, și tot parohul să ea în scris pre creștinii din parohia sa, cu sumele cu care vor voi a se împărțăși la împrumutul acesta, și până în 10/22 august a.c. să arete atârnătoriului P[ărinte] Protopop, carele apoi din arătările parohilor va face un Conspectu despre persoanele și sumele lor, și îl va așterne mie până la 26 august a. c. cal[lendarul] nostru, ca apoi pe aceia, carii s-au deosebit cu credința lor cătră Maiestatea Sa, să pot arăta la locurile mai înalte pentru distincțiune.

De la terminul aici, pentru P.P. Protopopi pus, să nu se abată nime din prea cinstiile sale, din pricină doară că nu va fi căpătat de la toți parohii săi arătările poruncite, până la zioa hotărâtă, ci fiecare să păzească strâns acest terminu adecă 26 august călind[darul] nostru, și pre parohii neascultători să-i arete încoace.

În sfârșit, provoc pre prea Cinstiții PP.Protopopi, ca să studieze circulariul acesta și să iasă în districtele sale, și în tot locul, puindu-se în coînțelegere cu D.D.Comisari politici, să talmăcească atât preoțimei cât și poporului lucrul acesta al împrumutului de Stat, și în raportul său, care-l va face încoace, să pomenească și aceea, că [i]eșit-au, în care sate, și cu ce sporiu?

Al tuturor

Sibiu, în 8 iulie 1854

De tot binele voitoriu arhieru

Andrieu m.p.

Anexa 3

ANDJ Mureș, *fond Protopopiatul Ortodox Reghin*, dos.8, f.121-122v.

Conspectul <general>

Despre persoanele din comunele de Protopopiatul greco-oriental a Gurghiului țititoare care în urma Ordinaciunii episcopoești din 8 iuliu a.c. Nr. Cons. 447, au subscris la împrumutul împărătesc și despre sumele făgăduite.

Nr.	Numele		Suma făgăduită în m[onedă] c[onvențională]	
	Comunelor	Persoanelor	zloți	cr.
1	Măierău <Aluniș>	Ștefan Brania administrator <protopopesc>	100	
2		Eclejia greco răsăriteană	50	
3		Petru Brania	50	
4		Georgiu Timari	50	
5		Brania Ionu Ilea	20	
6		Ionu Oltian	20	
7		Ștefanu Costinu	20	
8		Maftei Ladoși	20	
9		Mitrea Stoică	40	
10		Petru Stoica	20	
11		Nistoru Mathe	20	
12		Georgiu Cumpenu	20	
13		Ionita Murășanu	20	
14		Vasilu Precup	20	
15		Niculaie Olteanu	20	
16		Maximu Jude	20	
17		Ignat Buta	20	

18		Ilisie Vindereu	20	
19		Teodoru Trifu	20	
20		Ioane Tira	20	
21		Ioane Câmpenu	20	
22		Costanu Kădaru	20	
23		Georgiu Tăpșanu	20	
24		Ioan Tamaș Brania	20	
25		Vasilița Oltianu	20	
26		Chirilă Bui	20	
27		Efremu Tira	20	
28		Petru Boșca	20	
29		Petru Brania Ichim	20	
30		Toma Vancu	20	
31		Toader Tamașu	20	
32		Toaderu Brania ilii	20	
33		Costantin Murășan	20	
34		Ionită Jude	20	
35		Elorea Bancu	20	
36		Stefan Ichimu	20	
37		Ioan Olteanu lui Grrigor	20	
38		Moisi Sulea	20	
39		Gregoriu Trifu	20	
40		Toaderu Brania	20	
41		Gavrilu Murășan	20	
42		Gregoriu Oltian	20	
		Brania Petrut	10f	
		Suma de Măierău	1050	
43	Râpa de Sus ¹ <Vătava>	Biserica greco răsărit[teană]	300	
44		Ioan Popoviçi paroh	40	
45		Gregoriu Popovici dacăl	50	
46		Cașă ...sătească	40	
47		Filipu Toma	50	
48		Nechiforu Șandor curator	50	
49		Ioan Nițu	50	
50		Ignat Pêtrut	40	
51		Ioan Necurat	40	
52		Simion Gherman	30	
53		Georgiu Bondrea	30	
54		Ilie Pașcu	30	
55		Trifan Gherman	30	
56		Niculă Cioată	30	
57		Nechita Cioată	20	
58		Cozma Pașcu	50	
59		Samson Pêtrut	30	
60		Gregoriu Șandru	20	
61		Savul Tatarău	30	
62		Ignat Cioată	30	
63		Vasiliu Stefu	30	
64		Vasiliu Todericu	20	
65		Iosifu Netia	20	
66		Simion Stef Bondrea	40	
67		Georgiu Bondrea	20	
68		Nichiforu Pașcu	30	
69		Ignat Tatarău	30	
70		Cosma Miria	40	
71		Toaderu Bondrea	20	
72		Stefanu Necuratu	30	
73		Petru Tatarău	30	
74		Ioanu lui Ghermanu	20	
75		Ioan Toma	30	

76		Dumitru Badie	20	
77		Nichiforu Badie	20	
78		Petru Cioată	20	
79		Simion Sasu	30	
80		Vasilica Popii	20	
81		Simion Ghermanu	30	
82		Gregoriu Bodia	30	
83		Gregorie Ghermanu	30	
84		Gregoriu Petruț	20	
85		Filipu Cracia	20	
86		Nechiforu Anton	30	
87		Petru Bondrea	20	
88		Iosifu Necurat	30	
89		Iacobu Sasu	20	
90		Ioan Sandru	30	
91		Simeon Ștef	20	
92		Cimeon Cioată	20	
93		Ioan Bondrea Nicolae	20	
94		Demetriu Ștef	30	
95		Ștefan Todea	20	
96		Tolomeia Ștef	20	
97		Vasilii Bogu	20	
98		Vasilica Petruț	20	
99		Ioan Anton	20	
100		Ilarion Boilă	20	
101		Simeon Natea	20	
102		Gavril Boilă	20	
103		Florea Petruț	20	
104		Mihail Bondrea	40	
105		Demetriu Cioată	40	
106		Ștefan Todia	20	
107		Toderică Tatarău	20	
108		Ilie Todirică	20	
109		Vasilie Anton	20	
110		Sofia Boilă	20	
111		Floarea Gherman	20	
112		Costan Boilă	20	
113		Iacob Gherman	20	
114		Ghigoriu Gherman	20	
115		Ursoaie Olteanu	20	
116		Ilie Boilă	20	
117		Nicolae Anton	20	
118		Vasilie Cioată	20	
119		Mihailu Cioată	20	
120		Simeon Sorlea	20	
		Suma din Râpa de Sus	2410	

Urisiu de Sus	Simeon Pop paroh	25	
	Întreaga comună	825	
	Suma din Urisiu de Sus	850	
Idiceș	Iosif Brancovean paroh	40	
	Biserica	40	
	Întreaga comună	2300	
	Din Idiceș suma	2380	
Ibănești	Demetriu Cornea paroh	20	
	Biserica	50	
	Întreaga comună	3060	
	Suma	3120	
Toplița	Teodor Popovici paroh	200	
	Comuna	7150	
	Din Toplița suma	7350	
Râpa de Jos	Vasiliu popovici paroh	40	
	Comuna	1690	
	Suma	1730	
Dumbrava	Ioane Popovici paroh	20	
	Comuna	1500	
	Suma	1520	
Meșterhaza <Stânceni>	Comuna	2090	
Polăți	Comuna	810	
Răstojnia <Răstolița>	Comuna	800	
Deda	Comuna	4350	
Cujejd <Pietriș>	Comuna	1120	
Filea	Comuna	1690	
Săcal	Comuna	1700	
Luieriu	Comuna	1070	
Potocu <Deleni>	Comuna	1140	
Jabenita	Comuna	1230	
Hodac	Comuna	2750	
Suma sumariului		39.170 fl.m. c.	
Măierău <Aluniș> 25 august [1] 854 <Ștefan > Branea			

Anexa 4

Deda

ANDJ Mureș, *fond Protopopiatul Ortodox Reghin*, dos.8, 126

Prea Onorate Domule Protopop, mie adevărat stăpân!

Din porunca Domnii tale mie încredințată, de sub Nr.161 a.c. 15 iunii - pentru cuvincioasele pricini cari pe Domnia ta te-au opăcit de a nu putea fi personaliter la sporiul făgăduinții de bani, la împrumutarea Majestății Sale a preabunului nostru împărat Francisc Iosef I, așa dară orânduit fiind eu dimpreună cu prea onorat domnul Arpai ces[aro] r[egesc] comisariu al Monorului, prin cari aceasta prea înaltă lucrare, s-au și început de la satul Toplița, unde deodată și făgăduindu-se următoarea sumă în argent, socotite, adecă:

1.Toplița	10280 f.
2.Meștehaza	2090
3.Palata	810
4.Răstosnia	800
5.Deda	4350

Cari mai sus pomenite sume, prin strădania noastră silindu-se toate pomenite române comune, cu mare dragoste s-au și făgăduit după sunetul prea înaltei ordi[n]ațiuni. Despre cari cu plecăciune se și trimite această umilită relație Domnii tale, spre urmarea mai încolo desăvârșit, pe lângă cari, sânt,

Al Prea Onorat Domnii Tale,

Sig. Deda 29/10 august 1854

Umilit slugă
Teodor Mate[i] mp.p.
paroh Dedit și asesor protopopesc

Anexa 5

Ibănești

ANDJ Mureș, *fond Protopopiatul Ortodox Reghin*, f.124.

Prea Onorate Domnule Administratore!

Din milostiva poruncă a Excelenții Sale din 8 iulie a.c. Nr.447 în privința împrumutului de stat, așa dară bisăricile ambe ale noastre, au dat una sută de argint și au subscris 20 fl. argint, iară încâtu-i pentru comună au stat toți lolaltă întru o sumă de 3060, decă trii mii și șasăzeci de fl.argint, aceasta s-au și dat în sus la Casa Contribuțională în 30 iulie a.c. după calenariul nostru, și s-au și căpătat una obligație peste tot. Pe lângă aceasta rămân,

Al Domnii Tale

Ibănești în 9 a[u]gust [1]854

plecată slugă

Dimitrie Cornea

preotul răsăritean local

Anexa 6

Râpa de Sus

ANDJ Mureș, *fond Protopopiatul Ortodox Reghin*, f.141

Mult Onorate Domnule Protopoape!

În urma decretului C.R.Ministeriale din 5 iuliu [1]854 despre modalitățile statorite în înțelegere în privința împrumutului prin subscriere ce s-au ordonat în toată Monarhia Austriacă prin Patenta împărătească din 25 iuniu [1]854, Nr.158 și mai de aproape prin sfătuire /:orânduiala:/ Excelenții Sale Prea bunului nostru păstor sufletesc /:arhieru:/ Andreiu Barone de Șaguna, cu datum din <8 iulie> [1]854 sub Nr <447>.

La care fieștecare conțivu (?) e, și au fost provocat de a lua parte, și deodată descoperindu-să sus țitata orânduială la subscrisa comunitate, unde nu să află nice o inimă așa împietrită cât să să tragă de la împrumutarea Casei Statului, ci toți cu o gură, fieștecare după ale sale puteri s-au subscris, pre cum e aicea alăturata consignație, să arată, s-au subscis.

Prin care cu plecăciune subscriul, cu îndrăsnială a o trimite Onorat Domnii
tale spre a să păstra la locul cuvenit. Prin care rămân,
Al Prea cinstii tale

Râpa de Sus 26 august 1854

plecat serv
Grigoriu Popoviciu m.p.
notar și doțent

Anexa 7

Dumbrava

ANDJ Mureș, *fond Protopopiatul Ortodox Reghin*, p.128.

Prea cinstite Domnule Administratore!

Cu înțelesul cerculariului episcopesc din 8 iulie [1]854 Nr.447
subscrisul raportez, cum că dintre credincioșii noștri din Dumbrava contribuie
la împrumutarea Statului, comunitatea laolaltă cu 1500 fl. m.c., iară din partea
noastră a preoților cu 20 fl. m.c. Alți particulari cu sume deosebit, nu contribuie.

Dumbrava 25 iulie [1]854

Ioan Popescu
capelan

Anexa 8

Toplița

ANDJ Mureș, *fond Protopopiatul Ortodox Reghin*, f.131-135.

Cinstite Dom[nule] Protopoape!

Încă până a nu primi țirculariul consistorial cu numărul 447 după întâia
provocare a domnului comisari Arvoi, poporeniilor mei au subscris la noul împrumut
de stat la 6350 fl. în argint, și fiindcă o parte a poporeniilor mei sânt săraci, câte
3 și 4 s-au unit laolaltă la sumele în consignația aicea alăturată, însămnate, care
consignație cu aceasta o trimit.

Toplița în 30 iulie 1854

plecat sev
Teodor Popovici
paroh g[eco] r[ăsăritean]

Consignațiune

Peste poporenii Eccliejiei Greco răsăritene a comunei Toplița, cari după întâia provocare a mult onoratului Domn comisariu al subcercului Monorului au subscris la noul împrumut al Statului.

Nr. cr.	Numele poporenilor	S u m a împrumutului anuală		Cantium depus		Anulare
1	Teodor Popovici paroh g[reco] răsăritean	200		10		
2	Orph[nii răpos[atului]] paroh Iacob Majer	100		5		
3	Grigorie Truța	250		12	30	
4	Georgiu Cristia	200		10		
5	Dumitru Mărcu	100		5		
6	Alexandru Teslovan	100		5		
7	Theodor Vodă lui Vasilie	100		5		
8	Sandu Stoian	100		5		
9	Ioan Antal [[ui] Filimon	100		5		
10	Simion Antal	100		5		
11	Grigoriu Vodă [[ui] Iuonașcu	100		5		
12	Georgiu Antal [[ui] Simeon	100		5		
13	Theodor Vodă [[ui] Mihailă	100		5		
14	Georgiu Pașcan jude	100		5		
15	Lupu Ciobota	100		5		
16	Vasilie Vulcan	100		5		
17	Ioan Braic a Petri	100		5		
18	Dumitru Vodă	50		2	30	
19	Iacob Burila	50		2	30	
20	Simeon Bobic	50		2	30	
21	Toader Truța [[ui] Ionuț	50		2	30	
22	Iacob Natia	50		2	30	
23	Constantin Vulcan	50		2	30	
24	Vasilie Antal	50		2	30	
25	Vasilie Pop	50		2	30	
26	Constantin Natia	50		2	30	
27	Theodor Vulcan	50		2	30	
28	Iacob Buza	50		2	30	
29	Chirilă Vodă	50		2	30	
30	Theodor Cristia	50		2	30	
31	Ioan Cristia	50		2	30	
32	Nechita Truța	50		2	30	
33	Andri Truța	50		2	30	
34	Ioan Truța	50		2	30	
35	Vasile Truța	50		2	30	
36	Ioan Bobic	50		2	30	
37	Nechita Pop	50		2	30	
38	Dumitru Antal	50		2	30	
39	Lupu Burus	50		2	30	
40	Chirilă Pop	50		2	30	
41	Simeon Truța	50		2	30	
42	Ioan Pop	50		2	30	
43	Toader Stoian	50		2	30	
44	Grigore Pui	50		2	30	
45	Ioan Ciobota	50		2	30	
46	Gavril Braic	50		2	30	
47	Grigorie Braic	50		2	30	
48	Ioan truța	50		2	30	

49	Lupu Ciobota	50		2	30	
50	Toader Bucur	50		2	30	
51	Simeon Orlac	20		1		
52	Pavel Natia	20		1		
53	Pavel Natia a Niculau	20		1		
54	Sofron Chiper	20		1		
55	Simeon Vodă	20		1		
56	Constantin Halsian	20		1		
57	Gavril Vodă	20		1		
58	Stefan Vodă	20		1		
59	Andrei Pașcan	20		1		
60	Simeon Zbarcia	20		1		
61	Toader Dușa	20		1		
62	Constantin Stoian	20		1		
63	Vasilie Branja	20		1		
64	Grigorie Vodă	20		1		
65	Nechita Dușa	20		1		
66	Danila Duca	20		1		
67	Ioan Vaga	20		1		
68	Toader Natia	20		1		
69	Igna Dușa	20		1		
70	Petru Truța	20		1		
71	Ilie Moldovan	20		1		
72	Grigorie Truța	20		1		
73	Vasilie Vodă	20		1		
74	Grigorie Vaya	20		1		
75	Nichita Pop	20		1		
76	Constantin Dușa	20		1		
77	Chirila Vodă	20		1		
78	Dumitru Bucur	20		1		
79	Vasilie Moldovan	20		1		
80	Teodor Moldovan	20		1		
81	Niculau Truța	20		1		
82	Andrei Maris	20		1		
83	Stefan Nistia	20		1		
84	Pavel Stoian	20		1		
85	Macavei Stoian	20		1		
86	Nicolau Stoian	20		1		
87	Toader Braic	20		1		
88	Nicolau Vaga	20		1		
89	Gavril Vaga	20		1		
90	Jacob Vaga	20		1		
91	Ioan Vaga	20		1		
92	Chirila Vaga	20		1		
93	Vasilie Vaga	20		1		
94	Toader Vaga	20		1		
95	Lupu Moldovan	20		1		
96	Vasilie Goia	20		1		
97	Grigorie Truța	20		1		
98	Ioan Zbanca	20		1		
99	Ioan Antal	20		1		
100	Andrei Natia	20		1		
101	Ilie Antal	20		1		
102	Chirila Stoian	20		1		
103	Jacob Pui	20		1		
104	Toader Braic	20		1		
105	Simeon Braic	20		1		
106	Vasilie Truța	20		1		
107	Chirila Truța	20		1		
108	Grigorie Truța	20		1		
109	Toader Goia	20		1		
110	Vasilie Orlac	20		1		
111	Ioan Zbarcia	110		5		
112	Simeon Orlac	20		1		

113	Nechita Bucur	20		1		
114	Ioan Codrian	20		1		
115	Mihaila Stoian	20		1		
116	Mihaila Bob	20		1		
117	Gavril Antal	20		1		
118	Simeon Natia	20		1		
119	Petru Ciobota	20		1		
120	Grigorie Vodă	50		2	30	
121	Toader Ciobota	20		1		
122	Mihaila Fodor	20		1		
123	Gavril Fodor	20		1		
124	Dumitru Vaga	20		1		
125	Eremie Vaga	20		1		
126	Petru Caja	50		2	30	
127	Grigorie Vodă	20		1		
128	Toader Mariș	50		2	30	
129	Grigorie Stoian	20		1		
130	Toader Ciobota	20		1		
131	Ioan Mariș	20		1		
132	Vasilie Negria	20		1		
133	Iacob Antal	20		1		
134	Simeon Vaga	50		2	30	
135	Iacobuțiu Pui	20		1		
136	Simeon Floria	20		1		
137	Iacob Moldovan	50		2	30	
138	Vasilie Coșia I[ui] Stefan.	20		1		
139	Vasilie Ujca	50		2	30	
140	Petru Moldovan	20		1		
141	Silimon Negria	50		2	30	
142	Georgiu Tatar	20		1		
143	Nicolau Ciobota	50		2	30	
144	Vasilii Bobrig	20		1		
145	Elie Stoian	20		1	30	
146	Chirila Burila	50		2	30	
147	Stefan Zbarcia	20		1		
148	Petru Nuțiu	20		1		
149	Vasilie Vodă	20		1	30	
150	Alexandru Pop	50		2		
151	Iacob Stoian	20		1		
152	Dumitru Stoian	20		1		
153	Andrei Dușa	20		1		
154	Igna Pui	50		2	30	
155	Nicolau Ciobota	20		1		
156	Ioan Stoian	20		1		
157	Vasilie Stoian	20		1		
158	Ioan Moldovan	20		1		
159	Andrei Braic	20		1		
160	Stefan Braic	20		1		
161	Vasilie Vodă I[ui] Mihaila	20		1		
162	Petru Truța	20		1		
	Suma	6350		317	30	
163	Crișmăritul de 3 luni comun pentru ambe bis[erici] neun[ită] și u[nită]	1000		-		
	Sumă totală	7450		-		
	Toplița 10 august 1854 Theodor Popovici parohu Topliții g[reco] r[ăsariteană]					

Anexa 9

Idicel

ANDJ Mureș, *fond Protopopiatul Ortodox Reghin*, f.136.

Mult Onorate D[omnu]le Administrator!

În înțelesul țirculariului episcopesc cu datul 8 iulie [1]854 Nr. cons. 447 în privința împrumutului împărătesc, ieșind personalul de la Măr[itul] țesaroreg[esc] comisariat, în comuna noastră, înaintea căruia fiind toată comuna adunată laolaltă, și cetind țirculariul episcopesc, și după ce l-au priceput, numai decât au rădicat comuna asupra sa o sumă de 2300 fl. m.c., două mii trii sute fl. m.c., care sumă apoi după puterea fieștecăruia numărul al comunității, o am repartițiat, apoi eu preotului locale subscrisu, m-am subscris cu 40 fl.m.c., iară din lada eclejii iarăși 40 fl. m.c.

Și așa comuna cu preotul și eclejia, să asumă de 2380 fl. m.c. Peste care făcând cuviinciosul raport, am rămas,

Idicel 23 aug[ust] [1]854

I[osif] Brancovianu m.p.

preot local

Anexa 10

Urisiu de Sus

ANDJ Mureș, *fond Protopopiatul Ortodox Reghin*, f.124v

Lista

din parohia Urisiului de Sus despre împrumutarea împărătească

Nr.crt.	Numele și cognumele	Fl.	Cr.
1	Ioan Teletian	10	
2	Vonia Suci fatu	10	
3	Niculae Suci fatu	20	
4	Ioan Niag	10	
5	Simion Cernia	20	
6	Georgie Casvan	20	
7	Simion Casvan	15	
8	Niculae Suci	15	
9	Vasilie Casvan	40	
10	Petra Casvan	20	
11	Petra Moldovan	30	
12	Ioan Suci	20	
13	Vasilie Suci	-	
14	Ioan Sima	10	
15	Simion Sima	5	
16	Gavril Pop	20	

17	Ioan Pop	5	
18	Ioan Denilese	15	
19	Ioan Denilese	15	
20	Sandu Suci	20	
21	Vasilie Tofolian	5	
22	Ioan Niag	5	
23	Vasilie Cioloca	10	
24	Ioan Cioloca	-	
25	Gligorie Cioloca	20	
26	Simă Sivu	-	
27	Georgiu Pop paroh	25	
28	Simion Pop dacălu	25	
29	Toma Grama	5	
30	Petra Suci	10	
31	Dimitrie Suci	10	
32	Ioan Blaga	5	
33	Simion Blaga	-	
34	Gligorie Blaga	10	
35	Todor Cernia	30	
36	Todor Grama	10	
37	Gabril Grama	5	
38	Todor Pop	30	
39	Simion Mare	5	
40	Dimitrie Suci	30	
41	Simion Moldovan	10	
42	Gligorie Malos	5	
43	Todor Niag	5	
44	Vasilie Moldovan	-	
45	Simion Pop a Sivului	40	
46	Macavei Moldovan	5	
47	Petra Birgis	10	
48	Niculae Malos	5	
49	Ioan Malos	20	
50	Ioan Moldovan	10	
51	Ioan Badi	-	
52	Simion Badi	-	
53	Cosma Cioba	5	
54	Toma Pop	10	
55	Todor Serdian	10	
56	Niculae Borca	10	
57	Moisa Niag	10	
58	Gligorie Pop	20	
59	Hornari Maria	-	
60	Simion Hornari	10	
61	Sandu Pop	10	
62	Tenia Suci	20	
63	Simion Suci	-	
64	Simion Pop	-	
65	Vonia Pop	-	
66	Gligorie Pop	-	
67	Simion Serdian	15	
68	Sandu Serdian	5	
69	Niculae Serdian	-	
70	Ananie Moldovan	5	
71	Nonu Moldovan	20	
72	Andrei Serdian	10	
73	Vasilie Cernia	10	
74	Orban Ianos	10	
75	Cămpian Ioan	-	

Când au fost domnii ces[aro] reg[ești] Comisariu de au cercetat lucru acesta atuncea așa mi-a spus notariu ca mai mulți bani s-au căpătat- atuncea s-au căpătat până la 1070. Dară acuma numa[i] 850 s-au căpătat.	850f. m.c.	
Urisiu de Sus 22 august [1]854 Georgie Pop parohul local		

Anexa 11

Râpa de Jos

ANDJ Mureș, *fond Protopopiatul Ortodox Reghin*, f.129-130.

Lista subscripțiunei

peste oamenii cei s-au scris la împrumutu Casei Statului

Nr.crt.	Numele	Suma		Cauțiun	
		Fl.	Cr.	Fl.	Cr.
1	Popoviçi Vasilie paroh	40	-	2	-
2	Sulari Toader jude	50	-	2	30
3	Grodia Nicolae	40	-	1	-
4	Crăciun Eremie	20	-	1	-
5	Crăciun Eremie	20	-	1	-
6	Crăciun Simeon	20	-	1	-
7	Crăciun Ioan Andone	20	-	1	-
8	Crăciun Grigore	40	-	2	-
9	Covrig Blaga	20	-	1	-
10	Cefa Vasilie	20	-	1	-
11	Cefa Nicolae	20	-	1	-
12	Covrig Costantin	20	-	1	-
13	Capra Ioan	20	-	1	-
14	Crăciun Ionica	20	-	1	-
15	Covrig Ioan Perianu	20	-	1	-
16	Sulari Toader	20	-	1	-
17	Covrig Petrea Ciron	20	-	1	-

18	Crăciun Filip	20	-	1	-	
19	Grodia Trifan	20	-	1	-	
20	Oprea Georgie	20	-	1	-	
21	Grodia Petrea	20	-	1	-	
22	Crăciun Blaga	20	-	1	-	
23	Crăciun Iacob	20	-	1	-	
24	Covrig Petrea	20	-	1		
25	Covrig Ioan Arsenie	20	-	1	-	
26	Covrig Vasilie	20	-	1	30	
27	Crăciun Ioan Macarie	20	-	1	-	
28	Moldovan Toader	20	-	1	-	
29	Sulari Florea	20	-	1	30	
30	Moldvan Mihaila	20	-	1	30	
31	Crăciun Toader	30	-	1	30	
32	Sulari Ionica	30	-	1	30	
33	Covrig Eremie	30	-	1	-	
34	Crăciun Ioan Gligore	20	-	1	-	
35	Covrig Trifan	20	-	1	-	
36	Netia Gligore	20	-	1	-	
37	Covrig Eremie	20	-	1	-	
38	Covrig Ilie	20	-	1	-	
39	Covrig Ioan I[ui] Eremie	20	-	1	-	
40	Pantea Simion	20	-	1	-	
41	Grodia Stefan	20	-	1	-	
42	Crăciun Petrea	30	-	1	-	
43	Crăciun Ioan a Sandu	30	-	1	42	
44	Crăciun Vasilie Petrea	20	-	1	30	
45	Covrig Ionucu	30	-	1	-	
46	Crăciun Grigorie	20	-	1	30	
47	Covrig Mighaila Filip	20	-	1	-	
48	Covrig Vasilie	30		1	-	
49	Grodia Maxim	20	-	1	30	
50	Precup Chirila	20	-	1	-	
51	Covrig Pantelimon	20	-	1	-	

52	Capra Vasilica	30	-	1	30	
53	Sulari Ilia	20	-	1	-	
54	Brasoveanu Mihaila	20	-	1	-	
55	Sulari Georgie	20	-	1	-	
56	Crăciun Toader	20	-	1	-	
57	Crăciun Toader	20	-	1	-	
58	Crăciun Grigorie	20	-	1	-	
59	Arenda de făgădariu pe sama bisericii	350	-	1	-	
	Suma toată	1730	-	-		
	Sig. Râpa de Jos 6 august 1854 Vasilie Popovici paroh oriental		-			

Elena Mihiu

MĂRTURII DOCUMENTARE DIN ANUL 1864 CU PRIVIRE LA CUNOȘTINȚE DE ISTORIE LOCALĂ ÎN SCAUNUL GIURGEU

Dr. Pál-Antal Sándor

Din inițiativa și sub conducerea academicianului Frigyes Pesty, în anii 1864–1865, a avut loc o luare în evidență a toponimelor de localități și de hotare din Ungaria și Transilvania. Atât instrucțiunile metodologice de efectuare a evidenței, cât și întrebările au fost redactate de inițiator, iar strângerea datelor și întocmirea rapoartelor cădea în sarcina autorităților locale.

Reprezentanții localităților au trebuit să răspundă la șapte întrebări, dintre care unele au fost destul de complexe. Acestea pe scurt erau următoarele:

1. De care unitate teritorial-administrativă aparține localitatea?
2. Ce denumiri are localitate?
3. Dacă a avut altă denumire în trecut?
4. De când datează cea mai veche pomenire a localității?
5. De unde s-a populat?
6. Ce se știe din tradiție, din memorii scrise sau tipărite despre originea și înțelesul numelui în orice limbă să fie aceasta?
7. Ce nume topografice există în hotarul comunei?

Culegerea datelor a fost efectuată, de regulă, de notarii comunali și cercuali, dar au luat parte la acțiune adeseori și învățătorii, chiar și preoții. Rapoartele au fost autentificate de conducătorii locali, de juzii și jurații comunali și de notari. Lucrarea – ca și în alte cazuri când trebuia efectuată vreo sarcină oficială impusă – în unele cazuri, a fost executată cu conștiinciozitate, altelei superficial. De aceea unele materiale conțin multe date valoroase, altele mai puține. Luate în ansamblu însă, prin realizarea acestei acțiuni s-a creat o cantitate considerabilă de material documentar excepțional care se constituie în prețioase izvoare pentru istoria locală. Materialul adunat constituie 68 volume de manuscris și se află la Biblioteca Națională Széchényi din Budapesta.¹ Ca urmare, colecția „Pesty”, mai ales partea referitoare la Ungaria, a devenit în secolul trecut o sursă importantă de documentare pentru istorici, lingviști și etnografi. Partea cu referire la Transilvania a fost mai puțin valorificată, doar în ultima vreme a intrat și în atenția cercetătorilor ardeleni, mai ales a istoricilor locali, și a început să fie din ce în ce mai des utilizată.

Luând cunoștință de conținutul colecției, de data aceasta, ne-am îndreptat

1 Biblioteca Națională Széchényi, Budapesta. Secția manuscrise. Fol. Hung. 1114.

atenția asupra localităților din scaunul secuiesc Giurgeu care, din punct de vedere administrativ, făcea parte din fostul scaun secuiesc Ciuc.² Din teritoriul fostului scaun Giurgeu au fost înaintate Serviciului Național de Statistică de la Budapesta 19 rapoarte statistice despre tot atâtea localități. Practic au răspuns la solicitare toate localitățile care aveau statut de comună, adică erau așezări recunoscute ca entități administrative cu antistii (compuse din juzi, jurați și notari) proprii. O actualizare a localităților din punct de vedere administrativ a avut loc tocmai în preajma efectuării acțiunii lui Pesty. După retragerea administrației austriece în 1861, introdusă în toamna anului 1849, a avut loc nu numai reintroducerea (în parte formală) administrației teritoriale anterioare anului 1849, dar și o reorganizare a administrației în cadrul comitatelor, scaunelor și districtelor. De aceea în anul 1861 nu au fost reînființate instituțiile scaunului Giurgeu, iar localitățile acestuia au fost încadrate în două plăși cu „oficiolate procesuale” proprii. Localitățile din Valea Mureșului – cu excepția satelor Sărmaș și Subcetate – au format plasa Gheorgheni (Gyergyószentmiklósi járás), iar localitățile din zona muntoasă au alcătuit plasa Tulgheș (Tölgyesi járás). Din plasa Gheorgheni făceau parte zece localități, și anume: Chileni, Ciumani, Ditrău, Gheorgheni, Joseni, Lăzarea, Remetea, Suseni, Valea Strâmbă și Voșlobeni. La plasa Tulgheș erau arondate nouă localități. În legătură cu cea din urmă plasă, la descrierea localității Tulgheș se menționează următoarele: „[Se află] în scaunul unit Ciuc-, Giurgeu și Casin, potrivit împărțirii administrative aparținea de Pretura c. cr. Gheorgheni, dar în urma diviziunii [administrative] constituționale, localitățile românești de pe teritoriul Giurgeului, și anume: Bicazu (azi Bicazu Ardelean), Dămuc, Valea Jidanului (azi Telec), Corbu, Bilbor, Șiarmașu (azi Sărmaș) și Varvizu (azi Subcetate), apoi această comună, Tulgheș, care este locuită de secui și români, de asemenea comuna Borsec care – deși este locuită aproape în întregime de maghiari – datorită așezării sale fiind arondată aici, constituie o plasă aparte sub un oficiolat procesual, a cărui reședință este Tulgheș. De altfel toate aceste comune (exceptând Sărmașu, Varvizu și Borsec) apar și sub denumirea de „comune muntoase de graniță”, primind această numire datorită așezării lor printre munți.”³

2 Ibidem, Partea III. vol. 13. Scaunul Ciuc (în continuare: Pesty-1864-Ciuc.)

3 Pesty-1864-Ciuc, p. 387–388. Textul în original sună astfel: „Az egyesült Csík-Gyergyó- és Kászon székekben, politikai felosztás szerint eddig Gyergyószentmiklósi cs. k. Járáshivatalhoz tartozván, de az alkotmányos felosztás szerint jelenleg a Gyergyó területén fekvő román községek úm. Békás, Domuk, Zsedánpatak, Holló, Bélbor, Salamás és Várhegy, továbbá ezen Tölgyes községe, mely székelyek és románok által van népesítve, úgy szintén Borszék községe is – noha majd mind magyar ajkúak – fekvése szerint idecsatolván, különös járást képeznek egy dülói hivatal alatt, melynek székhelye Tölgyes. Különben mind ezen községek (Salamás, Várhegy, és Borszéket kivéve) „havasi határszélyi községek” név alatt is fordulnak elő és a havasok közti fekvésük által nyerték.”

În vederea înțelegerii și aplicării cât mai exacte a instrucțiunilor, acestea au fost întocmite în mai multe limbi. Astfel, satele din zona Ciucului au primit atât instrucțiuni în limba maghiară, cât și în cea română. Chestionarele la rândul lor au fost completate potrivit limbii vorbite de săteni. Pentru satele cu populație maghiară, dar și pentru cele mixte româno-maghiare, cum a fost cazul localităților Borsec, Tulgheș și Voșlobeni, raportul s-a întocmit în limba maghiară, dar acolo unde populația era majoritar românească, răspunsurile s-au dat în limba română. Astfel, rapoartele statistice pentru șapte localități – Bilbor, Bicazu Ardelean, Dămuc, Corbu, Sucetate, Sărmaș și Telec (Valea Jidanului) – au fost întocmite în această limbă.

În cele ce urmează încercăm să scoatem în evidență o parte din informațiile oferite de chestionarele statistice, și anume pe cele care oferă informații cu privire la *cunoștințele de istorie locală a populației*. Datele obținute în acest sens le-am grupat pe cinci teme, urmărind astfel sublinierea valorii documentare a datelor și cunoașterea nivelului de cunoștințe legate de istoria proprie a sătenilor din zona Giurgeului și Tulgheșului. Temele sunt următoarele:

1. Locul de origine a populației.
2. Data formării localității.
3. Apartenența etnică a populației.
4. Explicații privind numele localității.
5. Date istorice și demografice.

1. *Locul de origine a populației*

Răspunsurile locuitorilor la această întrebare diferă de la caz la caz. Localitățile cu populație maghiară din Valea Mureșului răspund, de regulă, destul de laconic. Cei din *Lăzarea* spun că sunt descendenții lui Attila refugiați aici, adică sunt din [neamul] secuiesc.⁴ Cei din *Gheorgheni* spun că, potrivit tradiției, sunt descendenți de huni, urmașii căpeteniei numite Balamber, pe lângă care, mai târziu, s-au atașat și armeni din Armenia.⁵ Și cei din *Chileni* spun că sunt descendenți huni, dar se trag din Valea Strâmbă.⁶ Cei din *Joseni* răspund evaziv: „Nu se știe de unde s-a populat (satul), deoarece actele cu referire la aceasta au fost mistuite de incendiul din anul 1806.”⁷ Localitățile *Remetea* și *Suseni* declară

4 Pesty-1864-Ciuc, p. 371.

5 Pesty-1864-Ciuc, p. 375–376.

6 Pesty-1864-Ciuc, p. 364–365.

7 Pesty-1864-Ciuc, p. 352–353.

că satul lor s-a format prin roirea satelor vecine.⁸ Susenenii înșiră aproape toate localitățile din Valea Mureșului ca loc de origine a populației satului.

Potrivit declarației celor din *Borsec*, satul s-a format din zilieri veniți aici din localitățile Ditrău și Lăzarea, dar și din alte părți.⁹ Cei din *Tulgheș* invocă drept întemeietori ai satului pe locuitorii din Depresiunea Giurgeului, din Bicz și din Moldova, la care, ulterior, s-au atașat și alții. Declarația lor sună astfel: „Popularea s-a făcut din comunitățile din Giurgeu, din Bicz și din Moldova, mai târziu și din alte așezări, dar marea majoritate a populației se trage din localitățile amintite.”¹⁰

Raportorii celorlalte sate montane, cele românești, descriu destul de amănunțit împrejurările întemeierii așezărilor lor. Cei din *Bilbor* scriu că: „Despre inpopulare ne este de la părinții noștri cunoscut că înteu locuitori carele s-au așadiat mai întâi pe dialu Bilboru cu turma sua de capre, a fost Giorgie Bilboru, care au venit pe aceștia părți de către Borgou, unde aflând pășiune pentru turma sua, s-a așadiat aici și cu locuința, și după aceasta a venit Teodor Stan tot de către Borgou, Andrei Hanganu dein Moldavia, dein satu numit Hangu și Juonu Cifrea dein comuna Szárhegy și mai pre urmă și alții au venit unii din România, alții din Transilvania, au început la prășitu vitelor, curățirea locului ca să poată produce fân pentru ținerea acelora, dein care acești locuitori și în ziua de astăzi locuiesc.”¹¹

Relatarea celor din Bicazu Ardelean, Dămuc etc este asemănătoare cu a bilborenilor. Cei din *Bicz* scriu astfel: „Despre inpopulare ne este cunoscut ca cel întâi locuitor carele s-a așadiat pe locul acesta s-a numit Iuon Csepes, venit dein Fogarașiu în Transilvania, unde și azi se află încă mulți următori de ai dânsului, curând după acesta a venit Dumitru Dandu dein Voșlabu, un sat românesc lângă Gy. Szt. Miklos, cel dentâie numit locuitor s-a ocupat cu economia de oi, iar celălalt cu vânătoria și pescuitul. Familiile aceștia și astăzi sunt cele mai lățite în satul nostru. După aceștia au venit mai târziu și alte familii parte dein Transilvania, parte dein Moldova, proprietarilor de pământ carii aflând loc de pășunit pentru vite, apă și pădure, pe lângă plățirea unei taxe foarte puțină proprietarilor de munți, făcându-și colibi pentru sine și grajduri pentru vitele lor

8 Pesty-1864-Ciuc, p. 367–368, 390.

9 Pesty-1864-Ciuc, p. 209.

10 Pesty-1864-Ciuc, p. 389. Textul în original sună astfel: „A népesedés a Gyergyói közönségekből, Békásból és Moldovából történt, később más helységekből is, de a lakosság nagyobb száma mind csak inkább az említett helységekből származott.”

11 Pesty-1864-Ciuc, p. 206–207.

s-au așiadat pe acest loc. Înmulțindu-se mai târziu locuitorii, acei cari au venit dein toate părțile Transilvaniei și a Moldovei au început a curății pădurea și a-și face locuri de câmp.”¹²

Și cei din *Dămuc* menționează numele și locul de origine a primilor descălecători ai satului relatând că: „Despre inpopulare ne este de la părinți noștri cunoscut că antâi locuitori carele sau așiediat în locul acesta au fost Gavrilă Girbea, din comuna Paloșu în Transilvania și Juon Gaina venit din Țiara Românească, aceștia locuitori amândoi dein început vineau pe locurile acestea numai vara cu oile la pășunit, și spre toamnă se reîntoarce iareși la locul nașceri[i] lor de iernat. După mai mulți ani vedzând cumcă economia de vite pe munții aceștia le suc[c]ede foarte bine, s-au așiediat cu totul aicea, făcându-și borde[i]e de locuință în pământ și grajduri de lemn pentru vitele lor. Mai târziu au venit și alte familii, parte dein Transilvania, parte dein România și așa sporindu-se locuitori[i], au început a curăți pădure, a face locuri folositoare și case cuviincioase de locuit.”¹³

Cei din *Corbu* arată că primi veniți aici au fost ardeleni la care s-au atașat și moldoveni. „Întâiul locuitor pe locul acesta – sună relatarea – a fost Gavrița Bugyea dein Transilvania, carele s-a așiediat pe locul așa numit „Pireu Branei”, după densul au descălecat Toaderu Branea dein Köheriu de Sus (Felső Köhér), Eftinie Druga dein Alfalu, Jacobu Vulianu dein Dragoiasa (in Moldova) și Grigore Musdeiu tot din Dragoiasa, carii apoi aflând locuri bune de pășune, apa curată și pădure îndestulată au început a curăți pădure și așa face pe seama lor hurube (borde[i]e), case, pe seama vitelor poeate (grajduri) și s-au așiediat aicea – după aceștia au venit și alții, carii încă cuprinzându-și locuri sau format comuna acesta [...] Locuitorii comunei acesta s-au așiediat pe aicea parte dein Moldova, parte dein Transilvania, dein comitate, dein satele secuiești.”¹⁴

Cei din *Subcetate* declară că: „Inpopulare[a] comunei din origine s-a făcut din locuitorii Moldovei, de unde venind familia Hrubanilor, Dobranilor și a Cotfasanilor, carii familii aflând pășune și apa bună pentru vitele dâșșilor făcându-și hurube și borde[i]e pentru lipsa dâșșilor, iara pentru lipsa vitelor lor poeate, s-au așiazat pe acest loc. Aceștia fiind toți vânători foarte buni, ca se aibă un protector după datina de atunci, au mers la contele Lazaru domn dein Szárhegy și i-sau închinat aceluia, pe carii îndelungat temp iau avut ca vânători de curte. După descălecarea acestora au mai venit și alte familii, parte din Moldova,

12 Pesty-1864-Csík. 203–204.

13 Pesty-1864-Ciuc. p. 348–349.

14 Pesty-1864-Ciuc. p. 413–414.

parte din comitatele Transilvaniei și așiazându-se cu locuința pe aceștia locuri, au format comuna Varvizu.”¹⁵

Cei mai vechi locuitori ai comunei *Sărmaș* au fost în parte moldoveni, în parte ardeleni. Potrivit răspunsurilor la chestionar: „Inpopulare[a] acestei comuni sa făcut parte dein locuitorii Moldovei, parte dein Transilvania, ce[l] d-întâi familie care a descălecat pe aceste locuri a fost familia Platoneșcilor dein Moldova, Țiaraneșcilor dein Transilvania, familia Mundrenilor și a Mocanilor dein Moldova, aceștia aflând pășiune pentru vitele lor sau așiadiat pe acest loc cu pădure, au început ași face borde[i]e și a curății pădurea, unde mai pre urmă s-au făcut locuri fructifere.”¹⁶

Și cei din *Telec* (Valea Jidanului) cunosc numele primilor locuitori ai satului și vorbesc și despre fertilitatea locului. „Despre inpopulare – scriu printre altele – atât ne este cunoscut ca întâi locuitori carele s-a așezat în locul acesta a fost Juon Bordea carele a venit dein lountrul Transilvaniei și fiind vânător mare s-a făcut borde[i]e în pământ, de unde s-a și numit Bordea, tot cam pe atunci a venit Gavrița Csucanu, familii acestea și astăzi sunt foarte lățite în valea noastră. După aceștia au venit mai târziu și alte familii parte dein Transilvania, parte dein Moldova, carii aflând loc de pășunit pentru vite, apă bună și păduri s-au așezat aicea și au format satul de astăzi. Mai târziu, sporindu-se locuitorii pe aceste locuri așiezați, au început a curății pădurea și a-și face loc de câmp.”¹⁷

Răspunsul celor din *Voșlobeni* este mai expeditiv: „De unde s-a populat? Din auzite, de către un om șchiop cu picior de fier (vaslăbu), din neamul românilor și de mai târziu de un slugă al unui conte din Lăzarea (Szárhegy).”¹⁸

Nu dau nici un răspuns concret la întrebarea pusă la punctul 4 din chestionar cei din Ciumani, Ditrău și Valea Strâmbă. Cei din Ciumani și Valea Strâmbă răspund asemănător: Nu se știe, deoarece nu dețin nici un fel de înscrisuri.¹⁹ Iar ditrăienii neștiind să răspundă la întrebare, au declarat că localitatea a fost și este locuită de populație secuiască romano- catolică.²⁰

15 Pesty-1864-Ciuc. p. 438-439.

16 Pesty-1864-Ciuc. p. 423.

17 Pesty-1864-Ciuc. p. 441-442.

18 Pesty-1864-Ciuc. p. 395. Textul în original sună astfel: „Honnan népesedett? Hallomás szerint egy sánta vaslábú ember román nemzetségből és később egy grófnak szolgájából Szárhegyről.”

19 Pesty-1864-Ciuc. 355, 383.

20 Pesty-1864-Ciuc.361.

2. *Data formării localității.*

În legătură cu data întemeierii localității o parte a răspunsurilor, mai ales cele primite din partea satelor românești, sunt precise și convingătoare. Cei din *Bilbor* declară că: „Despre originea comunității acte și scrisori autentice nu sunt, fără dein tradiția și spusele bătrânilor a părinților și a protopărinților noștri se dice ca de la înființia și urdirea comunității până în prezente ar fi ca la 250 de ani; locul acesta a fost înainte de inpopulare deșert, nelocuit, muntuos, cu păduri mari cuprins.”²¹

Cei din *Bicaz* declară că: „Despre origine și de la originea comunități[i] acte în scris autentice nu sunt, fără numai dein audi de la părinți[i] și protopărinți[i] noștri scim cumcă de la înființierea și urdirea comunei până în timpul de fația se numeră ca la 200 ani. Locul acesta înainte de venirea locuitorului celui deintâi a fost desert, muntuos, și tot cuprinsu lui cu păduri foarte mari.”²²

Conținutul răspunsului celor din *Dămuc* este asemănător cu cel de la Bicaz. De fapt și autorul raportului este aceeași persoană, notarul Iosif Radu. Se pare că această persoană era notar cercual, deservind trei sate învecinate: Bicaz, Dămuc și Telec (Valea Jidanului). „Despre origine și de la originea comunități[i] – sună raportul – acte în scris autentice nu avem, fără dein tradiție și spusele bătrânilor, a părinților și a protopărinților noștri, se dice ca de la înființierea și urdirea comunei până în prezent ar fi ca la 200 ani. Locul acesta au fost înainte de inpopulare deșert, nelocuit, muntos, cu păduri mari cuprins.”²³

Și cei din *Subcetate* declară că localitatea lor are o vechime de 200 de ani. „Ne având date oficioase – scrie notarul Vasile Hurubaș – siguri înscris tocma apriat timpul de la origine nu se poate numi, însă după mărturisirea acelora carii trăiesc și sunt mai cunoscuți cu tempul trecut, după audul de la părinții și protopărinții lor, de la urzirea comunei acestia până în prezent se numera ca 200 ani de când esista ca comună, mai nainte fiind numai loc de pășunit și pădure.”²⁴

Cei din *Sărmaș*, de-asemena declară că: „Neavând date și acte oficioase sigure în scris timpul originiei de sigur nu se poate numi, însă dein tradițiile spuselor părinților și protopărinților noștri de la urdirea comunei acesta până în prezent se numera ca la 150 ani, fiind ca numai de atuncea este înnăscută de comuna – înainte de aceia pe aceștia locuri au fost numai pădure.”²⁵

21 Pesty-1864-Ciuc. p. 206.

22 Pesty-1864-Ciuc. p. 203.

23 Pesty-1864-Ciuc. p. 348.

24 Pesty-1864-Ciuc. p. 438.

25 Pesty-1864-Ciuc. p. 423.

În legătură cu *Telec* (Valea Jidanului) notarul Radu relatează următoarele: „Despre originea și de la originea comunității acte în scris autentice nu avem, fără dein tradiție și spusul locuitorilor care le am moștenit dein părinți și protopărinți noștri. De la înființarea și urdirea comunei până în prezent se numera ca la 140-150 ani. Înainte de a fi loc acesta înpopulat a fost numai loc deșiert nelocuit și muntos cu păduri mari prein împrejur.”²⁶

Despre *Corbu* aflăm că este o așezare mai recentă, de vre-o 120 de ani, formată pe un loc păduros. „De la originea comunității până în timpul de față date sigure și autentice în scris tocma nu avem, fără după audiul bătrânilor, prein părinți și protopărinții acelor de la înființarea satului până astăzi se poate ca 120 (o sută douăzeci) ani numera. Înainte de aceea locul acesta au fost numai loc de pașune și pădure.”²⁷

Cei din *Chileni, Ciumani, Gheorgheni, Valea Strâmbă și Voșlobeni* nu dau un răspuns concret despre înființarea acestor așezări, pe motiv că nu dețin nici un fel de act în acest sens.²⁸ Astfel de răspuns au dat și cei de la *Ditrău*. În acest ultim caz este menționat și anul 1714 ca data distrugerii documentelor doveditoare privind începuturile localității.²⁹

Cei din *Joseni* menționează că cea mai veche atestare a așezării este anul 1213, anul construirii bisericii.³⁰ Cei din *Suseni* dau ca dată a întemeierii satului cu aproximație în jurul anului 1500.³¹ Cei din *Lăzarea* nu menționează un an anume de întemeiere, dar vechimea localității o justifică prin așezarea avantajoasă a comunei. Susțin că *Lăzarea* este cea mai veche localitate din regiune, aflată într-un loc pe care secuii, în timpul pribegiei lor prin aceste părți, l-au ales mai întâi, fiind cea mai prielnică vatră de locuit.³² Pentru justificarea afirmației făcute aduc o serie de argumente geografice și istorice, pe care le prezentăm pe scurt mai jos, la punctul 5.

În legătură cu vechimea localității lor, remetenii prezintă date cu privire la organizarea bisericească a comunității. Declară că din punct de vedere bisericesc

26 Pesty-1864-Ciuc. p. 441.

27 Pesty-1864-Ciuc. p. 413.

28 Pesty-1864-Ciuc. p. 363, 355, 375, 383, 395.

29 Pesty-1864-Ciuc. p. 361.

30 Pesty-1864-Ciuc. p. 352. Menționăm că biserica romano-catolică de la *Joseni*, alături de cele din *Lăzarea* și *Gheorgheni*, este într-adevăr una dintre cele mai vechi biserici din zonă, probabil din sec. 13-14, dar data exactă a construirii sale este necunoscută.

31 Pesty-1864-Ciuc. p. 390.

32 Pesty-1864-Ciuc. p. 371. Textul în original sună astfel: „Hogy Szárhegy falva egy légyen minden e Gyergyói kerületben lévő falvak közül a legrégebbe, azt kétségbe sem lehet hozni, mert [...] Szárhegy éppen olyan helyen fekszik, a melyet az ezen vidékre vándorlott székelyeknek legelsőbban lehetet lakhelyül választani.”

Remetea a fost, înainte de anul 1500, filie la parohia Lăzarea, iar între anii 1500–1726, filie la parohia Ditrău, după care a devenit parohie.³³

Din datele prezentate putem conchide că popularea zonei Giurgeului și a Tulgheșului a avut loc pe parcursul mai multor secole. Unele localități din Valea Mureșului au o vechime considerabilă, existând din evul mediu târziu, altele s-au format în secolele 16-17. Zona muntoasă a fost populată în bună parte în secolul al 18-lea. Locuitorii care s-au așezat în aceste părți, au întemeiat vetrele satelor și au ridicat case de locuit pe terenuri nefolosite până atunci, prin defrișări de păduri și curățire de pășuni.

3. *Apartenență etnică a populației.*

În afară de *Chileni*, *Ciumani* și *Suseni* la toate comunele chestionate se menționează într-un fel – direct sau indirect – apartenența etnică a locuitorilor. La satele românești citim deseori că locuitorii sunt cu toții români, iar la cele secuiești că sunt secui descendenți ai hunilor. Acolo unde există și locuitori aparținând altei etnii decât cea majoritară se menționează această realitate. De exemplu la *Joseni* aflăm că în anul 1719 trăiau în comună, pe lângă secui și români, și țigani.³⁴ Cei din *Tulgheș* declară că românii locuiesc în Valea Barasăului (*Baraszó völgye*), dar nu separat, ci amestecați cu secuii.³⁵

Bilboreni declară că „Locuitorii aceștia comuni sunt cu toți români, afară de vro 2 secui care nu de mult s-au așiazat acolo.”³⁶ Potrivit spuselor celor din *Bicaz* și *Subcetate*: „Locuitorii aceștia sunt cu toți români.”³⁷ Și declarația celor din *Dămuc* și *Corbu* sună asemănător: „Locuitorii aceștia comuni sunt cu toți numai români, afară de 3 secui carii-au alipit aicea numai de 2 ani.” – spun dămucanii.³⁸ „Locuitorii aceștia comuni sunt români afară de vre-o câțiva secui, carii mai cu seamă de la anul 1852 sau așezat pe acest loc.” – spun cei din *Corbu*.³⁹

La *Sărmaș*: „Locuitori[i] comuni aceștia sunt români, însă se află și cam la 25 familii sicule venite dein comuna Gyergyó Ditro, locuitori acestei comuni esclusive trăiesc numai din economia pământului și dein oile.”⁴⁰

33 Pesty-1864-Csík. 367. Textul în original sună astfel: „[...] egyházi felosztás szerint 1500 előtt fiókja volt Szárhegynek, azon innen 1726-ig Ditrónak.”

34 Pesty-1864-Ciuc. p. 352.

35 Pesty-1864-Ciuc. p. 387. Textul în original sună astfel: „[...] itten Tölgyesben Baraszó nevezés alatt inkább a román lakosság értetődik, noha ezek a székelyektől nem elkülönítve, hanem vegyesen laknak.”

36 Pesty-1864-Ciuc. p. 206.

37 Pesty-1864-Ciuc. p. 203. 438.

38 Pesty-1864-Ciuc. p. 348.

39 Pesty-1864-Ciuc. p. 413.

40 Pesty-1864-Ciuc. p. 423.

Cei din *Voşlobeni* nu răspund la această întrebare, dar în altă parte menţionează că primul locuitor al localităţii a fost un om şchiop cu picior de fier din neamul românilor.⁴¹ Nici cei de la *Telec* (Valea Jidanului) nu menţionează compoziţia etnică a populaţiei, dar din text reiese că este vorba de o populaţie cu limba maternă română. Astfel, raportul este întocmit în limba română, iar la denumirea satului scriu că „Numirea comunei în limba maternă este Valea Jidanului.”⁴²

Cei din *Ditrău* declară că localitatea a fost şi este locuită de secui romano-catolici.⁴³ Cei din Gheorgheni, Lăzarea şi Valea Strâmbă vorbesc doar de originea locuitorilor, subînţelegându-se că sunt secui de origine hunică.⁴⁴ Cei din *Remetea* declară că locuitorii de acolo sunt cu adevărat secui cu limba maternă maghiară, în afară de 6 armeni,⁴⁵ iar cei din *Borsec* menţionează doar că locuitorii de aici se trag din Ditrău şi Lăzarea şi din alte părţi, ceea ce presupune aici existenţa unei populaţii mixte, dar predominant maghiară.⁴⁶

4. Explicaţii privind numele localităţii

În cazul localităţilor *Ciumani*, *Chileni*, *Gheorgheni* şi *Valea Strâmbă* nu se dă nici o explicaţie cu privire la numele localităţii. De fiecare dată se declară pe scurt, că deoarece nici tradiţia, nici documentele scrise ori tipărite nu dau astfel de lămuriri, nu se ştie nimic în această privinţă.⁴⁷ Cei din *Ditrău* spun că localitatea lor a luat numele după pârâul numit Ditró ce curge prin comună, dar pârâul de unde are numele acesta nu ştiu.⁴⁸ În cazul comunei *Remetea* se declară că, potrivit tradiţiei, comuna a luat numele după un sihastru (în limba maghiară: *remete*) şi este aşezată dincolo de Mureş într-un loc pitoresc.⁴⁹

Cei din *Joseni* declară că denumirea localităţii este „Alfalu” (ceea ce în limba română înseamnă „Satul de Jos”), explicând originea denumirii localităţii după aşezarea sa geografică. ”Întrucât – se poate citi în chestionar – în circumscripţia Giurgeului, după Gheorgheni, Josenii a fost prima [localitate] care a luat fiinţă

41 Pesty-1864-Ciuc. p. 395. În original: „egy sánta vaslábú ember román nemzetségéből.”

42 Pesty-1864-Ciuc. p. 441.

43 Pesty-1864-Ciuc. p.361.

44 Pesty-1864-Ciuc. p. 371, 375, 383.

45 Pesty-1864-Ciuc. p. 367.

46 Pesty-1864-Ciuc. 209.

47 Pesty-1864-Ciuc. p. 355, 363, 375, 383.

48 Pesty-1864-Ciuc. p. 361. Textul în original sună astfel: „E község Ditró nevét vette a közte lefolyó kis patak Ditró vizéről, honnan pedig e kis folyó nevét vette nem tudatik.”

49 Pesty-1864-Ciuc. p. 367. Textul în original spune: „A hagyomány szerint egy ott először települt remetéről vette nevezetét, fekszik a Maroson túl egy völgyben, de kies helyen.”

și a primit denumirea sa, și [întrucât] s-a format în josul Gheorgheniului, se află și stă în partea cea mai joasă din zona Giurgeului, [credem] că de aici a primit străvechea nume.”⁵⁰

Cei din *Suseni* declară că localitatea acum are un singur nume, și anume Gyergyó Újfalu (Satul Nou de Giurgeu), dar în trecut a avut și un alt nume, Gaálfalva (Satul lui Gaál). Predecesorii lor s-au așezat mai întâi pe locul numit Kotorzsa, acum aflat în hotarul satului, dar fiind un loc șes și des inundat de Mureș, s-au retras de acolo pe un loc mai ridicat care era proprietatea familiei Gaál. De aceea a purtat o vreme denumirea de „Satul lui Gaál” (Gaálfalva). Mai târziu, numărul locuitorilor s-a înmulțit cu cei care au venit din comunele din jur, iar așezarea fiind mai tânără decât satele din vecinătate, a primit numele de „Sat Nou” (Újfalu).⁵¹

Numele localității *Lăzarea* (Szarhegy înseamnă în limba română „dealul pustiu”) se trage, după opinia raportorilor, de la denumirea dealului în formă de semicerc, aflat în spatele așezării. Acest deal este numit de localnici Szármány, dar în trecut i s-a spus și „Zár” (după ortografia actuală „zár” se scrie „szár” și înseamnă: „uscăciune”, adică „loc uscat” „pustiu”, „neproductiv” – n.n.), de unde satul a primit numele de „Zárhegy”, „Szarhegy”. Se menționează în raport și faptul că despre acest lucru sunt făcute consemnări și în lucrările de istorie ale lui Dugonits⁵² și József Benkő⁵³, iar în actele din arhiva familiei Lázár numele comunei este scris și în forma Zárhegi.⁵⁴

50 Pesty-1864-Ciuc. p. 351. Mărturia lor în original sună astfel: „Mínthogy Gyergyó kerületében Alfalu, Gyergyó Szt. Miklós után legelőbb vette eredetét és elnevezését, és Szentmikóson alul épült és a gyergyói térségen legalantabb áll és fekszik, tehát ősi elnevezése eredetét innen vette.”

51 Pesty-1864-Ciuc. p. 389–390. Mărturia celor din Suseni în varianta originală este următoare: „A községnek most egy előneve van - Gyergyó Újfalu, s ez ismeretes országszerte. A községnek volt hajdan más elnevezése is ezen a néven Gáalfalva. Köztudomás után tudatik, hogy e községbeli lakosok elődjei az ún. Kotorza helyre (mely tulajdon határában fekszik) telepedtek, s mivel azon hely igen lapályos lévén, s a Maros kiáradásai őket többször nyugtalanították, a kiszáradás következményeit elkerülendő, bévonultak s megtelepedtek a mostani helység alsó felére, egy felemelkedettebb helyre, a Gaál család birtokára, hol most is azon családból számosan élnek, s épen innen vette eredetét a hajdani elnevezés „Gáalfalva”. Később az ide telepedettek a többi gyergyai községekből népesedni kezdének, s minthogy a többi gyergyai községek között legkésőbb vagyis legújabban épült, „újfalunak” neveztetett és ezen nevet megtartotta mostanig.”

52 András Dugonics (1740–1818), călugăr piarist, profesor universitar de matematică, scriitor, dramaturg și istoric.

53 József Benkő (1740–1814), preot reformat și profesor de teologie, renumit istoric, lingvist și botanist transilvan.

54 Pesty-1864-Ciuc. p. 371–373. Mărturia în original sună astfel: „Szarhegy régentén Zárhegi-nek íratott minden kétség kívül azon Kopac dombról, mely a falunak alsó vagy napnyugat felé nyúló végét fedezi, s mely egy szív alakban az egész vidéket kettévágni látszik, mely hegy

În legătură cu numele *Bicaz* citim următoarele: „Comuna se numește în limba maternă Bicasu, în limba maghiară Békás, în limba germană până acum numire nu a avut. Comuna aciasta a căpătat numirea sua de la apa Bicasu, in care se află o mulțime de pietri așa numite „bicasu”. Apa aceasta curge lângă sat și desparte comuna Bicasu de comuna vecină Domucu și mai la vale trece în Moldova.”⁵⁵ În opinia noastră denumirea pietrelor mărunte aflate în pârâul Bicazului provine de la maghiarul „békásó”, ori după „békás”. Prima variantă în limba română înseamnă „sarea broaștei”, cea de a doua „loc cu broaște” sau „apă cu broaște”.

Despre denumirea localității *Corbu* raportorii declară că, atât varianta românească, cât și cea maghiară se trage de la numele văii în care se află: „Numele comunei este în limba română Corbu, în limba maghiară Holló (care înseamnă tot „corbu”- n. n.), în limba germană până acum nu are numire deosebi. Numinile aceștia, precum în scrisori, acte oficioase așa și înainte poporul român și maghiar de comun sunt cunoscute. [...] După ce comuna Corbu jace pe două vali, valea Bistriței și valea Corbului (precum mai sus s-a spus), comuna a căpătat numire de la valea căre[i]a românește se dice „Valea Corbului”, iară frații secui au numit-o Holló, de la Hollópataka.”⁵⁶

După tulgheșeni denumirea de *Tölgyes* (în limba română *Tulgheș*) provine din numele în limba maghiară a văii unde se află comuna, primită de la pădurea de stejari existentă acolo („tölgy” în limba română înseamnă „stejar”). Dar localitatea are două nume: Tulgheș și Barasău. Primul nume („Gyergyó Tölgyes”) are o răspândire în toată țara, a doua („Baraszó”) este folosit doar de localnici. Barasău de fapt este o vale și toponimul inițial a fost folosit de cei din Corbu care locuiesc în apropiere și care nu de mult s-au separat de comuna Tulgheș. Aici se menționează și faptul că valea este populată de români.⁵⁷

Și cei din *Sărmaș* redau numele localității în limbile română și maghiară, denumire care mai târziu s-a modificat. Ei susțin că numele satului se trage de la

ma Szármánynak, régen pedig Zárnak, mely annyit tett a régieknél, mint nálunk a kopár, száraz, terméketlen nevezetek. Említést tesz erről történetiratában Dugonits s Benkő Josef is, és nem egyszer lehet a szárhegyi gróf Lázár familia régi levelekben ezen falu nevét Zárhegi-nek írtnak látni.”

55 Pesty-1864-Ciuc. p. 203–204.

56 Pesty-1864-Ciuc. p. 413–414.

57 Pesty-1864-Ciuc. p. 387. Textul în original sună astfel: Tölgyes már a népesedés előtt mint völgy név fordul elő, s bizonyosan az ezen völgyben találtatott tölgyfákról vette eredetét. A községnek most kétféle neve él, Gyergyó Tölgyes és Baraszó. Az előbbi alatt országszerte ismeretes, az utóbbi csak helybeli elterjedéssel bír. Baraszó tulajdonképpen egy völgy. A közel fekvő Holló községhez tartozó románoknak Baraszó általi megnevezése onnan származhatott, hogy ez előtt a hasonnevű völgyben lakók is ezen tölgyesi bírósághoz tartoztak, és Baraszó völgye románok által lakatik.

muntele cu același nume din hotarul satului. ”Numele comunei - scriu în raport – este în limba română Siarmașiu, în limba maghiară Salamás sau Marosloka, în limba germană până în timpul de față nu a avut numire deosebi. [...] Numele comunei se trage de la muntele Siarmașiu care jace în hotaru acestei comuni, nefiind însă date scripturistice derivarea acestui nume mai de aproape nu se poate ști.”⁵⁸

Cei din *Telec* spun că satul lor se numește “Valea Jidanului, în limba maghiară Zsedánpatak. [...] Comuna aceasta a căpătat numirea sa de la muntele Jidanu de sub a cărui poale curge apa în valea Jidanului, iar muntele a primit numirea aceasta de la nișcari jidani (ovrei) cari odinioară fugind de undeva de frica pribegit, s-au fost așezat pe un timp pe acest munte, făcându-și acolo borde[i]e, a cărora riuniri acuma se văd. După reîntoarcerea înderept a jidanilor muntele s-a numit Jidanu, de unde apoi maghiarii încă au numit comuna Zsedánpatak.”⁵⁹

Interpretarea cuvântului „Jidan”, „Jedan” – după părerea noastră – este greșită. Nu este vorba de jidani, adică de evrei, ci de numele unei persoane numită „Jdan”. Deci avem un antroponim de origine slavă care, în limba localnicilor și a sătenilor din vecinătate, s-a alterat în „Jidan” (la români) și Jedan (la maghiari). Astfel sensul corect al acestui toponim este „Valea lui Jdan”. Menționăm că în alte documente localitatea este numită și „Zsedan telek”, adică „satul lui Jedan”, de unde se trage varianta actuală a denumirii „Telec”.

Cei din *Bilbor* ne informează nu numai despre originea numelui localității, dar descriu și terenul, relieful unde se află satul. În legătură cu numele satului scriu următoarele: „Numele comunei în limba română Bilboru, în limba maghiară Bélbor, în limba germană până acum nu are nume deosebi. Numirile acestea precum că în scrisori, acte oficioase, așa și înaintea poporului român și maghiar de comun sunt cunoscute. [...] Comuna aceasta a căpătat numirea sa de la cel întâi locuitor al seu, adecă George Bilboru, de la care mai întâi dialu pe care s-a așezat a primit acest nume, apoi mai pre urma și comuna.”⁶⁰

Cei din *Borsec* spun că atât localitatea, cât și râul care curge spre Corbu a luat numele după „borviz”, adică după apa minerală ce se găsește din belșug acolo.⁶¹

Locuitorii satului *Dămuc* afirmă următoarele: „Numirea comunei este în limba maternă Domucu, în limba maghiară Damuk, în limba germană până acum numiri alte nu a avut. [...] Comuna aceasta a căpătat numirea sa de la cei deintâi doi locuitori a denși, adică de la Gavrila Girbea sau Gerbanu și de la Juonu Gainar. Aceștia când au descălecat aicea sau așiediat pe pământul comunei

58 Pesty-1864-Ciuc. p. 423.

59 Pesty-1864-Ciuc. p. 441–442.

60 Pesty-1864-Ciuc. p. 206–207.

61 Pesty-1864-Ciuc. p. 209–210.

Csik. Szt. Domokos, și neștiind vorbi limba maghiara, în loc de a dice că locuiesc pe pământul satului Csik Sz. Domokos se respicau numai cu cuvântul „locuim pe pământul Domucului” și așa comuna, precum sa pomenit mai sus, a remas de atunci până adi cu numirea Domucu.”⁶²

Locuitorii din *Subcetate* susțin că: „Numele comunei este în limba română Varvizu, în limba maghiară Várhegy sau Várhegyalja. [...] Fiind-că locul topografic unde o parte dein comuna este așiazat, dealul pe care zace, se mărginește cu apa Mureșului și arată pozițiunea locului, o formă de cetate. Secui[i] între care trăiau, au început a-l numi Várhegyalja sau Várhegy, iar românii tot de la numire aceasta Varvizu.”⁶³ Menționăm că denumirea maghiară a localității „Várhegy” în limba română înseamnă: „Dealul cetății”, iar cea de „Várhegyalja” „Poalele dealului cetății”.

Cei din *Voșlobeni* sunt mai puțin expliciți. Ei declară că localitatea are o singură denumire, cea de „Gyergyó Vasláb”, și nu există nici din tradiție, nici în memorie scris sau tipărit ceva în legătură cu numele satului. Dar la întrebarea a 7-ea menționează că hotarul satului este împărțit în trei părți, dintre care primul poartă numele satului, adică „Vasláb”, ceea ce în limba română înseamnă „Picior de fier”.⁶⁴ Cum cea mai veche atestare a satului s-a făcut în variante „Vaslábu” (adică „cel cu picior de fier”), credem că denumirea localității se trage de la primul locuitor stabilit acolo, care, șchiop fiind, a avut o proteză de picior din fier.

Menționăm că în cazul localităților din zona muntoasă, pe lângă explicațiile date la punctul 2 (denumirea localității), raportorii au dat și alte lămuriri privind așezarea satului, relieful vetrei localității. Deoarece acest aspect nu este obiectul prezentei lucrări, datele în legătură cu relieful satului n-au fost reproduse aici. Doar pentru orientarea cititorului, redăm două exemple, pentru localitățile Bicaz și Bilbor. „Comuna aciasta – sună textul din Bicaz – jace pe una vale, un deal și un pareu, anume pe Valea Bicasului, iar jumătate pe dialu Germanu, și pe parâu Criminișului, vatra comunei este foarte lățit, fiind casele una de alta foarte îndepărtate. Satu întreg se înparte în 5 cuturi (cantoane): 1. Vatra comunității, 2. Cutu Germanului, 3. Cutu Domucului, 4. Cutu Criminișului (sau pârâu Csepesenilor) fiindcă aici locuiește familia Csepes, 5. Cutu Chisirigului (Küszürükő patak) lângă [h]otaru Moldovei. Cuturile acestea ceva numire însemnațil(!) nu au, fiindcă numai în comuna sunt cunoscute, afară de locul Kisirigu (Küszürükő patak), unde este Oficiolat de Rastel și trecere în Moldova.”⁶⁵ La Bilbor se menționează că localitatea are poziția cea mai înaltă din Transilvania și are o priveliște romantică. „Aceasta comună – sună raportul

62 Pesty-1864-Ciuc. p.348–349.

63 Pesty-1864-Ciuc. p. 438–439.

64 Pesty-1864-Ciuc. p. 395–396.

65 Pesty-1864-Ciuc. p. 203.

– jace pe o vale, două pâroa[i]e, adică Bistricioara, pârau Bilborului și pârau Bilborașului, are cea mai înaltă poziție în Transilvania și posedă cevași romantic, numeră numai 150 de numeri, însă foarte înprăștiate diace casele una de alta și prin aceasta cuprinde mult loc, dânsa se împarte în 2 cuturi (cantoane) care nu au nici o denumire de **ași** toate ce numai în comuna sunt cunoscute.⁷⁶⁶

5. Date istorice și demografice

În unele cazuri raportorii – pe lângă datele solicitate – dau și date istorice și demografice cu privire la localitatea lor. Autenticitatea datelor însă este în mai multe cazuri îndoielnică și, înainte de acceptare și utilizare, necesită o verificare temeinică.

Pentru justificarea vechimii comunei, cei din *Lăzarea* înșiră mai multe date și evenimente istorice legate de viața bisericească din localitate. Ei declară că:

a.) Parohia s-a înființat în anul 1235 și atunci comunitățile din Ditrău și Remetea îi erau filii care s-au desprins de parohia mamă în anul 1631 sau cu ceva mai înainte. Data separării filiilor se poate dovedi, susțin ei, dintr-un act fundațional din 12 ianuarie 1651.

b.) Vechimea comunității o mărturisește biserica care se află pe un deal înalt, și în spatele altarului acesteia se află o inscripție cu litere gotice 1488. Vechimea o dovedește și zidul de piatră necioplită din jurul bisericii, acoperită cu țigle, rar întâlnită în Transilvania.

c.) Vechimea satului este susținută și de faptul că la intrarea în castelul familiei Lázár se poate citi cifra 1232 care este anul de început al construirii castelului. Este renumit castelul și prin faptul că aici s-a născut principele Gabriel Bethlen, a cărui mamă se trage din familia Lázár. (În legătură cu datele referitoare la castel menționăm că data construirii castelului este eronată, construirea acestuia a fost începută două secole mai târziu, iar principele a copilărit o vreme aici, fiind născut la Ilia.)

d.) Dovedește vechimea localității și mănăstirea franciscană de acolo, care a fost întemeiată pe un loc donat în acest scop de familia Lázár, pe coasta sudică a dealului Szármány, construirea căreia a fost începută în anul 1642. Dar este sigur și faptul că, potrivit unei scrisori din 5 ianuarie 1665, pe locul unde se află mănăstirea înainte au existat niște căsuțe în care trăiau călugări franciscani observanți.⁶⁷

Despre *Borsec* aflăm relatări cu privire la trecutul izvoarelor și al stațiunii balneare. În raport se menționează că, potrivit tradiției, efectul benefic

66 Ibidem

67 Pesty-1864-Ciuc. p. 371–372.

al izvoarelor a fost descoperit în anul 1439, când un păstor care scuipa sânge s-a vindecat aici. Dar locul a început să fie cunoscut doar în secolul al 18-lea, când – după cum s-a auzit de la bătrâni – au fost ridicate și clădiri pe aceste locuri. În anul 1762, în apropierea izvorului vindecător a fost doar o singură gheretă de pază, dar în anul 1804 a existat deja casa regimentului secuiesc de graniță nr. 1, ghereta de pază precum și casa prim-judelui regal al scaunului Ciuc, Mihály Sándor de Sîndominic. Ulterior mai multe persoane suspuse au venit la vizitat Borsec pentru tratament și însănătoșire. În anul 1779 exista deja primul han. În anul 1803, un anume Günther, care lucra la cabinetul lui Iosif al II-lea, constatând efectul benefic a apei, a transportat din aceasta la Viena în scopul vânzării. Apa respectivă a fost analizată minuțios de corpul medicilor de acolo.

Günther și vărul lui, Zimmerhausen, au obținut licență imperială pentru transportarea în exclusivitate a apei la Viena. Cel din urmă, în anul 1803, s-a stabilit lângă izvor, spre care până atunci nu exista nici un drum de acces, și a ridicat primele clădiri în codrul virgin. În anul 1807 a construit în jurul izvorului un chenar de piatră, și mai jos de izvor a ridicat o glăjărie care există și azi în care s-au produs sticlele necesare. Această schimbare a dus faima apei Borsecului în lume, care aduce **acum** celor două comune coproprietare, Ditrău și Lăzarea, un venit anual de 38.000 forinți.

Merite deosebite cu privire la Borsec a avut contele László Lázár de Lăzarea⁶⁸ care a ridicat nu numai case, dar a realizat și dotarea cu aparatura necesară a băilor. Într-un spațiu restrâns – se povestește în continuare – se află 11 izvoare de apă minerală. Dintre acestea se folosesc pentru consum izvorul principal, izvorul Lázár și fântâna Lázár (care au fost captate de conte), izvorul de la locul clocotitor, fântâna lui János cu apă dulce și, la o distanță de un sfert de oră, fântâna din pădure. Băi există: baia clocotitoare de pe culme, la apus de aceasta baia cu nămol, apoi mai în jos, cascada și baia Lázár. Numărul actual al sufletelor din comună este de 500 persoane.⁶⁹

Despre *Joseni* aflăm că, potrivit unui act din 1714, numărul populației a fost de 919 persoane, în timpul ciumei din 1719 au pierit 131 de persoane și au rămas 588. Aceștia au format 123 de familii, incluzând aici și românii, și țigani. La data efectuării raportului comuna a avut 952 de case în care locuiau 1041 de familii, iar numărul sufletelor se ridica la 5406, dintre care romano-catolici erau 4971, greco-catolici 435.⁷⁰

68 Contele László Lázár (1780–1864) din 1806 a fost asesor la Tabla Regească din Târgu Mureș, din 1818 secretar gubernial, iar în 1828 devine cancelarul Transilvaniei. S-a pensionat în anul 1850. Ani de-a rânduri a depus eforturi deosebite pentru ridicarea stațiunii balneare din Borsec.

69 Pesty-1864-Ciuc. p. 209–210.

70 Pesty-1864-Ciuc. p. 351.

Cei din *Bicaz* povestesc despre formarea Lacului Roșu. „Lacu Petri Roșii” (Vereskő-tó): acest lac – scrie notarul Iosif Radu – trage foarte luare aminte asupra sa, după ce în anu 1835 s-au escat prin vărsare de ploi, fiind în apropiere doi munți, dein muntele Gyilkos o parte surupându-se cu totul în vale – unde iera mai înainte matca apei – prin suruparea aceasta înmulțindu-se ca de 8 stânjani în sus valea, așa apa cercându-și locul seu de mai nainte, locul acesta a început a se sui, și făcându-și acolo loc, se-a escat lacu acesta – dein carele altmintrelea acuma atâta apa curge cât și intră.”⁷¹ În legătură cu folosirea terenurilor se declară că: „Precum acestea două locuri aici însemnate așa și munții însemnați în apropierea comunei Bicazu – însă ca proprietate se țin de opidu Gyergyó Szt. Miklós și locuitori dein Bicasu sunt în proprietatea acelora numai ca usufructuari.”

În legătură cu *Corbu* aflăm că locuitorii au plătit taxă pentru pământul folosit, și că este o așezare recentă, atât ca și comună, cât și ca parohie. „Locul acesta fiind erarial – scrie notarul – au plătit taxa fiptă pe an, pentru întrebuințarea locurilor de dâșii folosite. Comuna Corbu constând dein foarte puține numere de case, până la anul 1850 jude deosebi nu a avut, fără numai de atunci înco[a]lce. Mai înainte, precum în administrație politică, așa și în celea bisericesti era filia Tulgheșului, biserica de astăzi este cea d-întâie biserică a comunei și s-au edificat numai de 26 ani încoace. De la anul 1852 deschizându-se drum de comunicațiune, s-a deschis neguțietorie de lemne pe apa Bistricioarei, venind dein tote părțile neguțătorii de plute și de scânduri, și astedi se face o neguțietorie însemnată de lemne cu Moldova, Țiera Românească și Turcia. În timpul de față numera în impregiuru Corbului ca la 60 ferestreie pentru tăiatul scândurilor, unde s-au așadiat ferestreuari dein împrejurul Gyergyoului.”⁷²

În legătură cu *Tulgheș* aflăm că Oficiul de carantină (Contumaz) c. c., care a funcționat pe muntele Piricske (între Tulgheș și Gheorgheni), dar și Oficiul tricesimal c. c. din Gheorgheni, în anul 1810 s-au mutat la Tulgheș, unde au fost construite în acest scop și clădiri necesare, iar la ordinul Comandamentului General al Transilvaniei de atunci a început popularea acestui loc. În realitate a existat aici populație – e drept că numai câteva familii – și înainte de 1810, care aveau și jude comunal propriu. Românii, adică greco-catolicii locali au avut, în jurul anului, 1790 preot propriu, și în anul 1799 au construit și o biserică. Preot romano-catolic și o capelă există din data mutării aici a oficiilor c. c., adică din 1810.⁷³

71 Pesty-1864-Ciuc. p. 204.

72 Pesty-1864-Ciuc. p. 414.

73 Pesty-1864-Ciuc. p. 357.

*

Simpla lectură a materialului mai sus prezentat ne convinge de bogăția de date oferite de chestionarele statistice din zona Giurgeului și Tulgheșului, intitulate “Numirile locurilor”. Excelează în acest sens tocmai localitățile din zona muntoasă cu o populație preponderent românească. Aflăm din relatările conducerilor administrative și ecleziastice ale satelor informații istorice neîntâlnite în acte oficiale ori particulare, rămase vii în memoria bătrânilor și transmise prin tradiție urmașilor secole de-a rânduri. În multe cazuri aflăm din rapoarte împrejurările alegerii locurilor pentru populare, preocupările locuitorilor, condițiile de viață, chiar și locul de origine și numele primilor descălecători. Găsim în material o serie de informații istorice foarte utile pentru cercetarea istoriei locale și nu numai. Prin urmare putem conchide că exista în rândul populației, cel puțin în rândul intelectualității locale de atunci, o vie tradiție istorică și reale cunoștințe istorice.

Dr. Pál-Antal Sándor

EMIL TIȘCA (1881-1965) – DIRECTOR DE BANCĂ ȘI ANIMATOR AL VIEȚII PUBLICE ȘI CULTURALE A ROMÂNILOR TRANSILVĂNENI

**Prof. Univ. Dr. Vasile Dobrescu
Dr. Adrian Onofreiu**

În istoria elitelor intelectuale și bancare românești s-au impus prin activitatea prestigioasă desfășurată deopotrivă în domeniul vieții economice, dar și politice și culturale a societății transilvănene de la sfârșitul secolului XIX și în prima jumătate a secolului XX o serie de directori de bancă ce au marcat prin travaliul depus traseul ascendent al mișcării naționale până în 1918 și, apoi, au contribuit prin toate energiile lor la dezvoltarea și consolidarea vieții publice din România întregită. Partenie Cosma, Ioan Mihu, Aurel Vlad, Ion I. Lapedatu, Vasile C. Osvadă, Coriolan Pop, Sava Raicu, Andrei Cosma și mulți alții au demonstrat pe lângă calitățile manageriale excepționale de ordin economic, un simț acut al împlinirii unor necesități stringente de factură culturală în calitate de membri ai conducerii centrale sau a despărțămintelor „Astrei”, sau a unor asociații și societăți culturale zonale, dirijând, în calitate, lor sume însemnate din profitul net al instituțiilor bancare, spre susținerea lor materială și organizarea unor multiple și variate activități de largă cuprindere și inspirație națională. Implicarea lor este, apoi, nu arareori, decisivă și concludentă în organizarea cluburilor regionale ale Partidului Național Român, dar și exemplară în susținerea unor opinii și proiecte economice sau culturale prin fapte și prin condeiul pus în slujba societății românești, mulți dintre ei fiind colaboratori consecvenți ai periodicelor de specialitate economică dar și a publicațiilor social-culturale, o parte, dovedind reale capacități în literatura economică sau socială ilustrate prin conceperea și elaborarea unor lucrări remarcabile, ce ofereau soluții pentru emanciparea și consolidarea materială și spirituală a românilor.

În această galerie a bărbaților care au marcat evoluția românilor transilvăneni spre Unirea din 1918 și au contribuit la împlinirile societății românești din perioada interbelică se înscrie și personalitatea lui Emil Tișca, născut în comuna Șimon – Bran (pe atunci județul Făgăraș) în 9 septembrie 1881 ca fiu al preotului Constantin Tișca. Prin tatăl și mama sa se înrudea îndeaproape cu familiile înstărite Enescu, Moșoiu și Pușcariu care prin reprezentanții lor s-au

remarcat în viața culturală, economică și bisericească a românilor transilvăneni. Studiile primare le-a efectuat în Moeciul de Sus, iar apoi a frecventat clasele primare ale Gimnaziului românesc ortodox din Brașov, urmând apoi cursurile la Școala Comercială Superioară greco-orientală din aceeași localitate, pe care le-a absolvit în 1899. Școala Comercială din Brașov, înființată în 1869, era singura instituție școlară de specialitate a românilor din tot Imperiul austro-ungar, din cele 32 de școli existente în Ungaria, dar, se bucura, datorită calității și competenței profesorilor, de o reputație deosebită, primind elevi de pe întreg teritoriul Transilvaniei, mulți dintre ei implicați ulterior ca funcționari sau directori de bănci în activitatea instituțiilor¹ de credit românești. Studiile superioare de specialitate le va urma la Academia Orientală de Comerț din Budapesta, în perioada anilor 1899-1901, cu o bursă din fondul Emanuil Gojdu, fiind coleg de studenție cu viitorul director de bancă și economist Ion I. Lapedatu².

Dornic să-și îmbogățească cunoștințele și să se perfecționeze în domeniul activităților bancare va face un stadiu de 2 ani ca funcționar practicant la cea mai mare bancă românească „Albina” din Sibiu. De altfel, se impusese, aproape ca o regulă, în sistemul bancar român transilvănean, ca cea mai mare parte a absolvenților români de la școlile comerciale superioare să efectueze, inițial, un stagiu de practică la marile bănci românești pentru a-și dovedi calitățile și mai ales, pentru a dobândi o anumită experiență și exigență în controlul și derularea acțiunilor de creditare. Cu un asemenea atestat de practicant aceștia își găseau apoi cu mai multă ușurință plasamente avantajoase la instituțiile de credit românești, unii fiind reținuți, după posibilități, în băncile unde efectuau practica, alții, cei mai mulți, obținând posturi de contabili, de contabili șefi sau chiar de directori la băncile mijlocii sau mici. Astfel, Emil Tișca după ce ocupă pentru scurt timp un post de contabil la banca „Grănicerul” din Dobra, va fi promovat, prin concurs, pe postul de contabil șef și secretar, apoi de director la banca „Mercur” din Năsăud, din anul 1904, la care a activat timp de 20 de ani, până în anul 1924, când aceasta a hotărât să fuzioneze cu banca „Aurora” din aceeași localitate.

Din datele autobiografice sintetice dar deosebit de bogate și elocvente pe care le publicăm în extenso ca anexă la această consemnare (vezi Anexa 1)³

1 Vasile Dobrescu, „Sistemul de credit românesc din Transilvania” , 1872-1918, Editura Universității «Petru Maior» Tîrgu Mureș, 1999.

2 Cornel Sigmirean, „Istoria formării intelectualității românești din Transilvania și Banat în epoca modernă”, Presa Universității Clujeană, Cluj-Napoca, 2000, p.686-687

3 Arhivele Naționale, Serviciul județean Bistrița Năsăud, A.N.B.N., fond „Banca Mercur”, d.11a, f. 1-22. Autobiografia cuprinde perioada anilor 1888-1940. O altă și scurtă autobiografie alcătuită de E. Tiș-

aflăm că, după plecarea sa din Năsăud și un scurt stagiu, la sucursala „Băncii Românești” din Brașov (una din cele mai mari instituții de credit din România din perioada interbelică) ajunge subdirector și apoi director, prin anul 1925, la sucursala acesteia din Satu Mare, până în anul 1940, când după dictatul de la Viena este expulzat de către autoritățile ungare, ca de altfel mulți alți funcționari și intelectuali români de marcă.

Având o serie de informații suplimentare față de datele autobiografice pentru perioada prezenței lui Emil Tișca la Năsăud ne permitem să insistăm asupra acestei etape a activității sale, care ne demonstrează implicarea profundă și activă a acestuia în mediile societății năsăudene dincolo de chestiunile ce priveau operațiunile instituției bancare unde fusese angajat. E drept că în acest domeniu a dovedit calități deosebite, care l-au impus practic ca un adevărat conducător de instituție (nu întâmplător el semna și în calitate de secretar al băncii până la 1914) prin modul cum a știut să susțină interesele băncii „Mercur”, care a cunoscut, în timpul său, o evoluție remarcabilă. Banca „Mercur”, înființată în 1899, cu capital de 100.000 coroane îl avea, la data sosirii lui Tișca, ca președinte al Direcțiunii și director executiv pe Iulian Marțian, maior pensionat și proprietar al unei întreprinderi de spirt și bere însă prea puțin cunosător, ca de altfel și ceilalți membri ai Direcțiunii, a problemelor financiar-bancare. Întrucât în Năsăud mai activa, încă din 1873, banca „Aurora”, Emil Tișca a căutat să diversifice operațiunile de creditare și să le extindă la nivelul întregii zone a Someșului Superior, activând împrumuturile ipotecare și pe efecte lombardabile, favorabile, primele pentru țărani, celelalte pentru negustori, sau achiziționând de pe piață bonuri de tezaur sau trate, determinând principalii acționari să sporească, în 1910, capitalul social al băncii la 200.000 de coroane. Activitatea depusă influențează pozitiv evoluția activelor băncii care cresc spectaculos de la 292.700 coroane, în anul 1900, la peste 1.518.000 coroane, în 1913, egalând practic activele mai vechii bănci „Aurora” din același an⁴. Recunoscându-i meritele, Iulian Marțian președintele Direcțiunii și principalul acționar al băncii îl va propune, în anul 1919 pe funcția de director, poziție confirmată de adunarea generală, pe care o va deține până la plecarea sa din Năsăud în iunie 1924.

În noua sa calitate Emil Tișca propune schimbarea statutelor băncii în vederea extinderii posibilităților acesteia de a se implica în afaceri comerciale

ca în 21 august 1914, găsită în fonduri particulare a fost publicată de profesorul Ioan Radu Nistor sub titlul „Un mare năsăudean: Emil Tișca” în „Plaiuri năsăudene”, nr.2 din februarie 2002, p.2

4 A.N.B.N. fond *Banca „Mercur”*, d.14, Bilanțuri 1906-1923, f.13.

și industriale. Urmarea acestei inițiative este înființarea, în 15 martie 1919, a consorțiului „Negoțul”, ce acționa sub firma băncii „Mercur” cu scopul „de a promova interesele comerciale, economice și industriale de pe Valea Someșului” cu un capital de 100.000 de coroane împărțit în 50 de părți, semnate de 13 acționari (Emil Tișca achiziționează 5 părți în valoare de 10.000K), societate, condusă de Ioan Șerban, ca președinte și ca director de Emil Tișca, de altfel inițiatorul acestei întreprinderi și cel mai abilitat în afaceri dintre acționari⁵. De asemenea, Tișca determină acționariatul băncii să ridice capitalul social al băncii „Mercur” la 1 milion de lei, sporind sursele financiare proprii, impulsivând operațiunile sale de creditare, care ridică activele băncii la peste 12,2 milioane lei în 1923. Intenția de fuzionare a băncii „Mercur” cu „Aurora” se realizează începând cu anul 1925, după plecarea lui Emil Tișca din Năsăud și s-a înfăptuit din dorința conducerilor celor două instituții financiare de a realiza o instituție bancară mai puternică și mai eficientă în acțiunile sale și nu pentru că banca „Mercur” s-ar fi aflat în dificultăți financiare.

În paralel cu activitatea bancară se implică activ în propaganda și acțiunea practică de înființare a unor cooperative sătești, de credit sau mai ales de consum fiind unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai curentului cooperatist susținut de către foarte mulți economiști sau fruntași transilvăneni începând cu sfârșitul secolului al XIX-lea, acțiune soldată în părțile năsăudene cu întemeierea a 16 unități cooperatiste de consum până la 1914, multe dintre ele continuându-și activitatea și după război, când s-a lansat și ideea unirii lor într-o federală, acțiune rămasă numai în faza de proiect⁶. S-au format însă două federale, Federala Bistrița în 1921, a cooperativelor de consum și, în 1922, Federala „Andrei Mureșeanu” tot cu sediul în Bistrița, a cooperativelor de credit, ambele extinzându-și activitatea și grupând cooperativele existente și din zona Năsăudului⁷.

Implicat, alături de intelectualii năsăudeni, în activitatea cultural-națională derulată de către despărțământul Năsăud al „Astreii” în calitate de secretar al acestuia va organiza numeroase acțiuni culturale și va susține, consecvent, un număr important de prelegeri în localitățile Someșului Superior cu tematică social-economică dar și națională. Printre acțiunile întreprinse s-a înscris și acțiunea pentru realizarea unui bust în bronz a poetului George Coșbuc. Împreună

5 A.N.B.N. fond *Banca „Mercur”*, d.7, f.16.

6 Virgil Șotropa, Al. Ciplea, *„Năsăudul”*, 1924, p.46-47.

7 V. Dobrescu, Adam Onofreiu, *„La banque fédérale Andrei Mureșeanu de Bistrița entre 1922-1940 in Transilvanian Review”* vol XIX, n.1, 2010, p.82-83.

cu președintele despărțământului profesorul Ioan Pecurariu fac demersuri la oficialități, încă din 1913 spre a primi aprobările necesare, știindu-se că poetul încă în viață trăia de mulți ani în România și nu era agreat în Austro-Ungaria. Primind aprobările în aprilie 1914, aceștia, lansează un apel pentru adunarea fondurilor necesare către privați și instituțiile economice și culturale românești pentru a concretiza proiectul, instalarea bustului, prevăzându-se a se împlini în data de 28 august, când trebuia să înceapă lucrările Adunării generale a „Astrei” stabilite de conducerea centrală a se desfășura în Năsăud. Lui Emil Tișca i-a revenit sarcina de a angaja un sculptor dispus să execute lucrarea ținând cont și de resurse financiare relativ modeste colectate de inițiatori. Așa îl vedem corespondând încă din ianuarie 1914, cu tânărul sculptor ardelean Corneliu Medrea (n. 1888 Miercurea Sibiului – m. 1964 București), unul dintre artiștii de seamă ai României interbelice, viitor membru corespondent al Academiei Române și profesor universitar. Cu studii plastice la Școala de arte decorative de la Budapesta, perfecționate la Academia de Bellearte de la Paris și prin călătoriile de studiu la Dresda și Berlin până în 1912, C. Medrea primește și realizează de fapt prima sa lucrare sculptată la cererea Năsăudenilor, angajându-se să realizeze la timp „o operă de artă sculpturală și mai monumentală” pentru munca de numai 2.500 lei (1 leu = 0,95 coroane) (vezi Anexa 3). Nu excludem faptul că Emil Tișca să-l fi cunoscut pe C. Medrea în timpul studiilor de la Budapesta, cu prilejul întâlnirilor studenților români la Societatea „Petru Maior”, (amândoi având aceeași vârstă și urmând, se pare, în paralel pregătirea în domeniile care i-au consacrat), mai ales că Tișca, îndeplinind funcția de secretar al acestei societăți, avusese posibilitatea să-i cunoască pe mulți dintre studenții români afiliați acesteia. Așa ne explicăm și tonul amical al corespondenței dintre E. Tișca și C. Medrea și ușurința angajării acestuia cu remunerație modestă, chiar dacă sculptorul se afla la începutul strălucitei sale cariere. Izbucnirea războiului va amâna ceremonia oficială de instalare a bustului preconizată în aula Gimnaziului de la Năsăud, de altfel bustul definitivat de Medrea va fi predat familiei poetului la București, și abia în 1919, va fi adus la Năsăud și instalat provizoriu în sala Direcțiunii liceului⁸. Evenimentele ulterioare nepropice legate de reorganizarea administrației românești și, mai ales, catastrofala inundație din iunie 1922, au determinat amânarea instalării bustului până în vara anului 1925, de această dată în fața instituției școlare pe care o urmase și unde se remarcase prin primele

încercări poetice George Coșbuc⁹. În acele momente aniversare, Tișca era deja la Satu-Mare, iar organizatorii au omis, în mod regretabil, să-i amintească implicarea sa majoră la această acțiune.

Pentru contribuția sa în domeniul culturii, elitele culturale ale Năsăudului l-au ales președinte al „Casinei Române” (înființată în 1857) loc ocupat numai de cele mai elevate personalități ale zonei. De altfel, Tișca este recunoscut ca un energic susținător al vieții culturale năsăudene prin contribuțiile personale financiare dar și ca un activ și prolific autor de lucrări și articole de factură economică, socială și culturală publicate, în marea sa majoritate, în periodicele de succes ale epocii precum „Revista economică”, „Tribuna”, „Familia”, „Românul”, „Revista Bistriței”.

Emil Tișca se impune ca o personalitate extrem de activă și în viața publică, îndeosebi după 1918, când, după îndeplinirea funcției de comandant al Gărzii naționale, îl găsim, în mai toate proiectele de relansare economică și de modernizare a Năsăudului. Încă din 1920 într-o conferință publică va contura și enumera punctual obiectivele ce trebuiau să transforme așezarea, într-un viitor apropiat din starea de comună periferică în statutul de oraș și să-l apropie, după afirmațiile autorului, „cât de cât de aspectul unui târgușor mai regulat”¹⁰. Prezentând situația deplorabilă a așezării, care se mândrea cu vechimea și realizări istorice notabile, Emil Tișca considera că raportarea la împlinirile trecutului trebuie să se materializeze, în condițiile administrației românești din perioada postbelică, cu eforturi sporite și gândul la viitorul imediat, în fapte concrete, ce impuneau, cu stringență schimbări radicale în domeniul sistematizării localității, renașterii și amplificării activităților culturale, organizării și dezvoltării unor obiective economice industriale și comerciale specifice economiei urbane, toate menite să transforme Năsăudul într-un centru economic atractiv pentru localitățile rurale învecinate. De aceea considera că administrația primăriei trebuia să întreprindă măsuri de salubritate și igienizare, de construire a trotuarelor și regularizarea pâraielor, să adopte un sistem unitar de trasare a străzilor și de reglementare a construcțiilor, precum¹¹ și să introducă curentul electric în urma construcției unei

9 Manifestările organizate fiind detaliat prezentate în „Gazeta Bistriței” VI, nr.12, p.1-8 și în „Arhiva Someșană” nr.5 din 1926, p. 3 și passim, redactorul acesteia Vasile Bichiceanu, remarcând în articolul „Prinos”, în mod plastic, că în „două rânduri și-a pus veto nedreapta ursită în 1914 și în 1922” pentru a se instala bustul îndrăgitelui și popularului poet.

10 Conferința s-a publicat sub titlul „Năsăudul de azi și ce ar trebui să se facă pentru ridicarea lui?”, Bistrița 1921, 25p.

11 Ibidem, p.8-11

centrale hidroelectrice proprii. În plan economic, deoarece ocupația locuitorilor din Năsăud și localitățile învecinate era predominant agrară, se insista asupra practicării unei agriculturi raționale prin folosirea mașinilor și uneltelor moderne performante, diversificarea culturilor agrare, iar în zonele muntoase să fie încurajată creșterea animalelor de rasă. Impulsionarea acestor preocupări o vedea și prin înființarea unor ferme model agricole sau de creșterea vitelor, menite să ofere soiuri noi de plante sau de animale. Prelucrarea produselor agricole era întrevăzută prin înființarea de unități industriale de prelucrarea laptelui, de conservarea fructelor, prin asocierea producătorilor ca în țările europene cu economie agrară avansată. De asemenea, aprecia că se pot scoate mult mai multe beneficii prin modernizarea băilor de la Sângeorzul Român, care ar încuraja și practicarea turismului în zonă¹².

În domeniul comercial socotea că este necesară înfăptuirea cooperativelor de consum în fiecare localitate din ținutul Năsăudului, ele urmând să fie conduse și aprovizionate printr-o centrală cooperatistă. În paralel, pentru practicarea comerțului de către „bărbați mai îndemânatici”, insista să se realizeze instruirea minimă a acestora printr-un curs special organizat de profesorii de la Gimnaziul din Năsăud. În domeniul industrial aprecia că erau necesare întreprinderi pentru prelucrarea lânii și a lemnului până la stadiu de produse finite, precum și unități pentru materiale de construcții etc. În plan cultural prevedea construirea unei Case naționale multifuncționale cu fonduri adunate din contribuții personale dar și donate de bănci sau întreprinderi comerciale și industriale existente în zonă¹³.

O bună parte dintre obiectivele enumerate vor fi în atenția lui Emil Țișca în perioada imediat următoare în sensul sprijinirii propagandei și inițiativelor concrete de organizare a cooperativelor de consum rurale, în calitatea sa de director al băncii „Mercur”, oferindu-le nu numai sfaturile, ci și resursele financiare necesare funcționării lor. De asemenea, îl vom găsi angajat în proiectul de sistematizare a Năsăudului și de realizare a trotuarelor prin adresarea unui memoriu, menit să sensibilizeze reprezentanța comunală, de a aproba proiectele și de a începe lucrările în cauză, care prevedeau suplimentar aprovizionarea localității cu apă potabilă, regularizarea râurilor care traversau comuna (vezi Anexa 3). Banca „Mercur” va organiza în acest sens în noiembrie 1921 un concurs pentru aprobarea acestor proiecte, luând pe seama sa cheltuielile de premiere¹⁴.

12 Ibidem, p.6-20

13 Ibidem, p.21-24

14 A.N.B.N. fond *Primăria orașului Năsăud – administrativ*, d. 1/1922-1924, f.71.

În ianuarie 1922, primăria aproba demararea lucrărilor înscrise în proiectele aprobate, cu sumele adunate până la acea dată, însușindu-și propunerea lui Emil Tișca ca repartizarea cheltuielilor totale să fie suportate în proporție de 1/3 din fondurile comunale, 1/3 din fondurile băncii „Mercur” și 1/3 din contribuțiile proprietarilor de case și de intravilan¹⁵, urmând a se accesa suplimentar și un credit de la Guvernul României.

Din păcate, începuturile demarării acestui ambițios proiect au fost, la scurt timp, compromise de inundația catastrofală din 19 iunie 1922, care a umflat râurile ce urmau a fi regularizate (amintite de altfel de Emil Tișca ca posibile pericole pentru localitate încă în conferința sa din 1920), ce a distrus complet sau avariat grav 99 de case și 90 de edificii economice și a provocat moartea a 22 de persoane și rănirea multor altora¹⁶. Pentru ajutorarea sinistraților s-a organizat, în 23 iunie 1922, un Comitet special compus din 11 intelectuali, Emil Tișca, fiind vicepreședintele și casierul acestuia. Comitetul va lua măsuri pentru informarea opiniei publice, prin presa timpului, va lansa apeluri de strângere a unor colecte de bani și obiecte, va evalua pagubele, va cere sprijinul guvernului și va propune începerea lucrărilor de regularizare a Văii Caselor. Comitetul insista ca distribuirea ajutoarelor să se realizeze ordonat numai pe cale oficială. Încă din primele momente personalități politice de seamă au făcut donații apreciable, printre acestea numărându-se: primul ministru Ion I.C. Brătianu, generalii Arthur Văitoianu, Traian Moșoiu, Traian Mărdărescu, ministrul învățământului Constantin Angelescu și evident Emil Tișca și banca „Mercur”, aceasta donând în 1922 10.000¹⁷ de lei, și apoi, aceeași sumă în anul următor. Activitatea Comitetului a încetat în noiembrie 1922, când Tișca va preda situațiile contabile primăriei, care a preluat și continuat operațiunile de ajutorare.

Părăsirea Năsăudului și a postului de director al băncii „Mercur” de către Emil Tișca în iunie 1924, când probabil se discuta o posibilă fuzionare cu „Aurora”, realizată în fapt doar în 1925, a avut cu siguranță motivații suplimentare decât cele amintite de către acesta în autobiografie.

Prezența lui Emil Tișca, la Satu Mare ca fost năsăudean nu a fost singulară, deoarece se va întâlni cu personalități venite din zona Năsăudului, ce, la rândul lor, s-au remarcat în viața publică și cultural națională a localității, unii dintre ei viitori și apropiați colaboratori în acțiunile pe care le-au întreprins în această zonă, precum:

15 A.N.B.N. fond *Primăria orașului Năsăud – editare*, d.1 / 1922-1924, f. 1, 11 și passim

16 „*Gazeta Bistriței*” II, 12, p.1., A.N.B.N. Fond *Primăria orașului Năsăud – administrativ*, d. 1/1922-1924, f. 57 - 58.

17 A.N.B.N. fond *Primăria orașului Năsăud – administrativ*, d. 1/1922-1924, f. 46, 49, 70.

Ioan Mălăiu și Vasile Scurtu (primul având pentru o perioadă de timp funcția de primar și cel de-al doilea de viceprimar în epoca liberală dintre anii 1934-1937), la care se adaugă profesorul Octavian Ruleanu. Aceștia au editat ziarul sătmărean „Afirmarea” (1936-1939) la care a colaborat consecvent și Emil Tișca.

Perioada sătmăreană a lui Emil Tișca până în 1940 este marcată de înfăptuiri incontestabile, desigur în colaborare și cu sprijinul larg al membrilor elitelor românești din orașul și județul Satu Mare. Inițiativele și reușitele sale în plan economic, cultural, educațional și bisericesc, extrem de concludent conturate în autobiografie, l-au impus în numeroase funcții de conducere a unor organizații și instituții pe care cărora cu greutate o altă personalitate le-ar fi făcut față, pe lângă activitatea curentă de director al sucursalei „Băncii Românești”. Merită să facem, selectiv, doar o simplă enumerare a acestora pentru a dovedi puterea sa de cuprindere, volumul de muncă imens dar și prestigiul deosebit de care se bucura. Astfel, va fi ales ca președinte al: Camerei de Comerț și Industrie; Camerei de Muncă; Bursei de Mărfuri (pentru județele Sătmar, Maramureș și Sălaj); Sfatului Negustoresc din Satu Mare; Corpului Contabililor Experți; Consiliului Cercual pentru Asigurări Sociale; Comitetelor Școlare a Liceelor de Comerț și Fete din Satu Mare (la înființarea cărora a avut un rol precumpănitor) precum și a unor asociații și societăți culturale și sportive. Este ales prim epitrop al Catedralei Ortodoxe din Satu Mare, fiind, de altfel, unul din principalii ctitori ai acesteia (în 1940 autoritățile hortyste au încercat să o profaneze și apoi să o închidă prin trecerea sa în proprietatea statului maghiar). Asemenea acțiuni de anvergură națională au stârnit reacția autorităților ungare după Dictatul de la Viena, care l-au expulzat, deși prin acordul „de arbitraj” se prevedea ca instituțiile industriale și comerciale existente precum și administrația și funcționarii lor își puteau continua activitatea fără nici un fel de restricții.

Reîntors la Brașov, unde deținea o frumoasă avere, pensionat dar fără urmaș direct s-a gândit să-și scrie testamentul în 8 septembrie 1943 (vezi Anexa 4) prin care marea majoritate a bunurilor sale mobile și imobile, după moartea sa și a celei de a doua soții (Lya Bogotháy), trebuiau să constituie patrimoniul Fundației „Emil și Lya Tișca” sub patronajul Despărțământului Brașov al „Astreii” iar în cazul încetării activității acestuia sub administrarea Academiei Române. Scopul fundației, exprima dorința lui Tișca de a recompensa sprijinul financiar primit în anii studenției de la Fundația Gojdu și, asemenea marelui mecenat aromân, se gândea că din veniturile fundației sale să se acorde burse pentru copiii țăranilor săraci din zona Branului dornici să urmeze școli comerciale sau de meserii.

Fără a avea, până acum în această fază a investigației surse privind activitatea lui Emil Tișca după anul 1940, putem doar presupune, cunoscându-i firea deosebit de dinamică, că nu a rămas inactiv, ci probabil că a colaborat la periodicele editate în Brașov sau la acțiunile refugiaților grupați în Asociația „Ardealul de Nord”, organizată și condusă de cadrele didactice universitare ale Academiei de Înalte Studii Comerciale și Industriale refugiate la Brașov. Știm însă că Emil Tișca a murit, în 1965, la Satu Mare și a fost înmormântat în cimitirul de lângă gară, de aici concluzia firească, că după eliberarea Ardealului de Nord s-a reîntors, cu cea de-a doua soție, pentru a-și recupera bunurile din Satu Mare și probabil ca trimis de către conducătorii „Băncii Românești” pentru reorganizarea și reactivarea sucursalei sale din Satu Mare. Nu ne îndoim că după 1947 îi vor fi naționalizate bunurile din Brașov și chiar din Satu Mare, iar pentru activitatea sa politică în Partidul Liberal, ca și pentru cea național-culturală, va fi urmărit dacă nu chiar arestat de autoritățile regimului comunist. Este însă demn de semnalat că autobiografia și testamentul său în original au fost găsite în arhivele fondului Consiliului popular Satu-Mare și nu în fondurile Securității, de unde putem deduce că Emil Tișca însuși le-a predat autorităților în perioada de dinaintea emiterii actelor de naționalizare a averilor imobiliare din anii 1950-1952, în speranța că ele vor intra în patrimoniul celor două instituții naționale.

Prin ceea ce a realizat în domeniul profesional și mai ales în domeniul vieții publice, ca și prin actul testamentar, Emil Tișca își înscrie numele între personalitățile de seamă ale societății românești căreia și-a închinat întreaga sa activitate cu speranța, atât de plastic consemnată în ultimele rânduri ale testamentului, că bunul Dumnezeu va ajuta poporul român să depășească momentele extrem de dificile prin care trecea în acel timp și îl va sprijini spre deplina sa integritate națională pentru ca „să ajungă la o viață ideală și la o culme neatinsă de nici un neam, răsplătindu-l astfel de prea multele jertfe și suferințe îndurate în cursul atâtor veacuri” (vezi Anexa 5) ¹⁸

Anexa 1

Note autobiografice¹⁹

Sunt născut la 9 septembrie 1881, în comuna Șimon²⁰-Bran, județul Brașov (atunci județul Făgăraș²¹), fiul preotului ortodox român Gheorghe C. Tișca și al soției sale, Mariana, născută Enescu. Bunicul meu din partea tatei a fost preotul ortodox Constantin Tișca, căsătorit cu Casandra, născută Moșoiu, iar din partea mamei a fost Iosif Enescu, căsătorit cu Stana, născută Pușcariu, sora d-lui. Ioan Cavaler de Pușcariu, fost judecător de casație la Budapesta.

Primele clase ale școlii primare le-am făcut în comuna Moeciul de Sus, domiciliul părinților mei, iar clasele III și IV primară, în centrul Branului. De aici am trecut la Școala rurală din Brașov, iar după absolvirea celor 4 clase reale, am urmat Școala Superioară de Comerț din Brașov, unde în primăvara anului 1899 am luat bacalaureatul, iar în toamna aceluiași an, m-am înscris la Academia Orientală de Comerț din Budapesta, pe care am terminat-o cu succes bun, primind și diploma de absolvent (licențiat) al acestei academii.

În timpul cât am studiat la Budapesta am fost ales de secretar al Societății Academice Studențești „Petru Maior”, unde am dezvoltat o frumoasă activitate pentru consolidarea ei.

Atât pentru studiile mele de la Școala Superioară de Comerț, cât și pentru continuarea studiilor la Academia Orientală de la Budapesta am beneficiat de o bursă de la Fundațiunea Gozdu din Budapesta, care ajutor mi-a oferit posibilitatea de a-mi putea continua studiile. Veșnic recunoscător voi fi acestui ajutor, care m-a ajutat să devin om și gândul meu neclintit este de a răsplăti în același fel această faptă bună, printr-una asemuitoare, lăsându-mi și eu averea mea mobilă pentru aceleași scopuri de ajutorare a copiilor săraci și merituoși.

După absolvirea Academiei Orientale, mi-am făcut stagiul militar la Regimentul 31 Infanterie austriac, iar după esoperarea acestui an, la data de 1

19 A.N.B.N., fond *Banca „Mercur”*, d. 11a, f. 1-18.

20 Subordonată orașului Brașov; Coriolan Suci, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, II, O-Z, Ed. Academiei Republicii Populare Române, București, 1968, p. 173. Azi, localitate componentă a comunei Bran, județul Brașov.

21 Corect, Brassómegeye=Comitatul Brașov; Az 1876. évi törvények gyűjteménye, Budapest, 1908, p. 461.

octombrie 1902 am intrat practicant la banca „Albina” din Sibiu, iar de aici, după un stagiul de 2 ani, am fost angajat ca funcționar la banca Grănicerul în Dobra, de unde în toamna anului 1904, în urma unui concurs publicat, am fost angajat de șef-contabil al băncii „Mercur” din Năsăud.

Activitatea mea la Năsăud

Stabilit în Năsăud, am luat parte activă atât pentru dezvoltarea instituției la care am fost angajat, cât și în viața națională, culturală și economică a județului Bistrița-Năsăud²².

În anul 1905 m-am căsătorit cu Iulia Mureșianu, fiica medicului veterinar Mureșianu din Năsăud, cu care am trăit timp de 20 de ani, dar mai târziu părăsindu-mă, am fost nevoit a divorța.

Timp de 11 ani am fost secretarul județean al societății culturale ASTRA, secția Năsăud²³, în care calitate am ținut, împreună cu profesorii de la Liceul „Gheorghe Coșbuc” din Năsăud ani de-a rândul, prelegeri populare, conferințe, am aranjat diferite festivități artistice, contribuind și la înființarea corului năsăudean. Tot în această calitate, împreună cu președintele de atunci al ASTREI, profesorul Pecuariu, am început o campanie pentru strângerea de fonduri în scopul ridicării unui bust poetului țărânimii, Gheorghe Coșbuc²⁴, fiul al acestui ținut, bust care după plecarea mea s-a și inaugurat²⁵.

Mai târziu am fost ales de președinte al Casinei Române²⁶ din Năsăud, contribuind și aici la întărirea spiritului național românesc.

Pentru dezrobirea țărânimii someșene de sub jugul împilator economic al străinilor, am muncit mult pentru deschiderea în fiecare sat grăniceresc a câte unei cooperative de consum și valorizare, înființând astfel în aproape toate satele someșene 16 cooperative, care sub controlul meu direct și la îndemnul meu,

22 În perioada activității la Năsăud, se numea comitatul Bistrița-Năsăud; vezi Ioan Bâca; Adrian Onofreiu, *Evoluția administrativ-teritorială a județului Bistrița-Năsăud*, în „Revista Bistriței”, Bistrița, XX, 2006, p. 340-371.

23 Este vorba de fapt despre Despărțământul Năsăud al ASTRA; pentru istoricul acestuia vezi Adrian Onofreiu, *Nestor Șimon-manuscrite inedite*, în „Arhiva Someșană”, seria III, Năsăud, III, 2004, pp 477-493.

24 Vezi apelul și demersurile pentru ridicarea bustului la Serviciul județean Bistrița-Năsăud al Arhivelor Naționale, fond *ASTRA-Despărțământul Năsăud*, d. 131, 132, 135/1914. Corespondența dintre Emil Tișca și sculptorul Cornel Medrea, în *Ibidem*, d. 136/1914.

25 Vezi numărul festiv dedicat acestui eveniment din „Arhiva Someșană”, nr. 5/1926.

26 Istoricul la Adrian Onofreiu, *Nestor Șimon-manuscrite inedite*....pp 470-477.

s-au consolidat și au progresat, ajutând țărâtimea exploatată să-și poată procura în condiții avantajoase articoli de primă necesitate.

La izbucnirea primului război mondial am fost concentrat imediat la început (1 august 1914) în batalionul 2 al Regimentului 32 honvezi la Bistrița, cu rangul de atunci de sublocotenent. Am luat parte activă la prima și a doua ofensivă contra Serbiei, precum și la ocuparea Serbiei și a Albaniei, până la data de 2 decembrie 1918, când am fost desconcentrat.

În timpul acestui război, fiind tot timpul de 4 ani la front ca ofițer combatant, am fost decorat cu „Signum laudis” cu săbiile, „Karl Truppen-Kreutz” și în fine, cu „Crucea de cavalerie a ordinului Francisc Iosif I” cu săbiile.

La înapoierea de la front, găsind în regiunea Năsăudului anarhie, și lumea frământată de idei republicane, am completat „Garda Națională” deja înființată, dar dezorganizată, cu soldați credincioși de sub comanda mea, bine disciplinați și am căutat să readuc ordinea și disciplina și siguranța publică în toate sufletele surescitate, lucrând mult mai cu seamă pentru apărarea bunurilor locuitorilor pașnici și pentru introducerea ordinii și a disciplinei față de autoritățile românești nou înființate, în această calitate, de președinte și comandant al „Gărzii Naționale”²⁷. Pentru serviciile aduse neamului în această calitate am fost decorat mai târziu cu ordinul „Ferdinand I” cu spade și panglică²⁸.

După trecerea acestui scurt interval de tranziție și după intrarea armatei române în județul Năsăud, am trecut în cadrul armatei române, cu același grad de căpitan, fiind numit de șef al postului de cenzură și de comandant al Pieței Bistrița.

În armata română am servit întreg anul 1919. Adică până la 28 decembrie 1919.

Ieșit din cadrele armatei române și reînapoiat la vechiul meu post, am fost ales de director executiv al acestei bănci, continuându-mi activitatea mea bancară și extrabancară, prin organizarea din nou a teritoriului grăniceresc, după împrejurările noi schimbate, contribuind și la libera dezvoltare a vieții culturale românești, până acum atât de încătușată.

27 Vezi pe larg evenimentele din decembrie 1918 și începutul anului 1919 la Salvan Andreea, „Pavel Tofan. Memorii din 1918”, în *Bistrița. 90 de ani de la Marea Unire*, Ed. Barna's, Bistrița, 2008, pp. 69-109; Adrian Onofreiu, „O lume în schimbare”, în *Ibidem*, pp. 38-68; Ioan Seni, *Năsăudenii și Marea Unire*, Ed. Napoca-Star, Cluj-Napoca, 2008. Apoi, documente păstrate la A.N.B.-N., colecția *Iulian Marțian*, d. 6; fond *Dumitru Nacu*, d. 15; Victor Moldovan, *Memorii*, vol. I, mss.

28 Cerera de a fi propus pentru decorare, datată Satu Mare, 15 februarie 1940 și adresată Primăriei Năsăud, în A.N.B.-N., fond *Prefectura județului Năsăud*, d. 74/1940, f. 12.

În tot timpul de 20 de ani, cât am stat la Năsăud, am activat și pe teren literar, colaborând la „Revista Economică” de la Sibiu, la „Tribuna”, „Tribuna Poporului”, „Românul”, „Familia” și la foaia locală „Gazeta Bistriței”, cu articole de specialitate, schițe, nuvele, apoi, diverse traduceri, din care scrieri unele s-au publicat și în volume, așa spre exemplu :

1. *O excursiune în Constantinopol*, publicată în volum²⁹;

2. *Trandafirii Sfântului Dumitru*, roman din viața românilor rodneni, scris de I.I. Csernely și tradus de mine;

3. *Bancherul din provincie*, scriere economică, tradusă după George Rac și publicată în volum;

4. *Năsăudul de azi și ce ar trebui făcut pentru dezvoltarea lui*³⁰.

Ani de-a rândul am colaborat și la redactarea „Calendarului funcționarilor de bancă români”.

Pe teren bisericesc, împreună cu protopopul de atunci Gregoriu Pletos am făcut primele proiecte și pregătiri pentru edificarea unei biserici ortodoxe în Năsăud, pornind cu multă însuflețire la începerea strângerii de fonduri.

De asemenea, tot la inițiativa mea și cu contribuția efectivă a băncii de sub conducerea mea, s-au făcut primii pași pentru asfaltarea Năsăudului.

Pentru serviciile economice și culturale aduse acestei regiuni am fost decorat cu „Coroana României” în grad de ofițer.

Activitatea mea la Satu-Mare

În anul 1924, fuzionând banca „Mercur” cu banca „Aurora” din Năsăud, am intrat în serviciul „Băncii Românești” care după un stagiu de 6 luni la sucursala ei din Brașov, m-a numit de sub-director al sucursalei Satu-Mare, iar mai târziu am fost numit de director al acestei sucursale, în care calitate am rămas aci până la finea anului 1940, când fiind expulzat din Satu-Mare de unguri, am trecut la pensie, întrucât împlinisem vârsta de 60 de ani.

Pe lângă serviciile aduse băncii, prin consolidarea ei, în timpul celor 16 ani ce i-am servit aici, am mai dezvoltat paralel și o bogată activitate extrabancară pe teren cultural, școlar, bisericesc, mai cu seamă însă pe terenul economico-național.

29 În serial, în „Revista Bistriței”, Bistrița, anul III, nr.12-18; 20-21; 25-28/1907.

30 Corect, *Năsăudul de azi și ce ar trebui să se facă pentru ridicarea lui*, 1921, Tip. G. Matheiu, Bistrița (conferință ținută în Năsăud la 24 aprilie 1920).

Activitatea culturală, patriotică, școlară și bisericească

1. Am înființat cu câțiva prieteni, „Asociația foștilor luptători români, al cărui președinte am fost ales, contribuind și la redactarea primului ziar românesc al acelei organizații, „România de nord”.

2. Am consolidat situația corului „Vasile Lucaciu”, fiind timp îndelungat președintele acestei reuniuni. Tot în cadrul acestei reuniuni, am înființat și conservatorul de muzică „Vasile Lucaciu”, fiind de asemenea ales și președintele acestui conservator.

3. Am lucrat pentru strângerea rândurilor ofițerilor de rezervă din regiunea Satu-Mare, fiind ales de președinte al acestei reuniuni.

4. Am activat mult pentru coordonarea activității diferitelor societăți culturale și patriotice și de binefacere, înființând „Uniunea societăților culturale și patriotice din județul Satu-Mare”, al cărei secretar general am fost ales.

5. Am lucrat împreună cu d-l. prefect de atunci, colonelul Simeon Coman, pentru înființarea, strângerea fondurilor și dotarea cu mobilierul corespunzător a „Casinei militaro-civile din Satu-Mare”, al cărei secretar general am fost ales.

Activitatea mea pe tărâmul bisericesc

În tot timpul cât am stat la Satu-Mare am sprijinit din toate puterile mele biserica mea ortodoxă din Satu-Mare, fiind ales de prim episcop al ei, iar mai târziu, de membru în marele Consiliu Central Bisericesc din București și în Colegiul Electoral pentru alegerea episcopilor și arhimandriților mitropoliți, participând astfel la alegerea alor 16 episcopi și mitropoliți.

Simțind lipsa mare a unei biserici catedrale ortodoxe în Satu-Mare, împreună cu harnicul preot ortodox al Sătmăruului, protopopul Ioan Rujdea, am întocmit împreună planul de lucru, atât pentru strângerea fondurilor, cât și pentru efectuarea planurilor, îngrijind mai întâi pentru exoperarea de la primărie a unui teren corespunzător acestei opere monumentale.

După multe alergări și străduințe, am ajuns să ne vedem înfăptuit idealul nostru cel mai arzător, o monumentală operă a arhitecturii, mulțumită planurilor arhitectului bucureșetan Liteanu, care așezată în cel mai frumos loc, face fala și mândria orașului.

Pentru clădirea acestei monumentale opere, pe lângă munca depusă în pregătirea planurilor și a lucrărilor de edificare și controlul lor, precum și adunarea fondurilor necesare, am contribuit și personal cu o foarte importantă sumă de lei

500.000 (valoarea unei frumoase case), precum și cu un candelabru, demn de splendidul edificiu.

În același timp am pregătit cu arhitectul Smigelschi și planurile pentru edificarea bisericii ortodoxe române din comuna mea natală Moeciul de Sus, dar deși fondurile erau aproape complet adunate, și lucrările se puteau ușor și imediat începe și înfăptui, s-a decis mutarea bisericii în vale, amânându-se la calendele grecești începerea lucrărilor. Ca o pedeapsă s-a arătat Maica Domnului, contra micimei de suflet a acestor răzvrățiți, trimițând un potop care a spălat întreg materialul de lemn adunat, lăsând satul pentru totdeauna fără biserică.

Deodată cu clădirea catedralei ortodoxe s-au pus bazele unui cor al acestei catedrale, compus din funcționari de la C.F.R, al cărui președinte am fost ales.

Activitatea școlară

Ca membru în comitetul școlar județean, am contribuit și eu, împreună cu ceilalți membrii, la clădirea alor 26 școli frumoase noi (cea mai bogată activitate a acestui comitet) precum și la repararea și completarea altor 15 școli primare.

Între timp, am primit din partea Ministerului Educației Naționale delegația de cenzor la următoarele licee din Satu-Mare:

1. La liceul Industrial de Băieți (Școala de Arte și Meserii);
2. La liceul Industrial de Fete (Școala Profesională);
3. La liceul de fete „Doamna Stanca”.

Am mai fost președintele comitetului școlar al liceului comercial de Băieți și al liceului Comercial de Fete, acesta din urmă fiind înființat chiar de mine, și cu sprijinul material al Camerei de Comerț din Satu-Mare, al cărui președinte eram.

În anul 1925/1926 fiind lipsă de profesori la Școala Superioară de Băieți din Satu-Mare, am funcționat ca profesor de corespondență comercială la această școală.

Am fost câțiva ani și președinte de onoare al Societății Meseriașilor Români din Satu-Mare, precum și al Cercului Cultural C.F.R din Satu-Mare.

Activitatea economică, financiară și comercială

De sine înțeles că, cea mai bogată activitate am dezvoltat-o pe teren economic, financiar și comercial.

Am lucrat ani întregi pentru deschiderea unei Camere de Industrie și Comerț independentă în Satu-Mare, fiind ales de președinte al acestei camere.

În tot timpul de 10 ani cât am prezidat această cameră, până la cedarea

forțată a acestui teritoriu, am dezvoltat o largă activitate în scopul organizării și îndrumării comerțului, convingând publicul mare de rolul și importanța acestei camere.

Folosind fiecare împrejurare favorabilă, am făcut tot ce omenește a fost posibil, pentru înființarea de noi instituții comerciale, sprijinind cu toată vigoarea pe cele mai vechi.

Astfel s-a lucrat mult pentru înființarea unui abator de export, cât și pentru continuarea șoselei principale de la Cluj, care prin Satu-Mare urma să lege vecina noastră Cehoslovacia de interesele noastre.

Tot la inițiativa mea s-au înființat și clădit și aeroportul din Satu-Mare.

S-a dat un foarte larg sprijin moral și material celor 2 licee comerciale din Satu-Mare, de băieți și de fete.

Cea mai bogată activitate a acestei camere a fost între anii 1935 și 1939, după recunoașterea ei de cameră independentă, culminând în:

- a) Înființarea Sindicatului exportatorilor de vite;
- b) Înființarea Bursei de Mărfuri;
- c) Consolidarea Sfatului Negustoresc;
- d) Înființarea liceului Comercial de Fete;
- e) Aranjarea expozițiilor-târguri de mostre;
- f) Congresul general al comercianților din Ardeal;
- g) Ședința jubiliară a Camerei de Comerț de la 28. 12., pentru sărbătorirea

alor 10 ani de existență și muncă.

Bursa de mărfuri

Pentru încheierea rândurilor, naționalizarea comerțului și sprijinirea intereselor comercianților și industriașilor, ca un bun cunoscător al rolului ce-l au bursele de mărfuri, prin concentrarea la un loc a tuturor cererilor și ofertelor, în special la cereale și oleaginoase, în anul 1936 am pus bazele Bursei de Mărfuri din Satu-Mare, fiind ales de primul ei președinte, reușindu-mi a grupa în jurul ei toate elementele de muncă creatoare din județele Satu-Mare, Sălaj și Maramureș, dând astfel o nouă pulsație, o nouă viață creatoare comerțului și industriei din această regiune.

În anul 1937 am instituit pe lângă această bursă un serviciu de laborator,

pentru analizarea și dozarea apei la porumb.

Am pus bazele Camerei de Arbitraj, care a soluționat nenumărate cereri.

Am mai dîpsus și obținut redactarea unui buletin oficial pe lângă bursă și am înaintat mai multe memorii către Ministerul Economiei Naționale și direct comisiunilor speciale, sugerând anumite modificări și adaptări, ce ar fi trebuit luate în considerare la întocmirea noii legi a burselor, și din care multe din aceste propuneri au fost utilizate la întocmirea acestor legi.

Sfatul negustoresc

În primăvara anului 1935, adunarea generală a Sfatului Negustoresc din Satu-Mare m-a ales cu unanimitate de președinte al său, pentru a putea netezi multele asperități dintre comercianții locali și a putea închea într-un mănunchi toți comercianții cu aspirații atât de opuse, care paralizau orice acțiune binevoitoare și sănătoasă.

Din cauza prea multor ocupații, fiind nevoit a renunța la această cinste, am fost ales cu unanimitate de președinte de onoare pe viață al acestui sfat.

Corpul contabililor experți și autorizați, Secția Satu-Mare

În adunarea generală a corpului contabililor experți și autorizați-Secția Satu-Mare din anul 1936 am fost ales de președinte al acestui corp, rămânând în această calitate până la expulzarea mea din Satu-Mare.

Aici am organizat Casa de Depuneri și Împrumut a corpului și am intervenit la toate instituțiile publice din Satu-Mare și județ, ca în toate verificările contabile, expertizele și noile plasări ce mai fac, să fie preferați în primul rând membrii acestui corp.

De asemenea, am organizat o serie de conferințe de specialitate, pentru punerea la curent a contabililor cu noile legiuri și metode.

Camera de Muncă

În adunarea generală de constituire din 7 mai 1937 a acestei camere, am fost ales cu unanimitate de primul ei președinte general.

Întrucât însă alegerea aceasta a fost condiționată din partea mea de anumite postulate în favoarea blocului românesc, care însă nu au fost respectate de către blocul minorităților, încă în cursul aceluiași an, mi-am înaintat demisia irevocabilă, retrăgându-mă de la conducerea ei.

Casa Cercuală a Asigurărilor Sociale

Ca membru în consiliul de administrație al Casei Asigurărilor Sociale din Satu-Mare, am fost ales în prima sa ședință, cu unanimitate de președinte al acestei case, la data de 23.11.1934.

În această calitate am înaintat mai multe memorii către Ministerul Sănătății și Ocrotirilor Sociale, în care arătam nevoile acestui bogat ținut industrial, cerând clădirea unui palat al Asigurărilor la Satu-Mare, pentru adăpostirea Casei Cercuale, precum și un spital, în centrul muncitorimii, la Baia-Mare, iar ca rezultat al acestei intervenții, s-a prevăzut în bugetul exercițiului 1935/1936 suma necesară pentru clădirea spitalului de la Baia-Mare, care s-a și făcut, iar din bugetul anului 1936/1937 s-a prevăzut și pentru palatul Casei Cercuale o sumă de 7.000.000, făcându-se și planurile corespunzătoare edificării acestui palat.

Clădiera însă nu s-a făcut din cauza împrejurărilor schimbate internaționale.

Cu anul 1935 am fost numit de membru în adunarea generală a Casei Centrale a Asigurărilor Sociale.

Pentru serviciile aduse neamului pe terenul comercial și industrial am fost decorat cu medalia „Meritul Comercial” clasa a I-a, iar pentru serviciile aduse pe teren cultural, bisericesc și școlar, am fost decorat cu medalia „Meritul Cultural” clasa a I-a.

Ruperea mea din mediul de activitate bogată de până acum și expulzarea mea din teritoriul vremelnic cedat, m-au silit a întrerupe ori și ce activitate, mediul nou în care ajunseseși, dar mai cu seamă împrejurările schimbate ce s-au succedat, nedându-mi nici o posibilitate de a mai activa, poate pentru timp mai scurt, sau poate, pentru totdeauna.

Brașov, la 8 septembrie 1944.

ss. Emil Tișca

Anexa 2

I. *Bust Coșbuc.*

1. Scrisoarea ASTRA-Despărțământul Năsăud către Comitetul Central Sibiu, din 12 ianuarie 1914³¹.

„Comitetul despărțământului Năsăud al „Asociațiunii”, în coîntelgere cu corpul profesoral și cu alți inteligenți de aici au hotărât ca programul serbărilor ce se vor aranja din prilejul adunării generale a „Asociațiunii” din vara aceasta de la Năsăud să-l mai îmbogățească cu încă un punct, care ar contribui în foarte mare măsură la înălțarea acestor sărbători rare.

Acest punct ar fi „inaugurarea bustului poetului George Coșbuc”, ca un deosebit omagiu al acestui ținut adus celui mai mare fiu al său.

Spre atingerea acestui scop am și întreprins pașii de lipsă pentru începerea unei colecte, iar pe de altă parte, ne-am pus în legătură cu sculptorul Medrea, care de prezent e în Brașov și care a primit autorizația de la ilustrul poet pentru începerea lucrărilor.

În numele Comitetului despărțământului Năsăud, cu toată stima,

Secretar,
Emil Tișca

Președinte,
Ioan Pecurariu.

2. Scrisoarea sculptorului Cornel Medrea adresată lui Emil Tișca în care comunică detaliile tehnice și intenția de a realiza și dezveli bustul poetului George Coșbuc în data de 28 august 1914, cu ocazia desfășurării Adunării Generale a ASTREI la Năsăud.

București, 1914, aprilie 9³².

Mult stimate D-le. Tișca !

Pe sărbători am fost dus și din cauza aceasta nu v-am putut răspunde imediat. Coșbuc e dus probabil acum pe la Năsăud, dar după înțelegerea noastră, săptămâna viitoare se întoarce și atunci momentan începem bustul. Timp avem destul a lucra în liniștea cea mai mare și în care timp s-ar putea face o operă de artă în sculptură și mai

31 A.N.B.N., Fond *ASTRA-Despărțământul Năsăud* d. 135/1914, f. 1;

32 A.N.B.N., Fond *ASTRA-Despărțământul Năsăud*, d. 136/1914, f. 5-6.

monumentală.

Așadar, dragă D-le. Tișca, te asigur că bustul, *pe adunarea generală a Asociațiunii din 28 august stil nou va fi la Năsăud* (s.a.) și la serbările astea, la dezvelire vin și eu cu siguranță. Ar fi foarte trist pentru un sculptor dacă i-ar trebui trei luni de zile a executa un bust. Căci pentru a executa un bust sau altă operă, adevăr și timp, dar lucru principal este talentul, arta. Cred că și publicul va înțelege.

Desenul pentru pedestal aci îl trimit, e simplu și impozant, alt serviciu nu are, *numai să alegeți un material bun, să poată concura la sute de ani, cu bustul împreună* (s.n.). Te rog dragă domnule Tișca, după desenul meu să vă țineți și în care se găsesc toate notele, așa că un pietrar poate să înceapă munca, care apoi. Dar precum îmi scrii d-ta, că costă 700 lei, e imposibil, mai mult ca 400 de lei nu poate să fie, după desenul meu. Nu de aia l-am desenat așa simplu, dar intenționat să fie acțiunea la bust. Pentru sculptarea slovelor, vă mai trimit la timp un desen, după care pietrarul să le facă, și vor fi și aurite.

Așadar, din 3 bucăți va veni pedestalul, căci din una ar costa firește, mai mult. Bucata din jos în mărimea 120, 120, 45 cm., pe asta vine bucata din mijloc, 90, 54, 40 cm și în urmă, cea deasupra, cu mărimea 20, 20, 46 cm.

Așadar din profil exact așa e pedestalul ca din anfas³³ și notele care sunt însemnate în anfas, ele se înțeleg și în profil.

Acum înainte nu-mi trebuie parale, numai te rog dragă domnule Tișca, la transportare să-mi trimiți 500 de lei, de care oi avea de lipsă și ceilalți 2.000 de lei mi-i dați personal, când primiți bustul.

Cu multă dragoste, te salută, C. Medrea.

Anexa 3

[Memoriul lui Emil Tișca către Primăria Năsăud în chestiunea trotuarelor și regularizării Văii Caselor]

Onorată Reprezentanță³⁴ !

Este îndeobște cunoscută situația deplorabilă în care se află comuna noastră Năsăud, care deși veacuri de-a rândul a fost ca și un far luminos al răspândirii luminii și științei de carte în tot cuprinsul României Mari, ocupând în urma acestui mare rol istoric cultural, unul din cele mai de frunte locuri și, deși s-a bucurat tot timpul de un renume atât de bun, cu toate acestea, în urma proverbialei neglijențe-un fel de lasă-mă să te las românesc ce ne caracterizează-a conducătorilor de până acum ai acestui orașel, precum și în urma neînțelegerii și lipsei de putere de apreciere a rolului ce i s-ar cuveni acestui atât de vechi focar de cultură românească, nu numai că nu s-a făcut nimic nou până acum pentru ridicarea lui, ci și puținele instituțiuni și lucruri bune de până acum, au fost lăsate să se ruineze și prăpădească. Atât de înapoiat, de slab organizat și de neîngrijit și de lăsat în plata Domnului Ceresc ca și acum, nu a fost însă Năsăudului niciodată.

Crezând că este o datorie mare a unui fieșecăruia dintre noi, cetățenii care formăm acest orașel, ca să punem cu toții umăr la umăr și să dăm tot obolul nostru pentru ca baremi acum, când vedem o bunăvoință oareșicare și din partea primăriei actuale, să facem tot ceea ce este cu putință, ca să-i dăm o altă înfățișare, să-l scoatem, baremi în parte, din tinăria³⁵ și apăria în care este înglodat și, să se vadă baremi câtuși de cât influența binefăcătoare a unei îngrijitoare și harnice mâini omenești, îmi iau voie a veni înaintea Onoratei Reprezentanțe Comunale cu următoarele propuneri :

I. Să se înceapă încă din primăvara anului curent la facerea trotuarelor.

În privința aceasta, din propria inițiativă, consultând oameni pricepători, după îndelungate cercetări, consfătuiri și planuri, am ajuns la următoarele rezultate : din material de trass de la fabrica de trass din Dej, amestecat cu ciment, ar costa metrul pătrat de trotuar cam 50 lei. Dacă am face trotuarul începând de la domnul

34 A.N.B.N., Fond *Primăria orașului Năsăud*-edilitare, d. 1/1922-1924, f. 12.

35 Tină = noroi.

Haliță și până la Podul Vicarului pe o parte, iar de acolo, pe lângă biserica greco-catolică, până la pretură și de la pretură la poștă, precum și pe ulița trenului, ar costa acest trotuar, după calculele de mai sus, cam 240.000 lei, care sumă s-ar putea repartiza în felul următor : banca Mercur ar contribui din fondul său designat anume pentru facerea trotuarelor, cu 1/3 parte, adică 80.000 lei, 1/3 parte i-ar plăti comuna din fondul ce este a se face pentru trotuare și regularea Năsăudului și restul de 1/3 s-ar acoperi, parte, din cotizațiile proprietarilor, parte, din o cotizație fixă ce s-ar pune pe toți locuitorii Năsăudului. În cazul în care comuna ar accepta această propunere a mea, să mi se comunice mie în scris această hotărâre obligatorie a reprezentanței, pentru ca imediat să pot face pașii de lipsă pentru comandarea materialului trebuincios, fiind în perspectivă înspre primăvară, urcarea prețului tuturor materiilor necesare acestei lucrări.

II. Tot în legătură cu trotuarele și regularea Năsăudului e nevoie ca reprezentanța să designeze din venitele regulate ale comunei o anumită sumă, an de an, pentru trotuare și regularea și înfrumusețarea Năsăudului. Cel mai potrivit lucru ar fi, ca întregul venit rezultat din licitarea târgului de vite, atât cel de mai înainte, cât și cel din ultima licitare, să se designeze de reprezentanță special numai pentru scopurile de mai sus și de această sumă comuna, pentru alte scopuri, să nu se poată atinge.

III. Tot în primăvara aceasta să ia primăria pașii de lipsă, baremi în centru orașului să curățească Valea Caselor, precum și toate șanțurile. Înțeleg o curățire mai radicală și după plan.

IV. Să se facă plantația întregului teritoriu pe unde curge Valea Caselor, iar pentru ca plantația aceasta să nu fie făcută în zadar, ca de atâtea ori până acum, să se decreteze acel ținut de arător și să fie oprit pentru mai mulți ani pășunatul vitelor și în special, al caprelor în locurile de plantație și împrejurimi.

V. Atât pentru efeptuirea acestei plantații, cât și pentru plantarea străzilor Năsăudului cu arbori să se pună primăria chiar de acum în legătură cu ocolul silvic de aici sau Regiunea Silvică din Bistrița, ca aceasta să ne pună la dispoziție arborii trebuincioși pentru plantație. Plantația Năsăudului, ca și a Văii Caselor, să se efeptuiască neîntârziat, încă în primăvara anului acesta. Începutul se va face cu plantarea străzii Gării.

VI. Să se îndrume primăria ca, în coînțelegere cu intelectualii mai cu

tragere de inimă din Năsăud, să redacteze un regulament pentru păstrarea ordinii și curățeniei, cu sancțiuni cât se poate de drastice față de aceea, care nu se vor conforma acestor ordine.

VII. Folosind momentul potrivit politic de acum, să căutăm a repara greșeala făcută sub guvernul Averescu, nemaivând acum oameni potrivnici intereselor dezvoltării Năsăudului, și poate chiar fervenți apărători ai acestei dezvoltări și adevărați admiratori ai trecutului bogat și demn al acestei comune, să se proclame Năsăudul de comună urbană (oraș), cerându-se de la noul guvern tot sprijinul pentru decretarea Năsăudului de comună urbană, precum și sprijin material pentru dezvoltarea lui.

Onorată Reprezentanță ! Acestea ar fi deocamdată cele mai urgente măsuri ce ar trebui reprezentanța și primăria comunală să le ia în vederea regulării și ridicării treptate a Năsăudului la situația ce i s-ar cuveni în urma frumosului rol istoric-cultural ce l-a avut în tot timpul trecut. În special, rog Onorata Reprezentanță ca fiind și așa timpul destul de înaintat, să binevoiască încă în ședința de azi a aduce o hotărâre definitivă în ce privește propunerea mea referitoare la facerea trotuarelor, pentru ca în decursul verii acesteia, să o și putem duce la îndeplinire. Tot asemenea, rog a se aduce hotărâre și asupra cotei comunale și particulare pentru adunarea sumei trebuincioase ridicării trotuarului, pentru ca subsemnatul să poată avea timpul recerut pentru facerea tuturor lucrărilor pregătitoare, a planurilor, preliminarilor de speze, precum și a comandării materialului și angajării lucrătorilor și cărăușilor.

În speranța că Reprezentanța, condusă de aceleași gânduri bune pentru ridicarea Năsăudului, va ști aprecia intențiile mele bune și pornite din cel mai curat dezinteresat gând, de a ajuta cu cât de puțin la ridicarea și regularea Năsăudului și astfel, va da ascultare rugării mele, sprijinind-o cu toate puterile și mijloacele de care dispune, pentru a putea trece o dată de la vorbărie multă la fapte, semnez,

Năsăud, la 20 ianuarie 1920, cu toată, stima, Emil Tișca.

Onor Reprezentanță Comunală, Loco.

Anexa 4

Testamentul meu³⁶

Subsemnatul Emil Tișca, director de bancă în pensiuine, domiciliat în Brașov, str. Mareșal Prezan, nr. 55, refugiat de la Satu-Mare, aflându-mă în depline puteri și în depline facultăți mintale, în lipsa unui moștenitor direct și având în vedere împrejurarea, că situația mea socială și materială de azi, am să o mulțumesc în prima linie bursei primite de la fundațiunea Gojdu, de comun acord cu soția mea, născută Lya (Lenuța) de Bagotháy, las pentru cazul de moarte următoarele

Dispozițiuni testamentare

Averea mea imobilă se compune din următoarele realități :

I. O casă nouă, modernă din cărămidă și beton armat, acoperită cu tablă, situată în Brașov, str. Mareșal Prezan, nr. 55, cuprinsă în C.F. Brașov sub Nr. 14.720, A+1, N-rii. topografici 5.805/2/8, 5.806/8, cu 3 etaje și compusă din 7 apartamente și o cameră pentru portar, din care însă unul, și anume, apartamentul Nr. 4, locuit azi de familia D-lui. maior Scârneci, formează proprietatea exclusivă a fratelui meu, inginer inspector general silvic Gheorghe Sextil Tișca, urmând ca ori când, la cerere, să fie întăbulat pe numele său, toate celelalte apartamente fiind proprietatea mea exclusivă. Asupra acestui imobil grevează o datorie ipotecară până la concurența sumei de lei 400.000 (patrusutemii lei) în favoarea băncii „Albina”, sucursala Brașov. Prețul de cost al acestui imobil a fost de lei 300.000 (treisutemii lei).

II. O casă mai veche cu un etaj în strada Regina Maria, Nr. 30, cu 5 apartamente din cărămidă, piatră și beton, acoperită cu țigle, cumpărată în anul 1941 de la D-l. avocat Dr. Hazmath Zoltan, cuprinsă în CF. Nr. 9.071 din Brașov, A+1, Nr. topp. 5.284, asupra căreia grevează o ipotecă de lei 500.000 (cincisutemii lei) tot în favoarea băncii „Albina”, sucursala Brașov.

Acest imobil a fost cumpărat cu suma de lei 1.000.000 (unmilion lei).

III. O vilă modestă la băile Carmen Sylva, județul Constanța, cumpărată

36 A.N.B.N., Fond Banca „Mercur”, d. 11a, f.19-22.

în anul 1938, de la D-l. consilier magistrat Lazăr Badescu, trecută pe numele meu în registrul de proprietăți al județului Constanța, sub Nr. 482/938, în baza contractului de vânzare-cumpărare înregistrat la percepția circumscripției Sinaia sub Nr. 3.345, din 22 septembrie 1938. Vila este din cărămidă și acoperită cu țigle și a costat suma de lei 240.000 (două sute patruzecimii lei).

IV. Un loc de casă tot în comuna Carmen Sylva, cumpărat pentru suma de lei 30.000 (trezecimii lei) de la fratele meu inginer inspector general Gheorghe Sextil Tișca și aflător în terenul parcelat pentru inginerii silvici sub Nr. parcelei 150, din str. Vintilă Brătianu.

V. Moșia părintească din comunele Moeciul de Sus, Fundata și Simon (plasa Bran, jud. Brașov) și anume :

- locul de cosit numit „Andole”, cuprins în C.F. Nr. 374 din nou înființată, sub n-rii. topografici 7.407, 7.408, 7.410 și 7.411, formează în întregime proprietatea mea, precum și jumătate din restul averii părintești, cuprinsă în C.F. a comunei Moeciul de Sus, Nr. 25, 65 și 166, a comunei Fundata, sub Nr. 253 și din locul situat pe „Podul lui Babeș”, din comuna Simon.

Din această avere imobilă, primele două case și anume : imobilul din str. Mareșal Prezan nr. 55 (cu excepțiunea apartamentului nr. 4, care formează proprietatea exclusivă a fratelui meu Gheorghe Sextil Tișca), precum și imobilul meu din str. Regina Maria, nr. 30, vor forma obiectul unei fundațiuni cu numele *Emil și Lya Tișca*, pentru creșterea și ajutorarea unei pături de comercianți și meseriași români, aceea ce azi ne lipsește mai mult, și fără de care consolidarea vieții noastre românești nu se poate închipui.

Această fundațiune se va ridica la valoare de drept numai după moartea mea, urmând ca soția mea să beneficieze pentru întreg restul vieții sale, de întreg uzufructul averii mele, fără dreptul de a o înstrăina sau ipoteca.

După decesul amândorura, averea testată va trece în plină proprietate a societății culturale ASTRA-Asociațiunea pentru literatura și cultura poporului român-despărțământul Brașov, care se instituie prin prezentul testament de legatară a acestei fundațiuni, urmând a face toate formele legale, pentru înscrierea acestor imobile pe numele său și îngrijind a redacta normele statutare (literale fundamentale) pentru instituirea acestei fundațiuni și pentru distribuirea anuală a burselor.

Beneficiari ai acestei fundațiuni vor fi în prima linie, fii de țărani români

lipsiți de mijloace materiale din regiunea Branului, la tot cazul, numai copii de origine etnică română vor putea beneficia de aceste burse, cu purtare morală bună, sârguincioși elevi buni și cu aplecare față de comerț sau meserii.

Din venitul net rezultat după detragerea tuturor cheltuielilor de regie, ca impozite, taxe comunale, reparaturi, etc., $\frac{1}{4}$ parte (un sfert) se va distribui în fiecare an în burse, după cum va afla de bine conducerea despărțământului, în sensul celor de mai sus și anume, jumătate din burse vor fi date pentru camera comercială, iar cealaltă jumătate, pentru meserii.

De asemenea, mai testez tot societății culturale ASTRA și modesta mea bibliotecă, care i se va pune la dispoziție de către soția mea.

Imobilul din Carmen Sylva va trece în proprietatea soției mele, Lya E. Tișca.

Întreagă averea mea de la Bran (Moeciu, Fundata și Simon), moștenită de la părinții mei, cu excepția celor 2 ocoale de pășune din muntele Lupșor, precum și locul de casă de la Caremn Sylva, pentru cazul că acesta între timp nu s-ar vinde, se vor trece în proprietatea fratelui meu inginer inspector general Gheorghe Sextil Tișca.

Cele două ocoale din muntele Lupșor, vor trece în proprietatea nepoatei mele Emilia Victoria, n. Tișca.

Din averea mea mobilă, constatătoare din efecte de stat, acțiuni de la diverse bănci și instituțiuni, mobile, covoare, tablouri, etc., se vor achita în primul rând eventualele datorii, iar restul ce va rămâne, după acoperirea cheltuielilor de înmormântare, care doresc să fie cât mai simplă, vor forma proprietatea exclusivă a soției mele, care a ținut atât de mult la mine, s-a identificat cu toate gândurile mele, mi-a fost întotdeauna îngerul meu păzitor și cu care am conviețuit în tot timpul căsniciei mele, în cea mai deplină înțelegere și armonie, dându-și adeziunea deplină și la alcătuirea acestei fundațiuni.

Pentru cazul că societatea ASTRA din orice motive, ar înceta a mai funcționa, această fundațiune va fi administrată de Academia Română din București, având, bineînțeles, aceeași destinație.

Sufletul meu îl închin bunului și atotputernicului Dumnezeu, rugându-l să-mi ierte toate greșelile păcătuite în cursul vieții dăruite; de asemenea, mai rog pe bunul Dumnezeu să-i ajute soției mele în restul peregrinării prin lumea aceasta și să ocrotească, ajute și cârmuiască destinele neamului românesc, spre deplina sa integritate națională, curmând suferințele celor vremelnici despărțiți de patria

mamă și înjugați acum din nou la chinurile suferințelor de martiri, ajutându-l să ajungă la o viață ideală și la o culme încă neatinsă de nici un neam, răsplătindu-l astfel de prea multele jertfe și suferințe îndurate în cursul atâtor veacuri.

Despre ce am redactat și scris acest testament cu mâna mea proprie, semnând azi, în 8 septembrie 1943 (anul unamienouăsutepatruzecișitrei) în municipiul Brașov.

ss. E. Tișca.

Prof. Univ. Dr.
Vasile Dobrescu

Dr. Adrian Onofreiu

**ATITUDINI PROMEMORANDISTE
PE VALEA MUREȘULUI ȘI PE CÂMPIA TRANSILVANIEI
(1892-1894)***

Dr. IOAN RANCA

Memorandumul ca mișcare politică îmbrățișată prin popularitatea ce și-a câștigat-o de întreaga națiune amplu mediatizată și sprijinită de personalități și organisme europene de renume a pus în modul cel mai pregnant și ne-mai uzitat până atunci cu atare rezultate, năzuințele românimii în fața opiniei publice europene și chiar mondiale făcând istorie încă din primele zile de receptare în public a întregii mișcări ca un excelent arc peste timp de la *Supplex Libellus Valachorum*, apoi până în 1 decembrie 1918.

Cercetări noi privind cazuistica și ecoul extern al mișcării au făcut ca primul centenar ce s-a scurs de la eveniment să îmbogățească literatura cu lucrări valoroase ce l-au plasat între cele mai importante mișcări protestatare cu ecou continental ale timpului.

*

Și în spațiul geografic ce intră în preocupările lucrării noastre evenimentul a fost prezent nu numai în domeniul publicistic difuzat prin presa timpului, fapt lăudabil, și prin acțiuni concrete de atașament determinate, sau mai precis exprimat, provocate de zelul excesiv al autorităților locale exacerbat de măsurile precautive luate de guvern față de posibila atitudine mergând până la revoltă a românilor din zonele masiv locuite de ei, și acestea nu erau puține în Transilvania. În zone ca acestea, între care Câmpia, Transilvania, și Valea Mureșului cuprinzând aproape o cincime din populația și teritoriul principatului având drept caracteristică strategică aceea că românii sunt masați într-un singur bloc teritorial mișcarea națională românească văzându-și după Revoluția de la 1848 – 1849 revendicările îndreptățite, refuzându-i-se concomitent și idealurile făurite care mocneau de două – trei secole, n-a cunoscut odihnă, până la 1 decembrie 1918.

*

Evenimentul devastării la Turda – orașul de reședință al comitatului omonim, jurisdicție devenită după reforma administrativ-teritorială din 1876 – 1877 din comitat în județ – a locuinței dr. Ioan Rațiu din 13 iunie 1892, liderul unanim recunoscut al românilor din Transilvania, a fost reflectat pe larg în

numărul unic al „*Ziarului neamului românesc TURDA*” din 26 VI, preluat apoi de *Tribuna*, ziar cu o zonă de răspândire considerabilă (*Memorandum* p. 74). Așa cum mai arătam cea mai mare parte din Câmpie intrând în componența acestui județ**, populația acestuia s-a împărțit de știrea – eveniment, alarmantă și revoltătoare pentru români, masați în centre rurale mai dens populate ca Luduș, Sărmașu, Râciu, Pogăceaua, Teaca, Reghin, Deda, Toplița ș.a. Și nici nu e de mirare fiindcă această știre cu adevărat senzațională s-a răspândit în toate direcțiile, preocupând intens și presa capitalei transmontane și viitoare București.

Aici, o manifestație studentească de amploare al cărei mobil l-a constituit răspândirea știrii vandalismului de la Turda, s-a potrivit a să se fi derulat tocmai în 26 iunie concomitent cu funeraliile fruntașului liberal de mare popularitate Dimitrie Brătianu. Cortegiul funerar trecând prin apropierea sălii *Orfeu*, studenții și însoțitorii cortegiului s-au regrupat constituindu-se într-o grandioasă adunare localizată tocmai peste drum de Universitate la statuia voivodului unificator Mihai Viteazul.

De aceeași atitudine vădit dușmănoasă de care au avut parte românii deveniți ulterior memorandiști, de fapt, cei ce s-au înapoiat din delegația la împăratul Franz Jozsef din Viena, scrie în raportul său Gustave Coutouly, ambasadorul Franței la București, la 28 iunie 1892, ministrului său de Externe, raportul acestuia fiind printre primele mijloace diplomatice care au externalizat europenizând și astfel mondializând cazul din Transilvania (*Diplomația*, p. 87).

La abia două zile, în 30 iunie, Anton von Monts, secretarul Legației germane la București califică evenimentele întâmplare la Turda încă din primul aliniat al raportului său astfel: **”Furtuna iscată în jurnalistica de aici < ... > nu vrea să se potolească încă. Declarațiile de simpatie ale străinătății, respectiv din Regatul României acutizează văzând cu ochii limbajul ziarelor maghiare...”** (*Diplomația*, p. 93).

Atrăgând cu seriozitate atenția Europei și chiar a guvernului de la București față de situația economică, juridică și politică în general a românilor din Transilvania redată în *Memorandum* și făcută astfel cunoscută tuturor, astfel solidaritatea și simpatia față de cauza lor crește simțitor făcându-se în media loc tot mai mult unor pertinente comparații între regimul minoritar impus celor de aici, față de cei din Ungaria propriu-zisă (care, în spiritul Legii naționalităților din 1868 se bucurau realmente de bine de rău de mai multe drepturi decât cei de aici – Compl. ns. I.R.).

Succesiv, la câteva luni doar au loc în București, Ploiești, Iași și în alte centre adunări studentești (singurele admise tacit și tolerate de autorități) la

care participau înșiși locuitori din diferite structuri ocupaționale astfel că după declanșarea procesiunii, în anii 1892 și aproape în întregime în cel următor, opinia publică românească înțelegeând până la un loc reținerile impuse de tratate,^{***} cunoaște o maturizare urmată de o evidentă schimbare de macaz intervenită spre finea anului 1893 afișându-și deschis sentimentele pro transilvănene ceea ce umple coloanele presei și ocupă tematic întreaga corespondență diplomatică via Budapesta, Viena, Berna, Berlin, Paris s.a. (*Diplomația*, p. 111, 113, 115 s.a.). Măsurile coercitive extra și intra economice inițiate împotriva lor îmbracă felurite forme, astfel asociindu-se celorlalte autorități guvernamentale austro-ungare Ministrul de Finanțe regal ungar sesizat de prefecturile transilvănene că băncile românești (al căror număr – e drept că era în creștere) alocă sume importante din profitul realizat subvenționării mișcării naționale românești, ia măsura stopării creditării lor cu capital, acțiunea aceasta nerămânând neobservată făcând obiectul atât a unor interpelări cât și a unei campanii de presă (*Diplomația*, p. 141 – 143). În această campanie economică antiromânească au fost angrenați comiții supremi (prefecții) județelor din centrul Transilvaniei, între care cei de Turda-Arieș, Bistrița-Năsăud, Mureș-Turda și Cluj, reprezentând aproape toate cele 300 de așezări de pe Câmpia Transilvaniei și încă alte 200 de pe Târnava Mică și Valea Mureșului (*Diplomația*, p. 143).

Mișcarea Memorandumului a activizat forțele latente împinse la pasivitate prin atitudinea și politica partidelor românești, atitudine căreia i s-a pus capăt abia în 1905, bilanțul general, în pofida tuturor greutăților cauzate pe termen scurt, a accesului spre idealul visat de unire a Transilvaniei cu România fiind, neîndoielnic, pozitiv.

*

Românii de pe Valea Mureșului și a Târnavelor trăind în localități cu populație mixtă ungaro-siculo-săsească cu majorități variabile uneori semnificative, numai arareori reprezentați în antistiile comunale și deloc în consiliile județene, în condițiile limitării la maximum a drepturilor și a libertăților cetățenești prevăzute numai în vitrina cu fațada spre Europa, a Legii naționalităților din 1868 rămasă până la 1918 neaplicată, au suferit și un accentuat proces de diferențiere economică față de concetățenii lor de alte etnii.

Cu toate acestea, zona Reghinului cu principala cale feroviară și rutieră de comunicație cu Moldova încă de la 1877 este prezentă în mișcarea națională și în deceniile următoare prin înființarea după 1861 a *Astrei*, apoi ca aderenți ai *Pronunciamentului* dar în modul cel mai detașat ulterior în cadrul mișcării *Memorandumului*.

Cum am mai arătat, episodul reghinean al cărui exeget care a integrat activitatea românilor de pe Mureș, în mod organic în mișcarea națională fusese Patriciu Barbu, a preocupat constant în deceniile anterioare pe cercetători mureșeni care au pus în circuitul științific fapte netăgăduite de curaj, competență și de abnegație ale acestui luptător, fapte pentru care, în final, fiind implicat în procesul *Memorandului* a fost condamnat suferind în închisoare la Vaș în aceleași reci celule întunecoase în care un alt înaintaș, de sorginte voievodală Vlad Țepeș, anterior cu câteva secole stătuse și el în prinsoarea „*consângeanului*” său Matei Corvin.

Cercetări fructuoase în Arhivele europene din ultimele trei-patru decenii ale secolului trecut au îmbogățit patrimoniul informațional care a permis un plus de ediții de documente și studii asupra acestei epoci deloc facile emancipării poporului român. S-a conturat ceea ce și câțiva vizionari au prevăzut că *Memorandul* prin amplul lui ecou european și mondial chiar, a format opinia publică creând un curent favorabil tendințelor de unificare a ținuturilor românești într-un singur stat (Netea, *Istoria*).

Originar din Galtiu județul Alba, născut în 1842, absolvind Academia de drept din Sibiu Patriciu Barbu se stabilește prin căsătorie la Reghin, după ce, ca student, luase parte la deschiderea promițătoarei pentru români Diete din 1863 – 1864 care votă, după veacuri de năzuințe, „*înarticularea nației românești între staturile Ardealului*” (Ploieșteanu, *Patriciu Barbu*, p. 112). Emancipare de scurtă durată însă, după care, în alte condiții tot mai grele lupta fu reluată, fiind de aici înainte nu numai ca martor ci mai ales ca luptător destoinic și conducătorul ei.

Prima manifestare de grup la care luă parte Patriciu Barbu fu opoziția fățișă față de monstruosul pact dualist ce se prefigura semnând împreună cu alți studioși juriști „*scrisoarea de recunoștință către omul politic Iosif Hodoș, pentru discursul rostit în Dieta de la Pesta la 29 februarie 1866 în apărarea autonomiei Transilvaniei*” (Ploieșteanu, *Idem*).

* Capitol dintr-o lucrare cu același subiect, aflat în curs de elaborare.

** Cu referire la Tripla Alianță.

Notă finală

O revizuire finală a surselor ne-a oferit posibilitatea comparației ocupațiilor și implicitei categoriei sociale membrilor care compuneau la finele secolului XIX clasa politică românească din centrul Transilvaniei din care cuprinși și activi în

viața politică prin prezența lor în activitatea P.N.R. și prezenți la conferințele din ianuarie și mai 1892 care au premers propunerea propriu-zisă a **Memorandului**. Pentru județele Mureș-Turda, Turda, Cojocna și parțial Bistrița redăm extrase din cele două anexe ce urmează după ediția din 1993 a excelentei lucrări datorată regretatului istoric mureșean de pia memoria dr. Vasile Netea, îngrijită cu competență și dăruire de publicistul și el între timp trecut între cei drepecți, regretatul fiu al Mureșului superior, Valentin Borda.

Constatând cu satisfacție că zona central-transilvăneană gravitând economic și cultural spre Reghin și Târgu-Mureș, este relativ bine reprezentată, avem explicația remarcabilei contribuții a românilor mureșeni activi în mod onorant la pregătirea și asigurarea prin aceasta a succesului actului unirii Transilvaniei cu România din 1 decembrie 1918, prezenți și activi și în deceniile premergătoare, cum ne dovedesc cele redade doar sumar în rândurile precedente spre realizarea finalului luptei lor.

Bibliografie selectivă

Bogata și binecunoscuta bibliografie privind mișcarea Memorandumului a fost substanțial îmbogățită după liberalizarea temelor cenzurate și refuzate tiparului în perioada dominată de proletcultismul epocii dejiste, după care eliberându-se de atât de păgubitoarea cenzură, tema a fost îmbogățită cu noi surse și interpretări oferite de optica mult întinerită prin eminentele contribuții stimulate și de apariția și destinul ediției Istoriei Memorandumului din anul 1947 datorată eminentului istoric mureșean dr. Vasile Netea, reeditată, cum arătam, în Editura Europa Nova, București, 1993 (Ilustrația).

Accentuând în studiul de mai sus pe ecoul în diplomația vremii a amplei mișcări românești a Memorandumului, ținem să elogiem remarcabila contribuție adusă de politica judicioasă de achiziții prin schimb de delegații în Europa (mai ales) în arhivele principalelor puteri care simpatizând cu România și cu românii din Transilvania, s-au implicat, unele implicit prin apărători cu excelenți avocați la proces, altele prin declarații de solidaritate și publicații difuzate în presa de mare tiraj și de renume a continentului.

Am utilizat seria de volume de documente care vor face epocă pe măsură ce trece timpul coordonate de eminentul director general, prof.univ. Corneliu Mihail Lungu, atașat și sprijinitor al arhiviștilor și istoricilor ale Arhivelor Naționale din județele Mureș, Harghita și Covasna.

1. Diplomația, **Diplomația europeană și mișcarea memorandistă** (1892-

- 1896), edit. Arhivele Statului din România, București, 1995. Autori: Simona Ceușu, Nicolae Cordoș, Ioan Dordea, Lia Dragomir, Corneliu Mihail Lungu, Gheorghe Mudura, Marlen Negrescu, Constantin Vlad, Monica Vlaicu, coordonator Corneliu Mihail Lungu.
2. Netea, Istoria, Vasile Netea, **Istoria Memorandumului**, Editura Europa Nova, București, 1993.
 3. Ploeșteanu, Mărturii, Grigore Ploeșteanu, **Mărturii inedite referitoare la Patriciu Barbu, în Contribuții la cunoașterea vieții culturale și politice a românilor în ținuturile mureșene**, Editura Veritas, Târgu-Mureș, 2010, editor, Mariana Ploeșteanu.
 4. Idem, Patriciu Barbu, Grigore Ploeșteanu, **Documente referitoare la activitatea memorialistului Patriciu Barbu, în Studii Materiale**, vol III-IV, Muzeul județean Mureș, 1972, p.143-149.

Dr. Ioan Ranca

**ACTE CARITABILE ALE PREOȚIMII ORTODOXE
TRANSILVĂNESE FAȚĂ DE CEI NEVOIAȘI ÎN ULTIMA
PARTE A SECOLULUI AL – XIX – lea**

Pr. Dr. Florin Bengean

Slujirea a fost vocația dintotdeauna a Bisericii. Vechea împărțire în „Biserică luptătoare” și „Biserică triumfătoare”, cea dintâi numind pe cea din lumea de aici, cea de a doua pe cea de dincolo, nu și-a pierdut actualitatea. A lupta cu păcatul, cu răul din ei și din lume, a fost și este chemarea permanentă a creștinilor. Biruatorii, sfinții, cei care au câștigat lupta, trec dincolo în rândul celor mântuiți, continuându-și și acolo rugăciunile pentru cei rămași, cu care alcătuiesc un tot, o comuniune pe veci, indestructibilă. De aceea ne rugăm Sfinților, ca să mijlocească la Dumnezeu și mântuirea noastră și avem încredințarea că ei o fac cu bucurie, fiind de-ai noștri și interesați nu numai în mântuirea lor, ci în mântuirea tuturor. Adevăratul triumf împotriva păcatului e numai acela care e al tuturor. Nici un Sfânt nu poate fi fericit dacă a triumfat numai el. Ar cădea în egoism și trufie și ar cădea din starea de sfânt. De aceea, deși cele două denumiri care delimitează două țărâmurii rămân mereu actuale, termenul „Biserica slujitoare” le sintetizează în fapt și le acoperă pe amândouă, chiar dacă are în vedere, în special, Biserica de aici. Sfinții, tocmai prin rugăciunile lor de mijlocire, fără de care ar fi neîmpliniți, fac parte de fapt tot din Biserica slujitoare, dincolo ca și aici. Esența creștinismului este a fi pentru altul, a afirma și a practica răspunderea fiecăruia pentru tot, a depăși egoismul, individualismul, a trăi în desăvârșită comuniune. A răspunde pentru toți. Cel care slujește e cel care se știe, se face și se bucură să fie necesar aproapelui, cel care înțelege și ia în serios chemarea lui Dumnezeu. Biserica este comuniunea celor ce slujesc, întemeiată de Mântuitorul cu acest rost. Numai așa Biserica iese din circumstanțial și din competiția cu cei care urmăresc în chip legitim să organizeze și să conducă lumea. Biserica își legitimează existența în orice timp și în orice societate, în măsura în care este o „Biserică slujitoare” a lui Dumnezeu și a oamenilor, spre fericirea și mântuirea sufletelor lor.

Ținta de căpetenie a strădaniilor preoțești este, în fond, partea spirituală din ființa noastră: sufletul omenesc și mântuirea lui. Dar preotul nu se poate dezinteresa nici de latura materială a vieții credincioșilor săi, pentru că aceasta constituie temelia indispensabilă a vieții lor sufletești, iar de bună-starea, mulțumirea și fericirea omului atârnă în bună parte și progresul său cultural,

moral și religios. Nu poți propovădui pe Dumnezeu și Evanghelia lui Hristos asistând nepăsător la suferințele, lipsurile și mizeria materială a credincioșilor tăi. Nu poți să spui că iubești pe Dumnezeu și pe oameni – care sunt fiii Lui – dacă tolerezi sau rămâi pasiv în fața urii care învrăjbește și desparte pe oameni, a lăcomiei și a asupririi, care împarte pe oameni în bogați și săraci, în stăpâni și robi, în exploatați și exploați. Preoțimea, care în majoritatea ei a fost recrutată din mijlocul poporului e datoare deci să împărtășească din toată inima, dreptele năzuințe ale poporului muncitor spre o viață mai bună și să se alature la strădaniile acestuia spre împlinirea lor. Idealurile veșnice de dreptate socială, de pace și de iubire între toți oamenii și toate popoarele de pe fața pământului, egal îndreptățite la viață sunt în definitiv și ale Bisericii creștine, ele fiind înscrise în învățătura Mântuitorului și în Sfânta Scriptură încă de acum mai bine de două mii de ani.

Preoția creștină, din perioada în care ne ocupăm, nu putea rămâne una exclusiv ritualistă, mărginită adică la îndeplinirea îndatoririlor rituale prevăzute în Molitfelnic, ci a trebuit să iasă pe șantierul larg al vieții sociale, să se alinieze în rândurile luptătorilor pentru îndeplinirea idealurilor de progres și dreptate socială. În acțiunile sociale întreprinse de Biserică în această perioadă trebuie să ținem cont de doi factori extrem de importanți: perioada extrem de grea prin care trecea întreaga Transilvanie, deci implicit și Biserica românească de aici; precum și starea de sărăcie, generalizată și asupra preoților români transilvăneni.

Au existat circulare permanente din partea Mitropoliei către Protopopiate ca să îi ajute pe cei săraci și să adune bani și cele necesare vieții pentru cei năpăstuiți. În 1881, preotul Samson Moldovan din satul Petea îl anunță pe protopop că a adunat colecta pentru cei săraci. Parohia-filie Curtifaia solicită insistent Mitropoliei un ajutor financiar pentru că această localitate a fost greu lovită din cauza inundațiilor și foarte multe familii au avut de suferit de pe urma acestei catastrofe a naturii. Răspunsul mitropoliei la această solicitare nu se lasă prea mult așteptat și în anul 1881 se trimite un ajutor de 200 florini filiei Curtifaia de la comitetul pentru sprijinirea celor inundați.

La 10/22 martie 1879 se trimite de la Sibiu înștiințare despre inundațiile provocate de Tisa și îndemnul mitropolitului Miron Romanul către credincioși ca să adune bunuri și bani, să le ducă la protopopiat ca apoi să ajungă la cei năpăstuiți. Protopopii și preoții, prin scrisori adresate Mitropoliei anunță că au efectuat aceste colecte pentru cei afectați de inundații, colecte pe care le-au predat deja la protopopiat sau urmează să le predea în cel mai scurt timp cu putință, ba mai mult unii au adunat și bunuri (haine, mâncare) care au fost trimise către cei năpăstuiți.

Se înregistrează o cerere a lui Mihail Chibeleanu către protopopul Târgu-Mureșului, care, la rândul său adresează către Mitropolia din Sibiu cerere de

ajutor pentru că a bătut gheața la Berghia și a distrus toate bucatele. Mitropolia răspunde protopopului Ștefan Russu spunându-i că în legătură cu raportul său primește încunoștiințarea că parohului Mihail Chibeleanu din Berghia i s-a votat din fondul Rudolfin un ajutor de 100 coroane¹.

De asemenea, Mitropolia sare în ajutorul unui învățător din Tohanul nou, care a avut de suferit din pricina unui mare incendiu, în urma căruia i-a fost distrusă gospodăria în mare parte. Prin intermediul protopopului se trimite o circulară către mitropolie prin care se solicită ajutor pentru acest învățător. Circulara se trimite de la Brașov la data de 21 septembrie 1879 de către protopopul Iosif Baracu². Protopopul explică în circulară că acest învățător a rămas fără „clădirile sale economice” pline de bucate, mistuite în urma incendiului înfricoșător întâmplat în Tohanul nou în ziua de 28 august acel an. La această solicitare Mitropolia a răspuns prompt, că în ședința sa, Consistoriul arhidiecezan a acordat învățătorului din Tohanul nou, Ioan Băncilă, un ajutor de 15 fl. Această hotărâre s-a luat la Sibiu, la data de 16 noiembrie 1879³.

Trebuie să menționăm și modul în care pretesele văduve au fost ajutate și susținute material în mod consistent de către Biserică. Se înregistrează foarte multe cereri ale preteselor văduve către protopopiate și către mitropolie, în urma cărora au fost ajutate în limita posibilităților, dar destul de substanțial. Mereu mitropolia face apel la protopopi ca să trimită liste cu pretesele văduve spre a fi ajutate. Dintr-o circulară a Consiliului parohial din Negrișteți către mitropolie aflăm despre preteasa văduvă de acolo, în ce condiții grele trăiește și cum a rămas să stea în casa parohială pentru că nu are o casă proprie. Consilierii anunță că văduva Nastasia Sigarta, preteasa fostului paroh Dimitrie Sigarta, a ajuns într-o stare deplorabilă, rămânând văduvă cu trei copii mici, cel mai mare avea 12 ani, unu avea 6 ani, iar fetița cea mică avea doar 2 ani. Ei spun că preteasa văduvă a rămas fără de avere și în casa Bisericii, pentru că nu avea o casă proprie. Circulara a fost trimisă de la Negrișteți la 29 decembrie 1879, iar printre consilieri întâlnim nume precum Grigorie Iuga, Rusu Tănase⁴.

S-au mai întâmplat astfel de cazuri și în alte locuri, cazuri în care preteasa văduvă, cu copii mici, a rămas să locuiască pe mai departe în casa parohială pentru că nu avea o casă personală. Acest lucru s-a întâmplat în condițiile în care s-a putut, fie preotul nou venit făcea naveta, fie preteasa văduvă rămânea să locuiască în casa parohială (un timp, până ce se rezolva problema) împreună cu familia noului preot numit în acea parohie.

1 Arhivele Naționale, Filiala Târgu-Mureș, Fondul Protopopiatului Ortodox Român Târgu-Mureș, D. 349, f. 37.

2 Arhiva Mitropoliei Ardealului, Sibiu, Circulare, Nr. 259/1879.

3 Idem, Nr. 2736/1879.

4 Idem, Circulare, 1879.

La solicitarea repetată a preotesei văduve din Petea (protopopiatul Târgu Mureș), Victor Raveca, care a rămas văduvă cu 3 copii, mitropolitul adresează protopopului înștiințarea că îi trimite suma de 12 fl. să o predea văduvei Raveca Victor din Petea, iar chitanța ei contrasemnată de protopop și de parohul locului să fie trimisă la mitropolie. Documentul este trimis de la Sibiu la data de 1 decembrie 1872 și este semnat de mitropolitul Andrei⁵. Mitropolia trimite notă de informare către protopopul Nicolae Măneguțiu al Târgu Mureșului, că din fondul de pensiuni arhidiececan pe baza punctului 32 din statut s-a votat un ajutor văduvei preotese Maria Chibelean din Sânbenedic în sumă de 15 florini⁶. De asemenea Mitropolia cere protopopiatului Reghin liste cu preotesele văduve ca să le dea ajutor din veniturile Tipografiei Arhidiecezane. Aflăm mai multe știri despre ajutorarea unor preotese văduve din acest protopopiat. De la Sibiu se trimite înștiințare către protopop despre ajutorul acordat văduvelor preotese din veniturile tipografiei arhidiecezane din anul 1876, în sumă totală de 24 florini. Se trimit protopopului acești bani spre a-i distribui, urmând ca apoi să fie trimise la mitropolie documentele din care să reiasă că banii au ajuns unde trebuia. Circulara este trimisă de la Sibiu la 10 februarie 1877 și este semnată de către Miron Romanu⁷.

De asemenea la 27 februarie 1877 se anunță de la Mitropolia din Sibiu către Protopopiatul Reghin că se acordă ajutor către preotesea văduvă Ioana Popoviciu. Mitropolia trimite înștiințare către Protopopiat cum că din fondul de pensiuni arhidiececan pe baza ordinului 32 din statut s-a votat un ajutor văduvei preotese Elisaveta Fulea din Jabenita în sumă de 15 fl.⁸. De asemenea înregistrăm un ajutor văduvelor preotese Elisa Popescu din Toplița Română în sumă de 40 coroane și Elisaveta Fulea din Jabenita în sumă de 20 coroane⁹. Din documentele Arhivei mitropolitane de la Sibiu aflăm date despre foarte multe preotese văduve care au beneficiat de ajutor din partea Bisericii. Amintim aici câteva astfel de nume de preotese văduve: Paraschiva Cado din Mesentea, 12 fl.; Raveca Popescu din Ighielu, 12 fl.; Iustina Greceanu, din Brașov, 20 fl.; Raveca Martinoviciu din Satulung, 12 fl.; Paraschiva Verza din Cernatu, 12 fl.; Paraschiva Frateșiu din Prejmer, 12 fl.; Maria Comșia din Rotbav, 12 fl.; Stanca Gârbacea, din Moeciul inferior, 12 fl.; Nastasia Șuteu din Berladu, 12 fl.; Maria Crețiu din Varghiașin, 12 fl.; Elena Lăpușteanu din Cluj, 12 fl.; Savina Mitrofanu, 12 fl.; Eva Sânca,

5 Arhivele Naționale, Filiala Târgu-Mureș, Fondul Protopopiatului Ortodox Român Târgu-Mureș, D. 30, f. 12.

6 Idem, D. 190, f. 7.

7 Arhivele Naționale, Filiala Târgu-Mureș, Fondul Protopopiatului Ortodox Român Reghin, D. 1443/1877, f. 30.

8 Idem, D. 1461/1895, f. 114.

9 Idem, D. 1472/1906, f. 62.

Sâncraiu, 12 fl.; Maria Ogneanu din Mihăești, 12 fl.; Floarea Popoviciu din Fintoagu, 12 fl.; Ana Comaniciu din Veneția inferioară, 12 fl.; Eva Chiusdea din Berivoiu mic, 12 fl.; Asinefta Gurlea din Ucea inferioară, 12 fl.; Agaftia Popoviciu din Chiscădaga, 12 fl.; Rusalina Popa, 12 fl.; Raveca Daria din Valea mare, 12 fl.; Raveca Maniu din Bacaintiu, 12 fl.; Martha Unguru din Rea, 12 fl.; Anisia Savu din Federi, 12 fl.; Rusava Popa din Brașov, 12 fl.; Ludovica Munteanu, din Bedeleu, 12 fl.; Maria Comșia din Hașag, 12 fl.; Maria Ioanu din Dobârca, 12 fl.; Ruja Lazăru din Apoldu mic, 12 fl.; Maria Bratu din Rășinari, 12 fl.;¹⁰ și lista mai poate continua.

Mitropolia solicită crearea de fonduri parohiale pentru mai buna gospodărire a treburilor administrative ale fiecărei parohii. Mitropolia trimite de asemenea circulară către toate oficiile protopopești să facă „disc” (o colecție specială) în 6 ianuarie în fiecare an pentru sporirea fondului mitropolitan, circulară dată la Sibiu în 30 decembrie 1881 și semnată de Miron Romanul. Și cu alte ocazii se solicită efectuarea de colecte pentru fondul mitropolitan. Din documente aflăm că aceste colecte s-au făcut în mai multe etape. Dintr-o circulară aflăm o listă cu protopopiatele care au predat colecta la un moment dat: al Brașovului II (941 cor.), Trei-Scaunelor (944), al Ungurașului (980 și 1115), Poiana sărată (988), Sibiu II (992 și 614), al Iliei (996), Solnocul II (1021), Zarandului (1024), al Turzii superioare (1064), al Sibiului I (1177), Zlatna superioară (1213), Zlatna inferioară (1215), al Cetății de piatră (1383)¹¹. Se solicită și pe mai departe să se facă aceste colecte.

În 1872 Mitropolia cere înființarea de fonduri proprii locale din care să fie ajutat preotul, învățătorul, lucrările de zidire de biserici, să se acorde ajutoare pentru văduve, săraci etc. În 1881 întâlnim circulare către toate oficiile protopresbiterale, ca inspectorate districtuale de școli, și către toți învățătorii de la școlile confesionale gr. or. române din arhidieceza Transilvaniei ca să vegheze asupra stării școlilor¹². De asemenea printr-o altă circulară Mitropolia îndeamnă fiecare tract protopresbiteral să aloce câte 60 florini anual unui fiu al protopresbiteratului pentru cursul preparandial. Mitropolitul solicită protopopilor, ca oficiile parohiale să urmărească cu atenție tinerii meseriași subvenționați din Fundația „Andronic”. Întâlnim de asemenea o mulțime de circulare prin care se solicită parohiilor să facă colecte pentru zidirea de biserici, reparații, ajutorarea celor nevoiași etc. În 1911 întâlnim o cerere a Consistoriului către toți protopopii să facă colecte pentru ridicarea unui monument pentru arhiducele Iosif¹³. Tot atunci avem o circulară către toate oficiile parohiale să vorbească

10 Arhiva Mitropoliei Ardealului, Sibiu, Circulare, Nr. 761/1880.

11 Idem, Nr. 1383/1880.

12 Idem, 1881.

13 Arhivele Naționale, Filiala Târgu Mureș, Fondul Protopopiatului Ortodox Târgu Mureș,

despre iubirea aproapelui și despre importanța instituției pompierilor¹⁴, pentru a putea preveni necazurile provocate de foc. De asemenea, Mitropolia solicită colectarea de fonduri pentru construirea catedralei mitropolitane din Sibiu. Și acum protopopiatele și parohiile au recurs la adunarea de fonduri pe care apoi le-au predat mitropoliei împreună cu listele cu cei care au contribuit.

În Arhiva Mitropoliei Ardealului de la Sibiu, precum și în documentele publicate, ale Consistoriului Arhidiecezan întâlnim foarte multe cereri de ajutor fie de la parohii, fie de la școli, fie de la preoți sau învățători foarte săraci. Amintim aici astfel de câteva cazuri: cererea parohiei Gârbova de sus pentru un ajutor din Fundația Șaguna; cererea parohiei Veseud (protopresbiteratul Agnitei) pentru un ajutor pentru școală; cererea parohiei Vâlcele de ajutor pentru repararea bisericii și pentru cumpărarea unei case cu teren spre a fi folosită drept casă parohială; cererea învățătorului Ioan Alămoreanu din Turnișor pentru un ajutor; cererea de ajutor din 5/17 aprilie 1879 a învățătorului Petru Emilian din Alba Iulia care anunță că este foarte bolnav și zace pe pat; solicitarea comitetului parohial de ajutor pentru școală în Hunedoara; cererea lui Dionisiu Chendi de ajutor pentru școala din Medias; cererea preotului Avram Stanca din Petroșani la 9 ianuarie 1887 când scrie mitropoliei că este foarte sărac, nu are nici prescură și vin la liturghie și solicită ajutor sau să fie numit în altă parohie cu stare materială mai bună; cererea din 28 mai 1887 a parohiei Calata mare care anunță că le-a ars biserica la 1848 și încă nu au reușit să o refacă; cererea comitetului parohial din Nadeșul săsesc pentru acordarea unui ajutor din fondurile arhidiecezane; cererea comitetului parohial din Așel pentru acordarea unui ajutor de 200 fl. pentru școală; cererea învățătorului Mateiu Radu din Meșterhaza pentru un ajutor; cererea preotului David Russu din Șieul-mare pentru o remunerare ca și catehet la școlile de stat din acea comună; cererea învățătorului Ioan Bota din Cetea pentru un ajutor; cererea pedagogului în anul al III-lea Nicolau Rusu din Visca pentru a fi scutit de la solvirea taxei seminariale de 60 fl.¹⁵; cererea comitetului parohial din Trestia pentru un ajutor de 200 fl. pe seama bisericii; cererea învățătorului G.B. Reitescu din Sânpetru pentru un ajutor anual; cererea Mariei Georgevici din Sibiu pentru un ajutor permanent; solicitarea comitetului parohial din Feredeșu pentru un ajutor pe seama bisericii și a școlii; cererea parohului Iosif Micu din Feldioara pentru un ajutor anual permanent din ajutorul de stat; cererea lui Ioan Jurca, paroh în Cebea pentru un ajutor; cererea parohului din Mercheașa Ioan Buzea pentru un ajutor de 700 fl.; cererea comunelor bisericesti Sânpetru și Săcel

D. 353, f. 6.

14 Ibidem, fila 29.

15 *Protocolul sinodului ordinar al Arhidiecezei Gr.-orientale române din Transilvania ținut la anul 1888*, Tiparul tipografiei arhidiecezane, Sibiu, 1888, p. 17.

pentru un ajutor de 100 fl. la edificarea școlii¹⁶; cererea parohului Nicolau Goga din Apața, protopresbiteratul Treiscaunelor, pentru un ajutor permanent de 50 fl.¹⁷; solicitarea parohului Vasile Basarab din Romos pentru o remunerare de 1350 cor.; cererea parohului Petru Vaida din Ineu pentru a fi scutit de la solvirea sumei de 1100 cor., la care a fost condamnat prin sentința consistoriului arhidiecezan; cererea comitetului parohial din comuna Ardeu, tractul Orăștiei, pentru un ajutor de 300 cor. la repararea școlii (1904); cereri de ajutor din partea localităților Meșterhaza, Toplița, Măierău; cererea parohului Petru Bod din Săcătura pentru acordarea unui ajutor anual permanent de cel puțin 400 cor. (1905); cererea preotului Iosif Oprean din Târnăvița (tractul Ilia) pentru un ajutor (1906); cererea comitetelor parohiale din Căinelul de jos și Bejan pentru un ajutor (1912); cererea parohului Iosif Bucșa din Hăghig pentru ajutor bănesc (1913); cererea preotului Ioan Aldea din Petrilaca română pentru un ajutor (1916); cererea preotului din Lancrăm Isidor Blaga pentru sistemizarea a două stipendii din fundația „Moga” în folosul copiilor săi școlari la gimnaziul luteran din Sas-Sebeș; cererea comitetului parohial din Bucium-Cerb pentru un ajutor pe seama bisericii; și lista solicitărilor de ajutoare bănești este încă foarte lungă.

S-a încercat pe cât s-a putut ca să se rezolve aceste cereri cât mai bine, majoritatea au primit ajutoare, alții au primit chiar de mai multe ori, unii au trebuit să aștepte până ce au primit din cauza multitudinii de cereri, cert este că foarte mulți nevoiași au beneficiat de ajutoare din fondurile mitropoliei sau din fondurile administrate de aceasta. Dăm în continuare câteva exemple de acte de caritate în urma unor cereri ca cele de mai sus. Într-o circulară, Mitropolia înștiințează că fostului profesor gimnasial Petru Emilian, locuitor în Alba Iulia, s-a acordat în urma cererii lui către sinodul arhidiecezan din acel an, un ajutor de 25 flor., din suma votată pentru ajutorarea învățătorilor, ajutor pe care îl va putea ridica de la casa consistorială arhidiecezană¹⁸. Dintr-o altă circulară aflăm că, în ședința sa, Consistoriul arhidiecezan a votat pentru școala confesională din comuna bisericească Marcoșin un ajutor de 30 fl. și pentru școala din Teliu de asemenea 30 fl.¹⁹. Dintr-o altă circulară aflăm despre un ajutor acordat pentru școala din Cojocna în valoare de 30 fl.²⁰.

Din documente aflăm și despre ajutoare acordate unor învățători: Teodor Bereșiu din Vidacutul român, Ioan Stoica din Streza-Cârțișoara, Ioan Golea din Ocolișul-mare, Vasilie David din Sângeorgiu de Mureș, Nicolae Popoviciu din

16 Ibidem, p. 96-97.

17 *Protocolul sinodului ordinar al Arhidiecezei Gr.-orientale române din Transilvania ținut la anul 1893*, Tiparul tipografiei arhidiecezane, Sibiu, 1893, p. 76.

18 Arhiva Mitropoliei Ardealului, Sibiu, Circulare, Nr. 1817/1879.

19 Idem, Nr. 2878/1879.

20 Idem, Nr. 1873/1879.

Loamneș, Vasile Simon din Surduc-Capolnicu, la fiecare câte 15 fl.²¹, precum și unui învățător din Deva de 40 fl.²².

De la mitropolie se trimite înștiințare că se acordă ajutor pentru învățătorii Nicolau Păgăcianu din Nazna și Georgiu Chișiu din Mureșeni cu câte 25 fl., dată la 6 iunie 1875. În anul 1876 înregistrăm un ajutor de la stat de care au beneficiat mai mulți preoți dintre care amintim: P. Trombitaș 200; Ioan Vătășianu 50; Vasiliu Matei 50; Georgiu Simonis 50; Ioan Berșanu 50; Teodor Matei 50; Samson Moldovan 50; Mihail Chibeleanu 50. Epitropul Georgiu Olteanu din Berghia a primit un ajutor de 40 florini de la preotul Ioan Hodoșiu căruia îi dă chitanță. Preotul Ioan Hodoșiu din Morești primește în 22 iulie 1878 de la Partenie Trombitaș (protopop) 5 fl. (din cei 50 – ajutor împărțesc), căruia îi dă chitanță. Mitropolia trimite înștiințare către Protopopiatul Târgu-Mureș că va acorda un ajutor pentru 2 studenți care sunt mai merituosi ca să-și poată continua studiile. Mitropolia înștiințează pe protopopul Trombitaș al Târgu Mureșului, că în anul școlar 1877/1878 s-a acordat ajutor învățătorilor: Nicolae Pogăcianu din Nazna – 20 florini; Georgiu Chișiu din Mureșeni– 20 fl.; Ioan Hurubanu din Corunca – 15 fl. Mitropolitul Miron Romanul îi scrie de la Sibiu, la 2 iunie 1878 protopopului Trombitaș, că în anul 1877 a primit un ajutor de 540 fl. de la stat și îl îndeamnă să verifice care preoți și credincioși au primit acest ajutor. În urma cererii către Mitropolie, de solicitare de ajutor, a învățătorului Vasilie David din Sângeorgiu din 1879, se trimite înștiințarea că, în ședința sa, Consistoriu arhiepiscopar a acordat lui Vasilie David, învățător în Sângeorgiu de Mureș, 15 fl. ca ajutor pe anul școlar 1879/1880²³. Mitropolia acordă ajutor pentru un elev în clasa a VII-a care este mai merituos, pentru a-și putea continua studiile. De la mitropolie se trimite către Trombitaș înștiințarea că, în ședința sa, Consistoriu arhiepiscopar a acordat învățătorului din Corunca, Ioan Hurubanu, un ajutor de 20 fl. pe anul școlar 1879/1880²⁴. Învățătorul Ioan Huruban din Corunca a mai primit 25 de florini în anul 1882. Comitetul bisericesc din Corunca solicită Mitropoliei ajutor financiar pentru edificarea bisericii de aici. În 1881 Mitropolia solicită protopopului Partenie Trombitaș să trimită o listă cu preoții care ar putea primi ajutoare bănești pentru ei și pentru credincioșii lor aflați în dificultate. Tot în acel an Mitropolia trimite lui Trombitaș 100 de florini pentru punerea la punct a școlii din Cornățel și un ajutor pentru parohia Berghia de 400 florini. Mitropolitul trimite înștiințare că din bugetul fondului școlar pe anul 1887 s-a votat comunei

21 Idem, Nr. 2929/1879.

22 Idem, Nr. 1875/1879.

23 Arhivele Naționale, Filiala Târgu Mureș, Fondul Protopopiatului Ortodox Român Târgu Mureș, D. 30, f. 69.

24 Ibidem, f. 82.

bisericești Sânger, pentru trebuințe generale de școală, un ajutor de 50 florini²⁵. În anul 1895 se înregistrează un ajutor pentru salarii învățătoarești la școlile din mai multe comune bisericești din care amintim: Sânger – 100 florini; Șoimușul român – 50 florini etc. Protopopul Măneguțiu primește altă circulară de la mitropolie, în 1900, prin care este însărcinat a încunoștiința comunele: Suplac, Mureșeni, Șoimușul român, Vidrasău, Sângeorgiu de Pădure și Sângeorgiu de Mureș, că pentru întregirea salariului învățătoresc li s-a votat din fondul școlar eparhial din bugetul anului 1900 un ajutor și anume: în sumă de câte 100 corone²⁶. În 1910 Mitropolia înștiințează că comunei bisericești Berghia în scopul zidirii bisericii i s-a votat din fondul bisericilor sărace un ajutor anual în sumă de 200 coroane²⁷. O altă înștiințare anunță comuna bisericească Sângeorgiu de Pădure, că în scopul întregirii salariului învățătoresc i s-a votat din fondul școlar eparhial un ajutor în sumă de 300 coroane²⁸. Astfel de ajutoare au primit și satele: Gornești – 200; Veța – 200; Iclandu mare – 400 pentru zidirea școlii etc. Printr-o altă circulară a Mitropolitului se anunță comuna bisericească Veța, că i s-a votat din partea comisiei administrative a fundației „Șaguna” un ajutor de 500 coroane pentru zidirea bisericii²⁹.

Mitropolia trimite o circulară prin care înștiințează că, Consistoriul arhidieceșan a acordat din fondul școlar eparhial pentru anul 1894, un ajutor catehetului Iacob Stavilă, paroh în Lueriu, în sumă de 50 fl.³⁰. La 10 decembrie 1894 mitropolia înștiințează pe protopopul Șagău că a primit 100 florini din fondul Rudolfin.

Parohia Cuieșdiu anunță la 22 mai 1895 că a colectat o sumă de bani pentru construirea unei biserici. Din circulară mai aflăm că suma adunată este de 80 cr. și este destinată pentru a ajuta la construirea unei biserici din Reghin, de asemenea mai aflăm că preot era un anume Nicoară³¹. La fel și alte parohii au făcut același lucru: Râpa de Sus, Râpa de jos etc.

De asemenea trebuie să menționăm că circularele, rapoartele pe care protopopii le trimit periodic către mitropolie prezintă o importanță semnificativă. Astfel, în multe rapoarte către mitropolie, protopopii solicită ajutor în numele multor preoți și credincioși săraci, din cuprinsul protopresbiteratului lor. După ce se trimit ajutoare de la mitropolie, protopopii trimit îndărăt chitanțele din care să rezulte că banii au ajuns la destinația cerută de mitropolie. Protopopii înștiințează

25 Idem, D. 100, f. 36.

26 Idem, D. 244, f. 1.

27 Idem, D. 349, f. 22.

28 Ibidem, f. 24.

29 Ibidem, f. 33.

30 Arhivele Naționale, Târgu Mureș, Fond Protopopiatul Ortodox Român Reghin, D. 1461/1895, f. 137.

31 Idem, D. 1461/1895, f. 84.

mitropolia despre tot ce se petrece în viața unei parohii, despre situația preotului, mai ales despre starea materială a acestuia, despre situația credincioșilor, despre modul cum se desfășoară serviciul liturgic, despre situația școlilor, a învățătorilor. Protopopii trimit de asemenea periodic la mitropolie liste cu pretesele văduve, cu scopul ca acestea să beneficieze de un oarecare ajutor material pentru asigurarea traiului de zi cu zi. De asemenea se informează mitropolia de către protopopi că s-au efectuat colectele generale solicitate de mitropolie și de asemenea protopopii trimit banii rezultați din aceste colecte precum și documentele adiacente către centrul mitropolitan. Protopopii anunță de asemenea mitropolia că toate cele cerute de aceasta spre comunicare preoților și credincioșilor din cuprinsul întregii mitropolii au fost duse la îndeplinire numaidecât.

Se cuvine să amintim și faptul că oamenii Bisericii au făcut multe donații acestei instituții, donații, care unele s-au constituit în fundații și de aici au fost ajutați mulți oameni nevoiași. Sunt multe astfel de cazuri de donații, aici dăm doar câteva exemple: fostul protopop onorar din Beiu, Samuil Popovici a donat 2270 coroane, 20 fileri bisericii de acolo; Teodor Țandru din Bucium-Poeni a donat 1200 cor. bisericii de acolo; parohul Nicolau Solomon și soția sa Maria au donat 1000 cor. pentru biserica din Porumbacu superior răsăritean; Toma și Maria Iacob din Săcădate au donat 400 cor. pentru biserica de acolo. Se remarcă în acest sens generozitatea membrilor familiei Mocioni, adevărați mecenați ai culturii române. Macedo-români la origine, de la Moscopole, stabiliți în Imperiul habsburgic, Mocioneștii au reușit să-și creeze întreprinderi comerciale prospere, să achiziționeze întinse moșii, să dobândească titluri nobiliare, pentru merite deosebite sau prin căsătorii cu fiice de nobili. S-au numărat printre cele mai influente familii românești din Imperiu. În anii de deschidere politică și culturală promovată de regimul liberal austriac, în primii ani ai deceniului șapte al secolului al XIX – lea, când pentru români se întrezărea o rază de speranță pe plan politic, familia Mocioni a inițiat opera de stipendiere a tinerilor români la studii universitare. Valoarea bursei era stabilită la 300 de florini pentru studii la Viena, 200 pentru cei care studiau la Pesta, 100 de florini pentru gimnaziile superioare și 60 de florini pentru gimnaziile inferioare. Au beneficiat de asemenea de burse pentru studii la Viena și Pesta Coriolan Bredinceanu, Pavel Rotariu, I. Ionaș, Victor Babeș și alții. În total, între anii 1861-1870, familia Mocioni a acordat 243 de burse. După anul 1870 nu mai avem informații despre bursele Mocioni decât în cazul lui Alexandru Liuba, student la Munchen, care primea bursă și din fondurile generoasei familii de la Foeni³².

Trebuie să ne referim și la rolul mănăstirilor în acțiunea de ocrotire, ajutorare și îndrumare a creștinilor. Monahii au fost în toate timpurile suflați

32 Cornel Sigmirean, *Istoria formării intelectualității românești din Transilvania și Banat în epoca modernă*, Cluj Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2000, p. 247.

dornice de desăvârșire creștinească și morală, idealul lor era acela de a împlini prin cuvânt și prin fapte porunca iubirii lui Dumnezeu și a iubirii oamenilor, după cuvântul Sfintei Scripturi. Monahismul a constituit întotdeauna puterea înflăcărată a credinței, căldura și lumina dragostei, râvna neobosită pentru câștigarea virtuților, eroismul în muncă și jertfă, dăruirea pentru păstrarea nestrictă a credinței creștine, iubirea care n-a cunoscut margini pentru interesele neamului și ale țării. Se știe că în trecutul nostru istoric și bisericesc mănăstirile au fost așezăminte creatoare și păstrătoare a învățaturii de carte ca și a culturii, care prin rostul monahilor, în perspectivele de viață pe care le aveau și le trăiau, au făcut să răsară cele dintâi raze ale unei lumini binefăcătoare, au luminat cărările existenței și vieții poporului nostru. Mănăstirile și monahismul transilvănean au fost totuși asemenea unui frumos răsărit de soare pentru neamul românesc, au fost focare nestinse din care au iradiat neconținut energii de spiritualitate ortodoxă și românească. Monahismul transilvănean a adus multe servicii neamului, a format suflete de îndârjiți eroi și apărători ai credinței, eroi ai neamului și a apărât cu toată împotrivirea nu numai legea noastră strămoșească ci și unitatea sufletească între toți românii.

Monahismul transilvănean a avut un rol creator nu numai în dezvoltarea morală și spirituală, ci și pe linia luptei pentru unitatea națională și bisericească, mănăstirile au fost vetre de unitate românească și ortodoxă. Acolo, între învechitele ziduri ale mănăstirilor, monahii au cultivat iubirea pentru sfintele noastre tradiții românești, dragostea pentru limba poporului, dragostea de neam și de limbă. Călugării acestor mănăstiri aduceau în traistele lor, trecând munții, pe drumuri neumblate și neștiute decât de ei, cărți tipărite în Țara Românească și Moldova și în a căror prefete se cuprindea ideea unității noastre ca neam, ideea originii noastre latine. În spinările lor gârbovite de post și ajunare, călugării treceau peste nedreptele granițe despărțitoare de frați, cărțile de învățatură care ieșeau din tiparnițele mănăstirilor mai norocoase de dincolo de Carpați și le răspândeau în toate unghiurile Ardealului. Și totodată cu ele, tot atâtea infuzii înzdrăvenitoare a conștiinței naționale românești. Contactul românilor ardeleni cu țara mamă, care ne-a înlesnit puțința de a păstra nealterată ființa noastră etnică, este opera acestor călugări tari în virtute³³. Călugării din mănăstirile din Transilvania și-au adus contribuția lor modestă, mai mult prin grai și prin propovăduire, la înfăptuirea independenței. Ei trăiau alături de întreg poporul marile evenimente care se desfășurau în Țara Românească și Moldova. Călugării din Transilvania au participat și ei, după posibilitate, la colectele care s-au făcut pentru ostașii răniți în timpul războiului de independență, și pentru cei rămași acasă în urma acestora, văduve și orfani. Ba mai mult unii dintre ei au plecat chiar să ajute pe

33 Pr.Prof. Al. Moisiu, *Rolul monahismului ortodox transilvănean în păstrarea conștiinței de unitate națională și bisericească*, în *Mitropolia Ardealului*, nr. 10-12, 1978, p. 753.

cei de pe front. Aceleași lucruri le-au făcut călugării ardeleni și în timpul primului război mondial, când din puștinul lor au dat și celor care au avut de suferit de pe urma războiului sau a celor afectați grav din pricina războiului. Mulți călugări de origine din Transilvania s-au stabilit pe la mănăstiri din spațiul extracarpatic și au participat activ la oroarea războiului ori s-au înrolat ca voluntari la Crucea Roșie. În anul 1918, fostul mitropolit Nicolae Bălan, pe atunci profesor de teologie, a făcut parte din delegația care a dus la Iași, guvernului român, dorința fierbinte a românilor din Transilvania de a se uni cu Țara. Gheorghe Ivașcu referindu-se la rolul călugărilor de propagatori ai culturii în cele trei țări românești a denumit această lucrare o adevărată „internațională monahicească”. Rolul monahismului ortodox transilvănean în păstrarea conștiinței de unitate națională și bisericească a fost prestigios. Călugării mănăstirilor transilvănene au fost făclierii credinței strămoșești și au sprijinit împlinirile noastre naționale. Au avut așadar și un rol social sprijinind material pe cei oropsiți ai soartei, ajutau cu ce aveau pe cei care apelau la ei, de multe ori găzduiau în mănăstiri pe un anumit timp pe cei foarte săraci, le dădeau de mâncare.

Trebuie să ne referim și la circularele prin care Mitropolia îndeamnă pe protopopi și pe preoți să lucreze pentru „lecuirea plăgilor sociale”. Atunci când se constată apariția în popor a unor fapte imorale, apar imediat astfel de îndemnuri prin care slujitorii altarelor sunt chemați să vegheze mai atent asupra stării credincioșilor lor, și dacă aceștia au apucat pe o cale mai greșită să se lucreze cu atenție pentru aducerea lor către starea de virtute. Printre cele condamnate de mitropolie se numără de pildă avariția (iubirea de argint). Avariția, zgârcenia sau iubirea de argint sau lăcomia de avuție, este iubirea dezordonată a bunurilor pământești, o sete nepotolită după acestea, sete ce se arată prin năzuința și preocuparea continuă de a-și spori averea (lăcomia) și prin râvna de a păstra cu tenacitate cele adunate numai în scopuri egoiste. Avarul iubește dezordonat bunurile, întrucât nu le dorește într-un scop rațional și onest, pentru susținerea proprie și a familiei, ajutorarea celor lipsiți etc. ci, sau pentru lux, îmbuibare și petreceri, sau numai pentru simpla dorință de a poseda și a domina. Avarul păcătuiește, deci, atât contra milosteniei, cât și contra dreptății. Contra milosteniei, întrucât avarul păstrează bunuri de prisos, care ar putea fi de mare folos celor lipsiți; contra dreptății, întrucât orice avere mai mare se strânge în dauna aproapelui, prin asuprirea lui, prin furt, înșelăciune, violență, spoliere, minciună etc.

Se condamnă de asemenea și invidia. Invidia sau pizma este o părere de rău de binele și fericirea aproapelui și părere de bine de nenorocirea și suferința lui, ca și când binele altuia ar constitui răul nostru, iar nenorocirea lui fericirea noastră. Invidia este o stare de suflet foarte josnică și degradantă, care chinuie mult pe cel stăpânit de ea, așa că invidiosul își poartă pedeapsa cu sine. Întrucât

țintește la distrugerea bunurilor aproapelui, invidia este egoismul cel mai cras. Prin invidie, nu se produce nimic, nimeni nu folosește nimic; dimpotrivă, atât invidiosul, cât și invidiatul păgubesc. Invidiosul este propriul său călău, cum spune Sfântul Grigorie de Nazianz.

O altă „rană a societății” combătută prin circulare este beția. Beția este abuzul voluntar de băutură alcoolică, numai din plăcere, până la slăbirea sau pierderea violentă a uzului rațiunii. Beția în sine este un păcat ușor. Poate deveni însă păcat de moarte: din pricina scandalului provocat, a pagubei cauzate familiei sau sănătății și a supărării mari ce s-ar cauza soției, soțului, copiilor etc. Beția nu numai că slăbește forțele fizice și psihice, dar aduce boli grele, ca: paralizia, tuberculoza, afecțiuni cardiace, stomacale, pneumonie, delirium tremens, ciroză hepatică etc.; mulți bețivi mor în casa de alienați. Alcoolismul atacă îndeosebi puterile intelectuale, întunecând mintea, slăbind memoria, atingând afecțiunile nobile și generoase și întărind înclinările rele. Bețivii nu vor intra în împărăția cerurilor. Alcoolicul este omul datat cu totul beției. Alcoolismul produce rele nespuse de mari atât individului, cât și societății. Astfel, individului îi atâță pofta sexuală, îi slăbește simțul moral, îi risipește bunurile, îi vatamă sănătatea trupească și sufletească. În societate, tulbură pacea și liniștea familiei, duce la nenumărate fapte antisociale și păcate; din alcoolici se nasc copii slabi, degenerați, expuși la toate bolile. Alcoolismul este un păcat greu prin urmările lui dezastruoase pentru individ și societate. Folosirea băuturilor alcoolice în mod cumpătat este permisă, dar nu și abuzul.

Se condamnă de asemenea de către Mitropolie prin circulare și lenea. Lenea sau trândăvia este în genere un defect al voinței, o lipsă de energie fizică și morală, care se arată prin dezgustul și nepăsarea pe care o simte cineva față de orice acțiune, fie fizică, fie intelectuală. Lenea este *firească*, atunci când dezgustul și nepăsarea au drept obiect munca trupească, din pricina oboselii și a trudei legate de ea. Lenea este o greșeală morală când dezgustul și nepăsarea au ca scop și obiect bunurile spirituale, din cauză că trebuie să le dobândim cu trudă și osteneală. Lenea se opune muncii, adică activității făcute cu efort și cu metodă pentru a crea bunuri materiale și spirituale spre satisfacerea nevoilor și aspirațiilor noastre trupești și sufletești. Munca reprezintă partea noastră de contribuție la mântuire, faptele bune fiind condiție neapărată pentru dobândirea mântuirii. Munca este o lege fundamentală a vieții. Fără muncă nu-i posibilă existența fizică, nici desăvârșirea omului și transformarea naturii. De aici rezultă gravitatea trândăviei, care împiedică realizarea menirii principale a omului în societate. Lenea duce la lipsă și mizerie și face cu neputință orice fel de progres. Mai mult chiar: ruina materială este însoțită și de una morală. Căci, nevrând să muncească, leneșul caută să-și satisfacă nevoile sale materiale pe căi mai ușoare dar necinstite, prin furt, înșelătorie, cerșetorie etc. Lenea este, apoi,

mama desfrânării. Lipsa de ocupație lasă loc instinctelor de a se dezlănțui fără frâu. Trândăvia naște parazitismul social, care e, în fond, un furt camuflat sau o exploatare a sentimentelor familiale, a milei semenilor etc. Ea este un delict antisocial, întrucât leneșul consumă de la societate bunuri fără a da nimic în schimb, când are datoria și putința să întrețină din muncă proprie și pe alții care nu pot munci: pe copii, bolnavi și bătrâni. Pentru acestea Biserica propune remediile următoare: meditația asupra naturii, care este neconținut în plină activitate; cugetarea stăruitoare asupra necesității muncii; rugăciunea deasă și fierbinte pentru alungarea duhului trândăviei etc.

Pr. Dr. Florin Bengean alături de Prof. Univ. Dr. Vasile Dobrescu la o lansare de carte la Biblioteca Municipală “Petru Maior” din Reghin

PLOIEȘTI ÎN ANII NEUTRALITĂȚII (1914-1916)*

Conf.univ.dr. Gavriil Preda

Anul 1914 a debutat furtunos din punct de vedere politic, în pofida unei ierni foarte grele. La 4/17 ianuarie 1914, regele Carol I l-a desemnat pe I.I.C. Brătianu să formeze un guvern liberal, ceea ce a făcut ca politica românească să se încline tot mai mult spre Antanta, văzând în aceasta calea de aducere la patria mamă a provinciilor românești aflate sub stăpânirea austro-ungară. Opinia publică a perceput instinctiv mutarea semnificativă din politica românească și a reacționat, în cea mai mare parte a sa în acord cu acesta. Aniversarea la 24 ianuarie 1914 a 55 de ani de la Unirea Moldovei cu Țara Românească sub luminoasa domnie a lui Alexandru Ioan Cuza a oferit cadrul de manifestare a stării de spirit din societatea ploieșteană față de realizarea idealului național. Autoritățile locale, ofițerii în frunte cu comandantul garnizoanei, colonelul Ion Drăgălina (eroul de la Jiu, n. ns.), profesori și elevi, precum și un numeros public au luat parte la manifestări. „Entuziasmul a fost delirant” când fanfarele militare și corul au interpretat marșuri și cântece patriotice¹. Un eveniment cultural care s-a bucurat de o primire tot așa de entuziastă din partea ploieștenilor l-a constituit filmul „Războiul de independență” însoțit de un jurnal cu scene din campania din Bulgaria. Filmul s-a rulat la sala cinematografului „Grivița” de trei ori pe zi cu săli arhipline².

Iarna și primăvara anului 1914 a fost marcată de fapte și evenimente care îmbogățesc cunoașterea asupra lumii ploieștene și oferă posibilitatea de a înțelege opiniile și starea de spirit a locuitorilor orașului din perioada premergătoare începerii războiului. Alegerile parlamentare din februarie 1914 au consolidat poziția Partidului Liberal în viața politică internă, mai ales grație propunerilor de modificare a Constituției pentru reforma electorală și reforma agrară. La Ploiești liberalii au realizat o victorie clară prin cele 6 mandate obținute la Camera

1 * Studiul este un fragment dintr-un studiu referitor la participarea prahovenilor la războiul de întregire națională, inclus în lucrarea *Monografia Ploieștilor*, ca va apare în anul 2011

Carol Nicolae Debie, *O cronică ploieșteană. 1825 – 1974. Cartea a III-a. Diletanții. 1907 – 1949*. Editura „Ploiești Mileniul III”, Ploiești, 2006, p. 83.

2 Idem.

Deputaților și două mandate la Senat³. Orașul Ploiești a fost gazda primului Congres al sindicatelor din România, alegerea orașului fiind agreată și datorită influenței pe care o avea mișcarea sindicală în rândurile muncitorilor petroliști⁴. Un eveniment trist, înhumarea „marelui propagandist social – democrat” Ștefan Gheorghiu (10 martie 1914) a fost o „memorabilă demonstrație de atașament” pentru activitatea și ideile celui dispărut din partea muncitorilor din Ploiești. Autoritățile și populația orașului au asistat cu mare respect la „neobișnuita și solemnă ceremonie”⁵.

Vara anului 1914 a început senină și călduroasă ceea ce îi îmbia pe ploieșteni să frecventeze cu bucurie numeroasele grădini de vară din oraș. Tihna verii a fost repede spulberată de evenimentele politice. Evenimente politice precum, nerecunoașterea de către guvernul ungar a „poporului român ca individualitate politică” în Transilvania sau vizita țarului Nicolae II la Constanța au generat o stare de suspiciune între România și Puterile Centrale. În fapt, toată Europa avea aspectul unei uriașe tabere militare. Toate statele, dar mai ales marile puteri, în cele aproape cinci decenii care trecuseră de la războaiele dintre Franța și Germania (1870 - 1871) și dintre Rusia și Turcia, la ultimul a participat și România, obținându-și cu arma independența (1877 - 1878), și-au dezvoltat permanent puterea lor militară. În același timp s-au amplificat focarele de conflict care mocneau latent pe întregul continent: în Balcani, între Franța și Germania, între Germania și Anglia, între Rusia și Austro-Ungaria, în interiorul imperiilor austro-ungar, otoman și țarist. Constituirea marilor alianțe adverse, a Puterilor Centrale și a Antantei a simplificat, într-un anumit fel mecanismul politicii europene, dar, pe de altă parte, a adus și pericolul unui război generalizat, prin probabilitatea de a angaja în conflict toate marile puteri din cauza sistemelor rigide de alianță create.

La 15/28 iunie 1914 moștenitorul prezumtiv al coroanei Austro-Ungariei, arhiducele Franz Ferdinand, a fost asasinat, împreună cu soția sa, la Sarajevo de către Gavrilo Princip, un student bosniac, dar supus austriac. Evenimentul a produs o vie emoție în întreaga țară. Ziarele din Ploiești au anunțat în ediții speciale, în dimineața zilei de 16/29 iunie 1914, despre tragicul eveniment. Asasinatul de la Sarajevo a constituit pretextul pentru care Austro-Ungaria a declarat război Serbiei, o lună mai târziu, la 15/28 iulie 1914, orele 11⁰⁰. Între

3 Constantin Vrânceanu, *O istorie a liberalismului politic în Prahova*, Editura Ploiești – Mileniul III, Ploiești, 2007, p. 51.

4 I. Șt. Baicu, *O istorie a social – democrației din Ploiești și din Valea Prahovei, 1870 - 1940*, Editura Ploiești – Mileniul III, Ploiești, 2008, p. 144.

5 *Ibidem*, p. 146

15/28 iulie și 10/23 august 1914/1918 Germania, Muntenegru, Rusia, Franța, Marea Britanie, Belgia, Olanda, Japonia au intrat în războiul declanșat de Austro-Ungaria împotriva Serbiei.

Forțele politice românești și întreaga opinie publică au urmărit cu deosebită atenție desfășurarea evenimentelor de la începutul marelui conflict european. Consiliul de Coroană întrunit la 21 iulie/3 august 1914 la Sinaia a hotărât păstrarea neutralității, aceasta fiind cea mai favorabilă soluție pentru România, o țară mică aflată între două mari imperii, Rusia și Austro-Ungaria, care făceau parte din alianțe adverse. Conflictul a dobândit rapid proporții considerabile: Acțiunile de luptă pentru cele două tabere beligerante s-au declanșat în conformitate cu planurile de campanie elaborate înainte de începerea conflictului prin care se urmărea obținerea victoriei printr-un „război fulger”⁶. Raportul de forțe era favorabil Antantei: 13,4 milioane oameni mobilizați, 147 divizii active, 78 divizii rezervă (infanterie), 41 divizii de cavalerie, 11.732 tunuri de câmp, 586 tunuri grele, 605 avioane, 89 nave de linie, 9 crucișătoare de luptă, 58 crucișătoare cuirasate, 80 crucișătoare, 430 distrugătoare, 1.600 de submarine față de 7,9 milioane oameni mobilizați, 96 divizii de infanterie, 52 divizii de rezervă, 22 divizii de cavalerie, 7.972 tunuri de câmp, 1.537 tunuri grele, 311 avioane, 52 nave de linie, 5 crucișătoare de luptă, 14 crucișătoare cuirasate, 156 distrugătoare și 34 submarine⁷.

Primele operații au avut loc în vestul continentului sub forma războiului manevrier, caracterizat prin ample acțiuni de învăluire, replieri strategice și lupte de întâlnire foarte violente. După cinci luni de război, nici unul dintre adversari nu și-au îndeplinit obiectivele stabilite prin planul de campanie și de la „războiul fulger” s-a ajuns la așa-numitul „război de poziție”, în care pierderile înregistrate au fost foarte mari⁸.

6 Planul de campanie al Germaniei (planul Schlieffen*) prevedea acțiuni ofensive desfășurate concomitent pe frontul de Vest, împotriva Franței și pe cel de Est împotriva Rusiei, pentru nimicirea prin lovituri succesive, executate frontal, a armatei franceze, respectiv ruse. Planul Austro-Ungariei se corela cu cel german și era axat pe aceeași idee a acțiunii pe două fronturi, împotriva Rusiei în Est și Serbiei în Balcani. Planul de campanie al Franței (Planul XVII) preconiza o ofensivă decisivă executată pe două direcții, una la dreapta, între Munții Vosgi și Mosella și una la stânga, la nord de linia Verdun – Metz. Marele Cartier General rus a acționat conform Planului de ofensivă nr. 19, Varianta A, care prevedea concentrarea forțelor în Prusia Orientală și Galiția împotriva forțelor germane și austro-ungare. Marea Britanie a preconizat trimiterea unui corp expediționar (6 divizii) în Franța și atacul coloniilor germane în Africa

7 *Istoria militară a poporului român*, vol. V. *Evoluția organismului militar românesc de la cucerirea independenței de stat până la înfăptuirea marii uniri din 1918. România în anii primului război mondial*, Editura Militară, București, 1988, p. 322 – 324.

8 Până la sfârșitul anului 1914 Germania a pierdut 810.000 oameni, Austro-Ungaria

Desfășurarea războiului, a acțiunilor militare și politice aduceau în mintea și în sufletul ploieștenilor amintiri amare de pe vremea războaielor ruso-otomane și ruso-austriece, când trupele acestor imperii devastau teritoriile românești. Distrugerile și atrocitățile din Belgia și nord-estul Franței⁹, agresiunea împotriva Serbiei și vitejia cu care mica armată sârbă a învins de două ori pe austro-ungari, strânsa colaborare militară dintre Germania și Austro-Ungaria erau evenimentele pe care opinia publică ploieșteană le afla din ziarele timpului și care aveau un mare impact asupra stării sale de spirit. În același timp presa ploieșteană a relatat pe larg despre cursurile Universității de vară de la Vălenii de Munte, unde savantul Nicolae Iorga a subliniat în luările sale de cuvânt că „o operă ca a noastră nu ține seama de hotare” ... pentru că prin „manifestațiunile noastre de voință națională” se va da poporului român „una din marile puteri, care i se cer în ceasul când, pentru totdeauna, trebuie să i se hotărăscă soarta”¹⁰. Era un mesaj semnificativ pe care marele savant îl adresa națiunii române.

Protocolul sărbătoririi zilei de naștere a împăratului Francisk Josef al Austro-Ungariei din ziua de 5/18 august 1914 organizat de către consulatul austro-ungar de la Ploiești nu a avut efectul dorit de către organizatori deși s-au întrecut în „atenții și insistențe de apropiere” față de autorități și cetățenii orașului¹¹. În schimb, împlinirea pe 30 august/11 septembrie 1914, a 37 de ani de la cucerirea redutei Grivița a fost o mare festivitate pentru locuitorii Ploieștiului. A fost o zi de entuziasm național, în care locuitorii au strigat cu urale „Vrem Ardealul”¹².

Moartea regelui Carol I la 14/27 septembrie 1914 a îndurerat pe ploieșteni, aceiași locuitori care, prin acțiunile lor din timpul „Republicii de la Ploiești”, din august 1870, l-au adus atunci pe tânărul domnitor în pragul abdicării. Trecerea trenului mortuar regal de la Sinaia a adunat la Gara de Sud, alături de autoritățile civile și militare, o mulțime imensă¹³.

Ostilitatea opiniei publice românești împotriva Austro-Ungariei creștea și din cauza politicii de deznaționalizare brutală dusă împotriva românilor din dubla monarhie, proces care a cunoscut forme tot mai violente după începerea războiului, chiar dacă peste 500.000 de români erau înrolați în armata imperială

1.267.000 oameni, Franța 848.000 oameni, Rusia circa 1.000.000 oameni (*Ibidem* p. 325).

9 În urma trupelor germane care înaintau prin Belgia și Franța a rămas o „dâră de foc și sânge, incendieri și executări sumare pretutindeni”. (*Istoria universală*, vol. III, *Evoluția lumii contemporane*, Editura Univers Enciclopedic, București, 2000, p. 303).

10 *Cursurile de vară ...*, *op. cit.*, p. 14.

11 N. C. Debie, *op. cit.*, p. 89.

12 *Ibidem*, 89-90.

13 *Idem*.

și luptau pe fronturile din Galiția și Italia¹⁴.

Conferința susținută de Nicolae Iorga la Liceul din Ploiești la 17/30 septembrie 1914 cu tema „Atitudinea ce trebuie să avem în țară și mai ales peste hotare în actualele împrejurări” a avut un puternic ecou într-un oraș în care urmașii făgărășenilor și bârsenilor vedeau cum frații lor de peste munți erau trimiși să moară pentru o cauză care nu era a lor. Afirmatia savantului conform căreia „În chip instinctiv, totul pledează contra mergerii noastre cu Austria. Momentul potrivit al României în direcția dorită a sosit ... Rămâne, dar, să luptăm pentru unitatea de simțire și să fim gata pentru ceasul cel mare” a găsit o frenetică susținere¹⁵. Pentru tot mai mulți români, Puterile Centrale promovau o politică brutală, cinică și ipocrită, în timp ce Antanta apărea ca o apărătoare a democrației și o promotoare a principiului naționalităților¹⁶. Secția din Ploiești a „Ligii pentru Unitatea Culturală a Românilor” a desfășurat a activitate susținută în vederea realizării idealului național. Prin numeroase serbări publice, șezători artistice și conferințe culturale au atras la această idee tot mai mulți și entuziaști cetățeni ai orașului, creând un puternic curent de opinie. La Congresul extraordinar al „Ligii Culturale” desfășurat la București la 14/27 decembrie 1914, s-a hotărât schimbarea denumirii în „Liga pentru Unitatea Politică a tuturor Românilor” și a fost aleasă o nouă conducere formată din personalități de prestigiu, Vasile Lucaciu – președinte, Barbu Delavrancea – vicepreședinte, Nicolae Iorga – secretar, Simion Mândrescu – casier general, N. Filipescu, Take Ionescu, dr. C. Istrati, I. Grădișteanu și Octavian Goga – membri. S-a creat un organ activ, deasupra tuturor partidelor politice care reprezenta românimea și care lupta pentru făurirea singurei politici externe—eliberarea românilor asupriți de alte monarhii.

Declanșarea războiului a determinat guvernul să ceară Marelui Stat Major român să adopte măsuri suplimentare necesare pentru sporirea puterii militare a țării. Bugetul destinat armatei a fost majorat până la suma de 92.122.472 lei¹⁷. S-a luat hotărârea de a se înființa noi unități militare. Ca urmare a acestor măsuri au fost înființate două noi regimente în zonă: Regimentul 47 Infanterie la Ploiești

14 Vasile Tutula, *Transilvania în anul 1917. Spicuiuri necesare și câteva aspecte politico-militare ale pregătirii luptei pentru reîntregirea națională, în 1917. Glorie și deznădejde*, coordonator Gavriil Preda, Editura Universității Petrol-Gaze din Ploiești, Ploiești, 2007, p. 128.

15 *Cursurile de vară ale Universității Populare „Nicolae Iorga” de la Vălenii de Munte. Un secol de la înființare*, Ediție îngrijită de Ion Șt. Baicu și Constantin Manolache, Editura Libertas, Ploiești, 2008, p. 14.

16 Ion Agrigoroaie, *Opinie publică și stare de spirit în vremea Războiului de Întregire și a Marii Uniri*, Editura Fundației Axis, Iași, 2004, p. 15.

17 „Monitorul Oastei” nr. 18/28.04.1914, p. 349 – 350.

și Regimentul 72 Infanterie la Mizil. La jumătatea lunii ianuarie 1915 Marele Stat Major român a primit informații despre concentrări de trupe austro-ungare în diferite regiuni ale Transilvaniei, precum: Banat, zona Brașov-Gheorghieni-Miercurea Ciuc, Maramureș etc. În situația creată s-a ordonat ca 10 regimente de infanterie și 3 regimente de vânători să aibă efectivele mobilizate la statul de război. Regimentele 7 și 32 infanterie și 3 vânători din garnizoana Ploiești au trecut la statul de război în baza acestui ordin. În vara anului 1915 unitățile militare ploieștene au fost mobilizate și s-au deplasat spre frontieră constituind grupuri de acoperire. Grupul de acoperire Bratocea, format din Regimentul 32 Infanterie, Regimentul 3 Vânători și 2 baterii din Regimentul 19 Artilerie, a fost dislocat pe valea Teleajenului (zona Măneciu – Izvoarele - Cheia) începând cu ziua de 27 iulie/9 august 1915. Grupul de acoperire Predeluș, format din Regimentul 7 Infanterie (mai puțin batalionul 1) și 1 baterie din Regimentul 19 Artilerie a fost dislocat în pasul Predeluș¹⁸. Ambele grupuri de acoperire de pe frontieră au executat numeroase aplicații, recunoașteri și trageri de luptă.

În anul 1915 Marele Stat Major român a planificat mobilizarea a peste 630.000 de rezerviști pentru a fi îmbunătățită pregătirea lor militară¹⁹. În conformitate cu planul ordonat de eșaloanele superioare, în cursul anului 1915 regimentele prahovene care nu au fost dislocate pe frontieră, respectiv regimentele 47 și 72 infanterie, 6 călărași și o parte din forțele Regimentului 19 artilerie au executat concentrări în serie cu scopul de a perfecționa instruirea rezerviștilor. Viața comercială, viața publică – în general – era stânjenită de numărul mare al tinerilor chemați în concentrări, dar oamenii participau cu mult elan patriotic la pregătirea militară. La 10/24 octombrie 1914 a aterizat la Ploiești primul pilot militar prahovean, sergentul de instrucție Nicolae Tănase, care a devenit unul dintre cei mai bravi luptători aerieni din anii marelui război de întregire națională²⁰.

Autoritățile locale se confruntau cu acțiunile tot mai puternice ale curentului filoantantist. La Ploiești, în adunările publice, mai ales în aproape toate restaurantele cu orchestre se cântau doine ardelenesti și marșuri patriotice care aduceau numeroase proteste oficiale din partea consulului german și a celui austro-ungar. Autoritățile orașului nu aveau suficiente motive să interzică astfel de manifestări, iar „aversiunea față de nemți și nemțofili” a locuitorilor era din ce

18 *România în Războiul Mondial 1916-1919*, vol. I, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului. Imprimeria Națională, București, 1934, anexa 37.

19 *Istoria militară a poporului român*, Vol 5,... *op. cit.*, p. 198.

20 Valeriu Avram, *Zburătorii României Mari*, Editura Alpha MAN, București, 2007, p. 355.

în ce mai evidentă²¹. La 3/16 mai 1915, cu ocazia aniversării zilei mării întruniri revoluționare de la 3 mai 1848 de la Blaj, a avut loc la Ploiești o întrunire publică unde au vorbit tânărul avocat Nicolae Titulescu și Constantin Mille. Într-un vibrant discurs intitulat „Inima României”, Nicolae Titulescu a arătat că guvernul trebuie să asculte „instinctul neamului” pentru că „din împrejurările de azi, România trebuie să iasă întregă și mai mare²². Rațiunea intrării României în război era Ardealul, „România nu poate fi întregă fără Ardeal [...] Ardealul nu e numai inima României politice [...] Ardealul e inima României geografice”. În opinia oratorului, eliberarea Ardealului și unirea cu patria mamă nu se poate obține prin „neutralitate care și-a avut rostul, dar și-a trăit traiul” ci prin „jertfă sângeroasă și bogată, prin jertfa de arme” cu aliații²³

La începerea anului școlar din toamna anului 1915 lipseau un număr mare de profesori și învățători, chemați la concentrare. În condițiile existente începerea cursurilor s-a făcut cu destule dificultăți, mai ales că în anul respectiv numărul elevilor era mult mai mare decât în trecut; numai pentru liceu funcționau 19 clase, cu 1050 elevi. În programa școlară a fost inclusă și instrucția necesară cercetașilor, care se făcea cu strictețea cerută de formarea unor tineri ași pentru apărarea țării.²⁴

Atmosfera de puternică trăire națională era susținută nu doar prin articolele publicate în presa locală, dar și prin numeroasele manifestări muzicale, religioase și școlare. Numărul celor care participau la aceste manifestări era tot mai mare datorită calității actului artistic, dar și mesajului de intensă simțire patriotică pe care îl transmitea către auditoriu. Un mare succes l-au avut în toamna anului 1915 și iarna anului 1916 “șezătorile culturale patriotice” organizate de asociația “Ne chiamă Carpații”, condusă de un tânăr și talentat muzician amator Savu Păunescu. Toate aceste reprezentații, care aveau loc duminica și în zilele de sărbătoare, au reunit pe cei tineri în jurul învățătorilor, profesorilor și preoților, în școli, biserici și alte locuri publice, dar și pe mulți alți auditori, mai ales din cartierele mărginașe ale orașului. Acțiunile de acest fel au fost miezul propagandei filoatantiste care avea să ducă la statornicul entuziasm și încredere în dreptatea luptei pentru eliberarea ținuturilor transilvane. A fost foarte populară și eficace această propagandă pentru educarea patriotică a opiniei publice prahovene făcută

21 N. C. Debie, *op. cit.*, p. 77.

22 Gavriil Preda, Eugen Stănescu, *Nicolae Titulescu. Cuvânt despre Transilvania. Ploiești- 3 mai 1915*, „Anuarul Fundației pentru istoria Prahovei”, vol. VII/1995, Editura Silex, Ploiești, 1995, p. 87

23 *Ibidem*, p. 89-90.

24 C.N. Debie, *op. cit.*, p. 101-102

din îndemnul și, de multe ori, sub egida “Ligii pentru Unitatea Politică a tuturor Românilor”. După audierea unei conferințe cu caracter patriotic, se recitau poezii ce glorificau dragostea de țară, se prezentau mici piese de teatru, iar audițiile corale și dansurile naționale creau momente de înaltă trăire sufletească²⁵.

Majoritatea covârșitoare a opiniei publice era convinsă de necesitatea intrării în acțiune alături de Antanta, dar, în mod firesc, nu toată lumea sprijinea atitudinea filoatantistă. Atât susținătorii Antantei, cât și cei ai Puterilor Centrale doreau unirea teritoriilor românești aflate sub stăpânirea monarhiilor străine, deosebiriile dintre aceștia fiind date de viziunea diferită avută asupra situației geopolitice pe care urma să o aibă statul român în varianta unui imperiu țarist victorios sau în cea a unei Austro-Ungarii victorioase.

Războiul a adus multe schimbări în viața ploieștenilor: Asociațiile profesionale ale petroliștilor, industriașilor, comercianților și bancherilor, precum și sindicatele au renunțat la organizarea tradiționalelor reuniuni și baluri pentru a nu aduna în același loc persoane aparținând diferitelor naționalități aflate în conflict. Societățile de binefacere, mai ales “Crucea Roșie”, “Caritatea” și altele asemănătoare organizau diverse acțiuni culturale menite să adune fonduri necesare pentru achiziționarea de instrumentar și echipament medical, materiale de întreținere, echipament etc.

Incertitudinea generată de probabilitatea intrării în război și lipsa forței de muncă datorită concentrărilor au provocat o serioasă încetinire a lucrărilor publice și edilitare din oraș. Marile șantiere de construcție, precum Palatul de Justiție, sistematizarea pieței centrale, pavarea bulevardului, extinderea și sistematizarea rețelei de străzi secundare nu au mai fost reluate în primăvara anului 1916. Bulevardul, locul atât de drag ploieștenilor pentru concertele de fanfară și loc de promenadă, încetase a mai fi atractiv deoarece fanfarele militare erau dislocate împreună cu regimentele de care aparțineau în zonele de concentrare. Anul școlar s-a încheiat la 5 iunie 1916, fără să aibă fastul anilor precedenți. Elevii din clasele superioare au fost opriți pentru a ajuta la repararea și curățenia localurilor școlare, iar elevele au fost constituite în detașamente de ajutor la “Crucea Roșie” și lucrau la atelierul central de lenjerie. Din cauza complicațiilor externe și a spionajului, libertatea presei și de întrunire au fost puse sub un control sever din partea poliției²⁶. Patima confruntărilor din politica internă a trecut pe plan secundar, tema principală fiind dominată de două mari necunoscute: când se va intra în război și alături de cine?

25 *Ibidem*, p. 106

26 *Ibidem*, p. 106-110

În perioada neutralității mișcarea social-democrată din România a avut o poziție particulară față de curentul general favorabil intrării în război pentru îndeplinirea idealului național existent în opinia publică. Partidul Social Democrat din România a cerut organizațiilor sale să respecte hotărârea Internaționalei socialiste de condamnare a războiului luată la Zimmerwald în anul 1915. Organizațiile social-democrate și sindicatele muncitorești aflate sub influența acestora din Ploiești și Valea Prahovei au organizat în anii 1914-1916, dar mai ales în perioada februarie-iunie 1916, adunări și demonstrații de protest împotriva războiului și pentru îmbunătățirea condițiilor de muncă și viață ale lucrătorilor industriali. Cele mai mari demonstrații au avut loc în zilele de 14 și 16 iunie 1916, când circa 10.000 de persoane au manifestat pe străzile din Ploiești în semn de solidaritate cu demonstrația muncitorilor de la Galați²⁷. La Ploiești nu au avut loc incidente între demonstranți și forțele de ordine datorită înțelepciunii dovedită de liderii locali. Pentru a preveni o posibilă răspândire a manifestațiilor către alte centre muncitorești de pe Valea Prahovei, autoritățile au dispus ca armata să ocupe gara de sud CFR²⁸. Politica de condamnare a războiului de către P.S.D.R. precum și etichetarea de către acest partid a „Ligii pentru Unitatea Politică a tuturor Românilor” și a „Federației Unioniste” ca fiind organizații „burgheze” și „nesincere” care mobilizau pe români pentru îndeplinirea idealului național angajându-i într-un război chipurile „nedrept”, a generat o ostilitate deosebită față de mișcarea social-democrată²⁹.

Cei doi ani de neutralitate au fost evidențiate încercările grele prin care a trecut societatea românească în efortul său de pregătire materială și sufletească pentru război și de a alege, cu matură chibzuință, condițiile și momentul intrării în marele conflict mondial. Presa locală a reflectat, în mod firesc, diversitatea opiniilor și a punctelor de vedere opuse, iar patima politică a contribuit din plin la susținerea cauzei. “Încă una dintre intrigile și speranțele nemților și germanofililor de la noi s-a spulberat. Din moment ce au simțit că politica instinctului național este pe cale să triumfe în mod definitiv la noi, cercurile nemților au răspândit zvonul că orice apropiere între România și Rusia va fi zădărnicită de faptul că Rusia nu ar consimți cu nici un preț să se strice cu poporul bulgar pe care îl

27 La 13 iunie 1916 a avut loc la Galați o demonstrație antirăzboinică organizată de P.D.S.R. Manifestația a degenerat într-un violent conflict între forțele de ordine și manifestanți, fiind ucise nouă persoane, printre care și doi lideri locali ai P.S:D.R.

28 Ion Șt. Baicu, Costin Vrânceanu, *O istorie a social-democrației din Ploiești și Valea Prahovei. 1870-1948*, Editura Ploiești-Mileniul III, Ploiești, p. 167-168

29 *Ibidem*, p. 169

consideră victima regelui Ferdinand de Coburg” scria ziarul “Gazeta Prahovei”³⁰
„Liga Culturală” a făcut publice „procedurile reprobabile de care uzează consulatul austro-ungar din România față de românii ardeleni și bucovineni refugiați în țara noastră”. În articole de presă se arăta cum diplomații austro-ungari acționau asupra românilor din Ardeal, Banat și Bucovina prin promisiuni în bani și avantaje sociale pe care le vor primi la sfârșitul războiului, prin șantaj și amenințări, mai ales la adresa copiilor și familiilor rămase peste munți, îndemnându-i să părăsească România pentru a se încorpora în armata austro-ungară și a merge pe front.³¹

Guvernul român a fost deosebit de prudent în raporturile sale cu Puterile Centrale, iar acțiunile sale au fost criticate, adeseori fără temei, de presă³². Convenția comercială încheiată între România și Germania în anul 1916 a fost considerată de presa locală un eșec al politicii noastre externe și în dezacord cu gesturile anterioare ale guvernului român. “Convenția scrisă dintre Germania cu România nu este urmarea voită a unor raporturi normale economice între ambele state, ci este consecința siluirii voinței României, care lipsită de cele mai elementare mărfuri a fost silită să accepte condițiile de schimb ale Germaniei”, se aprecia în articolul intitulat *La discreția nemților*, apărut în “Gazeta Prahovei” din 9 aprilie 1916. “Din acest act, deocamdată pur economic și comercial, germanii trag concluzia că România, ori va sta până la sfârșit neutrală, ori va merge alături de puterile centrale”. Autorul articolului se întreba dacă angajamentul economic respectiv nu avea prin “consecințele politice și militare” efecte care vor fi “cu totul împotriva intereselor noastre de stat și de neam”³³.

Dincolo de unele generalizări și aprecieri care nu rezistă la o analiză mai profundă, se cuvine a fi remarcate numeroasele pledoarii pertinente, izvorâte din convingeri naționale, întâlnite în ziarele ploieștene referitoare la necesitatea intrării în război pentru eliberarea fraților din Transilvania și Bucovina. În spiritul acelor așteptări, în presa ploieșteană a timpului se scria că: “Este o imposibilitate pentru România de a merge cu Puterile Centrale, e o imposibilitate de a rămâne neutră. A merge cu Puterile Centrale este a căpata Basarabia și o rectificare de frontieră în Transilvania și Bucovina. Aceasta în cazul cel mai bun , în cazul

30 „Gazeta Prahovei”, nr. 84 din 6 august 1916

31 *Ibidem*, nr. 75 din 6 februarie 1916

32 Interzicerea tranzitului de armament de german spre Turcia și Bulgaria, a trecerii de ofițeri germani spre Bulgaria, acceptarea tranzitului de material de război din Rusia către Serbia, concentrarea armatei române la granița cu Austro-Ungaria și pe Dunăre au constituit acțiuni ferme ale guvernului român de apărare a intereselor naționale și care se aflau într-un profund dezacord cu obiectivele Puterilor Centrale.

33 „Gazeta Prahovei”, nr. 75 din 9 aprilie 1916

de victorie a Puterilor Centrale. Dar să nu se uite că avem în coastele noastre o Bulgarie mare și o Ungarie trufașă, care știu la ce se așteaptă din partea României. Între aceste două țări dușmane, noi nu vom mai putea mișca, vom fi ca și cum am fi puși sub pază, sub observație. Pe lângă acestea s-a dus cu independența politică și economică. Împărăția germană se va întinde de la Marea Nordului la Bagdad și cum noi suntem în acest drum vom înceta a mai exista.[...] Alături de germani putem spune: *Finis Romaniae*. Trebuie dar, să mergem cu Quadrupla. Învingători vom lua Transilvania și vom da Ungariei lovitura de moarte. Bulgaria va fi quasidesființată [...]. Scăpați de acești doi dușmani vom respira. Dar este ceva mai mult. Învinsă Germania scăpăm de pangermanismul prusac, scapă Europa de acest vis urât. Fiecare stat se va dezvolta după principiul naționalităților [...]. Vom fi un stat de douăsprezece milioane de locuitori și vom înceta să fim veșnic la discreția cuiva[...]. Să rămânem neutri? Dar ar fi o sinucidere; ar fi să subscriem noi înșine desființarea noastră.[...] Trebuie dar intrat în acțiune. Momentul ni se pare că s-a apropiat: pe toate fronturile ofensiva se pare că pornește, și ora României va suna în sfârșit”³⁴

Era o atmosferă de neliniște, de așteptare a unor evenimente cu totul deosebite de cele trăite până atunci, care depășeau prin amploare și importanță acțiunile militare pe care le-au cunoscut ploieștenii și prahovenii pe timpul campaniei din Bulgaria. Închiderea graniței cu Austro-Ungaria, interdicția intrării în zona militară a Carpaților, comunicatele diverselor comandamente ale beligeranților, informațiile din presă despre război³⁵ erau subiecte de discuție pretutindeni, iar prahovenii simțeau tot mai clar că “nu vom intra alături de nemți și de bulgari”³⁶ Pregătirile militare erau tot mai clare.

În ianuarie 1916 toate trupele aflate în dispozitivul de acoperire al frontierei au fost ridicate la efectivele de mobilizare, iar celelalte unități au chemat sub arme primele 2 contingente din completare. Toți rezerviștii au fost chemați în serii de 20 de zile pentru instruire militară. În lunile iulie și primele zile ale lunii august 1916 au fost transportate noi trupe pe graniță. Începând cu 27 iulie/3 august 1915, regimentele 7 și 32 infanterie, 3 vânători și o parte din bateriile Regimentului 19 artilerie erau dislocate cu efectivele complete de război în trecătorile Bratocea și Predeluș, unde au rămas până la începerea războiului³⁷. La 14/27 august 1916

34 *Ibidem*, nr. 73 din 9 martie 1916.

35 Semnalăm o serie de articole publicate de ziarul „Gazeta Prahovei” precum „În jurul păcii” (nr. 78 din 9 august 1916), „Pacea separată” (nr. 47 din 6 februarie 1916), „Obrăznicia bulgară” (nr. 73 din 9 martie 1916), „Vitejia Franței” (nr. 84 din 6 august 1916) și altele.

36 C.N. Debie, *op.cit.*, p. 110.

37 *România în Războiul Mondial 1916-1919...*, vol. I, *op. cit.* anexa 27.

119 batalioane infanterie și 77 baterii de artilerie ale armatei române se găseau în acoperire pe frontiera de nord și nord-vest și 31 batalioane, 10 escadroane și 25 baterii de artilerie pe frontiera de sud, gata să intre în luptă³⁸.

Și într-adevăr, după o temeinică pregătire morală, politică și diplomatică, dublată de un susținut efort de atenuare a marilor lipsuri existente în pregătirea economiei naționale pentru război, în instruirea, dotarea și înzestrarea armatei, guvernul român condus de Ionel I.C. Brătianu, având asentimentul regelui Ferdinand I de Hohenzollern-Sigmarigen, a semnat, la 4/17 august 1916, Tratatul de alianță dintre România și Antanta și Convenția militară. Importanța celor două documente pentru istoria viitoare a României a fost una de excepție. Tratatul a reprezentat primul act de drept internațional prin care patru mari puteri: Rusia, Franța, Anglia și Italia au recunoscut și garantat integritatea statului român și dreptul legitim al României de a se uni cu provinciile istorice românești: Transilvania, Banatul și Bucovina aflate sub stăpânirea monarhiei austro-ungare. În același timp, Convenția militară conferea României rolul unui aliat necesar și dorit de statele Antantei și preciza condițiile cooperării militare dintre armata română și armatele aliate.

Intrarea României în război a avut o mare influență atât asupra evoluției evenimentelor politico-militare, cât și asupra raporturilor dintre partenerii din ambele tabere beligerante. Aprecierile favorabile făcute de oamenii politici și de presa din Franța, Rusia, Marea Britanie, Italia și Statele Unite ale Americii au evidențiat importantul sprijin militar adus Antantei, pentru că armata României nu era “un factor mic în această nouă aliniere a puterilor”³⁹. Impactul produs în tabăra Puterilor Centrale a fost unul deosebit de mare, determinând importante schimbări la vârful ierarhiei militare germane, modificarea priorităților strategice și mutarea atenției principale de pe frontul de vest pe frontul din răsăritul Europei. Generali, precum Eric Ludendorff și August von Mackensen au apreciat că acțiunea României alături de Antanta reprezenta un eveniment care putea decide soarta războiului mondial⁴⁰.

La 14/27 august 1916 s-a declarat mobilizarea generală și România a declarat război Austro-Ungariei⁴¹. Armata română a trecut frontiera pentru ca “să

38 *Ibidem*, p. 155-157.

39 *Istoria militară...*, *op.cit.*, p. 392-393.

40 Generalul Eric Ludendorff, *Amintiri din război*, vol. I, București, 1919, p. 282-283.

41 În noaptea de 14/27 august 1916 spre 15/18 august 1916 au fost mobilizate toate forțele militare române conform cu Planul de mobilizare pentru anul 1917 și planul de campanie Ipoteza „Z”. Au fost mobilizați 833.601 oameni, repartizați astfel: 658.088 oameni în armata de operații, 41.592 oameni în industria de apărare și 133.921 oameni la partea sedentară. (Vezi pe larg *Istoria*

scăpăm de sub stăpânire străină pe frații noștri de peste munți și din plaiurile Bucovinei” se arăta în Proclamația regală.⁴²

La Ploiești, încă din 11/24 august 1916 se aflase despre o “răceală diplomatică” care s-a produs între guvernul român și cel austro-ungar, iar oamenii politici “avizați” vorbeau despre o alianță dintre România și Rusia. În dimineața zilei de duminică, 14/27 august 1916, trimișii Consiliului Comunal au anunțat pe “frunțașii mahalalelor și pe preoții parohiilor că în cursul acelei zile urmau să se facă cunoscute poporului hotărârile guvernului”. Piața largă din fața clădirii Primăriei, cunoscuta piață a Unirii era goală și străjuită de vardiști “în ținută”, iar toate magazinele din centrul orașului au fost închise. În aer plutea o așteptare înfrigurată, fiindcă cetățenii aflaseră că negustorii primiseră dispoziții de la poliție să fie în măsură a deschide prăvăliile și magazinele și “să aibă drapelele pregătite”.[...] Pe la ora 2, au ieșit din sala de Consiliu a Primăriei numeroși cetățeni proeminenți: preoți, profesori și învățători și, de asemenea, negustori din conducerea Camerei de Comerț și Industrie; și atunci au aflat oamenii din piață că la acest consiliu s-a hotărât ca țara să intre în război alături de Antantă, și că el Regele, El, german de origine, va conduce armata română împotriva Austro-Ungariei și Germaniei”. Hotărârea anunțată și “mult dorită”, a provocat în “piața mare a orașului un frenetic entuziasm”⁴³. În centrul orașului s-a desfășurat o amplă manifestație care s-a prelungit până noaptea târziu. Ca torentele de primăvară s-au revărsat ploieștenii din toate mahalalele orașului, o mulțime de oameni, bărbați, femei cu copii, grupuri de cercetași, cu drapele de toate mărimile și cu pălăriile puse în bastoane, în urale și strigăte s-au întâlnit în piața Unirii. Imensa mulțime a strigat “La Alba Iulia și a cântat “Trăiască regele”, “Deșteaptă-te Române”, “Pe-al nostru steag” și marșul “La arme”⁴⁴. Întreaga suflare a orașului a salutat cu un entuziasm rar întâlnit sosirea unui “ceas, pe care-l așteptăm de peste două veacuri, pentru care am trăit întreaga noastră viață națională, pentru care am muncit și am scris, am luptat și am gândit”⁴⁵.

Seara la orele 10 s-au stins felinarele de pe stradă și au început a bate toaca și clopotele de la biserici, iar credincioșii s-au adunat în curțile bisericilor, “unde în lumina palidă a unei lumânări ascunsă sub tindă și în impresionanta simfonie a clopotelor din tot orașul [...] au citit rugăciuni și au cântat laudă

militară..., op.cit., p. 371-376).

42 Constantin Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României, 1916 – 1919*, vol. I, Institutul de Arte Grafice „România Nouă”; Th. Voinea, București, 1922, p. 183.

43 *Ibidem*, p. 110.

44 C.N. Debie, op. cit., p. 110-111.

45 Nicolae Iorga, *Ceasul*, „Neamul Românesc” din 21 august 1916.

Cerului, pentru bunăvoința și izbânda pe care le așteptau [...]. Prima noapte de război a fost prima noapte cu felinarele stinse, dar luminată de speranța victoriei și a entuziasmului pentru idealul sfânt⁴⁶. A doua zi, luni, 15/28 august 1916, ziarele anunțau intrarea în războiul pentru întregirea neamului și au publicat primul comunicat de război. Atunci au înțeles ploieștenii că, în seara trecută, când au sunat clopotele, armatele române au trecut prin cele 17 trecători ale Carpaților Orientali și Meridionali și înaintau spre inima Transilvaniei. Așa a început războiul pentru întregirea neamului la Ploiești și în Prahova.

Biblioteca “George Zbârcea” - Toplița
Conf. Univ. Dr. Gavriil Preda, Dr. Liviu Boar, Prof. Mariana Boar

46 C.N. Debie, *op.cit.*, p. 111.

ASPECTE ALE PARTICIPĂRII COMUNELOR DIN JUDEȚUL MUREȘ-TURDA LA PRIMUL RĂZBOI MONDIAL

Drd. Alexiu Tatu

În fondul „ASTRA”, aparținând Serviciului Județean Sibiu al Arhivelor Naționale, se află o serie de documente care reliefează situația localităților din fostul județ Mureș-Turda, în perioada 1914 – 1918¹. Sunt rapoartele a 72 de așezări ca urmare a solicitărilor primpretorului din Reghinsat (Ordinul nr. 3664 /1921, Ordinul 348/ 1922, Ordinul 3422/1921, Ordinul 298/1922, Ordinul 386/1921, Ordinul 3864/1921), subprefectului (Ordinul 5165/1921), Asociației pentru literatura română Sibiu și Cluj (în legătură cu instrucțiunile date de Secțiunea istorică – etnografică a ASTREI nr. 1063/ 1921, 661/1922). Documentele sunt redactate în limba română, cu excepția a două din ele care sunt scrise în limba maghiară² și răspund în general la patru întrebări puse de instituțiile menționate :

1. Care e valoarea aproximativă a contribuțiilor benevole, făcute de românii din comună în natură, în decursul războiului?
2. „La care sumă se urcă toate pagubele de războiu, pe care le-a avut comuna?”³
3. În toamna anului 1918 „fost-a revoluție în comună? Cum s-a urzit; cum s-a desvoltat; fost-a în comună devastări, stricăciuni, vărsări de sânge? Cine a fost omorât? În urmă cum a fost “strânsă” revoluția? S-a format gardă națională în comună? Sub a cui conducere?”⁴
4. La adunarea mare din Alba-Iulia, ținută la 1 decembrie 1918 câți locuitori din comună au participat? La a cui îndrumare? Sub a cui conducere?⁵, care doreau să cunoască realitățile anilor 1914-1918 din județ. Majoritatea rapoartelor sunt semnate de notarii cercuali ai comunelor, dar sunt și rapoarte semnate împreună cu primarul comunal, preotul, învățătorul,

1 Serviciul Județean Sibiu al Arhivelor Naționale (mai departe SJANS). *Fond ASTRA. Despărțământul Târgu-Mureș. Rapoartele localităților din județul Mureș-Turda nr. 1063/1921*

2 Ibidem, filele 4, 14

3 Ibidem, fila 28

4 Ibidem, fila 29

5 Ibidem

secretar, notar, iar două din ele doar de învățător ori un plugar din așezarea respectivă. Rapoartele sunt inegale ca informație; unele dintre ele menționează că anexează unul sau două „tablouri” cu situația respectivă, altele sunt concepute sub forma unor tabele sinoptice, care oferă oglinda sintetică a situației solicitate, în timp ce altele, e drept mai puține, fac o prezentare mai detaliată a situației din comună în perioada 1914 – 1918. Sunt și două situații în care în locul răspunsurilor la întrebările solicitate sunt prezentate monografia⁶ respectiv biografia comunei respective⁷.

În ceea ce privește răspunsul la prima întrebare, situația se prezintă relativ diferit, în sensul că majoritatea comunelor face referiri la contribuțiile benevole pentru armată : „diferite albituri” , albituri date pe seama spitalelor, ciorapi, mănuși, „pumnășei, căciule de zăpadă trimise celor de pe front”, ismene, cămeși, ștergere, cearceafuri, perne și saltele , a căror valoare este socotită fie în lei-222 110 lei, fie în coroane-cca. 15-20 000 coroane (pentru comuna Nirăștean-Ungheni). Sunt și 13 comune care nu au dat contribuții benevole sau comune la care aceste contribuții nu pot fi deduse dacă s-au dat sau nu, opt la număr.

Referitor la cea de-a doua întrebare, datele comunicate autorităților sunt la fel de diferite ; dacă 20 de comune comunică că nu au fost pagube de război, 32 evaluează aceste pagube în lei, 1091776, sau în coroane, 1290763 (la comuna Toplița Română pagubele sunt evaluate la 38,409,954 coroane și 10 fileri).În comuna Mureșeni , școala confesională ortodoxă, fiind ticsită cu prizonieri mai apoi cu miliție, au făcut mari pagube la băncile, ușile, ferestrele și pereții edificiului școlar cât și la închisorile grădinei”⁸.O situație mai amănunțită referitoare la pagubele suferite o dă Parohul Victor Trifan, care arată că așezarea „a suferit mai mult în toamna anului 1916” ...ca prima comună românească în marginea secuimei”⁹. Din partea refugiaților populația a suferit pagubă „prin nimicirea arăturilor care încă erau necosite și zecimarea cucuruzelor cari asemenea erau neculese”¹⁰; pagubele produse de refugiați s-au cifrat la 200 000 lei la care s-a adăugat „armata nemțească o pacoste pre populație”; la înaintarea spre frontul român a poposit în comună regimentul 89 Artilerie timp de 12 zile, „cari nu cruțau nimic , ziua noaptea luau furaje cu și fără voia proprietarului „fără a

6 Ibidem, fila 50

7 Ibidem, fila 53

8 Ibidem, fila 28

9 Ibidem, fila 31

10 Ibidem

retribui ceva-pentru nutrirea feciorilor furau ziua și noaptea”; pagubele cauzate de pontonierii austrieci au fost timp de 3-4 săptămâni „în acest timp s-a bătut un pod peste Murăș în care jafurile nu s-au curmat”; pagubele cauzate de armata germană și austriacă au fost în valoare de 250 000 de coroane.La 20 de comune cuantumul pagubelor nu este evaluat, făcându-se doar precizarea că așezarea a fost „cu totul devastată din partea armatei ungară și germană”¹¹, iar la opt din ele nu se poate deduce situația.

Cea de-a treia întrebare , referitoare la întâmplările din toamna anului 1918, oferă o multitudine de informații, care reconstituie situația socială din așezările mureșene în perioada primului război mondial. Astfel, în 13 comune se comunică faptul că la începutul lunii noiembrie 1918 a fost „revoluție” (în 36 nu, iar în restul nu se poate deduce), adică tulburări , jafuri, șase omoruri - Pol Lazar și Vecserdi Mihaly din Curticap, împușcați, Covaciu Ioan Țarca, econom din Milășel, a fost bătut de un sătean și a murit, Mogos Arpad din Nirăștea-Ungheni a fost împușcat mortal de Ioan Covrig, fiul celui rănit de Arpad, Alexandru Gezor, pretor în Bandul de Câmpie și învățătorul Cristea Vasile din Fidicel. În 44 de așezări nu a fost omorât nimeni, iar în restul numele sau numărul victimelor nu este precizat. „Revoluția” a luat forme diferite: în comuna Band aceasta s-a stins ca urmare a intervenției unei patrule de ofițeri din Târgu-Mureș, iar „despre țiganii care au condus revoluția nu se știe prea multe pentru că nu s-au mai întors”¹². În Curticap la „revoluție” au participat „copilandrii și oameni nepricepuți”, care „averea fostului notar cercual Baratoșeg or risipito cu totul”¹³ etc., iar la Ercea „toți țiganii și copilandrii nepricepuți din comună au jefuit 3 domni de unguri și 1 țaran român”¹⁴), în timp ce în 36 „spiritele au fost încinse”, dar revoluția „nu a erupt”. În Nirăștea-Ungheni „revoluția”a îmbrăcat forma distribuirii bucatelor, care s-a desfășurat pașnic, și a unor bătăi administrate de plutonierul de artilerie Mogos Arpad care „și-a încărcat și capul cu alcool” , a bătut câțiva oameni în gară și a tras focuri de armă în prăvălia lui Lilberschlatz. În comuna Șincai „revoluția” a început în cârciuma lui Lobe Iacob și s-a soldat cu stricăciuni, ardere de nutrețuri și vinuri, s-au furat mărfuri din prăvălie și din casa comunală¹⁵. În comuna Sânmihai, pe lângă amintita încercare de împărțire a vitelor și pământurilor, în noaptea de 7 noiembrie s-au tras focuri de armă în

11 Ibidem

12 Ibidem, fila 7

13 Ibidem, filele 7, 12

14 Ibidem, fila 12

15 Ibidem, fila 45

locuința învățătorului Ioan M. Pop dar fără rezultat¹⁶. Ca urmare a situațiilor sociale create, într-un număr de 29 de așezări au fost înființate gărzi naționale, conduse de preoți, primari, învățători sau foști ofițeri de honvezi și jandarmi-alăturăm o listă cu conducătorii acestor gărzi : Szegedi Alexandru, director și învățător de stat, Breaza, Nagy Francisc administrator de domenii, Filpișul Mare, Pal Simion, Bâla Ioan Pop, preot greco-catolic, Ercea, Antalffi Francisc, învățător reformat, Grușor, Kovacs Martin învățător reformat, Găești, Ioan Frânceanu (?), Mura mică, Mathe Ilie, Mura Mare, Octavian Man, învățător pensionar, Milășel, Ioan Moldovan, Mădăraș, Sabados Ioan, învățător, Culșeiul, Ștefan Blaj, primar, Mureșeni, V. Trifan, paroh greco-catolic, Czitorom (?), sublocotenent de honvezi, Gyenge Biro Istfan, învățător de stat, Nirăștea-Ungheni, Peter Victor, Daia, Feier Ioan, Pogăceaua, Teodor Band, Râciu, Seibriger Eduard, comerciant, Reghinsat, Tothpal Mihaly, Szacacs Mihăilă Mih., Brâncovenești, Szacacs Ștefan, fost plutonier de jandarmi în corpul jandarmeriei maghiare, Șincai, Ioan Șimon Rusu, Sângerul de Pădure, Emanuel Septimiu Popa, preot, Sânmartin, Rand Laszlo, învățător reformat, Suseni, Alexa Szasz, econom, Suveica, Ghidiu Ioan, Deda, Ion Braic, învățător, Toplița Română, Alexandru Secerea, pentru Aluniș, Murășmort, Porcești, Iacob Ichim, Jabenita; la Fidicel, sub conducerea preoților, la Sacalul de Pădure, conducerea învățătorului, la Ulieș nu se menționează; în 10 comune gărzile naționale nu au fost înființate.

Prezența la Adunarea de la Alba Iulia apare și ea diferită de la comună la comună. Astfel, se poate afirma că la acest eveniment au fost prezenți un număr de cca. 70 de locuitori din 16 localități, având șapte conducători, de regulă învățători, preoți, primari dar și plugari, la inițiativa preotului din comună , după cum urmează : 15 locuitori din comuna Bâla la îndemnul învățătorului Coloman Fluieraș și sub conducerea preotului Emil Amdreșan, din Bandul de Câmpie – Dr. Aurel Rusu, fost primpretor, Tamaș Dumitru, primar, sub conducerea protopopului Decei P. Dionisiu, Ioan Pop, preot greco-catolic, Ercea, Pop Maxim, preot, Roman Alexandru, econom din Mădăraș, Ștefan Buran, Teodor Libeg (?), la îndrumarea „adunării” județene ținută în localul Băncii “Albina” din Târgu-Mureș, sub conducerea protopopului ortodox din Târgu-Mureș, Ștefan Rusu, Dumitru Holom “singur din binevoia sa”¹⁷, Nazna, Dumitru Suci, primar, Ioan Bokos Majos și Oprea Luciu, la hotărârea adunării din comuna Nirăștea-Ungheni, Mihail Piroșca, administrator parohial, Daia, Ternovean Alexandru,

16 Ibidem, fila 53

17 Ibidem, fila 30

protopop greco-catolic, Ormenișan Gavrilă, agricultor, Pogeceaua, Iosif Negrea „la îndemnarea coratorului bisericesc din loc sub conducerea preoților români din orașul Reghinului săsesc”¹⁸, Reghinsat, Ioan M. Pop, învățător, Teodor M. Pop, econom, Sânmihai, câțiva locuitori din Moișa și Merișor sub conducerea preoților, patru persoane din Șincai la îndemnul preoților greco-catolici, 15 locuitori din Toplița Română, sub conducerea Dr. Liviu Tilea, a preotului ortodox Gh. Maier și a directorului de bancă Alexandru Cristea, patru locuitori din Ulieș conduși de preotul Simion Nicoară. Aflăm însă și 32 de așezări care nu au avut participanți la Alba Iulia din cauza „morbului spaniol”¹⁹, în timp ce pentru opt localități nu se poate preciza cu exactitate numărul participanților.

Deși destul de sintetice, monografia și biografia comunelor amintite oferă câteva informații relevante la situația celor două așezări menționate anterior. Despre comuna Șerbeni, învățătorul Vețian Traian²⁰ relatează că este o comună românească cu 163 de familii, având în total 791 de locuitori, din care : 780 români, 4 greco catolici și 7 romano-catolici ; parohia este veche, iar biserica din lemn „în stare slabă”este sfințită „în onoarea Sf. Dumitriu”; școala din lemn este în stare mijlocie, iar „casa parohială și decentală lipsește”. În prezent preot este Vasile Scridan, dacente și cantor – Vețian Traian, iar curator primar – Irimie Grama; Oficiul parohial și secretarial se află în Beca de Jos , iar comuna ține de Protopopiatul Reghinului, depărtarea de oficiul protopopial și cel primpretorial care se află în Reghinul săsesc e „de 17 c.m.”; registrele matricole parohiale sunt din 1823; locuitorii se ocupă cu economia și creșterea vitelor, iar în timpul războiului comuna a suferit multe greutăți – în 1916 când a venit armata română, locuitorii din comună au fost refugiați; “obligați” de școală în comună sunt 74 ficiori și 75 fete”²¹. Interesante sunt și datele oferite de învățătorul Ioan M. Pop din Sânmihai referitoare la această comună²². Astfel comuna este atestată în anul 1332 și avea preot „pe un om numit Moldovan“. “Între părinții cari au subscris actele sinodului celui mare” din anul 1700 sunt menționați protopopul Ștefan din Sânmihai cu 25 de preoți. Sânmihai a fost sediul unui district protopopial; pe timpul conscripției episcopului Ion Inochentie Micu Klein comuna avea 140 de suflete, biserică cu doi preoți, popa Crăciun și popa Gavril, cărora le-a urmat popa Vasile; între 1815-1871 au funcționat ca preoți Mihail Bucșa, Neculai Petru,

18 Ibidem, fila 42

19 Ibidem, filele 1, 5 și urm.

20 Ibidem, fila 50

21

22 Ibidem, fila 53

Floria Moldovan și Simion Suci, iar între 1878-1919 Teodor M. Pop. Școala este din anul 1852, primul învățător a fost Vasile M. Pop, urmat de Neculai Chirtoș până în 1883, Inție Neculaie până în 1886, Ioan Suciu până în 1896, Dumitru Hârșan până în 1905, Ioan M. Pop până în *prezent*. Locuitorii comunei sunt români în număr de 525 de suflete, greco-catolici ... și o familie de “izmaileteni” cu șapte membri ; la primul război mondial au participat 152 persoane, din care 25 „au murit moarte de erou pe diferite fronturi”, invalizi opt persoane. Locuitorii băștinași sunt „lucrători harnici la fabricile de “ herasteie” și ca tăietori de bârne în munte”. În anul 1918 locuitorii s-au purtat foarte cinstit afară de un secretar din comuna Hodac cu numele Vasile Moldovan C. Lazăr, care a rechemat pe Buciu Vasile I. Teodor a Tomii, Macarie Ioan C. Giorge, Crișan Dumitru C. Giorge și Crișan Dumitru I. Simion care au început să împartă pământurile și vitele mai multor proprietari, dar nu au putut să treacă vitele în posesiunea lor fiindcă au fost luați la goană de băștinași“ ; tot aceștia, în noaptea de 7 noiembrie 1918 au tras în locuința învățătorului Ioan M. Pop, dar fără rezultat, fiind alungați de prizonierii basarabeni : Alexă Muntean (?) din comuna Berter, Sela Gerborin (?) și Teodor M. Pop care i-au pus pe goană pe răsculați “înăbujiind prin aceasta bolșevismul din comună de tot”. S-a primit o bibliotecă în anul 1921 “la stăruința zelosului deputat Paul Brătosan și un clopot de 108 kilograme de la Ministerul de Cult și Instrucțiune“

Index cu localitățile din Județul Mureș –Turda (1914-19818):

A-Adrian, Aluniș, Apalina, B- Band, Bandul de Câmpie, Bazea, Bădeni, Bâla, Berter, Brâncovenesti, Breaza, C-Corbești, Cuieșd, Culșeu, Curticap, D-Daia, Deda, E-Ercea, F-Filca, Fidicel, Filpișul mare, G-Găești, Gruisor, Gurghiu, H-Habic, Hărtău, Hodac, I- Ideciul de Jos, Iernuțeni, Ilioara, J- jabenita, L-Lechincioara, Lunca Bradului, Luieriu, M- Madășa Română, Mădăraș, Merisor, Micești, Milășel, Moișa, Moraieni, Mura Mare, Mura mică, Murășmort, Mureșeni, N- Nazna, Nirăștea-Ungheni, O- Oanca, P- Păingeni, Păneț, Periș, Petelea, Pietriș, Pogăceaua, Porcești, R- Râciu, Râpa de sus, Reghinsat, Rușii Munți, S- Sacalul de pădure, Săbea, Sâncrai de Mureș, Sânmartin, Sânmihai, Sângerul de pădure, Sântioara, Solovăstru, Suseni, Suveica, Ș- Șerbeni, Șincai, T- Târgu-Mureș, Teleac, Țipteluc, Toplița Română, U- Ulieș.

Index alfabetic cu numele de persoane, profesiunile și localitățile de proveniență din județul Mureș-Turda (1914-1918),așa cum rezultă din rapoartele amintite:

A-Abraham, notar, Bâla, Amdreșan Emil, preot greco-catolic, Bâla, B- Blaj

Ștefan, primar, Mureșeni, Bokos Ioan, N, Bortuș Iovian, plugar, Nirăștea-Ungheni, Braic Ioan, conducătorul gărzii naționale, Toplița Română, Brătosan Paul, deputat, Sânmihai(?), Buciu Vasile C. Teodor a Tomi, Sânmihai, Bucșa Mihail, preot, Sânmihai, Buran Ștefan, Mureșeni, C- Câmpeanu George, primar, Mura Mare, Chirtoș Necuale, Sânmihai, Ciuca Ioan, primar, Sângeru de pădure, Cornea, Petru, preot, Cuieșd, Covaciu Ioan Țarca, econom, Milășel, Covrig Ion, Nirăștea-Ungheni, Cristea Alexandru, director de bancă, Toplița Română, Crișan Dumitru C. Giorge, Sânmihai, Crișan Dumitru C. Simion, Sânmihai, Czitorom(?), sublocotenent de honvezi, Nirăștea-Ungheni, Crăciun V., preot, Sânmihai, D- Decei P. Dionisiu, proto-po, Band, F- Flueraș Coloman, învățător greco-catolic, Bâla, Fodor Mihail, primar, Sâncrai de Mureș, G- Gavril, preot, Sânmihai, Gerborin(?) Șela, Sânmihai, Gezo Alexandru, pretor, Bandul de câmpie, Ghidiu Ioan, deda, Grama Irimie, curator primar Șerbeni, Grama Parteniu, preot ortodox, Mura mică, Graur Emil, preot greco-catolic, Curticap, Graur Zachei, paroh greco-catolic, Mura Mare, Gyenge biro Ștefan, învățător de stat, Nirăștea-Ungheni, H- Hârșan Dumitru, învățător, Sânmihai, Hinte Gheorghe, primar comunal, reghinsat, Holom Dumitru, primar, Nazna, Horșia Vasile, preot greco-catolic, Milășel, I- Ichim Iacob, învățător, Sânmihai, Inție Necuale, învățător, Sânmihai, J- Jovea Ion, primar, Milășel, K- Kovacs Martin-învățător reformat, Găești, L- Libeg(?) Tedor, Mureșeni, Lilberschlatz, Nirăștea-Ungheni, Lobe Iacob, cârciumar, Sâncrai, Luciu Oprea, Nirăștea-Ungheni, M- Macarie Ioan C. Giorge, Sânmihai, Maier Gheorghe, preot greco-ortodox, Toplița Română, Man Octavian, învățător pensionar, Milășel, Mathe Ilie, Mura Mare, Medeșfălean Toader, primar, Band, Mogos Arpad, Nirăștea-Ungheni, Moise Toader, primar, Mura mică, Moldovan Alexandru, plugar, Cuieșd, Moldovan Florin, preot, Sânmihai, Moldovan Ion, Mădăraș, Moldovan Vasile, secretar Hodac, Muntean Alexă, Beter, Mureșan Eugen, Curticap, Muvoni(?) Iacob, primar, Curticap, N- Nagy Francisc, administrator de domenii, Filpișul mare, Negrea Iosif, comerciant, Reghinsat, Negru(?) Ioan, primar, Suseni, Nicoară Simion, preot, Ulieș, O- Oltean Alexandru, paroh, Mureșeni, Orban Josef, primar, Daia, Ormenișan Gavrilă, agricultor Pogăceaua, Orza Alexandru, primar, Micești, P- Pal Simion, primar, Bâla, Pantea Ștefa, primar, Hârtău, Peter Victor, învățător, Daia, Petru Neculai, preot Sânmihai, piroșca Mihail, administrator parohial, Daia, Pol Lazăr, Curticap, Pop Ion, preot greco-catolic, Ercea, Pop Ioan M., învățător, Sânmihai, Pop Maxim, preot, Mădăraș, Pop Neculai, preot, Sânmihai, Pop Teodor M., preot, Sânmihai, Pop Vasile M., învățător, Sânmihai, Popa Emanuel Septimiu, preot, Sânmartin, R-

Rand Laszlo, învățător reformat, Suseni, Rafi Matei, Șincai, Roman Alexandru, econom, Mădăraș, Rusu Aurel, dr., Band, Rusu Ioan Simon, Sângerul de pădure, Rusu Ștefan, protopop, Târgu-Mureș, S-Sabados Ioan, învățător, Culșeu, Scridan Vasile, preot, Șerbeni, Secera Alexandru, Aluniș, Seibringer Eduard, comerciant, Reghinsat, Sinteu V., notar cercual, Apalina, Suciuc Ioan, învățător, Sânmihai, Suciuc Dumitru, primar, Nirăștea-Ungheni, Suciuc Simion, preot, Sânmihai, Szakacs mihailă Moh., Brâncovenești, Szasz Alexa, econom, Suveica, Szegedi Alexandru, Breaza, Szekely Gergely, primar, Corbești, T- Tamaș Dumitru, primar, band, Ternovean Alexandru, protopop greco-catolic, Pogăceaua, Tilea Liviu, dr., Toplița Română, Tovissy Geza, Band, Srifan Victor, paroh, Nirăștea-Ungheni, V- Varga Alexandru, primar, Suveica, Vasile, preot, Sânmihai, Vecserdi Mihaly, Curticap, Vețian Traian, învățător, Șerbeni.

Concluzionând, se poate afirma că rapoartele localităților din județul Mureș-Turda înaintate autorităților locale în perioada 1921-1922, oferă informații prețioase asupra unei părți a vieții rurale din lunile noiembrie și decembrie 1918, care vin să completeze imaginea societății românești din această perioadă.

Drd. Alexiu Tatu

DIN ACTIVITATEA DESPĂRȚĂMINTELOR CIUC ȘI ODORHEI ALE ASTREI ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

Lector Univ. Drd. Ana Dobreanu

„Către sfârșitul anului 1918 și cu începutul anului 1919 – se arată în Raportul general din anul 1919 al comitetului central al „Asociațiunii pentru literatura poporului român”- orizontul vieții românești, cuprins de înfricoșata furtună ce se dezlănțuise în vara anului 1914, a început a se însenina încetul cu încetul și cu el deodată se înseninează și orizontul „Asociațiunii” asupra căreia în tot timpul furtunei a atârnat sabia lui Domocle”.¹

În primii ani de după război asociația s-a preocupat intens de reconstituirea despărțămintelor deoarece multe dintre ele s-au destrămat sau și-au încetat activitatea.

În „Raportul general al comitetului central al „Astreii” despre lucrările îndeplinite și despre situația „Asociațiunii” în anul 1918 și o privire asupra lucrărilor comitetului în anii 1913-1917” se arată că „În timpul existenței sale de 59 de ani „Asociațiunea” nu și-a putut ține adunarea generală: în 1873, din cauza epidemiei de holeră..., în al doilea rând, de la 1913 până astăzi, adică timp de șase ani încheiați...”²

Până în 1922 au fost reconstituite 82 de despărțăminte, printre care și despărțământul din Miercurea Ciuc și exista proiect pentru alte 28, printre care și despărțământul Odorhei.

Despărțământul Miercurea Ciuc (județul Ciuc) a fost înființat la 5 iulie 1922 și „consta din toate comunele județului Ciuc, afară de 8 comune, care formează despărțământul Giurgeu al „Asociațiunii”.³ În 1922 avea un membru fondator, 17 pe viață și 24 de membri activi. Există o singură bibliotecă, în Miercurea Ciuc, care deținea 100 de cărți. Președinte era Nicolae Comaniciu, revizor școlar.

În 1924 despărțământul Miercurea Ciuc avea 50 de membri, iar raportul de activitate din acel an, pentru activitatea desfășurată în 1922/23 semnat de Nicolae Comaniciu, consemna o bogată activitate cuprinzând cursuri pentru analfabeți, cursuri de limba română, conferințe și prelegeri în Miercurea Ciuc, Voșlobeni, Sărmaș, Subcetate, Gălăuțaș, Șumuleu, etc. „Învățătorii școlii primare de stat- se arată în raport- au ținut de mai multe ori producție cu școlile

1 Revista „Transilvania” nr. 5-9, 1920, Sibiu, p. 547.

2 Idem, nr. 8-12, 1919, p. 3.

3 Idem, nr. 8-9, 1923, p. 375.

în Miercurea Ciuc, iar în aproape toate satele învățătorii au aranjat producție, din care au obținut venituri pentru augmentarea bibliotecilor școlare. S-au înființat 2 cooperative: una în Ghimeș și alta în Lunca de Sus”. Poporul arată interes mai ales față de conferințele economice. S-a aranjat în legătură cu Asociația învățătorilor o expoziție de lucruri manuale, vizitată și de dl. Dr. C. Anghelescu, ministrul instrucțiunii publice”.⁴ Pentru activitatea desfășurată despărțământul Miercurea Ciuc a primit laude în raportul comitetului central.

Despărțământul central județean Ciuc cuprindea 21 de comune din plasa Ciuc. Din inițiativa Astei județene s-au ținut conferințe în Voșlobeni, Livezi și Ghimeș, s-au ținut serbări la 24 ianuarie, 10 mai și 1 Decembrie, „care ocazie Astra a colaborat cu școala medie de fete din localitate și coruri de copii de școale primare de stat”.⁵

V. Dragu, director, consemna în raportul întocmit și faptul că „sunt pe cale de a organiza în Ghimeș, Sânmartin și Gheorgheni despărțăminte de plasă. S-au făcut toate demersurile necesare”.⁶

Printre cele 8 despărțăminte noi organizate se număra și Cristuru-Secuiesc. „În 21 Maiu 1924 s-a ținut adunarea de organizare a noului despărțământ pentru plasa Cristur, cu sediul în Cristuru-Secuiesc. Adunarea la care au participat cea mai mare parte a Românilor din Cristur, preoți, învățători, țărani din comunele vecine și alți oaspeți, între care se numără și d-na Viorica Timotei Popovici, Sibiu- a fost prezidată de dl. I. Neagoe, conferențiarul „Asociațiunii”. Înainte de deschiderea adunării dl. Nicolae Humă, învățător în Vidacutul-român, a delectat prin frumoasele cântări și declamări ale elevilor săi, aduși anume la adunare, pe toți cei prezenți. După deschiderea adunării și înscrierea membrilor s-a făcut organizarea despărțământului, alegându-se ca director, dl. Nestor Georgescu, dir. Șc. Normală din Cristur, secretar, dl. Ioan Lie, pretor, precum și ceilalți funcționari și membri în comitet. Cu acest prilej s-a mulțumit comitetului provizoriu, în frunte cu dl. prim-pretor Stupariu, pentru aranjarea și pregătirea lucrărilor. Trebuie să constatăm, că inițiatorul și sufletul conducător pentru organizarea acestui despărțământ a fost dl. Ioan Lie, pretor, care a depus deosebirea stăruință pentru reușita acestei importante cauze culturale în aceste părți ...”.⁷

Raportul comitetului central, din anul 1926, consemna la noi despărțăminte înființate în perioada august-decembrie 1925 și despărțământul Odorhei.

Anul 1925 aducea și noi reglementări organizatorice. „Comitetul central a avut în vedere să se creeze, în baza statutelor și regulamentelor modificate, organe intermediare între centrale și despărțămintele de plasă, prin mijlocirea despărțămintelor centrale județene”.⁸

4 Revista „Transilvania” nr. 10-11, 1924, Sibiu, p. 404.

5 Idem, nr. 9-10, 1925, p. 404.

6 Idem, nr. 9-10, 1925, p. 424.

7 Ibid.

8 Revista „Transilvania” nr. 8-9, 1926, p. 402.

Până la bilanțul din anul 1926 activitatea despărțămintelor centrale județene Ciuc și Odorhei a fost foarte bogată. Iată ce consemna, printre altele, raportul de activitate al despărțământului central județean Ciuc, numit până atunci Miercurea Ciuc, semnat de președintele V. Dragu și secretar Adelina Pașnicu: „... în luna noiembrie, la 14 și 28 despărțământul nostru a organizat 2 ceaiuri dansante în restaurantul hotelului „București” cari au fost adevărate serate de cunoștință și ocazii de strângere a legăturilor și armoniei dintre români și minoritari”.⁹

Despărțământul Ciuc cuprindea 56 de comune din care 2 comune urbane și 54 rurale care aparțineau la cele patru plase din județ. În afară de Miercurea Ciuc mai era despărțământ în Sânmartin și trei subcentre la Voșlobeni, Frumoasa și Ghimeș-Făget, care s-au înființat la 1 ianuarie 1926. În comuna Ghimeș-Făget era un cerc cultural, înființat la 21 iulie 1925. În județ erau cinci biblioteci populare, la Miercurea Ciuc, Ghimeș-Făget, Voșlobeni, Frumoasa și Sânmartin.

Mari evenimente din istoria neamului nostru au fost marcate prin conferințe și serbări. Astfel, „în ziua de 1 Decembrie 1925, în unire cu Școalele române de stat, s-a dat o frumoasă serbare la școala medie de fete. A ținut conferințe asupra însemnătății zilei dl. Dr. J. Gherman, vice-președinte al despărțământului, iar aproape în toate comunele s-au ținut Te-Deum și cuvânt explicativ al zilei”.¹⁰

Despărțământul avea lot pentru o casă națională și s-a bucurat de sprijinul unor instituții și persoane fizice care au făcut donații în bani și cărți pentru asociație. În afară de donații membri ai asociației au lucrat la aranjarea bibliotecii și arhivei despărțământului. La acoperirea cheltuielilor o contribuție însemnată a avut-o și „societatea anonimă, Banca „Harghita” din Miercurea Ciuc”.¹¹

După organizarea despărțământului Cristur, la câteva luni a luat ființă despărțământul central județean Odorhei. Inițiativa și un rol important a revenit părintelui Ioan Popa care a avut concursul intelectualilor români din Odorhei și împrejurări. „Astfel prin stăruințele tuturor oamenilor de bine-consemnează raportul de activitate din 1926-s-a organizat despărțământul central județean Odorhei, la 6 Decembrie 1925 într-o frumoasă adunare ținută la prefectura județului, alegându-se părintele protopop Iuliu Laslo de președinte, dl. sub-revizor Adrian Mărgineanu, de vice-președinte, dl. judecător M. Constantinescu de secretar, precum și ceilalți funcționari membri în comitet, conform regulamentului”.¹² Evenimentul a fost marcat de o serie de activități cultural-artistice, dintre care a primit laude deosebite reprezentația teatrală din seara zilei de 5 decembrie, când în fața unui public numeros s-a prezentat, de un grup de tineri din Odorhei, sub îndrumarea judecătorului M. Constantinescu, piesa lui Caragiale, „O scrisoare pierdută”.

9 Revista „Transilvania” nr. 8-9, 1926, p. 441.

10 Ibid.

11 Revista „Transilvania” nr. 8-9, 1926, p. 442.

12 Revista „Transilvania” nr. 8-9, 1926, p. 470.

În Raportul general prezentat de Comitetul central al „Astrei” în anul 1926 la situația activității despărțămintelor, la punctul activitate dezvoltată, printre cele 20 de despărțăminte enumerate se află și Odorhei, la despărțăminte înființate printre cele 30 figurează și Odorhei și Cristur, iar la punctul despărțăminte vechi, în număr de 45 de la care nu s-a primit raport de activitate se numără și Ciuc.

În cursul anului 1927 despărțământul central județean Ciuc a organizat mai multe serbări în cistea marilor evenimente din istoria țării, a mai înființat biblioteci populare și a dat burse elevilor săraci. De asemenea s-au ținut prelegeri. Printre temele abordate au fost: „Datoria față de patrie”, „Românii din Ciuc”, „Nașterea poporului român”, „Despre cinste”, „Foloasele bibliotecilor”, „Despre creșterea vitelor”, „Foloasele bradului”, etc.

Despărțământul Sânmartin consta din 16 comune. Acesta a organizat conferințe și prelegeri și a înființat un cinematograf.

Despărțământul central județean Odorhei consta din 27 de comune. El a organizat, în colaborare cu corpul didactic al liceului de stat, cu ocazia serbărilor naționale, conferințe. Tot sub auspiciile despărțământului, elevii liceului coordonați de prefectul Steriopol, au jucat piese de teatru cum au fost: „Înșiră-te Mărgărite” de V. Eftemiu, „Fântâna Blanduziei” de V. Alecsandri și „Romantioșii” de Rostand.

În 1929, când se analiza activitatea desfășurată din 1928 la ultima raportare, Miercurea Ciuc consemna: „Adunarea generală se va ține, din cauza plecării fostului președinte N. Comaniciu la Oradea, numai în toamnă, când se va face și darea de seamă despre activitatea despărțământului”.¹³ La Sânmartin și Ciumani au fost organizate serate artistice și conferințe cu tema „Însemnătatea Astrei”. De asemenea despărțământul a cumpărat un aparat cinematografic și a distribuit diferite broșuri în Casin. Președinte al despărțământului era inginerul C. Popescu.

Raportul întocmit de președintele despărțământului central județean Odorhei, protopopul Iuliu Laslo, arăta că în perioada 1928/29 despărțământul „a dezvoltat o activitate redusă nelipsind însă și momente de înălțare sufleteascăși manifestare de puternică conștiință națională”.¹⁴

Până la bilanțul din 1930 nici despărțământul central județean Ciuc și nici cel din Odorhei nu au trimis rapoarte de activitate.

Raportul general al comitetului central din 1933, pentru anul 1932/33, la activitatea despărțămintelor, la despărțământul central Ciuc consemna: „Acest județ are un despărțământ de plasă care nu a raportat asupra activității culturale din anul expirat. Despărțământul central județean, de sub conducerea dlui președinte Petre Pașnicu, a strâns în jurul său un mănunchi de intelectuali pătrunși de spiritul de jertfă și abnegație, cari cu sacrificii au contribuit la organizarea unui frumos ciclu

13 Revista „Transilvania” nr. 10-11, 1929, p. 630.

14 Idem, p. 857.

de conferințe, șezători literare, cu program artistic, compus din piese de teatru, coruri, recitări, dansuri naționale, etc, contribuind prin aceste manifestări artistice-culturale, la cimentarea sentimentelor naționale ale poporului din acea regiune”.¹⁵

Anul următor a fost un an mai bogat în activități. „Un număr foarte frumos de conferințe și prelegeri populare, organizarea școlii țărănești și a manifestărilor cu caracter național, sunt cea mai bună dovadă de dragoste, priceperea și entuziasmul conducătorilor acestui despărțământ pentru cauza culturală a neamului nostru”¹⁶se consemnează în darea de seamă asupra activității despărțământului central Ciuc.

La 1 noiembrie 1934 s-a înființat despărțământul de plasă Gheorgheni-Ciuc, președinte fiind ales Teodor Chindea. Acest despărțământ a organizat 12 conferințe. S-a organizat și școala țărănească pentru bărbați, la Gheorgheni, la care au participat 14 cursanți.

Despărțământul central județean Odorhei nu a trimis raport pentru această perioadă, în schimb despărțământul de plasă I. G. Duca (fost Cristur) a trecut printr-o perioadă de revigorare a activității datorată activității rodnice a notarului Alex. Boicescu. S-a organizat și aici școală țărănească, s-a înființat o casă de lectură și bibliotecă în I. G. Duca. Nou înființatul despărțământ de plasă Ocland „de sub conducerea d-lui Dr. Macedon Cionca, a început o vie și promițătoare activitate. S-au înființat „Cercuri culturale” în comunele: Bățanii Mici, Brăduț, Vârghiș, Jimbor, Merești, Lueta, Mărtiniș, Aldea. S-au dat serate literare și religioase în „Cercurile culturale” Merești, Mărtiniș, Jimbor și Vârghiș, unde au luat parte delegați de la despărțământ în frunte cu președintele”.¹⁷S-a organizat școală țărănească la Ocland la care au participat 21 de cursanți.

Anul 1936 marca 75 de ani „de când dorul de lumină și înaintare, dorința de a servi, în solidară muncă culturală, binele neamului, a determinat înființarea Asociațiunii noastre”.¹⁸

Iuliu Moldovan președintele Astrei, în raportul de activitate, în 1936, la activitate foarte merituosă enumera și despărțămintele Ocland, Gheorgheni, Miercurea-Ciuc. Raportul consemna, deasemenea faptul că au funcționat școli țărănești la Ocland, I. G. Duca, Miercurea Ciuc, Gheorgheni.

Despărțământul central județean Ciuc a desfășurat numeroase activități având în centrul preocupărilor sănătatea fizică și morală, buna stare economică și intelectuală, etc. Cu concursul școlilor au fost marcate sărbătorilor naționale. Corul despărțământului a dat concerte în Gheorgheni, Siculeni, Livezi, Mihăileni, Miercurea Ciuc. Corul era condus de profesorul Tache Sâmbotin, care s-a ocupat

15 Revista „Transilvania” nr. 1-12, 1933, p. 15.

16 Idem, nr. 4, 1935, p. 195.

17 Idem, nr. 4, 1935, p. 211.

18 Idem, nr. 4, 1936, p. 189.

și de pregătirea conducătorilor de cercuri sătești. Au fost organizate în Miercurea Ciuc 6 serbări artistice cu 6 conferințe, iar în județ 35 serbări și 193 de conferințe. Cercuri culturale existau în Armășeni, Ghimeș, Joseni, Frumoasa, Ditrău, Biczul Ardelean, Ineu, Voșlobeni, Jigodin, Băile-Tușnad, Tușnadul-Nou, Dănești, Plăieșii de Jos.

În 21 decembrie 1935 corul „Astrei” și al Asociației învățătorilor a ținut un concert de colinde în scopuri caritabile, fondurile fiind destinate populației din Basarabia. În același scop, despărțământul de plasă Gheorgheni, a organizat „coletă de Crăciun pentru Basarabia, unde intelectualii au umblat cu plugușorul adunând astfel bani”.¹⁹ Alte activități organizate au fost conferințe la Voșlobeni, Hodoșa, etc. și cursuri de limba română. În Gheorgheni primăria a dat, în centrul orașului, un teren pentru „casa culturală”.

Despărțământul Sânmartin, reorganizat din octombrie 1934, în 1935 sub președenția lui Liviu Gh. Both și-a revigorat activitatea. „S-au ținut conferințe, s-au organizat cursuri de limba română și ședințe literare. S-a înființat și un club sportiv și s-au cumpătat cărți, în valoare de aproape 5000 lei”.²⁰

O activitate intensă a desfășurat despărțământul Ocland (jud. Odorhei) sub președenția dr. Cionca Macedon. Adunarea generală a avut loc la 15 februarie. S-au înființat cercuri culturale în 7 comune, s-au rulat filme. În Ocland și Crăciunel s-au organizat cercuri și s-a luat inițiativa înființării unei fanfare în Mărtiniș. În comunele Merești, Vârghiș, Mărtiniș și Brăduț s-au organizat șezători culturale. „Meritul principal al despărțământului constă însă firește în funcționarea unor școli țărănești cu 30 elevi-țărani”.²¹

Despărțământul de plasă Praid „A organizat șezători culturale cu program artistic (conferințe, recitări, coruri, dansuri naționale) în 21 noiembrie, 1 Decembrie, (Decembrie și 14 Decembrie 1935, șezători culturale și serbări naționale în localul Cercului funcționarilor din localitate și în localul salinei Praid. Sub conducerea dlui teolog I. Ghilezan s-au constituit membrii despărțământului într-un cor lumesc pe 4 voci și într-un cor bisericesc pe 4 voci”.²² Corurile urmau să perzinte program în Odorhei, I. G. Duca, Ocland și Sângiorgiu de Pădure.

Aflăm din raport că „Despărțământul are și sală culturală, de la Salina Praid cu tot confortul necesar-chiar și scenă de teatru. Sala a fost inaugurată în 2 februarie 1936, jucându-se și piesa „Moștenirea de la răposata”. Servește și ca sală de citire. Se întreprind pașii necesari pentru constituirea unei biblioteci”.²³

În anul de gestiune 1936/37 s-a urmărit de conducătorii „Astrei”, „realizarea unui contact viu între Comitetul central și despărțăminte”.²⁴ În

19 Idem, nr. 4, 1936, p. 405.

20 Idem, nr. 3, 1936, p. 181.

21 Idem, nr. 3, 1936, p. 180.

22 Idem, nr. 4, 1936, p. 412.

23 Idem, p. 413.

24 Revista „Transilvania” nr. 4, 1937, p. 15.

acest context profesorul Ioan Breazu, secretar cu propaganda, a vizitat 85 de despărțăminte printre care și cele din Miercurea Ciuc și Odorhei.

În această perioadă despărțământul Ciuc a organizat școli țărănești la Miercurea Ciuc, pentru femei, Ghimeș-Făget și Sândominic, pentru bărbați, despărțământul Gheorgheni școală pentru femei în Voșlobeni și despărțământul Ocland școală pentru bărbați. Despărțământul Ocland a introdus organizații de Șoimi ai Carpaților în 14 cercuri culturale. A organizat cercuri și fanfare „pentru răspândirea cântecului românesc” și „lucrează intens pentru răspândirea portului național”.²⁵

În raportul general „Vrednicia românească și zelul neobosit al dlui Dr. M. Cionca, președintele acestui despărțământ”²⁶ a fost apreciate cu elogi deosebite.

La 9 septembrie președinții despărțămintelor din Ciuc și Odorhei au luat parte la o conferință la Brașov. „Pe lângă președinții despărțămintelor-se arată în raportu general-au luat parte la această conferință d-nii Insp. gen Țeposu, Director gen. Ionescu și Director gen. al Of. de Statistică Dr, Sabin Manoilă. Fiecare despărșământ și-a expus cu acest prilej programul de lucru posibilitățile lui de realizare. Sub îndrumarea d-lui Dr. Iuliu Moldovan, Președintele „Astrei”, s-a căutat ca acest program să fie încadrat în planul general al Asociațiunii și armonizat cu programul de lucru al guvernului. Cea mai mare parte dintre promisiunile făcute au fost duse la bun sfârșit”.²⁷

Raportul general din 1938 elogiază activitatea despărțământului Ciuc „condus de energicul și neobositul preș. al Tribunalului din Miercurea Ciuc, dl. Petre Pașnicu”.²⁸La bilanț se prezenta cu 10 școli țărănești, 13 cercuri pentru limba română, un mare număr de conferințe, întemeierea de cercuri sătești, ajutoare distribuite, etc.

Despărțământul din Odorhei, condus de I. Steriopol, a organizat școală țărănească, iar cel din Ocland, condus de M. Cionca, a crescut numărul organizațiilor șoimărești, a distribuit ajutoare copiilor de școală și burse ucenicilor etc. Despărțământul din Cristur, condus de I. Salanțiu, a organizat o școală țărănească.

Anul următor a fost un an la fel de bogat în realizări pentru despărțămintele Ciuc și Odorhei. „Despărțământul Ciuc-se arată în raportul general-care a pierdut în anul trecut pe inimosul lui președinte P. Pașnicu, și-a ales, în persoana d-lui Spiru Tudor, un conducător tot atât de energic și de activ. Acest despărțământ ne-a dat în acest an 9 școli țărănești locale și 11 cursuri de limba română pentru Românii secuizați. Toate manifestările culturale din capitala județului se fac de către „Astra”, care dispune aici de o seamă de instituții, admirabil gospodărite.

25 Idem, p. 259.

26 Idem, p. 261.

27 Revista „Transilvania” nr. 3-4, 1938, p. 155.

28 Ibid.

În același județ s-a remarcat și în acest an, despărțământul de plasă Gheorgheni, condus de Teodor Chindea, care a organizat 6 școli țărănești locale”.²⁹

Despărțământul Odorhei a organizat și el o școală țărănească, iar cel din Ocland a organizat 4 școli țărănești, cursuri de limba română, a distribuit costume românești, etc.

Din analiza activității pe 1938/39 aflăm că la 8 iunie 1939, Șoimii din județul Odorhei au luat parte la „manifestații străjești, acesta fiind primul lor contact cu capitala și cu marile manifestațiuni naționale”³⁰, iar fanfarele din Merești și Mărtiniș au participat la 1 Decembrie 1939 la sărbătoarea de la Alba Iulia.

Conducerea „Astra” consemnează, în analiza activității din 1940, că „s-a continuat și anul acesta cu rezolvarea problemelor specifice acestor regiuni și în măsura în care s-a putut realiza din cauza cunoscutelor evenimente internaționale”.³¹ Regiunile la care se referă sunt enumerate după cum urmează: Munții Apuseni, Granița de Vest și Secuime.

Miercurea Ciuc - 5 mai 2005 Ana Dobreanu, Liviu Boar

29 Revista „Transilvania” nr. 4, 1939, p. 226.

30 Idem, nr. 3-4, 1940, p. 93.

31 Idem, p. 85.

**ASTRA ȘI PROMOVAREA VALORILE IDENTITARE ROMÂNEȘTI ÎN
ȚINUTUL GIURGEULUI
(SF. SEC. XIX – ÎNC. SEC. XX). ASPIRAȚII, DIFICULTĂȚI,
ÎMPLINIRI ALE ASOCIAȚIUNII**

Dr. Dorel MARC

Asocierile culturale având un caracter național au reprezentat o dominantă în epocă; pentru românii din afara statului național ele constituind organisme menite a contribui la conservarea și afirmarea identității lor naționale și totodată punți de legătură către ceilalți români, din Vechiul Regat¹. Cei mai activi membri ai Astei întrețineau legături importante cu diferite societăți culturale românești de peste Carpați, care nu se confruntau cu pericolul constant al deznaționalizării. De altfel, chiar întemeierea Societății Literare Române, în 1866, viitoarea Academie, a fost interpretată de mulți ca o replică indirectă dată dualismului austro-ungar, în această societate fiind cooptați membri activi sau susținători ardenti din întreg spațiul românesc.

În Transilvania, atât maghiarii, cât și sașii își dezvoltaseră în sec. XIX vechi asociații culturale sau creaseră altele noi.

Anul 1859 a însemnat un moment de cotitură și în viața culturală a maghiarilor, prin înființarea celei mai cuprinzătoare asociații „Erdély Múzeum Egyesület” (Asociația Muzeului Ardelean); aceasta avea la bază importante arhive, vestigii istorice și numismatice, colecții de botanică, zoologie și mineralogie iar inițiativa înființării ei a aparținut în mare parte lui Mikó Imre. Îndeplinind rolul unui for academic, Asociația Muzeului Ardelean și-a dezvoltat activitatea ajungând să funcționeze în cadrul a patru secțiuni: filozofie, limbă, istorie; științe naturale; științe medicale; științe juridice și sociologie. Asociația maghiară și-a format mari colecții în domeniile aparținând științelor naturii, etnografiei, arheologiei, precum și o arhivă istorică și bibliotecă extrem de bogate.² O intensă activitate științifică și muzeologică s-a desfășurat în aceste secțiuni, rezultatele cercetărilor fiind publicate în revista centrală „Erdély Múzeum” (Muzeul Ardelean) și în Buletinele și Anuarele societății și ale secțiunilor, precum și în publicațiile și revistele colecțiilor.

Cea mai de seamă asociație a sașilor transilvani a fost „Verein für Siebenbürgische Landeskunde”, căreia i se adăuga în 1860 o asociație pentru

1 *Istoria Românilor*; tratat Academia Română, Ed. Enciclopedică, 2003, vol. VII, tom I, p. 846-847.

2 *Ibidem*, p. 849-851

științele naturii (care se bucura de un mai mare interes la sași) Siebenbürgischer Verein für Naturwissenschaften” cu publicația „Verhandlungen und Mitteilungen”. Pe lângă asociațiile cultural-educative, au mai apărut și unele cu scopuri economice ca asociații pe meserii, pentru promovarea agriculturii, case de economii ș.a.. Toate acestea însă aveau în realitate și caracter educativ urmărind printre principalele obiective și răspândirea în rândul meseriașilor, negustorilor, țăranilor a cunoștințelor cele mai avansate în domeniul respectiv.³

Înființarea Asociațiunii Astra, așadar, luând și exemplul națiunilor conlocuitoare ardelenene, a constituit un eveniment cultural și politic deosebit de important pentru românii din Transilvania, dar greu nu se depășise prin obținerea aprobării de la oficialități, ci abia acum începea cu eforturile depuse pentru organizare, în crearea de organisme prin care să se asigure îndeplinirea obiectivelor prevăzute în statute și de asigurare a mijloacelor materiale și financiare necesare programului său cultural. Consolidarea treptată a Asociațiunii nu se putea realiza doar prin adeziuni declarate, ci presupuneau o solidaritate națională efectivă concretizată prin sprijinirea morală și materială a noii societăți culturale, de către toți românii din Transilvania și celelalte ținuturi ale teritoriului național. Acesta era și efortul depus de intelectualitatea Giurgeului, de a-și constitui propriul despărțământ, ajutată de aștristii din despărțământul Reghin și Tg. Mureș. Toplița și împrejurimile erau arondate la despărțământul Reghin al comitatului Turda de Sus, dar acesta fiind întins pe o arie geografică foarte mare, cu toată bunăvoința de sprijin acordat, activitatea aștristă se desfășura anevoios. Încercările de organizare a unor mari adunări generale, cum a fost cea proiectată la Borsec în 1874 sau la Bicaz în 1910 au fost împiedicate de autoritățile ungare ale vremii, așa cum vom arăta mai jos. În ceea ce privește propunerea pentru adunarea de la Borsec, aceasta se justifica prin încercarea de a atrage noi membri din rândul celor aflați la tratamentele balneare (care erau și mai cu dare de mână!) unii veniți la sejur din Vechiul Regat.

Despre activitatea Astei în zona la care ne referim au adus contribuții importante autori care au scris în perioada interbelică și următoare, cum au fost Eugen Nicoară sau Vasile Netea, precum și contribuții relativ recente ale istoricului arhivist Liviu Boar, sau ale autorilor Marin Șara, Grigore Ploieșteanu, Cornel Moraru, Melinte Șerban, Dimitrie Poptămaș, Ioan Lăcătușu, Nicu Vrabie și alții, printre care și semnatarul acestor rânduri care, au elaborat studii de diferită întindere sau adâncime, ori s-au remarcat prin scoaterea din arhive, transcrierea și cuprinderea lor în corpusul de documente puse apoi la dispoziția cercetătorilor.⁴

3 *Ibidem*

4 A se vedea: Liviu Boar, *Despărțământul Reghin al Astei (1874-1940) Documente*, Biblioteca „Petru Maior” Reghin, Arhivele Naționale ale României-Direcția județeană Mureș, Reghin, 2001; Idem, „Astra în viața spirituală a românilor din Protopopiatul Giurgeului”, în *România din scaunele Ciuc, Giurgeu și Casin în secolul al XIX-lea*, Ed. Universității „Petru Maior”, Tg. Mureș, 2004, p. 175-180; „Astra reghineană-125 de ani de la înființare”, vol. îngrijit de Mihail

Modul în care „Asociațiunea” a reușit să-și îndeplinească importanta sa misiune culturală și politică în perioada 1861-1918, în condiții cu totul improprii datorate mai ales atitudinii regimului austro-ungar, în care deznaționalizarea românilor devenise politică de stat, încă trebuie investigat; se poate afirma că „aerul și lumina celei mai importante societăți culturale românești, după Academia Română, prin care a supraviețuit și desfășurat o exemplară muncă, au fost idealurile de libertate, dreptate, progres și unire pe care le-a slujit cu consecvență pilduitoare și pentru a căror împlinire a reușit să mobilizeze importante forțe ale poporului român, să dezvolte sentimente de mândrie și demnitate națională precum și conștiința răspunderii față de cauza unității naționale, a progresului general al patriei”⁵. Și din acest motiv, orice modestă încercare de prezentare a unor aspecte de istorie a culturii românești în general, și a celei transilvane, în special, așa cum s-a mai afirmat și cu alte prilejuri, nu poate să ocolească sau să minimalizeze contribuția, locul și rolul prestigioasei instituții cunoscute sub numele de *Asociațiunea transilvană pentru literatură și cultura poporului român (ASTRA)*.⁶

Așa după cum afirma și istoricul din Deda Mureșului Superior, Vasile Netea, „toate Comitetele Asociațiunii în care se întâlneau reprezentanții românilor de pretutindeni erau un mare parlament al culturii românești care pregătea în mod indiscutabil calea spre parlamentul politic al întregii națiuni”⁷. Această zonă a dat mari personalități astriste, dacă ar fi să-i amintim doar pe O.C. Tăslăuanu și Miron Cristea, originari din Bilbor, respectiv Toplița, care au luptat în vederea îndeplinirii dezideratelor naționale, pentru promovarea valorilor identitare românești, din poziția demnităților deținute de aceștia mai ales pe vremea activității de la Sibiu⁸. Cercurile culturale din jurul Topliței Mureșului Superior, din satele Giurgeului, aparținând de despărțământul Reghin al Asociațiunii, au urmărit de-a lungul anilor să îndeplinească dezideratele Astrei, fondată în 1861: susținerea de conferințe și prelegeri pe diferite teme; înființarea de biblioteci populare, școli

Șara, Biblioteca municipală „Petru Maior”, Reghin 1999; Marin Șara, „Despărțământul Reghin al Astrei”, în *Marisia*, VI, 1976, p. 307-352; Dorel Marc, „Activitatea lui Elie Miron Cristea pe țărmul Astrei”, în *Angvstia*, nr.2, 1997, Sf. Gheorghe, p. 281-291; Idem „Activitatea culturală a Astrei toplițene și a unui mare astrist: Elie Miron Cristea”, în *Sangidava*, nr. 2, Centrul Cultural Toplița, Ed. Ardealul, Tg Mureș, 2008, p. 10-18.

5 Pamfil Matei, *Asociațiunea transilvană pentru literatură și cultura poporului român (ASTRA) și rolul ei în cultura națională (1861-1950)*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1986, p. 45.

6 *Ibidem*, p. 17.

7 Petre Dan, *Asociații, Cluburi, Ligi, Societăți*, Ed. Șt. și Enciclopedică, București, 1983, p. 66.

8 Ioan Lăcătușu, „Activitatea etnomuzeografică a lui Elie Miron Cristea și Octavian C. Tăslăuanu”, în *Dăinuire românească în Covasna și Harghita*, Ed. România pur și simplu, București, 2007, p.39-5; Dorel Marc, „Activitatea lui Elie Miron Cristea pe țărmul Astrei”, în *Angvstia*, nr.2, 1997, Sf. Gheorghe, p. 281-291; Idem „Activitatea culturală a Astrei toplițene și a unui mare astrist: Elie Miron Cristea”, în *Sangidava*, nr. 2, Centrul Cultural Toplița, Ed. Ardealul, Tg Mureș, 2008, p. 10-18.

țărănești; întemeierea de cooperative și însoțiri agricole, organizarea de serbări, festivaluri artistice, serate muzical literare, șezători culturale și a primelor expoziții etnografice, acestea din urmă constituind resurse pentru achizițiile ulterioare în vederea realizării și dezvoltării Muzeului Asociațiunii. Meritul Astei este însă cu atât mai mare cu cât a valorificat pentru prima oară patrimoniul etnografic în cadrul acestor expoziții realizate cu ocazia marilor adunări generale, mai ales a celor de constituire a noilor cercuri culturale sau despărțăminte, în acest spațiu de care ne preocupăm al Giurgeului, cum au fost cele de la Toplița sau Bicz, unele piese fiind achiziționate de Tăslăuanu pentru Muzeul Asociațiunii din Sibiu⁹.

Se cunoaște că încă de la înființarea sa în aprilie 1874, despărțământul Reghin al Astei a întâmpinat o serie de opreliști în extinderea activității sale în zona Giurgeului, din partea autorităților comitatense, inventându-se tot felul de motive nestatutare, fiind elocvent episodul în care vicecomitele comitatului Csik-Somlyo (Ciuc cu sediul la Șumuleu), Puškás Ferencz, a interzis ținerea adunării generale a despărțământului planificată la Borsek pentru data de 28 iulie 1874, așa cum rezultă din procesul verbal Nr. 133/1874, publicat în *Transilvania*, amintit și în alte contribuții importante referitoare la activitatea Astei în Mureșul Superior și împrejurimi. Doar intervenția prezidentului Ladislau Popp a dus la calmarea spiritelor și la reorganizarea adunării. Noi însă redăm documentul integral, pentru o și mai bună întregire a stării de spirit astriste din zonă și pentru a sublinia încă odată irascibilitatea autorităților ungare față de orice acțiune planificată de intelectualii români menită să cultive sentimentul de apartenență la identitatea culturală românească:

„Nr. 133/1874

Porcesu verbale,

luatu în ședința estraordinaria a com(itetului) asoc(iațiunei)transilvane, ținută în 14 iuliu cal(endar)nou 1874, sub presiudu din dir. Colonelu Bar. Ursu, fiendu de facia dn. membrii E. Macellariu, I. Hannia, I.V. Rusu, Const. Stezariu, Z. Boiu și I. Cretiu.

§ 63. Domnulu Ioane P. Maioru, direttore alu despartimentului cercuale alu Reghinulu Săsescu (XVII) sub datulu 12 Iuliu a.c. aduce la cunoscentia comit(etului), că domnu vice-comite din Csik Somlio (Șumuleu – n.n.) Puscas Ferencz, prin dispozițiunea sa dein 7 Iuliu a.c. Nr. 944, a opritu tienrea adunarei generali cercualia a despartimentululu respectivu, degia conchemată la Borsek pre 28 Iuliu a.c. și totu o dată cere a se face la locurile competente cei mai urgenti

9 Dorel Marc, „Valori identitare culturale din zona Topliței Mureșului Superior în colecțiile Muzeului „Asociațiunii” ASTRA din Sibiu” , în *Cibinium* , 2009-2010, Ed. Astra-Museum, Sibiu, 2010, p. 170-184.

pași pentru de a se exopera revocarea amentitei dispozițiuni opritorie.

Cestionatulu vice-comite se încearca a-și baza dispozițiunea sa opritorie pe acea impregiurare, că regulamentul asociatiunii, ce i s-a împărțășitu n-ar fi provedintu cu clausul de aprobare nece dein partea municipiului respectivu, neice dein partea ministerului reg. de interne (Nr. 132,1874).

După ce secretariulu referente da informatiunile necesare asupra starei lucrului, comitetulu după desbateri mai îndelungate, li-a urmatoriu a concluziuna:

După ce conchiamarea adunarei generali numite s-a făcutu pe baza statutelor aprobate prin prea înalta decisiune dein 6 Septembrie 1861, și în interessulu scopurilor asociatiunei pentru procurarea mijloaceloru coform §§-loru 4 și 21 din statute și după cetirea în adunari cercuali ale despărțământului sau țienutu de la 1869 încoace și în alte diverse părți ale țierei fără nice o împiedicare din partea oficialuru politice; să se roage numaidecât Ecseleția Sa dn. Ministru de interne pre cale telegrafică, ca să binevoiască a demanda telegrafic revocarea dispozițiunei opritorie a zice comitetulu, solvindu-se răspunsulu.

Totu odată pe cale telegrafică să se roage și Ecseleția Sa dn. presedinte a lu asociatiunei Ladislau Basiliu Bar. de Popp, că din parte-și încă să binevoiască a se interpune la ministru de interne pentru avizarea câtu mai curându a amintitei dispozițiuni opritoare.

În fine despre pașii făcuți în cestionatulu obiectu să se incunoscentizeze totu pre cale telegrafică și domnu directoru a lu despartimentulu Ioane P. Maioru spre orientare.

§ 64. Dn. consilieru guberniale E. Macellariu din motivulu deoparte, ca banchetele îndatinat a se ține în ocaziunea adunareloru generali ale asociatiunei costează spese considerabili, cari s-ar putea întrebuinta spre alte scopuri mai folositoare, de altă parte, considerându-se acea impregiurare, ca cassarea de atari banchet ar fi doară atâtu în interesulu asociatiunei câtu și a lu participanțiloru la adunările generali, propune ca comitetulu din parte-și să se enumere într-acolo că ar dori ca cu ocaziunea proximei adunări generali, țiene la Deva în 10 Aug. st.n.a.c. să nu se țină respectiv să nu se dea acelu banchetu, și aceasta dorință a sa să se comunice fără de amânare comitetulu arangiatoriu pentru primirea membrilor la numita adunare generală.

Propunerea se primește în unanimitate.

Verificarea acestu procesu verbale se concrede dn. membrii: E. Macellariu, I. Hannia, Const. Stezariu.

Sibiuu, datulu ca mai susu.

În absența dn. vicepreședinte

Bar. Ursu m.p. I.V. Rusu m.p. Secret.II

S-au cetitu și verificatu, Sibiuu, în 15 Iuliu 1874

E. Macellariu m.p., I. Hannia m.p., Const. Stezariu m.p.¹⁰.

10 *Transilvania*, an VII, 1874, august, nr. 15, p180-181.

*
* *

Ca și cum nu ar fi fost deajuns, episodul din păcate se va repeta și în 1910, după cum vom arăta, în mod similar autoritățile interzicând organizarea unei mari adunări generale la Bicaz, așa cum rezultă din relatarea lui Octavian C. Tăslăuanu, tot în revista Transilvania, pe care o redăm, din aceleași considerente în continuare, integral, chiar dacă unele pasaje au mai apărut, o facem cu gândul la o reîntrăgire a atmosferei din epocă:

„Despărțământul Giurgeu al „Asociațiunii”

„Asociațiunea” noastră își întinde mereu aripile ei ocrotitoare asupra ținuturilor, unde cultura românească e mai primejduită. Anul trecut (1910) a reușit să pătrundă în Maramurăș, iar anul acesta a cucerit ținutul Giurgeului. Acest ținut cuprinde 12 comune situate între Săcuii din comitatul Ciucului, dintre care aproape jumătate sunt maghiarizate, iar celelalte sunt amenințate dintr-o generație într- alta să se înstrăineze de trupul neamului nostru. Cele 12 comune sunt următoarele: 1) Alfalău (Joseni), 2) Bilbor, 3) Bicaz, 4) Ciuc-Sândominic, 5) Ciuc-Szépviz (Frumoasa), 6) Corbu, 7) Ghimeș, 8) Sărmaș, 9) Giurgeu Sîn-Miclăuș (Gheorgheni), 10) Tulgheș, 11) Varviz (Subcetate), 12) Voșlobeni.

Dintre acestea, numai comunele înșirate de-alungul frontierei României: Bilborul, Corbu, Tulgheșul și Bicazul și-au păstrat mai bine caracterul românesc. Sermașul și Varvizul de lângă gurile Murășului, deși sunt comune compacte românești, încep să slăbească; săteni își corcesc portul și limba cu o grabă îngrijorătoare. Între comunele din Giurgeu este însă și o minune anume comuna Vașlab (Voșlobeni, azi în jud. Harghita –n.n. D.M.), care cu toate că e încinsă de un brâu strâns de comune săcuiești, totuși își menține cu o îndărătnicie eroică, caracterul etnic românesc. Celelalte cinci comune sunt aproape pierdute. Sătenii se poartă ungurește (afară de Ghimeș) și vorbesc ungurește în cea mai mare parte alor. Peste câteva generații, mai ales dacă va izbuti planul să fie încorporate la noua episcopie maghiară -cum e vorba- desigur că vom putea plânge pe mormântul înstrăinării lor.

Într-o excursie, pe care am făcut-o în toamna anului 1910, pentru a putea aduna obiecte pe seama Muzeului Asociațiunii și pentru a studia acel ținut din punct de vedere etnografic, colindând din sat în sat, am lansat ideea înființării unui despărțământ al Asociațiunii, care mă preocupa mai demult, acest ținut fiind leagănul copilăriei mele. Ideea a fost primită cu însuflețire mai cu seamă de cărturărimea din puternica comună Bicaz, cu vreo 7000 de locuitori cu mulți învățători activi și pensionați.

Încredințat din partea comitetului central, am și hotărât în înțelegere cu frunzașii din acel ținut, ca în 1911 la sărbătorile Rusaliilor s-or ținea în

Valea Jidanului, una dintre parohiile Biczului, să ținem o serbare culturală românească, cu prelegeri, reprezentație teatrală, expoziție etnografică și adunarea de constituire a despărțământului Giurgeu. Se făcuseră toate pregătirile și eram gata să plecăm la drum mai mulți din Sibiu prin pitoreștile chei ale Biczului când primim o telegramă că adunarea este oprită de primpretorele din Tulgheș. Toate capacitările, apelurile noastre telegrafice la pretură, fispanat și ministru au rămas zadarnice. Adunarea și serbarea proiectate nu s-au putut ține. Cărturarii din împrejurimi, primind prea târziu știrea opreliștei, s-au adunat în Bicz ca să asiste la serbări. După multe rugăminți, pretorul a permis celor din Bicz ca să joace nevinovata piesă „Ruga dela Chiseten”, eliminând câteva pasaje cari i s-au părut primejdioase. Cu această reprezentație cenzurată și cu obișnuita petrecere s-au încheiat serbările culturale anul trecut.

Ministrul s-a milostivit pe la sfârșitul anului trecut să nimicească opreliștea ilegală a subalternilor săi, așa că în anul acesta tot la Rusalii, am reușit să ținem în Bicz adunarea de constituire a despărțământului Giurgeu.

Din cauza vremii rele s-a adunat lume puțină. În ziua de Rusalii după prânz. Subsemnatul a vorbit poporului adunat în curtea școalei despre „Asociațiune” și despre foloasele învățaturii, iar conferențiarul agronomic, Dl Aurel Cosciuc, despre creșterea vitelor. Sătenii ascultau cu multă luare aminte, asculta și pretorul, notarul săcuiu și jandarmii ce ne păzeau. Recenzii au deschis frumoasa expoziție etnografică aranjată în pavilionul din grădina d-lui T. Crușitu, directorul băncii locale. Deschiderea expoziției a făcut-o dl. preot Al. Cojocariu, iar subsemnatul a vorbit țăranilor despre importanța portului și a industriei casnice. În pavilion erau adunate dintre minunatele cusături și țesături ale femeilor din Bicz și alte obiecte prețioase, dintre care o bună parte au fost reținute pentru Muzeul „Asociațiunii”. Meritul de a fi adunat aceste obiecte revin: d-nei pretorul Maria Cojocariu, mătușa Elisaveta Timariu și cumintei fetișcane Dominica Vaidos, apoi domnilor preoți Butnariu și Cojocariu și altor cărturari.

A doua zi de Rusalii au ținut adunarea de constituire a despărțământului Giurgeu dl. Cosciuc și dl. preot Cojocariu au ținut o prelegere cu schiopticonul despre „Viața lui Isus” și seara s-a reprezentat piesa plină de haz „O viișoară”, de Octavian Prie, profesor de Blaj. Toate au reușit deplin. Director al despărțământului Giurgeu s-a ales vrednicul protopop Elie Câmpianu, iar membri în comitetul central d-nii: dr. Mihai Dobrean, avocat, Vasile Urzică, preot, Pompeiu Butnaru, preot, căruia îi revine o bună parte din meritul de a se înființat acest despărțământ, - și Nicodim Rus, în Voșlab.

Din pricina drumurilor stricate și a ploilor, mulți dintre cărturarii și fruntașii din împrejurimi au lipsit, dar desigur toți au fost cu sufletul între noi. Nădăjduim că după ce am reușit să arborăm, cu greutate mari stindardul culturii românești și în ținutul Giurgeului, va urma o viață nouă națională pentru țăranii

cinstiți și cuvincioși din aceste părți. Cărturărima sperăm că se va așterne pe lucru serios și va căuta să vină în ajutorul sătenilor năpăstuiți de străini .

O(ctavian) C(odru) T(ăslăuanu)”¹¹

*

* *

Din documentele despărțământului de plasă Gheorgheni, și ale despărțământului Reghin, parcurse și de noi, reiese pe de o parte atmosfera de mare entuziasm care anima sufletele aștristilor, începând cu cei din despărțământul Reghin sau Tg. Mureș, dorința de implicare deosebită și de sprijin pentru cauza românilor din Giurgeu, iar pe de altă parte o serie de piedici, unele inventate ad-hoc, cu rea credință de autoritățile austro-ungare, care nu se împăcau deloc cu ideea că la granița cu așa-zisul ținut secuiesc, ar putea să se desfășoare mari acțiuni de deșteptare națională a românilor. Aflăm de pildă că în 1874, secretarul despărțământului Reghin, Ioan Mureșan, a corespondat cu fruntașii localităților Subcetate, Borsec și Tulgheș din care rezultă că această zonă, până la înființarea altui despărțământ (în 1912), făcea parte din sfera de activitate a despărțământului Reghin. În 1886 de pildă, erau înscriși un umăr de 35 de membri ordinari și 18 membri ajutători, printre cei domiciliați în localitățile Reghin, Hodac, Deda, Idicel, Ibănești, Cueșd (Pietriș), Gurghiu, Stânceni, fiind prezenți și membri din Subcetate, Toplița, Sărmaș și din alte comune ale Giurgeului¹².

Au mai existat preocupări orientate în vederea înființării unor noi despărțăminte în fostul județ Ciuc încă la începutul secolului XX, despre care aflăm dintr-o scrisoare semnată de O.C. Tăslăuanu, el însuși originar din Bilborul Giurgeului după cum se știe, trimisă despărțământului Reghin, prin care recomanda să se analizeze posibilitatea înființării unui despărțământ în Toplița care s-ar putea extinde apoi și asupra câtorva comune din Giurgeu¹³. Această dorință se va împlini însă în altă ordine, mai întâi luând ființă cu dificultate despărțământul Giurgeului în 1912, condus de protopopul Elie Câmpeanu, iar Toplița după ce a activat în cadrul unui despărțământ al Reghinului de Sus, își va constitui unul propriu abia în 1927.

Pentru a ne reaminti starea de spirit aștrist care anima această parte a

11 Înregistrarea înființării despărțământului Giurgeu al Astrei a fost trecută în documentele Ședinței a VI-a a comitetului central la 240- Nr. 929-1912, redată în revista Transilvania, nr. 3-4, 1912, p. 278-279; 290; O.C. Tăslăuanu, ca redactor, relatează de asemenea despre constituirea acestui important despărțământ pentru zonă și în *Luceafărul*, XLIII, 1912, p. 420; vezi și Valeriu Nițu, „Contribuția lui Octavian C. Tăslăuanu la valorificarea patrimoniului etnografic”, în *Octavian C. Tăslăuanu*, volum comemorativ, Miercurea Ciuc, 1978, p. 122-128; Viorel Cucu, „Aspecte ale activității lui Octavian C. Tăslăuanu la Astra”, în același volum, p. 64.

12 Arhivele Naționale Direcția Județeană Mureș (în continuare ANDJMS), Fond Despărțământul Astra Reghin, dos. 4, f. 5-6.

13 Ibidem, dos. 25, f. 7.

Transilvaniei la sfârșitul sec XIX - începutul sec. XX , redăm câteva documente din fondul Despărțământului Gheorgheni al Astrei, aflat la Arhivele Naționale Direcția Județeană Mureș, fond rezultat după cum se spune în inventarul prelucrat de istoricul arhivist mureșean Ioan Ranca, prin desprinderea unor documente astriste din fondul protopopiatului greco-catolic al Giurgeului. Documentele scot în evidență interesul pentru soarta românilor confrunțați cu procesul deznaționalizării, susținerea deosebită a celor din Giurgeu și legăturile de suflet ale membrilor despărțămintelor Reghin și Tg. Mureș cu românii din această parte a Transilvaniei. Arhiva creată cu prilejul organizării adunărilor populare cu scop cultural în satele de pe Mureșul Superior, reflectă entuziasmul cu care se țineau conferințele populare, participarea multor conferențieri, intelectuali din Tg. Mureș și Reghin. Măsurile organizatorice ale acestora au dus la extinderea activității astriste, prin înființarea de noi cercuri culturale în diferite centre de comună din jurul Topliței și împrejurimi ca Tulgheș, Bilbor, Sărmaș, Voșlobeni, Joseni, Bicză ș.a.

ANEXĂ

I.

Preastimate Dle delegat!

Onorată adunare!

Mă simt fericit, că în aceste părți mărginașe ale Secuimei, pot deja a doua oară saluta pe delegații despărțământului nostru al Asociațiunei pentru literatura și cultura poporului român.

Și după ce Domnilor, noi românii din aceste părți suntem rămași tare înapoi în învățătură și cu deosebire suntem înapoiați în cultura națională-și după ce trăim în mijlocul altui neam și confesiuni cu cari ne-am amestecat în vorbă și port - cu atât mai bine ne pare că avem azi fericirea de a vă vedea în mijlocul nostru pe DVoastră, cari faceți calea greului apostolat cultural, cari străbateți din sat în sat desceptând cu graiul românesc fiii neamului nostru, dându-le sfaturi și povețe bune îndreptându-i astfel pe căile adevărului.

Câtă osteneală, câtă poftă nu vă coastă acest apostolat pe DVoastră, dar toate le îndurați numai să vedeți înaintat și luminat poporul, să-l vedeți pe el odată ridicat la aceiaș treaptă de cultură, la care deja au ajuns celelate popoare, conlocuitoare ale patriei noastre. Vă primim cu bucurie în mijlocul nostru, căci știu mai bine că numai interesul binelui și a înaintării poporului nostru românesc va adus astăzi la noi.

Vă salut cu dragoste frățească în numele poporului aduant.

Să trăiți la multi ani. !

(ANDJMS, Fond ASTRA, despărțământul Gheorgheni, dos. 2/1874, f. 2)

II.

On(orată) adunare !

Să-mi îngăduiți ca înainte de a ne despărți de la această adunare, în numele tuturor să aduc mulțămită Dlui avocat Dr. Ioan Pantea, care ca delegat al despărțământului nostru a condus cu tact această prelegere poporală. Mulțumesc apoi stim(aților) domni prelegători, cari cu concursul D-lor ne-a făcut plăcut acest puțin timp, cari aici împreună l-au petrecut, le mulțumim pentru povețele cari au binevoit și le făgăduim că sfaturile bune de cari ne-am împărtășit- ne vom sili a le și urma. Să vă țină D-zeu în deplină sănătate ca și cu alt prilej să puteți aduce acest serviciu bun cauzei comune.

Să trăiți !

(ANDJMS, Fond ASTRA, despărțământul Gheorgheni, dos. 2/1874, f. 3)

III.

Reverendissime Domnule !

...Te rog prin fratele Precup fă bine și trimitem o informație chiar despre starea parohiilor (care au fost solicitate spre a intra ca membre ordinare în despărțământul Turda de Sus și al Tulgheșului- Reghin- n.n D.M.) și a școalelor, *căci deși nu sunt alesu de acolo îmi zace mult la inimă interesele românilor din Secuime* (s.n.D.M.). Totu odată dacă cei din tractul Giurgeului ar avea vreo dorință vă rogu să mi-o comunice, că vă promitu – în măsurolu debilelor mele puteri- a vă satisface dorința.

Reghin, 1/6- 875

Cu toată onoarea,
Ioane Mureșanu

Reverendissimului Domn Ioane Urzică, protopop, Varviz (Subcetate, azi în jud. Harghita- n.n.)

(ANDJMS, Fond ASTRA, despărțământul Gheorgheni, dos. 3/1875, f. 3)

IV.

Chemați fiind din partea conducătorilor noștri la adunarea poporală de aici, ne prezentăm cu bucurie.

Poporul celor două comune situate în părțile secuiești, un popor care e conștie(nt), de dragostea către limba și legea lui românească.

Totodată mai e un lucru îmbucurător, când pot convenii câțiva români cari se înstătuiesc împreună, pentru că noi românii *nu avem de a căuta prețiu într-alt loc decât numai în cercul nostru propriu*(s.n. D .M .). Apoi, dacă asta e așa, cu atât e mai îmbucurătoare acea ocaziune, care adună la un loc atâția oameni din neamul nostru românesc, precum (e) și adunarea de azi, acestui scop e *deșteptarea și luminarea noastră...căci de aceea e legată soarte și viitorul nostru*(s.n.).

Am venit cu nădejde că Dvoastră astăzi vă interesați atât de mult de binele și înaintarea poporului nostru, veți ști să ne îndemnați pe toți la bine *să ne invitați la dragostea virtuților naționale*(s.n.), să ne arătați calea adevărului.

Vă făgăduim că și în viitor vom fi totdeauna cu Dvoastră în munca grea ce o desfășurați în răspândirea culturii românești.

(ANDJMS, Fond ASTRA, despărțământul Gheorgheni, dos. 5/1910, f. 1)

V.

Onorată adunare!

În înțelegere cu conducătorii fixați de Dvoastră , On. Domn preestimat domn învățător, s-a hotărât din partea comitetului cercual al despărțământului Murășoșorhei (Tg. Mureș - n.n.) al Asociațiunii pentru literatura și cultura poporului român, ca să vă țină azi aici în com(una) Dvoastră o prelegere (cuventare) poporală.

Înainte de toate mi datorință să vă luminez că cine suntem noi și pentru ce am venit la Dvoastră.

Suntem oameni buni, solul aducător de lumină a celei mai mari instituțiuni culturale române din patria noastră ai cărei fii din darul lui D-zeu suntem. Și precum apostolii cercetau bisericile în numele lui I(sus) Hr(istos) așa și noi venim la Dvoastră în numele culturei românești. Umblăm din sat în sat, ca să vedem fiii neamului nostru, să-i îndemnăm la bine pe toți , să-i învățăm la iubirea virtuților naționale, să le arătăm calea adevărului, să-i trezim din somn și să-i pornim pe brazda culturii. Nu pregetăm timp, nu osteneală, jertfim tot, numai să vedem înaintând și luminând poporul. – De unde puteți vedea și Dvoastră cât ne interesăm de binele și înaintarea aceluiași popor sărac și apăsător din care facem și noi parte.

Totdeauna e un lucru îmbucurător când convin câțiva români sau să înlăture împreună pentru noi românii, nu avem de a căuta pretini în alt loc decât în cercul nostru propriu. Apoi dacă asta e așa, cu atât e mai îmbucurătoare acea ocaziune, care adună la un loc atâția oameni din neamul nostru românesc, precum e și adunarea de azi, a cărei scop e deșteptarea și luminarea noastră împreunată căci de aceasta e legată soarta și viitorul nostru.

Salut deci pe toți cei de față și î-mi exprim cu dragoste și bucurie cu care sunt pătruns revăzându-mă în mijlocul unei mulțimi ca popor românesc atât de brav și dornic de lumină, de muncă, de înfruntare pe toate terenele.

Declar adunarea de deschisă !

(ANDJMS, Fond ASTRA, despărțământul Gheorgheni, dos. 5/1910, f. 5)

VI.

Spectabile Dle Director!
Onorat comitet!

Astăzi se ține cu ajutorul lui D-zeu prima prelegere populară aranjată de comitetul despărțământului M(oros)vasarhei, al “Asociațiunii pentru literatura și cultura poporului român” în aceste părți ale Secuimii. Cu durere trebuie să mărturisesc că pentru soarta vitregă în care s-a aflat poporul nostru de veacuri, situația sa culturală din acest ținut este înapoiată. Poporul nu și-a putut primi educațiunea cuvenită în școli, unde să poată cultiva inima și mintea – neavând mijloacele necesare pentru susținerea lor. – Abia avem în ținutul acesta trei școli susținute cu mari jertfe, deși numărul românilor împrăștiați în vreo 20 de comune ajunge la aproape 5 mii. – Singură biserica a fost care a mai susținut poporul analfabet, trăind el între alte neamuri în legea, limba și dragostea de neam.

În acestea împrejurări deci e un lucru îmbietor când vă vedem în mijlocul nostru pe DVoastră. Spect(abile) Dle director, On. Comitet - cari sunteți puși mai mari printre noi – când vedem acum că vă interesați atât de mult de binele și înaintarea poporului apăsător din care faceți parte, nu precedați ostineală, jertfiți dela DVoastră tot, numai să vedeți înaintând și luminând poporul.

Vă primim cu adânc respect și bucurie în mijlocul nostru căci vă știm spect(abile) Dle director, și onorat Comitet! de rolul aducător de lumină a celei mai înalte instituțiuni culturale române din patria dumneavoastră.

Precum Apostolii cercetau bisericile în numele lui Isus Hristos așa și DVoastră reușiți la noi în numele culturai românești.

Apostoli adevărați vă chemați umblând din sat în sat ca să vedeți fii(i) neamului să-i îndemnați la bine pe toți, să-i învățați cu iubirea virtuților naționale și să le arătați calea adevărului, să-i treziți din somn și să-i primiți pe brazda culturii.

Fiți bineveniți și să trăiți Spect(abile) Dle director și onorat comitet! ca să vedeți cu ochii întrucât adecă să faceți din acest despărțământ al nostru, un despărțământ de model, care să premeargă în toate privințele cu cele mai bune exemple demne de urmat și în alte părți- în curând toate mijloacele, atât pentru sporirea membrilor Asociațiunii, cât și pentru promovarea scopurilor și a progresului nostru cultural obșteșc.

În numele meu și al poporului român din acest ținut Vă salut Dle director și On comitet! și vă doresc lucrare rodnică pentru cauza sfântă și mare a culturai noastre naționale !

Să trăiți la mulți ani!

1910. XII.25

(ANDJMS, Fond ASTRA, despărțământul Gheorgheni, dos. 6/1910, f.1)

VII.

Motto:

Precum zice poetul: „Unde-i unul, nu-i putere,
la nevoi și la durere, unde-s doi puterea crește”.

Asociațiunea

Este știut că toate lucrurile mari sau făcut și se fac prin însoțirea sau întovărășirea puterilor. Aceasta se întâmplă nu numai în viața oamenilor, ci și în lumea plantelor, animalelor. Exemple mușchiul și albină.- Așa e și în viața oamenilor. Neputând singuratici și chiar nici familiile trăi de sine, despărțiți unii de alții, ci împreună fac lucruri, cari singuraticii nu le-ar putea face.- Prin unirea puterilor, prin însoțirea- cum am spus că fac albinele- să poate înainta pe calea ce duce la bunăstare și la luminarea minții și înnobilarea, împodobirea sufletului.

Călăuziți de aceste principii au pus gând și oamenii mari, de ai noștri după anii '48 , ca să întrunească pe toți românii într-un mănunchiu, cum împreună plugarul în snop spicele de grâu curat – cu menirea să schimbe starea noastră cea culturală și economică, creată în urma situației nefavorabile în care au trăit pe vremea iobăgiei, strămoșii noștri - cu alta mai bună. Cei mai buni bărbați ai noștri din timpul acela în frunte, cu Archiereii Al. Șterca Șuluțiu dela Blaj și cu Andrei Baron de Șaguna dela Sibiiu – au înființat la anul 1861, o însoțire, care să grijească de interesele culturale ale neamului: să cultive limba națională, să cerceteze istoria, să promoveze interesele poporului nostru pe toate terenele. Și această societate au numit-o „Asoc(iațiunii) p(en)t(ru) lit(eratura) și cult(ura) pop(orului) rom(ân)”. Un nume lung, pe care poate mulți dintre DVoastră l-ar rosti cu greu și mulți nu-i vor pricepe înțelesul, fără ca eu să vă tâlcui înțelesul acelui nume. Vorba „Asociațiune”, o poreclă, e numele unei tovărășii mari românești; am putea zice: a celei mai mari tovărășii rom(ânești) din țara ungurească. Ce e tovărășia sau societatea – e o mulțime de oameni, cari astfel merg împreună încât cu puteri unite să câștige mijloace spre ajungerea unui scop sigur și comun.- Să nu vă închipuiți însă că mulțimea asta de oameni, cari fac parte din această tovărășie se îmbogățesc cu bunuri pământești. Să nu vă închipuiți că „Asociațiunea” asta este vreo tovărășie pentru chiverniseala banilor sau pentru a da împrumuturi de bani cu camătă. Nu-i de aceea; e alt neam de întovărășie. „Asociațiunea” e făcută să răspândească învățătura în popor. Ea este un așezământ vechiu de 50 de ani, care cum a putut, o jumătate de veac a tot plivit ogorul minții românești din această țară de buruienile neștiinței. „Asociațiunea” s-a făcutu mai ales să dea măsură de ajutor într-ale învățăturei țăranilor dela sate și acesta este scopul „Asociațiunii”. Să vedem acum mijloacele prin care vrem „Asociațiunea” să ajungă la acest scop.

Această însoțire si-a câștigat multe vrednicii pentru înaintarea culturală și economică a poporului român din patrie, căci: 1) de 40 de ani publică o gazetă, în

care se scot la iveală multe lucruri frumoase din trecutul strămoșilor noștri și din istoria țării a cărei fii și cetățeni suntem; 2) susține o școală de fete, unde copilele noastre primesc o bună creștere și cultură românrască; 3) a clădit în Sibiu o casă din bani adunați de la toți Români darnici din această țară. Ea poartă tocmai de aceia numele de Casa Națională, sau cum îi zic domnii „Muzeu ist(oric) și etnografic”.- Casa asta e făcută pentru aceea ca să se adune în ea cu sânguință și să se păstreze acolo dovezi și lucruri ce privesc trecutul și starea de azi a poporului nostru: porturi țărănești, obiceiurile, datinile, jocurile, cântecele.- Străinii care au cercetat această casă au rămas uimiți de ce lucruri frumoase are românul și au lăudat mult însușirile cu care l-a dăruit bunul D-zeu; 4) Însoțirea aceasta are și fundațiuni, dă ajutoare la școale și la băieți, cari învață la școale; dă cursuri celor singuratici în ale economiei și măiestriei;

5) Se îngrijește să se țină prin satele cu dragoste pt. învățătură, *cuventări populare* (s.a.),. Oameni cu carte dau sătenilor sfaturi în ale economiei și ale măiestriei; îi învață cum se face mai ușor negoțul, cum trebuie să se însoțească sătenii în tovărășii de tot felul, ca să poată trăi mai ușor și mai bine. Apoi îi îndeamnă să țină la datini și la legea lor românească.

6) Tipărește cărți pe înțelesul poporului, în care să dea tot felul de povețe: cum se fac testamentele, cum sunt cărțile funduare, cum se îngrijește o grădină de legume, cum se îngrijește cucuruzul ca să crească mai frumos și să se facă mai bun. Altă cărtică ne povestește trecutul poporului nostru, cine au fost strămoșii noștri, câte au pățit, prin câte necazuri au trecut, până ajungem ce suntem astăzi.- Alții ne arată relele de cari să ne ferim, alții ne învață despre stupărit și în multe lucruri folositoare.

7) Trimite cărți pe sate, ca sa le citească cine vrea și cui îi place. Ca mijloc foarte folositor are Astra noastră bibliotecile populare, prin ele se administrează poporului lecturi sănătoase, morală, scutită de veninul principiilor ce tinde să corupă bazele societății civile și ale religiunii- prin cetire să alungă negura ce întunecă mintea și inima.

Să vedem acum cu ce bani face „Astra” toate câte v-am înșirat mai sus.

„Astra” a cărei scop precum am spus este: înaintarea literaturii și a culturii poporului prin studii, scrieri, publicații de tot felul, cu corector moral și folositor și edarea de ajutor pentru răspândirea și întărirea învățaturii în masa poporului-a fost avizată de la început la dărnicia și dragostea de neam a inteligenții noastre. Șa început nici nu se putea aștepta ca masele poporului să înțeleagă rostul „Astrei”, iar fără de această pricepere este imposibilă- orice jertfă. Astfel n-au lipsit oameni generoși în frunte cu Arhieriei care prin capitale de bani, fundațiuni au pus bani mijloacelor materiale. Așa chiar la întemeiere au adunat peste 10 mii de coroane pentru sprijinirea culturii românești.

Pentru procurarea mijloacelor materiale servesc:

- 1) interesele dela capitale(capitaluri), precum și bunurile binefăcătorilor.
- 2) Foloasele ce se vor câștiga prin tipărirea li vinderea cărților.
- 3) Taxele anuale de la membri: și anume „Astra” constă din membri fondatori, pe viață, ordinari și ajutători.

Membrul fondator al ”Astrei” este tot insul, carele depune odată pentru totdeauna suma de 400 cor.; membru pe viață e acela care plătește odată întru totdeauna 200 de cor(oane), membru ordinaru este acela care plătește în tot anul taxa de 10 cor. – iar membru ajutor e acela care plătește pentru scopurile „Astrei” cel puțin 2 cor. pe an. Cu banii în felul (acesta) adunați face „Astra” toate acele lucruri bune și folositoare, care vi le-am spus.

Să vedem acum cum e alcătuită „Astra”, care sunt organele ei? Conducerea acestei Societăți mari românești este încredințată unui comitet central cu sediul în Sibiiu. Acest comitet central se alege la adunarea gener(ală) din trei în trei ani. După ce multele agende împreunate cu conducerea e imposibil să poată fi împlinite singur de comitetul central, fiindcă această societate se extinde peste întreg teritoriul patriei noastre și după ce în înțelesul statutelor toți membri sunt datori a conduce din toate părțile spre sprijinirea și înaintarea scopului « Astrei » - societatea aceasta s-a împărțit în subcomitete sau despărțăminte, iară despărțămintele în agenturi, ca astfel toți membrii « Astrei » să poată conlucra într-un mod mai rodnic și întradevăr să sprijinească și să promoveze și mai mult scopul ce-l urmărește. Prin despărțăminte « Astra » vine în contact nemijlocit cu poporul și cu ele se împarte munca grea a răspândirii culturai în păturile largi ale poporațiunei de la sate.

Un astfel de subcomitet sau despărțământ al « Astrei » e și despărțământul nostru al « Murășoșorhei », care cu un director și comitetul cercual în frunte, conduce și poartă această sarcină. Din încredințarea directorului și comitetului despărțământului nostru, am venit și noi aci în mijlocul DVoastră, ca cu cuvântări populare, îndemnându-vă la bine pe toți, inițiindu-vă la dragostea virtuțiilor naționale, să vă arătăm căile adevărului.

V-am spus așadar ce este « Asociațiunea », ce rost are, cari sunt mijloacele spre ajungerea scopului, cum e alcătuită. V-am amintit că membri ajutători ai « Astrei » sunt aceia care plătesc pe an cel puțin 2 cor. Cine deci se va face membru ajutător plătind la un an față de așezământ 2 cor., acela va primi donație 10 cărțile și un călindar.- Câți știu ceti toți să se facă membri ajutători, căci nu le va părea rău de cele 2 cor. cheltuite pe an. – În sările lungi de iarnă aveți cu toții prilegiu bun de a ceti cuprinsul cărțicelilor, ce le veți primi și apoi să nu uitați că și cartea cu toate lucrurile învățate se uită dacă nu ne deprindem și pe mai departe cu ea. Cine s-ar lovi cu nădejdea că ceea ce a învățat în serată câțiva ani, nu este destul. Și se va trezi că toate le-a uitat cu vremea dacă din când în când nu mai ia în mână vreo carte bună și nu să deprinde încontinuu cu cetitul. – Românul

zice « cine are carte, are parte », deci să *cetiți* (s.a.) cărți alese și bine scrise, ca să aveți parte de lumină cât mai multă și de înaintarea cu pași mai rezezi în toate privințele. Cine crede și cunoaște relele, acela în ușor le ocolește, iar cine de pildă știe și lucra mai bine pământul, câștiga mai mult rod după el, și cine ține un soi de vite mai bun, acela are în multă dobândă din ele și așa mai departe. Să petreacă tot românul o parte din ceasurile lui slobode cu cetirea de asemenea cărți, în loc să steie prin cârciume și să cheltuiască banii pe beuturi stricăcioase sănătății și pungii. – Cu cât va iubi poporul nostru cartea cu atât va fi mai luminat și mai limpede, va cunoaște rostul «Astrei» va vedea această instituțiune să intereseze de binele și înaintarea lui.

Să ținem deci fraților la deșteptarea și luminarea noastră, căci de acestea este legată (a)șișder(ea) și viitorul nostru. Să lucrăm cu toții, fiecare după puterile sale, ca «Astra» noastră să crească și să înflorească. Grăbiți-vă deci și vă înscrieți ca membrii ai «Astrei» căci a fi membrul ei e o cinste și o datorie pentru orice Român ce ține la neamul lui.

(ANDJMS, Fond ASTRA, despărțământul Gheorgheni, dos.6/1910, f.3)

Dr. Dorel Marc

UN MOȚ PRIMAR LA TÂRGU-MUREȘ. EMIL AUREL DANDEA

Dr. Virgil Pană

Peste amintirea lui Emil. A. Dandea, personalitate marcantă a luptei pentru Marea Unire și apoi a consolidării noului stat național român, s-a așezat, o bună perioadă de timp colbul istoriei unui regim roșu, care a pus pe primul plan, la începuturile sale, purificarea politică, prin înmormântarea, la propriu și la figurat, a elitei românești și chiar a simbolurilor naționale. Mai catolici decât ceilalți supuși ai „papei” Stalin, comuniștii români au dovedit, în numele „regimului democrației populare”, care promitea raiul pe pământ, dar care a sfârșit sub ghilotina nemiloasă a unei istorii înșelată și fraudată, un debordant exces de zel în a-și ignora și distruge înaintașii, îndeosebi pe cei provenind din rândurile „burghezo-moșierimii” și de a rămâne doar cu cenușa acestora, spre bucuria și satisfacția dușmanilor.¹

O astfel de soartă a avut și tânărul combatant pentru cauza Unirii, Emil Aurel Dandea, născut la Bucium, lângă Abrud, la 22 ianuarie 1893, într-o familie ce avea rădăcini extinse printre revoluționarii români de la 1848-1949 și mai târziu printre fruntașii mișcării naționale românești din Transilvania. Era strănepotul lui Ionuț Dandea, căpitan al lui Horea și fiul lui Simion Dandea, un dârz și neînfricat memorandist, întemnițat de mai multe ori pentru ideile sale politice și naționale, ultima oară la Târgu-Mureș. Tradiția revoluționară a înaintașilor săi aflată în serviciul emancipării națiunii române din Transilvania și a mobilizării sale pentru Unirea ce avea să vină l-a ambiționat și totodată îmbărbătat pe tânărul Emil Dandea să urmeze calea părinților săi, să le continue și să le desăvârșească opera în condițiile noi ale întregirii neamului. După studiile primare terminate în comuna natală, urmează cursurile gimnaziale ale Liceului „Gheorghe Lazăr” din Sibiu, apoi ale Facultății de Drept din Cluj și ale Academiei Comerciale din Viena, după care și-a susținut Doctoratul în drept la Universitatea

¹ Amănunte privind biografia lui Emil A. Dandea vezi în *Un om pentru Târgu-Mureș. Emil A. Dandea*, Târgu-Mureș, Fundația Culturală “Vasile Netea”, 1995, îndeosebi p. 163-166 și la Ioan Silviu Nistor, *Emil A. Dandea în slujba înfăptuirii Marii Uniri*, Cluj-Napoca, Editura SE-DAN, passim; Ioan Bembea, *Patriotul Emil Dandea și vremurile în care a trăit*, Ed. Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2010.

din Cluj.² Începând cu anul 1916, participă activ la prima conflagrație mondială, în rândurile armatei imperiale. Rănit și cu invaliditate ușoară la mână, este disponibilizat și se întoarce la Cluj, unde își continuă studiile și totodată, se angajează în lupta Partidului Național Român din Transilvania pentru realizarea Unirii.³ Pentru consecvența sa în susținerea cauzei naționale românești este ales președinte al Societății Tinerimii Universitare din Cluj și membru în Comitetul Executiv al Senatului Național Român din Ardeal, cu sediul tot la Cluj, alături de Amos Frâncu, Emil Hațieganu, Ioan Pop, Valentin Poruțiu, Augustin Pordea, Elie Dăianu, Ioan Cotuțiu, Iulian Pop, Laurențiu Gherman, Nicodim Cristea, Octavian Utalea și Toma Ienciu.⁴ În atmosfera politică tulbure a toamnei din 1918, când, după prăbușirea Austro-Ungariei, provinciile aparținătoare se pregăteau pentru a-și lua destinul în propriile mâini, pentru păstrarea ordinii în vidul de autoritate ce a caracterizat viața provinciei românești până la istoricul act de la 1 Decembrie, s-au înființat gărzile naționale românești, pe lângă cele maghiare și săsești. Lui Emil A. Dandea i s-a încredințat zona munților Apuseni, respectiv județul Turda-Arieș, cu sarcina de a organiza gărzi și consilii naționale.

În însorita dar friguroasa zi de 1 Decembrie 1918, se număra printre cei 1228 de delegați cu *Credențional*, ca reprezentant al Tinerimii Universitare Române din Cluj, urmând a susține și o cuvântare, dar nefiind trecut în programul zilei, a susținut-o în preziua Adunării.⁵

Preluarea provizorie a administrării Transilvaniei de către Consiliul Dirigent, organism administrativ care urma să facă trecerea spre integrarea definitivă a provinciei în noul organism statal românesc, a avut ca primă urgență

2 Ioan Silviu Nistor, *Emil A. Dandea în slujba înfăptuirii Marii Uniri*, p. 12.

3 Maximilian Costin, *Un mare român. Emil Dandea*, Târgu-Mureș, 1934, p. 9; Ioan Silviu Nistor, *op. cit.*, p.13.

4 Ioan Silviu Nistor, *op. cit.*, p.17; Traian Bosoancă, *Emil A. Dandea-omul politic*, în *Un om pentru Târgu-Mureș-Emil A. Dandea*, Fundația culturală "Vasile Netea", Târgu-Mureș, 1995, p.11.

5 „Tinerimea universitară din Cluj – spunea tânărul Dandea – *nutrind în suflet focul sacru al celor mai sfinte sentimente naționale și al celei mai fierbinți dragoste de neam, în momentele actuale de cea mai mare importanță pentru soarta și viitorul neamului românesc din Transilvania, a cărui mlădiță e, își ține de sfântă datorință să-și spună și ea cuvântul cu această ocazie*”, continuând în accente previzionare „*bazați pe faptul că în mâinile noastre, pline de vigoarea tinereții, se vor depune ca mâine frânele guvernării, rolul deosebit de important al conducerii destinului unui popor/.../ declarăm și noi cu această ocazie, în mod solemn, că ne asociem cu trup și suflet deciziunilor mărețe ce se vor lua /.../ în marea și istorica Adunare a Neamului din falnica Alba Iulie*”. (Emil A. Dandea, *Mișcările studențești din anul 1918*, în *Almanahul Societății Academice „Petru Maior” al societăților pe facultăți și Academii și al Cercurilor studențești regionale din Cluj*, Cluj, 1929, p.93-94.

schimbarea administrației maghiare cu cea românească prin numirea de funcționari români în posturile cheie din fruntea județelor, orașelor și municipiilor. Ca urmare a nerecunoașterii noii realități politico-statale, prin refuzul depunerii jurământului de fidelitate față de statul român de către vechea administrație a Clujului, la 19 ianuarie 1919, Consiliul Dirigent a instituit administrația românească județeană și orășenească în municipiul de pe Someș, prin numirea lui Simion Tămaș ca prefect al județului, a lui Octavian Utalea, ca viceprefect și a lui Iulian Pop, ca primar. La propunerea prefectului, Consiliul Dirigent, prin Decizia nr. 728 din 25 februarie 1919, a instituit primul Consiliu municipal românesc al Clujului, în postul de secretar al Primăriei fiind numit Emil A. Dandea.⁶

Viitorul primar al Târgu-Mureșului se va afla în primele rânduri ale apărătorilor Marii Uniri, participând activ, ca voluntar în Armata Română, la războiul maghiaro-român, dezlănțuit, în primăvara anului 1919, de guvernul Republicii Sovietice Ungare. Acțiunea militară s-a dovedit, până la urmă, catastrofică pentru comuniștii maghiari, dând trupelor române posibilitatea de a ocupa, pentru prima oară, Budapesta. Compania comandată de locotenentul Emil Dandea a pătruns în capitala Ungariei, la 3 august 1919, arborând tricolorul românesc pe Parlamentul ungar.⁷ Pentru devotamentul său într-u realizarea și apărarea deplinei unități românești, înfăptuită *de drept și de facto* în toamna anului 1918, Emil Dandea a fost decorat de însuși Regele Ferdinand cu Ordinul „Coroana României”, în grad de Cavaler.

La întoarcerea de pe front, a fost avansat consilier al Primăriei din Cluj, încredințându-i-se conducerea Secției financiare, a Oficiului de încartiruire, a Oficiului de repatriere, a Comitetului pentru prețuri, delegat al Primăriei pentru românizarea firmelor ș.a. Activitatea depusă, conform fișei de post a noii sale funcții, s-a dovedit a-i fi de un real folos, pregătindu-l cum nu se poate mai bine pentru viitoarea demnitate care i se pregătea. În acest context, trebuie subliniat și faptul că proiectele administrative aflate în competența sa și pe care nu le-a putut finaliza în orașul de pe Someș, au fost transferate la Târgu-Mureș, unde au fost realizate în integralitatea lor, cu multă muncă și tenacitate, devenind, nu de puține ori, victima adversarilor politici sau ai susținătorilor lui Bernády György, primarul maghiar antebelic. În această ordine de idei amintim doar „obsesia” sa că organizarea administrației românești nu poate fi concepută fără dăltuirea

6 Ioan Silviu Nistor, *op. cit.*, p. 26-27.

7 Maximilian Costin, *op. cit.*, p. 9; Vasile T. Suci, *Dr. Emil-Aurel Dandea, luptător pentru România Mare*, în *Un om pentru Târgu-Mureș. Emil A. Dandea*, Târgu-Mureș, Fundația Culturală “Vasile Netea”, 1995, p. 37-45.

în piatră sau bronz a unor figuri importante ale istoriei și culturii naționale, dovedindu-se, conștient sau nu, adeptul rolului determinant al personalității reale sau imaginare, ca motor al dezvoltării istorice. Concret, este vorba de figura dorobanțului român, ca eliberator al Ardealului, a Iancului, pe care n-a putut-o realiza la Cluj, dar a dăltuit-o la Târgu-Mureș, a lui Eminescu, căruia i-a închinat prima placă comemorativă la Târgu-Mureș, cu ocazia împlinirii a 70 de ani de la trecerea Luceafărului prin această urbe, a Lupoaiței ca simbol al romanității. Adept al unei administrații transparente, cu bunele și relele sale la vederea contribuabilului, a înființat la Cluj revista „Administrația” ca „Gazetă oficială a orașului Cluj” (1922) și „Orașul”, la Târgu-Mureș (1923), ambele fiind aproape identice din punct de vedere structural.⁸

O altă inițiativă începută la Cluj, care a avut ample rezonanțe și în perioada cât a administrat municipiul Târgu-Mureș, a fost constituirea Uniunii Orașelor din România care avea menirea de a elabora un cadru legislativ comun pentru toate orașele României unite, care, înainte de 1919, făcuseră parte din 3 sisteme administrative deosebite: al Vechiului Regat al României, al Austro-Ungariei și al Rusiei.⁹ Dandea, care întocmise proiectul de statut, susținea extinderea autonomiei de care s-au bucurat orașele ardeleni în timpul regimului maghiar și asupra celorlalte orașe românești. Pe parcursul a trei ani cât a servit administrația Clujului, Emil Dandea a dovedit devotament față de oraș și de tânărul stat național român, realism, dar mai ales competență, energie și însuflețire, calități care, traduse în fapte, au plasat orașul pe coordonatele administrației românești, care, la scurt timp de la preluare, ajunsese să funcționeze mai bine decât cea maghiară. Împlinirile sale profesionale nu puteau rămâne indiferente conducătorilor Partidului Național Liberal, care va ajunge la conducerea statului, după alegerile din 1922. Cum, la Târgu-Mureș, la trei ani de la introducerea administrației

8 Primul număr al gazetei „Orașul” a văzut lumina zilei la 5 februarie 1923, cu subtitlul „Foaie pentru interesele sociale și financiare ale administrației urbane”, având 439 apariții, timp de 18 ani, întreaga colecție însumând aproape 4500 de pagini. Pe tot parcursul apariției sale, gazeta a avut drept redactori-responsabili pe primarii municipiului. Lui Dandea îi revin 195 de apariții, iar celorlalți 8 primari, 234

(pentru amănunte vezi Mihail Art. Mircea, *Orașul-publicație periodică târgmureșană fondată de dr. Emil A. Dandea*, în *Un om pentru Târgu-Mureș. Emil A. Dandea*, p.79-86).

9 Adunarea generală de constituire a avut loc la Cluj, în 11 iunie 1922. Aceasta a ales comitetul Uniunii, astfel format: președinte Gh. Corbescu, primarul Bucureștiului; vicepreședinți: I. Flondor, primar de Cernăuți, Gjevsky, primar de Chișinău, dr. Iulian Pop, primar de Cluj și Stan Vidrighin, primar de Timișoara; secretari: C.I. Sfințescu din București și dr. Emil Aurel Dandea din Cluj (amănunte privind constituirea Uniunii Orașelor, vezi la Ioan Silviu Nistor, *op. cit.*, p.34-41)

românești, doar primarii și șefii lor de cabinet erau români, vechile structuri rămânând intacte, adică maghiare, cum viața economică culturală și socială a orașului nu făcuse nici un progres, rămânând la stadiul de după război, cum elementul românesc se afla tot la periferie, Emil A. Dandea, care se dovedise o personalitate energică în ceea ce privește implementarea programelor românești, este numit noul primar al orașului, la sfârșitul anului 1922.¹⁰

Din discursul său de instalare, reiese că orașul nu era pentru el o *terra incognita*, că relațiile sale cu urbea de pe Mureș, chiar dacă nefericite, erau mult mai vechi. „În legătură cu orașul Târgu-Mureș, am avut până acum numai amintiri triste. Între zidurile lui a suferit pentru sentimentul de român și moț, regretatul meu tată, 6 luni de temniță nedreaptă. Aici, am suferit eu 2 luni ca militar, ca apoi să plec pe front spre a lupta pentru o cauză, de la prăbușirea căreia aștepta tot sufletul românesc împlinirea visurilor sale de azi realizate, grație sufletului poporului nostru”. În ciuda umbrelor trecutului, Dandea promitea să dea uitării orice resentiment, angajându-se din plin la revitalizarea municipiului. „Dar lumina idealului realizat – spunea mai departe – împrăștie toate amintirile sinistre. Așa că azi pot promite solemn, că tot timpul cât îmi va fi dat să stau în fruntea acestui oraș al României, ținta vieții mele va fi prosperarea lui și acomodarea lui cât mai armonică în noile cadre, care i le-a hărăzit D-zeu în România Mare”¹¹,

Dandea venea la Târgu-Mureș, ca primar, cu speranța coalizării forțelor românești, destul de firave, într-un front comun pentru cauza românească, așa cum îi cerea guvernul care-l desemnase, dar în scurt timp, ca urmare a eforturilor

10 Ne-am obicinuit în ultimul timp, dela război încoace, să vedem cum funcțiunile mai importante și în special rolurile de conducere sunt încredințate exclusiv exponenților politici ai diferitelor partide. Odată instalați, fără a li se fi cântărit meritele și capacitatea, nu-I mai întreabă nimeni decât numai de sănătate și când este vorba să se întocmească vr-un tabel pentru decorații. Toate aceste procedee n-au făcut decât să contribue la o stare de spirit îngrijorătoare pretutindeni. Cam aceasta era atmosfera și în orașul nostru, când primăria, rămasă vacantă prin debarcarea Dlui Dr. Harșia, era râvnită de oameni cu merite mai multe și mai puține și de o capacitate în orice caz discutabilă. Numirea Dlui Dandea în postul de primar al orașului nostru a fost pentru mulți – și mai cu seamă pentru cei interesați – surpriză. S-au întrebat mulți și se întreabă încă, dacă nu cumva și Dl. Dandea este exponentul politic al partidului dela guvern. După instalarea Dsale în scaunul de primar, care a avut loc în ziua de 31 Decemvrie 1922 în fața reprezentanților autorităților civile și militare și după fâgăduințele noului primar făcute cu această ocazie, nădăjduim că Dl Dandea e înafară de aceste bănuieli. În cazul acesta, când Dsa n-a venit cu alte gânduri, ci cu sufletul curat și cu dorul de muncă, din partea noastră îl asigurăm de tot concursul în munca grea ce are de săvârșit și în realizarea gândurilor bune, pe cari a declarat că le are” (“Mureșul”, 4 ianuarie 1923).

11 „Orașul”, 5 februarie 1923; Ioan Silviu Nistor, *op. cit.*, p. 56.

de introducere a noii administrații, a devenit victima atât a minoritarilor, a căror atitudine este de înțeles, cât și a consângenilor săi orbiți de patima politică sau de goana după înavuțire.

Perioada interbelică a orașului a fost marcată în plan social și politic de ineputabilele acuzații dintre români și minoritari, de “războaiele” dintre partidele politice aflate la putere și în opoziție și nu în ultimul rând, de gâlceava dintre ortodocși și greco-catolici.¹² Acuzațiile de corupție, vechi de când lumea, înnegreau paginile gazetelor, iar invidia demolatoare îi orbea pe oponenții lui Dandea. Ca și în vremea noastră, aria calomniei era, poate, singurul lucru care funcționa perfect, la cele mai înalte tonalități.¹³

În timp ce consângenii săi îl acuzau de imaginare tentative de apropiere de minoritari pentru a ajunge la „ciolan”, cei din urmă îi puneau stigmatul de naționalist șovin, deși opera sa administrativă avea drept fundament imperative statale impuse de legi votate deopotrivă și de către reprezentanții celor nemulțumiți. În amintitul *Apel*, din primul său mandat, răspunsul este cel al unui primar-funcționar public, neangajat politic, dar conștient de misiunea încredințată de guvernul care l-a desemnat pentru această înaltă demnitate. „*Tot neadevăr tendențios- scria Dandea- este aluziunea lansată de presa vizată că aș face politică „liberală”, ca și aceea preconizată de alții că aș fi „naționalist”. Sunt român și funcționar; nimic alta. Astfel am făcut și fac o singură politică: românească și a prosperării comunei /.../. Toate faptele consiliului, ale mele și a*

12 Disputele religioase dintre cele două culte ale Bisericii românești din Târgu Mureș, care ardeau în stare latentă încă de la Unire, au izbucnit public în timpul discuției parlamentare în jurul Legii Cultelor, din primăvara anului 1928. Astfel, în duminică din 18 martie, a avut loc o procesiune de exprimare a protestului credincioșilor uniți față de unele prevederi ale proiectului de lege, îndeosebi asupra faptului că Biserica Ortodoxă fusese declarată drept biserică națională, acțiune care nu fusese aprobată de către autorități și care s-a soldat cu ciocniri între demonstranți și forțele de ordine. Evenimentul nu a trecut neobservat în Parlament. În ședința din 20 martie, mitropolitul greco-catolic al Blajului, Vasile Suci, sublinia că o manifestare pașnică a credincioșilor uniți a fost agresată de jandarmi, care i-a lovit cu patul armei, iar unul dintre participanți, bătrânul preot Nistor, a fost internat în spital. Crucile au fost rupte, iar praporii călcați în picioare, fapt care l-a determinat pe înaltul prelat să afirme că: „*asemenea acte nu s-au produs nici sub blestematul regim de dinainte și nu ne așteptăm ca frații noștri să ne supună la asemenea tratamente.*” (Constantin Schifirneț, *Biserică, stat și națiune*, Studiu introductiv, în *Biserica noastră și cultele minoritare*, București, Editura Albatros, 2000, p. XII-XIV; ANDJ-Mureș, Fond Primăria Orașului Târgu-Mureș, *Consiliu*, doc. 37/1929, f. 2).

13 *Gazeta „Mureșul”, din 10 aprilie 1937, oficios al național-tărăniștilor din județ, care s-a dovedit a fi unul dintre înverșunații inamici ai liberalilor și implicit al lui Dandea, acuzându-l pe acesta de imaginare acte de corupție și sustragere de bani publici, care, niciodată nu au putut fi dovedite în justiție. „Marele român – scria gazeta amintită – a fost surprins cu mâna învelită în treicolor în fondurile diferitelor articole bugetare din Primărie...”*

tuturor actualilor funcționari adevăresc că de amestecul funcționarilor noștri în politică nici nu se poate vorbi, după cum nu am admis nici o umbră de amestec a politicei în viața administrativă municipală”.

Între timp, Legea administrativă unificatoare, din 1925, a înlocuit funcția de primar-funcționar cu cea de primar politic, respectiv președinte al Comisiei Interimare, iar, din 1926, Dandea a devenit membru al P.N.L., fapt ce determină o ușoară nuanțare a discursului său administrativ. *„Principiile generale pe care înțeleg să le urmez – spunea Dandea în 1934 - le-am arătat la instalarea mea. Am arătat că sunt un executor al programului P.N.L., care înțeleg a se valida prin realizări concrete, colaborare armonioasă a tuturor, cinste perfectă, economii raționale și naționalism luminat.”*¹⁴

Este, deci, de domeniul evidenței, că în primul primariat la Târgu-Mureș, în concepția filozofică a lui Dandea privind administrația publică, exista o dihotomie clară între politica de partid și actul administrativ, ambele topindu-se, însă, în politica interesului național, pe care primarul român a respectat-o cu religiozitate pe tot parcursul activității sale. Al doilea discurs, cel rostit cu ocazia investiturii din 1934, ne relevă un primar politic, înregimentat cu trup și suflet în rândurile Partidului Național Liberal, care îl repropulsase în înalta demnitate și pe care îl considera, și realizările chiar au demonstrat-o, cel mai performant în rândul celorlalte grupări politice care s-au perindat la conducerea țării, în perioada interbelică.

Referindu-se la politica de stat și la cea a managementului administrativ, într-un studiu, publicat, la scurtă vreme de la ocuparea funcției de edil, în gazeta *„Administrația”*, înființată tot de el, pe când servea, cu același devotament, orașul Cluj, Dandea făcea o distincție clară între prima, care urmărea, în primul rând, accesul la treptele înalte ale puterii în stat și a doua care trebuia să servească cu prioritate interesul cetățenilor de orice nație și credință ar fi aceștia. *„Politica de partid tinde la acțiuni potrivite pentru a câștiga sau păstra puterea. Politica comunală trebuie să aștepte modul și mijloacele mai proprii pentru dezvoltarea bunăstării generale a cetățenilor comunei, pentru a le asigura posibilitatea de muncă cât mai productivă și de trai cât mai agreabil.”* Prin urmare: *„scopul politicii comunale va fi de a pune la dispoziția cetățenilor înlesnirile economice și culturale produse de civilizație, cum sunt: alimentație ieftină, iluminare, apeduct, canalizare, băi, parcuri, pavaj, tramvaie, teatru, muzee, biblioteci ș.a. Aceasta este politica de care trebuie să fie pătrunsă administrația și nicidecum*

14 *„Orașul”*, 1 aprilie 1934.

politica de partid".¹⁵

Deși Dandea fusese propulsat în demnitatea de primar ca urmare a seriozității sale și aprecierii liberalilor, totuși, în perioada primului său mandat (1922-1926) el nu s-a înregimentat în rîndul acestora, cum ar fi fost firesc, dacă am judeca conform uzanțelor politice de astăzi, mai mult chiar, se pare că el a rămas mai de grabă credincios doctrinei P.N.R., lucru care devine evident dacă analizăm discursul rostit la mesajul tronului, în ședințele Camerei Deputaților din 31 octombrie și 1 noiembrie 1928, cunoscut sub numele de „*Nemulțumirile Ardealului și chestiunea minoritară*”,¹⁶ cu toate că la data amintită Dandea făcea parte din P.N.L. în urma deciziei luate în 1926, înainte de alegerile locale. La baza hotărârii sale de a se îndepărta definitiv de P.N.R. și de a se înscrie la liberali, cu toate loviturile primite sub centură din partea acestora înaintea alegerilor locale din 1926, când la Târgu-Mureș se coagulase o „monstruoasă” coaliție liberalo-maghiară, care îi refuza primarului român, încă în activitate, orice colaborare pe lista comună, a fost, se pare, apropierea dintre partidul ardelenilor și Partidul Țărănesc din Vechiul Regat, care, în amintitele alegeri s-au prezentat unite într-un cartel, pentru a fuziona apoi, în toamnă¹⁷.

Din autoevaluarea primului său mandat, publicată în *Darea de seamă* pe anul 1925, rezultă că o parte din proiectele avansate la instalarea în fotoliul de primar fuseseră finalizate, celelalte fiind demarate dar nefinalizate, din cauza timpului scurt și a lipsei resurselor financiare. Amintesc, totuși, cu titlu de inventar pe cele din perioada anilor 1923-1926: introducerea administrației românești; rezolvarea problemei finanțelor orașului; continuarea lucrărilor pentru introducerea gazului metan; amplificarea uzinei electrice; crearea și dotarea cu cele necesare a instituțiilor culturale românești; începerea construcției noii biserici (catedrală) ortodoxe române; ridicarea monumentului „*Ostașului Român*” și al „*Latinității*”; editarea gazetei oficiale „*Orașul*” etc.

În urma alegerile parlamentare pentru Camera Deputaților, din 25 mai 1926, devine, pentru 2 ani, deputat de Mureș în Parlamentul României, în care s-a remarcat, prin luările sale de poziție, drept un susținător consecvent al unității politice românești, al destinului Transilvaniei în noua structură statală, îndeosebi a chestiunii moșilor, al problemelor județului care îl trimisese acolo și ale orașului în serviciul căruia se aflase aproape 3 ani de zile.

15 “*Revista Administrativă*, nr. 1, 1923, p. 12 ; *Politică și administrație*..., p. 22-23.

16 *Un om pentru Târgu-Mureș. Emil A. Dandea*, p.86-161; ideea este împărtășită și de Ioan Silviu Nistor, *op. cit.*, p.81; vezi analiza discursului făcută de autorul amintit, p.88-96.

17 Ioan Silviu Nistor, *op. cit.*, p.85.

Alegerile parlamentare din 1928 au propulsat pe scena politică românească Partidul Național Țărănesc, liberalii, aflați într-un vizibil declin după moartea lui I.C. Brătianu, înregistrând în județul Mureș jenantul scor de 0,88% din sufragii¹⁸. În aceste condiții, Dandea, care participase la scrutin pe lista liberalilor, este nevoit să stea departe de viața parlamentară și de cea administrativă locală, dedicându-se activității de avocat, în cabinetul său de pe strada G. Enescu.

Revine în viața politică locală după alegerile locale din 1930, fiind ales consilier județean, funcție pe care o deține până la alegerile din 1933, în urma cărora, în 23 martie 1934, revine în fruntea orașului, de pe lista liberalilor, ca președinte al Comisiei Interimare. În același an, este ales, într-o atmosferă de mare entuziasm, președinte al organizației județene a P.N.L., în urma decesului fostului președinte, prof. univ. Gheorghe Bogdan Duică,¹⁹ fiind ultimul președinte al organizației județene Mureș a P.N.L., până la interzicerea activității partidelor „burgheze”, la sfârșitul anului 1947.

Începând cu această dată, activitatea sa administrativă va fi strâns legată și completată de cea politică, primarul municipiului Târgu-Mureș devenind un ajutor de nădejde al locuitorilor din zona Nirajului, îndeosebi, sprijinindu-i cu fonduri bănești pentru școli și cămine culturale, biserici etc., toate în interesul românilor deznaționalizați. Prin decizia din 17 martie 1936, de exemplu, președintele Comisiei Interimare a municipiului Târgu-Mureș, aproba, în baza art. 159 din Legea de Organizare Administrativă, suma de 37000 lei pentru: școlile primare românești din comunele Onuca, Orosfaia, Fărăgău, Toldal, Pogăceaua, Stupini, Oaia, Păsăreni, Murgești, Veța; bisericile greco-catolice din Merișor, Crăciunești,

18 Virgil Pană, *Minoritari și majoritari în Transilvania interbelică*, Târgu-Mureș, Editura Ardealul, 2007, p.105.

19 „Activitatea politică și națională a D-lui Emil Dandea – scria Șt. Ceontea în „*Glasul Mureșului*”, din 25 decembrie, 1934 – actualul primar al orașului Tg – Mureș, dacă i-a adunat în decursul vremii mulți adversari, apoi tot aceeași rodnică și românească activitate a strâns în jurul D-sale un număr impresionant de prieteni și de aderenți. Pentru a-și dovedi dragostea și stima față de Dl. Emil Dandea, numeroșii săi prieteni au luat inițiativa unei sărbătoriri pentru meritele politice și naționale ale D-sale. Sărbătorirea a fost organizată de un comitet sub conducerea D-lui profesor Nicolae Papadima. La această sărbătorire au fost invitate toate organizațiile comunale ale partidului liberal din județ, care și-au trimis delegați la această frumoasă manifestație. În sala de jos a palatului cultural, s-au adunat deci, Joia trecută, peste 200 de persoane, intelectuali din Tg.-Mureș și delegați ai organizațiilor liberale din județ. Într-o atmosferă de mare însuflețire, toți cuvântătorii au reliefat viguroasa personalitate a D-lui Emil Dandea, insistând asupra marilor sale calități de ordin moral și național /.../ A luat apoi cuvântul Dl. prefect Francisc Porubschi, tovarășul de muncă și de răspundere politică a D-lui Emil Dandea, care, în cuvinte calde, a arătat importanța politică a D-lui Dandea – ca și ceilalți vorbitori - ca la conducerea partidului liberal din jud. Mureș să fie proclamat Dl. Emil Dandea. Întreaga adunare aderă la această propunere prin aplauze furtunoase.”

Curteni, Budiul Mic; bisericile ortodoxe din Petea, Morești, și Corunca, Asociația „ASTRA”-Miercurea Niraj, pentru monumentele eroilor din Veța și Bolintineni²⁰.

Pe lângă ajutoarele bănești acordate din Fondul Cultural al primăriei, Emil A. Dandea a încercat și chiar a reușit să mobilizeze și alte instituții de stat din Târgu-Mureș pentru sprijinirea interesului românesc. Astfel, la 30 iunie 1936, se adresa președintelui Camerei de Industrie și Comerț amintindu-i acestuia că, dacă, sub regimul maghiar, instituția pe care o conducea conlucrase *„cu sacrificii materiale și morale importante la acțiunea de maghiarizare pe valea Nirajului și în teritoriile secuizate în general /.../ apoi a subvenționat cu mașini, numerar etc. industriași, comercianți sub acest unghi de vedere”*, sosise vremea să *„credem că este o datorie de onoare ca și noi, conducerea de azi să facem tot pentru ajutarea scopurilor de stat și cel puțin să reparăm nedreptățile din trecut”* în *„acțiunea de reromânizare a românilor secuizați forțat de stăpânirile vitrege din trecut”*.²¹ La rugămintea primarului, președintele Camerei de Industrie și Comerț a „conferit” cu omologul său de la Camera de Agricultură, care, la 28 iulie 1936, îl informa, că *„avem onoarea să vă comunicăm că, în acțiunea de reromânizare a românilor secuizați, Camera va veni, în limitele prevederilor bugetare, cu mijloace economice de sprijin prin vite de prăsilă, mașini, semințe, pomi, legume etc.”*²²

O altă formă de sprijin a comunelor cu probleme a constituit-o luarea acestora sub *patronajul* municipiului Târgu-Mureș, primăria contribuind, prin serviciile sale, la propășirea acestora. La 22 septembrie 1936, de pildă, se acorda patronajul comunelor Corunca, Curteni și Petea.²³ Ultima din aceste trei urma să primească tot concursul primăriei municipale pentru sistematizarea localității, prin planuri făcute sau „revizuite” de către Serviciul Tehnic al orașului.

Ascensiunea nazismului în Germania a revigorat acțiunea de contestare

20 *Credincioșii parohiei noastre ort. rom. din Corunca – îi scriau lui Dandea- adunați azi în școala de stat, cu multă bucurie iau la cunoștință adresa Onoratului Municipiu /.../ prin care ne aduce la cunoștință că ne-a luat sub ocrotirea Sa și prin prezenta își exprimă mulțumita pentru acest nobil și românesc gest și nespusa bucurie că deși, după mult timp dela unire, totuși s-au aflat oameni în rândurile mai înalte ale societății românești, care, cu adevărată și frățescă iubire, se gândesc la frații lor de jos, la poporul secuizat din comuna Corunca. Această mulțumită o adresează în primul rând Domnului Președinte al Comisiei Interimare a Municipiului Dr. Emil Dandea, care, de ani de zile, și-a arătat interesul față de biserică și școala noastră /.../ Trăiască Domnul Președinte Dr. Emil Dandea și trăiască Domnii Membri ai Comisiei Interimare”*. ANDJ-Mureș, Fond *Primăria orașului Târgu-Mureș, Consiliu*, doc 7023/1936, f. 13).

21 ANDJ-Mureș, Fond *Primăria orașului Târgu-Mureș, Consiliu*, doc. 5207/1936, f. 12.

22 *Ibidem*, f.15

23 *Ibidem*, f. 18

a tratatelor de pace încheiate la sfârșitul primului război mondial și punerea în discuție a desenului teritorial al noilor state naționale, apărute după dezmembrarea fostelor imperii multinaționale, prin revizuirea acestuia. Tinerele state naționale apărute după anul 1918, printre care se afla și România, au încercat să ia măsuri de contracarare a fenomenului, înființând *Ligile Antirevizioniste*, cu scopul de a întări solidaritatea și rezistența față de atacurile la adresa integrității teritoriale și a demnității popoarelor, de a cultiva conștiința națională, de a combate propaganda revizionistă și acțiunile tendențioase. În acest context, la 15 decembrie 1933 s-a înființat la București *Liga Antirevizionistă Română (L.A.R.)*, având la bază un grup de intelectuali români adunați în jurul lui Stelian Popescu, directorul cotidianului „*Universul*”. Deviza acesteia era: *”Pacea, pe temelia tratatelor, pe respectul obligațiilor internaționale și pe întărirea forțelor morale și materiale dintre națiuni”*. Întrucât, Transilvania se afla în primplanul mișcării revizioniste maghiare, la 8 ianuarie 1934, s-a constituit, la Cluj, Comitetul Regional pentru Transilvania, avându-l ca președinte pe istoricul Ioan Lupaș. În scurt timp, Regionala a înființat, în teritoriu, aproape 700 de comitete.²⁴

Comitetul Județului Mureș al L.A.R. a luat ființă La 10 octombrie 1934, având ca președinte pe dr. Ioan Vescan, vicepreședinte pe dr. Emil A. Dandea, secretar pe Victor Rusu, casier pe Octavian Fulea, directorul sucursalei Banca Românească, și membri pe Ștefan Rusu, protopop ortodox român, Elie Câmpeanu, protopop greco-catolic, Francisc Porubski, prefectul județului, dr. Aurel Baci, deputat, decanul baroului și Dimitrie Mărtinaș, profesor de liceu.²⁵ La 10 noiembrie 1934, exemplul dat de Dandea va fi urmat de 135 de funcționari din serviciile primăriei care se obligau *„a folosi cu toată conștiința și puterea noastră opera națională înscrisă în fruntea rosturilor Ligei...”*²⁶

În 1937, Emil A. Dandea își încheia al doilea mandat, cu conștiința lucrului bine făcut, cu realizări edilitar-culturale perene, unele dintre ele, care au plasat definitiv municipiul în constelația orașelor românești cu grad înalt de civilizație. Cele două biserici, ortodoxă și greco-catolică, fuseseră terminate și târnosite, aeroportul civil și noul spital de stat erau în curs de finalizare, introducerea gazului metan devenise o realitate, instituțiile românești de cultură depășiseră de mult faza de pionierat, activitatea acestora diversificându-se odată cu înființarea Muzeului de Arheologie și Etnografie și cu constituirea patrimoniului cultural

24 Vezi amănunte la Liviu Lazăr, *Mișcarea antirevizionistă din Transilvania în perioada interbelică*, Deva, Editura Călăuza, 2003

25 ANDJ-Mureș, Fond *Primăria orașului Târgu-Mureș, Consiliu*, doc. 23423/1935, f. 7.

26 Idem.

românesc la Biblioteca și Pinacoteca municipală. Cultura românească avusese numai de câștigat prin încurajarea financiară a intelectualilor care și-au pus mintea și condeii în serviciul interesului național²⁷. La temelie edificiului cultural mureșean, Dandea a pus „*un gând de încurajare, un îndemn și o inițiativă și mai ales sume însemnate de bani*”.²⁸ Numai așa s-au putut manifesta societăți culturale precum ASTRA, Tinerimea Română, Femeile Române etc., au putut ține sus flacăra românismului la Târgu Mureș prin prelegeri academice personalități ca Nicolae Iorga, Virgil Bărbat, Simion Mândrescu, Silviu Dragomir, Vasile Pârvan, Ioan Lupaș, Sextil Pușcariu, Mihail Dragomirescu ș.a. Numai așa s-au putut produce la Târgu-Mureș Teatrul Național și Opera Română din Cluj, Teatrul „Nottara”, „Tănase”, „Bulandra”, „Maria Filotti” ș.a. Numai așa și-a putut publica profesorul Traian Popa „*Monografia orașului Târgu-Mureș*”, lucrare care și azi stă la baza lucrărilor de licență și a tezelor de doctorat.²⁹ În acest context, amintim și apariția, cu sprijinul financiar al primăriei, al unor gazete și reviste politice, unele cu durată mai lungă de existență, altele doar efemere, dar care toate au servit ideea națională prin promovarea istoriei naționale, a tradițiilor, într-un cuvânt, a culturii poporului român, într-o perioadă când presa românească din

27 „*Ani întregi - scria viitorul istoric Vasile Netea, în „Glasul Mureșului” din 17 mai 1935-Tg.-Mureșul a suportat acuzația de a fi un oraș impropriu preocupărilor culturale cu manifestări publice, fiind socotit ca o metropolă maghiară, unde spiritul românesc nu s-ar putea concretiza într-o mișcare de mare amploare pentru a cuceri sufletește palatele ce s-au zidit, drept leagăn, e pentru o cultură ce nu era a noastră. Mulți au crezut în această acuzație ca într-un destin împotriva căruia orice revoltă este inutilă/.../ Dl. Dr. Dandea a arătat-o celor capabili de a da suflet unei mișcări culturale, Tg.-Mureșul trăiește acum, sub aspect cultural, zile de energică manifestare culturală românească, trezind inimi și cugete, ce parcă se miră că, totuși, se poate face ceva cultural și la Tg.-Mureș*”.

28 Șerban Melinte, *Aspecte ale vieții culturale târgumureșene*, în *Un om pentru Târgu-Mureș-Emil A. Dandea*, p.74; vezi de același autor, *Mărturii prin vreme*, Târgu-Mureș, Fundația culturală „Vasile Netea” 1999.

29 Despre autor și operă vezi Grigore Ploșteanu, *Studiu introductiv*, în Traian Popa, *Monografia orașului Târgu-Mureș (Ediție anastatică)*, Târgu-Mureș, 2005, p. I-XLI. „*Putem însă presupun - scria autorul amintit- că îndemnul primarului târgumureșean au fost insistente pentru a-l determina pe Traian Popa să se angajeze la o lucrare ” interesantă dar nespuse de grea”, având în vedere dificultățile elaborării istoriei unui oraș care secole de-a rândul a fost centru al secuimii și nu-și avea încă scrisă monografia nici în limba maghiară /.../ După discuții prealabile, primarul ia decizia nr. 9330/1925 de scriere a monografiei orașului Târgu-Mureș. La 5 noiembrie i se cere șefului arhivei, Ilyes, să pună la dispoziția lui Traian Popa personalul de care dispune, pentru căutarea documentelor de care are lipsă. La 10 noiembrie, profesorul solicită, pentru alcătuirea lucrării, 50000 lei. În aceeași zi, Consiliul orașului municipal îl informează, sub semnătura lui Emil Dandea, că, întrucât monografia necesită mari cheltuieli, s-a hotărât, pentru alcătuirea ei și aranjarea arhivei, includerea în bugetul anului următor a sumei de 50000 lei.*”

Târgu-Mureș era ca și inexistentă.³⁰ Cu toată strădania lui Dandea, însă, românii din acest oraș nu au reușit să-și fondeze, în această epocă, nici un cotidian, față de maghiari, care, tot timpul, au beneficiat de 4-5 jurnale.³¹ În 1936, tot cu sprijinul „șovinului” primar român, apărea la Târgu-Mureș, antologia bilingvă de literatură română și maghiară „*Cot la cot*” (*Vállvetve*), alcătuită de publicistii Kertész Akos și Emil Gherasim, prefătată fiind de profesorul Antalffy Endre, în limba maghiară, și de Emil Dandea, în limba română.³² Culegerea literară, care cuprinde versuri, evocări, povestiri, urmărea, după cum scriau cei doi prefăcatori, apropierea în plan cultural dintre maghiari și români, cu încrederea că „*generațiile viitoare se vor înțelege mai bine și mai sincer.*”³³

Mandatele de primar al municipiului Târgu-Mureș ale lui Emil A. Dandea, au fost marcate, după cum am amintit, de realizări de excepție, fapt care i-a atras aprecierea locuitorilor, în primul rând, apoi a autorităților superioare, care l-au răsplătit, de-a lungul vieții cu ordine și medalii ale statului român³⁴.

30 Dintre acestea amintim: “*Viitorul Mureșului*”, “*Astra*”, “*Progres și cultură*”, “*Glasul Mureșului*” etc.; vezi și Melinte Șerban, *Mărturii prin vreme*, p. 13-21. Bunăoară, „*Jar și slovă*”, revistă literară, artistică și socială, a apărut cu sprijinul unei subvenții de 10 000 lei, acordată de Dandea la insistențele lui Vasile Netea (Vasile Netea, *Memorii*, p.46)

31 Vezi amănunte la Virgil Pană, *op. cit.*, p. 235-239.

32 “*În legătură cu alcătuirea și editarea ei – scria Vasile Netea în memoriile sale – s-au exprimat, de-a lungul timpului diferite opinii, unii comentatori voind să dea culegerii un anumit dedesubt tainic și un anumit sens politic, asumându-și chiar și diferite merite. Îmi pare rău că trebuie să-i decepționez, dar mă văd nevoit să precizez că lucrarea respectivă a fost alcătuită de cei doi autori după o prealabilă înțelegere cu mine, eu trebuind să obțin fondurile necesare tipăririi prin intervenția pe lângă Emil Dandea. Deși, acest primar era considerat refractar, din motive politice, unei conlucrări româno-maghiare, totuși, văzând culegerea, a acceptat să-i acorde nu numai subvenția solicitată, ci, totodată, la stăruința autorilor, făcută prin mine, să o și prefăceze pentru a-i sublinia și mai mult importanța.” (Vasile Netea, *Memorii*, ediție îngrijită, introducere și indici Dimitrie Poptâmaș, Târgu-Mureș, Ed. Nico, 2010, p. 48).*

Vasile Netea, *op. cit.*, p. 48.

33 Scriitorii români erau prezenți prin: Gherghinescu Vania, Maximilian Costin, Vlad Stâncănu (Al. Șerban), Vasile Netea, Eugen Relgis, Mihail Ilovici, Sașa Pană, Teodor Scarlat, Virgil Carianopol, Gherasim Emil, iar cei maghiari prin: Wass Albert, Morvay Zoltán, Tamásy György, Barta István, Kántor János, Molnár Balázs, Kertész Akos (vezi și Vasile Netea, *op. cit.*, p. 47-48).

34 Medalia „*Crucea comemorativă a războiului*” cu baza 1919, Brevet nr. 56903 din 15 ianuarie 1927; Medalia „*Victoria*”, Brevet nr. 12596, din 27 ianuarie 1927; *Ordinul „Steaua României*, cu spadă, în gradul de cavaler cu panglica *CU SPADĂ, ÎN GRADUL DE CAVALER CU PANGLĂ, Virtutea Militară*” . I.D.R. nr. 3024 din 24 iulie 1920, brevet 8364 din 24 iulie 1920; *Ordinul „Steaua României*, în gradul de cavaler, din 31 decembrie 1922; *Ordinul „Steaua României*”, în gradul de ofițer, din 5 februarie 1926; Medalia „*Răsplata Muncii pentru Învățământ*”, cl. I, nr. 5478 din iunie 1924; Medalia „*Meritul Cultural pentru Biserică*”, cl. II, Decret Regal nr. 3502/1934, Brevet 948/1934; „*Răsplata muncii pentru construcții școlare*”, 1937; „*Meritul Industrial și Comercial*”, 1937.

La predarea celui de al doilea mandat de primar către noua Comisie Interimară, rezultată în urma alegerilor locale din 20 decembrie 1937 și prezidată de național-creștinul Valentin Manu (fost voidist), fostul primar liberal făcea un bilanț și în același timp își exprima încrederea și dorința ca noua conducere să-i continue eforturile „*spre binele acestui municipiu și prin el a scumpei noastre patrii.*”³⁵

Dorind să rămână pe mai departe în viața politică, Emil A. Dandea va participa la alegerile parlamentare din 1937, obținând un mandat de deputat pe lista P.N.L. După cum este cunoscut, Parlamentul atunci ales nu și-a mai inaugurat lucrările, întrucât, în urma loviturii de stat din 10 februarie 1938, regele Carol al II-lea și-a instalat propriul său regim autoritar. Locul fostelor partide politice a fost luat de unul singur, respectiv Frontul Renașterii Naționale, în care va activa și Dandea, până în 1940, când împrejurările vitrege ale ocupării nord-vestului Transilvaniei, îl vor determina să ia calea refugiului, spre București, unde își va găsi adăpost la Lucian Cioran, fratele filosofului Emil Cioran, pe strada General Lupu, nr. 2.³⁶ Despre activitatea sa din timpul anilor 1940-1944 nu cunoaștem aproape nimic, nici de la urmași și nici din alte surse, fapt ce ne determină să credem că fostul primar și mare român se retrăsese din viața publică, îmbrățișând, din nou, avocatura.

În toamna anului 1944, după eliberarea județului Mureș de sub ocupația germano-hortistă, Emil A. Dandea, împreună cu ceilalți refugiați, revine la Târgu-Mureș, plin de speranțe și de entuziasm în reluarea cursului normal al lucrurilor. Instaurarea, a doua oară, a administrației românești, în județul Mureș la 28 septembrie 1944, cu dr. Ioan Bozdog ca prefect, iar la conducerea primăriei cu dr. Petre Muscă și Ștefan Pantea³⁷, a fost brusc întreruptă, după numai o lună,

35 „*Atât în 1923 cât și în 1934 – spunea cel amintit – am preluat orașul cu multe lipsuri din punct de vedere românesc și administrativ, dintre cari la predare am reușit să fie înlăturate sau îndrumate pe cale sigură de îmbunătățire. Fiind atâta timp la conducerea municipiului, nu este de mirare că pretutindeni veți întâlni urmele administrației constructive românești ce am făcut /.../ Nimeni nu va putea contesta de ex. pavajul străzilor, care, era, în 1934, în stare atât de deplorabilă, este, cu o cheltuială de aproape 40 milioane lei aproape în întregime refăcut și bine întreținut; gazul metan introdus, catedralele, căminul de ucenici terminate, noul spital, aeroportul aproape gata și atâtea alte repere edilitare desăvârșite, iar averea orașului sporită. Amintesc, în mod special lucrările în curs la noul apeduct, care se construiește lângă zăgazul de pe Mureș /.../ pentru care s-au cheltuit deja 4 milioane și care mai necesită peste 20 de milioane lei de investit pe 2 ani, pentru a fi chestiunea apei definitiv și perfect rezolvată pentru cel puțin 30 de ani /.../ Finanțele le predăm în cea mai perfectă ordine fără nici un ban datorie scadentă, neplătită sau restantă, de orice natură.* („*Glasul Mureșului*”, 28 ianuarie 1938).

36 Informație obținută de la fiul său, ing. Marin Horea Dandea.

37 „*România Nouă*”, 5 noiembrie 1944, apud. Ioan Silviu Nistor, *op. cit.*, p. 108.

la 24 octombrie, când a fost instituită administrația sovietică în cele 11 județe care făcuseră obiectul Dictatului de la Viena, din 30 august 1940, sub pretextul menținerii ordinii și a păcii sociale. Autoritățile administrative civile românești au fost evacuate forțat, în zilele de 10-14 noiembrie, funcționarii români fiind înlocuiți cu elemente maghiare și evreiești. În funcția de prefect a fost numit Victor Groza (fratele viitorului premier Petru Groza), iar ca subprefect dr. Antalffy Endre. La conducerea primăriei municipiului Târgu-Mureș au ajuns Izsák Jozsef, ca primar, funcția de viceprimar fiind atribuită lui Ioan Oltean și Soós József.

În această conjunctură, marcată de ascensiunea comuniștilor spre funcțiile supreme ale județului și ale orașului, Emil A. Dandea a fost catalogat, atât de presa maghiară cât și de cea „democrat”- comunistă, în care reușiseră să se infiltreze o bună parte din elementele minoritare și național-țărăniști și național-creștine, toate ostile fostului primar, drept un element șovin, exponent al claselor exploatoare, un antidemocrat periculos. Pentru a-l discredita în campania electorală pentru alegerile din noiembrie 1946, au fost scoase de la arhivă vechile procese în care fusese incriminat, fiind stigmatizat, de data aceasta, drept exploatator al țărănimii muncitoare, ca borfaș de rând, care se servise la discreție din averea orașului, învinuiri care, însă, niciodată nu putuseră fi probate în instanță.³⁸ Cea mai sugestivă apreciere a situației în care s-a aflat fostul primar de Târgu-Mureș în fatidica toamnă a anului 1946, este făcută de istoricul clujean Ioan Silviu Nistor, unul dintre primii săi biografi. „*Putem conchide – scrie cel amintit- că nici o altă personalitate din viața politică interbelică, care s-a afirmat pe plan local, nu a fost atât de virulent și de ostentativ atacată, în articolele titrate cu majuscule pe prima pagină, ceea ce este, desigur, cel mai autentic și mai veridic certificat de excelență, pentru întreaga activitate politico-administrativă desfășurată de către Dr. Emil Aurel Dandea la Târgu-Mureș.*”³⁹

Instalarea comuniștilor filosovietici la guvernare, după alegerile trucate și falsificate din noiembrie 1946, a însemnat deschiderea unei a doua file în dosarul de refugiat al fostului liberal, care a împărțit soarta dură a majorității elitei românești interbelice, fiind nevoit să plece din nou din orașul pe care îl servise cu devotament timp de mai bine de 8 ani. Amenințat, hăituit, blamat și urmărit de

38 Vezi în acest sens: Radu Ștefan, *Domnul Dandea la Toplița*, în „*Ardealul Nou*”, 13 august 1946; *Cum a înșelat d. E. Dandea pe țărani*, în „*Ardealul Nou*”, 5 noiembrie 1946; *Dr. Emil Dandea va apare în fața justiției pentru delapidare*, în „*Ardealul Nou*”, 9 noiembrie 1946; *Dr. Emil Dandea a strâns avere din banii obștei*, în „*Ardealul Nou*”, 16 noiembrie 1946; *D. Bozdog dă în judecată pe D. Dandea*, în „*Ardealul Nou*”, 12 noiembrie 1946 ș.a.

39 Ioan Silviu Nistor, *op. cit.*, p.116.

către organele comuniste de represiune, se va stabili, o perioadă, tot la București, desfășurându-și, însă, activitatea în afara orașului. Așa, de pildă, în perioada anilor 1947-1949, a fost consilier juridic la Fabrica "Phoenix" din Baia Mare, pentru ca, în 1952, să fie arestat și închis, fără nici o condamnare, în lagărul de muncă forțată Poarta Albă, de la canalul Dunăre - Marea Neagră, unde a pierit floarea intelectualității românești. Din lipsă de probe, în 1953 este eliberat, stabilindu-i-se domiciliu forțat la Tazlău, până în 1955, perioadă în care a trăit izolat de toată lumea, inclusiv de membrii familiei sale. Pentru a putea supraviețui, în perioada 1955-1960, deși avea studii superioare și doctorale, a lucrat, pe rând, ca muncitor necalificat și apoi ca paznic de noapte la Valea Călugărească. În ultimii ani ai vieții, s-a „bucurat” de o umilă pensie I.O.V.R., ca urmare a calității sale de combatant în primul război mondial.

A trecut într-u cele veșnice la 18 august 1969, în București, la vârsta de 76 de ani. Potrivit dorinței sale testamentare, trupul neînsuflețit a fost adus, în secret, la Târgu-Mureș și înmormântat în cimitirul Bisericii de lemn, prin strădania protopopului ortodox Lazăr David, cel care îl ajutase și materialicește în ultimii ani de viață⁴⁰. Șapte ani mai târziu, în 1976, prin grija fostului colaborator, Simion Pântea, căsătorit cu sora sa, Livia, a fost ridicat monumentul funerar care îi străjuiește mormântul.

În urma evenimentelor de la sfârșitul anului 1989, când comunismul românesc și-a dat obștescul sfârșit, a fost posibilă și reabilitarea istoriei sincere a românilor și repunerea în drepturile legitime a unor personalități pe nedrept trecute la indexul „dușmanilor” imaginari ai poporului și ai democrației de tip oriental. În acest context, la 18 august 1994, când se împlinea un sfert de veac de la dispariția fizică a lui Emil A. Dandea, intelectualii târgumureșeni au organizat o sesiune comemorativă de comunicări științifice, în care cel mai vrednic primar român al urbei din prima jumătate a secolului trecut, a fost prezentat la adevăratele sale dimensiuni umane și profesionale, deschizându-se, astfel, o cale nebătătorită, de pe care istoricii vor avea posibilitatea să culeagă adevărate satisfacții profesionale.

Reabilitarea oficială completă a avut loc peste exact doi ani, când, în centrul municipiului, în fața actualei primării și a Catedralei greco-catolice, edificiul la a căror construcție a contribuit decisiv și Emil A. Dandea, a fost dezvelit un monument comemorativ, operă a sculptorului Anton Rațiu, transpusă în bronz de Petru Suciu.

40 De transportul sicriului de la București la Târgu-Mureș s-a ocupat și Gheorghe Tomuța, consătean cu răposatul (Ioan Bembea, *op. cit.*, p. 180).

În încheierea acestui scurt *remember* privind viața plină de realizări și deziluzii a celui mai cunoscut primar interbelic al Târgu-Mureșului, a cărei amprență perenă poate fi admirată și azi, după aproape 9 decenii de la venirea sa în fruntea municipiului, ofer două aprecieri din presa timpului, care, deși, angajată politic, avea, totuși, luciditatea a ceea ce azi numim deontologie profesională.

Astfel, editorialistul gazetei *Érdélyi Szózat* (Vocea Ardealului), din Târgu-Mureș, în numărul din 29 octombrie 1934, sub titlul *Dandea dr. Hét hónap alatt többet a városért, mint a többiek 8 év alatt* (*Dr. Dandea, în 7 luni, a făcut mai multe pentru oraș, decât alții în 8 ani*) scria următoarele:

„În fața publicului larg, dr. Emil Dandea, președintele Comisiei Interimare, și-a prezentat raportul despre activitatea sa desfășurată în ultimele 7 luni. După prezentarea lucrărilor de înfrumusețare a orașului, președintele a trecut la lucrări mai importante, care sunt următoarele: în decurs de 7 luni de zile, s-au reparat și s-au construit drumuri pe o suprafață de 20000 m²; sistarea chiriei pentru pepiniera orașului a reprezentat o economie de 300000 lei; s-a finalizat construcția catedralei (ortodoxe-n.n.); se renovează, în continuare, internatul căminului de ucenici, cu un ajutor de la stat în valoare de 2 milioane și jumătate de lei; s-a construit tribuna; s-a construit o nouă galerie de captare, în valoare de 300000 lei; s-au făcut modificări semnificative pentru extinderea rețelei de electricitate, scopul fiind ca orașul să fie iluminat și în locurile mai întunecoase; au fost renovate și curățate clădirile administrative ale orașului; patru terenuri mari ale orașului au fost recâștigate pe cale amiabilă; s-au realizat numeroase lucrări importante pe teritoriul orașului; s-a redus prețul la apă, fără ca taxele locale să fie majorate cu vre-un ban; acest lucru are o importanță deosebită, dacă luăm în considerare, că este pentru prima oară, după anul 1925, când orașul trebuie să se descurce cu un buget de 44000000 lei, suma alocată fiind mai mică cu 15 milioane față de anul trecut. Raportul președintelui a fost primit cu aclamații și s-a ajuns la concluzia că dr. Dandea a făcut mai multe în interesul orașului decât ceilalți primari în decurs de 8 ani de zile, fără ca populația să fie afectată în vre-un fel”.

La rândul său, publicația clujeană, „*Viața Ardealului*”, în numărul din septembrie 1935, descria activitatea și personalitatea lui Emil A. Dandea, făcându-i un admirabil portret, din care reproducem următoarele:

„Fără îndoială că în Ardeal, orașul cel mai străin de elementul românesc a fost Târgu-Mureș. La începutul preluării imperiului, se credea că multe secole va trebui să treacă până ce acest cuib de săcui se va acomoda și transforma în oraș românesc. Dacă totuși azi lucrurile se prezintă altfel, această transformare

aproape rapidă se datorește unui adevărat suflet de român care este d. dr. Emil Dandea. Acest moș de un curaj hotărât, demn în toate privințele de marii bărbați ai munților apuseni, cu un rar spirit de pătrundere, printr-o administrație și tactică chibzuită, a știut să-și impună voința de român. După o scurtă activitate administrativă (la Cluj-n.n.), a căutat să transforme Tg.-Mureșul în oraș românesc. La început, a avut adversități enorme, atacuri din toate părțile, totuși, voința, inteligența și forța de care dispune acest bărbat a învins. Dl. dr. Emil Dandea ar trebui să fie un model pentru aceia care au nevoie de îndemnuri la românizarea și naționalizarea orașelor ardelenesești”.

Dr. Virgil Pană

ASPECTE DIN ACTIVITATEA EDILULUI TÂRGUMUREȘEAN BERNÁDY GYÖRGY, ÎN PERIOADA DE DUPĂ 1918

Prof. Nicolae BALINT

ARGUMENT

După cum prea bine știm, miturile domină puternic istoria universală, dar și istoriile naționale și locale, pentru că cea mai mare parte a istoriei s-a construit pe mituri. Fie că este sau nu necesar, unele mituri sunt demolate, altele mai puțin întemeiate, se construiesc și le iau locul.

Consider că este o anume dinamică a istoriei, mai puțin fastă și cu consecințe, în timp, greu de prevăzut, atâta timp cât istoria va fi manipulată politic, de oameni care au, de cele mai multe ori, prea puține în comun cu știința istorică și mai ales cu adevărul. Noile “construcții” se vor răspunde unor nevoi pe care le resimt acut atât românii, cât și maghiarii din Transilvania - *dar nu numai ei* - și reprezintă și un anume tip de răspuns tendințelor de globalizare a națiunilor, tendințe care se manifestă tot mai pregnant și insidios.

Dincolo de ceea ce înseamnă în fapt manipularea istoriei, există însă și o cauză - *să-i spunem obiectivă* - nevoia de repere morale.

Mitul însă păcătuiește prin faptul că are tendința de a supradimensiona calitățile personajului istoric devenit mit, pe când defectele sau scăderile sale, mai mari sau mai mici - *în fond și ele definesc anumite laturi ale personalității* - sunt parțial uitate sau pur și simplu omise. Arhivele în general, iar în cazul de față arhivele mureșene, ne relevă, treptat, aspecte pe care le cunoaștem mai puțin sau chiar deloc și care, coroborate cu informații din alte surse, ne pot contura imagini mult mai apropiate de conturul real al uneia sau alteia dintre personalitățile unui timp istoric.

Avem dreptul, dar și obligația morală de a cerceta aceste informații și de a le prezenta «Sine ira et studio» (“Fără ură și părtinire”). O istorie adevărată înseamnă o istorie eliberată de prejudecăți și inhibiții, pe când o istorie selectivă nu folosește nimănui.

Din această perspectivă, mi-am propus să abordez și anumite aspecte mai puțin cunoscute din activitatea publică a edilului mureșean, dr. Bernády György (1864-1938).

1. BERNÁDY GYÖRGY, OMUL TIMPULUI SĂU

Primarului mureșean Bernády György, farmacist și jurist, om cu o bogată

activitate edilitară, istoricii maghiari i-au acordat spații ample¹, mai ales atunci când se fac referiri la edificiile realizate în Târgu-Mureș, până la începerea Primului Război Mondial, cu trimitere directă și în mod deosebit, la monumentalul Palat al Culturii din Târgu-Mureș, clădire impozantă și grandioasă în același timp. Însă această clădire, prin destinația ei inițială, trebuia să aibă un anume rol cultural în defunctul Imperiu Austro-Ungar.

Palatul Culturii fusese realizat cu eforturi materiale considerabile, în timpul primului mandat de Primar, pe care Bernády György îl exercitase între 1902-1913. Despre rolul acestui edificiu, construit între 1911-1913, profesorul Traian Popa făcea însă, la începutul deceniului trei al secolului trecut, o observație deosebit de explicită, scriind, citez: „*Scopul acestor palate culturale era să concentreze forțele culturale maghiare, cu excluderea confesiunilor și a naționalităților cari luptă împotriva integrității statului.*”²

În același context, Popa mai arăta că în anul 1907, în Camera Deputaților din Budapesta, politicienii maghiari insistaseră asupra rolului concret al acestor instituții întrucât, citez: „...*avem nevoie (argumentau acei politicieni citați de Popa – n.a.) de un tratament și un mijloc care să asimileze prin cultură, toate elementele și clasele sociale care formează statul.*”³ Această idee, era de altfel afirmată anterior și de Aurel Filimon, bibliotecar și apoi director (1922-1940) al Bibliotecii orașenești din Târgu-Mureș⁴.

Este în mod evident și neîndoios, o poziție exclusivistă a statului austro-ungar, iar activitatea Primarului Bernády din primul său mandat, se circumscrie acestui obiectiv urmărit de stat, și care era atât de clar enunțat în 1907 de politicienii maghiari.⁵

Acest fapt nu scade cu nimic din meritele edilitare ale dr. Bernády György, care va obține un nou mandat de Primar, între 1926-1929, în timpul Regatului României. De altfel, un alt istoric român, Traian Dușa, într-o carte a sa, referindu-se la Primarul maghiar, va sublinia, citez: “...*om cu vederi liberal-democratice, plin de inițiative și personalitate, care a arătat necesitatea unei*

1 A se vedea în acest sens culegerea de texte în limba maghiară (ce cuprinde și câteva texte în limba română), realizată de Nagy Miklos Kund, *Bernády György emlékezete*, Editura Impress, Târgu-Mureș, 1999.

2 T. Popa, *Monografia orașului Târgu-Mureș (volum reeditat, apărut inițial în 1932, la Tipografia Corvin din Târgu-Mureș)*, Editura Ansid, Târgu-Mureș, 2005, p. 287.

3 *Ibidem.*

4 Aurel Filimon, în *Boabe de grâu*, an II, nr. 2, februarie 1931, pp.98-104.

5 Această atitudine este deosebit de sugestiv evidențiată de Ioan N. Ciolan și colectiv, *Transilvania – istorie și dăinuire românească. Documentele oficiale confirmă*, Editura Sirius, București, pp. 119-131.

astfel de construcții în care să funcționeze Conservatorul orașului, biblioteca publică, o sală pentru spectacole de teatru, operă, concerte, galerii de artă, cinematograful, etc..”⁶

Este însă o abordare incompletă, pentru că interesul profesorului Dușa s-a focalizat doar pe destinația de după 1918 a Palatului Culturii din Târgu-Mureș și nu abordează câtuși de puțin obiectivul inițial al construcției. Ținând seama de timpul (și locul) când își publica cartea profesorul Traian Dușa - 1970, *la Târgu-Mureș* - este însă lesne de înțeles, că tratarea anumitor subiecte se făcea “cu menajamente”, pentru a nu sensibiliza - *în opinia regimului comunist* - buna înțelegere româno-maghiară.

Pentru a înțelege pe deplin personalitatea Primarului Bernády György, personal consider că este foarte important ca ea să fie abordată și din perspectiva exercitării celui de-al doilea mandat al său, respectiv cel dintre anii 1926-1929, dar și după încheierea mandatului, întrucât Bernády a rămas în continuare o personalitate politică importantă.

În **Fondul personal Bernády György**⁷, am putut consulta foarte multe documente în limba română, întrucât o parte importantă ca număr dintre documentele arhivate, sunt și în limba română.

Este vorba, în special, despre unele procese-verbale ale ședințelor Consiliului municipal, procese-verbale ale unor negocieri purtate de către anumiți lideri politici maghiari cu anumite partide românești, referate asupra unor chestiuni administrative, constatări, mandate și împuterniciri, chiar și ciorne ale unor discursuri pe care Primarul Bernády György le-a susținut cu unele ocazii festive.

Documentele sunt interesante, instructive și...edificatoare. Edificatoare pentru perspectiva pe care ți-o oferă în înțelegerea a ceea ce a însemnat și înseamnă compromisul politic și limitele lui, precum și a impactului acestuia în sferile vieții publice. Sunt edificatoare și pentru înțelegerea unei laturi mai puțin relevante a politicianului maghiar, dr. Bernády György.

2. LEGEA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI – ÎNTRE „CERERE ȘI OFERTĂ”. AU NEGOCIAT CU LIBERALII...ȘI AU IESIT PE LISTELE PARTIDULUI POPORULUI

În noiembrie 1925, Partidul Național Liberal și reprezentanții bisericilor minoritare negociau discret chestiuni legate de Legea învățământului particular. Episcopul romano-catolic G.K. Majláth, dr. Elemer Gyárfas, consilier romano-

6 T. Dușa, *Palatul Culturii din Târgu-Mureș*, Editura Meridiane, București, 1970, p. 16.

7 SJMAN, *Fond personal Bernády György din Târgu-Mureș, 1896-1940*, nr. inventar 1366.

catolic, dr. Juliu Illés, consilier de episcopie reformată și dr. L. Mikó, secretarul Bisericii Unitariene, au fost reprezentanții bisericilor minoritare la negocierile din noiembrie 1925. În același timp, Partidul Maghiar prin liderii săi - *Bernády György fiind unul dintre aceștia* - va face și el complicate jocuri politice⁸.

Din partea liberalilor, au fost desemnați I. Valaori, secretar de stat, P. Gârboviceanu, deputat și raportor al Legii învățământului particular, Nae Dumitrescu, director general al învățământului particular și Alexandru Peteancu, inspector general.

Potrivit celor convenite între cele două părți, acestea urmau să se sprijine reciproc la momentul dezbaterii în parlament a acestei legi, susținând în comun introducerea a 19 prevederi noi, la legea deja elaborată în proiect. Astfel, una dintre cele mai importante prevederi din cele 19, susținută de partea maghiară, se referea la faptul că bisericile minoritare maghiare țineau ca legea să prevadă expres posibilitatea de a sprijini în număr nelimitat școli confesionale, „*conform necesităților; pentru învățământul primar și secundar.*”⁹ Nu le era însă permis bisericilor minoritare - și acest lucru le fusese impus de partea română - să susțină școli normale și universități. În schimb, liberalii, mai negociaseră - dincolo de limba de predare „*care se fixează de susținătorul fiecărei școli*” - ca limba română să fie obligatorie a fi învățată și ea, iar - Atenție! - Istoria Românilor și Geografia României să se predea în limba română. La examenul de intrare în clasa a V-a secundară, elevii acestor școli urmau să susțină examen și la limba română, precum și la Istoria Românilor și Geografia României. Se mai prevedea totodată că, citez: „*profesorii și învățătorii sunt obligați ca în termen de 5 ani a da examenul de limba română.*”

Negocieri aveau să se poarte și în ianuarie 1926. Alți protagoniști, alte chestiuni. Din partea Partidului Maghiar, au participat Bernády György, deputat, precum și conții Arthur Teleki, Mihail Toldolaghy și dr. Arpad Paál, ce erau împuterniciți, citez: „*a face învoieli definitive*”¹⁰. Din partea PNL, participa la negocieri Tancred Constantinescu, deputat. Se specifica de la bun începutul protocolului încheiat, că toate cele convenite între cele două părți, reprezintă „*o acțiune comună în cadrul intereselor țării*”¹¹. Se mai convenise ca, citez „*orice acțiune iredentistă din partea minorităților; în special maghiară, să fie exclusă...*”¹² Cele două părți - care urmau să acționeze în spiritual celor convenite

8 Despre complicatele jocuri politice din acea perioadă, vezi T. Bosoancă și Ilarie. Gh. Opriș, *Alegerile parlamentare din județul Mureș (1919-1939)*, Editura Ardealul, Târgu-Mureș, 2004, pp. 58-65.

9 SJMAN, *Fond citat*, dosar 39/1925, ff. 2-3.

10 SJMAN, *Fond citat*, dosar 43/1926, f. 1.

11 *Ibidem*, f. 3.

12 SJMAN, *Fond citat*, dosar 43/1926, f. 3.

- hotărâseră ca la alegerile județene, în județele cu majoritate maghiară, Partidul Maghiar va avea un număr proporțional cu numărul alegătorilor unguri, *“fără însă ca jumătate plus unul din numărul total al consilierilor, să înceteze de a fi români”*, iar *“în județele în care maghiarii sunt minoritari, ei vor avea o parte proporțională din numărul membrilor aleși.”*¹³

Prevederi foarte clare, care nu lăsau loc de echivoc s-au convenit și pentru alegerile de la Camera Deputaților și Senat. Cele convenite însă cu liberalii au rămas literă moartă. În cele din urmă, simțând de unde “bate vântul schimbării”, Partidul Maghiar a încheiat și în județul Mureș, un cartel electoral cu Partidul Poporului, condus de mareșalul Averescu. Bernády György, va deveni deputat de Mureș, iar contele Arthur Teleki, senator de Mureș, ambii pe listele...Partidului Poporului¹⁴. Ca “bonus”, Bernády György va prelua însă și mandatul de Primar al orașului Târgu Mureș, până în 1929. Un mandat care, așa cum vom vedea, n-a fost deloc unul ușor.

3. O ACUZATIE GRAVĂ ȘI...O DEMISIE DEMNĂ

Primariatul lui Bernády György, avea să înceapă sub auspicii relativ bune. Pe data de 30 ianuarie 1926, Guvernul liberal trimisese Prefecților de județe, o adresă prin care li se aducea la cunoștință faptul că, citez: *„...s-a hotărât colaborarea cu Partidul Maghiar în tot Ardealul și Banatul. Bazele colaborării sunt următoarele...”*¹⁵ În conținutul adresei respective erau enumerate cele convenite, precum și indicația ca Prefectul, în calitate de reprezentant al Guvernului în teritoriu, să-și dea tot concursul în acest sens.

În martie 1926 însă, liberalii au părăsit puterea, dar guvernul format de generalul Averescu, a dispus colaborarea cu Partidul Maghiar pe aceleași baze ce erau cuprinse în adresa anterior menționată. În schimb, relațiile Primarului Bernády cu anumiți consilierii, erau destul de încordate. S-a ajuns până acolo încât, unele ședințe să fie suspendate, altele nu au mai avut loc din lipsă de cvorum, în alte ședințe s-a ajuns să se profereze grave acuzații la adresa Primarului, iar în urma unei ședințe tensionate, Primarul însuși a ajuns să sesizeze Ministerul de Interne pentru ca acesta din urmă să facă o anchetă în Primărie.

Spre exemplu, unul din cazurile cele mai mediatizate în presa mureșeană a timpului, a fost cel al lui Victor G. Maior. Om politic mureșean, acesta lansa în 1926 o gravă acuzație la adresa Primarului Bernády. Potrivit lui Maior, Bernády ar fi dispus, în calitate oficială pe care o avea în cadrul defunctului Imperiu Austro-Ungar, alcătuirea în urmă cu zece ani (1916) a unei liste cu intelectualii românii din Târgu Mureș și județ - lideri de opinie - care urmau să fie arestați și

13 *Ibidem*, f. 4.

14 T.Bosoancă și Ilarie Gh. Opreș, *op.cit.*, p. 64 și p. 202.

15 SJMAN, *Fond citat*, dosar 44/1926, f. 1.

spânzurați imediat ce Regatul României ar fi intrat în război împotriva Puterilor Centrale.

În timpul Imperiului Austro-Ungar, Victor G. Maior a fost notar cercual în Cerghidul Mic, județul Târnava Mică și în această calitate îl cunoscuse pe Bernády. Atunci când însă lansa grava acuzație la adresa omului politic Bernády György, Maior era președintele Camerei Agricole Mureș și un cunoscut om politic local¹⁶. Această acuzație la adresa primarului mureșean era lansată în presă și în același timp era însoțită și de demisia lui Maior din funcția ce o deținea.

“Nu mă pot identifica cu acțiunile D-lui Primar (Bernády – n.a.) care, după părerea mea - scria Maior în demisia sa - în mod direct sau indirect, nu importă, urmărește o tendință de a compromite statul...Nu pot aproba direcțiunea ascunsă, care fatalmente constrânge pe cei mai buni și eminenți funcționari români să renunțe la funcțiunile ce le aveau la primărie, nemaiputând tolera atmosfera încărcată ce s-a creat și le impune încătușarea sentimentelor patriotice”. Pentru a se face lumină în acest caz, odată cu demisia sa, Maior cerea, să fie audiați în calitate de martori și cei 35 de români arestați¹⁷. Victor G. Maior mai cerea să fie audiat și un martor cheie, căpitanul de jandarmi Varga Ludovic, cel care-i arestase din ordinul lui Bernády, pe cei 35 de români¹⁸. Contextul în care Maior făcea aceste afirmații era unul deosebit de încărcat, care risca să se deterioreze și mai mult. În urmă cu doi ani, mai mulți funcționari ai fostului Imperiu Austro-Ungar, refuzaseră să depună jurământul de credință față de statul român și ca urmare au fost concediați de autorități.

Lezat probabil de acuzațiile care i se aduseseră și de bănuielile care planau asupra sa, Bernády s-a adresat Ministrului de Interne pentru a dispune o anchetă și a-și proba nevinovăția. Concluziile rezultate au fost cuprinse în raportul de anchetă nr. 105 din 1926. Investigațiilor făcute la Târgu Mureș de inspectorul general din minister, Victor H. Starrak, l-au determinat pe Directorul General din Ministerul de Interne, C.Caloianu să-i aprobe lui Bernády György să deschidă proces de calomnie împotriva lui Victor G. Maior.

_____ Procesul lung și anevoios, derulat pe parcursul a doi ani, 1926-1928, i-a
16 Vezi în acest sens T. Bosoanca și Ilarie Gh. Opriș, *op. cit.*, pp. 64-65.

17 O plăcuță comemorativă, cuprinzând numele acestor 35 de fruntași români arestați în 1916, din ordinul lui Bernády György - *comite suprem (prefect) la vremea aceea* - se află instalată actualmente pe Prefectura Mureș, fiind refăcută și reșezată în 2003, după ce anterior, în anul 1940, fusese distrusă de trupele hortyste.

18 SJMAN, *Fond citat*, dosar 70/1929, ff. 1-2; Conține declarația lui Varga Ludovic (Lajos, cum apare în declarația de la dosar), dată în favoarea Primarului Bernády, la Budapesta, declarație prin care arată împrejurările arestării și internerii la Sopron, a protopopului ortodox, Ștefan Russu din Târgu-Mureș.

dat în cele din urmă câștig de cauză lui Bernády György, deși multe aspecte ale acestui caz au rămas neelucidate. În ordonanța definitivă a Tribunalului Mureș, se spunea sec: “ *Bernády György a fost aflat nevinovat*”.

Chiar Bernády, politician abil, declarase în cuprinsul anchetei făcute de trimisul din Ministerul de Interne, citez: “...*Pentru faptele mele de atunci (1916 - n.a.), chiar și în ipoteza că nu mi-aș fi făcut datoria, ori am abuzat de atribuțiile mele, nu mai pot fi răspunzător. Din partea Ungariei nu, fiindcă nu mai sunt supus ungar, iar din partea României nu, fiindcă atunci eram supus ungar și fapta era comisă în Ungaria...*”¹⁹ Inteligent răspuns, trebuie să recunoaștem.

4. O ATITUDINE DISCUTABILĂ. CONSILIUL MUNICIPAL LA UN PAS DE DIZOLVARE

Om cu merite certe pe linie edilitară, aflat însă la o vârstă relativ înaintată, dar un politician naționalist foarte abil și ușor versatil, Bernády a știut întotdeauna să iasă cu bine din situațiile delicate. Foarte calm și stăpân pe sine, a evitat polemicile tensionate cu mult tact. Fie, pur și simplu nu s-a lăsat angrenat în unele dintre ele, fie a părăsit ședințele sau chiar...și-a mai luat câte un concediu de odihnă și a plecat în străinătate, provocând furia mai marilor din administrația centrală, de la București.

În ședința solemnă din decembrie 1926, din Palatul Primăriei, consilierii români îl dăduseră la început „lipsă la apel” pe Primar. Se așteptau la acest lucru.

Nu ar fi fost pentru prima oară. Iar acum, ținând seama și de semnificația momentului - *1 Decembrie* - nu ar fi fost ceva chiar ieșit din comun. Dar nu mică le-a fost mirarea atunci când, la puține momente după începerea ședinței, Primarul și-a făcut apariția într-un tradițional port popular maghiar. Calm și degajat, Bernády a ținut să rostească un mesaj, citez: „*M-am prezentat la această sărbătoare, ca să dovedesc în mod neîndoielnic că doresc să fiu părtaș în soarta hărăzită...Prin prezența mea, am dorit să dovedesc în mod neîndoielnic, aceea că mă încorporez acestui Stat și mă străduiesc a-mi împlini în mod cinstit toate datorințele...*”²⁰ Prin gestul său, de prezență, dar și prin conținutului mesajului, Primarul dr. Bernády György, dorea să pună capăt speculațiilor unor consilieri locali, dar și ale unor politicieni români, conform cărora nu ar fi fost loial statului român.

În mesajul său către suveran, Bernády declara, citez: „*Golesc acest pahar pentru Maiestatea Sa, Regele Ferdinand I, întemeietorul templului înțelegerii și*

19 Situației celor 35 de români arestați în 1916 din ordinal dr. Bernády György - *un caz față de care luase atitudine Victor G. Maior, în 1926* - i-am dedicat un amplu articol, publicat în revista *Magazin istoric*, an XL, nr. 7 (472)/ iulie 2006, pp. 24-25.

20 SJMAN, *Fond citat*, dosar 61/1927, f. 6.

rog pe Atotputernicul, ca să-l țină sănătos...”²¹

Din păcate, în 1927, Ferdinand I - „*Întregitorul*”, cum a intrat el în istorie - a decedat lăsând Regatul într-o gravă criză dinastică, provocată de renunțarea la tron a prințului moștenitor Carol.

Pe data de 7 decembrie 1927, Prefectul de Mureș, Ioan Vescan, îi adresase un raport ministrului de Interne, dr. Al. Vaida-Voievod, în legătură cu plecarea în concediu a lui Bernády, fără ca acesta din urmă să aibă aprobare.

Primarul plecase în concediu pe data de 2 decembrie 1928, la Budapesta, urmând ca de acolo să plece apoi la Viena. Depusese cererea de plecare în concediu, dar nu mai așteptase aprobarea acestuia, fapt ce provocase iritarea Prefectului. Acesta din urmă era nemulțumit nu numai de faptul că Primarul plecase în concediu fără aprobare, ci și pentru că acesta neglijase total două chestiuni majore. Era vorba despre dezbaterile bugetului Primăriei pe anul 1929 și aprobarea descărcării de gestiune pe anul 1927.

Prefectul, îi cerea ministrului să-l delege pe inspectorul general administrativ Dumitru Tomescu, din minister, citez: „*să asiste la ședința Consiliului municipal, din 14 decembrie 1928, ora 16,00...și întrucât va fi cazul, să îndeplinească (D.Tomescu - n.a.) formalitățile legale pentru dizolvarea Consiliului...*”²² Inspectorul Tomescu - *devenit un obișnuit al locului, întrucât mai făcuse anchete la Mureș și anterior* - a venit, dar i-a convocat pe consilieri și pe Primar, într-o ședință extraordinară, abia pentru data de 3 ianuarie 1929. „... *Am onoarea a vă ruga - scria inspectorul Tomescu în convocatorul de ședință - să binevoiți a vă prezenta și a ne da relațiuni asupra chestiunilor notate alăturat, în ziua de 3 ianuarie 1929, ora 16,00, în sala de ședință a Consiliului din localul Primăriei.*”²³ Tomescu mai atașase la chemări și câte un chestionar cu câte 5 întrebări, la care dorea răspunsuri foarte clare și la obiect. Însă Tomescu, trimisese convocările de ședință prin Prefectura Poliției, fapt mai puțin obișnuit potrivit uzanțelor administrative ale timpului.

Acest gest, a provocat reacția Primarului Bernády care s-a simțit lezat. „*Pentru ce - îi scria Bernády lui Tomescu - nu ați binevoit domnule inspector general a trimite Primăriei spre înmânare adresele destinate...și pentru ce a trebuit ca dv. domnule inspector general, să interveniți în interesul înmânării acestora la Prefectura Poliției?*”²⁴

Ședința care a urmat, a fost una foarte aprinsă - *ca mai toate ședințele din Primărie* - dar s-a încheiat într-o atmosferă pașnică. Consiliul nu a fost dizolvat, dar nici Tomescu nu a primit răspuns la toate problemele. Avea să mai vină până

21 *Ibidem*, ff. 7-8.

22 SJMAN, *Fond citat*, dosar 67/1927, f 1.

23 SJMAN, *Fond citat*, dosar 69/1929, f. 1.

24 *Ibidem*, f. 8.

la sfârșitul mandatului de Primar al lui Bernády, încă de două ori, dar și după aceea, când Primăria va fi preluată de Emil Aurel Dandea.

O situație similară mai existase însă și în data de 14 mai 1928. Tomescu venise și atunci, cercetase problemele din Primăria mureșeană condusă de Bernády și concluzionase că, citez: „*există un serios diferend...unii consilieri nu mai au încredere în dl. Primar Bernády*”, arătând faptul că la momentul respectiv, dizolvarea Consiliului nu este posibilă întrucât scria el, citez: „*...numărul celor care manifestă neîncredere în Primar nu atinge 2/3 legale.*”²⁵

În respectiva situație, potrivit prevederilor Legii administrației publice, dizolvarea Consiliului nu a fost posibilă.

În ședința anterioară, cea din 8 mai 1928, Primarul Bernády fusese și atunci pus în situații delicate trebuind să dea diverse explicații pe marginea unor probleme controversate. La ședința respectivă, cel mai vehement se dovedise a fi consilierul Aurel Baci, din partea țărăniștilor. Acesta, pe un ton ridicat, și în prezența aceluiași inspector Tomescu, îi ceruse Primarului Bernády să răspundă punctual la câteva probleme de interes comun.

Baci cerea să se facă publice rezultatele anchetei asupra vechiului Consiliu al Primăriei, anchetă care - *în opinia sa* - ar fi fost tergiversată de actualul Primar. Baci ridicase tot atunci, problema datoriei de 60.000 de lei, pe care o avea față de Primărie, ziarul local de orientare liberală „Viitorul Mureșului”, precum și chestiunea legalității „*în problema furnizării în mod gratuit* (de către Primărie – n.a.) *a curentului electric pentru Biserica reformată...*” Și tot el, Baci, avocat de meserie, solicita ca Prefectul de Mureș, care se mutase cu locuința în Palatul Primăriei, să fie evacuat întrucât, spunea el, citez: „*...actualul domn Prefect a sfidat acest Consiliu și s-a mutat în Palatul Primăriei chiar atunci când Consiliul hotăra că nu admite ca cineva să se mute cu locuința în Palatul Primăriei.*”²⁶

În apărarea Prefectului, a intervenit consilierul maghiar Andrei Ugron, care a declarat, citez: „*Domnul Prefect nu a voit să rechiziționeze locuință pentru a cruța o familie de mizeriile rechiziționării...*”²⁷

Consilierul Aurel Baci l-a atacat virulent, dar în lipsă, pe Tancred Constantinescu (1878-1951), om politic liberal, fost deputat și senator de Mureș, fost secretar de stat și apoi ministru al Industriei și Comerțului (1923-1926), văzut foarte des prin Primăria mureșeană. Baci îl acuza pe acesta de, citez: „*amestec în treburile Primăriei și ale Consiliului*”, spunând despre el că „*este nesuferit în acest oraș.*”²⁸ Nici Primarul Bernády, personal, n-a fost

25 SJMAN, *Fond citat*, dosar 65/1928, f. 2.

26 SJMAN, *Fond citat*, dosar 64/1928, f. 2.

27 *Ibidem*, f. 4.

28 *Ibidem*, f. 2.

cruțat. Consilierul Adrian Popescu l-a acuzat de „ambii bolnăvicioase.” Calm și argumentat, Primarul a replicat, citez: „în urma acestei ambiții, sunt zilnic în birou de dimineața până seara și lucrez în interesele municipiului, neglijând interesele mele particulare...”²⁹

La doi ani după moartea sa, pe data de 3 mai 1940, printr-o decizie semnată de Primarul din Târgu-Mureș, medic general dr. Eugen Curta, văduva dr. Bernády György era înștiințată de faptul că strada “Sfântu Gheorghe” din oraș, urma să se numească “Strada Primar dr. Bernády György”, ca urmare a meritelor edilitare ale fostului edil.³⁰

Este o dovadă a faptului că dincolo de anumite atitudini discutabile din unele momente ale vieții sale, prevalaseră totuși meritele.

Toplița - 18 iulie 2010

Dorin Borda - publicit, Prof. Nicolae Balint, Prof. Dr. Valer V. Vodă

29 *Ibidem*, f. 4.

30 SJMAN, *Fond citat*, dosar 89/1940, f. 1; A se vedea și Pál-Antal Sándor, *Indicatorul istoric al străzilor, pasajelor și piețelor din Târgu-Mureș*, Editura Mentor, Târgu-Mureș, 1997, p. 72.

DELEGATUL MARELUI STAT MAJOR – O STRUCTURĂ ÎN SPRJINUL ROMÂNILOR REFUGIAȚI DIN TERITORIUL CEDAT UNGARIEI ÎN ANUL 1940

Prof. univ. dr. Ion GIURCĂ
Drd. Daniel BAR

Cedarea fără luptă a teritoriului românesc revendicat de către Ungaria în toată perioada interbelică a avut ca efect instalarea în teritoriul ocupat de către armata ungară în perioada 5-13 septembrie 1940, a administrației militare, apoi civile, care a durat până în toamna anului 1944, iar sub unele aspecte chiar până în martie 1945, sub oblăduirea “*eliberatorului*” sovietic.

Istoriografia românească, într-o mică măsură și cea universală, preponderent cea europeană, într-o diversitate de abordări obiective și subiective, generate de necunoaștere sau interpretări eronate a documentelor și faptelor, fără a lipsi rea-voința, au abordat perioada administrației militare și civile maghiare în teritoriul la care facem referire.

Atrocitățile săvârșite de către unii cetățeni de naționalitate maghiară din Transilvania cedată, jandarmeria și armata maghiară, în primele săptămâni ale ocupației au depășit orice așteptări din partea care se autointitula *civilizatori* ai românilor și nu numai. Știrile despre atrocități săvârșite au ajuns repede la București, Berlin și Roma, cât și în alte capitale europene, care au reacționat diferit la informațiile transmise pe canalele de informare ale vremii.

La București, în ziua de 4 octombrie 1940, în cadrul unei ședințe a Consiliului de Cabinet, generalul Ion Antonescu a arătat că “*o chestiune foarte gravă...este chestiunea celor ce se petrec în Ardealul ocupat de unguri. Se pare că aceștia nu au încetat atrocitățile cu toată presiunea făcută de la Roma și Berlin asupra lor*”.¹

Discuțiile nu au avut o finalitate concretă, astfel că abia la 8 octombrie 1940 Mihail Sturdza – ministrul de externe al României, în baza unui ordin al conducătorului statului, anunța că în acord cu prevederile articolelor 5 și 7 din textul Convenției de arbitraj de la Viena, s-a adresat ministerelor de externe de la Roma și Berlin, prin care s-a solicitat intervenția acestora în privința respectării

1 Arhivele Naționale ale României, *Stenogramele Ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu*, vol. 1, București, 1997, p. 154

de către Ungaria a prevederilor așa-numitului arbitraj de la Viena.

Hotărârea generalului Ion Antonescu din acea zi a fost clară în privința adresei care urma a fi transmisă la Roma și Berlin, cât și a măsurilor imediate: *“Forma definitivă să mi-o prezinți. Să-i dai drumul chiar astăzi, pentru că ungerii au simțit și vor să ne-o ia înainte. Să anunți pe domnii Fabricius și Ghigi, ca și pe Dl. Manoilescu, pe care îl vom trimite la Roma, iar pe Dna. Goga (Veturia Goga n.n.) la Berlin, ca să se prezinte Führerului și să-i arate adevărul”*.² În cele din urmă s-a stabilit ca la Berlin să plece Valer Pop.

Acțiunea diplomatică a României în privința situației românilor din Ardealul cedat a fost promptă: la 10 octombrie 1940 Valer Pop a înaintat un memoriu executivului de la Budapesta în legătură cu persecuțiile românilor din Transilvania de nord-vest, amintind intenția guvernului român de a se adresa liderilor de la Roma și Berlin pentru a lua hotărârile pe care le consideră necesare; între 13-23 octombrie, la Roma, Mihail Manoilescu a discutat problema cu B. Mossolini, G. Ciano, generalul Pietro Badoglio și Alessandro Pavolini – ministrul culturii al Italiei; la 14 octombrie Valer Pop a prezentat situația lui Ioachim von Ribbentrop.

Primul rezultat al întrevederilor de la Roma și Berlin a fost decizia de constituire a *Comisiei Roggeri-Altenburg*^{3*}, a cărei sarcină principală a fost evaluarea situației din Ardealul cedat Ungariei. Comisia era compusă din : Dr. Altenburg, cu rang de ministru, Dr. Wolf – consilier delegat, pentru partea germană; Contele Roggeri și Pignatt, ambii cu ranguri asemănătoare celor doi germani, din partea Italiei. Din partea Ministerului Afacerilor Străine al României, în cadrul comisiei a fost inclus Alexandru Randa, un cunosător al problemelor Transilvaniei, în legătură directă cu evenimentele din anul 1940.

Primul raport al Comisiei, finalizat la 31 octombrie 1940, a fost evident subiectiv, favorabil maghiarilor, subliniindu-se că relele tratamente au fost comise de ambele părți în tot teritoriul Transilvaniei ocupate, cu mențiunea *“că partea maghiară se face mai culpabilă decât partea română”*.⁴

Deși inițial raportul a fost întocmit corect, în acord cu gravitatea faptelor, la cererea ministrului italian de externe – Galeazzo Ciano, acesta a fost refăcut cu un conținut favorabil ungerilor. Probabil nu întâmplător raportul a fost prezentat reprezentanților României cu câteva zile înainte de vizita generalului Ion Antonescu la Roma (14-16 noiembrie 1940), urmată de vizita la Berlin (21-24 noiembrie 1940), ocazii cu care problema situației românilor din teritoriul cedat

2 *Ibidem*

3 * Pe larg în, Petre Otu, *Comisia Roggeri-Altenburg*, în *Magazin istoric*, nr. 8-2001, p. 64-67

4 *Ibidem*

Ungariei s-a aflat pe agenda de lucru a întâlnirilor la diferite nivele.

Deși după vizitele în cele două capitale Ion Antonescu primise asigurări în privința încetării represiunilor, guvernul de la Budapesta a dispus măsuri de intensificare a represaliilor împotriva românilor, materializate în: expulzări masive, deportări în lagăre de muncă forțată, maghiarizarea românilor prin diferite procedee.

Față de conținutul raportului Comisiei Roggeri-Altenburg, partea română a reacționat vehement, acuzând executivul de la Budapesta de punerea în aplicare a unui plan de exterminare a românilor din Transilvania ocupată, arătând că în 7 săptămâni au produs mai multe atentate decât în perioada 1848-1918.

Comisia Roggeri-Altenburg, prin compunerea și activitatea sa, s-a dovedit a fi o structură cu caracter politic, cu rol de constatator și raportor al situației din teritoriul românesc sub administrație maghiară, activitatea acestuia fiind departe de a satisface partea română.

Instalată la Cluj, în contact direct cu autoritățile maghiare, recunoscute pentru abilitatea de a-și apropia și influența, prin diferite mijloace, pe toți cei care puteau să le servească interesele pe termen scurt și lung, comisia a fost în permanență favorabilă guvernului de la Budapesta, singurul său “*merit*” fiind acela de a inspira modalități mai puțin violente, de a determina diminuarea prezenței, a locului și rolului românilor în acest spațiu devenit o zonă de calvar pentru unii și de prosperitate pentru alții.

La solicitarea părții române, la 4 ianuarie 1941, guvernele italian și german și-au dat acordul pentru constituirea unor comisii mixte, formate din reprezentanți ai celor două state, cu sediul la Cluj și Brașov. Comisia de la Cluj, avea ca președinte pe maiorul italian Siglinzzo, ajutat de căpitanul german Iulius Ersig, înlocuit în timp scurt, la cererea ungarilor, fiindcă vorbea românește, cu căpitanul Krehl.

Comisia de la Brașov avea ca președinte pe maiorul german Hans Dehmel, ofițer de informații, foarte bun cunoscător al situației din România, ajutat de căpitanul italian Peppino Passani, autorul unui interesant studiu asupra Transilvaniei, cu evidente erori și aspecte de subiectivitate, conținând soluții de rezolvare a diferendului româno-ungar în general defavorabile țării noastre.

Partea română, cu acordul celor două părți, a destinat ca reprezentant, pe lângă cele două comisii, pe căpitanul Valerian Popescu, care își avea sediul la Brașov, în timp ce armata maghiară destinase pe locotenentul Symandy⁵. La Cluj, ca ofițer de legătură între Comisia interministerială și Comisia italo-germană a fost destinat maiorul ungar Szentmiklossy.

5 *Ibidem*

Așadar, din ianuarie 1941, pentru monitorizarea situației din Transilvania, activa o comisie cu o componentă diplomatică, care viza găsirea soluțiilor politice în diferendul dintre cele două state și alte două comisii mixte, cu o componentă militară, încadrate cu ofițeri de informații din serviciile celor patru armate, destinate să observe și să gestioneze situația din cele două spații de la nord și sud de linia de demarcație impusă prin Dictatul de la Viena din 30 august 1940.

Slaba reprezentare a părții române în cele două comisii cu evidente dezavantaje pentru cunoașterea situației și soluționarea problemelor cu care se confruntau românii din teritoriul cedat, cei refugiați sau expulzați, cât și a incidentelor de frontieră provocate de maghiari, a impus ca la sfârșitul anului 1940 să fie numit un reprezentant român pe lângă Comisia de la Cluj, în persoana căpitanului Alfred Niculescu, a cărui reședință a fost stabilită la Turda. Se impune să subliniem că cei doi delegați ai Marelui Stat Major, încadrați la Secția 2 informații, aveau relații de subordonare, coordonare și informare cu structuri ale Ministerului Afacerilor Străine – Direcția Politică (condusă de către Gheorghe Crețianu), Marelui Stat Major, Legația României la Budapesta (condusă de Eugen Filotti), consulatele României de la Cluj și Oradea, Comisariatul refugiaților, prefecturile județelor, structurile poliției, jandarmeriei și grănicerilor (Anexa nr. 1)

Misiunea Delegatului Marelui Stat Major român în cadrul Comisiei mixte italo-germane a fost stabilită de către Direcția Politică din cadrul Ministerului Afacerilor Străine, cu acordul Marelui Stat Major și consta în principal, în:⁶ a păstra legătura între comisii și guvernul român; a ușura activitatea Comisiei mixte italo-germane; a însoți comisiile pe timpul anchetelor efectuate la nord de și sud de linia de demarcație din Transilvania; a semnală comisiilor orice abuz, acte de teroare sau prigoniri împotriva românilor din teritoriul cedat; a interveni verbal pe lângă autoritățile române, pentru orice abuzuri constatate pe teritoriul nostru, în legătură cu preocupările Comisiei și a semnală Ministerului Afacerilor Străine și Marelui Stat Major măsuri pentru înlăturarea abuzurilor semnalate și luarea măsurilor contra celor vinovați; de a satisface cererile Comisiei în scopul buneii desfășurări a activității de către aceasta.

Câteva aspecte se impun a fi detaliate. Legătura între comisii (de la Cluj și Brașov) și guvernul român avea în vedere: transmiterea tuturor reclamațiilor noastre față de abuzurile comise împotriva românilor din teritoriul cedat, primirea propunerilor Comisiei și transmiterea forurilor superioare române, ținerea la curent a M.A.S. și M.St.M. cu întreaga activitate a comisiilor pe teritoriul românesc de la nord și sud de linia de demarcație, totul în scopul luării unor

6 *Ibidem*, dosar nr. 64/F.D., f. 2-3

decizii ale Conducerii statului român în privința măsurilor de adoptat, a derulării relațiilor cu guvernele de la Budapesta, Roma și Berlin.

Deosebit de importantă era și a fost în realitate, activitatea delegatului român pe timpul însoțirii comisiilor în anchetele efectuate, care consta în: prevenirea celor interesați despre venirea Comisiei, de a prezenta martorii și dovezile necesare pentru câștigul cauzei românești, de a da toate explicațiile necesare și a prezenta faptele în lumina cea mai favorabilă cauzei românești, cauză pentru care trebuia să întreprindă toate eforturile.

Cu ocazia anchetelor în teritoriul cedat Ungariei, Delegatul Marelui Stat Major trebuia: să urmărească prezența tuturor martorilor și prezentarea tuturor probelor existente și care pledează pentru cauza românilor, să combată orice încercări ale părții maghiare de a mistifica realitatea și de a induce comisia în eroare, să intervină pe lângă Comisie pentru îmbunătățirea soartei românilor în cauză. Unul dintre cele mai importante atribute ale Delegatului M. St. M., de a semna orice abuz împotriva românilor, trebuia să se concretizeze în: adunarea întregului material primit de la prefecturi, centrele de informații, M.A.S., M.St.M., jandarmi, grăniceri, refugiați; de a semna Comisiei cât mai multe cazuri, cu toate detaliile și probele necesare; să solicite Comisiei mixte anchete imediate în cazul incidentelor de frontieră, omorurilor, arestărilor în masă și expulzărilor; prezentarea în fața Comisiei mixte a refugiaților bătuți, expulzați, scăpați din închisori, insistând pentru ascultarea lor și luarea declarațiilor scrise.

Delegatul M.St.M. trebuia să acționeze cu diplomatie, cu tact și răbdare pentru soluționarea în mod favorabil a problemelor ivite, astfel încât să se reușească impunerea încetării abuzurilor și persecuțiilor din partea autorităților maghiare, cât și a determina românii din teritoriul cedat, în mod deosebit intelectualii, să nu mai părăsească reședințele lor.

Problema acută pentru guvernul de la București era ca românii din teritoriul cedat să rămână în localitățile lor, având în vedere două aspecte. Primul, cel mai important, viza menținerea unei majorități românești la nord de linia de demarcație, iar în al doilea rând se avea în vedere dificultatea soluționării problemei refugiaților români din teritoriile cedate, cât și a străinilor aflați în țară, în special a polonezilor și evreilor sosiți din Germania, Austria și Polonia în anii 1938 și 1939. Problema românilor din teritoriul cedat era o chestiune vitală pentru conducerea de la București.

În ședința Consiliului de Miniștri din 13 martie 1942, Ion Antonescu a făcut o adevărată pledoarie pentru necesitatea ca românii din acea parte a țării să rămână în satele și orașele lor. *“Atunci și ei – și aceia care vor să vină aici – trebuie să stea acolo. Să reziste. Sunt 1 400 000 de români în Ardeal (teritoriul*

cedat n.n). *Dacă îi aducem aici am făcut jocul ungarilor. Ungurii însă, de aici, de la noi, nu se dislocă, nu se duc dincolo, la ei. Pe când românii de dincolo, de la ei, sunt dislocați, trec dincoace...Azi românii de acolo au rămas fără conducător. Dacă: preotul fuge, învățătorul fuge, directorul de bancă fuge, oamenii care s-au instalat în Țara Românească de la Unire, dacă toți fug de acolo, cu cine rămâne țăranul?!⁷*

Așadar, rămânerea românilor în teritoriul cedat era o condiție și un atu în lupta pentru reîntregirea națională, conducătorul statului susținând că *“Dacă stăm acolo, n-avem să ne pierdem locul, fiindcă sunt și germani la mijloc. Germanii nu pot să facă prea mult, totuși supraveghează și va veni timpul când vor plăti ungarii pentru această chestiune. Dar, dacă atunci ne vor găsi cu Ardealul golit de români, ni se va spune: dar nu mai sunt românii dvs. acolo.”⁸*

Ideile expuse în cadrul ședinței din 13 martie 1942 fuseseră prezentate de către Mihai Antonescu în *“Memoriul cu privire la tratamentul aplicat de către Ungaria populației române din Transilvania de Nord”*, care a fost transmis guvernelor de la Roma și Berlin în iulie 1941, cât și răspunsul pe care vice prim-ministrul României l-a dat la o Notă a lui Manfred von Killinger, din 10 octombrie 1941, legată de un articol apărut în ziarul *“Ardealul”*, care marca împlinirea unui an de la ocuparea teritoriului cedat Ungariei, care clarifica drept *apolitic și nedrept Arbitrajul de la Viena*.

Răspunsul conține și referiri la sarcina care revenea Delegatului M. St. M. Pentru ajutorarea lucrărilor Comisiei italo-germane, în scopul cunoașterii adevărului față de teroarea maghiară în nord-vestul Transilvaniei, *“ca îndată să se facă cea mai aspră anchetă pentru a stabili: ce angajamente a luat în 1940 Guvernul ungar și ce a făcut din aceste angajamente; cum a respectat obligațiile formal asumate față de Excelența Sa, Domnul von Ribbentrop și de Excelența Sa, Conte Ciano; cum a disprețuit cele șapte recomandări, expulzând, brutalizând, atacând prin presă și prin radio, refuzând întoarcerea oricărui expulzat sau refugiat, refuzând despăgubiri dăunaților și neacordând nici pământ azi, nici cel mai mic statut minorității române din Transilvania de Nord; dorim să se știe și să se constate câți români au fost expulzați sau condamnați să părăsească teritoriul Transilvaniei de Nord. Câți au fost înfometăți? Câți au fost omorâți și închiși? Câte biserici române au fost dărâmate? Câte școli au fost închise? Ce au făcut cu ofițerii români răpiți? Câți români au fost puși la jug, ca în Evul Mediu?”⁹*

În același context, evaluând corect și sprijinind activitatea comisiilor mixte italo-germane pentru aplicarea prevederilor Dictatului de la Viena, Mihail

7 Arhivele Naționale ale României, *Op. cit.*, vol. VI, București, 2002, p. 301-302

8 *Ibidem*, p. 303

9 *Ibidem*, vol. III, București, 2003, p. 428

Antonescu arăta că partea română este gata să se pună la dispoziția comisiilor mixte, în starea lor actuală, orice organe noi, pentru ca ele să-și poată îndeplini efectiv misiunea, pentru ca miile de refugiați să nu mai ajungă să fie răpiți de pe granița românească, în disprețul răspunderii și activității pe care, legalmente, trebuie să o desfășoare aceste comisii. Anul 1942 a marcat, practic, o intensificare a activității Comisiei mixte italo-germane, cât și implicarea structurilor militare române în rezolvarea sarcinilor care le reveneau.

Un moment important l-a constituit Conferința de la Cluj, din 10 februarie 1942, la care au participat, din partea României, comandanții sectoarelor 2 și 3 grăniceri, președinții comisiilor de frontieră nr.1, 2 și 3, ofițerii de legătură pe lângă comisiile de la Cluj și Brașov (căpitanul Alfred Niculescu și căpitanul Valerian Popescu), însoțiți de un translator – căpitanul Tecău Daniel. Cu acest prilej s-a confirmat împărțirea frontierei româno-ungare, de la Întorsura Buzăului spre vest, în trei sectoare și comisiile care să cerceteze și să soluționeze incidentele de frontieră grave:¹⁰

Sectorul 1 Comisia	Punct de contact	Reședința	Compunere
Comisia nr. 1 Între Întorsura Buzăului și R. Mureș	SECUIENI	Brașov, Str. Dorobanți, nr. 1, Tf. 3130	Președinte – Colonel Pretorian Septimiu Membri: - Maior Eliceanu C. - Cdt. B. Gr.; - Un ofițer de stat major; - G. Micu Alexandru, translator de limba maghiară; - Un subofițer – dactilograf.

10 Arh. Naț. Ist. Centr., *fond Delegatul M.St.M.*, dosar nr. 6/1942, f. 13-14

Comisia nr. 2 De la râul Mureș până la Oradea (exclusiv)	FELEAC	Sibiu, Str. Regina Maria, nr. 5	Președinte – Colonel Ionescu Emilian Membri: - Maior Simionescu Gh. – Cdt. B. Gr.; - Un ofițer de stat major; - Cpt. Puiu D-tru- translator de limba maghiară; -Un subofițer, dactilograf.
Comisia nr. 3 Oradea (exclusiv) frontiera de vest cu Ungaria	SALONTA	Sibiu, Str. Regina Maria, nr. 5	Președinte – Maior Popa Valeriu; Membri: - Maior Florescu Ioan, Cdt. B. Gr. - Un ofițer de stat major; - Lt. Nicoară Gh. - interpret de limba maghiară; -Un subofițer, dactilograf.

În toamna anului 1942 a avut loc înlocuirea Dr. Altenburg cu Dr. Henke în Comisia mixtă italo-germană de la Cluj, iar comisiilor române de la Cluj și Brașov le-au fost aduse modificări și completări cu personal.

Cea mai importantă măsură a fost numirea *Delegatului Marelui Stat Major*, în persoana locotenentului – colonel Virgil Bichiceanu^{11*}, care avea

11 * *Locotenent-Colonel Virgil Bichiceanu* – născut la 27 martie 1897 în Nerău, județul Torontal. A fost ofițer în armata Austro-Ungară, pe frontul de est, în Regimentul 46 infanterie. În decembrie 1918 a fost comandantul Gărzii Naționale din Nerău, la dispoziția Consiliului Dirigent, cu misiuni de restabilirea ordinii în Odorhei. La 1 aprilie 1919, cu gradul de sublocotenent, a fost încadrat în Regimentul 92 infanterie de la Orăștie. A luptat în anul 1919 în Campania din Ungaria. La 1 august 1920 a fost primit în cadrele active ale armatei române cu gradul de locotenent. A urmat Școala Superioară de Război din București în perioada 1927-1929. Până în anul 1936 a îndeplinit diferite funcții în structurile Diviziei 19 infanterie. Începând cu 1 noiembrie 1937 a fost

sarcina de a conduce întregul serviciu în conformitate cu instrucțiunile primite, la care am făcut referire în paginile anterioare.

Ajutoarele Delegatului M.St.M. erau¹² locotenentul (r) Popp Emil (primirea, înregistrarea și expedierea corespondenței; păstrarea și evidența corespondenței; clasarea diverselor declarații ale refugiaților pe comune și județe), locotenentul (r) avocat Bugarin Petre (studiul declarațiilor din punct de vedere juridic, corespondența către autoritățile românești, chestiuni administrative referitoare la furnituri cancelarie, automobil, local; interpret pentru limba maghiară), sublocotenent (r) Fraunhoffer Matei (interpret, dactilograf, traduceri și concept în limba germană), funcționar civil Iordăchiță Ștefan, care era secretar dactilograf pentru actele și documentele care se solicitau de către Comisariatul General al Refugiaților din Transilvania de Nord.

Structura condusă de către locotenentul-colonel Virgil Bichiceanu a rămas neschimbată până la încetarea activității în august 1944, modificări provocându-se doar în privința Delegatului M.St.M. de la Brașov, unde maiorul Popescu Valerian a fost înlocuit cu locotenentul – colonel Enescu Ion.

Ieșirea Italiei din războiul dus alături de Axă a avut ca efect scoaterea din comisia mixtă a reprezentanților acestei țări, astfel că din septembrie 1943 se poate vorbi de *Comisia germană*, cu reprezentanți la Cluj (maiorul Werner Haag) și Brașov (colonelul von Kehschitzki).

Numirea locotenentului-colonel Virgil Bichiceanu ca Delegat al M.St. M., cu reședința la Turda a revigorat întreaga activitate în privința monitorizării situației românilor din teritoriul cedat.

Colaborarea și cooperarea directă sau indirectă cu Direcția Politică din Ministerul Afacerilor Străine, cu ministrul României la Budapesta, cu consulii români de la Oradea și Cluj, a avut ca rezultat întocmirea unor situații statistice și unor sinteze privind situația românilor și comportamentul autorităților maghiare în teritoriul ocupat, deosebit de valoroase atunci pentru factorii de decizie politică și militară, azi pentru cercetătorul evenimentelor din acest spațiu românesc în perioada 1940-1944.

Convins că orice analiză a situației din Transilvania, ca argument în discuțiile cu reprezentanții Germaniei, trebuia susținută de date concrete, la 27 mai 1943 și 1 iunie 1944 au fost finalizate și transmise o *“Situație numerică a reclamațiilor române și ungare făcute Comisiei italo-germane din Cluj și mutat la Școala de ofițeri “Principele Carol” din Sibiu, unde a fost titularul cursului de Tactică infanterie pentru anul II. După intrarea României în război a fost mutat la Școala de Subofițeri de la Făgăraș. În anul 1942 a fost mutat în Marele Stat Major, Secția 2 Informații, numit Delegat al Marelui Stat Major cu reședința la Turda. Cunoștea limbile germană și maghiară.*

12 *Ibidem*, dosar nr. 34/1944, f. 83-84

răspunsurile primite și date la aceste reclamații". (Anexa nr. 2)

Buna colaborare cu structurile sus amintite a permis întocmirea unui "Tabel cu situația românilor din Transilvania de Nord" (Anexa nr. 3), în care este prezentată situația numerică a refugiaților. Documentul a fost și rămâne de o valoare incontestabilă, dacă avem în vedere că în cadrul ședinței Consiliului de Miniștri din 13 martie 1942 se demonstrase că Ministerul de Interne nu era în măsură să prezinte o situație clară în acest sens.¹³

Din multitudinea de documente elaborate de către structura pe care o analizăm, o atenție deosebită prezintă "*Memoriile asupra situației elementului românesc din Transilvania de Nord în anul 1943*"¹⁴, o sinteză de câteva pagini în care este prezentată epopeea românilor în două etape distincte: anii 1940-1942 și anul 1943, intitulată *Situația actuală*.

Referindu-se la administrația militară maghiară după ocuparea Transilvaniei de Nord, în Memoriu se subliniază că teroarea dezlănțuită nejustificat a fost executată după un plan sistematic "*încadrat în ansamblul intereselor politice generale maghiare*" care avea drept scop "*reducerea la maximum a elementului românesc din punct de vedere numeric, intelectuali, conducători și economic, pentru ca din grup majoritar în Transilvania de Nord în cel mai scurt timp să ajungă în inferioritate față de elementul maghiar aflat în minoritate*".

Sunt subliniate, cu unele detalieri, acțiunile desfășurate în acest scop: *expulzarea în masă*, în special a intelectualilor și persoanelor cu o stare materială importantă, *dezlănțuirea terorii* prin masacrarea a sute de români (Ip, Trăzneu, Macea), omoruri izolate, în scopul intimidării și părăsirii localităților, lăsând pământul și bunurile fără administrare; *eliminarea funcționarilor* români din administrație, *retragerea brevetelor meseriașilor și a licențelor de funcționare* a firmelor comerciale deținute de români; *deposedarea de avere* prin Ordonanța ministerială ungară din anul 1941; *trimiterea românilor pe frontul de est*, tratamentul discriminatoriu pentru românii din armata maghiară, trimiterea lor la campanii de muncă și exploatarea fizică până la epuizare; *încadrarea tinerilor români în organizația premilitară "Levente"*, unde erau supuși unui regim de batjocură și umilință de neînchipuit, *viața elementului românesc* este dominată de abuzurile autorităților civile, de ordine publică și militare: bătăi, batjocură, prigoană, umilință; *procesele de ofensă aduse națiunii maghiare*, intentate în mod premeditat, prin acțiunea agenților provocatori, declarații și denunțuri false, ș.a; *maghiarizarea* se desfășoară pe toate căile, acționându-se asupra elementelor ușor influențabile, prin mituire, promisiuni, totul în scopul falsificării statisticilor,

13 Arhivele Naționale ale României, *Op. cit.*, vol. VI, București, 2002, pp. 295-326

14 Arh. Naț. Ist. Centr., *fond Delegatul M.St.M.*, dosar nr. 56/1942, f. 275-282

iar “școala să poată nestânjenit să infiltreze copiilor credința că au fost și vor trebui să devină unguri, folosind în acest scop mijloace josnice și ofensatoare pentru elementul românesc”.

Prezentând situația din primăvara anului 1943, locotenent-colonel Virgil Bichiceanu făceau o apreciere generală subliniind: “prin faptul că nu au mai rămas în teritoriul cedat decât un număr prea redus de intelectuali și deoarece intermitența teroarei, șicanelor și prigonirilor mai persistă, nu mai pot avea astăzi loc acele expulzări și exoduri în masă, totuși, față de numărul românilor rămași și împrejurările în care trăiesc, situația lor nu s-a îmbunătățit cu nimic în anul 1943”.

Pentru prima jumătate a anului 1943, cele mai dureroase manifestări ale autorităților maghiare erau cele care se petreceau în legătură cu taberele de muncă și prestații.

Delegatul Marelui Stat Major scotea în evidență numărul impresionant al taberelor de muncă din Ungaria în care erau trimiși românii, subliniind că acestea arătau “enorma energie furnizată de români în interesul general, dar prin distrugerea materială proprie, întrucât concentrările la muncă durează cu anii, în care timp gospodăria țăranului român se ruinează”.

Întrebuințarea românilor în minele de cărbuni de metale feroase și neferoase, pentru care nu erau pregătiți profesional, coroborată cu cazarea și hrănirea inferioare față de lucrătorii maghiari, a dus la degradarea fizică, număr mare de îmbolnăviri și decese.

Românii care nu au fost recrutați în armată sau pentru detașamentele de lucru erau obligați să presteze muncă în folos obștesc, două-trei zile pe săptămână, activitate la care locuitorii de naționalitate maghiară nu erau angajați.

Una dintre cele mai grave și dezonorante măsuri întreprinse de autoritățile maghiare a fost “rechiziționarea de femei și fete românce trimise în mediu curat unguresc, unde lipsite de protecție și pe lângă un tratament necorespunzător, sigur vor ajunge să fie prostituate”.

Un alt aspect subliniat, înscris în procesul de schimbare a situației demografice, îl constituia sosirea neconținută de unguri din vechea Ungarie și secui care găsesc posibilități de muncă, în sate curat românești “demonstrându-se astfel adevăratul plan sistematic a conducerii ungurești de a elimina și distruge elementul românesc din Transilvania de Nord”.

Pe baza rapoartelor consulatelor de la Oradea și Cluj, a memoriilor și declarațiilor adresate sau date Delegatului Marelui Stat Major, se constata că și în prima jumătate a anului 1943, în pofida atenționării Comisiei mixte italo-germane, continuau batjocorirea, bătaia și înjosirea tinerilor români care erau

obligați să activeze în organizația premilitară “Levente”, deposedarea de avere a românilor prin revizuirea actelor de vânzare-cumpărare din perioada 1919-1940, ceea ce face ca toate vânzările românilor să se facă mult sub nivelul prețului de piață.

Famiiliile refugiaților rămase în teritoriul ocupat erau șicanate și molestate, li se retrageau cartelele de alimente, obligându-i să ia calea refugiului, lăsând averea în mâna autorităților maghiare.

În baza informațiilor la dispoziție, în Memoriu se remarcă faptul că “în casele și pe pământul rămase de la refugiați se colonizează cu mare preferință în sate și regiuni curat românești, coloniști maghiari din vechea Ungarie și secuime”.

Concluzia formulată în finalul Memoriului, prezentată cu o oarecare diplomație de către autor, este faptul că exista un dezacord între efortul de război al României pe frontul de Est și gradul de implicare al aliaților germani și italieni și în privința stopării abuzurilor față de români, a autorităților maghiare.

Punctul de vedere al locotentului – colonel Virgil Bichiceanu este cât se poate de realist și sugestiv pentru atunci și nu numai: „...rămâne neexplicabilă viața a 1 400 000 de români aflați sub regim unguresc, privită sub aspectul năzuinței comune a aliaților spre relizarea unei Europe tari bazată pe justiție și dreptate”.

Se sublinia că înapoia frontului se ducea, cu complicitatea Germaniei și Italiei, o altă luptă care tindea să distrugă nu numai existența fizică a elementului românesc din Transilvania ocupată, dar chiar și puterea morală de existență a întregului popor român. Indiferența germanilor și italienilor față de ceea ce se întâmplă în teritoriul cedat Ungariei rezultă din colaborarea și cooperarea Delegatului Marelui Stat Major cu Comisia italo-germană.

Prin atribuțiile sale, Delegatul Marelui Stat Major, pe baza declarațiilor luate direct de la refugiați sau primite de la alte structuri românești cu care coopera, colabora sau făcea schimb de informații, întocmea și transmitea Comisiei italo-germane de la Cluj reclamații față de abuzurile autorităților maghiare. Comisia de la Cluj cerceta direct sau prin autoritățile maghiare cazurile reclamate, concluziile rezultate fiind transmise guvernelor de la Roma și Berlin, fără a comunica aceste lucruri și Delegatului Marelui Stat Major român. Cu toate că în acest sens s-a intervenit de mai multe ori¹⁵, comunicările către partea română se făceau doar în cazul în care reclamația se considera a fi nefondată, fără a se transmite și conținutul rapoartelor Comisiei, dovedindu-se astfel lipsa de transparență a ofițerilor germani și italieni, astfel că suspiciunile erau fondate pe baze reale.

15 *Ibidem*, dosar nr. 64/F.D., f. 13

Edificator în acest sens este un raport al locotentului-colonel Virgil Bichiceanu, înaintat Direcției Politice din Ministerul Afacerilor Străine în care se sesiza atitudinea incorectă a Comisiei mixte italo-germane cu partea română, arătând că *“acest fapt este în detrimentul cetățenilor, întrucât se poate întâmpla, ca ancheta organelor ungurești de exemplu, să nu dea concluzii adevărate, iar Comisia să le ia de bune, pe când dacă ni s-ar comunica nouă constatarea am putea cu noi dovezi să o combatem sau să o completăm”*.¹⁶

Documentele întocmite de către diferite autorități române implicate în monitorizarea și gestionarea situației românilor din teritoriul cedat evidențiază o oarecare tensiune în raporturile dintre ofițerii români, germani, italieni și maghiari, generate de atitudinea acestora vădit pro-maghiară, de tendința de a-și depăși atribuțiile și de a afișa o oarecare superioritate.

Acesta a fost și motivul unor schimbări în componența comisiilor și subcomisiilor, fără ca atitudinea germanilor și italienilor să se schimbe vizibil. Numeroasele rapoarte înaintate de către căpitaniii Alfred Niculescu și Valerian Popescu, locotenenții-colonei Virgil Bichiceanu și Ion Enescu, în urma întâlnirii directe cu reprezentanții celor două state, evidențiază aspectele arătate mai sus.

Referindu-se la relațiile în afara serviciului cu membrii Comisiei, în Memoriul la care facem referire, locotenentul-colonel Virgil Bichiceanu nota: *“În general sunt cordiale, dar rezervate în ceea ce privește misiunile de serviciu și exclud discuția problemelor politice. În relațiile particulare am căutat să realizez o bună înțelegere reciprocă și o apropiere prin contact social cu membrii Comisiei și familia lor, folosind această apropiere în interesul problemei românești”*.¹⁷

Memoriul înaintat Secției 2 informații din Marele Stat Major a avut unele rezultate pozitive, deși nu cele dorite și necesare.

În primul rând s-a ajuns la un consens la nivelul guvernelor celor patru state implicate, în privința acțiunii comune prin punerea în aplicare a Memoriului elaborat la Berlin în martie 1943, care prevedea *“ca printr-o înțelegere prietenească cu părțile interesate să contribuie la o grabnică înlăturare a greutăților și să țină guvernul german și italian în permanență la curent cu situația din Transilvania”*.¹⁸

Memoriul era însoțit de *Instrucțiuni pentru Comisia mixtă germano-italiană*¹⁹ (de sesizat nuanța formulării) și un model de Permis²⁰, care trebuia eliberat de către Ministerul Afacerilor Străine român și maghiar, membrilor Comisiei mixte și reprezentanților lor.

16 *Ibidem*, dosar nr. 47/1943, f. 99

17 *Ibidem*, f. 14

18 *Ibidem*, f. 93

19 *Ibidem*, f. 117-120

20 *Ibidem*, f. 121-122

Cu toate măsurile întreprinse, aparent binevoitoare pentru partea română, atitudinea autorităților maghiare față de românii din Transilvania de Nord nu s-a schimbat în bine.

Deși în toamna anului 1943 componenta italiană a Comisiei mixte a fost înlăturată, odată cu aceasta și familia maiorului Sircana, acuzată de atitudine vădit favorabilă autorităților maghiare, iar în martie 1944 Ungaria a fost ocupată de către armata germană, iar Adolf Hitler îi declara lui Ion Antonescu că *“Germania nu mai consideră oportun să se mai considere a figura pe mai departe ca semnatar al Arbitrajului de la Viena”*²¹, situația românilor a fost departe de a se îmbunătăți.

Dovadă au fost reclamațiile românilor față de abuzurile autorităților maghiare, aspecte sesizate în *Memoriul privind situația românilor din Transilvania de Nord*, înaintat Secției 2 informații la 1 iunie 1944, în care se regăseau formele și metodele de acțiune a autorităților maghiare din *perioada anterioară*, cât și constatarea că *“ocupația germană din 1944 a creat mari speranțe pentru românii din Transilvania de Nord, care însă nu s-au împlinit, nici în ceea ce privește așteptările minime. Este drept, că românii, în urma acestei ocupații au devenit mai îndrăzneți dar situația lor în cadrul statului maghiar nu s-a îmbunătățit cu nimic. Din contră, în unele cazuri, ca urmare a insinuărilor maghiare, românii au avut de suferit represiuni din parte germanilor.”*²²

În contextul situației militare din primăvara și vara anului 1944 era sesizată intensificarea întrebuintării românilor în campaniile de lucru de pe teritoriul Ungariei vechi (până în 1939), la realizarea fortificațiilor înapoia liniei fronturilor și folos obștesc, într-un procent de 15-20%, foarte mult în raport cu maghiarii obligați să participe la aceleași munci.

Deși era adusă în discuție problema retorsiunii față de maghiarii din România, se aprecia că aceasta nu ar da rezultate scontate, propunându-se *“studiul utilizării maghiarilor de la noi chiar pe front, încadrați în unități luptătoare”*.²³

Referindu-se la problemele străinilor din Transilvania de Nord, care se impuneau a fi grabnic rezolvate (situația averilor neîntabulate, a românilor din închisorile maghiare, concedierile, bătăile, retragerile de brevete, rechizițiile abuzive), *Memoriul locotenentului-colonel Virgil Bichiceanu* conținea unele propuneri, cea mai consistentă fiind aceea că *“s-ar impune a se lua un contact cât mai grabnic cu delegația noastră din Budapesta, care cunoaște mai bine ansamblul problemelor românești din Ardealul de Nord și s-ar putea propune soluțiile cele mai indicate pentru îmbunătățirea situației românilor din teritoriul*

21 apud, *Politica externă a României, Dicționar cronologic*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986, p. 244

22 Arh. Naț. Ist. Centr., *fond Delegatul M. St. M.*, dosar nr. 31, f. 93

23 *Ibidem*, f. 98

cedat”²⁴.

Realitatea din vara anului 1944 era că importanța Comisiei germane de la Cluj și a Delegatului Marelui Stat Major român se diminuase în contextul problemelor majore cu care România, Ungaria și Germania se confruntau, pe fondul situației militare din Europa în general, a celei de pe frontul de est în special.

Nevoia de încadrare cu personal a unităților luptătoare a făcut ca locotenentul-colonel Enescu Ion să fie numit la comanda Regimentului 13 călărași Lugoj, atribuțiile sale fiind preluate de către locotenentul-colonel Virgil Bichiceanu.

Practic, începând cu 14 iunie 1944, acesta trebuia să rezolve toate problemele în raporturile cu Comisia germană, lucru greu de realizat în condițiile slabei încadrări a structurii de la Brașov, formată dintr-un căpitan în rezervă, un subofițer, cinci gradați și soldați.

Documentele identificate până în prezent în fondurile arhivistice consemnează activități ale Delegatului Marelui Stat Major până la 23 august 1944, fără a conține date despre încheierea activității acestei structuri.

În contextul evenimentelor din august 1944, structurile au fost desființate, problemele din teritoriul ocupat de Ungaria în anul 1940 și situația românilor din această parte a țării s-au rezolvat în alt context geopolitic și geostrategic.

Structura Delegatului Marelui Stat Major, o inovație în cadrul organismului militar, apărută în contextul evacuării teritoriului cedat în anul 1940 a avut o activitate laborioasă, ale cărei rezultate au fost benefice pentru situația unora dintre românii refugiați în perioada 1940-1944.

Este greu de evaluat și apreciat dacă activitatea acesteia a avut influență pozitivă pentru românii rămași sub dominația și asuprirea maghiară, poate doar în cazuri izolate.

Cert este însă că cei implicați în rezolvarea problemelor românilor refugiați, în elucidarea incidentelor de frontieră, soldate cu morți, răniți, răpiri de persoane și altele au desfășurat o activitate laborioasă. Dovadă stau miile de documente întocmite, care au fost utilizate în relația cu reprezentanții Comisiei mixte, au fost transmise spre înștiințare Marelui Stat Major, Ministerului Afacerilor Străine, Legației române la Budapesta, Consulatelor României la Oradea și Cluj.

Documentele rămân și azi o dovadă a situației românilor refugiați din teritoriul cedat, o memorie colectivă și individuală vie a acelei perioade triste din istoria noastră.

Trăitorii acelei perioade, urmașii acestora, găsesc în documentele

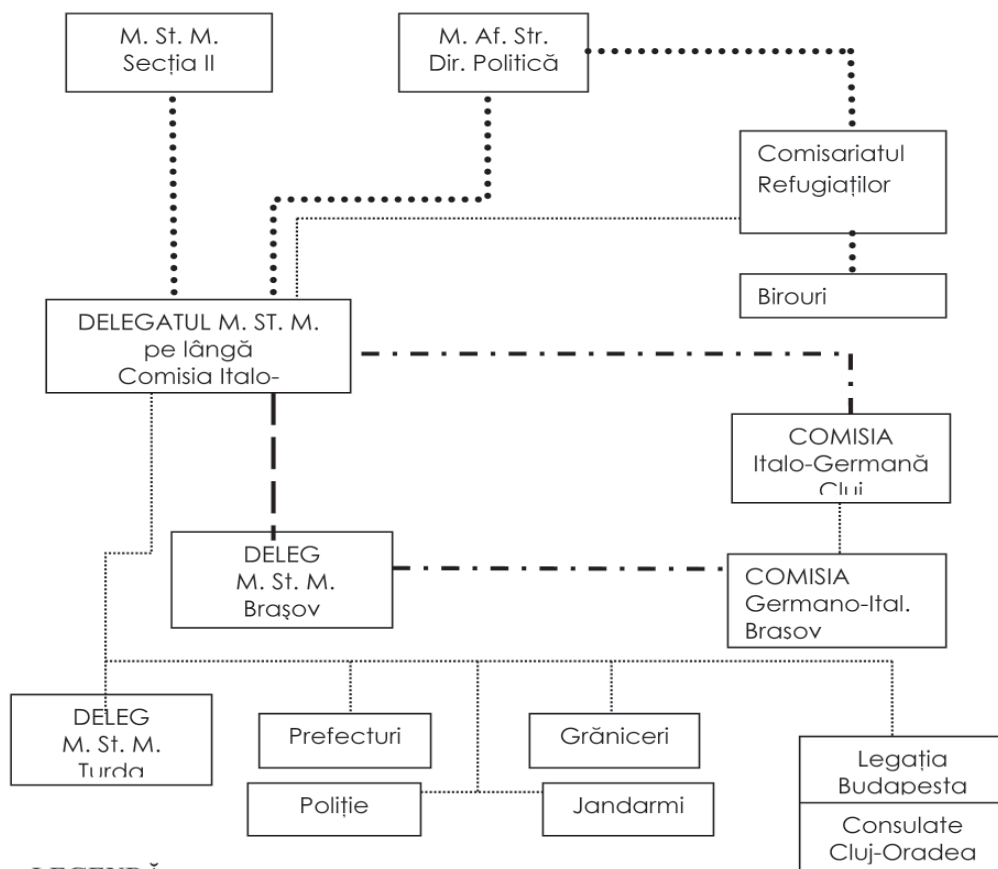
24 *Ibidem*, f. 100

elaborate de către ofițerii care au încadrat această structură date cutremurătoare, unele cu valoare simbolică, altele poate chiar cu o valoare juridică.

Este cert că istoria românilor din perioada 1940-1944, sub toate aspectele, unele aparent nesemnificative, nu poate fi scrisă, analizată și interpretată fără studiul și valorificarea a ceea ce structura Delegatului Marelui Stat Major a lăsat moștenire posterității.

Anexa nr. 1

**DELEGATUL MARELUI STAT MAJOR
SUBORDONAREA ȘI LEGĂTURILE DE SERVICIU**

LEGENDĂ

- Raporturi de subordonare
- — — — — Raporturi de coordonare
- Raporturi de informare
- . - . - . Raporturi de serviciu cu Comisiile Brașov - Cluj

(Arh. Naț. Ist. Centr., *fond Delegatul M. St. M.*, dosar nr. 64/F.D., f. 5)

SITUAȚIA NUMERICĂ
a reclamațiilor române și ungare, făcute Comisiei germane de ofițeri
din Cluj și răspunsurile primite și date la aceste reclamații

Anul și luna	Reclamații române	La câte s-a primit răspuns	Reclamații ungare	La câte s-a dat răspuns
1942 Ianuarie	13	3	11	11
Februarie	12	5	9	9
Martie	15	8	10	10
Aprilie	26	7	43	43
Mai	16	5	10	10
Iunie	20	7	27	27
Iulie	4	1	5	5
August	1	1	2	2
Septembrie	7	2	7	7
Octombrie	22	6	18	18
Noiembrie	8	2	6	6
Decembrie	15	5	3	3
Total:	159	52	151	151
1943 Ianuarie	37	4	6	6
Februarie	70	8	3	1
Martie	32	5	6	5
Aprilie	32	8	-	-
Mai	41	1	1	1
TOTAL:	213	26	18	13
1943 Iunie	37	2	-	1
Iulie	23	-	-	3
August	20	1	-	1
Septembrie	18	-	1	1
Octombrie	9	-	1	-
Noiembrie	13	-	3	2
Decembrie	8	1	-	-
Total:	341	30	23	21
1944 Ianuarie	18	-	4	1
Februarie	17	10	2	4
Martie	18	4	3	3
Aprilie	23	1	5	6
Mai	21	-	3	6
Total:	97	15	17	20

(Arh. Naț. Ist. Centr., fond Delegatul M. St. M., dosar nr. 16, vol I/1944, f. 86-87)

SITUAȚIA ROMÂNILOR DIN TRANSILVANIA DE NORD

Județul	Total populație	Români	Refugiați
Ciuc	145.661	20.955	5.279
Cluj	334.236*	203.770*	51.303
Mureș	289.378	132.648	19.933
Năsăud	144.052	103.354	8.789
Odorhei	129.917	6.119	2.010
Someș	218.580	169.502	23.207
Trei-Scaune	135.557	21.356	6.842
Bihor	510.137*	314.057*	33.572
Maramureș	161.503	93.200	5.966
Sălaj	343.167	193.052	27.947
Sătmar	294.690	178.746	16.895
TOTAL:	2,706.878	1,436.759	201.743

* Notă: Inclusiv populația din părțile rămase la noi

(Arh. Naț. Ist. Centr., *fond Delegatul M. St. M.*, dosar nr. 64 /F.D., f. 12)

Prof. Univ. Dr. Ion Giurcă

Drd. Daniel Bar

ROMÂNI REFUGIAȚI DIN NORD-ESTUL TRANSILVANIEI ÎN JUDEȚUL CONSTANȚA. REPERE ARHIVISTICE (1940-1944)

Dr. Virgil Coman

După încheierea Primul Război Mondial, România a cunoscut o perioadă de dezvoltare, bucurându-se de un anumit prestigiu în rândul statelor din centrul și Sud-Estul Europei, atât în plan economic, cât și în plan politico-diplomatic. Din păcate, la finele perioadei interbelice, ea va intra într-o nouă etapă, aceea a izolării politice, al cărui deznodământ va fi unul tragic pentru populația românească din Basarabia, Nordul Bucovinei, Ținutul Herța și Nord-Estul Transilvaniei, o parte fiind nevoită să-și părăsească bunurile agonisite de-a lungul vieții cu trudă și să se retragă în alte zone ale țării, iar alta să rămână sub regimul de ocupație sovietic sau maghiar, dar și pentru cea din Dobrogea de Sud, care va fi nevoită să suporte calvarul schimbului obligatoriu de populație¹.

Cum bine se știe, două importante evenimente derulate în vara anului 1939 aveau să aprindă din nou flacăra războiului și anume: eșuarea tratatelor anglo-franco-sovietice², pe de-o parte, iar pe de altă parte, semnarea Pactului Ribbentrop-Molotov, la data de 23 august 1939³, prin care se împărțeau sferile

1 Între lucrările apărute în ultimul deceniu privind pierderile teritoriale suferite de România în anul 1940 vezi și: Florica Dobre, Vasilica Manea, Lenuța Nicolescu, *Anul 1940. Armata română de la ultimatum la Dictat. Documente*, vol. I-III, Editura Europa Nova, București, 2000; Ion Giurcă, *Anul 1940. Drama României Mari*, Editura Pro Transilvania, București, 2000; Corneliu Mihail Lungu, Ioana Alexandra Negreanu, *România în jocul Marilor Puteri 1939-1940*, Ediția a II-a, cu o introducere de Dinu C. Giurescu, Editura Curtea veche, București, 2003; George Ungureanu, *Chestiunea Cadrilaterului. Interesele românești și revizionismul Bulgar (1938-1940)*, prefață de Gheorghe Zbucă, Editura Ars Docendi, București, 2005; Ion Crînguș, Ion Giurcă, *Cedarea și evacuarea Cadrilaterului în anul 1940*, Editura Conphys, Râmnicu Vâlcea, 2010; Virgil Coman, Nicoleta Grigore, *Schimbul de populație româno-bulgar. Implicațiile asupra românilor evacuați. Documente (1940-1948)*, Editura Ex Ponto, Constanța, 2010.

2 *România în relații internaționale 1699-1939* (coord. Leonid Boicu, Vasile Cristian, Gheorghe Platon), Editura Junimea, Iași, 1980, p. 517; Ioan Talpeș, *Diplomație și apărare. Coordonate ale politicii externe românești 1933-1939*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1988, p. 307; Viorica Moisuc, *Premisele izolării politice a României (1919-1940)*, Editura Humanitas, București, 1991, pp. 361-362; Eric Hobsbawm, *O istorie a secolului XX. Era extremelor. 1914-1991*, Traducere din engleză de Liliana Ionescu, Editura Cartier, București, 1999, pp. 165-166.

3 Vezi, pe larg, în acest sens, Em. Bold, I. Ciupercă, *Europa în derivă (1918-1940). Din istoria relațiilor internaționale*, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2001, pp. 221-257; Gh. Buzatu,

de dominație și influență în răsăritul Europei. Peste numai câteva zile, pe fondul agravării crizei raporturilor internaționale, avea să izbucnească cel de-al Doilea Război Mondial, la data de 1 septembrie 1939, odată cu invadarea Poloniei de către armatele germane⁴.

După declanșarea operațiilor militare și declararea neutralității României la data de 6 septembrie 1939, atenuarea izolării politico-militare și păstrarea integrității teritoriale a țării deveniseră obiective de importanță majoră pentru diplomații români. Fără îndoială, un loc aparte îl ocupa zona balcanică unde încă mai funcționa, cel puțin formal, Înțelegerea Balcanică. În vederea creării unui „bloc al balcanilor” și, în același timp, a unui „bloc al neutrilor” în acest spațiu, ministrul român de Externe, Grigore Gafencu, și omologul bulgar, Cinkar Marcovici, se întâlnesc la Jebel, căzând de acord asupra intrării Bulgariei în alianța balcanică, cei doi arătându-se disponibili chiar a discuta unele chestiuni în vederea ajungerii la un consens pentru satisfacerea unor revendicări teritoriale ale Bulgariei⁵.

Eforturile diplomatice de la sfârșitul anului 1939 nu au fost pe măsura așteptărilor. În primele luni ale anului 1940, pe fondul divergențelor de opinie și al propriilor interese naționale, raporturile de colaborare din sânul Înțelegerii Balcanice s-au deteriorat. Accentuarea procesului de izolare politică a României și creșterea în intensitate a presiunilor exercitate de Germania nazistă, care pentru a putea susține un conflict de anvergură avea nevoie de cerealele și petrolul românesc, pe de-o parte, cât și eșecurile Aliatilor de pe frontul de Vest și dorința regelui Carol al II-lea de a-și salva tronul, vor reprezenta principalele cauze ale reorientării politicii românești către puterile Axei. Astfel, la data de 28 mai 1940, în cadrul unei audiențe largite acordată de suveranul român principalilor membri ai Consiliului de Miniștri s-a dezbătut și recomandat renunțarea la orientarea politicii externe de până atunci a României și apropierea în special de Germania⁶.

Noua orientare politico-diplomatică s-a dovedit a fi ireală pentru cercurile politice românești deoarece Germania nu era interesată de păstrarea statuquo-ului României și nici nu dorea să-și ia vreun angajament în acest sens. Astfel, sovieticii, în urma ultimatumurilor din 26-27 iunie 1940 adresate Bucureștiului, ocupă Basarabia, Nordul Bucovinei și Ținutul Herța. Firesc, demersurile revizioniste ale Bulgariei și Ungariei s-au amplificat.

România și Marile Puteri (1939-1947), Editura Enciclopedică, București, 2003, pp. 41-52.

⁴ *Ibidem*, p. 55; V. Moisuc, *op. cit.*, pp. 362-366; I. Talpeș, *op. cit.*, p. 329.

⁵ Petre Otu, *Cum am pierdut Cadrilaterul*, în „Dosarele istoriei”, VII, nr. 1 (65), 2002, p. 54.

⁶ *Istoria Românilor (vol. VIII) România întregită 1918-1940* (coord. Ioan Scurtu), Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 546.

La data de 4 iulie 1940, Carol al II-lea îl însărcinează pe Ion Gigurtu de a forma un nou guvern, portofoliul Externelor fiindu-i încredințat lui Mihail Manoilescu⁷. În fața tuturor presiunilor, cei doi efectuează între 26-27 iulie 1940 vizite la Berlin și Roma unde poartă discuții cu Hitler, Ribbentrop, Mussolini și Ciano, concluzia fiind aceea că statul român trebuie să satisfacă, în mod pașnic, pretențiile teritoriale ungare și bulgare. Dictatului de la Viena din 30 august 1940, prin care Ungaria anexa Nord-Estul Transilvaniei, avea să-i urmeze Tratatul de la Craiova. Practic, România este nevoită să cedeze și Bulgariei Dobrogea de Sud, adică județele Caliacra și Durostor⁸.

În noul context determinat de pierderile teritoriale suferite de România în anul 1940, au loc mișcări de populație din regiunile intrate sub ocupație, Constanța fiind unul dintre județele primitoare de statornicire. Prin urmare, alături de români din Basarabia, Nordul Bucovinei și Dobrogea de Sud, unele documente din patrimoniul Serviciului Județean Constanța al Arhivelor Naționale atestă existența în județul nostru a unor români refugiați din Nord-Estul Transilvaniei⁹. Deși puțin numeroase, ele ne oferă o imagine asupra acestui proces, permițându-ne să cunoaștem în bună măsură, numărul celor care s-au refugiat, iar în anumite cazuri, numele și prenumele membrilor acestor familii, locul de origine, vârsta, profesia ș.a.

Prezența acestor români este atestată la Constanța încă din data de 6 septembrie 1940¹⁰, documentele demonstrând faptul că alte familii au sosit și în anii următori, după cum vom vedea. Date mai clare avem, însă, în anul 1942. Astfel, la data de 26 ianuarie 1942, cu *Adresa nr. 1092*, prefectul Constanței raporta Comisariatului General al Dobrogei – Direcția Refugiaților și Populației Evacuate că în acest județ erau luați în evidență un număr de 59 capi de familie cu un total de 127 membri refugiați din Nordul-Estul Transilvaniei¹¹.

Emiterea *Ordinului Telegrafic Nr. 2713/942* al Ministerului Afacerilor Interne la data de 27 martie 1942 prin care se abroga *Ordinul nr. 19432 din 17 noiembrie 1941* al Subsecretariatului de Stat al Românilor Colonizării și Inventarului cu privire la trecerea înapoi peste frontieră a românilor ardeleni

7 Stelian Neagoe, *Istoria Guvernelor României de la începuturi – 1859 până în zilele noastre – 1995*, Editura Machiavelli, București, 1995, p. 135.

8 Adrian Rădulescu, Ion Bitoleanu, *Istoria Dobrogei*, ediția a II-a revizuită, Editura Ex Ponto, Constanța, 1998, p. 438.

9 În unele documente apare menționată regiunea Ardeal, iar în altele Transilvania de Nord însă, în opinia noastră, denumirea Nord-Estul Transilvaniei este cea corectă, reflectând mai clar locul de origine al românilor refugiați, noi optând în studiul de față pentru aceasta din urmă.

10 Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Constanța (în continuare SJAN Constanța), fond Prefectura județului Constanța, dos. 74/1942, f. 80.

11 Loc. cit., f. 32.

refugiați fără pașaport a oferit posibilitatea ca și românii fără astfel de documente care doreau să iasă de sub stăpânirea maghiară să se așeze în teritoriile românești neocupate¹².

Potrivit *Adresei nr. 52432* din 22 aprilie 1942 a Chesturii Poliției Constanța, la această dată erau înscrise la Biroul de Evidență a Populației din municipiul Constanța un număr de 36 familii refugiate din Nord-Estul Transilvaniei cu un total de 183 de membri¹³. La data de 5 iunie 1942 conducerea plasei Cernavoda comunica Prefecturii Constanța că nu a înregistrat niciun refugiat¹⁴. O săptămână mai târziu pretorul plasei Hârșova comunica faptul că în cuprinsul ei sunt înregistrați doi refugiați¹⁵. La 13 iunie în cuprinsul plasei Mangalia era înregistrată o familie de refugiați cu trei membri¹⁶.

Între 27 iulie - 8 august 1942 a avut loc un recensământ al românilor refugiați din teritoriul anexat de Ungaria în 1940. Deoarece numeroase primării nu au răspuns Institutului Central de Statistică ori au transmis situații incomplete, conducerea acestei instituții a înaintat prefecturilor *Circulara nr. 76988 din 21 august 1942* prin care solicita, între altele, ca primăriile comunelor care nu au transmis listele cu refugiați conform *Circularii nr. 111194/1942* să ducă la îndeplinire prevederile acesteia, în cel mai scurt timp¹⁷. Prin urmare, în perioada 7 - 10 septembrie, primăriile: Almalău, Basarabi, Castelu, Cobadin, Cogealac, Esehioi, Movila Verde, Moșneni, Oltina, Satu Nou, Siliștea, Topraisar și Țepeș Vodă au răspuns că nu au înregistrat niciun refugiat, iar Primăria Cernavoda a raportat că luase în evidență doar unul¹⁸.

În luna următoare, mai exact între 12-20 noiembrie 1942, preturile din județul Constanța aveau să transmită conducerii prefecturii noi date despre românii din Nord-Estul Transilvaniei, după cum urmează: Pretura plasei Medgidia, 2 capi de familie cu 6 suflete, prezenți de la 1 noiembrie; Pretura plasei Mangalia, 8 familii cu 21 de membri, din care 4 capi de familie cu 8 membri la Mangalia, 2 capi de familie cu 5 membri la Tuzla, 1 cap de familie cu 6 membri la Eforie, 1 cap de familie cu 2 membri la Carmen Sylva; Pretura plasei Negru Vodă, 4 refugiați din care 1 la General Scăișoreanu, 1 la Chirnogeni și 2 la Negru Vodă; Pretura plasei Hârșova, 2 capi de familie cu 6 membri, din care 1 la Dulgheru cu 2 membri și 1 la Vulturii cu 4 membri; Pretura plasei Adamclisi, niciunul; Pretura

12 Loc. cit, f. 25; vezi și Chestura Poliției Constanța, dos. 17/1942, f. 5.

13 Loc. cit, fond Prefectura județului Constanța, dos. 74/1942, ff. 16-17v.

14 Loc. cit., f. 47.

15 Loc. cit., f. 51.

16 Loc. cit., ff. 48-49.

17 Loc. cit., f. 76.

18 Loc. cit., ff. 81-83; 85-86; 88-90; 93-96; 100-101.

plasei Ostrov, niciunul¹⁹.

Din păcare, pentru anii 1943 și 1944 Arhivele constănțene sunt sărace în informații referitoare la refugiații români din teritoriul anexat de Ungaria în 1940. Însă, cele câteva documente atestă luarea în evidență și în această perioadă a unor familii care au ales județul Constanța ca loc de refugiu²⁰.

Ajunși la finalul demersului nostru, pentru a nuanța cele afirmate de noi am considerat necesar a vă prezenta câteva repere arhivistice referitoare la problematica abordată de noi, cu atât mai mult cu cât nu ne-a preocupat, în mod special, o analiză critică a acestora, ci doar scoaterea lor la lumină. Pentru o mai bună înțelegere, la transcrierea documentelor am îndreptat greșelile vădite de corectură, păstrând, pe cât posibil, limbajul de epocă. Totodată, numele localităților au fost corectate, acolo unde situația s-a impus, pentru a reda informația corectă din punct de vedere științific.

ANEXE

1

PREFECTURA CONSTANȚA

No. 03986/5 FEB. 1941

REGISTRATURA GENERALĂ

Domnule Prefect,

Subsemnatul Ionel Bratu, doctor în drept, avocat, cu domiciliul actual în Constanța str. 11 Aprilie nr. 24, cu onoare vă aduc la cunoștință următoarele:

Sunt refugiat din Cluj. Acolo îmi câștigam existența din exercitarea profesiei de avocat. N-am fost nicicând angajat - sub nici o formă - la stat, județ sau comună sau la vreo instituție dependentă de acestea. N-am făcut politică și nici n-am ocupat posturi politice.

După nenorocirea care ne-a lovit prin cedarea Ardelului de Nord, am venit la Constanța – soția mea fiind originară din acest oraș – în speranța că aici voi putea găsi teren prielnic pentru exercitarea profesiei mele, de așa fel ca să-mi pot asigura o existență modestă. Speranță zadarnică, fiindcă nici conjunctura

19 Loc. cit., ff. 107-113.

20 Loc. cit., dos. 23/ 1941-1944, ff. 3; 10.

economică și în special cea politică a pervertit în ultimul timp întreaga realitate. Domnia Voastră cunoașteți situația, de aceea sper că nu mi se va lua în semn de slăbiciune profesională, declarația că n-am reușit câtuși de puțin în exercitarea profesiei. Astfel fiind, dispun de o energie de muncă, care se pierde în detrimentul colectivității, pentru că în același timp să simt tot mai mult deficiența mijloacelor personale de existență.

Acum când se încearcă reconstruirea României, pe deasupra politicii și în afara intereselor particulare, prin energia, capacitatea și buna intenție a Domnului general Antonescu, țin de a mea datorie să aduc la cunoștința guvernanților, cele de mai sus și să-mi ofer munca și capacitatea mea în folosul economiei generale, cu atât mai mult că prin acest lucru sunt sigur că-mi voi putea câștiga și eu o existență cinstită.

Atunci când va fi nevoie de mine sau când credeți că un refugiat care nu mai poate trăi dintr-o profesie liberală merită atenția Domniei Voastre, vă rog să binevoiți a mă încunoștința.

Primiți vă rog Domnule Prefect, asigurarea stimei mele.

Ionel Bratu, avocat

D-sale Dlui Prefect al județului Constanța

SJAN Constanța, fond Prefectura județului Constanța, dos. 74/1942, f. 7.

2

Declarație

Subsemnatul Matei Vasile șeful stației CFR Eforie declar următoarele:

Am satisfăcut serviciul militar în Reg. 81 Inf. Dej fiind ctg. 1924.

Am trecut în țară, în România, împins de sentimente naționale cu gândul de a lucra împreună și la timpul potrivit în lupta împotriva dictatului nedrept și răzbunător de la Viena din 30 VIII 1940.

În comuna Apa jud. Satu Mare mi-a rămas o casă și grădină. În județul Sălaj comuna Biușa mi-a rămas casă, 3 iugăre cadastrale pământ și o vie de circa 3500 mp. Pentru casa din Apa posed contractul de vânzare-cumpărare

și intabulare, iar casa, pământul și via din Biușa le-am moștenit de la părinți. Am stat în teritoriul cedat până în ziua de 26 octombrie 1940. În timpul acesta maltratat nu am fost. Am fost însă alungat pe timp de noapte cu familia, soția și 3 copii din locuința stației Bicsad jud. Satu Mare, unde am fost șef de gară până la cedarea teritoriului cedat și intrarea ungarilor.

Am văzut aducându-l doi jandarmi aproape în fugă pe preotul greco-catolic Beriude din Moșișeni lui Bicsad unde a fost urcat într-o trăsură și condus la închisoarea Satu Mare. Din Bicsad a fost arestat comerciantul Finto, învățătorul Gherman din Bănești, Torțo din Negrești pretorul, notarul și șeful de gară din Negrești și alți intelectuali și țărani de prin prejur. În seara zilei de 9 octombrie 1942 mă găseam în sala de așteptare clasa 3-a gara Baia Mare pe la orele 21 când au intrat în sală 2 polițai care au somat călătorii români să părăsească sala că nu este acolo hotel. Înainte cu 40' sosise un tren de la Satu Mare care a adus niște coloniști din jurul Careii Mari, între care mai mulți copii și femei deoarece bărbații au rămas în urmă cu căruțele pe șosea aducând cu ei o parte din bunuri ce le-au lăsat ungarilor, care tăbărâseră noaptea peste ei bătându-I, jefuindu-i și pe urmă alungându-i din locuințele lor. Acești nenorociți s-au rugat în zadar de polițai să fie lăsați până dimineață când vor avea tren spre Baia spre care voiau a călători căci nu au unde merge pe timp de noapte cu copiii. Polițaii au răspuns scurt că 20 de ani ați făcut ce ați vrut acum să plecați și au început a lovi pe cei care nu se sculaseră de pe jos în special copiii.

Matei Vasile
Șeful stației Eforie

SJAN Constanța, fond Prefectura județului Constanța, dos.
74/1942, f. 50.

Tablou

întocmit în conformitate cu dispozițiunile art. 4 din Legea nr. 534/942, publicată în Monitorul Oficial nr. 169 din 23 iulie 1942, cuprinzând numele cetățenilor români înscriși în registrele de naționalitate ale comunelor din Transilvania de Nord și Dobrogea de Sud, care nu pot face dovada naționalității române cu certificatul de naționalitatea eliberat de primăria respectivă

Județul Constanța
Comuna Băneasa

Numele și prenumele: ȘOMFĂLEANU ION; Data și locul nașterii: anul, luna, ziua: 1892 martie 10; comuna: Bistrița; județul: Năsăud; Domiciliul actual și profesia: comuna, str., nr.: Băneasa; județul: Constanța; profesiunea: militar reangajat; Arătarea comunei și județului unde a fost înscris în registrele de naționalitate: comuna: Bistrița, str. Principesa Marioara nr. 29; județul: Năsăud; Dacă a fost înscris personal: personal; Numele, prenumele și profesiunea soției; numele și prenumele soției: Șomfăleanu I. Carola; profesiunea soției: casnică; Data și locul nașterii soției: anul, luna, ziua: 1899 octomb. 13; comuna: Gheorghieni; județul Ciuc; Numele și prenumele copiilor aflați sub puterea părintească la data declarațiunii: Șomfăleanu I. Ion; Data și locul nașterii copiilor: anul, luna, ziua: 1930 februarie 23; comuna Bistrița, județul Năsăud; Comuna și județul unde se găseau în timpul recensământului din 1930: Bistrița, str. Principesa Marioara nr.29, județul Năsăud; Dacă declarația a fost făcută personal: personal.

Județul Constanța
Comuna Ciocârlia de Jos

Numele și prenumele: ION SÂMBOVEANU; Data și locul nașterii: anul, luna, ziua: 1907 ianuarie 16; comuna: Băla; județul: Mureș; Domiciliul actual și profesia: comuna, str., nr.: Ciocârlia de Jos; județul: Constanța; profesiunea: muncitor; Arătarea comunei și județului unde a fost înscris în registrele de

naționalitate: comuna: Băla; județul: Mureș; Dacă a fost înscris personal: personal; Numele, prenumele și profesiunea soției; numele și prenumele soției: Constantina I. Sâmboveanu; profesiunea soției: casnică; Data și locul nașterii soției: anul, luna, ziua: 1911 august 8; comuna: Ciocârlia de Jos; județul Constanța; Numele și prenumele copiilor aflați sub puterea părintească la data declarațiunii: nu are; Comuna și județul unde se găseau în timpul recensământului din 1930: Băla, județul Mureș; Dacă declarația a fost făcută personal: personal.

Județul Constanța
Comuna Domnița Elena

Numele și prenumele: MITRE ION; Data și locul nașterii: anul, luna, ziua: 1928; comuna: Dragu; județul: Cluj (astăzi în județul Sălaj – n.ns. C.V.); Domiciliul actual și profesia: comuna, str., nr.: Domnița Elena; județul: Constanța; profesiunea: muncitor; Arătarea comunei și județului unde a fost înscris în registrele de naționalitate: comuna: Dragu; județul: Cluj; Dacă a fost înscris personal sau a fost înscris autorul ori soțul său: nu; Numele și prenumele persoanei înscrise dacă nu s-a înscris personal: Mitre Vasile autorul; Comuna și județul unde se găseau în timpul recensământului din 1930: Dragu, județul Cluj; Dacă declarația a fost făcută personal: nu; numele și prenumele persoanei care a făcut declarațiunea dacă nu a fost făcută personal: Ion Bănescu.

Județul Ciuc
Comuna <Mihăileni>

Numele și prenumele: SUCIU NISTOR; Data și locul nașterii: anul, luna, ziua: 1925; comuna: Mihăileni; județul: Ciuc; Domiciliul actual și profesia: comuna, str., nr.: Domnița Elena; județul: Constanța; profesiunea: muncitor; Arătarea comunei și județului unde a fost înscris în registrele de naționalitate: comuna: Mihăileni; județul: Ciuc; Dacă a fost înscris personal sau a fost înscris autorul ori soțul său: nu; Numele și prenumele persoanei înscrise dacă nu s-a înscris personal: Suciu Dumitru autorul; Comuna și județul unde se găseau în timpul recensământului din 1930: Mihăileni, județul Ciuc; Dacă declarația a fost făcută personal: nu; numele și prenumele persoanei care a făcut declarațiunea dacă nu a fost făcută personal: Ion Bănescu.

Județul Constanța
Comuna Cochirleni

Numele și prenumele: HERMAN VASILE; Data și locul nașterii: anul, luna, ziua: 1916 decemb. 20; comuna: Gherla; județul: Someș; Domiciliul actual și profesia: comuna, str., nr.: Cochirleni; județul: Constanța; profesiunea: învățător; Arătarea comunei și județului unde a fost înscris în registrele de naționalitate: comuna: Gherla; județul: Someș; Dacă a fost înscris personal sau a fost înscris autorul ori soțul său: nu; Numele și prenumele persoanei înscrise dacă nu s-a înscris personal: Herman Vasile tatăl; Numele, prenumele și profesiunea soției: necăsătorit; Comuna și județul unde se găseau în timpul recensământului din 1930: Gherla, județul Someș; Dacă declarația a fost făcută personal: nu; numele și prenumele persoanei care a făcut declarațiunea dacă nu a fost făcută personal: tatăl, Vasile Herman.

Județul Constanța
Comuna Cernavodă

Numele și prenumele: SILAȘI ALEXANDRU; Data și locul nașterii: anul, luna, ziua: 1911 martie 22; comuna: Gherla; județul: Someș; Domiciliul actual și profesia: comuna, str., nr.: Ungureni; județul: Botoșani; profesiunea: medic uman; Arătarea comunei și județului unde a fost înscris în registrele de naționalitate: comuna: Gherla; județul: Someș; Dacă a fost înscris personal sau a fost înscris autorul ori soțul său: nu; Numele și prenumele persoanei înscrise dacă nu s-a înscris personal: tatăl declarantului inginer Teodor Silași; Numele, prenumele și profesiunea soției: necăsătorit; Comuna și județul unde se găseau în timpul recensământului din 1930: Gherla, str Carol nr. 3, județul Someș; Dacă declarația a fost făcută personal: nu; Numele și prenumele persoanei care a făcut declarațiunea dacă nu a fost făcută personal: tatăl declarantului, inginer Teodor Silași.

Județul Constanța
Comuna Peștera

Numele și prenumele: DOCHIA SPERMEZAN; Data și locul nașterii: anul, luna, ziua: 1903 martie; comuna: Rebrișoara; județul: Năsăud; Domiciliul

actual și profesia: comuna, str., nr.: Peștera; județul: Constanța; profesiunea: casnică; Arătarea comunei și județului unde a fost înscris în registrele de naționalitate: comuna: Rebrîșoara; județul: Năsăud; Dacă a fost înscris personal: personal; Numele, prenumele și profesiunea soției; numele și prenumele soției: văduvă; Numele și prenumele copiilor aflați sub puterea părintească la data declarațiunii: Ioan Spermezan; Data și locul nașterii copiilor: anul, luna, ziua: 1925.15.8; comuna Nimigea de Sus, județul Năsăud; Numele și prenumele copiilor aflați sub puterea părintească la data declarațiunii: Neculai Spermezan; Data și locul nașterii copiilor: anul, luna, ziua: 1935.10.7; comuna Rebrîșoara, județul Năsăud; Comuna și județul unde se găseau în timpul recensământului din 1930: Rebrîșoara, județul Năsăud; Dacă declarația a fost făcută personal: tatăl, Silvestru Spermezan rămas în teritoriu ocupat; Numele și prenumele persoanei care a făcut declarațiunea dacă nu a fost făcută personal: casierul comunal; Observațiuni: tatăl copiilor a rămas în teritoriul ocupat. Este refugiată urmașă, mamă cu 2 copii.

Numele și prenumele: ANTON CIOCÂRLĂ; Data și locul nașterii: anul, luna, ziua: 1921 martie; comuna: Rebrîșoara; județul: Năsăud; Domiciliul actual și profesia: comuna, str., nr.: Peștera; județul: Constanța; profesiunea: MUNCITOR; Arătarea comunei și județului unde a fost înscris în registrele de naționalitate: comuna: Rebrîșoara; județul: Năsăud; Dacă a fost înscris personal: personal; Numele, prenumele și profesiunea soției; numele și prenumele soției: Viorica Anton Ciocârlă; profesiunea soției: muncitoare; Data și locul nașterii soției: anul, luna, ziua: 1922; comuna: Rebrîșoara, județul: Năsăud; Numele și prenumele copiilor aflați sub puterea părintească la data declarațiunii: Neculai Ciocârlă; Data și locul nașterii copiilor: anul, luna, ziua: 1941.15/11; comuna Rebrîșoara, județul Năsăud; Comuna și județul unde se găseau în timpul recensământului din 1930: Rebrîșoara, județul Năsăud; Dacă declarația a fost făcută personal: bunicul, Ioan Ciocârlă; Numele și prenumele persoanei care a făcut declarațiunea dacă nu a fost făcută personal: casierul comunal;

Numele și prenumele: PETRE ȘERBAN; Data și locul nașterii: anul, luna, ziua: 1926; comuna: Sânmihai de Pădure; județul: Târgu Mureș; Domiciliul actual și profesia: comuna, str., nr.: Peștera; județul: Constanța; profesiunea: muncitor; Arătarea comunei și județului unde a fost înscris în registrele de naționalitate: comuna: Sânmihai de Pădure; județul: Mureș; Dacă a fost înscris personal sau a fost înscris autorul ori soțul său: -; Numele și prenumele persoanei înscrise dacă nu s-a înscris personal: -; Numele, prenumele și profesiunea soției: necăsătorit ;

Comuna și județul unde se găseau în timpul recensământului din 1930: Sânmihai de Pădure, județul Mureș; Dacă declarația a fost făcută personal: tatăl, Nicolae Șerban; Numele și prenumele persoanei care a făcut declarațiunea dacă nu a fost făcută personal: secretarul comunal.

Județul Constanța
Comuna Carmen Sylva

Numele și prenumele: LAZĂR FLOAREA; Data și locul nașterii: anul, luna, ziua: 1886 Sept. 1; comuna: Ardeova; județul: Cluj; Domiciliul actual și profesia: comuna, str., nr.: Sanator CTC C. Sylva; județul: Constanța; profesiunea: muncitoare; Arătarea comunei și județului unde a fost înscris în registrele de naționalitate: comuna: Ardeova; județul: Cluj; Dacă a fost înscris personal sau a fost înscris autorul ori soțul său: pers.; Numele și prenumele copiilor aflați sub puterea părintească la data declarațiunii: Numele și prenumele: Lazăr Florica; Data și locul nașterii copiilor: anul, luna, ziua: 6.12.919; comuna: Negreni - Bucea, județul Bihor (astăzi în județul Cluj - n.ns. CV); Comuna și județul unde se găseau în timpul recensământului din 1930: Cluj; Dacă declarația a fost făcută personal: personal;

Numele și prenumele: MOLDOVEANU CĂTĂLINA; Data și locul nașterii: anul, luna, ziua: 1925 oct. 20; comuna: Sânmihai de Pădure; județul: Mureș; Domiciliul actual și profesia: comuna, str., nr.: Sanator CTC C. Sylva județul: Constanța; profesiunea: muncitoare; Arătarea comunei și județului unde a fost înscris în registrele de naționalitate: comuna: Sânmihai de Pădure; județul: Mureș; Dacă a fost înscris personal sau a fost înscris autorul ori soțul său: -; Numele și prenumele persoanei înscrise dacă nu s-a înscris personal: Irimia Moldoveanu; Comuna și județul unde se găseau în timpul recensământului din 1930: Sânmihai de Pădure, județul Mureș; Dacă declarația a fost făcută personal: -; Numele și prenumele persoanei care a făcut declarațiunea dacă nu a fost făcută personal: Irimia Moldoveanu.

Numele și prenumele: LUȘCAN LUCREȚIA; Data și locul nașterii: anul, luna, ziua: 1924 aprilie 10; comuna: Prundu Bârgăului; județul: Năsăud; Domiciliul actual și profesia: comuna, str., nr.: Sanator CTC C. Sylva județul:

Constanța; profesiunea: muncitoare; Arătarea comunei și județului unde a fost înscris în registrele de naționalitate: comuna: Prundu Bârgăului; județul: Năsăud; Dacă a fost înscris personal sau a fost înscris autorul ori soțul său: -; Numele și prenumele persoanei înscrise dacă nu s-a înscris personal: Toader Lușcan; Comuna și județul unde se găseau în timpul recensământului din 1930: Prundu Bârgăului; județul: Năsăud; Dacă declarația a fost făcută personal: -; Numele și prenumele persoanei care a făcut declarațiunea dacă nu a fost făcută personal: Toader Lușcan.

Numele și prenumele: MANGU PARASCHIVA; Data și locul nașterii: anul, luna, ziua: 1921 oct. 10; comuna: Bistrița Bârgăului; județul: Năsăud; Domiciliul actual și profesia: comuna, str., nr.: Sanator CTC C. Sylva județul: Constanța; profesiunea: muncitoare; Arătarea comunei și județului unde a fost înscris în registrele de naționalitate: comuna: Bistrița Bârgăului; județul: Năsăud; Dacă a fost înscris personal sau a fost înscris autorul ori soțul său: -; Numele și prenumele persoanei înscrise dacă nu s-a înscris personal: Florea Mangu; Comuna și județul unde se găseau în timpul recensământului din 1930: Bistrița Bârgăului; județul: Năsăud; Dacă declarația a fost făcută personal: -; Numele și prenumele persoanei care a făcut declarațiunea dacă nu a fost făcută personal: Florea Mangu.

Numele și prenumele: CUTUȘ PAVEL; Data și locul nașterii: anul, luna, ziua: 1894 aprilie 15; comuna: Mintiu Gherlii; județul: Someș (astăzi în județul Cluj – n.ns C.V.); Domiciliul actual și profesia: comuna, str., nr.: Sanator CTC C. Sylva județul: Constanța; profesiunea: muncitor; Arătarea comunei și județului unde a fost înscris în registrele de naționalitate: comuna: Mintiu Gherlii; județul: Someș; Dacă a fost înscris personal sau a fost înscris autorul ori soțul său: pers; Numele și prenumele copiilor aflați sub puterea părintească la data declarațiunii: Numele și prenumele: Matei P. Cutuș; Data și locul nașterii copiilor: anul, luna, ziua: 15.10.928; comuna: Mintiu Gherlii; județul: Someș; Mihai P. Cutuș; Data și locul nașterii copiilor: anul, luna, ziua: 4.07.936; comuna: Mintiu Gherlii; județul: Someș; Comuna și județul unde se găseau în timpul recensământului din 1930: Mintiu Gherlii; județul: Someș; Dacă declarația a fost făcută personal: personal.

Județul Constanța
Comuna Agigea

Numele și prenumele: TEODOR MEȘTERU; Data și locul nașterii: anul, luna, ziua: 1908 iunie 15; comuna: Borșa; județul: Bihor; Domiciliul actual și profesia: comuna, str., nr.: Agigea; județul: Constanța; profesiunea: Invățător; Arătarea comunei și județului unde a fost înscris în registrele de naționalitate: comuna: Săcădat; județul: Bihor; Dacă a fost înscris personal: nu; Numele și prenumele persoanei înscrise dacă nu s-a înscris personal: tatăl său, Meșteru Grigore; Numele, prenumele și profesiunea soției; numele și prenumele soției: Paulina Meșteru; Profesiunea soției: agentă sanitară; Data și locul nașterii soției: anul, luna, ziua: 1911 martie 16; comuna: Leurda; județul Mehedinți; Numele și prenumele copiilor aflați sub puterea părintească la data declarațiunii: George Valeriu; Data și locul nașterii copiilor: anul, luna, ziua: 1934.08.15; comuna Acbunar, județul Durostor; Numele și prenumele copiilor aflați sub puterea părintească la data declarațiunii: Tiberiu Alexandru; Data și locul nașterii copiilor: anul, luna, ziua: 1936.02.25; comuna Acbunar, județul Durostor; Comuna și județul unde se găseau în timpul recensământului din 1930: Carmen Sylva Sanator C.T.C.; Dacă declarația a fost făcută personal: personal.

Județul Constanța
Comuna G-ral Scărișoreanu

Numele și prenumele: FÂNTÂNĂ IOANA; Data și locul nașterii: anul, luna, ziua: 1920 dec. 11; comuna: Ilva Mare; județul: Năsăud; Domiciliul actual și profesia: comuna, str., nr.: General Scărișoreanu județul: Constanța; profesiunea: agricultoare; Arătarea comunei și județului unde a fost înscris în registrele de naționalitate: comuna: Ilva Mare; județul: Năsăud; Dacă a fost înscris personal sau a fost înscris autorul ori soțul său: nu; Numele și prenumele persoanei înscrise dacă nu s-a înscris personal: Ion Fântână; Numele și prenumele soției: necăsătorită; Comuna și județul unde se găseau în timpul recensământului din 1930: Ilva Mare; județul: Năsăud; Dacă declarația a fost făcută personal: -; Numele și prenumele persoanei care a făcut declarațiunea dacă nu a fost făcută personal: Ion Fântână.

Județul Constanța
Comuna Eforie

Numele și prenumele: GRIGORAȘ I. GRIGORE; Data și locul nașterii: anul, luna, ziua: 1919 februarie 11; comuna: Gherța Mare; județul: Satu Mare; Domiciliul actual și profesia: comuna, str., nr.: Eforie județul: Constanța; profesiunea: muncitor; Arătarea comunei și județului unde a fost înscris în registrele de naționalitate: comuna: Gherța Mare; județul: Satu Mare; Dacă a fost înscris personal sau a fost înscris autorul ori soțul său: declarația părinților; Numele și prenumele persoanei înscrise dacă nu s-a înscris personal: Grigoraș Ion, tată; Numele și prenumele soției: -; Comuna și județul unde se găseau în timpul recensământului din 1930: Gherța Mare; județul: Satu Mare; Dacă declarația a fost făcută personal: -; Numele și prenumele persoanei care a făcut declarațiunea dacă nu a fost făcută personal: Grigoraș Ion, tată.

Numele și prenumele: GHEORGHIUȚ I. VASILE; Data și locul nașterii: anul, luna, ziua: 1888 noiembrie; comuna: Gherța Mare; județul: Satu Mare; Domiciliul actual și profesia: comuna, str., nr.: Eforie județul: Constanța; profesiunea: muncitor; Arătarea comunei și județului unde a fost înscris în registrele de naționalitate: comuna: Gherța Mare; județul: Satu Mare Dacă a fost înscris personal: personal; Numele, prenumele și profesiunea soției; numele și prenumele soției: Gheorghiuț Vasile Iliușca, născută Bondor Ion; profesiunea soției: casnică; Data și locul nașterii soției: anul, luna, ziua: -; comuna: -; Numele și prenumele copiilor aflați sub puterea părintească la data declarațiunii: Odochia; Data și locul nașterii copiilor: anul, luna, ziua: 1905 15/1; Gherța Mare; județul: Satu Mare; Comuna și județul unde se găseau în timpul recensământului din 1930: Constanța, județul Constanța; Dacă declarația a fost făcută personal: personal.

Numele și prenumele: ARDELEANU I. IULIANA; Data și locul nașterii: anul, luna, ziua: 1876 aprilie 15; comuna: Seini; județul: Satu Mare; Domiciliul actual și profesia: comuna, str., nr.: Eforie județul: Constanța; profesiunea: casnică; Arătarea comunei și județului unde a fost înscris în registrele de naționalitate: comuna: Seini; județul: Satu Mare; Dacă a fost înscris personal sau a fost înscris autorul ori soțul său: personal; Comuna și județul unde se găseau în timpul recensământului din 1930: Seini; județul: Satu Mare; Dacă declarația a fost făcută personal: personal.

Județul Constanța
Comuna Domnița Elena

Numele și prenumele: HARVAT GHEORGHE; Data și locul nașterii: anul, luna, ziua: 1913 februarie 10; comuna: Medieșu Aurit; județul: Satu Mare; Domiciliul actual și profesia: comuna, str., nr.: Domnița Elena județul: Constanța; profesiunea: călăreț; Arătarea comunei și județului unde a fost înscris în registrele de naționalitate: comuna: Medieșu Aurit; județul: Satu Mare; Dacă a fost înscris personal sau a fost înscris autorul ori soțul său: nu; Numele și prenumele persoanei înscrise dacă nu s-a înscris personal: Harvat Ion autorul; Comuna și județul unde se găseau în timpul recensământului din 1930: Medieșu Aurit; județul: Satu Mare; Dacă declarația a fost făcută personal: da.

Numele și prenumele: VEREȘ VASILE; Data și locul nașterii: anul, luna, ziua: 1923; comuna: Medieșu Aurit; județul: Satu Mare; Domiciliul actual și profesia: comuna, str., nr.: Domnița Elena județul: Constanța; profesiunea: cioban; Arătarea comunei și județului unde a fost înscris în registrele de naționalitate: comuna: Medieșu Aurit; județul: Satu Mare; Dacă a fost înscris personal sau a fost înscris autorul ori soțul său: nu; Numele și prenumele persoanei înscrise dacă nu s-a înscris personal: Vereș Vasile autorul; Comuna și județul unde se găseau în timpul recensământului din 1930: Medieșu Aurit; județul: Satu Mare; Dacă declarația a fost făcută personal: nu; Numele și prenumele persoanei care a făcut declarațiunea dacă nu a fost făcută personal: Chircu Puțică.

Județul Constanța
Comuna Medgidia

Numele și prenumele: PAȘCĂ VASILE; Data și locul nașterii: anul, luna, ziua: 1914 decembrie 23; comuna: Remetea Chioarului; județul: Satu Mare (astăzi în județul Maramureș – n.ns. C.V.); Domiciliul actual și profesia: comuna, str., nr.: Medgidia; județul: Constanța; profesiunea: servitor; Arătarea comunei și județului unde a fost înscris în registrele de naționalitate: comuna: Remetea Chioarului; județul: Satu Mare; Dacă a fost înscris personal: nu; Numele și prenumele persoanei înscrise dacă nu s-a înscris personal: tatăl său, Pașcă Maștei; Numele, prenumele și profesiunea soției; numele și prenumele soției: Pașcă V. Maria; profesiunea soției: servitoare; Data și locul nașterii soției: anul, luna, ziua: 1909; comuna: Remetea Chioarului; județul: Satu Mare; Comuna și județul unde se găseau în timpul recensământului din 1930: Remetea Chioarului; județul:

Satu Mare; Dacă declarația a fost făcută personal: tatăl său; Numele și prenumele persoanei care a făcut declarațiunea dacă nu a fost făcută personal: Pașcă Maftei.

Județul Constanța
Comuna Eforie

Numele și prenumele: MATEI VASILE; Data și locul nașterii: anul, luna, ziua: 1901 august 31; comuna: Biușa; județul: Sălaj; Domiciliul actual și profesia: comuna, str., nr.: Eforie; județul: Constanța; profesiunea: funcționar CFR, șef de gară; Arătarea comunei și județului unde a fost înscris în registrele de naționalitate: comuna: Biușa; județul: Sălaj; Dacă a fost înscris personal: personal; Numele, prenumele și profesiunea soției; numele și prenumele soției: Ardeleanu I. Florica; profesiunea soției: casnică; Data și locul nașterii soției: anul, luna, ziua: 1909 14/10; comuna: Biușa; județul: Sălaj; Numele și prenumele copiilor aflați sub puterea părintească la data declarațiunii: Lucian Matei Vasile; Data și locul nașterii copiilor: anul, luna, ziua: 1930 24/04; comuna Apa, județul Satu Mare; Numele și prenumele copiilor aflați sub puterea părintească la data declarațiunii: Marica Sim Matei; Data și locul nașterii copiilor: anul, luna, ziua: 1928 28/04; comuna Biușa, județul Sălaj; Numele și prenumele copiilor aflați sub puterea părintească la data declarațiunii: Mariaora Sim Matei; Data și locul nașterii copiilor: anul, luna, ziua: 1931 14/07; comuna Biușa, județul Sălaj; Comuna și județul unde se găseau în timpul recensământului din 1930: Apa, județul Satu Mare; Dacă declarația a fost făcută personal: personal.

Județul Constanța
Comuna Vulturii

Numele și prenumele: MUREȘEANU VASILE; Data și locul nașterii: anul, luna, ziua: 25 iulie 1913; comuna: Bulgari; județul: Sălaj; Domiciliul actual și profesia: comuna, str., nr.: Vulturii; județul: Constanța; profesiunea: notar; Arătarea comunei și județului unde a fost înscris în registrele de naționalitate: comuna: Bulgari, Prim. Sălățig; județul: Sălaj; Dacă a fost înscris personal: nu, ci tatăl; Numele și prenumele persoanei înscrise dacă nu s-a înscris personal: Mureșeanu Traian tata; Numele, prenumele și profesiunea soției; numele și prenumele soției: Mureșeanu Ludovica născ. Popa; profesiunea soției: înv.; Data și locul nașterii soției: anul, luna, ziua: 1912 nov. 12; comuna: Sânmiclăuș; județul: Sălaj; Numele și prenumele copiilor aflați sub puterea părintească la data declarațiunii: Marioara Mureșeanu; Data și locul nașterii copiilor: anul,

luna, ziua: 13.04.1939; comuna Sânmiclăuș, județul Sălaj; Numele și prenumele copiilor aflați sub puterea părintească la data declarațiunii: Vasile Mureșeanu; Data și locul nașterii copiilor: anul, luna, ziua: 18.02.1941; comuna Oravița, județul Caraș; Comuna și județul unde se găseau în timpul recensământului din 1930: Bulgari, județul Sălaj; Dacă declarația a fost făcută personal: nu personal; Numele și prenumele persoanei care a făcut declarațiunea dacă nu a fost făcută personal: Mureșeanu Traian, Bulgari.

SJAN Constanța, fond Prefectura județului Constanța, dos. 72/1942, ff. 1-5; 24-25; 29-36.

4

SECRETARIATUL DE STAT AL ROMÂNIZĂRII, COLONIZĂRII ȘI
INVENTARULUI
COMISARIATUL GENERAL AL REFUGIAȚILOR
DIN NORDUL TRANSILVANIEI

Nr. Fișei: 195

Data comp.: -

Autoritatea care completează fișa: -

Numele refugiatului: **Titea**, prenumele: **Traian**, profesie: **muncitor**

Comuna de unde vine: **Unimăt**, județul **Sălaj**

Adresa actuală: **Constanța, Cartierul Viile Noi**, actele de identitate ce posedă: **Bir. Pop N. 29895/943 Cța**

Situația familială inclusiv a refugiatului	Neamul	Stare civilă	Religia	Vârsta	Locul nașterii: comuna, jud.	Școala	Profe-siunea	Venituri	Obser-vațiuni
Tata: Traian	Rom.	Căsăt.	Gr.cat.	43	Unimăt, Sălaj	3 Cl. prim.	Muncitor		
Mama: Floarea	"	"	"	39	"	5 Cl. prim.	Casnică		Rămași în teritoriul cedat
Copil: Salustiu	"	Nec.	"	17	"	"			
Iancu	"	"	"	12					
Horia	"	"	"	10					
Ioan	"	"	"	9					

SECRETARIATUL DE STAT AL ROMÂNIZĂRII, COLONIZĂRII ȘI
INVENTARULUI

COMISARIATUL GENERAL AL REFUGIAȚILOR
DIN NORDUL TRANSILVANIEI

Nr. Fișei: -

Data comp.: -

Autoritatea care completează fișa: **Prefectura Jud. Constanța**

Numele refugiatului: **Petriman**, prenumele: **Dumitru**, profesie: **grăjdar**

Comuna de unde vine: **Libotin**, județul **Someș**

Adresa actuală: **Constanța, șos. Oborului nr. 48**, actele de identitate ce
posedă: -

Situația familială inclusiv a refugiatului	Neamul	Stare civilă	Religia	Vârsta	Locul nașterii: comuna, jud.	Școala	Profesiunea	Venituri	Observațiuni
Tata: Dumitru	Rom.	Căsăt.	Ort.	50	Libotin Someș*	-	Grăjdar	2500	
Mama: Ileana	"	"	"	48	"	-	Casnică		
Copil: Niculae	"	Nec.	"	21	"		Militar		
Ana	"	"	"	15	"		Casnică		
Zaheu	"	"	"	18	"		Muncitor		
Varvara	"	"	"	6	"		-		
Nastasia	"	"	"	9	"		-		

Averea rămasă în Ungaria: 1) Mobiliară: -

2) Imobiliară: **casă de locuit în comuna**

Libotin, Someș - 4 ha pământ arabil

* Astăzi în județul Maramureș.

SECRETARIATUL DE STAT AL ROMÂNIZĂRII, COLONIZĂRII ȘI
INVENTARULUI
COMISARIATUL GENERAL AL REFUGIAȚILOR
DIN NORDUL TRANSILVANIEI

Nr. Fișei: -

Data comp.: -

Autoritatea care completează fișa: **Prefectura Jud. Constanța**

Numele refugiatului: **Lucut**, prenumele: **Maria**, profesie: **casnică**

Comuna de unde vine: **Călinești**, județul **Satu Mare**

Adresa actuală: **Constanța, str. Griviței nr. 49**, actele de identitate ce posedă: **Bir. Pop N. 15322/943 Cța**

Situația familială inclusiv a refugiatului	Neamul	Stare civilă	Religia	Vârsta	Locul nașterii: comuna, jud.	Școala	Profesiunea	Venituri
Mama: Maria	Rom.	Văd.	Gr.cat.	30	Turț S<atu> Mare	4 Cl. prim.	Servitor	2500

SECRETARIATUL DE STAT AL ROMÂNIZĂRII, COLONIZĂRII ȘI
INVENTARULUI
COMISARIATUL GENERAL AL REFUGIAȚILOR
DIN NORDUL TRANSILVANIEI

Nr. Fișei: -

Data comp.: -

Autoritatea care completează fișa: **Prefectura Jud. Constanța**

Numele refugiatului: **Carabă**, prenumele: **Victor**, profesie: **fochist**

Comuna de unde vine: **Cluj**, județul **Cluj**

Adresa actuală: **Constanța, șos. Viilor nr. 5**, actele de identitate ce posedă: -

Situația familială inclusiv a refugiatului	Nea-mul	Stare civilă	Reli-gia	Vâr-sta	Locul nașterii: comuna, jud.	Școa-la	Profe-siunea	Veni-turi
Tata: Victor	Rom	Căsăt.	Gr.cat	29	Badon, Sălaj	7 Cl. prim.	Fochist	7000
Mama: Ana	"	"	"	25	Reciu, Mureș*	4 Cl. prim.	Casnică	

* În realitate, localitatea se află în județul Alba, persoana în cauză făcând referire la Ținutul Mureș.

SECRETARIATUL DE STAT AL ROMÂNIZĂRII, COLONIZĂRII ȘI
INVENTARULUI
COMISARIATUL GENERAL AL REFUGIAȚILOR
DIN NORDUL TRANSILVANIEI

Nr. Fișei: -

Data comp.: -

Autoritatea care completează fișa: **Prefectura Jud. Constanța**

Numele refugiatului: **Moldovean**, prenumele: **Traian**, profesie:

vopsitor

Comuna de unde vine: **Cluj**, județul **Cluj**

Adresa actuală: **Constanța, str. Maior Șonțu nr.6**, actele de identitate
ce posedă: -

Situația familială inclusiv a refugiatului	Nea-mul	Stare civilă	Reli-gia	Vâr-sta	Locul nașterii: comuna, jud.	Școa-la	Profe-siunea	Veni-turi
Tata: Traian	Rom.	Nec.	Gr.cat.	19	Cluj Cluj	4 Cl. prim.	Vopsitor	6000

SECRETARIATUL DE STAT AL ROMÂNIZĂRII, COLONIZĂRII ȘI
INVENTARULUI
COMISARIATUL GENERAL AL REFUGIAȚILOR
DIN NORDUL TRANSILVANIEI

Nr. Fișei: -

Data comp.: -

Autoritatea care completează fișa: -

Numele refugiatului: **Dr. Zeremia**, prenumele: **Stefan**, profesie:

funcționar

Comuna de unde vine: **Târgu Mureș**, județul **Mureș**

Adresa actuală: **Constanța, str. Marcu Aurel 6**, actele de identitate ce posedă: **carnet CFR cl. I, Bulet. Populației și toate actele profesionale**

Situația familială inclusiv a refugiatului	Neamul	Stare civilă	Religia	Vârsta	Locul nașterii: comuna, jud.	Școala	Profesiunea	Venituri
Tată:	Rom.	Căsăt.	Ort.	48	Sasca Montană	Lic. drept Dr. Ec. pol.	Grădinar	Salariu
Mama:	Bulgară	"	"	43	Esdigiu-maiu	8 cl.	Casnică	-
Copil: Octavian elev	"	Nec.	"	17	Tg. Mureș	Lic. 5 cl. I.	Elev	-
Luciana "	"	Nec.	"	15	Tg. Mureș	3 cl. I	Elev	-

Situația economică: **trăiește din salariu de subdirector cu 3 grade**

SECRETARIATUL DE STAT AL ROMÂNIZĂRII, COLONIZĂRII ȘI
INVENTARULUI

COMISARIATUL GENERAL AL REFUGIAȚILOR
DIN NORDUL TRANSILVANIEI

Nr. Fișei: 14749

Data comp. 21.VII 942

Autoritatea care completează fișa: **Comisariatul G-ral al Refugiaților**

Numele refugiatului: **Mămăligoi**, prenumele: **Valeria**, profesie: **casnică**

Comuna de unde vine: **Vâlcele**, județul **Trei Scaune**

Adresa actuală: **Buc., str. Vasile Lascăr nr. 98**, actele de identitate ce posedă: **adev. 3002/942 Chestura**

Poliției Brașov

Situația familială inclusiv a refugiatului	Neamul	Stare civilă	Religia	Vârsta	Locul nașterii: comuna, jud.	Școala	Profesiunea	Venituri	Observațiuni
Tata: Constantin	Rom.	Căsăt.	Ort.	53	Vâlcele, Trei Scaune*	Primară	Plugar	2500	Au rămas în terit cedat
Mama: Maria	"	"	"	46	"	"	Casnică		
Copil: Alexandra	"	"	"	22	"	"	Croitoră		Nerefugiate stabilite în Buc<urești>
Elena	"	Necăs.	"	20	"	"	"		
Valeria	"	"	"	19	"	"	Casnică		Refugiate
Ioana	"	"	"	17	"	"	"		
Florica	"	"	"	15	"	"	"		
Constanța	"	"	"	13	"	"	"		A rămas în terit. cedat

* Astăzi în județul Covasna.

SECRETARIATUL DE STAT AL ROMÂNIZĂRII, COLONIZĂRII ȘI
INVENTARULUI

COMISARIATUL GENERAL AL REFUGIAȚILOR
DIN NORDUL TRANSILVANIEI

Nr. Fișei: 14063

Data comp.: 18.XI 941

Autoritatea care completează fișa: **Comisariatul G-ral al Refugiaților**

Numele refugiatului: **Suciu**, prenumele: **Vasile**, profesie: **șofer**

Comuna de unde vine: **Cosma**, județul **Mureș**

Adresa actuală: **Buc., str. Porumbaru nr. 15**, actele de identitate ce posedă: **adev. 1825/941 din oct. Pref.**

Cluj - Turda

Situația familială inclusiv a refugiatului	Neamul	Stare civilă	Religia	Vârsta	Locul nașterii: comuna, jud.	Școala	Profesiunea	Venituri
Tata:								
Mama:								
Copil: Vasile	Rom.	Necăs.	Gr.cat	27	Cozma, Mureș	Primară	Șofer	

SECRETARIATUL DE STAT AL ROMÂNIZĂRII, COLONIZĂRII ȘI
INVENTARULUI
COMISARIATUL GENERAL AL REFUGIAȚILOR
DIN NORDUL TRANSILVANIEI

Nr. Fișei: 160/943

Data comp.: 25 I 1944

Autoritatea care completează fișa: **Prefectura Jud. Constanța**

Numele refugiatului: **Pop**, prenumele: **Vasile**, profesie: **muncitor**

Comuna de unde vine: **Tășnad**, județul **Sălaj**

Adresa actuală: **Constanța, str. Domnița Bălașa nr. 11**, actele de identitate ce posedă: **adeverința nr. 443/940 eliberată de Poliția orașului Turda**

Situația familială inclusiv a refugiatului	Neamul	Stare civilă	Religia	Vârsta	Locul nașterii: comuna, jud.	Școala	Profesiunea	Venituri
Tata: Pop Vasile	Rom.	Căsăt.	Gr.cat.	28	Tășnad, Sălaj	7 Cl. prim.	Muncitor	Concentrat
Mama: Pop Ștefania	"	"	Ort.	34	Mircea Vodă - Tulcea	3 Cl. prim.	Casnică	-
Copil: Pop Elena	"	-	"	2	Cța - Cța	-	-	-

SECRETARIATUL DE STAT AL ROMÂNIZĂRII, COLONIZĂRII ȘI
INVENTARULUI
COMISARIATUL GENERAL AL REFUGIAȚILOR
DIN NORDUL TRANSILVANIEI

Nr. Fișei: 115

Data comp.: -

Autoritatea care completează fișa: -

Numele refugiatului: **Bucur**, prenumele: **Avram**, profesie: **lucrător**

CFR

Comuna de unde vine: **Reciu**, județul Mureș

Adresa actuală: **Constanța, str. Labirint, nr. 35**, actele de identitate ce posedă: Bir. Pop. N. 33028/Cța

Situația familială inclusiv a refugiatului	Neamul	Stare civilă	Religia	Vârsta	Locul nașterii: comuna, jud.	Școala	Profesiunea	Venituri
Tata: Avram	Rom.	Căsăt.	Gr.cat.	32	Reciu - Mureș*	4 Cl. prim.	Lucrător CFR	
Mama: Maria	"	"	"	34	"	"	Casnică	
Copil: Maria	"		"	5	"	-	-	
Copil: Petre	"		"	1	Cța	-		

* În realitate, localitatea se află în județul Alba, persoana în cauză făcând referire, probabil, la Ținutul Mureș.

Nr. Fișei familiale: 204/942

FIȘA ALFABETICĂ

Numele și prenumele refugiatului: **Teslovean Iacob**

Localitatea de unde vine: **Toplița, Mureș**

Adresa actuală: **Constanța, str. Cristea Georgescu nr. 4**

Vârsta: **24**; religia: **ortodoxă**; neamul: **român**;
Stare civilă: **căsătorit**;
Profesiunea: **șofer**
Data prezentării: **31.03. <1>944**
Autoritatea care a completat fișa: **Prof. Jud. Constanța**

SJAN Constanța, fond Prefectura județului Constanța, dos.
23/1941-1944, ff. 1-11.

5

PREFECTURA JUDEȚULUI CONSTANȚA
Serviciul Administrativ

TABLOU
de refugiații din Nordul Transilvaniei, stabiliți în comunele din
județul Constanța după data de 1 ianuarie 1942

Numele și prenumele	Starea civilă	Vârsta	Domiciliul actual Comuna Județ	Unde a fost plasat
Bolba Petre	Căsătorit	28	G. Dobrog. C-ța	I s-a dat casă de locuit și 10 ha teren cultură prin Oficiul Colonizării
Bolba Iustina	"	22	" "	
Bolba Tatiana	Necăsătorită	2	" "	
Costea Vasile	Căsătorit	28	Techirghiol "	Plasați la moara D-lui Profesor Banu din Techirghiol
Costea Ana	"	24	" "	
Costea Ana	Necăsătorită	2	" "	
Costea Vasile	"	20	" "	

Se certifică de noi, pentru exactitate,

PREFECT

Seful Serviciului

SJAN Constanța, fond Prefectura județului Constanța, dos.
74/1942, f.99.

ROMÂNIA
 TRIBUNALUL CONSTANȚA
 SECȚIA I
 Nr. 32405
 Iulie 29

DOMNULE PREFECT,

În conformitate cu dispozițiunile Jurnalului Consiliului de Miniștri din 13 iulie 1942, avem onoarea a vă înainta două carnete de refugiați eliberate de Comisariatul General al Refugiaților din Nordul Transilvaniei, privitoare pe D-l Eugen Cerchez, șef-portărel pe lângă acest tribunal și soția sa, rugându-vă să binevoiți vizarea lor, după care să ne fie restituite.

PREȘEDINTE S.V.
 E. Atanasiu

Prim-Grefier,
 St. Popescu

Domniei-Sale
 D-lui Prefect al jud. CONSTANȚA

SJAN Constanța, fond Prefectura județului Constanța, dos.
 74/1942, f. 72.

Nr. 1203
 1942 luna aug. ziua 30
 Distrugătorul Mărășești

CĂTRE
 PREFECTURA JUDEȚULUI CONSTANȚA

Am onoarea a vă ruga să binevoiți a elibera carnetul de refugiat serg. voluntar Ladoș Dumitru ctg. 1938, ambarcat la această navă.

Susnumitul sergent este născut la 21 septembrie 1919, în comuna Brâncovenești jud. Mureș.

COMANDANTUL N.M.S „MĂRĂȘEȘTI”
Cpt. Cdor
Dumbravă Alexandru

SJAN Constanța, fond Prefectura județului Constanța, dos.
74/1942, f. 79.

8

Nr. 1204
1942 luna aug. ziua 30
Distrugătorul Mărășești

CĂTRE
PREFECTURA JUDEȚULUI CONSTANȚA

Am onoarea a vă ruga să binevoiți a elibera carnetul de refugiat sold.
Beclenaș Augustin ctg. 1942, ambarcat la această navă.

Susnumitul soldat este născut la data de 3 august 1920, în comuna Monor
județul Năsăud.

COMANDANTUL N.M.S „MĂRĂȘEȘTI”
Cpt. Cdor
Dumbravă Alexandru

SJAN Constanța, fond Prefectura județului Constanța, dos.
74/1942, f. 80.

Dr. Virgil Coman

BISERICĂ ȘI NAȚIUNE. PRELIMINARII LA CONFERINȚA PĂCII DIN 1946

Prof. Univ. Dr. Cornel Sigmirean

O simplă paranteză în articolul 19 al *Convenției de armistițiu* semnată de România cu puterile aliate la 12 septembrie 1944 a generat o adevărată bătălie diplomatică în jurul “problemei transilvane” în anii 1944-1947. În art. 19 al *Convenției de armistițiu*, se preciza: “Guvernele aliate socotesc hotărârea arbitrajului de la Viena, cu privire la Transilvania, ca nulă și neavenită și sunt de acord ca Transilvania (sau cea mai mare parte a ei) să fie restituită României sub condiția confirmării prin Tratatul de Pace, și Guvernul Sovietic este de acord ca forțele sovietice să ia parte în acest scop în operațiuni militare, conjugate cu România, contra Germaniei și Ungariei”¹.

Formularea cu privire la Transilvania și atitudinea uneori echivocă a Statelor Unite ale Americii și Angliei cu privire la frontiera de vest a României a generat speranțe la Budapesta și îngrijorare la București.

Atât pentru Ungaria cât și pentru România, problema Transilvaniei a devenit prioritară în anii 1944-1947². În luna iunie a anului 1945, înaintea Conferinței de la Potsdam, guvernul de la Budapesta a creat *Secția pentru pregătirea păcii* din cadrul Ministerului Afacerilor Externe, la conducerea căreia se afla Kertész Imre, cunoscut pentru atitudinea sa antigermană și filo-engleză³. Secția avea ca scop coordonarea preparativelor pentru Conferința de Pace, prin pregătirea materialului documentar, formularea de propuneri și elaborarea de memorandumuri către guvernele statelor implicate în organizarea păcii. Pe lângă specialiștii din cadrul Ministerului de Externe, la activitatea de pregătire a Conferinței de Pace au participat instituții științifice (cum a fost Institutul “Teleki

1 Ion Enescu, *Politica externă a României în perioada 1944-1947*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979, p. 349.

2 Vezi Valeriu Florin Dobrinescu, *România și organizarea postbelică a lumii (1945-1947)*, București, 1988; Ștefan Lache, Gheorghe Țuțui, *La Roumanie et la Conférence de paix de Paris (1946)*, București, 1987; *România în anticamera Conferinței de Pace de la Paris. Documente*, coordinator Marin Radu Mocanu, București, 1996; Fülöp Mihály, *Pacea neterminată. Consiliul Miniștrilor Afacerilor Externe și tratatul de pace ungar (1947)*, Iași, 2007.

3 Vida István, *Chestiunea maghiară la Paris*, în vol. *Transilvania văzută în publicistica maghiară*, Editura Pro-Print, Miercurea Ciuc, 1999, p. 383.

Pál”), oameni de știință, peste 100 de specialiști și înalți funcționari de stat. Întreaga activitate a Secției era menită să evite luarea unor decizii similare celor de la Trianon⁴.

Astfel, după Conferința de la Potsdam, între 14 august 1945 și 15 iulie 1946, Budapesta a înaintat 13 Note diplomatice (Memorii) miniștrilor afacerilor externe ai SUA, Marii Britanii, Uniunii Sovietice și Franței⁵. Prin argumente istorice, geografice, demografice și economice, Ungaria revendica 22.000 km² din teritoriile României. În timpul Conferinței de Pace, cererile s-au limitat la doar 4.000 km² din teritoriile României, incluzând orașele Satu Mare, Carei, Oradea, Salonta și Arad⁶.

Problema frontierei de vest a României a stat de asemenea în centrul atenției diplomației românești. În februarie 1945 s-a creat *Comisia pentru Studiul Problemelor Păcii*, condusă de Eugen Filotti, ministru plenipotențiar, printre membrii ei numărându-se Vasile Stoica, I. Christu, R. Cretzulescu, Zenovie Pâclișanu, R. Hillard ș.a. De asemenea, în condițiile instaurării Guvernului procomunist, la 6 martie 1945, a luat naștere o activitate diplomatică a opoziției, mai ales prin reprezentanții emigrației, din care făceau parte Grigore Gafencu, Alexandru Cretzianu, Constantin Vișoianu, Grigore Nicolescu-Buzești, Viorel Tilea, Nicolae Petrescu Comnen ș.a.

La curent cu acțiunile întreprinse de diplomația maghiară, guvernul român a desfășurat o amplă activitate în favoarea cauzei transilvane. La 15 aprilie 1946, a remis cinci memorii Secretariatului Comisiei Ministrului Afacerilor Externe și Adjuncților.

Memoriile au expus aspecte reale ale chestiunii Transilvaniei, ale problemei frontierei dintre România și Ungaria, alături de Puterile Aliate în perioada ce a urmat semnării Convenției de Armistițiu, până la încheierea războiului în Europa. Memoriile au reprezentat, în același timp, răspunsuri, în replică, la memoriile guvernului maghiar, de fiecare dată România încercând să elimine acuzațiile aduse cu privire la tratamentul aplicat de guvernul român etnicilor maghiari.

Între 29 aprilie – 16 mai 1946, s-a desfășurat Conferința Miniștrilor de Externe ai marilor puteri (SUA, URSS, Anglia și Franța), dedicată definitivării

4 *Ibidem*, p. 384.

5 Pentru “Memoriile” Guvernului ungar către Conferința Miniștrilor de Externe, vezi Cornel Sigmirean, Corneliu Cezar Sigmirean, *România și Ungaria în fața Conferinței de Pace de la Paris*, Editura Universității “Petru Maior”, Târgu-Mureș, 2010.

6 Ștefan Lache, *România în relațiile internaționale 1939-2006*, Editura Fundației România de Măine, București, 2007, p. 229.

proiectelor tratatelor de pace cu Italia, Finlanda, România, Belgia și Ungaria. În ședința a 19-a a Conferinței, din 7 mai 1946, Consiliul Ministrului de Externe a luat în discuție Proiectul Tratatului de Pace cu România. Hotărârea Consiliului celor patru Miniștri de Externe a precizat: *Decizia de la Viena, din 30 august 1940, se declară nulă și neavenită. Frontiera dintre Ungaria și România este restabilită prin prezentul articol, așa cum exista ea la 1 ianuarie 1938*⁷.

Hotărârea Conferinței Miniștrilor de Externe de la Paris a produs satisfacție în rândul opiniei publice românești și a oamenilor politici de la București. Veștile sosite de la Paris au provocat însă un adevărat șoc la Budapesta, provocând o criză politică internă.

Cu toate că șansele unei modificări a proiectelor de tratat cu cele cinci țări aliante ale Germaniei, respectiv Italia, România, Finlanda, Bulgaria și Ungaria, erau minime în perspectiva Conferinței de Pace, guvernul de la Budapesta a continuat demersurile diplomatice pentru obținerea unei modificări a frontierei în favoarea Ungariei. O delegație maghiară, condusă de premierul Nagy Ferenc, a plecat la Washington și Londra. Ministrul de externe ungar Gyöngyösi János a solicitat prin ambasadorul Uniunii Sovietice la Budapesta o întrevvedere neoficială cu Molotov, dar a fost refuzat. La 8 mai 1946, la o zi după prezentarea și aprobarea proiectului de tratat cu România, Ministrul de externe al Ungariei a transmis Consiliului Miniștrilor de Externe un memoriu cu privire la colaborarea economică și culturală în regiunea Dunării⁸. *Experiențele din trecut – se arată în Memoriu – impune organizarea teritorială corectă și echitabilă a unicelor state danubiene*⁹. *Soluția din punct de vedere al economiei mondiale și a statelor danubiene – se insistă în memoriu – ar reprezenta-o crearea unor mari unități economice, abolirea progresivă a granițelor vamale, crearea unei valute și a unui sistem de credite comun.*

Printr-un Aide-Memoire, transmis guvernelor URSS, SUA, Marii Britanii și Franței, la 20 mai 1946, Budapesta încerca să demonstreze incapacitatea administrativă și politică a României de a asigura egalitatea în drepturi a maghiarilor cu românii, politica discriminatorie pe care o promovează Bucureștiul față de ungurii din Transilvania¹⁰.

7 Arhiva Ministrului Afacerilor Externe, Fond *Conferința de Pace de la Paris*, Dosar 61, p. 167.

8 *Ibidem*, p. 183.

9 *Ibidem*, p. 185.

10 *Ibidem*, p. 193.

În 20 mai 1946 s-a adresat cu un Memoriu¹¹ miniștrilor de externe din Franța, SUA și Marea Britanie Arhiepiscopul Primat al Ungariei, Joseph Cardinal de Mindszenty¹². Memoriul era un gest disperat în fața iminentei pierderi, definitive, a Transilvaniei. De altfel, însuși apelul la Arhiepiscopul de Esztergom, pentru a se adresa cercurilor politice din Occident, denotă panica instalată la Budapesta, odată cu aflarea conținutului Proiectului de Tratat cu România. Memoriul era un adevărat rechizitoriu la adresa autorităților române, autoarele unei politici discriminatorii la adresa minorității maghiare.

Într-o notă, marcată de exagerări, caracteristică majorității memoriilor prezentate de guvernul maghiar Conferinței Miniștrilor de Externe, Memoriul Arhiepiscopului Primat al Ungariei aducea grave acuzații guvernului de la București: după 1944 ungurii au fost maltratați și închiși cu miile, tinerii între 16 și 19 ani au fost transportați în Est pentru muncă, fără hrana necesară; au fost jefuiți de “garda lui Maniu”; singurul mijloc de salvare pentru populația maghiară, recomandat de guvern, era trecerea la religia ortodoxă; alte evenimente triste au urmat pentru unguri după instalarea guvernului Groza ș.a.

La întrebarea *Ce este de făcut?*, Memorial răspunde: *Românii pretind că au stăpânit Transilvania timp de 23 de ani și se referă la majoritatea pe care o dețin. Ungurii se referă la stăpânirea lor de 924 ani și la faptul că, în ciuda statului de minoritate, viața culturală și economică a Transilvaniei este ungurească (...) Cultura Transilvaniei este de caracter occidental, cea a României este de caracter oriental (...) Această subordonare coboară o națiune de cultură occidentală la nivelul unei colonii orientale.* Propunea, ca urmare, un partaj al Transilvaniei pe direcția liniei Mureș-Târnava, partea de nord cu Clujul și teritoriul Țării Securilor

11 Vezi Antonio Faur, *Documente diplomatice franceze cu privire la Transilvania (1946-1948)*, Editura Universității din Oradea, Oradea, 2007, p. 113-114.

12 Cardinalul Mindszenty s-a născut în 1892, cu numele de Jozsef Pehm. Mai târziu și-a schimbat numele cu rezonanță germană în Mindszenti, în amintirea locului nașterii sale, Mindszent. Episcop de Veszprem, în timpul războiului a participat la salvarea multor evrei de la deportare, fapt pentru care a fost arestat și închis între 27 noiembrie – 20 aprilie 1945. La 20 octombrie 1945 a fost numit Arhiepiscop de Esztergom, Primat al Ungariei. În fața ofensivei comuniste și-a îndemnat credincioșii la împotrivire pe cale pașnică. La 26 decembrie 1948 a fost arestat. Cu o lună înainte de arestare, a reușit să adreseze ultima scrisoare pastorală, interzisă, dar transmisă de postul de radio Vocea Americii în care declara: *Lupt pentru Dumnezeu, pentru Biserică și pentru Ungaria... În comparație cu suferințele poporului meu, propria mea soartă nu are importanță. Nu îi acuz pe acuzatorii mei... Mă rog pentru cei care, după cuvintele Domnului, nu știu ce fac. Îi iert din adâncul inimii mele.* Eliberat în 1956, s-a stins din viață în 1975 la Viena (Vezi Matthew E. Bunson, *Cardinalul Mindszenty, un martir al timpului nostru în Lumea catolică*, aprilie 2010, traducere de Radu Capan.

ar reveni Ungariei.

A urmat *Răspunsul*, dat Cardinalului din partea Bisericii greco-catolice din România, transmis, de asemenea, miniștrilor de externe din Franța, SUA și Marea Britanie¹³.

În preambulul *Răspunsului*¹⁴, se exprima surpriza, „dureroasa surpriză,” față de dezvăluirile cuprinse în *Memoriu*, utilizarea unor argumente „fără a verifica obiectivitatea informațiilor și exactitatea faptelor”. Punct cu punct, *Răspunsul* explică exagerările cuprinse în *Memoriu*, expunând situația reală din Transilvania, în privința căreia „Conferința celor patru miniștri de externe n-a făcut decât o restitutio in integrum a situației normale și legale. În privința soluției propuse, aplicarea ei ar însemna revenirea la Ungaria a jumătate din Județul Alba, care are 81,5% români față de 13,3% unguri, o mare parte din județul Hunedoara cu 82% români față de 11,3% unguri, întreg județul Turda cu 74,4% români și numai 21,4% unguri, întreg județul Cluj, cu 60,9% români și numai 30,1% unguri, întreg județul Someș, 77,5% români față de 15,4% unguri, întreg județul Bihor cu 61,6% români față de 30% unguri, întreg județul Sălaj cu 56,2% români și numai 31,4% unguri, întreg județul Satu Mare, cu 60,5% români față de 25% maghiari, și în fine județul Maramureș, cu 57,7% români și numai 6,9% maghiari.

Soluția ar fi cu mult mai imorală și mai nedreaptă decât Dictatul de la Viena al lui Ciano și Ribbentrop și acest caracter imoral al ei nu ar fi cu nimic atenuat de binecuvântarea Mitropolitului Primat al Ungariei, Eminența Sa Cardinalul Josif Mindszenti.

Conferința de Pace de la Paris a preluat ad-literam propunerea formulată de Proiectul de Tratat cu România, atribuind, cum bine se știe, întreaga Transilvanie României.

13 Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, Fond citat, Dosar 65, f. 37-47.

14 *Răspunsul la Memoriul Eminenței Sale Cardinalul Mindszenti, Mitropolitul Primat al Ungariei* nu indică autorul, dar având în vedere faptul că din Comisia pentru Studiul Problemelor Păcii făcea parte teologul și istoricul Zenobie Pâclășanu, ne putem gândi că el a fost autorul textului. Cunoscută personalitate a Bisericii Greco-Catolice și al istoriografiei românești, Zenobie Pâclășanu s-a născut la Staja în județul Alba. a studiat teologia la Budapesta și Viena, unde în 1912 a susținut doctoratul, la Institutul “Sf. Augustin”. Profesor la Blaj, director în Ministerul Cultelor la București, vicar general mitropolitan al credincioșilor greco-catolici din Muntenia, Oltenia și Moldova, la vârsta de 33 de ani a fost ales membru corespondent al Academiei Române. A făcut parte din delegația României la Conferința de Pace de la Paris. Urmărit de Securitate, a fost bătut, torturat și închis. A murit, ca urmare a torturilor, în 1958, la Închisoarea Jilava. A fost autorul unor opere fundamentale pentru istoria Bisericii Greco-Catolice, din care amintim *Biserica și românismul și Istoria Bisericii Române Unite*. Vezi Iacob Mârza, *Istoricul Zenobie Pâclășanu*, în *Annales Universitatis Apulensis, Series Historica*, 13, 2009, p. 161-170.

ANEXA

Legația Franței în Ungaria

[Adnotare manuscrisă]

A se comunica la București

Văzut

Budapest, 5 iunie 1946

ROBERT FAURÉ, ÎNSĂRCINAT CU AFACERI
AL REPUBLICII [FRANCEZE] ÎN UNGARIA,
EXCELENȚEI SALE,
DOMNUL GEORGES BIDAULT,
MINISTRUL AFACERILOR STRĂINE

PARIS

Despre:

Cardinalul

Mindszenti, Prinț Primat

Al Ungariei

Eminența sa, cardinalul Mindszenty, Prinț Primat al Ungariei, a dispus să-mi fie înmănată nota alăturată, pe care m-a rugat să o trimit Excelenței Voastre.

În scrisoarea care a însoțit nota, Eminența Sa mă încunoștințează că a trimis aceeași notă miniștrilor Statelor Unite și Marii Britanii.

R.Fauré

Domnule Ministru,

Hotărârea Conferinței miniștrilor Afacerilor Străine ai celor Trei Mari Puteri Aliate, de a propune anexarea Transilvaniei la România, a cauzat cea mai mare decepție în Ungaria și în Transilvania. Permiteți-mi, Excelență, să lămuresc problema, în calitatea mea de vechi funcționar de drept comun.

Pentru cei care cunosc chestiunea, pare imposibil ca Tratatul de Pace să fie încheiat în acest sens și aceasta, cu atât mai mult, cu cât s-a declarat că nu se va

hotărî nimic fără să fie ascultată populația interesată și că Tratatul de Pace nu va avea un caracter represiv. Propunerea oficială a mediilor competente ungurești, bazată pe opinia publică și conformă felului de a vedea al majorității, nu a ajuns încă la Paris. O hotărâre în sensul indicat ar avea, fără îndoială, caracter represiv și ar lovi într-o națiune criminală de război, în favoarea unei națiuni a cărei vină este încă mai gravă. În afară de aceasta, ea ar pedepsi Transilvania care, sigur, nu este vinovată de război. Ungaria și România au fost amândouă părți beligerante împotriva Rusiei, cu deosebirea, totuși, că România a declarat război fără vreo presiune, a luat parte la război cu toată forța ei, cu un elan recunoscut chiar și de către germani, cu intenția de a cuceri și s-a instalat pe teritoriile ocupate; Ungaria, dimpotrivă, a fost silită să declare războiul, nu a aruncat în luptă decât forțe minime, nu a avut nici o ambiție de cucerire și a fost întotdeauna gata să abandoneze lupta.

Anexarea Transilvaniei la România ar constitui o recompensă pentru aceasta din urmă, recompensă pentru tot ce a comis România din 1919 până în 1940 împotriva drepturilor fundamentale ale omului în ceea ce privește problemele financiare, culturale, sociale etc. și chiar pentru ceea ce a comis după armistițiu împotriva drepturilor omului anunțate peste tot din acest punct de vedere, de exemplu:

1. În toamna [anului] 1944, în urma unei ordonanțe guvernamentale, conducătorii populației ungurești au fost închiși cu miile, după ce au fost maltratați, au fost arestați în lagăre de concentrare și un mare număr au fost închiși la domiciliu. Populației ungurești i s-a interzis să-și schimbe domiciliul sau să se deplaseze dintr-un loc în altul. Episcopul Transilvaniei, dl. Áron Márton, a fost dus de la Aiud la Alba Iulia, la 3 noiembrie 1944, de către „chestorul” de poliție.

Tinerii între 16 și 19 ani au fost transportați în Est pentru muncă, fără hrana necesară; nici acum nu s-au întors și suferă din cauza condițiilor neomenești de viață.

Femeile au fost transportate dintr-un loc în altul pentru muncă.

Cei care au rămas la casele lor sunt maltratați în modul cel mai crunt și jefuiți de vechea „Gardă Maniu”.

2. Ca urmare a instrucțiunilor secrete ale mediilor oficiale, numai populația Ungurească a fost lovită de ordonanța foarte severă de livrare a produselor agricole și animale.

3. Ca singur mijloc de salvare a fost indicată populației maghiare neputincioase trecerea la Biserica Greco-Ortodoxă.

4. Chiar și după constituirea Guvernului Groza (la 6 martie 1945), salutat cu încredere de mediile maghiare, au avut loc evenimentele următoare:

001) Problema educației a fost rezolvată într-un mod defavorabil minorităților. În loc de salarii regulate, personalul care predă în școli nu primește decât avansuri minime, salarii de foamete. Secretarul de stat din Ministerul Instrucțiunii Publice, dl. Pop, a declarat la sfârșitul lui octombrie, la Cluj, că guvernul român este cel care dispune de clădirile școlilor ungurești ale Bisericii. În data de 29 mai 1945, activitatea Universității ungurești din Cluj a fost acordată [statului] prin decret și puțin după aceea 42 dintre clădirile Universității au fost confiscate. 86,6% din populația orașului este maghiară.

002) În cursul aplicării legii reformei agrare din 22 martie 1945, peste 100 000 de pogoane au fost luate populației maghiare. 75% din ele au fost date românilor care au făcut cereri, deși numărul maghiarilor fără pământ îl depășește considerabil pe cel al românilor. Un mare număr de proprietăți agricole aflate în mâinile românilor au fost exceptate cu titlul de ferme-model.

003) Legea nr.91 din 10 februarie 1945 dispune sechestrarea activelor inamicului.

Proprietatea mobilă și imobiliară a supușilor români, care înainte sau după 12 septembrie 1944 s-au dus în Germania sau în Ungaria, este declarată proprietate inamică.

Articolul 4 al ordonanței din 13 august 1945 dispune ca în Transilvania de Nord să-și piardă calitatea de cetățean român toți supușii români care la 30 aprilie 1940 erau supuși români dar, la retragerea armatelor inamice, au părăsit de bunăvoie Transilvania.

În sensul acestei ordonanțe, în jur de 300 000 maghiari sunt amenințați să-și piardă naționalitatea română și să fie privați de proprietățile lor mobiliare și imobiliare.

004) Ordonanța nr. 645 din 14 august 1945 constituie un exemplu clasic al dispozițiilor luate împotriva maghiarilor, în sensul acestei ordonanțe românii care și-au vândut bunurile în perioada 30 august - 25 octombrie 1944 sunt autorizați să le răscumpere la prețul inițial de vânzare, fără mărirea valorii. Aceste prețuri de vânzare au fost fixate, de comun acord, mult sub valoarea reală, pentru a se plăti impozite mai mici. La acea dată, românii au vândut și ungurii au cumpărat în

Transilvania de Nord. Astăzi, inflația domnind, această dispoziție duce maghiarii la ruină, cu atât mai mult cu cât ordonanța nu acordă același drept maghiarilor din Transilvania de Nord;

005) autoritățile competente ale guvernului au promis să folosească funcționari maghiari, promisiune care nu a fost niciodată respectată.

Ce este de făcut?

Românii pretind că au stăpânit Transilvania timp de 23 de ani și se referă la majoritatea pe care o dețin. Ungurii se referă la stăpânirea lor de 924 ani și la faptul că, în ciuda statutului lor de minoritate, viața culturală și economică a Transilvaniei este ungiurească.

Analfabetismul este de 20% în rândul maghiarilor, contra 74,6% la populația românească. În nici un oraș nu este o minoritate românească de 20%. Populația secuiască de 600 000 persoane ocupă compact o regiune.

Cultura Transilvaniei este de caracter occidental, cea a României este de caracter oriental.

Pătura socială mai civilizată a fost supusă celei mai puțin civilizate, aceasta din urmă după cum reiese din faptele cunoscute, nu se poate adapta la noua ordine democratică. Această subordonare coboară o națiune de cultură occidentală la nivelul unei colonii orientale. Această decizie va fi o nouă sursă de nemulțumiri, cum a fost Tratatul de la Trianon.

Ar fi o soluție acceptabilă partajul nordului și sudului în direcția liniei Mureș-Târnava. Partea de nord cu Clujul și teritoriul Țării Secuilor ar reveni Ungariei; acest teritoriu cuprinde și Alba Iulia, de 940 ani sediu al episcopului maghiar în Transilvania.

Vă rog, domnule ministru, să primiți asigurarea sentimentelor mele cele mai deosebite.

Budapesta, 20 mai 1946

Joseph Card. Mindszenty,
Prinț Primat
Arhiepiscop de Esztergom

RĂSPUNS LA MEMORIUL EMINENȚEI SALE CARDINALUL MINDSZENTI, MITROPOLITUL PRIMAT AL UNGARIEI

Memorial de la 20 mai 1946 al Eminenței Sale Mindszenti, primatul Ungariei, constituie pentru noi, frații în Christos ai Eminenței Sale, cari păstorim de zeci de ani credincioșii catolici de ritul grecesc ai Transilvaniei o dureroasă surpriză. Stând în slujba adevărului etern, noi știm că în toate acțiunile noastre, de orice natură ar fi ele, trebuie să ne călăuzim de adevăr și numai adevăr. Eminența Sa, dorind să salveze, cu marele prestigiu pe care îl dă demnitatea de Prinț al Bisericii lui Christos, o cauză nedreaptă, utilizează argumentele ce i-au fost oferite fără a verifica obiectivitatea informatorilor și exactitatea faptelor. Din cauza aceasta, spre profundul nostru regret, afirmațiile Memoriului Eminenței Sale sunt, de la început până la sfârșit, contrarii realității așa cum o vedem și o cunoaștem noi, cari trăim în mijlocul ei.

Eminența Sa afirmă că:

1) Conferința celor patru miniștri de Externe atribuind României întreaga Transilvanie de Nord, ce i-a fost luată prin Dictatul de la Viena, a procedat fără a fi ascultat populația interesată și înainte de a le fi parvenit propunerile oficiale ale Guvernului maghiar.

Eminența Sa, a uitat sigur că, populația interesată s-a pronunțat cu entuziasm și însuflețire incomparabilă, în Marea Adunare Națională de la 1 Decembrie 1918, când a hotărât Unirea cu Regatul României a Transilvaniei locuite în majoritate covârșitoare de români și că, această Unire a fost confirmată de Conferința de Pace care a urmat Primului război mondial, prin Tratatul de la Trianon, din 4 iunie 1920. Conferința celor patru miniștri de Externe n-a făcut decât o *restitutio in integrum* a situației normale și legale, prăbușite în urma stăruințelor și amenințărilor Ungariei de către cele două puteri ale Axei, prin Dictatul de la Viena, din 30 august 1940.

În ceea ce privește *propunerile oficiale* ale Guvernului maghiar, care ar fi sosit prea târziu la Paris, observăm că acest guvern nu avea și nu are nici o calitate de a se amesteca în această chestiune, ea privind exclusiv populația Transilvaniei, nu a Ungariei, singura în numele căreia poate vorbi acel guvern.

2) Hotărârea celor patru miniștri de Externe din 7 mai, spune Eminența Sa, are un caracter represiv, ea urmărind pedepsirea Ungariei pentru participarea ei la război alături de Germania. Ori, România e cu mult mai vinovată, fiindcă a intrat în război de bunăvoie, a purtat un război de cucerire și l-a purtat cu toate forțele sale, pe când Ungaria a intrat în război silită și a luptat cu un număr minim de forțe. Este iarăși un regretabil *lapsus memoriae* din partea Eminenței Sale, care uită lucruri esențiale:

- a) România a fost târâtă în război de o mică clică, împotriva voinței țării, care n-a fost niciodată întrebată. Chiar din acest motiv, autorii războiului au plătit cu viața această crimă.
- b) Germania a putut forța clică amintită să târască România în război numai datorită Ungariei care, încadrată complet și definitiv în Axa Roma-Berlin, și-a împins, prin Dictatul de la Viena, frontiera până în inima României, la Brașov, făcând astfel și mai ușoară presiunea germană asupra guvernului dictatorial al ei.
- c) România adevărată, în frunte cu Regele ei, a folosit întâiul prilej pentru a se desface de Germania, întorcând armele împotriva ei și împotriva aliatei sale Ungaria, și luptând alături de armatele sovietice, cu enorme sacrificii, până la biruința finală.

Cu toate acestea, Hotărârea celor patru miniștri de Externe din 7 mai 1946, este lipsită de orice caracter represiv, ea fiind, după cum am spus mai sus, o simplă *restitutio in integrum* a statului teritorial, creat de Conferința de Pace din anii 1919/1920.

3) În ceea ce privește politica minoritară a României între anii 1919-1940, caracterul liberal al ei îl dovedește progresul cultural și social al maghiarimii din Transilvania, progres pe care revista *Nouvelle Revue de Histoire*, care apare în capitala Ungariei, îl numea *sans exemple dans l-histoire* (nr. de pe octombrie 1934, p. 291)

4) Eminența Sa vorbește în Memoriul Său din 20 mai 1946, de internările și deportările care au avut loc în toamna anului 1944 în Transilvania de Nord. Eminența Sa uită însă un lucru esențial pentru justa înțelegere a acestor măsuri militare: Transilvania de Nord se găsea sub dominațiunea maghiară iar Ungaria, se găsea la acea dată, în stare de război cu România și Uniunea Sovietică, și

părțile de Nord ale Transilvaniei erau teatrul de război sau hinterlandul câmpului de operațiuni. Astfel, a fost firesc ca armatele româno-sovietice să ia toate măsurile de siguranță pe care le socoteau necesare. Abuzurile unor membri ai *Gărzii Maniu* au fost sancționate cu severitate de justiția română imediat după săvârșirea lor, iar gărzile au fost desființate.

Nu cunoaștem cazul deportării în ziua de 3 noiembrie 1944, în toiul luptelor, a episcopului catolic din Transilvania, Marton Aron de la Aiud (Nagy Enyed) la reședința sa din Alba Iulia. Ținem numai să amintim că *chestorul* care l-a însoțit este un funcționar superior de poliție, iar distanța dintre Aiud și Alba Iulia este de 30 de km.

5) Rechizițiile de alimente și animale, pentru nevoile armatelor ruso-române s-a făcut în Transilvania de Nord, fără nici o deosebire de origine etnică sau credință religioasă. Dacă s-au luat cantități mai mari de la maghiari decât de la români, lucrul este foarte explicabil: dâșii, maghiarii, aveau stocuri mai mari, fiindcă această regiune a Transilvaniei a stat până la acea dată sub dominațiunea maghiară, care le-a aplicat un regim de favoare, iar pe de altă parte, trupele maghiare și germane în retragere, au jefuit populația română a regiunii de întreg avutul ei, jaf la care am fost noi înșine martori oculari.

6) Eminența Sa vorbește în Memoriul său, de convertiri forțate ale maghiarilor la biserica ortodoxă română, fără a cita nici un caz concret. Noi, cari trăim aici, nu cunoaștem nici unul. Cunoaștem însă numeroase cazuri și ordine oficiale date de stăpânirea maghiară între 1940-1944 de convertire forțată a românilor la confesiunile maghiare și am pierdut înșine numeroși credincioși, în urma acestor ordine.

7) Eminența Sa este victima informatorilor puțin scrupuloși și în ceea ce privește învățământul maghiar din Transilvania. Maghiarimea de aici, al cărei număr este de aproximativ un milion și jumătate, dispune azi de 1647 școli primare cu 5095 învățători, toți plătiți din bugetul statului. Din acestea, 876 școli cu 3057 învățători sunt școli de stat, iar 771 de școli, cu 2039 învățători sunt școli confesionale, adică înființate și conduse de comunitățile religioase. De asemenea, maghiarimea din Transilvania dispune de 128 de școli secundare (licee, gimnazii, școli normale pentru pregătirea învățătorilor, licee comerciale și industriale). Toți profesorii acestor școli sunt în întregime plătiți din bugetul statului, cu aceleași lefuri ca și profesorii școlilor secundare românești. Maghiarimea are apoi, o universitate cu patru facultăți (Litere și Filosofie, Științe, Drept și Economie politică și Medicină) înființată și întreținută din bugetul statului.

Întemeiat pe aceleași informații tendențios false, Eminentă Sa afirmă că Guvernul român a confiscat clădirile universității maghiare din Cluj. Adevărul este că, înainte de Dictatul de la Viena, la Cluj funcționa o universitate românească și că, această universitate a fost nevoită, după Dictatul amintit, să se refugieze în Transilvania de Sud, rămasă sub stăpânire română, clădirile ei fiind ocupate de maghiari, care au instalat în ele o universitate maghiară. După recuperarea de către armatele române și sovietice a Transilvaniei de Nord, universitatea românească s-a întors în clădirile ei, iar pentru universitatea maghiară au fost destinate alte clădiri potrivite.

8) Dacă Eminentă Sa, Cardinalul Mindszenti, primatul Ungariei, trăind atât de departe de Transilvania, ar fi avut bunul gând să se informeze de la noi, frații în Christos ai Eminenței Sale, care trăim aici de zeci de ani, nu ar fi făcut afirmațiunea complet eronată că reforma agrară ar fi favorizat pe români în detrimentul maghiarimii. Căci această reformă s-a aplicat cu absolută obiectivitate, nefăcând nici o deosebire între români și alte naționalități. Comitetele de plasă și de județ, însărcinate cu aplicarea pe teren a acelei reforme, au fost compuse în județele locuite de populația maghiară (Ciuc, Trei Scaune și Odorheiu) exclusiv din maghiari, iar din cei împroprietăriți 85-95% sunt maghiari, deși procentul maghiarimii este sub această cifră. Nimic nu dovedește mai mult lipsa oricărei discriminări în aplicarea reformei agrare în Transilvania decât faptul că nici reprezentanții politici ai maghiarimii, nici presa maghiară nu au formulat niciodată nici o plângere împotriva felului cum ea a fost aplicată.

9) Deși un principiu fundamental al moralei noastre catolice spune că *nemo malus nisi probetur*, Eminentă Sa Cardinalul Mindszenti folosește cuvinte grave la adresa unei instituțiuni românești create cu legea 91 din 10 februarie 1945. Este vorba de Comisiunea pentru Administrarea Bunurilor Inamice sau prescurtat *Casbi*. Ce este această Comisiune și care sunt atribuțiunile ei? Articolul 8 al Convenției de Armistițiu, încheiată la 12 septembrie 1944 între Puterile Aliate și România prevede textual următoarele:

Guvernul și Înaltul Comandament Român se obligă să nu permită exportul sau exproprierea, a oricărei forme de proprietate (inclusiv obiecte de valoare și bani) aparținând Germaniei, Ungariei sau naționalilor lor, sau persoanelor cu reședința în teritoriile lor, sau în teritoriile ocupate de ele, fără autorizația Înaltului Comandament Aliat (Sovietic). Guvernul și Înaltul Comandament

Român, vor păstra aceste bunuri în condițiile ce urmează a se stabili de Înalțul Comandament Aliat (Sovietic).

Din acest text rezultă că atribuțiunile Comisiunii care lucrează după instrucțiunile Înalțului Comandament Aliat (Sovietic) este de a se îngriji de conservarea bunurilor cari formează proprietatea Germaniei sau Ungariei, cu care Alianții se găseau la data semnării Convenției în războiu, sau naționalilor lor, sau persoanelor cu reședința în teritoriile lor, sau în teritoriile ocupate de ele.

Prin urmare, Comisiunea amintită nu face altceva decât execută dispozițiunile Convenției de Armistițiu, sub controlul permanent și după indicațiunile date de Înalțul comandament Aliat (Sovietic).

10) O altă plângere a Eminenței Sale Cardinalul Mindszenti este că Statul Român, prin ordonanța din 13 august 1945, privează de cetățenia română pe toți aceia cari *volontairement ont quitte- la Transylvanie*, întovărășindu-se cu armata germană și retrăgându-se cu ea. Ne permitem a reaminti Eminenței sale că după 23 august 1944, România se găsea în războiu pe viață și pe moarte cu Germania, că armata germană ținea ocupată o mare porțiune din teritoriul României. Prin urmare, cetățenii români cari s-au întovărășit cu armata dușmană germană părăsind *volontairement țara* deodată cu ea, s-au declarat prin însuși acest fapt dușmani ai patriei lor. Ori, cea mai mică sancțiune ce li se poate aplica este să fie privați de cetățenia unei țări ai cărei dușmani s-au declarat înșiși. Eminența Sa, știe sigur, tot atât de bine ca și noi, că Biserica noastră catolică însăși privează de toate drepturile de membru al ei pe acela care trece la altă credință. Pentru ce nu ar avea Statul român să priveze de cetățenia română pe un individ care de bună voia lui s-a aliat cu dușmanul, părăsind țara odată și împreună cu el?

11) Eminența Sa binevoiește a cita legea 645 din 14 august 1945 ca exemplu clasic „*des dispositions prises contre les Hongrois*”. Trăind departe de Transilvania, Eminența Sa nu cunoaște marile prăbușiri cari s-au produs după Dictatul de la Viena din 30 august 1940, cum le cunoaștem noi, cari am trăit în mijlocul lor și le-am văzut zi de zi tragica desfășurare. Mii de români au fost aruncați peste frontieră de autoritățile maghiare și sute de mii au fost siliți să se refugieze pe pământ românesc din cauza prigoanei, pe care nu o puteau îndura, părăsindu-și întreg avutul. Acești nenorociți alungați de la casele lor, fără altă avere decât hainele de pe dânsii, au fost nevoiți să-și vândă casele și moșiile,

pe care nu le puteau administra, ca să poată trăi în exilul în care se găseau. La aceasta s-a mai adăugat Ordonanța Nr. 1440 din 1941 a Guvernului maghiar care dă dreptul maghiarilor din Transilvania de Nord să ceară anularea tuturor actelor de vânzare făcute către români în timpul dominațiunii românești.

Ce face Legea românească Nr. 645 din 14 august 1945? Ea face posibilă anularea actelor de dispozițiune făcute între 30 august 1940, data Dictatului de la Viena și 25 octombrie 1944, data recuceririi de către armatele româno-sovietice a Transilvaniei de Nord, dacă:

- a) aceste acte s-au făcut sub presiunea unor măsuri private de libertate
- b) dacă autorul actului a fost concediat din serviciul ce-l avea din cauza naționalității sau convingerilor sale democratice, ori dacă a fost pensionar și s-a sîstat plata pensiei iar actul a fost încheiat pentru a-și asigura întreținerea sa și a familiei sale.
- c) dacă prin actul încheiat, prin presiune, autorul lui a suferit o pagubă de 50% din valoarea imobilului vîndut, sau fiind deportat ori refugiat, paguba suferită a fost de 20%.

Anularea se face prin justiție cu toate garanțiile de legalitate și obiectivitate.

Dacă Eminența Sa ar fi cunoscut aceste lucruri cum le cunoaștem noi, s-ar fi gîndit sigur la concepția bisericeii noastre catolice care declara nul contractul matrimonial, deși este sacrament întemeiat de Domnul Nostru Isus Christos, după încheierea lui s-a făcut sub presiunea fricei, căci al șaptelea *impedimentum dirimens* înșirat de Codex iuris canonici este *vis*. Pentru ce nu ar avea statul dreptul să declare și dînsul nule contractele încheiate sub presiunea fricei, a fricei de foame sau a fricei de deportări?

12) Se mai plînge Eminența Sa Cardinalul Iosif Mindszenti, că atribuind întreaga Transilvanie României, Conferința Miniștrilor de Externe nu a respectat dreptul istoric al maghiarimei care a stăpînit această provincie 924 de ani, și ceea ce face a fi și mai grav, a supus un popor cult, pe maghiari, unuia cu o cultură inferioară, românii, cari abia 25,4% știu să citească și să scrie.

În ceea ce privește drepturile istorice ne îngăduim a reaminti Eminenței sale, că această problemă a fost examinată temeinic de către Conferința de Pace din anii 1919/1920, pe baza argumentelor ce i-au fost prezentate de Guvernul ungar din acel timp. Rezultatul acestui examen este cuprins în scrisoarea din 6 Maiu 1920 pe care A. Millerand, președintele Republicii Franceze a trimis-o în

numele Puterilor Aliate și Asociate delegațiunei ungare la acea Conferință de Pace: „*un état de choses, même millénaire, n'est pas fondé à subsister lorsqu'il est reconnu contraire à la justice*”. Ori, nimic nu ar fi fost mai contrar justiției decât ca o mică minoritate maghiară întemeiată exclusiv pe puterea baionetelor, să fi continuat a ține în robie majoritatea covârșitoare a populației Transilvaniei, care e formată din români.

Eminența sa subliniază că această majoritate este analfabetă și deci constituie o imoralitate stăpânirea ei asupra unui popor cu o cultură superioară, cum este cel maghiar. Noi nu dorim să intrăm în analiza cifrelor cu care Eminența Sa arată procentul analfabeților români față de procentul analfabeților maghiari, căci aceste cifre, fiind complet false, nu ar rezista unei analize. Recunoaștem însă că la data unirii Transilvaniei cu Regatul Român, românii transilvăneni se găseau într-o situație culturală inferioară. Cauza acestei inferiorități nu a fost lipsa aptitudinilor rasei, ci exclusiv politica de opresiune a guvernelor ungare de pe vremuri. Aceste guverne au folosit toate mijloacele imaginabile, nu pentru a promova cultura și instrucția românească, ci pentru a împedeca dezvoltarea ei. Ele nu au înființat și nu au întreținut nici o școală cu limba de predare românească, ci toate școlile înființate și întreținute de Statul ungar erau școli cu limba de predare maghiară, deși maghiarimea nu forma în Transilvania, după însăși datele recesământului oficial maghiar din anul 1910 decât 31,6 %. Nu numai atât, ci între 1871-1916 au fost desființate de acele guverne 300 școli primare înființate și întreținute de români prin comunitățile lor religioase. Apoi, în tot cursul celor 57 de ani de stăpânire ungurească asupra Transilvaniei (1867-1918), românilor de aici nu li s-a îngăduit înființarea, cu propriile mijloace, a nici unui liceu românesc.

Rezultatul politicei maghiare de opresiune culturală a românilor, le arată cifrele următoare: pe teritoriul care s-a unit la sfârșitul anului 1918 cu România, unde procentul românilor era, după datele atât de contestate ale recesământului oficial ungar de 53,8% față de 31,6 % maghiari, funcționau în anul școlar 1917/1918, 631 grădinițe de copii maghiare și numai 4 românești, 2588 școli primare maghiare și numai 2578 românești, 109 școli civile maghiare față de 4 școli civile românești, 52 gimnazii maghiare și numai 5 gimnazii românești, 24 școli normale maghiare pentru pregătirea învățătorilor și numai 8 școli normale românești, 13 școli comerciale superioare maghiare și o singură școală comercială românească. Maghiarii aveau apoi o universitate maghiară înființată în anul 1872, în care și cursurile de limba română se predau în ungurește, o academie de înalte științe comerciale și industriale și o academie de agricultură. Din toate acestea românii nu puteau avea nimic.

Așa se explică inferioritatea culturală de atunci a românilor din Transilvania, din care Eminența Sa Cardinalul Mindszenti face acum o armă împotriva eliberării și unirii lor cu patria mamă, România.

Memoriul Eminenței Sale nu cuprinde numai critici, ci dă și soluțiuni pentru facerea unei păci socotite de Eminența Sa dreaptă, deci morală, căci dreptatea se poate întemeia, sigur, numai pe moralitate. Soluția aceasta ar fi împărțirea Transilvaniei în două: partea de la Nord de linia râurilor Mureș-Târnava să fie atribuită Ungariei, iar partea de la Sud de această linie să fie lăsată României. Bănuim că Excelența Sa nu și-a aruncat niciodată privirea asupra unei hărți etnografice a Transilvaniei sau asupra unei statistici a acestei provincii. Căci dacă și-ar fi aruncat ochii asupra unei astfel de hărți sau statistici ar fi constatat ușor și imediat că soluțiunea propusă este absolut imorală și profund nedreaptă și deci nedurabilă, ca tot ce se întemeiază pe imoralitate și nedreptate. Conform acestei soluțiuni ar reveni Ungariei jumătate din județul Alba care are 81,5 % români față de 11,3 % unguri, o mare parte din județul Hunedoara cu 82% români față de 11,3% unguri, întreg județul Turda cu 74,4% români și numai 21,4% unguri, întreg județul Cluj cu 60,9 % români și numai 30,1% unguri, întreg județul Someș cu 77,5% români față de 15,4% unguri, întreg județul Bihor cu 61,6% români față de 30% unguri, întreg județul Sălaj cu 56,2% români și numai 31,4% unguri, întreg județul Satu-Mare cu 60,5% români față de 25,2% maghiari, și în fine, întreg județul Maramureș cu 57,7% români și numai 6,9% maghiari.

Soluția ar fi cu mult mai imorală și mai nedreaptă decât Dictatul de la Viena al lui Ciano și Ribbentrop și acest caracter imoral al ei nu ar fi cu nimic atenuat de binecuvântarea Mitropolitului Primat al Ungariei, Eminența sa Cardinalul Iosif Mindszenti.

Noi, frații în Christos ai Eminenței Sale, am fi fericiți dacă Eminența Sa își va îndemna credincioșii și conaționali să nu uite că *omnis potestas a Deo*, și deci este de la Dumnezeu și stăpânirea românească asupra Transilvaniei, și de la Dumnezeu fiind toți trebuie să i se supună cu credință și loialitate. Așa poruncește Domnul și Cuvântul Domnului trăește în etern.

Sovata 20 mai 2010, Liviu Boar și Cornel Sigmirean
trăgând concluziile sesiunii de comunicări

PREOTUL CĂRTURAR GHEORGHE CUNESCU (1914 - 1995)

Prof. Mihai Stavilă

Basarabeanul preot Cunescu¹ m-a botezat, iar atunci când am devenit major și trebuia să plec la armată cu mai mulți colegi, îndrumați de bunii noștri părinți creștini să plecăm la biserică „să ne spovedim”. Dar mare ne-a fost mirarea că preotul nu ne-a întrebat de păcatele noastre, (nu puteau fi multe la acea vârstă) ne-a întâmpinat în mijlocul bisericii invitându-ne să luăm loc pe scaune. Stând între noi, am discutat despre foarte multe lucruri (școală, sănătate, obiective în viață, despre familie, istorie și literatură). Atunci și până atunci, nu ne-a reproșat niciodată de ce nu mergem mai des la biserică (comuniștii interziceau frecventarea bisericii). Pare-se că preotul cărturar a înțeles ca nimeni altul prezența noastră mai mică la slujbele religioase.

Abia pe urmă, am înțeles de ce aștepta poșta în drum, în fața casei parohiale din Lueriu. Era nerăbdător să apară presa și corespondența. Era colaborator (nu știu dacă și membru al Uniunii Scriitorilor din România) al mai multor reviste cultural- literare județene și naționale. A publicat mai multe studii despre viața și opera marelui scriitor Gala Galaction. N-am crezut că un „preot de țară” să aibă atâta cultură și demers scriitoricesc.

Mi-aduc aminte (prof. Mihai Stavilă) că spre senectute filmul vieții devine mai clar și chiar cu lux de amănunte uneori că duminica și în sărbători după slujba religioasă se adunau bătrânii satului (și nu numai) în centrul satului în jurul preotului cărturar era o mulțime de oameni. Se discuta despre foarte multe lucruri (sănătate, viață de familie, problemele satului și nu în ultimul rând de copiii plecați din localitate, întrebând despre situația acestora). Întotdeauna mi-a plăcut (ca și azi) ca să stau pe lângă cei mai învârstă de la care să aflul lucruri interesante, de aceea mă aflam de multe ori și eu în acea mulțime de luerei.

Preotul cărturar Gheorghe Cunescu era un om sobru, vorbea repede, părea respingător, dar când te apropiai de el și începea discuția și se părea că îl cunoști de când lumea, simțeau că-ți este tată, frate și prieten adevărat. Te copleșea cu

1 -Nascut la 3 august 1914, în Susleni, jud. Orhei. Studii la Seminarul teologic (1928 – 1936) și la facultatea de teologie (1936-1940) din Chișinău. Preot în Soldănești – Orhei (1942-1944), Pânăghia – Dolj (1945-1947), Ideciu de Jos-Mures (1948-1952), Luieriu-Mures (1953 -1971) și București (1972 – 1975), Preocupat de reeditarea operei lui Gala Galaction; Studii despre diverse personalități ale culturii românești.

știința lui. Abia acum înțeleg de ce toți tinerii satului (și noi copiii pe lângă ei) de foarte multe ori jucau volei în curtea casei parohiale(era imensă). Era un preot bisericesc dar și laic. Pare-se că nu-l deranjau prea tare chingile canonice la care să se supună un preot ortodox. Înțeleg acest lucru, pentru că era un om de cultură, chiar de mare erudiție, aș putea spune. Era de mare erudiție pentru că nu numai că a scris mult, dar a colaborat cu „marii titani” ai literaturii române. O. Doamne ce mândru sunt și bucuros (asta mi se datorește preotului cărturar) pentru că pe strada principală a călcat „Tudor Vladimirescu literar” (așa îl numea preotul pe Tudor Arghezi). Despre preotul Cunesco, a scris în cărțile sale Dr. Petru Groza, fost prim ministru al României, 1945. Aceasta reiese dintr-o scrisoare trimisă lui Valeriu T. Vaida, mare literat, iubitor și cercetător de artă populară. Ea a fost publicată în Caiete Mureșene, 12, Tg. Mureș 2001, pe care o publicăm mai jos.

Soția sa, Ana, era tot basarabeancă. Învățătoare de meserie, făceam în același timp cu domnia sa muzica și corul, care era pe trei și patru voci, eram peste 50 de membrii ai corului care era botezat cu numele „Luerenii”, la toate evenimentele școlii, satului și chiar la Reghin și-n alte părți, la diferite manifestări culturale ale județului Mureș. Frumoasa preuteasă ne „hipnotiza” și „magnetiza” cu statura ei, blândețea, bunătatea și glasul ei plăcut. Cu diapazonul în mână dreaptă (ce mult îi seamnă soția mea, dar ea e mai aspră, seamnă femeilor dacice: de o frumusețe severă și brunetă), ne capta atenția și repetam uneori, de mai multe ori, la repetițiile corului, fără să ne supărăm. Este adevărat că ne era tare dragă.

Au doi copii: Gheorghe Cunesco, inginer la București și Lucica Cunesco (care mi-a fost profesoară de chimie), care a decedat mult prea devreme.

Am aflat că preotul basarabean cu preuteasa sa au venit din Basarabia din motive politice, se pare. Aceasta se leagă cum de un preot de țară ajunge (se va muta cu toată familia) să slujească în București. Deci, era un om cu studii superioare. Din București reveneau toți (mai ales preotul și preuteasa) în ficare an „acasă la Lueriu”. Aici le-au rămas inima și sufletul. S-au stins și ei înălțându-se la ceruri.

Sunt mândru și bucuros că preotul cărturar Cunesco m-a botezat (ținându-mă în brațe, punându-mi mâna pe creștet, cel care a dat mâna și era prieten cu Tudor Argezi). Marele Arghezi a lăsat mai mult decât un nume pe carte. Nimic nu este întâmplător (nu te poți împotrivi destinului, poate îl poți puțin forța) în lume. Am ajuns să las și eu „un nume pe o carte, de fapt mai multe” și nu numai: doi copii (prof. Alexandra Laura Stavilă Pui, și stud. Bogdan Mihai Stavilă) de care sunt foarte mândru și aștept să-mi vină nepoții. Am dat un nume școlii din Căpușul de Câmpie, „Petru Maior”, care s-a născut aici, o statuie care îl reprezintă pe marele corifeu al Școlii Ardelene. Am un proiect: de ridicat două monumente istorice

(unul închinat memorandiștilor și eroilor din primul și al doilea război mondial, la Căpușul de Cîmpie), iar al doilea la Iclanzel, închinat eroilor de la Revoluția 1848-1849 și a celor din primul și al doilea Război Mondial, iar în lucru am cu soția încă trei lucrări ce vor apărea în anul 2011.

Mă rog fierbinte, precucernice părinte, ca de acolo din ceruri să vi la moartea mea și să-mi pui mâna pe creștet (ca și la botez) și să mă iei de mână ca să plecăm împreună în „Lumea cea dreaptă și veșnică”.

Noi, autorii acestei monografii, prin prezența în Lueriu prin tot ceea ce au făcut, îi considerăm pe toți membrii familiei preotului cărturar Cunescu „Fii de seamă ai satului și, în același timp, adevărați luereni”. De aceea, și dăm atenția cuvenită acestei familii, acordând un spațiu aparte în paginile „Monografiei localității Lueriu”.

Redăm mai jos scrisoarea...

Lueriu, 20 Brumar 1968

Stimate domnule Valeriu Vaida,

Mesajul meu sufletesc și emoționant vine din vecini, din locuri cunoscute, ca unul ce ați hălăduit prin părțile Reghinului săsesc și nesăsesc. De bună seamă, vă este cunoscut, măcar din faimă, Lueriu, satul rămânesc cu cei mai buni ciobani și cea mai bună urdă și brânză, dintre dealurile împădurite ale Călimanilor. V-am văzut și eu, fericitul, „pe micul ecran”, sâmbăta trecută, povestind cu talent literar, întâmplările din viață și cele ce ați binevoit să arătați din comorile dv. de artă populară. Într-adevăr sunteți „un om interesant !” Interesante și instructive sunt istorisirile dv. Precum prețioase cele ce ați adunat... Mi-am zis cu mirare și cu ciudă: cum de mi-a rămas necunoscut până acum astfel de om rar, comoară de om?! Aici, la doi pași și, oricum, acasă?! Ceva – ceva am auzit despre dv. Dar, cinstit vorbind, n-am crezut să fiți atât de... interesant! Inima m-a ghiontit să vă scriu imediat, a doua zi, însă nu vă știam adresa locuinței. Am apelat la poetul Valeriu Nițu din Tg – Mureș, care a scris odată despre dv. și cărțile dv. și mi-a trimis-o. Încât, vă rog să-mi permiteți să vă bat la ușă cu condeii și neîntârziat să vă pun pe prag florile admirației mele... Pentru a vă înlesni lectura rândurilor mele de dragoste fulger, deși am multă toamnă la tâmpă și în barbă, rog îngăduință să le cânt la pianul mașinii de scris ce-mi stă la dispoziție.

Penița-mi este cam tocită și dreapta grea și cu bățături rurale. Dar, socotiți-le scrise cu condei din cetina celui mai fin brad de rezonanță și prefăcute cum mi-ar plăcea să fie în cântec de vioară din Cremona Reghinului. Mulțumesc!

Stimat maestru,

Sunt și eu, nemernicul, un iubitor al scripăturilor române și al aurului și nestematelor creațiilor artistice populare – singura arghilofilie necondamnabilă. Prețuiesc cărțile, hârtia scrisă și tipărită și pe condeierii lor. Pereții la casă îmi sunt de cărți. E singura avere și laudă a familiei. Pe ele se duce câștigul patrafirului și o bună parte din banii boresei, dascăliță la școala din sat. Ne simțim bine în societatea zilnică cu scriitorii. La cei la care am putut să ajung, am căutat să-i cunosc și în concretul lor personal, pipăindu-le dreapta condeiului. De la mai mulți am scrisori. Am cărțile tuturor, prezidate de Luceafărul Eminescu. De când mă știu, am fost și am rămas admirator fidel al lui Tudor Vladimirescu literar, care este Tudor Arghezi. Am din mărgăritarele cernelei sale. La o vizită acasă, mi-a scris și mie pe o carte: „Părintelui de suflete și de credință...” omagiile dragostei, Tudor Arghezi. Dr. Petru Groza a binevoit să mă gratifice cu cărțile sale. Am văzut cu ochii Țara Păcii și, În țara celor șase sute de milioane, cu dedicații autografe. Pe una mi-a scris: „Părintelui..., apreciind zelul său pilduitor de a ajuta ridicarea nivelului cultural al satelor”. Und so weiter...

Luieru este o străveche vatră românească, cu tălpi daco- romane. Pe sub dealul Obrejei, a fost o șosea romană, iar lângă sat, pe Mociara, un castru roman, ceea ce ajută la explicarea etimologiei numelui satului, care ar veni de la latinescul luer- lueri, zei protectori ai drumurilor și ai călătorilor. E pomenit, cu această grafie: Lueriu, într-un document- un act de cancelarie - din anul 1237, ceea ce atestă vechimea sa istorică. Luierenii păstrează portul, datinile și obiceiurile strămoșești, ținându-se totodată în pas cu evoluția vremii. Formația folclorico – coregrafică „Nuntă ca la Lueriu” e cunoscută în toată țara și mai departe. A fost laureată a unui concurs național al cântecului și jocului românesc, filmată, televizată și prezentată parțial pe scena Palatului Culturii din Capitală în programul festiv, la al XX-lea 23 August. Satul trebuie să aibă și subsol arheologic interesant, de care nu s-a ocupat nimeni. Profesorul M. Câmpianu s-a limitat numai la Dedrad și Goreni, care sunt, de altfel, în aceeași arie geografică. Are și o artă populară dintre cele mai prețioase.

Stimat maestru scriitor, povestitor și colecător de artă!

Convins că este în folosul meu instructiv, m-ar bucura să vă cunosc mai de aproape și mai larg comorile adunate și pe dv. personal... Dacă aveți vreun drum la Reghin și pe Mureș în sus – poate sunteți vânător și de iepuri, în care caz pădurile și dealurile Luierului sunt pline de vânat de tot felul și de toate mărimile, de la potârnicchi până la mistreți, iar vă sunt orișicând gazdă primitoare, aș fi fericit să vă am oaspete dorit și așteptat. Poate să ne vedem la Alba Iulia, în duminica semicentenarului. Ați apelat să ne ducem cât mai mulți. Mă voi duce și eu să mă

închin ca la un iconostas de catedrală, la poarta pe care a intrat Mihai Viteazul, să îngenunchez la cealaltă în care a suferit martirul Horea și să sărut pecetea de pe documentele Unirii cu România. Cu atât mai obligat, cum la 1 decembrie 1918, printre cei 100000 de mii de oameni de pe Câmpia lui Horea, a fost și un luierean, Iacob Morar – Cetura, care prin înfățișarea sa, prin cojocul, căciula și portul românesc, a atras atenția conducătorilor Marii Adunări Naționale, l-a invitat și l-a rânduit gardă la masa prezidiului, adresându-i-se cuvintele: „Oameni de aceștia ne trebuie!”, vă voi căuta să vă găsesc. Poate chiar pe la Mureș.

Până atunci, stimate domnule Valeriu Vaida, vă rog să primiți arvuna aceasta a stimei mele sporite, unită cu urări de sănătate și bucurii pentru dv. personal și familia și să avem fericirea să auzim și să citim și alte „povestiri interesante” de ale dv.

**Al dv., cu binecuvântare de inimă,
Pr. Gh. Cunescu**

De numele satului Lueriu se leagă și cel al Reginei Maria a României, care a cumpărat biserica de lemn de acolo în dorința ca inima ei să fie depusă în biserica „luerenilor”, la Bran, azi biserica se află în localitatea Iercălăi, aproape de Ploiești.

Prof. Mihai Stăvilă

ILUSTRĂȚII

Reghin - 17 iulie 1944, fam. BOARIU

1951 - Liviu și Olivia Boar

Ioan Boar - carnet de lucrător 1946

1966 - clasele a IX-a A și C - Liceul "Petru Maior" Reghin

1970

1976

1977

2010 - Promoția 1970 Liceul "Petru Maior" Reghin

Alina - Olivia, Ovidiu Șuta, Mariana, Liviu și Liviu Boar Jr.

Fam. Boar cu nepoata Iinca Maria

Familia Boar

Cu Ilinca Maria

Mariana și Liviu Boar Jr.

Barcelona - 2011

Georgeta Mărginean - n. Boar

Ovidiu și Alina - Olivia Șuta

Vizită oficială în China la Arhivele Naționale - 2004

Vizită oficială în Ungaria 2007

Vizita la Târgu Mureș a delegației Arhivelor Naționale din Ungaria 12 martie 2010

Debrețin - Adunarea Generală a Asociației Arhiviștilor din Ungaria 2010

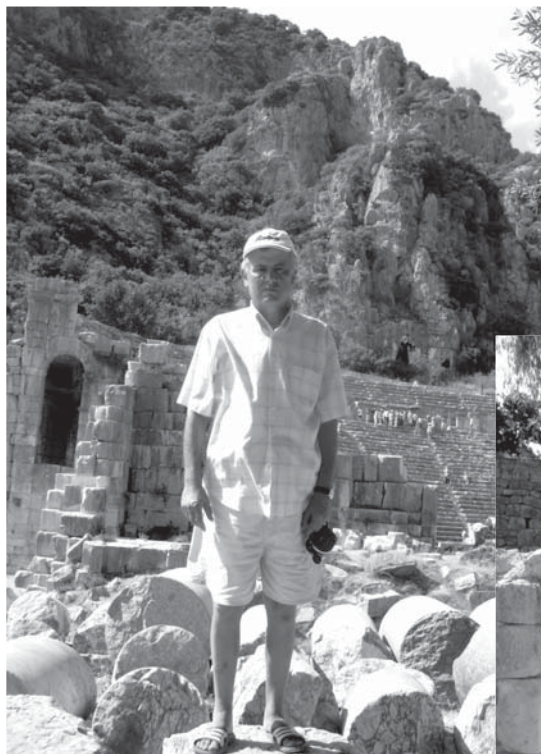
Paris 2006

Roma 2007

Turcia Myra - 2008

Sovata

2004

2004

2007

2007

2008

2008

2009

2009

2009

2009

2010

2010

Reghin 2010

Tușnad 2007, Liviu Boar, Klara Gushet, Daniel Bányai, Dănuț Pop

Liviu Boar și colegii de la Arhivele Naționale Mureș

Tușnad 2007 - Giani Oltianu, Florin Gheorghe, Liviu Boar

Cluj - Napoca 2010
Ioan Mureșan, Liviu Boar

Diplome

Seria D Nr.: 0000306

ROMÂNIA
MINISTERUL EDUCAȚIEI ȘI CERCETĂRII
The Ministry of Education and Research / Ministerul de Educație și Științe / Министерство for Education and Research

**DIPLOMA
DE
DOCTOR**

UNIVERSITATEA
The University / L'Université / The Universität

"BABEȘ-BOLYAI" DIN CLUJ-NAPOCA

ca instituție organizatoare de doctorat,
în calitate de stabiliment organizator de doctorat /
în calitate de stabiliment organizator de doctorat /

conferă titlul științific de **DOCTOR**
conferă titlul științific de Doctor / conferă titlul științific de Doctor / conferă titlul științific de Doctor /

în domeniul **Istorie / History**

cu toate onorurile și drepturile aferente.

Domnului BOAR I. ȘT. LIVIU

născut la data de **05.04.1951** în **România**

urmare a susținerii tezei de doctorat

și în baza **Ordnului Ministerului Educației și Cercetării nr. 5237 din 05.11.2004**

Rector, **[Signature]**
Secretar șef, **[Signature]**

No. **6** din **22.11.2004**

*"Științele nu constituie nimic simplu decât de a nu ști, și instituțiile de cercetare științifică, încearcă prin care se legitimizează peuprul nostru în fața întregii lumi".
IN 2005*

DIPLOMA DE ONOARE

Se acordă

Prof. LIVIU BOAR

CU PRILEJUL ÎMPLETERII A 105 DE ANI DE LA ÎNFIPTAREA ANULVELOR STATULUI PENTRU MERITE DEOSEBITE ÎN PĂSTRAREA, PROTEJAREA ȘI PĂREREA ÎN VALOAREA A DOCUMENTELOR DIN FUNDUL ARHIVISTIC NAȚIONAL AL ROMÂNIEI.

Director General al Arhivelor Naționale

15 mai 1997

*"ÎN PĂSTRARE ȘI ÎN PĂSTRARE
REȘTEA ARHIVISTICĂ ALI ARHIVELOR
NAȚIONALE ROMÂNIEI"*

ОНЕРОНО ВАРСКИ

DIPLOMA DE ONOARE

Se acordă **Domnului Boar Liviu**

CU PRILEJUL ÎMPLETERII A 105 DE ANI DE LA ÎNFIPTAREA ANULVELOR STATULUI PENTRU MERITE DEOSEBITE ÎN PĂSTRAREA, PROTEJAREA ȘI PĂREREA ÎN VALOAREA A DOCUMENTELOR DIN FUNDUL ARHIVISTIC NAȚIONAL AL ROMÂNIEI.

Director General al Arhivelor Naționale

15 mai 1997

ROMÂNIA
MINISTERUL DE INTERNE

**DIPLOMA
DE
ONOARE**

Se acordă **Domnului Boar Liviu**

pentru contribuția deosebită în apărarea valorilor românești și în dezvoltarea tradițiilor culturale și profesionale ale Ministerului de Interne, cu prilejul...

Șeful Direcției de Cultură

15 mai 1997

Ordine Naționale

Președintele României

Dorind a răsplăti meritele deosebite ale
Domnului **Boar Ioan-Stefan Liviu**
obținute în conceperea și organizarea apărării
ordinii publice, de Ziua Națională a României.

Conferă Ordinul Național „Serviciul Credincios”
în gradul de Cavaler

La în București la 01.12.2000

Președintele României
Emil Constantinescu

Cancelarul Ordinilor
Emil Constantinescu

Decret nr. 387 din 01.12.2000
Anexă SC nr. 242

Nr. ord. 2020

Președintele României
Dorind a răsplăti meritele

Domnului
Liviu M.Ș. Boar
- director -

pentru servicii deosebite în îndeplinirea misiunilor specifice, pentru devotamentul față
de instituțiile statului de drept, pentru realizările obținute în contextul integrării
europene și armonizării operaționale cu structurile similare euroatlantice

Conferă Ordinul „Bărbăție și Credință” în gradul de
„Cavaler” cu însemn pentru civilii

La în București la 18 decembrie 2006

Președintele României
Ministrul
Trăian Băsescu

Cancelarul Ordinilor
Trăian Băsescu

Decret nr. 1401 din 18 - XII - 2006
Anexă P. Ord. / nr. 30

Nr. ord. 897/01

Adeverință CNSAS

**Consiliul Național
pentru
Studierea Arhivelor Securității**

București, Str. Matei Basarab nr. 55-57, Sector 3, cod 030671
Tel.: 0374.189.162, fax 0374.189.149
www.cnsas.ro, office@cnsas.ro
Operator de date cu caracter personal, notificat sub nr. 158

Nr. DJ/2193/28.07.2009

ADEVERINȚA Nr. 6804/09.06.2009

- În temeiul art. 3 lit. f), art. 9, art. 10, art. 33 alin. 1 din Ordonanța de Urgență a Guvernului nr. 24/2008, privind accesul la propriul dosar și deconspirarea Securității, aprobată cu modificări și completări prin Legea nr. 293/2008;
- Având în vedere cererea de verificare nr. P 839/04/15.03.2004, adresată C.N.S.A.S. de către doamna TUDOR Monica;
- În baza Notei de Constatare nr. S/DJI/2987 din data de 23.10.2008, prin care domnul **BOAR Liviu** a fost verificat la cerere, în calitate de Director, Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Mureș;
- În baza procesului verbal al ședinței Colegiului C.N.S.A.S. din data de 09.06.2009;

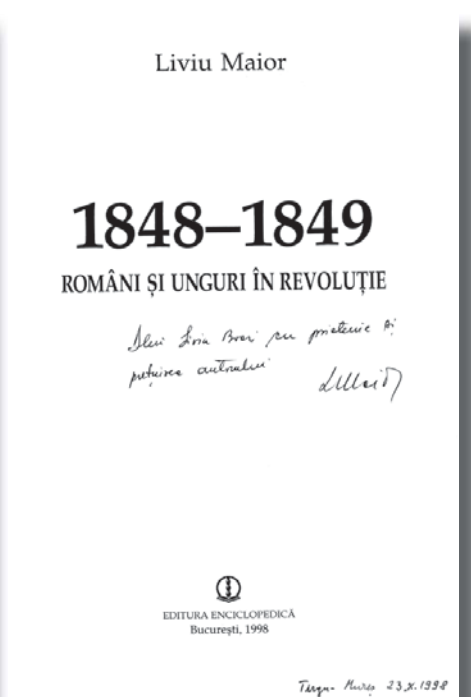
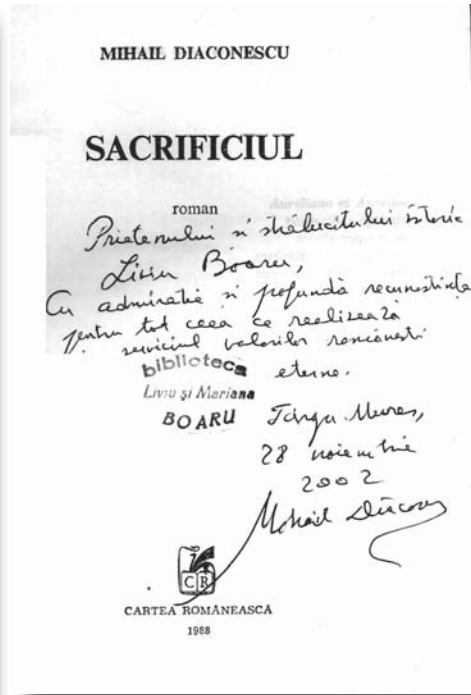
ADEVERIM, PRIN PREZENTA, CĂ

Nu există date ori documente din care să rezulte calitatea de lucrător sau de colaborator al Securității, în sensul legii, cu privire la domnul **BOAR Liviu**, fiul lui Ioan Ștefan și Olivia, născut la data de 05.04.1951 în Reghin, județul Mureș.

Prezenta poate fi contestată la Secția de contencios administrativ și fiscal a Curții de Apel București, de către orice persoană interesată, în termen de 30 de zile de la data publicării pe pagina de Internet a Consiliului Național pentru Studiarea Arhivelor Securității.

Președinte
Conf. univ. dr. Ladislau - Anton CIBENDES

CONSILIUL NAȚIONAL
PENTRU
STUDIAREA ARHIVELOR SECURITĂȚII

Florian Banu

„Un deceniu de împliniri mărețe”
luția instituțională a Securității
în perioada 1948-1958

Domnului prof. dr. Liviu Boar,
cu dragă și considerate,
din partea autorului.

20 iulie 2010

Dumunăți

TIPO MOLDOVA

Alin SPĂNU

ca

Istoria serviciilor de informații/contrainformații românești
în perioada 1919-1945

Domnului Liviu Boar,
distins istoric, eminent arhivist
și un foarte bun român, cu cele
... și alose gânduri și speranțe
lecturii cel mai plăcute.

27.2010

Dumunăți

VALERIU LAZĂR

REPERTORIUL ARHEOLOGIC
AL
JUDEȚULUI MUREȘ

Colegului
Liviu Boar, fostul meu
eminent student, cu altele prezente
din partea autorului
23.I.1996

Casa de Editură "Mureș" - Târgu Mureș
1995

GAVRIIL PREDĂ

IMPORTANȚA STRATEGICĂ
A PETROLULUI ROMÂNESC
1939 - 1947

Domnului prof. dr. Liviu Boar,
cu altele sentimente de
petrice și persistență
pentru un istoric de o
sără calitate și
performanță
29.09.08 Editura PRINTEURO Ploiești
Mihaila Ciuc 2001

Ioan I. Costea

REGHIN

Destin și Istorie

Închinămintă Domnului, și mare OM,
istoric, cercetător și... reghinean,
Liviu Boar,
pentru marea contribuție la
realizarea a unei lucrări
cu multumiri,
I. Costea
Reghin, 28 feb. 2007

Pál-Antal Sándor

Marosvásárhely története

I.
A kezdetektől 1848-ig

D-ului Liviu Boar cu
deschiderea cărții în cuprinsurile
Tp. Maros, 22. iunie, 2010.
Pál-Antal Sándor

MIHAI SIN / SCHIMBAREA LA FAȚĂ

Fam. lui Liviu și Mariana
Boar,
cu cele mai bune urări
(după multe ani de când
l-am cunoscut pe dl.
Boar), această "Schimbare
are un înțeles, fiindcă
eu ce s-a întâmplat
după '89,
oct-2000 Mihai Sin
biblioteca
Liviu și Mariana
BOARU

ARHIVELE NAȚIONALE ALE ROMÂNIEI

REVOLUȚIA ROMÂNĂ

de la 1848

ÎN CONTEXT EUROPEAN

Domnului Liviu Boar,
Cu aceleași sentimente de alacșă,
prețuire, înștițate de același gânduri
citate, adresate întregii familii
pentru învinile lor de românii,
statornici în inima României,
29 dec 1998 Cornel Lungu

BUCUREȘTI, 1998

IOAN EUGEN MAN
TÂRGU-MUREȘ, ISTORIE URBANĂ
DE LA ÎNCEPUTURI PÂNĂ ÎN ANUL 1850
I.

D-lui Liviu Boar directorul
Arhivelor Naționale, Mureș, Județul Mureș,
cu alese sentimente de prețuire.

Târgu-Mureș 23.11.2007
Iug

Ioan Silviu Nistor

COMUNA ȘI JUDEȚUL
Factori ai civilizației românești unitare
Evoluția istorică

Coloazului Liviu Boar,
cu mulțumiri pentru
ajutorul acordat și
sincere urări de sănătate.
5.11.2010

Ioan Silviu Nistor

CRISTIAN PĂUNESCU
Banca, bani și bancherii
- Pagini de istorie bancară -

D-lui prof. dr.
Liviu Boar,
Directorul Arhivelor Naționale,
cu prețuire

12/04/2010

Iug

Editura Oscar Print
București, 2009

Dorin-Ioan RUS

SUB SEMNUL LUI MARTE.
MILITARII REGHINULUI

Domnului Director
Arhivelor Naționale,
d-lui Liviu Boar,
cu atenție și respect din
partea autorității

10.12.2007

Dorin-Ioan Rus

KURZFASSUNG

2010 wurde bei *Eurocarpatica* Verlag des Europäischen Unterrichtszentrum Covasna-Harghita aus Sfantu Gheorghe die Sammlung „Unsere Experte“ eingeführt, dessen erster Band der hochgeehrten Frau Ana Grama – Hermannstadter Forscher, Kurator und Archivar, als sie ihr 70. Geburtstag feierte, gewidmet wurde. So, wie es sich aus dem Programm der Sammlungsinitiatoren und aus der Beurteilungen der Fachleute, die bei der Veröffentlichung des ersten Heftes mitgemacht haben, herausgibt, soll die neue Sammlung eine „langlebige Publikation“ sein, mit großzügigen Objektiven, wie zum Beispiel: Einbeziehung in ein stimmiges und konsequentes Projekt einer Fachgruppe, die sich für die sehr komplexe Problematik der Rumänen innerhalb des Karpatenbogens und für ihr Zusammenleben mit den Seklen, Ungaren und Leute anderer ethnischen Herkunft interessiert; Förderung der Eliten und der kulturellen und wissenschaftlichen Vorzüglichkeit im Bereich der rumänischen geschichtlichen und kulturellen Forschung im Süd-Osten von Siebenbürgen und der rumänisch – ungarischen kulturellen Interferenzen; Vorschlag von professionellen Vorbilder für die junge Generation durch das Vorstellen von wichtigen Erfahrungen aus dem Leben und Werk ihrer Vorgänger; und, nicht zuletzt, echte Verehrung wertvoller Leute, so daß „man nicht so lange auf das Treffen mit Normalität warten muß“.

Der zweite Band der Sammlung wird dem Archivar, Geschichtsforscher und Professor Dr. Liviu Boar, dem Direktor des Nationalarchivs des Kreis Mieresch, gewidmet.

Er wurde am 5. April, 1951, in der Stadt Reghin geboren, hat 1970 das „Petru Maior“ Gymnasium in Reghin, 1973 das Pädagogische Institut in Neumarkt – heutzutage als die Universität „Petru Maior“ bekannt – die Philologie Fakultät – Rumänisch/Geschichte Abteilung – und 1976 die Geschichte und Philosophie Universität – Geschichte Abteilung der Klausenburger Babes-Bolyai Universität absolviert. Er wurde auch 2004 zu Doktor der Geschichte derselben Universität gekürt.

Er arbeitete als Lehrer im Kreis Harghita zwischen 1973 – 1978. Am 1. Mai 1978 wurde er als Archivar bei dem Nationalarchiv in Miercurea Ciuc tätig. Zwischen 1980 – 1990 war er der Generaldirektor dieses Institutes. Seit 1990 ist er Generaldirektor des Nationalarchivs im Kreis Mures.

Er arbeitet auch als assoziierter Professor bei der Neumarkter Universität Petru Maior, wo er Geschichte-verbundene Wissenschaften unterrichtet.

Er hat wissenschaftliche Arbeiten, Studien und Artikeln im Bereich der Archivistik und Geschichte veröffentlicht, die sich auf solche Dokumente basieren, die in der „Geschichtlichen Bibliographie Rumäniens“ erwähnt werden.

Er wurde 2000 zu Nationalkavalier für seinen Treuen Dienst, 2006 zu Nationalkavalier für seine Männlichkeit und Vertrauen und 2010 zu Nationaloffizier gekürt.

Er ist mit Mariana Boar verheiratet, die als Lehrerin tätig ist und rumänische Sprache und Literatur unterrichtet, und hat zwei Kinder: Alina Olivia, Juristin, und Liviu Board Jr., Graphiker.

Dieses Buch hat die Struktur, die für die ganze Sammlung „Unsere Experte“ erdacht ist, und zwar: das erste Kapitel beinhaltet die Mitteilungen vorheriger Kollegen und verschiedener Persönlichkeiten, die Prof. Dr. Liviu Boar gekannt haben. Diese Mitteilungen werden als persönliche oder professionelle Gedanken und Eindrücke erdacht und bilden zusammen **sein berufliches Porträt**. Der Lebenslauf und die Bibliographie (Werke, Studien und Artikel, die von dem Prof. dr. Liviu Boar veröffentlicht und in der „Geschichtlichen Bibliographie Rumäniens“ einbezogen wurden) befinden sich in dem zweiten Kapitel. Das dritte Kapitel fasst zusammen die Geschichte- und Archivistikstudien, die von verschiedenen Geschichteforscher, Archivaren, Kuratoren, Theologe, Professoren, alle Freunde, Kollegen und nahe Mitarbeiter des mierescher Geschichtsforscher und Archivar Liviu Boar, veröffentlicht wurden.

Die Materiale im ersten Kapitel werden alphabetisch und die Studien im dritten Kapitel chronologisch geordnet.

Übersetzt von Mircea Sorin Rusu

ÖSSZEFOGLALÓ

2010-ben a sepsiszentgyörgyi Hargita-Kovácsna Európai Tanulmányi Központ Eurocarpatica Kiadója keretében indították el „A mi szakembereink” sorozatot, amelynek első kötetét a szebeni kiváló kutató, muzeográfus, néprajzos, kutató, levéltáros Ana Grama hölgynek ajánlották, 70 éves születésnapja alkalmából.

Ahogy a sorozat elindítóinak programjából, és az első kötetnél közreműködő szakemberek értékeléséből kitetszik, az új sorozat feltett szándéka, hogy „egy maradandó kiadvány legyen”, és amelynek olyan nagyszabású célkitűzései vannak, mint: egy összefüggő és következetes szakmai projektben való integrálása annak a szakembercsoportnak, amelyet a Kárpátok kanyarulatában élő románok (igen összetett) problematikája foglalkoztat, valamint együttélésük a székelyekkel, magyarokkal és más nemzetiségű állampolgár-társaikkal; a szakmai elit, a Délkelet-Erdélyi románság történelmének és kultúrájának kutatásában, és a román-magyar kulturális kölcsönhatások kutatásában felmutatott tudományos-kulturális teljesítmény támogatása; követelendő szakmai modellek felmutatása az ifjabb generáció kutatói számára azáltal, hogy fontos részeket mutat be azok életéből és tevékenységéből, akiket helyettesíteni fognak; és nem utolsósorban az értékek őszinte tiszteletének gesztusa „azért, hogy a találkozás a normalitással ne várasson túl sokat magára.”

A kötet második kötetét a levéltáros, történész és tanár dr. professzor Liviu Boar úrnak, a Román Nemzeti Levéltár Maros Megyei Hivatala igazgatójának szenteljük.

1951. április 5-én született Szászrégen városban, 1970-ben érettségizett a szászrégeni „Petru Maior” Líceumban, 1973-ban fejezte be tanulmányait a marosvásárhelyi Pedagógiai Intézetben (ma a „Petru Maior” Líceum) és 1976-ban a Kolozsvári Történelem-Filozófia Tanszék Történelem szakán. A történettudományok doktorává ugyanaz az egyetem avatta 2004-ben.

1973-1978 között elemi iskolai tanár volt Hargita megyében. 1978 május 1-től levéltáros a Csíkszeredai Állami Levéltárban, majd 1980-1990 között ennek az intézménynek az igazgatója. 1990-től napjainkig a Román Nemzeti Levéltár Maros Megyei Hivatalának vezetője.

A marosvásárhelyi „Petru Maior” Tudományegyetem óraadó tanára, ahol a történelem segédtudományai tantárgyat tanítja.

Levéltári dokumentumokra alapozott történelem és levéltartan témájú köteteket, tanulmányokat és cikkeket közölt, amelyeket feltüntettek a „Románia Történelmi Bibliográfiája” kötetben.

Románia Nemzeti Érdemrendjének három fokozatával tüntették ki: 2000-ben a Hűséges Szolgálatért lovagi fokozattal, 2006-ban a Bátorság és Hűség lovagi fokozattal, és 2010-ben a tiszti fokozattal.

Felesége Mariana Boar, román nyelv és irodalom szakos tanárnő, két gyereke van: Alina-Ovidia jogász, és ifjabb Liviu Boar, grafikus.

Jelen kötet továbbviszi „A mi szakembereink” sorozat eddigi szerkezetét, és pedig: az első fejezetben közreadjuk a dr. prof. Liviu Boar úrnak küldött üzeneteket, gondolat-törödékek, és személyes – vagy munkahelyi benyomások formájában, amelyeket olyan volt kollégák és jeles személyiségek írtak, akik ismerték dr. prof. Liviu Boart szakmai tevékenységét – ezek az írások együtt körvonalazzák *a szakember portréját*. A második fejezet dr. prof. Liviu Boar életrajzát és közléseit tartalmazza – magába foglalja a dr. prof. Liviu Boar aláírásával megjelent munkákat, tanulmányokat és cikkeket, amelyeket belefoglaltak a „Románia történeti bibliográfiája” kiadványba is; ugyanitt kaptak helyet egyes munkáiról megjelent referátumok és recenziók is. A harmadik fejezet történeti és levéltártani tanulmányokat foglal magába, amelyeket kutatók, történészek, levéltárosok, muzeográfusok, teológusok, tanárok és más kutatók írtak, mindnyájan barátai, kollégái, és közeli munkatársai a marosvásárhelyi történész-levéltáros Liviu Boar-nak.

Az első fejezet írásait ábécésorrendben mutatjuk be, a harmadik fejezet tanulmányait pedig időrendben.

Fordította: László Márton

RÉSUMÉ

En 2010, dans le cadre de l'Édition *Eurocarpatica* du Centre Européen d'Études Covasna-Harghita, de Sf. Gheorghe, on a inauguré la collection « Nos professionnels », le premier volume étant dédié à la Mme distinguée Ana Grama – chercheuse, ethno-muséographe et archiviste de Sibiu, à l'âge de 70 ans accomplis. Comme le montre le programme des initiateurs de la collection et les appréciations des spécialistes qui ont collaboré à la rédaction du premier numéro, la nouvelle collection se propose d'être « une publication qui doit durer », ayant des objectifs généreux comme : circonscrire dans un projet cohérent et conséquent d'un groupe professionnel préoccupé des problèmes complexes des Roumains de l' Arc des Carpates et de leur coexistence avec les Sicules, les Hongrois et avec d'autres citoyens ethniques ; la promotion de l'idée de l'élite professionnelle, de la performance scientifique et culturel obtenus de la recherche de l'histoire et de la culture roumaine du sud-est de la Transylvanie et la promotion des interférences culturelles roumano-hongroises; la proposition de modèles professionnels à suivre pour les chercheurs de la jeune génération en présentant des séquences importantes de la vie et de l'activité de ceux qui vont les remplacer; et, pas en dernier lieu, des gestes sincères d'appréciation des valeurs « pour que la rencontre avec la normalité ne se fait pas attendre. »

Le deuxième volume de la collection est dédiée au Dr. LIVIU BOAR, archiviste, historien, professeur et directeur des Archives Nationales du département Mureș.

Il est né le 5 avril 1951 à Reghin, en 1970 il a terminé ses études secondaires dans le Lycée « Petru Maior » à Reghin, puis il a terminé ses études à l'Institut Pédagogique de Tîrgu - Mureș, aujourd'hui appelé l'Université « Petru Maior », en 1973 la Faculté de Philologie la spécialité Roumaine - Histoire et en 1976 l'Université « Babes-Bolyai » de Cluj - Napoca la Faculté d'Histoire – Philosophie la spécialité Histoire. En 2004 il a obtenu un doctorat en histoire de la même université.

Entre 1973-1978 il a été professeur dans l'enseignement preuniversitaire dans le département Harghita. Du 1er mai 1978 il a été embauché aux Archives d'État de Miercurea - Ciuc comme archiviste. Dans la période 1980 - 1990 il a été directeur de cette institution. De 1990 jusqu'à nos jours, il est le directeur des Archives Nationales du département Mureș.

Il est professeur associé à l'Université « Petru Maior » de Tîrgu - Mures, où il enseigne le cours des Sciences Auxiliaires de l'Histoire.

Il a publié des ouvrages, des études et des articles des archives et d'histoire basés sur des documents des archives, mentionnés dans la « Bibliographie historique de la Roumaine. »

Il a été récompensé trois fois avec L'Ordre National de la Roumanie.: en 2000 le Service Loyal grade de Chevalier, en 2006 le Courage et Foi grade de Chevalier et en 2010 l'Officier.

Il est marié avec l'enseignant de langue et littérature roumaine Mariana Boar, il a deux enfants: Alina-Olivia juriste et Liviu Boar jr. peintre graveur.

Ce volume maintient la structure conçue pour toute la collection « Nos professionnels », notamment: dans le premier chapitre on présente les messages transmis sous la forme des réflexions et des impressions personnelles ou institutionnelles, rédigés par d'anciens collègues et de personnalités qui ont connu le prof. dr. Liviu Sanglier pendant son activité professionnelle, matériaux qui, ensemble, contournent *son portrait professionnel* ; le deuxième chapitre comprend un curriculum vitae et une bibliographie, y compris les œuvres publiés, les études et les articles consignés dans la « Bibliographie historique de la Roumaine », portant la signature du prof. dr. Liviu Boar, les exposés et les compte rendus de ses œuvres; le chapitre trois présente un certain nombre d'études historiques et d'archives écrites par des chercheurs, historiens, archivistes, muséographes, théologiens, professeurs et d'autres chercheurs, avec tous les amis, collègues et collaborateurs proches de l'historien et l'archiviste Liviu Boar.

Les matériaux dans le premier chapitre sont présentés dans l'ordre alphabétique, tandis que les études de chapitre trois, dans l'ordre chronologique.

Traduit par: Ilniczky Nóra

Editura EUROCARPATICA și LIVIU BOAR
mulțumesc celor care prin efortul lor financiar au făcut posibilă
apariția acestei cărți:

S.C. COMEXIM R S.R.L. Lupeni
Patron EMIL ILIE PĂRĂU